R.

RELIQUIÆ SACRÆ:

SIVE,

AUCTORUM FERE JAM PERDITORUM

SECUNDI TERTIIQUE SÆCULI

POST CHRISTUM NATUM

QUÆ SUPERSUNT.

ACCEDUNT SYNODI, ET EPISTOLÆ CANONICÆ,

NICÆNO CONCILIO ANTIQUIORES.

AD CODICES MSS. RECENSUIT, NOTISQUE ILLUSTRAVIT,

MARTINUS JOSEPHUS ROUTH, S.T.P.

COLLEGII S. MAGDALENÆ OXON. PRÆSES.

EDITIO ALTERA.

VOL. I.

OXONII:

E TYPOGRAPHEO ACADEMICO.

MDCCCXLVI.

LECTORI S.

ANNI plus triginta sunt, cum hæ Reliquiæ veterrimorum Christianorum a me undique collectæ prodierunt. Quibus quidem voluminibus jamdudum venditis, opus cum denuo ornare atque edere constitui, tum vero ipsum, prout olim feceram, sacro Scoticæ ecclesiæ clero dicare. Et quanquam in editione hac altera iidem tantum Scriptores ordine paululum emendato cernuntur, sunt tamen multa in Adnotationibus mutata, plurima aucta, omnia recognita et castigata. Vale.

PATRIBUS IN CHRISTO ADMODUM

REVERENDIS

VIRISQUE OPTIMIS AC VENERABILIBUS

EPISCOPIS ET PRESBYTERIS

ECCLESIÆ SCOTICÆ EPISCOPALIS

DOCTIS PIIS ORTHODOXIS

MARTINUS JOSEPHUS ROUTH

PATERNITATI DIGNATIONIQUE EORUM

D. D. D.

AUREA hæc

AUREA hæc primorum sæculorum scripta misi ad vos, Venerandi Patres, qui laude morum antiquorum, disciplinæ Apostolicæ, fidei Catholicæ, floretis. Sunt hæ quidem Reliquiæ fragmenta tantum flebilis naufragii, et humilis atque depressæ ecclesiæ monumenta; sed eo etiam magis vobis offerendæ, quod et ipsi fortuna minus prospera utimini. De rebus vestris externis non ita valde laboro, seu prædia perdita et dispersa sunt, seu dignitates et pompa sæculi ablatæ; id enim parum est; nobilissimam vero gentem, religionis cultricem ceteroquin egregiam, a pristina sua divisam esse hierarchia, ac scindi a communione vestra, Patres Venerandi, nemo est omnium cum Christianis quidem antiquis sentientium, quin hoc doleat. Est autem, de quo vobis gratuler, vehementerque gaudeam. Pace fruimini ad sacra rite peragenda, quæ, cum jus omnium hominum commune sit, stabilis, ut spero, futura est ac perpetua; nunc demum certe, postquam ex civi-

libus undis emersimus, sine atroci flagitio non violanda. Accedit etiam, quod pax istæc, cum diu temporum solum justitiæ visa esset deberi, legibus durioribus illis abrogatis haud ita pridem stabilita est. Vos autem jam tum illis temporibus animos in patriam gerebatis gratos fidosque; neque enim exulcerabantur, bene memini, ob voces vestras supplices neglectas, jusque in sacris permissum vobis nonnisi precarium. Vivite igitur, sicut soletis, ambitu partium remoti; et Deum omnibus temporibus sperate propitium, "in pace præmium, qui virtus in bello."

Faustum omen accipite. Communionem potissimum vestram voluit esse ecclesiæ Novo-Anglicæ matricem summus ille ecclesiarum pastor et dominus Dominus et Deus noster Jesus Christus. Magnum certe clarumque Divinæ benevolentiæ indicium. Quo etiam provisum est, ut cui genti vos ipsi successionem vestram sacerdotalem debetis, in ejus progenie parem referatis gratiam, et ipsi emineatis nequaquam minimi in principibus Judæ.

Valete, et illud mihi ignoscite, me tenuem et obscurum hominem curas vestras atque labores interpellasse. Immo, si quid et ardentissimo

meo a prima ætate erga vos studio sit concedendum, vos etiam atque etiam rogo, ut impertiatur mihi benedictio a vobis, Reverendissimi Episcopi, et ut memores sitis mei in precibus vestris, Venerabiles Presbyteri, quas plurimum apud Deum valere, piis omnibus firme persuasum est.

Dabam Oxonii,

Paternitati Vestræ Deditissimus.

PRÆFATIO

ANTE VOLUMINA DUO PRIORA ANNO MDCCCXIV. POSITA.

VICESIMUS sextus hic annus agitur, ex quo primum ad Reliquias hasce Ante-Nicænorum Patrum colligendas animum adjunxi.

Postquam vero per fere tres annos scriptis his undique conquirendis, notisque adjiciendis, dedi operam, ea mihi obtigerunt, quæ apud clementissimum Deum, spero, dilati hujus negotii atque interrupti operis excusationem meruerint. Consilium interea meum minime abjeci; nam et plurimos, qui huc pertinebant, libros antea lectos relegi; et siquando licebat per amicos meos exterarum bibliothecarum adire opes, occasionem libenter amplexus sum; nec vero hanc inclytam no-

stram bibliothecam Bodleianam, quo accedere interdum ipse conferendorum inter se exemplarium causa solebam, prætermitti a me passus sum aut negligi. Tandem novem circiter abhinc annos opus denuo fervere cœpit; ita ut, chartulis meis descriptis, atque auctorum contextu novæ incudi reddito, omnia adornare ac demum absolvere pergerem. Præterea typis, ut vides, mandata est portio mei laboris vix major illa quidem, sed quæ secundum ecclesiæ Christianæ sæculum, cum parte tertii, comprehendat.

I. Sed hæc hactenus. Quid et quale sit nostrum opus, quibusque de causis fuerit institutum, deinceps dicendum. Id vero jam olim communicato cum amicis programmate, quod hic subjicitur, ad hunc modum faciendum duxi.

Dum in Ante-Nicænis Patribus perlegendis versabar, magnam mihi moram adferre soliti sunt plurimi veteres Scriptores, qui breviores erant, quam ut prodire seorsum possent, aut quorum fragmenta multis ac variis locis dispersa nunquam adhuc in unum collecta sunt.

Quoniam autem mihi in animo fuit, statum primævæ ecclesiæ et dogmata et mores ex ipsius, pro facultate mea, investigare moni-

mentis, scripta omnia sanctiorum ætatum legenda esse censui. Et vero, quod nihil omnino in hoc genere prætermittere statuerim, id plurimum contulisse ad obscuriora quædam clarius intelligenda sæpe sum expertus. Certe tot negligere Scriptores, quamvis mutilatos nimium, haud oportuisset, quorum reliquiæ pietate, doctrina, auctoritate, nobis commendatissimæ sunt. Interea tamen magna mihi molestia devoranda fuit, dum duces secutus viros doctos, qui de Scriptoribus ecclesiæ eorumque operibus egerunt, sursum deorsum cursitabam, quidquid uspiam in impressis libris extaret germanæ antiquitatis, sedulo pede quæritans. Id vero ipsum ne aggredi quidem mihi licuisset, nisi in hac academia vitam degerem; nihil certe hujusmodi intra angustias bibliothecæ cujusvis domesticæ effecturus.

Hæc dum agebantur, non poterat non frequenter animo meo occurrere, quam utili is opera studiosorum commodis inserviret, qui istæc Opuscula et Fragmenta in unam syllogen redigere conaretur; præcipue vero, si opuscula nonnulla huc usque in bibliothecis Europæis delitescentia in lucem extraheret; et quidquid germanum præterea suppeditarent Catenæ nondum editæ, aliaque id genus

Collectanea, publici juris faceret. Neque infinitum aut nimium fore laborem ejus augurabar, si collectionem clauderet primi Nicæni Concilii tempus. Quippe tempus est istud ecclesiæ insigne; et in rebus controversis appellari solent potissimum Patres, qui hoc ævum antecesserint. Illud quoque memoria tenebam, etsi haud exigui numero sancti auctores extarent, quibuscum editor versaretur, mole tamen eosdem esse heu nimium parvos; modo unus et alter exciperetur, cujus integriora membra totius et perfecti corporis desiderium auxerint[a]. Rarius ipsorum *ῥήσεις* vel in Catenis in SS. Scripturas, vel in reliquis ex patribus Collectaneis, inveniri noveram. Nec putabam in bibliothecarum Catalogis ita multa indicata esse opuscula, quæ nondum lucem conspexerint. Sed de his alibi.

Sperabam igitur, si talem Syllogen in me edendam susciperem, non fore ut moles nimia de utilitate ejus imminueret. Grabius, probe scio, in *Spicilegio* suo *SS. Patrum, cet.* quod quidem opus nunquam absolutum est, vix vicesimam partem reliquiarum, quas edo,

[a] At S. Dionysius Alexandrinus, scriptor doctus atque elegans, cujus reliquias edere statueram, notisque jam illustraveram, Romæ haud ita pridem prodiit forma, quæ dicitur in folio. Nunc quoque aliam editionem eamque egregiam brevi secuturam esse sed frustra speravi.

etiam duobus voluminibus comprehendit: id vero est idcirco factum, quia pro ratione instituti omnes fere paginæ complentur scriptis Apocryphis, tractatibus item Hæreticorum, et reliquiis Patrum, qui prodire solent separatim, Orthodoxorum. Præclarum sane opus, atque usibus suis commendatum. In hoc autem, quod ipse contexo, opere intra germanam atque Catholicam antiquitatem me contineo; et fragmenta omnia Patrum qui separatim edi soliti sunt, relinquo illis, qui novas eorum editiones postero tempore aggressuri sint.

Hæc ego de opere mihi proposito olim ostendi; ut si quis aliquid in hoc genere alicubi latere cognovisset, id mihi impertire dignaretur. Tum vero illud admonui, apud plus quadraginta auctores editos, ne libros MSStos memorarem, servari reliquias istas; in numerum relatis Canonicis epistolis, Synodorumque Ante-Nicænarum canonibus, quorum quidem nonnulla ἀποσπασμάτια in tomis Conciliorum adhuc desiderantur. Ante Grabii autem *Spicilegium Patrum*, in quo e scriptoribus meis sex tantum (hique aliis quibusdam longe breviores) adornati extant, Petrus Halloixius quatuor e sex illis, et alios præ-

terea duos, in opere suo de *Patrum Orientalium Vitis* pridem collegerat. Octo istos, additis nunc aliis fere viginti, hæc duo volumina nostra præstant. Ceteri omnes apud me parati, una cum appendice quorundam opusculorum atque indicum necessariorum, conatibus meis si Deus annuerit, sequentur, duobus itidem voluminibus conclusi.

Et vero, nisi me mei animi fallit studium, ipsæ hæ deperditorum patrum reliquiæ, cum ex ultima Christiana antiquitate collectæ sint, commodis atque utilitati servient hominum theologiæ operam dantium, qui librorum divinorum origines et statum, veterem ipsorum interpretationem, vera ac perpetua ecclesiæ dogmata, simul et ecclesiasticæ disciplinæ formam, rituum ortus, resque gestas veterum Christianorum, probe tenere atque intelligere, sui esse muneris existiment. Certe in hoc genere literarum egregiam olim navabant operam theologi, præcipue nostrates. Magnos testor viros, Usserium, Hammondum, Pearsonium, qui, ut alios e nostra gente in eadem arena cum insigni laude versatos taceam, ecclesiastica doctrina reliquam gloriam cumulaverunt. Neque ab hisce musis tres illi critici abhorruisse videntur, quibus assurgere solet universa literatorum cohors, Jo-

sephus ille Scaliger, Casaubonus, Salmasius. Immo Salmasius opus suum palmarium, *Plinianas Exercitationes*, contemnit præ illis, *quas in mente ac manibus habebat in varia Tertulliani opera, in Eliberini concilii canones, atque universam priscæ ecclesiæ ritualem historiam, commentationibus*[b]. Denique, ut præteream alios viros illustres, duos recentis memoriæ criticos addam, Wesselingium et Valckenarium, qui multum operæ in his studiis colendis posuerunt.

Exteros quosdam nil moror, qui libertatem quidvis sentiendi ac dicendi quo majorem sibi suisque comparent, unitatem cum ecclesiæ tum doctrinæ labefactant atque convellunt, re utique neglecta ac derisa, quæ usque ab evangelii ortu magni pretii facta est, et sine qua periclitetur necesse est Christiana fides. Isti nimirum per causam lætioris cursus atque successus veritatis, non solum antiquos patres, et veterum Christianorum religionem, parvi faciunt, verum etiam posthabitis Sacris Scripturis, quas quidem ipsas incertæ volunt esse originis, regulam fidei iis inesse denegant; et, si præcepta excipias moralia, iisdem haud ne-

[b] *Prolegom. in Solinum* init. Hæc autem opera omnia post se reliquisse Salmasium, ostendit librorum ejus Catalogus Epistolis tanti illius critici præfixus. p. lxv.

cesse esse ut credatur, temere prorsus statuunt. An isti sint ex animo Christiani, haud quæro; ita esse quamobrem debeant, ex principiis scilicet, quæ ipsi sibi posuerint, idoneam satis causam reperire non possum. Stent enim oportet auctoritate fontium divinorum nostræ religionis, quicunque veritatem ejus diligenter ac serio investigatam se amplecti profiteantur; nisi forte omnia sursum deorsumque facere studeant, et fundamenta sanctæ disciplinæ callide et veteratorie subvertere. Iidem tamen homines recte, ut puto, hanc tenent sententiam, pro fide sua vaga et volubili, cujus commenta delet dies, minime adeundum esse vitæ periculum, aut subeundum martyrium; sed pace illorum dixerim, inique ab illis atque inhumane in hoc agi, quod quia ita sentiant, martyribus et *sanctis Dei* modis omnibus in scriptis suis detrahant, atque alia super alia ausi impium convitium iis facere pergant. Sed vero in antiqua fide reformanda libertatem egregie finivit olim Vincentius Lirinensis cap. 30. *Commonitorii. Fas est etenim,* inquit, *ut prisca illa cælestis philosophiæ dogmata processu temporis excurentur, limentur, poliantur; sed nefas est ut commutentur, nefas ut detruncentur, ut mutilentur. Accipiant licet evidentiam, lucem, distinctionem; sed reti-*

neant necesse est plenitudinem, integritatem, proprietatem. Nam si semel admissa fuerit hæc impiæ fraudis licentia, horreo dicere, quantum exscindendæ atque abolendæ religionis *periculum consequatur.* Hæc scriptor antiquus de sæculi sui novatoribus, correctoribus videlicet religionis veteris, cornicumque, ut aiunt, oculos configentibus, qui Sacrarum Scripturarum dogmata et veræ philosophiæ limites aspernabantur.

Missis autem peritioribus, uti sese appellant, Christianis, qui fide ab initio tradita, quam posuit Christus et rigaverunt apostoli, minime contenti sunt, sed solent aliam quandam, meliorem scilicet et exquisitiorem, postulare religionem ; merces ego proponendo meas illorum solum commodis profiteor consulere, qui hoc plurimum interesse fidei Christianæ existiment, ut sententiæ resque gestæ hominum, qui ab ejus initiis ætate propius abfuissent, accuratissime ac diligentissime exquirantur ; hoc enim ad illustrationem et confirmationem veritatis in ecclesia servatæ maxime valere summi viri judicarunt. Et præcipit sancta ecclesia nostra sacerdotibus suis, *ne quid unquam doceant pro concione, quod a populo religiose teneri et credi velint, nisi quod consentaneum sit doctrinæ Veteris aut Novi*

Testamenti, quodque ex illa ipsa doctrina catholici patres, et veteres episcopi collegerint[c]. Nam cavet ecclesia a novatoribus, qui ex saluberrimis hauriant venena, et ex piis impia, immo si forte e Sacræ Scripturæ fonte Montani atque Mohammedis pseudo-prophetias. Eos autem potissimum ad opuscula mea perlegenda voco, qui mecum sentiant, in numerum maximi momenti dogmatum seu veritatum præcipuarum ad sancte pieque vivendum efficacium, et ad salutem æternam pertinentium, (cujus quidem generis capita fidei quin existant, fieri non potest,) nulla omnino placita referenda esse, nisi quæ cum ex S. Scriptura probari, tum ex antiquæ scholæ Christi monimentis, testibus quidem non originibus vel auctoribus veritatis, firmari queant. Etenim, ut optime ait Joannes Balæus, Haud *temere ulla doctrina admittenda est, cujus testimonium non extet in primæ ecclesiæ doctoribus*[d]. Certe, quantum equidem intelligo, nihil existere de essentia fidei videtur, quod sancti majores nostri atque tot beati martyres

[c] *Libro Canonum* anni 1571. Artic. de Concionatoribus.

[d] Epistola *Summario* suo *Britanniæ Scriptorum* præmissa. Et huic quasi negatorio suffragio adstipulatos esse ipsos quoque Dallæum et Whitbeium, ostendit doctissimus Waterlandus in libro vernacula lingua scripto *De Maximo Momento Dogmatis SS. Trin.* cap. vii. p. 385—390.

nesciverint; quodque idem ex nullo primario articulo fidei originalis per conclusionem, ut loquuntur, evidenter ac necessario sequatur. Etsi enim, quidquid putabit quispiam se rectæ et sanæ interpretationis regulas adhibentem vel deprehendisse vel agnovisse in sacris litteris de rebus divinis significatum, id eum oportet pro rato fixoque habere; nihil tamen cogit, ut idem ipsum ducatur dogma necessarium, quod a contra sentientibus nonnisi cum salutis jactura, aut catholicæ communionis amissione, negari vel recusari possit.

His quidem positis et concessis, pacis spes aliqua nobis affulgeret. Hei mihi! quando reducetur universæ ecclesiæ disciplina vetus, et toti hierarchiæ vindicabitur honos suus et canonica auctoritas? abrogato jure arbitrario, simul atque obedientia cæca ac nimia, quidni auctoritate decernendi in rebus fidei quibusque falli nescia? quod quidem jus commenticium, ac nullius singularis ecclesiæ, aut etiam patriarchatus proprium, nam de universæ ecclesiæ usque ab ortu ejus consensu ac testimonio in fidei haud defecturæ capitibus nunc non agitur, omnem spem tollit abolendi partium errores et dissensiones; atque adeo in æternum propagat schismata flebilia et perniciosa. Sin erit, ut jura illa vera et antidua

dominii novicii loco instaurentur, tum demum fiet, si Deo videbitur, ecclesiæ universæ filiis in rebus necessariis unitas, atque in non necessariis justa et optanda libertas. At dolendum est interea, pacem ecclesiæ istam exoptatissimam magis a regum placitis, atque ambitiosorum et factiosorum hominum consiliis, quam veritate theologica pendere.

II. Hactenus quæ scripta sunt, ad operis summam causasque pertinent; proximum fuerit subsidia ejus, rationemque his utendi exponere. Adminicula mihi fuerunt, partim Historiæ Literariæ Scriptores, partim ipsi Libri Veterum ab iisdem scriptoribus indicati, in quibus reliquiæ Ante-Nicænæ extent. Deinde ponentur Codicum MSStorum Catalogi, ipsique etiam MSSti, in quibus brevia quædam nondum edita delitescant, aut qui demum exempla sint librorum jam editorum, e quibus vitia lectionis emendari queant.

Ad Scriptores quod attinet, qui de auctoribus ecclesiasticis egerint, omnes fere quotquot sunt, aut certe qui mihi essent opus, ad manum habui atque consului, præcipue Cavium Fabriciumque. Et si quem librum locumque alicujus auctoris, qui apud illos indicatus fuisset, et ad rationes meas pertinere videretur, a me prætermissum lector invenerit,

id factum esse sciat propter suspectam mihi ejus vel libri vel loci γνησιότητα. Causas autem suspicionis plerumque exposui; quamquam non negaverim in hoc delectu habendo me interdum plus æquo aliorum dubitationibus dedisse, quippe quum nihil vel dubium afferre, nedum falsum, voluerim. Nam satius ducebam, si sincerum quid ac germanum forte omitteretur, quam si ὑποβολιμαῖα reciperem, vel hæreticorum fortasse fœtus supponerem catholicis; omissione minus offecturum me esse divinæ religioni existimans. Quo magis illud Andreæ Schotti comprobandum est; *Permagni interesse, sicut vera a falsis disserendi arte dijudicare, sic γνήσια scripta antiquorum patrum a νόθοις discernere, ne quis abutatur*[e]. Itaque a me quidem relinquenda fuerunt, paucissimis exceptis, Acta Martyrum, cum sint pleraque omnia incertæ originis, posteriorumque temporum scripta, atque ita contaminata, ut fere nihil germanum (si Fellum audis, Dodwellum, Caviumque, harum rerum peritissimos) aut illibatum remanserit[f]. Namque huc pertinet, quod tertii sæculi scriptor

[e] Præfatione in *S. Eucherii Opera*. Vid. et Melchioris Cani *Locos Theologicos* lib. xi. cap. 6. p. 440. &c. ed. Lugd. Dignissimum autem notatu est, ecclesiam catholicam ipsis initiis suis apocrypha exhorruisse.

[f] Adisis Ansaldum *De Caussis Inopiæ Veterum Monumentorum pro Copia Martyrum dignoscenda*. Mediolan. 1740. Cum actis Post-Nicænis hæc inter mihi nihil fuit.

Arnobius de corruptione scriptorum, quibus mandata erant præconum evangelii gesta, questus fuit.——*interpolata* sunt, inquit, *quædam, et addita, partim mutata, atque detracta, verbis, syllabis, literis, ut et prudentium tardarent fidem, et gestorum corrumperent auctoritatem. Adversus Gentes*, lib. I cap. 56. Adde quod Eusebianæ martyriorum veterum *συναγωγῆς* jacturam partim fecimus. Gravi tamen ista censura eximantur nonnulla acta oportet. Unde sese solitum esse profitebatur Scaliger commotum recedere a lectione actorum, quæ adhuc apud Eusebium in Ecclesiastica Historia extant, ut non amplius suus esse videretur[g]. Istiusmodi vero prope omnia, ubicunque sita sunt, in *Actis Primorum Martyrum*, quæ vocantur sincera et selecta, Ruinartus jam collegit. *Acta* quidem *Perpetuæ et Felicis*, quæ primus edidit Lucas Holstenius, quod et rarius repetita extant, et certissime germana sunt, ab opere meo amandare eo diutius cunctatus sum. Quum vero istæc a collectore saltem seu concinnatore, qui ipse sectam Montani sequebatur, profecta esse viri docti cum magna verisimilitudine docuissent, ea quoque pro instituto meo prætereunda esse judicavi. Sed Firmiliani aliorumque apud

[g] Animadv. in Eusebii *Chronica*, p. 221.

Cyprianum epistolas idcirco omisi, exceptis tantum Cornelii papæ synodorumque reliquiis, quod nihil præterea a Firmiliano ceterisve extat usquam alibi conscriptum; atque harum epistolarum pleræque cum illis ipsius Cypriani arctius cohærent, quam ut commode disjungi possint. Simillima enim earum ratio est atque epistolarum Planci, Sulpicii, Dolabellæ, aliorum, quæ inter Ciceronis illas conservantur. At vero opuscula aliquot sunt, inquies, id quod ego quoque fateor, quæ post opera Justini M. Cyprianique et Tertulliani edi solent, quorum saltem nonnulla ignotis quidem scriptoribus, sed eorundem patrum æqualibus, jure adscripseris. Iis autem omnibus cum tria hæc simul convenire putarim; primum, quod facile obvia studiosis existerent; deinde quod a diversis fortasse scriptoribus singula essent composita, quorum nihil restabat aliud, quod colligeretur; tum autem quod sine certo auctoris nomine prodeuntia obscuriori origine nata fuerint; istæc idcirco opuscula a sedibus suis transferre nolui. Denique alia quædam, sed ea paucissima, a me relicta sunt, ut *S. Cypriani Vita* a Pontio diacono ejus conscripta, quia cymbarum modo magnas naves comitantium parva istiusmodi scripta operibus solent adhærere majo-

ribus. Sed quanquam scripta hactenus commemorata, partim suspicionem νοθείας habere, partim a rationibus meis aliena esse, judicavi, multa tamen ego ἀποσπασμάτια sum allaturus, quæ historiæ literariæ sacræ scriptoribus ignota sint, pleraque autem ab iisdem indicata, sed communi adhuc usu sejuncta, utpote quæ in libris, vel magnæ molis, vel raris inventu, sæpius delitescunt. De reliquiis, quæ typis impressæ fuerunt, tantum.

De Opusculis indicatis in Librorum MSStorum Catalogis, nunc est exponendum. Sed, quod referre piget, fere quotquot libelli anecdoti auctoribus meis in his indicibus assignantur, eos vel ψευδεπιγράφους esse, vel interpolationibus admodum corruptos esse inveni; exempli gratia, S. Petri Alexandrini *Præcepta ad instituendam vitam utilia*, homiliam in bibliotheca regia Parisiensi servatam; Julii Africani *Narrationem de iis quæ in Perside gesta sunt per Christi incarnationem*, penes bibliothecam Vindobonensem, quæ tamen nuperrime, ut docuit nos cl. Harlesius *Supplement. ad Introduct. Hist. Ling. Gr.* vol. ii. p. 370. ex binis codd. Monac. edita est; Melitonisque præterea Clavem in Collegio Claromontano Parisiensi olim repositam; quorum quidem opusculorum, sicut aliorum

scriptorum, de quibus alio loco dicturus sum, comparare apographa mihi licuit. De nondum visis ferre sententiam non possum; sed hodieque extare, et fore quondam ut edantur κειμήλια nominibus auctorum meorum meliore jure inscripta, non est plane desperandum[h].

Ad ῥήσεις quod attinet, sive sententias auctorum vel longiores vel breviores, quæ indicio uberiorum Catalogorum maxime in MSStis Catenis seu Expositionibus S. Scripturæ, aliisque id genus collectaneis, superesse referuntur, sæpe illa ego excerpta, quæ sic indicata fuerint, extare post didici in editis Florilegiis Catenisque. Nec porro in bibliothecarum Oxoniensium codicibus scriptis, quos labore assiduo, sed mediocri cum fructu, in hac quidem parte, scrutatus sum, multa ad rem meam pertinentia, quæ nondum edita essent, assequi mihi contigit. Facili quidem opera quis valuerit plena manu congerere excerpta auctorum ecclesiasticorum, quæ est ipsorum copia, post tertium sæculum florentium; immo tertii quoque sæculi patres separatim editi multum inde augeri potuerint. Facit autem paucitas sententiarum, quæ mutilis auctoribus meis vel in veteribus attri-

[h] Nunc tandem, me superstite, ab Orientis partibus lux elucet.

buuntur Catenis, vel ab antiquis scriptoribus ex antiquioribus meis proferuntur, ut suspicer, ante multa sæcula pleraque horum opera propter varias causas penitus intercidisse, aut certe ad pauca admodum exemplaria fuisse redacta. Verum hercle, ut dicam quod res est, nimis incerti generis interdum sunt sententiæ, quæ in Catenis atque ejusmodi libris positæ videntur, quam ut auctorum semper esse, quorum feruntur nominibus, credi debeant. Esse, cur dubitationem nonnunquam hoc habeat, harum rerum periti sciunt, cum propter alias causas, tum quia hæ ῥήσεις addito solo auctoris non item operis nomine maxime ponantur, unde fieri possit, ut e libro ψευδεπιγράφῳ primitus ductæ fuerint. Itaque rem cecidisse interdum deprehendi. Sed quacunque de causa falsum nomen irrepsisset, quod aliena sub glorioso titulo latentia detegere potuissem, lætabar, nec mihi operam studiumque periisse existimabam. Quis est omnium, exempli gratia, quin magni faciat accuratam præstantissimi Wyttenbachii disputationem de libro περὶ παίδων ἀγωγῆς, qua ostenditur ille Plutarcho Chæronensi falso tribui?

Ast profecto subit mihi grata quædam recordatio, uti ante, sic nostra etiam, patrum-

que nostrorum, ætate, eruta e bibliothecarum tenebris egregia aliquot ἀποσπασμάτια fuisse, quæ antiquissima omnino, simul atque magni momenti, merito censeantur. Testor Muratorii εὕρημα ad Canonem Novi Testamenti pertinens, ab eo in *Antiquitatibus Italicis Medii Ævi* editum, nostrati tamen Lardnero, ni fallor, ignotum, quod non minoris existimo quam quemlibet ditissimum thesaurum. In hoc enim vetusto monumento, cum multa insunt insignia ad omnes et singulas Canonicas Scripturas spectantia, tum opusculum istud sese ab aliis rebus notatu dignis commendat. Exemplum aliud, idque egregium, afferam, Origenis excerpta, quibus ἡ γνησιότης epistolarum Ignatianarum, firmissimi propugnaculi sacrorum ecclesiæ ordinum, vel fortius et firmius stabilita est. Etenim, cum harum epistolarum duas ῥήσεις Origenes ita clare ac dilucide protulisset, ut vel importune urgentibus effugium præcluderetur, nonnullis a criticis oppositum est, opuscula ipsa, in quibus extant hæc Ignatiana, ab Origene merito abjudicanda esse; Latini enim potius scriptoris esse videri, quam e Græcis in sermonem Latinum translata. Quorum hominum argumentis cum obviam ivisset magnus Pearsonius, haud tamen elingues is reddidit adversarios

pertinaces, inter alia de interpretum ejusdem Origenis ambigua fide mussitantes. Postea vero ipsa quoque Græca Origenis, in quibus allata est una ex duabus illis Ignatii ῥήσεσι, inventa et in vulgus edita sunt; atque inde crisis est Pearsonii insigniter firmata. Et qui scriptor Origeni videbatur esse Ignatius, eundem profecto dicerem semper mihi fore Ignatium, donec tela in eas epistolas cusa fuerint fortiora, quam sunt vetera illa aut nova. Sed ad propositum revertor. In Grabii Schedis MSS. (in quibus posita erant ipsa illa Origeniana cum Benedictino Origenis editore feliciter communicata) multa extant ampliori Spicilegio SS. Patrum commoda et utilia, sed tamen pauca ad meos auctores, qui fere deperditi sunt, spectantia, et in his vel paucissima, quæ nondum lucem conspexerint.

Hæc generatim de Operibus, in quibus vel indicantur, vel conservantur, auctorum reliquiæ; superest, ut nonnulla dicam de librorum Exemplaribus Scriptis, e quibus prius edita corrigere mihi concessum est. Codicibus satis multis Oxoniensibus, quin etiam aliis, usus sum. Reservatis autem ceteris omnibus, donec ad auctores ipsos plus minus inde emendatos devenero, in quibus eminent Maximi *De Materia Fragmentum* et *Patrum Epi-*

stolæ, quæ *Canonicæ* vocantur, multo castigatius quam ante ope plurimorum codicum nunc prodeuntia, duo tantum exemplaria scripta hic quidem commemorabo. Continent ea *Ecclesiasticam* Eusebii *Historiam*, ex qua pars maxima primi hujus voluminis desumpta est. Etenim Eusebii duæ sunt primariæ editiones, una a Roberto Stephano, altera ab Henrico Valesio adornata. Harum prior antiquum quendam regis Galliarum codicem pene ubique expressit; illo Manuscripto, quem Medicæum appellant, rarissime in exemplum constituto. Altera autem, sive Valesiana editio, iis libris scriptis non stetit, trium gavisa codicum ope novorum, Mazarini, Fuketiani, Savilianique.

Hic vero liber Savilianus, ut traditum ab ipso Valesio est, exemplar tantum editionis Stephanianæ fuit, in cujus margine Henricus ille Savilius lectiones cum aliunde tum ex codice Manuscripto, quem ipse possidebat, depromptas adnotaverat. Sed Valesii verba ex Præfatione ejus eo libentius afferam, quia hunc manuscriptum a Valesio nunquam visum manibus ego ipse tractavi, atque ad usum meum adhibui. "Præterea codex fuit," inquit ille, "Henrici Savilii, viri doctissimi, ad "me missus ex Anglia a Jacobo Usserio Arma-

"chano. Nam cum in Usserii notis ad Martyrium B. Polycarpi, manuscriptum Eusebianæ historiæ codicem ex bibliotheca Saviliana laudari animadvertissem, eumque codicem optimæ notæ esse ex aliquot locis ab Usserio prolatis deprehendissem, postulavi ab eo per literas, ut varias ejus codicis lectiones (integrum enim ab eo collatum esse existimabam) ad me transmitteret. Ille vero codicem quidem ipsum in charta scriptum bombycina, bibliothecæ Oxoniensi a Savilio donatum fuisse mihi rescripsit. Cæterum editionem Roberti Stephani statim ad me misit, in cujus margine Savilius emendationes ex suo illo manuscripto codice depromptas adnotaverat. Quantum tamen conjicere potui, non omnes scripti codicis lectiones ad latus editionis illius apposuit Savilius, sed eas tantum quas bonas certasque esse existimabat. Quædam enim lectiones ab Usserio e scripto illo codice proferuntur, quas a Savilio prætermissas esse postea deprehendi. Præterea idem Savilius ad oram illius editionis multas adscripsit emendationes ex codice Joannis Christophorsoni, quem scilicet Christophorsonus cum aliquot manuscriptis exemplaribus contulerat." Hæc vir eruditissimus; quibus-

cum conferantur velim epistolæ ipsæ amœbææ huc pertinentes, quas habet egregia sane *Sylloge Epistolarum* a viris doctis, sed maxime nostratibus, ad Usserium missarum, et Londini anno 1686. typis impressarum. Epp. CCXCIV. et CCXCV. Et nemo, opinor, in incerto id situm esse judicabit, utrum hic liber manuscriptus Savilianus in Oxoniensi, hæc est Bodleiana, bibliotheca hoc tempore servetur, modo rescierit, omnes lectiones ab Usserio archiepiscopo ad *Polycarpi Martyrium* ex Eusebio Saviliano prolatas in hoc uno Bodleiano historiæ Eusebianæ codice inveniri. Tum autem, ut dubitationi locus ne relinquatur, ex vetere illo Jamesiano Catalogo constat, tale olim exemplar in bibliotheca Bodleii extitisse, et quidem ante mortuum Savilium, qui, Usserio teste, Eusebium academiæ nostræ donaverat. Hæc quæ dixi omnia, inter se convenire, talpa cæcior sit necesse est, qui non cernat. Idem liber, sicut Valesium monuit Usserius, bombycinus est, et decimo quinto circiter sæculo scriptus fuisse videtur. Servatur quoque in eo in extremo volumine opus, quod de *Constantini M. Vita* Eusebius composuit. Ejus in lectionibus afferendis, quum codicem ad manum non haberet, erravit interdum Valesius; at ille

Saviliano libro nominato exemplar editionis Stephanianæ variis lectionibus a Savilio auctum intellexit. De ipsius vero codicis scriptura frequentius hallucinatus est Fridericus Strothius, is qui ante annos plus triginta libros septem *Eusebianæ Historiæ* Halæ ad Salam Græce edidit. Ipse autem vir cl. in Præfatione sua pag. xii. suis ipsius erroribus occurrens hæc ait; "Monendus est lector, tacitum "hujus codicis (Saviliani) testimonium sæpe "a nobis allegatum esse, ubi forsan non alle-"gari debuisset. Ubi nempe Valesius codi-"cum Maz. Med. et Fuket. testimonium pro "aliqua lectione allegaverat, de Saviliano "nihil dicens, ibi nihil ad marginem ejus "notatum jure existimavimus, atque hinc "*codicem Sav.* tanquam cum Reg. et Steph. "consentientem allegavimus." Sic Strothius; qui, ut hoc loco id moneam, in editione sua (utinam illam ad finem perduxisset) plurimas lectiones Stephanianas a Valesio ejectas postliminio redeuntes restituit. Usus quoque est vir cl. cui nullius scripti Eusebii copia fiebat, lectionum variarum penu, qui vel in margine editionis Genevensis, vel ad calcem Readingianæ, est adservatus, præter lectiones codicis Veneti, sed numero paucissimas, quæ ad editionis Stephanianæ oram alicujus manu olim

notatæ fuerant. Certiores vero nos fecisse nunc video cl. Morellium, bibliothecæ D. Marci Venetiis doctissimum custodem, contulisse se in usum ejusdem Strothii, post editos ab eo historiæ Eusebianæ libros septem priores, codices Marcianos omnes in locis selectis posteriorum trium librorum, quos tamen ille morte ademtus minime edidisset. *Biblioth. Marciana MSta* p. 220. De codice Saviliano, sive Bodleiano, hæc fere fuerunt, quæ memoratu digna viderentur. Alterum exemplar Eusebianum, cujus opibus me usum fuisse supra dixi, a nemine ante in medium est productum, etsi lectiones et insignes et sibi proprias interdum suppeditat. Hoc autem ideo *Codicis Norfolciensis* nomine appello, quia in bibliotheca cognomini adservatur; quæ quidem bibliotheca ab Henrico Howard Norfolciæ duce Societati Regiæ Londinensi dono data, cum diu in ædibus Somersetensibus reposita esset, ad Museum Britannicum haud ita pridem translata est. Ad ætatem ejus quod attinet, liber recentior est, nam, si verum audio, sæculo decimo quinto assignandus videtur. Cujus quidem varietatem lectionis apud auctores ab Eusebio testes adhibitos refero acceptam humanitati Francisci

Fortescue Knottesford, docti et pii presbyteri, cui omnia fausta et felicia precor[i].

In Variis Lectionibus contextui apponendis, longe plures attulissem, nisi bonas inter et nullius frugi lectiones distinguendum esse existimaveram; veruntamen si cum aliquo auctore apud Eusebium extante negotium mihi fuit, omnem varietatem, quam jam adnotasset Strothius Eusebii editor novissimus, nomine ejus subjecto repetendam putavi; addito quidquid ex scriptis aliisque libris apte et utiliter promendum foret. Quibus autem

[i] Denuo collatus hic codex est a viro cl. Edvardo Burton de Historia Eusebii edenda cogitante. Etenim post commissum prelo anno 1818 totum opus meum tres prodierunt Eusebianæ Historiæ editiones. Prima illa a cl. Ernesto Zimmermanno Francofurti ad Mœnum anno 1822 excusa; altera sane egregia a Frid. Adolpho Heinicheno Lipsiæ anno 1827 typis mandata; deinde tertia hic indicata, quæ paulo post mortem desideratissimi Burtoni Oxonii anno 1838 publicata est; in cujus quidem usum præter varias lectiones illorum codicum, quos superius memoravi, jam iterum collatorum, suppeditata fuerat quinque aliorum exemplarium varietas; nimirum duorum Parisiensium, et Florentinorum duorum, uniusque Veneti, e quibus Venetum et Parisiense prius sæculo decimo adsignari solent. Alium præterea codicem scriptum attulit in *Supplemento Notarum suarum in Eusebium* cl. Heinichenus. Hæ fuerunt fere Eusebii editiones, quæ, quia Burtonianam lectionibus variis recenter instructam nusquam non habeo nominandam, memorandæ mihi viderentur.

scriptoribus nihil, aut ferme nihil, criticæ disputationis ab editoribus fuerat ante adjectum, cum in hoc genere mihi integra res erat, hoc meum fuit consilium, ut rarius varietatem lectionis commemorarem, nisi præsentem scripturam mutaturus. Unum quid hic libet addere. Utrum duplex olim fuerit pro Strothii, aliorumque ante eum virorum doctorum, opinione historiæ Eusebianæ editio, ab ipso auctore profecta, an aliter res se haberet, quidquid ejus sit, non multum putabam interesse, quod fere semper auctorum nostrorum verba apud Eusebium in utraque editione eadem permanere debuissent. Id tantum notabo, scriptorem ecclesiasticæ historiæ Socratem, sicut alios quosdam ex veteribus, novam instituisse operis sui editionem, ipso ita de se scribente initio libri secundi.

III. Hoc maxime modo subsidia operis mei enumeravi. Nunc de Interpretationibus Latinis, atque Annotationibus, brevi, ut tempus et res postulat, te Lector, moraturus sum. Ad excerpta quidem ex Eusebii historia, Henrici Valesii apposui interpretationem integram et illibatam, idque in locis, ubi Græca aliquatenus nunc mutata sunt. Ac fere in interpungendo Græcum textum servavi ejus rationem. Quas vero versionis istius correc-

tiones viri docti obiter suggessissent, eas in notis indicavi; namque eandem ab erroribus immunem esse, ipso tempore, quo prodiit, nonnulli negaverunt. Vid. Bullialdi ad N. Heinsium Epist. pag. 601. tom. v. *Burmannianæ Epistolarum Sylloges*. Sed præstantiam ejus huc usque fere omnes collaudarunt. Ad summam, ne exponam de singulis, in aliis Interpretationibus Latinis interpolandis fateor me majori interdum licentia usum; aliquando, ubi nullæ omnino prius extitissent, novas aliquot cudi. Atque in iis tantum, ubi aut ego aliqua mutaverim, aut totam interpretationem condiderim, culpam errorum me sustinere velim.

De Annotationibus meis nihil fere, quod dicam, habeo, nisi varias illas esse diversique generis. Nihil profecto ex partium studio, posthabita veritate, quod absit, aut attuli, aut celavi, aut denique tractavi; e contrario hoc feci, ut omnia judicio hominum libere et candide proponerentur. Quo facilius magnos et multos errores meos mihi condonatum iri confidam. Sin aliter, atque etiam in contumeliam meam non mala tantum, sed et bona vertentur, non recuso sortem vitæ communem. Interea nullius auctoris aut scrinia, aut publici juris facta scripta, compilavi; immo in sua cuique tribuendo vereor, ne nimius fuerim;

cum operam sedulo darem, ne homines, quem legant, utrum me an alium, dubitarent. Ad singula autem scripta ex Eusebio desumpta notas integras præstantissimi illius Valesii adjeci; neque enim committendum putavi, ut minus ornati quam antea quivis auctorum meorum foras exiret, vel scitu quid dignum aut lector ignoraret, aut extra quærere cogeretur. Idem fere semper egi Scaligerum erga, Vigerum, Coustantium, Baluziumque in reliquis excerptis. Denique, ut in rebus alicujus momenti egomet longius excurrerem, opus interdum fuit.

Sed opere prope jam absoluto, aut saltem postquam illud ad finem sæculi tertii deduxi, ad manus meas ex Italia advecta venit Andreæ Gallandii *Bibliotheca Patrum* post medium sæculum modo præteritum Venetiis edita, tomisque quatuordecim in folio, ut loquuntur, comprehensa. Verum in opere me meo haud actum egisse multa persuadebant. Etsi enim in ingenti aliorum scriptorum mole reliquias auctorum, quos vocant, deperditorum collegit ipse etiam Gallandius, nonnulli tamen auctores in opere ejus non comparent, nedum acta et canones Conciliorum, quos quidem præstare a more est et instituto Bibliothecarum Patrum alienum. Deinde multo pauciora ex editis

libris (nam libros taceo non editos Catenasque patrum) quam licebat atque oportebat, ab eo collecta sunt; ex Catenis nimirum nihil omnino suo judicio usus Gallandius desumpsit. Contra vero ex tot innumeris reliquiis, si unum forte de schismate Meletiano sub S. Petro Alexandrino *ἀπόσπασμα* excipiatur, nullas ego debeo Gallandio. Quin cogita, nusquam eum exemplaria aut scripta, aut edita, ad hos emendandos auctores, dempto uno atque altero eorundem, adhibuisse. Accedit, quod nihil, aut fere nihil priorum annotationibus de suo adjecit. Ideo fortasse idem ille *τὴν σπάρταν*, quæ sibi obtigit, ornasse minus est existimandus. Atque hæc non dico, ut de viri egregii merita laude detraham, qui tantum præstitisse videtur, quantum vel tempus permiserit, vel ratio operis sui, alia utique tot et tanta complectentis, postulaverit. Etenim quum in Prolegomenis voluminum suorum ab eodem sint viro docto posita multa notatu dignissima, et ad historiam literariam pertinentia, quidquid ejusmodi a me omissum esset, id nominato Gallandio hic adjectum est. Sed satis de hac re, quum jam longior sit sermo meus. Reliqua igitur finiamus.

Cum breves aliquas narrationes singulis meis auctoribus necessario præponendas esse

cernerem, in quibus vitæ eorum ac scripta veluti primis lineis designarentur, commentariola quædam adjeci ex S. Hieronymi libro deprompta, quem *De Viris Illustribus* scripsit; vir magnus et ipse, judice Scaligero, atque illustris. Etenim ea sunt, quæ utilem harum literarum notitiam sint præstitura, ac præterea fide sua et auctoritate, gratiaque propria antiquitatis, legentium animum firment atque oblectent.

Denique confido fore, etsi indignus sim, qui in ecclesiæ gazam minutissimum æs conferam, ut hic qualiscunque labor meus haud inutilis sit piis atque cordatis veri investigatoribus. Illud certe a Deo, qua est misericordia, sincere et enixe precor, ut Christi ecclesia, cessantibus ubique odio atque discordiis, pacem et caritatem a Spiritu Sancto consequatur.

PLURIUM

AUCTORUM ECCLESIASTICORUM

APUD S. HIERONYMUM RECENSUS.

VIDELICET Hieronymus, cum Papiam aliosque circiter viginti Scriptores a me collectos alibi memorasset, de reliquis ferme omnibus hic positis, iisque cultioribus, in Epistola ad Magnum oratorem urbis Romæ mentionem fecit.

CURRAM, (inquit) per singulos: *Quadratus* apostolorum discipulus, et Atheniensis pontifex ecclesiæ, nonne Adriano principi, Eleusinæ sacra invisenti, librum pro nostra religione tradidit? Et tantæ admirationi omnibus fuit, ut persecutionem gravissimam illius excellens sedaret ingenium. *Aristides* philosophus, vir eloquentissimus, eidem principi Apologeticum pro Christianis obtulit, contextum philosophorum sententiis; quem imitatus Justinus, et ipse philosophus, Antonino Pio et filiis ejus, Senatuique librum contra Gentiles tradidit, defendens ignominiam crucis, et resurrectionem Christi tota prædicans libertate. Quid loquar de *Melitone* Sardensi episcopo? quid de *Apollinario* Hierapolitanæ ecclesiæ sacerdote, *Dionysio*que Corinthi-

orum episcopo, et Tatiano, et Bardesane, de Irenæo Photini martyris successore; qui origines hereseon singularum, et ex quibus philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarent? *Pantænus* Stoicæ sectæ philosophus ob præcipuæ eruditionis gloriam, a Demetrio Alexandriæ episcopo missus est in Indiam, ut Christum apud Brachmanas et illius gentis philosophos prædicaret. Clemens Alexandrinæ ecclesiæ presbyter, meo judicio omnium eruditissimus, octo scripsit Stromatum libros, et totidem *Ὑποτυπώσεων*, et alium contra Gentes, Pædagogi quoque tria volumina. Quid in illis indoctum, immo quid non de media philosophia est? Hunc imitatus Origenes decem scripsit Stromateas, Christianorum et philosophorum inter se sententias comparans, et omnia nostræ religionis dogmata de Platone et Aristotele, Numenio Cornutoque confirmans. Scripsit et Miltiades contra Gentes volumen egregium; Hippolytus quoque, et Apollonius, Romanæ urbis senator, propria opuscula condiderunt. Extant et *Julii Africani* libri, qui temporum scripsit historias, et Theodori qui postea *Gregorius* appellatus est, viri apostolicorum signorum atque virtutum, et *Dionysii* Alexandrini episcopi; Anatolii quoque Laodicenæ ecclesiæ sacerdotis, necnon presbyterorum *Pamphili*, *Pierii*, *Luciani*, *Malchionis*; Eusebii Cæsariensis episcopi, &c. &c. *Epist.* LXX. p. 426. tom. i. edit. Vallarsianæ *Operum S. Hieron.*

INDEX AUCTORUM

QUI

IN HOC TOMO PRIMO COLLOCATI SUNT.

PAPIAS.

B. PAPIAS.

S. Hieronymus, [a] *Libro de Viris Illustribus*, cap. xviii. pag. 82. *Bibliothecæ Ecclesiasticæ Jo. Alberti Fabricii.*

PAPIAS Johannis auditor, [b] Hierapolitanus episcopus in Asia, quinque tantum scripsit volumina, quæ prænotavit: *Explanatio sermonum Domini:* in quibus quum se in præfatione asserat, non varias opiniones sequi, sed Apostolos auctores habere, ait, *Considerabam quid Andreas, quid Petrus, dixissent, quid Philippus, quid Thomas, quid Jacobus, quid Johannes, quid Matthæus, vel alius quilibet discipulorum Domini; quid etiam Aristion et senior Johannes, discipuli Domini, loquebantur* [c]. *Non enim tantum mihi libri ad legendum prosunt, quantum viva vox, usque hodie in auctoribus personans.* (Verba Papiæ apud Euseb. Hist. Eccl. iii. 39.) Ex quo apparet, in ipso catalogo nominum, alium esse Johannem, qui inter Apostolos ponitur; et

alium seniorem Johannem, quem post Aristionem enumerat. Hoc autem diximus propter superiorem opinionem, quam a plerisque [d] retulimus traditam, duas posteriores epistolas Johannis non Apostoli esse, sed presbyteri. Hic dicitur mille annorum Judaicam edidisse [e] *δευτέρωσιν*, quem secuti sunt Irenæus, et Apollinarius, et ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne cum sanctis Dominum regnaturum. Tertullianus quoque in [f] libro de spe fidelium, et Victorinus Petabionensis, et Lactantius hac opinione ducuntur [g].

[a] Hieronymus suum Librum ex Eusebii Ecclesiastica Historia maximam partem deprompsit.

[b] Hierapolis civitas in Phrygia Asiæ regione. Hierapolitanus Episcopus dicitur Papias etiam ab Eusebio iii. 36. Hist. a Stephano Gobaro apud Photium, Cod. 232. Anastatio Sinaita lib. vii. in Hexaem. aliisque et ab Hieron. supra cap. 8. et Præfat. in Victorin. ad Apocalypsin. Jo. Albert. Fabricius. Memorat hanc ecclesiam cum illis Colossarum et Laodiceæ S. Paulus, Coloss. iv. 13. Martyrem demum extitisse Papiam, Martyrologia significant, Bedæ, Usuardi, Adonis, aliorum, quæ omnia Papiam insertum habent. In Chronico insuper Alexandrino, seu Paschali, hæc sub imperatore Marco Aurelio posita sunt: *Σὺν τῷ ἁγίῳ δὲ Πολυκάρπῳ καὶ ἄλλοι θ' ἀπὸ Φιλαδελφίας* (Cons. *Polycarpi Martyrium* a Smyrnensibus script. §. 2.) *μαρτυροῦσιν ἐν Σμύρνῃ· καὶ ἐν Περγάμῳ δὲ ἕτεροι, ἐν οἷς ἦν καὶ* ΠΑΠΙΑΣ *καὶ ἄλλοι πολλοὶ, ὧν καὶ ἔγγραφα φέρονται τὰ μαρτύρια*, p. 258. edit. Ducangii, p. 481. ed. Dindorf. Hæc refert Chronici Alex. auctor, qui imperatore Constantio opus fortasse scripsit.

[c] *Loquebantur*, Veronensis MS. *loquuntur* pro *loquebantur*, verius ad Papiæ textum *λέγουσιν*. Vallarsius, Operum S. Hieronymi editor novissimus.

[d] Capite ix. hujus libri *De Viris Ill.* voce, Johannes Apostolus.

[e] *Δευτέρωσις* Judaica, est traditio, velut secundo loco post legem scriptam habenda, Misna. Vide Epiphanium hæresi xvi. Idem xxxiii. 9. *αἱ γὰρ παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων δευτερώσεις παρὰ τῶν*

Ἰουδαίων λέγονται. Justinianus Imp. Novell. 146. τὴν δὲ παρ' αὐτοῖς (Ἰουδαίοις) λεγομένην δευτέρωσιν καὶ ἀπαγορεύομεν παντελῶς. J. Albert. Fabric.

f Liber hic periit.

g Ad Apollinarii Laodiceni et S. Hieronymi tempora pervenisse Papianum opus, ostendunt et codex quidam Bibliothecæ Coislinianæ MStus mox in notis ad Papiæ Fragmenta adducendus, et ipsius Hieronymi verba, quæ hic sequuntur; *Josephi libros,* ait ille in Epistola ad Lucinium, *et sanctorum Papiæ et Polycarpi volumina falsus ad te rumor pertulit a me esse translata, quia nec otii mei nec virium est, tantas res eadem in alteram linguam exprimere venustate.* p. 196. tom. I. ed. Froben. Basil. 1526. Immo septimo ecclesiæ sæculo Maximum Confessorem Papiæ librum manibus suis tractavisse ex Fragmentis, quæ mox sequuntur, Papianis constat. Taceo Andream Cæsariensem. Sed et a cl. Gallandio in Prolegomenis in præstantissimam suam *Bibliothecam Patrum.* Tom. I. hæc posita sunt: "Utinam (inquit) ad nos usque pervenissent "Papiæ libri! Et supererant quidem sæculo XIII. ineunte, ut "e codicum MSS. catalogo circa annum Christi MCCXVIII. con-"fecto erudimur, quem ex ecclesiæ Nemausensis tabulario erutum "cl. Menardus haud ita pridem evulgavit, (Hist. civ. eccl. et "litter. de Nismes. Paris, 1750. 4to.) ut proinde viri eruditissimi "recte conjecisse existimentur, (Mem. de Trevoux Decembr. "1750. Art. clii.) quod Trithemii quoque ætate, ut ipsemet in-"nuere videtur (De Scriptor. Eccl. cap. ix.) sæculo nimirum XV. "exeunte eadem extitisse potuerint, licet Caveus et Fabricius "neutiquam id sibi persuadeant." Ita vir cl. cap. x. p. 67. Ipsa autem verba auctoris *inventarii* supradicti rerum in sacristia ecclesiæ Nemausensis, ex Menardo nobis retulit clarissimus Keilius in auctario *Fabricianæ Biblioth. Græc.* ad p. 153. tom. vii. ed. novæ Harlesianæ: "*Item inveni in claustro—librum Papiæ, librum de* "*verbis Domini.*" Rem, si nullus error huic narrationi inest, notabilem! Interea fortasse liber iste interpretatio tantum operis Latina fuit, quale est Papiæ fragmentum illud de Christi Domini cognatis in veteri codice a Grabio repertum. Hieronymi vero temporibus nondum opus Latine extiterat, ut verba ejus supra posita ostendunt.

FRAGMENTA

BEATI PAPIÆ,

ECCLESIÆ HIERAPOLITANÆ IN PHRYGIA EPISCOPI;

QUI FLORUIT CIRCITER INITIUM SÆCULI POST CHRISTUM SECUNDI.

Ex Procemio Librorum quinque

ΛΟΓΙΩΝ ΚΥΡΙΑΚΩΝ ΕΞΗΓΗΣΕΩΣ,

SIVE

ORACULORUM DOMINICORUM EXPOSITIONIS.

I.

ΟΥΚ *ὀκνήσω δέ σοι καὶ ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν πρεσβυτέρων καλῶς ἔμαθον καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξαι ταῖς ἑρμηνείαις, διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν. οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον ὥσπερ οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ τοῖς τἀληθῆ διδάσκουσιν· οὐδὲ τοῖς τὰς ἀλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς*

Vertente Hen. Valesio,

Quem hic et alibi habes Eusebianorum excerptorum interpretem Latinum.

Nec pigebit, ea quæ quondam a Senioribus didici ac memoriæ mandavi, cum interpretationibus nostris adscribere, ut veritas eorum nostra quoque assertione firmetur. Non enim, ut plerique solent, eos unquam sectatus sum qui verbis affluerent, sed eos potius qui verum docerent: Nec eos qui nova quædam et inusitata præcepta, sed illos qui Domini mandata in figuris tra-

παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας, καὶ ἀπ᾽ αὐτῆς παραγινομένας τῆς ἀληθείας. εἰ δέ που καὶ παρηκολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθοι, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνέκρινον λόγους· τί Ἀνδρέας, ἢ τί Πέτρος εἶπεν· ἢ τί Φίλιππος· ἢ τί Θωμᾶς, ἢ Ἰάκωβος· ἢ τί Ἰωάννης, ἢ Ματθαῖος· ἢ τὶς ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν· ἅτε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης, οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ λέγουσιν. οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτόν με ὠφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενούσης. Attulit hæc Eusebius in lib. iii. *Hist. Eccl.* cap. ult.

dita, et ab ipsa veritate profecta memorabant. Quod si quis interdum mihi occurrebat qui cum Senioribus versatus fuisset, ex eo curiose sciscitabar quænam essent Seniorum dicta: Quid Andreas, quid Petrus, quid Philippus, quid Thomas, quid Jacobus, quid Johannes, quid Matthæus, quid ceteri Domini discipuli dicere soliti essent: quidnam Aristion, et Joannes Presbyter, discipuli Domini prædicarent. Neque enim ex librorum lectione tantam me utilitatem capere posse existimabam, quantam ex hominum adhuc superstitum viva voce.

II.

Ex libro primo ejusdem Operis.

—Τοὺς κατὰ Θεὸν ἀκακίαν ἀσκοῦντας παῖδας ἐκάλουν (primi Christiani), ὡς καὶ Παπίας δηλοῖ βιβλίῳ πρώτῳ τῶν Κυριακῶν Ἐξηγήσεων, καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν τῷ Παιδαγωγῷ. (Cum passim tum speciatim libro primo. Conferend. et *S. Mat.* xviii. 5. xix. 14.) Hæc extant in Maximi Confessoris *Scholiis in librum De Cœlesti Hierarchia S. Dionysio Areop. adscriptum,* cap. ii. p. 32. ed. Corderii.

Interprete Balth. Corderio.

—Eos qui secundum Deum innocentiam sectantur, *pueros* appellabant, sicut et Papias declarat libro primo Dominicarum Expositionum, et Clemens Alexandrinus in Pædagogo.

III.

Ex libro quarto ejusdem Operis.

Μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν Ἰούδας. πρησθεὶς γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διελθεῖν, ἁμάξης ῥᾳδίως διερχομένης, ὑπὸ τῆς ἁμάξης ἐπιέσθη, ὥστε τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι. Hæc olim attulerat Apollinaris Laodicenus, extant autem cum alibi tum apud Œcumenium *Comment. in Acta Apost.* cap. ii.

Magnum impietatis exemplum obambulavit in hoc mundo Judas. In tantum enim carne inflatus ut transire non posset, quum currus facile transiret, curru oppressus est, ita ut ejus egesta fuerint viscera.

IV.

Ex eodem libro hujus Operis.

Quemadmodum Presbyteri meminerunt, qui Joannem discipulum Domini viderunt, audisse se ab eo, quemadmodum de temporibus illis docebat Dominus, et dicebat: (scil. de temporibus regni sui. Irenæus autem omnia hæc attulit lib. v. *Contra Hæreses*, cap. xxxiii. p. 333. ed. Massueti: dubium autem, an huc usque Irenæus ipse, an Papiani excerpti hæc quoque pars sit:) Venient dies, in quibus vineæ nascentur, singulæ decem millia palmitum habentes, et in uno palmite dena millia brachiorum, et in uno vero palmite dena millia flagellorum, et in unoquoque flagello dena millia botruum, et in unoquoque botro dena millia acinorum, et unumquodque acinum expressum dabit vigintiquinque metretas vini. Et quum eorum apprehenderit aliquis sanctorum botrum, alius clamabit: Botrus ego melior sum, me sume, per me Dominum benedic. Similiter et granum tritici decem millia spicarum generaturum, et unamquamque spicam habituram decem millia granorum, et unumquodque granum quinque bilibres similæ

claræ mundæ: et reliqua autem poma, et semina, et herbam secundum congruentiam iis consequentem: et omnia animalia iis cibis utentia, quæ a terra accipiuntur, pacifica et consentanea invicem fieri, subjecta hominibus cum omni subjectione.

Hæc autem et Papias Joannis auditor, Polycarpi autem contubernalis, vetus homo, per scripturam testimonium perhibet, in quarto librorum suorum: sunt enim illi quinque libri conscripti.

Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονὼς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων. ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα. Exscribente Eusebio Irenæum, lib. iii. *Hist. Eccl.* cap. ult.

Et adjecit, dicens: Hæc autem credibilia sunt credentibus. Et Juda (inquit) proditore non credente, et interrogante: Quomodo ergo tales genituræ a Domino perficientur? dixisse Dominum: Videbunt qui venient in illa. Hæc ergo tempora prophetans Esaias ait: *Et compescetur lupus cum agno etc.* (Esa. xi. 6. seqq.)

V.

Ex Opere Papiano, ut mihi quidem videtur, et ex eodem fortasse libro quarto, adducente Irenæo capite ult. lib. v. Contra Hæres. p. 337. *ed. Massueti.*

—Ὡς οἱ Πρεσβύτεροι λέγουσι, τότε καὶ οἱ μὲν καταξιωθέντες τῆς ἐν οὐρανῷ διατριβῆς, ἐκεῖσε χωρήσουσιν, οἱ δὲ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἀπολαύσουσιν, οἱ δὲ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέξουσι· πανταχοῦ γὰρ ὁ Σωτὴρ ὁραθήσεται, καθὼς ἄξιοι ἔσονται οἱ ὁρῶντες αὐτόν.

Vet. Interpretatio.

Et quemadmodum Presbyteri dicunt, tunc qui digni fuerint cœlorum conversatione, illuc transibunt, id est, in cœlos; alii tute paradisi deliciis utentur; alii autem speciositatem civitatis possidebunt: ubique autem Deus videbitur, et quemadmodum digni erunt videntes eum.

Εἶναι δὲ τὴν διαστολὴν ταύτην τῆς οἰκήσεως τῶν [a] τὰ ἑκατὸν καρποφορούντων, καὶ τῶν τὰ ἑξήκοντα, καὶ τῶν τὰ τριάκοντα· ὧν οἱ μὲν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναληφθήσονται, οἱ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ διατρίψουσιν, οἱ δὲ τὴν πόλιν κατοικήσουσιν· καὶ διὰ τοῦτο εἰρηκέναι τὸν Κύριον, [b] ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου μονὰς εἶναι πολλάς· τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ, ὃς τοῖς πᾶσι τὴν ἁρμόζουσαν οἴκησιν παρέχει.

Esse autem distantiam hanc habitationis eorum qui centum fructificaverunt, et eorum qui sexaginta, et eorum qui triginta: quorum quidam in cœlum assumentur, alii in paradiso conversabuntur; alii in civitate inhabitabunt: et propter hoc dixisse Dominum, multas esse apud Patrem mansiones. Omnia enim Dei sunt, qui omnibus aptam habitationem præstat: quemadmodum Verbum ejus ait, [c] omnibus divisum esse a Patre secundum quod quis est dignus, aut erit. Et hoc est triclinium [d] in quo recumbent ii, qui epulantur vocati ad nuptias. Hanc esse adordinationem et dispositionem eorum qui salvantur, dicunt Presbyteri Apostolorum discipuli, et per hujusmodi gradus proficere, et per Spiritum quidem ad Filium, per Filium autem ascendere ad Patrem: Filio deinceps cedente Patri opus suum, quemadmodum et ab Apostolo dictum est: [e] *Quoniam oportet regnare eum, quoadusque ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima inimica destruetur mors.* In temporibus enim regni justus homo super terram existens obliviscetur mori jam. [f] *Quando autem dixerit,* inquit, *omnia subjecta sunt, scilicet absque eo qui subjecit omnia. Quum autem ei fuerint subdita omnia, tunc ipse Filius subjectus erit ei qui sibi subjecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.*

[a] Mat. xiii. 23. [b] Joan. xiv. 2. [c] Mat. xx. 23.
[d] Mat. xxii. 10. [e] 1 Cor. xv. 25, 26. [f] 1 Cor. xv. 27, 28.

VI.

Ex incerto libro, sive libris, ejusdem Operis.

Καὶ ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλούμενος Παπίας, (inquit Eusebius lib. iii. *Hist. Eccl.* cap. ult.) τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθηκότων ὁμολογεῖ παρειληφέναι· Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου, αὐτήκοον ἑαυτὸν φησὶ γενέσθαι. ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις· καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω. ἄξιον δὲ ταῖς ἀποδοθείσαις τοῦ Παπία φωναῖς, (quæ descripta sunt supra pag. 7.) προσάψαι λέξεις ἑτέρας αὐτοῦ, δι' ὧν παράδοξά τινα ἱστορεῖ καὶ ἄλλα, ὡς ἂν ἐκ παραδόσεως εἰς αὐτὸν ἐλθόντα. τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν Ἱεράπολιν Φίλιππον τὸν ἀπόστολον ἅμα ταῖς θυγατράσι διατρίψαι, διὰ τῶν πρόσθεν (supra cap. 31. hujus lib. *Hist. Euseb.*) δεδήλωται. ὡς δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὁ Παπίας γενόμενος, διήγησιν παρειληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου θυγατέρων μνημονεύει, τὰ νῦν σημειωτέον. νεκροῦ γὰρ ἀνάστασιν κατ' αὐτὸν γεγονυῖαν ἱστορεῖ· καὶ αὖ πάλιν ἕτερον παράδοξον περὶ Ἰοῦστον τὸν ἐπικληθέντα Βαρσαβᾶν γεγονός· ὡς δηλητήριον φάρμακον ἐμπιόντος, καὶ μηδὲν ἀηδὲς διὰ τὴν τοῦ Κυρίου χάριν ὑπομείναντος.——Καὶ ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς ὡς ἐκ

Et Papias quidem de quo nunc sermonem habemus, Apostolorum dicta, ab iis qui cum Apostolis versati fuerant, se accepisse profitetur: Aristionis autem et Joannis Presbyteri auditorem se dicit fuisse. Multa certe quæ ab iis tradita acceperat, ipsorum nominatim mentione facta, in commentariis suis retulit. Atque hæc quidem non superflue, ut arbitror, a nobis dicta sint. Porro operæpretium fuerit, supra citatis Papiæ verbis, alia etiam ejusdem testimonia adjungere, in quibus miracula quædam ex aliorum fide ac traditione commemorat. Philippum quidem Apostolum una cum filiabus Hierapoli degere solitum superius docuimus. Nunc vero quemadmodum Papias, qui iisdem temporibus vixit, mirabilem quandam narrationem a Philippi filiabus accepisse se refert, exponamus. Scribit enim mortuum sua ætate ad vitam esse revocatum. Alterum quoque ingens miraculum refert de Justo qui Barsabas cognominatus est; qui cum lethale poculum ebibisset, tamen Dei adjutus gratia, nullum inde accepit incommodum. ——Idem præterea scriptor alia nonnulla nudæ vocis traditione ad se pervenisse testatur, novas quasdam scilicet Servatoris parabolas ac

παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐτὸν ἥκοντα παρατέθειται, ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ, καί τινα ἄλλα μυθικώτερα. ἐν οἷς καὶ χιλιάδα τινὰ φησὶν ἐτῶν ἔσεσθαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, σωματικῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας ἐπὶ ταυτησὶ τῆς γῆς ὑποστησομένης.———Καὶ ἄλλας δὲ τῇ ἰδίᾳ γραφῇ παραδίδωσιν Ἀριστίωνος τοῦ πρόσθεν δεδηλωμένου τῶν τοῦ Κυρίου λόγων διηγήσεις· καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου παραδόσεις· ἐφ' ἃς τοὺς φιλομαθεῖς ἀναπέμψαντες, ἀναγκαίως νῦν προσθήσομεν ταῖς προεκτεθείσαις αὐτοῦ φωναῖς παράδοσιν, ἣν περὶ Μάρκου τοῦ τὸ εὐαγγέλιον γεγραφότος ἐκτέθειται διὰ τούτων. Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε· Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν. οὐ μέν τοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. οὔτε γὰρ ἤκουσε τοῦ Κυρίου, οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ· ὕστερον δὲ ὡς ἔφην Πέτρῳ, ὃς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας. ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν Κυριακῶν ποιούμενος λογίων· ὥς τε οὐδὲν ἥμαρτε Μάρκος, οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν. ἑνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, τοῦ μηδὲν ὧν ἤκουσε παραλι-

prædicationes, aliaque fabulis propiora. Inter quæ et mille annorum spatium post corporum resurrectionem fore dicit, quo regnum Christi corporaliter stet in orbe terrarum. ——Alias quoque supradicti Aristionis enarrationes sermonum Domini, et Joannis presbyteri traditiones refert in suis libris. Quas discendi studiosis indicasse contenti, rem illam, quam de Marco Evangelista idem Scriptor commemoravit, superioribus ejus verbis subnectemus. Aiebat etiam, inquit, presbyter ille Marcum Petri interpretem, quæcunque memoriæ mandaverat, diligenter perscripsisse: non tamen ordine pertexuisse quæ a Domino aut dicta aut gesta fuerant. Neque enim ipse Dominum audiverat aut sectatus fuerat unquam. Sed cum Petro, ut dixi, postea versatus est qui pro audientium utilitate, non vero ut sermonum Domini historiam contexeret, Evangelium prædicabat. Quocirca nihil peccavit Marcus, qui nonnulla ita scripsit, prout ipse memoria repetebat. Id quippe unum studebat, ut ne quid eorum quæ audierat prætermitteret, aut ne quid falsi eis affingeret. Hæc de Marco Papias narrat. De Matthæo vero sic habet. Matthæus quidem, inquit, He-

πεῖν, ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς. ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρηται τῷ Παπίᾳ περὶ τοῦ Μάρκου. περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταῦτ' εἴρηται. Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο. ἡρμήνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος. κέχρηται δ' ὁ αὐτὸς μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου προτέρας ἐπιστολῆς, καὶ ἀπὸ τῆς Πέτρου ὁμοίως. ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς, ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ Κυρίου. ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει.

braïco sermone divina scripsit oracula: interpretatus est autem unusquisque illa prout potuit. Porro idem Papias testimoniis ex priore Joannis epistola, et ex priore itidem Petri desumptis utitur. Aliam quoque exponit historiam de muliere, quæ multorum criminum coram Domino accusata est. Quæ quidem historia in Evangelio secundum Hebræos scripta habetur.

VII.

Ex libro incerto ejusdem Operis.

Παπίας δὲ οὕτως (inquit Andreas Cæsariensis *Comm. in Apocalypsin,* cap. xxxiv. Serm. 12. ad calcem, tom. viii. ed. Morel. Opp. S. Chrysost. p. 52.) ἐπὶ λέξεως. Ἐνίοις δὲ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν πάλαι θείων ἀγγέλων, καὶ τῆς περὶ τὴν γῆν διακοσμήσεως ἔδωκεν ἄρχειν, καὶ καλῶς ἄρχειν παρηγγύησε. Καὶ ἑξῆς φησίν· εἰς οὐδὲν δὲ συνέβη τελευτῆσαι τὴν τάξιν αὐτῶν.

Interprete Theodoro Peltano.

Confirmat autem Papias, B. Johannis discipulus, hisce verbis. Aliis ex ipsis, nempe angelis, quandam circa terræ administrationem, potestatem, et procurationem tribuit, riteque munus injunctum administrare jussit. Et paucis interpositis, subjungit: Accidit autem ut ordinem sibi præfinitum absolverent non ut decebat. [*Potius vertendum est,* ut ordo ipsorum ad nihilum recideret.]

VIII.

De Papia, aliisque, idem Andreas hæc habet in Prolegom. ejusdem Comment. in Apocalypsin.

Περὶ μέν τοι τοῦ θεοπνεύστου τῆς βίβλου (Apocalypsis) *περιττὸν μηκύνειν τὸν λόγον ἡγούμεθα, τῶν μακαρίων Γρηγορίου φημὶ τοῦ θεολόγου καὶ Κυρίλλου, προσέτι δὲ καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων,* ΠΑΠΙΟΥ, *Εἰρηναίου, Μεθοδίου, καὶ Ἱππολύτου, ταύτῃ προσμαρτυρούντων τὸ ἀξιόπιστον. παρ' ὧν καὶ ἡμεῖς πολλὰς λαβόντες ἀφορμὰς εἰς τοῦτο ἐληλύθαμεν. Καθὼς ἐν τοῖς τόποις χρήσεις τούτων παρεθέμεθα.*

Interprete Peltano.

Porro autem de libri hujus fide et autoritate prolixe hoc loco disserere supervacaneum arbitramur. Constat namque beatos illos viros patresque nostros, Gregorium Theologum, Cyrillum Alexandrinum, multoque hisce vetustiores, Papiam, Irenæum, Methodium, et Hippolytum divinum fideque dignum esse, non uno loco tradere. e quorum monumentis occasione accepta nos ad hoc consilium venimus; sicuti multas quoque sententias ex eorundem scriptis mutuavimus, his eaque nostris commentariis inseruimus.

IX.

De Papia, aliisque, ita Anastasius Sinaita lib. I. Contemplat. in Hexaemeron ab Halloixio *in Vitt. PP. Oriental. p.* 851. allatas.

Λαβόντες τὰς ἀφορμὰς ἐκ ΠΑΠΙΟΥ *τοῦ πάνυ τοῦ Ἱεραπολίτου, τοῦ ἐν τῷ ἐπιστηθίῳ φοιτήσαντος, καὶ Κλήμεντος, Πανταίνου τῆς Ἀλεξανδρέων ἱερέως, καὶ Ἀμμωνίου σοφωτάτου, τῶν ἀρχαίων καὶ πρώτων συνῳδῶν ἐξηγητῶν, εἰς Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν πᾶσαν τὴν ἑξαήμερον νοησάντων·*——

Interprete Petro Halloixio.

Capta occasione e Papiæ viro clarissimo Hierapolitano, apostoli qui supra pectus Domini recubuit discipulo, et Clemente, et Pantæno sacerdote Alexandrino, et Ammonio sapientissimo, primis et vetustis (sibi invicem consentaneis) interpretibus, qui totum opus sex dierum de Christo et ecclesia intellexerunt:——

X.

Iterum idem Anastasius lib. vii. *ejusdem Operis Latine versi.*

Veteres ergo ecclesiarum interpretes, Philo, inquam, philosophus, et tempore æqualis apostolis, et celebris PAPIAS Hierapolitanus, Joannis evangelistæ discipulus, et Irenæus Lugdunensis, et Justinus martyr et philosophus, (Locus ex Justini *Commentario in Hexaemeron* ibi apud Anastasium paulo post affertur) et Pantænus Alexandrinus, et Clemens Stromateus, et eorum asseclæ spiritualiter sunt contemplati de Christi ecclesia ea quæ scripta sunt de paradiso. In tomo I. *Biblioth. Patrum Paris.* 1609. col. 223.

XI.

Fragmentum Papiæ ex Cod. MS. 2397. *Bibliothecæ Bodleianæ a cl. Grabio editum.*

[I] Maria mater Domini; [II] Maria Cleophæ, sive Alphei, uxor, quæ fuit mater Jacobi episcopi et apostoli, et Symonis, et Thadei, et cujusdam Joseph; [III] Maria Salome, uxor Zebedei, mater Joannis evangelistæ, et Jacobi (Confer *Mat.* xxvii. 5, 6. et *Marc.* xv. 40. et xvi. 1.); [IV] Maria Magdalena. Istæ quatuor in evangelio reperiuntur. Jacobus, et Judas et Joseph, filii erant [II] materteræ Domini. Jacobus quoque et Joannes [III] alterius materteræ Domini fuerunt filii. [II] Maria Jacobi Minoris, et Joseph, mater, uxor Alphei, soror fuit Mariæ matris Domini, quam Cleophæ Joannes nominat, (c. xix. 25.) vel a patre, vel a gentilitatis familia, vel alia causa. [III] Maria Salome, vel a viro, vel a vico, dicitur; hanc eandem Cleophæ quidam dicunt, quod duos viros habuerit. Fol. 286. col. 2.

ANNOTATIONES

IN B. PAPIÆ FRAGMENTA.

Pag. 7. lin. 11. ΟΥΚ ὀκνήσω δέ σοι &c.] Papiæ verbis hæc præmisit Eusebius, Τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται· ἃ καὶ ἐπιγέγραπται λογίων Κυριακῶν ἐξηγήσεως. τούτων καὶ Εἰρηναῖος ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων. ταῦτα δὲ καὶ Παπίας ὁ Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονὼς, ἀρχαῖος ἀνὴρ, ἐγγράφως ἐπιμαρτυρεῖ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν αὐτοῦ βιβλίων. ἔστι γὰρ αὐτῷ πέντε βιβλία συντεταγμένα. καὶ ὁ μὲν Εἰρηναῖος ταῦτα. αὐτός γε μὴν ὁ Παπίας κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων, ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν ἀποστόλων ἐμφαίνει· παρειληφέναι δὲ τὰ τῆς πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων διδάσκει, δι' ὧν φησὶ λέξεων. ΟΥΚ ὀκνήσω δέ σοι &c. *Papiæ vero quinque omnino feruntur libri, quorum titulus est, De interpretatione oraculorum Dominicorum. Horum quinque duntaxat Papiæ librorum meminit Irenæus his verbis. Testatur, inquit, hæc Papias Joannis auditor, et sodalis Polycarpi scriptor antiquus in quarto operis sui libro. Sunt enim ab eo quinque libri compositi. Et hæc quidem Irenæus. At vero Papias ipse in proœmio librorum suorum, se quidem sanctorum Apostolorum spectatorem atque auditorem fuisse non dicit: sed ab eorum familiaribus normam fidei se accepisse testatur his verbis.* NEC pigebit &c. Posteriora hæc, supra primo loco posita, ex Papiæ opere ipse desumpsit Eusebius; altera vero quæ Irenæus ex Papiæ libro quarto descripserat, illa ex Irenæano opere mox sistentur. Ad titulum quod attinet Papiani operis, Λογίων Κυριακῶν ἐξήγησις, appellantur Scripturæ Sacræ in ipsis libris sacris

τὰ λογία Θεοῦ. Vide *Rom.* xi. 2. et alibi. In hoc autem primo ejusdem operis Fragmento agi videtur, primum de Christi Domini effatis, quæ apostoli discipulive commemorassent, deinde de apostolorum, ac Domini discipulorum sermonibus, quos auditores eorum retulissent.

Ibid. l. 12. συγκατατάξαι ταῖς ἑρμηνείαις] Ita legitur in codice Regio, et recte quidem ut opinor. Certe Rufinus hunc locum ita legit, ut ex versione ejus apparet. *Non pigebit autem nos tibi omnia quæ quondam a presbyteris didicimus, et bene retinemus, recordantes exponere cum interpretationibus suis.* Reliqui tamen codices Maz. Med. ac Fuketianus cum Nicephoro scriptum habent συντάξαι. Hen. Valesius. Adde *cod. MS. Bodl.* quem in Præfatione ostendi esse Valesii codicem Savilianum. Sed et eandem lectionem præstant *duo codices scripti Mediceo-Florentini*, quorum collationem a Jacobo Gronovio olim factam possideo. *Lectiones* vero *Gruteri* in editione Genevensi allatæ συγκατατάξας habent, scripturam συγκατατάξαι, quam e *cod. Regio* Robertus Stephanus primus Eusebii editor recepit, confirmantes; συγκαταλέξαι autem *MS. Norfolc.* qui olim positus in ædibus Somersetensibus, ut dixi, nunc in Museo Brittanico adservatur. Frustra enim scriptum est, ἴσως, συγκατατάξας, in *ora codicis episcopi Castellani*, cujus extat varietas ad edit. Readingianæ calcem. Lectionem receptam habent et *codex Paris. uterque* et *Venetus* in gratiam cl. Burtoni collati.

P. 7. l. 13. ἀλήθειαν] ἀληθείας *Gruteri Lectiones.* Mox abest τὰ a *Nicephoro.* Strothius. Cum Nicephorus, qui, ut cæteri, διαβεβαιούμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἀλήθειαν *affirmans de illis veritatem* scriptum habet, in historia sua ecclesiastica soleat suas paginas Eusebio compleri, operæ pretium est, ut lectorem hoc moneam, codicem Vindobonensem, ex quo Græca Nicephori prodierunt, haberi adhuc oportere unicum historiæ illius exemplar manu scriptum, etsi Nicephori opusculorum index falsus in *Catalogo manuscriptorum Bodleianæ Bibliothecæ* exteris nonnullis aliud suaserit, fraudemque fecerit. Numero autem 3040. codex ille Bodl. signatus, *Nicephori Callisti Historia Ecclesiastica* nominatur.

Ibid. l. 14. οὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν &c.] Hen. Dodwellus *Dissert. V. in Irenæum,* §. xvi. p. 457. "Sophisticam

"his verbis perstringit Papias, a qua innuit, disciplinam quam "secutus esset ipse, fuisse alienissimam."

P. 8. l. 1. τῇ πίστει δεδομένας] *In figuris tradita* reddit Valesius: potius, *fidei tradita*. W. Lowth in editione Readingiana. Alii, *fidei* vel *fidelibus* tradita. Hæc transiliit Rufinus. Gallandius, ad *Bibliothecam Patrum* suam. Vocem quidem πίστιν pro *ipsis fidelibus* in loco Paulino accipiendam esse, Δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ (*evangelio*) ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, Rom. i. 17. fere persuadent mihi cum alii loci, tum verba apostoli, quæ sequuntur in cap. iii. comm. 22. et 30. et cap. iv. 9. Porro, cum hoc scripsissem, idem statuisse cl. Schleusnerum in Lexico suo *Novi Test.* v. πίστις, animadverti. Sed Papiæ verba hic sonare videntur, *præcepta Domini tradita fidei Christianorum.*

Ibid. l. 2. εἰ δέ που—ἀνέκρινον λόγους] εἰ δέ που καί τις τῶν πρεσβυτέρων παρηκολουθηκὼς τοῖς ἀποστόλοις ἔλθοι, τοὺς τῶν ἀποστόλων ἀνέκρινον λόγους. *Christophersoni Lectiones* (ad edit. Genev. marg. allatæ). Paullo ante apud *Niceph.* legebatur παραγινομένοις. Stroth. Similiter, sed forsitan exponendi causa *Rufinus* vetus Eusebianæ Historiæ interpres, *Quod si quando advenisset aliquis ex his qui secuti sunt* apostolos, *ab ipso sedulo expiscabar, quid Andreas &c.* Neque aliter post hæc locum interpretatus est Eusebius, quippe qui Papiam ipsum apostolos audivisse, ut videbis, negabat. ἔλθῃ pro ἔλθοι. *MS. Norfolc.*

P. 8. l. 4. ἢ τί Φίλιππος· ἢ τί Θωμᾶς, ἢ Ἰάκωβος] ἢ τί Θωμᾶς ἢ Φίλιππος, ἢ τί Σίμων ἢ Ἰάκωβος. *Niceph.* Stroth. Ita Nicephorus quidem lib. iii. *Hist.* c. 22. sed in ii. 46. ubi eadem hæc affert a vocibus εἰ δέ που exorsus, nec Simonem neque etiam Thomam memorat. Habet ἢ τί Ἰάκωβος *MS. Norfolc.* Copia fuit Papiæ a filiabus S. Philippi, quibuscum familiariter se vixisse ipse infra testatur, quid pater ipsarum Philippus docere consuesset, sciscitandi. Hic enim cum tribus filiabus Hierapoli Papiæ urbe vixerat et ibi sepultus fuit, teste Polycrate Ephesino episcopo apud Eusebium lib. v. *Hist.* c. 24. qui ipse sæculo post Christum natum secundo floruit. Atque in eadem Papiæ sede ab ipsis initiis evangelii ecclesiam Christianam extitisse, ostendit S. Paulus in *Epist. ad Colossenses* cap. iv. comm. 13.

Ibid. l. 7. οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ λέγουσιν] Abest οἱ *Niceph.* Stroth. A priore Nicephori ῥήσει omnia verba absunt. Rufinus autem, dum vertit hoc modo, *quæ vel Aristion vel Joannes presbyter*, cæterique discipuli *dicebant*, legisse videtur, καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ Κυρίου μαθηταὶ λ. Nunc refert Burtonus abesse οἱ ibidem a *codice Paris. priori*, *Veneto*, et *utroque Florentino*. Cæterum de duobus hisce Christi discipulis, nonnihil habet Eusebius in loco mox afferendo, ad quem de iisdem plus aliquid dicam.

Ibid. l. 8, οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων &c.] Quosnam libros Papias hoc loco designare voluit? Ipsane discipulorum Christi scripta; an potius aliorum quorundam opera, in quæ sermones et dogmata discipulorum relata erant; quorum multa apostolicis etiam temporibus, immo interdum ipsorum apostolorum nominibus falso inscripta, circumferri solebant? Ut dicere mihi quidem auctor videatur, non tantam utilitatem se capere posse ex libris quibusdam de doctrina Christi atque apostolorum conscriptis, quantam ex hominum superstitum narratione, qui apostolos comitati essent. In aliud tamen plurimos alios abeuntes video, tum vero virum plane eruditum Robertum Abbotum in *Demonstratione* sua *Antichristi*, in *Scaligerianis* a Scaligero laudibus ornata, cui quidem Papias videtur plus traditione vivæ vocis quam consignatis S. Scripturarum tabulis acquievisse, c. i. §. 2. Hoc quidem prorsus imperiti hominis fuisset, ne gravius quid dicam, nam ita auditori potius credere, quam ipsi doctori voluisset Papias, is qui sua ipse literis commendabat. Alioquin rem magnam atque præclaram fuisse novimus, id quod optime vertit Rufinus, *vivæ vocis præsentisque magisterium*. Neque vero traditio istiusmodi cum neglectu sacræ scripturæ conjungi solebat; namque Irenæus, cujus paginæ fere omnes testimoniis divinarum scripturarum refertæ sunt, de se ipso hæc scribit; nimirum, cum juvenis admodum esset, audire se solitum esse a Polycarpo, quæ ille de Christo Domino ab αὐτοπταῖς accepisset, eaque omnia, ut ait, cum sacris scripturis congruentia; ταῦτα, inquit, καὶ τότε διὰ τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ τὸ ἐπ' ἐμοὶ γεγονὸς σπουδαίως ἤκουον, ὑπομνηματιζόμενος αὐτὰ, οὐκ ἐν χάρτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίῃ· καὶ ἀεὶ διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὰ ἀναμαρυκῶμαι. *Epist. ad Florinum* apud Euseb. lib. v. *Hist.* c. 20.

Unde constat, Polycarpum quoque consuevisse *τοὺς αὐτόπτας* Christi frequenter adire, atque sermones eorum postea referre, non tantum scripta eorum legere ac producere, quod quidem præterea vir idem sanctissimus maxima cum veneratione fecit in epistola, quæ superest. Posuit ipse quoque apostolus Paulus, *ἄρα οὖν, ἀδελφοὶ, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, ἃς ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν.* 2 *Thess.* ii. 15. Verumtamen hoc pro certo habendum est, si auxilium nobis negatum esset sacrorum librorum, qui Deo providente cum scripti sint, tum ad postera tempora devenerint, minus firma et stabilis foret Christianorum fides, innixa traditionibus apostolicis scripto mandatis a quibusvis hominibus præter primos illius fidei præcones. Quippe firmissima omnium est traditio, quæ ab origine divina evidenter orta, in fidelium scriptis per singula sæcula integra et illibata decurrit. Sed hæc hactenus. Is ipse Papias, teste infra Eusebio, opere in suo haud raro S. Scripturæ testimonia attulerat.

P. 8. l. 9. *καὶ μενούσης.*] Papianis Eusebius subjunxit: *ἔνθα καὶ ἐπιστῆσαι ἄξιον δὶς καταριθμοῦντι αὐτῷ τὸ Ἰωάννου ὄνομα· ὧν τὸν μὲν πρότερον Πέτρῳ καὶ Ἰακώβῳ καὶ Ματθαίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις συγκαταλέγει, σαφῶς δηλῶν τὸν εὐαγγελιστήν· τὸν δ' ἕτερον Ἰωάννην διαστείλας τὸν λόγον, ἑτέροις παρὰ τὸν τῶν ἀποστόλων ἀριθμὸν κατατάσσει, προτάξας αὐτοῦ τὸν Ἀριστίωνα. σαφῶς τε αὐτὸν πρεσβύτερον ὀνομάζει. ὡς καὶ διὰ τούτων ἀποδείκνυσθαι τὴν ἱστορίαν ἀληθῆ, τῶν δύο κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁμωνυμίᾳ κεχρῆσθαι εἰρηκότων, δύο τε ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα. καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου ἔτι νῦν λέγεσθαι· οἷς καὶ ἀναγκαῖον προσέχειν τὸν νοῦν. εἰκὸς γὰρ τὸν δεύτερον, εἰ μή τις ἐθέλοι τὸν πρῶτον, τὴν ἐπ' ὀνόματος φερομένην Ἰωάννου Ἀποκάλυψιν ἑωρακέναι. Καὶ ὁ νῦν δὲ ἡμῖν δηλούμενος Παπίας, τοὺς μὲν τῶν ἀποστόλων λόγους παρὰ τῶν αὐτοῖς παρηκολουθηκότων ὁμολογεῖ παρειληφέναι. Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου, αὐτήκοον ἑαυτὸν φησὶ γενέσθαι. ὀνομαστὶ γοῦν πολλάκις αὐτῶν μνημονεύσας, ἐν τοῖς αὐτοῦ συγγράμμασι τίθησιν αὐτῶν παραδόσεις. Quibus in verbis illud etiam observandum est, bis ab eo positum esse nomen Joannis. Et priorem quidem una cum Petro, Jacobo, Matthæo et reliquis Apostolis recenset, satis indicans se de Evangelista Joanne verba facere. Postea vero adhibita sermonis distinctione, alterum Joannem cum iis collocat qui extra numerum sunt Apostolorum,*

præponens illi Aristionem quemdam; eundemque presbyterum diserte nominat. Quo fit ut vera videatur esse narratio illorum, qui duos eodem nomine appellatos in Asia vixisse dixerunt: et apud Ephesum duo esse sepulcra, et utrumque Joannis hactenus nominari. Atque hoc animadvertere in primis necessarium puto. Verisimile est enim Revelationem illam Joannis nomine inscriptam, si non a priore illo, certe ab hoc posteriore visam fuisse. Et Papias quidem de quo nunc sermonem habemus, Apostolorum dicta, ab iis qui cum Apostolis versati fuerant, se accepisse profitetur: Aristionis autem et Joannis Presbyteri auditorem se dicit fuisse. Multa certe quæ ab iis tradita acceperat, ipsorum nominatim mentione facta, in commentariis suis retulit. Ita quidem Eusebius; ei autem hic et ante colligenti ex Papianis verbis, ipsum Papiam non fuisse τῶν δώδεκα discipulum, opposuit sese post Halloixium in *Vitis Patrum Oriental.* aliosque viros doctos, Joan. Ern. Grabius, tom. ii. *Spicilegii Patrum*, p. 27. "Eusebii," inquit ille, "auctoritate motus Baronius, "posthabitis Bedæ, Usuardi, Adonis &c. Martyrologiis, ubi "Papias expresse *Joannis Apostoli* auditor dictus est, in suo "posuit, *Joannis Senioris*. Sed miror viros istos doctos fidem "abrogasse Irenæo, a quo *Joannem* sine addito dicente, Apo-"stolum designatum esse ipsimet agnoverunt." (Verba Irenæi hic designat Grabius, quæ ante allatum Papiam Eusebius adduxerat. Ἰωάννου μὲν ἀκουστὴς, Πολυκάρπου δὲ ἑταῖρος γεγονὼς, qui quidem Polycarpus referente Hieronymo, *De Viris Ill.*, Joannem *apostolum* audivit.) "Atqui is idoneus hujus rei "erat testis, utpote Papiæ discipulus, juxta Hieronymum "Epist. 29. ad Theodoram, ac proinde bene gnarus, quo hic "doctore usus fuerit. Melius itaque Hieronymus loco citato, "(et alibi) Andreas Cæsariensis in Apocalypsin, Anastasius "lib. vii. in Hexaëmeron, Maximus aliique una cum laudatis "Martyrologiorum auctoribus, Papiam *Joannis Apostoli* vel "*Evangelistæ* auditorem nuncuparunt. Dices eum, vel, pro "Eusebio, majorem ipsi Papiæ, quam Irenæo, fidem haben-"dam esse: illum vero se non Apostoli, sed Presbyteri "Joannis auditorem dixisse. Ita quidem Eusebius de Papia; "sed non Papias de semetipso: qui se nec *Joannem Apostolum* "audivisse negat, nec *Presbyteri* auditorem fuisse plane af-"firmat. Negasse male concludit Eusebius ex istis Papiæ

"verbis, ubi ait, *se sollicite ex Apostolorum familiaribus sciscitatum esse, quid Andreas, quid Petrus* &c. *quidve Joannes dixerint.* Nam eadem ratione negandum quoque fuisset, quod "Joannem Presbyterum audiverit Papias, quoniam et in "hujus dicta se inquisivisse ibidem testatur, addens: *Quæ item Aristion et Joannes Presbyter, discipuli Domini effati sint.* Hoc tamen omnino voluit Eusebius, licet non clare "affirmaverit Papias. Quippe is unum quidem et alterum "Joannis senioris dictum refert apud Eusebium loc. cit. non "tamen se ipsum hæc ex illo audivisse ait. Verum non re-"pugno, quin potius ab utroque Joanne, et Apostolo, et "seniore, Papiam traditiones accepisse credo. Neque enim ex "eo, quod alios eorum auditores de pluribus se percontatum "profitetur Papias, colligi potest, eum ipsum haud ex illorum "numero fuisse: seduli quippe discipuli solent omnino, ubi "eos quid fugerit, ex condiscipulis dicta sensusque magis-"trorum exquirere; præsertim si alios diutius et familiarius "cum eis conversatos noverint." Hactenus vir doctus, neque a veritate fortasse aberrans, certe plurimos sibi consentientes habens. Et mihi hæc opinio verisimilis videtur, cum enim vox πρεσβύτεροι in posteriore parte hujus ῥήσεως de apostolis adhibeatur, quidni similiter interpretanda vox fuerit in principio ejus, ubi παρὰ τῶν πρεσβύτερων didicisse se Papias affirmat? Favent et eidem opinioni verba εἰ δέ που καὶ παρακολουθηκώς τις τοῖς πρεσβυτέροις, quibus significare videtur Papias, se apostolorum discipulos, si quis eorum forte advenerit, pariter atque ipsos apostolos sciscitari consuevisse. Ad hæc lib. iii. *De Hæres.* cap. 3. Irenæus ostendit, apostolorum ipsorum discipulum fuisse Polycarpum, cujus ἑταῖρον in alio loco jam adducto Papiam vocat. Quin et vetus auctor apud procemium Græcæ *Catenæ in S. Joan.* a Corderio editæ allatus tradit, Joannem evangelium suum discipulo suo Παπίᾳ Εὐβιώτῳ τῷ Ἱεραπολίτῃ dictavisse; quæ quidem Papiæ ἐπωνυμία ab alio quoquam dubito, an memoretur. Sin omittendus est hic auctor tanquam minus notus atque recentior fortasse testis, certe ad rem nostram appositus est Apollinaris Laodicenus, sæculi quarti scriptor, in cujus manibus versatum fuisse opus ipsum Papianum videtur. Is autem in scholio, quod ex

Œcumenii *Commentario in Acta Apost.* desumptum mox sequitur, Papiam discipulum Joannis *apostoli* appellat.

Verumtamen hac in re non possum non locum afferre, qui apud Irenæum extat in lib. iv. c. 27. al. c. 45. ubi verba aliqua veteris cujusdam presbyteri anonymi ita afferuntur, ut post lectam posteriorem partem Papianæ ῥήσεως pene videatur Papias, maxime si ab Eusebio standum sit, ab Irenæo significari. *Quemadmodum audivi*, inquit Irenæus, *a quodam presbytero, qui audierat ab his, qui apostolos viderant, et ab his qui didicerant;* hi posteriores proculdubio sunt, οἱ τοῦ Κυρίου μαθηταὶ, sepositis apostolis. Presbyter vero iste, quisquis tandem ille fuit, existimari possit apostolos haud frequentasse. Sed tamen profecto de Papiæ discipulatu nihil certi ex hoc Irenæi loco, qui Papiam nominatim alibi adduxit, potest statui, quanquam Cavio in *Hist. Lit.* tom. i. p. 49. aliisque viris doctis, admodum probabile videtur, fragmenta ibi atque alibi apud Irenæum allata ex Papia deprompta fuisse. Sed ipsa illa post hæc affero. Interea vix dubito, quin ad alia quædam verba episcopi Hierapolitani spectaverit Eusebius scribens, Ἀριστίωνος δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτέρου Ἰωάννου αὐτήκοον ἑαυτὸν φησὶ γενέσθαι, etsi statuas cum Halloixio in *Vitt. PP. Oriental.* tom. i. p. 652. Papiam non ex professo, sed tantum ex occasione, dixisse, se istorum fuisse auditorem, aut potius, *semet ex iis audivisse ea quæ ipse referebat.* Mea enim sententia, vix aut ne vix quidem illud de Papiæ aditu ad Joannem presbyterum atque Aristionem collegisset sibi Eusebius ex solo hoc Papiani operis procemio, etiamsi viderit, in præsenti tempore dici λέγουσι de duorum istorum non de cæterorum sermonibus. Certe ait, Papiam *sæpenumero* duos hosce Christi discipulos in scriptis adduxisse suis. Tantum propter Grabii verba olim dixi. Nunc addo, quo rectius exponatur Irenæus, sæpe appellare eum nomine discipuli Domini apostolum Joannem, ut exempli gratia in lib. i. cap. 8.

Sed hæc hactenus; quod attinet ad cætera Eusebiana initio hujus notæ allata, memorandum hic est, historiam illam de duobus sepulchris Joannis nomine insignitis a magno Dionysio Alexandrino episcopo acceptam videri, qui in opusculo suo *De promissionibus*, ab Eusebio lib. vii. *Hist.* c. 25. adducto,

illam posuerat. Sed nonnulli putarunt, teste Hieronymo *De Viris Illustr.* cap. ix. duas hasce memorias ejusdem Joannis evangelistæ fuisse.

P. 8. l. 25. Maximi Confessoris] Hujus scriptoris, ut post videbis, loca duo adduxit Grabius, in quibus memoratur Papiæ nomen, hæc vero *ῥῆσις* a Grabio omissa est.

P. 9. l. 3. Μέγα *ἀσεβείας ὑπόδειγμα* &c.] Quæ Papiæ de Juda in multis afferuntur Catenis super *Acta Apost.* ea Apollinari Juniori deberi, celeberrimo, ut dixi, sæculi quarti scriptori, didici, cum ex codice XXIII. bibliothecæ olim Coislinianæ a Montfauconio pag. 26. *Catalogi* memorato, tum ex *Catena MS.* quæ in bibliotheca Collegii Novi adservatur, quæque nuperrime a cl. Joanne Cramer juris publici facta est. In excusis autem Œcumenii atque Theophylacti *Commentariis*, Apollinarii nomen *τῇ ῥήσει* haud præfixum est. Cum vero apud *Theophylactum* plura ibidem de Judæ morte adducantur, istæc, tanquam si revera Papiam auctorem habuerint, *Grabiano Spicilegio* addita sunt ab eo, qui post obitum Grabii anno 1714 opus hoc aliquot auxit foliis, haud vero, quod quidem præ se fert titulus, idem iterum edidit. Et nuper cl. quoque Fridericus Munterus, in *Fascic. Fragmentorum Patrum Græcorum* Hafniæ edito, fide nixus catenarum super libros sacros manuscriptarum additamentum istud Papiæ attribuit. Neque aliter rem olim administrasse video Pfaffium in *Dissert. Apologet. de Fragmentis Irenæi*, §. 11. dum catenam Collegii Novi a me modo commemoratam profert. Hoc vero interpretamentum, etsi longius sit, atque indignum prorsus lectu, omnibus tamen, quo melius de eo decernatur, ob oculos hic ponendum esse duxi. Ita igitur Theophylactus aliique, quos ipse vidi, inediti catenatores, nonnihil tamen inter se variantes: *Οὐ γὰρ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ἐπεβίω καθαιρεθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. Καὶ τοῦτο σαφέστερον ἱστορεῖ Παπίας ὁ Ἰωάννου μαθητὴς ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς ἐξηγήσεως τῶν Κυριακῶν λόγων, λέγων οὕτως· Μέγα δὲ ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν ὁ Ἰούδας, πρησθεὶς ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὁπόθεν* (*ἔνθα* Theophyl. in Mat. p. 122. ed. Rom.) *ἅμαξα ῥᾳδίως διήρχεται, ἐκεῖνον δύνασθαι διελθεῖν. Ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον αὐτοῦ. Τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, φασὶ, τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὡς αὐτὸν*

μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν· τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἰατροῦ διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι· τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας. Τὸ *δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν ἀσχημοσύνης ἀηδέστερον καὶ μεῖζον φαίνεσθαι· φέρεσθαι δὲ δι' αὐτοῦ τοὺς ἐξ ἅπαντος τοῦ σώματος συῤῥέοντας ἰχῶράς τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν μόνον τῶν ἀναγκαίων.* Μετὰ *πολλὰς δὲ βασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν ἰδίῳ, φασὶ, χωρίῳ τελευτήσαντα, καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἔρημον καὶ ἀοίκητον τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι· ἀλλ' οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον δύνασθαί τινα ἐκεῖνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐὰν μὴ τὰς ῥῖνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξῃ.* Τοσ*αύτη διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐπὶ γῆς ἔκρυσις ἐχώρησε.* Theophylactus *Comment. in Acta Apostolorum*, p. 2. edit. Colon. Jam deinceps, quo certius eruatur veritas, afferendus erit Œcumenii scriptoris Theophylacto vetustioris commentarius. Ἀπολλιναρίου (hoc enim est nomen positum non tantum in duabus, quas initio memoravi, *Catenis*, sed etiam in *Scholiis ad Acta Apostolorum* ex codice Mosquano a cl. Matthæi nuper editis, nempe pag. 304. ubi hæc eadem, valde tamen abbreviata, afferuntur), Ὁ Ἰούδας *οὐκ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ, ἀλλ' ἐπεβίω, κατενεχθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι, καὶ τοῦτο δηλοῦσιν αἱ τῶν ἀποστόλων πράξεις, ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος· τοῦτο δὲ σαφέστερον ἱστορεῖ* Παπίας *ὁ* Ἰωάννου *τοῦ ἀποστόλου μαθητὴς λέγων*, (cod. xxv. *Biblioth. Coislin.* addit, Montfauconio teste, *ἐν τῷ δ' τῆς ἐξηγήσεως τῶν* Κυριακῶν *λόγων*, ita et Theophylactus opus appellat, sed *λογίων* hic et alibi Eusebius) Μέγα *ἀσεβείας* &c. &c. (sicut in textu nostro supra)——*ὥστε τὰ ἔγκατα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι.* ΑΛΛΩΣ. Ἐ*πρήσθη γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὁπόθεν ἅμαξα ῥᾳδίως διέρχεται, ἐκεῖνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν* &c. Atque ita pergit referre Œcumenius ea, quæ habet Theophylactus, usque ad verba, *ἐὰν μὴ τὰς ῥῖνας ταῖς χερσὶν ἐπιφράξῃ.*

Jam vero cuique legenti, ni fallor, palam est, a Papia abjudicanda esse putida hæc atque ridicula commenta, quæ tribuunt ei Theophylactus et alii. Nam animadvertendum est, attribuere Œcumenium adducto Apollinarii scholio alii cuidam scriptori narratiunculam alteram; tum porro ex collatis secum invicem Œcumenio, Theophylacto, aliisque scriptoribus evidenter patet causa, cur apud omnes fere, præter Œcumenium codicemque Coislinianum initio notæ com-

memoratum, duæ istæ ῥήσεις verbis nonnullis omissis in unam coaluerint, quod quidem factum esset ex repetitione vocum, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε &c. Etenim quæ existunt narrationes neque inter se unquam primitus fuerunt connexæ, neque ab Apollinario ambæ profectæ sunt; hoc prohibet non tantum eorundem verborum iteratio, seu mera *ταυτολογία,* verum etiam ipsorum ἐναντιολογία, quandoquidem, si cum posteriori ῥήσει facias, deseratur illud de Juda per vehiculum ad mortem presso fere necesse est. Rectius ergo quam ab aliis postea factum est, absurdiora ista ab Halloixio Grabioque cum silentio transmissa sunt, alioquin Papiæ nomen atque existimationem graviter pressura.

Ad hæc jam olim magnus ille Casaubonus a Papia eadem abjudicavit; ita enim in *Exercit.* XVI. *adv. Baronium,* sect. 69. scribit, "Quod vocat Baronius in dubium," (sc. ad An. Christi 34. p. 196. ed. Antwerp.) "an sint hæc a Papia vetustissimo "scriptore profecta, facilis responsio est; prior narratio fabulæ, "ut auctor est Œcumenius, Papiam auctorem habuit, poste-"rior pari licentia postea est excogitata." Hæc Casaubonus. Gallandius vero Prolegomenis in *Biblioth. PP.* cap. x. p. 67. nulla facta istiusmodi distinctione cum Tillemontio ait se dubitare, an unquam illa de Judæ morte Hierapolitanus episcopus literis consignarit. Mihi quidem, ad γνησιότητα quod attinet narrationis prioris, standum videtur fide Apollinaris supra allati; nam usque ad ejus et Hieronymi quoque tempora ipsos superfuisse libros Papiæ, supra ad Hieronymi de Papia narrationem ostendi. Cæterum memoratur quidem, ut hoc loco id notem, in *Catalogo Bibliothecæ Lugd. Bat.* pag. 400. *Apollinaris de suspendio Judæ,* sed forsitan nihil aliud quam ipsa brevis ῥῆσις est, quam hic afferimus.

P. 9. l. 3. πρησθεὶς &c.] Varias eruditorum sententias de interitu Judæ proditoris, quas in Commentariis ad Matt. xxvii. et Act. i. protulerunt, ipsamque Papiæ traditionem a Theophylacto et Euthymio in cap. 27. Matthæi approbatam haud examinabo. Id solum annotare placet, auctores opinionis a Papia traditæ Actor. i. v. 18. (καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ.) videri mihi legisse πρησθεὶς pro πρηνὴς, uti Græci Codices et Interpretes hactenus vulgati omnes habent. GRABIUS. Dubito, an recte dicatur

Euthymius cum Papia in morte Judæ tradenda convenire, quippe cum ille narret, duodecimo scribens sæculo, Judam, postquam a laqueo, quo se suspenderat, a quibusdam liberatus esset, præcipitem factum, inflatum, diffisumque esse medium. A qua quidem Euthymii narratione sacrorum librorum inter se conciliatrice haud multum differt scholium, cui nomen *Eusebii* præfixum est, ex codice quodam Mosquano a cl. Matthæi editum l. c. ed. suæ *Act. Apost.* Ubi præterea e grabbato Judas postea cecidisse fertur. Sed hæc hactenus. Casaubonus quidem loco modo indicato ait, Papiam duas voces diversissimæ significationis confudisse πρηνὴς et πρησθείς. Sed Grabius idem ipsum varietati lectionis attribuens a vero propius abesse aliis videtur; nec discrepat Griesbachius, qui Papiæ lectionem (πρησθεὶς) ad locum Actorum profert. At vero, ut vix censendus Papias est hasce voces inter se confudisse, ita quum participium γενόμενος in sacro textu cum hoc πρησθεὶς male conveniret, i. e. πρησθεὶς γενόμενος pro πρηνὴς γ. idcirco adducor, ut credam, tantum voluisse Papiam rem gestam narratione sua exponere; quæ S. Lucæ quidem haud contradicat; quidquid de S. Matthæo mortem Judæ narrante dicendum est.

P. 9. l. 13. Quemadmodum Presbyteri meminerunt &c.] Dubium dixi esse, annon hæc ipsius Papiæ potius quam Irenæi, sint verba, qua de re notas consulas ad hujus ῥήσεως finem et ad initium alterius.

Ibid. l. 20. decem millia palmitum] *Dena millia palmitum* habet Cod. Voss. Sicut postea, *dena mille brachiorum*, et *dena millia flagellorum* &c. Grabius Notis in *Iren. Vineæ botros* mysticos præbet *Apoc.* cap. xiv.

Ibid. l. 21. palmite] Legendum hic *brachio* pro *palmite* conjicit Grabius *ibidem*.

P. 10. l. 5. Hæc autem] *His autem* ponere debuisse interpretem veterem ait Grabius; et notat Massuetus ad eund. *Irenæum*, perperam vertisse interpretem, scribendum enim, vel *hoc testatur*, vel *hoc testimonium perhibet*. A Gallandio *hoc—testatur* magis probatur. Eusebius initio cap. xxxix. lib. 3. *Hist.* unde Græca ab Irenæi editoribus desumpta sunt, ut Latinis admoverentur, istud præmiserat: Τοῦ δὲ Παπία συγγράμματα πέντε τὸν ἀριθμὸν φέρεται·—τούτων καὶ Εἰρηναῖος

ὡς μόνων αὐτῷ γραφέντων μνημονεύει, ὧδέ πως λέγων. Ταῦτα δὲ καὶ Παπίας &c. Infra autem Eusebii vetus interpres Rufinus habet *in* primo *libro suo*, aliter quam textus Græcus Irenæique interpres, et Maximus confessor a Grabio infra allatus.

Ibid. l. 16. Videbunt qui venient &c.] Hæc certe sunt ex numero illorum, de quibus Eusebius lib. iii. cap. 39. ait: Καὶ *ἄλλα δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ὡς ἐκ παραδόσεως ἀγράφου εἰς αὐτὸν ἥκοντα παρατέθειται, ξένας τέ τινας παραβολὰς τοῦ Σωτῆρος καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ, καί τινα ἄλλα μυθικώτερα. Idem prœterea scriptor* (Papias) *alia nonnulla nudœ vocis traditione ad se pervenisse testatur, inusitatas scilicet quasdam Servatoris parabolas ac doctrinas, aliaque fabulis propiora.* Quæ tamen ad defensionem horum afferri possunt, dicam. Mira sane sunt, quæ Papias aliique seniores dixere, se a Joanne Apostolo accepisse Servatoris nostri effata de inusitato frumenti vinique proventu olim futuro, cum scilicet ipse secunda vice de cœlo in terram advenerit. Rem ipsam quod attinet, omnes quidem primævi Christiani orthodoxi secundum dicta Apostolorum et promissa Prophetarum *novum cœlum*, et *novam terram* exspectarunt, in secundo Messiæ adventu isti restituendam felicitati, qua ante lapsum Adami florebat. Atque hanc felicitatem plurimi non in spiritualibus solum bonis, sed et temporalibus posuerunt, persuasi tunc solum terræ a maledictione ob peccatum Adami ei inflicta liberum fore, ac abundantiam omnis boni sine humano labore prolaturum. Quæ et priscorum Judæorum fuit sententia, ut ex Rabbinorum dictis a Raymundo Martini in Pugione Fidei Part. III. Dist. iii. cap. 15. et Galatino lib. x. cap. 4. adductis liquet. Quibus addo verba R. David Kimchi in Oseæ cap. xiv. ver. 8. ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שנוי טבע בדגן לעתיד בבא הגואל *Sunt qui exponunt ista verba:* Vivent tritico, *quod futura sit mutatio naturœ in tritico, quando venturus est Redemptor* (Messias.) Accipit ipse hanc mutationem in eum sensum, quasi non necesse tunc futurum sit, serere triticum, quodque sponte instar vitis sit nasciturum, &c. Atque hanc opinionem de fertilitate terræ, et mutatione totius naturæ, procul dubio Papias quoque et isti seniores foverunt, qui citata ab Irenæo verba tanquam a Servatore prolata posteris tradidere. Quicquid vero de re ipsa statuatur, de qua judi-

cium piis doctisque Theologis relinquo; modus certe eam proponendi a charactere dictorum Christi, quæ IV. Evangelistæ consignarunt, adeo diversus est, ut vix mihi persuadere queam, altera illa ex ore Servatoris nostri promanasse. Grabius. Omnia hæc per allegoriam dicta fuisse, atque propterea alio sensu interpretanda esse, quam verba primo visu ostendunt, saltem sæcula sequentia ecclesiæ, idque contra Chiliastas, proculdubio statuissent, nec fortasse a vero hujusmodi vaticiniorum sensu aberrantia. Ad dicta autem traditionesque quod attinet Senioris unius atque alterius, quæ interseruit passim operi suo Irenæus, ea quidem collegi, et seorsum post Papiana fragmenta collocavi; quæ tamen pars extet illorum in Irenæi libro quarto, illa episcopi Hierapolitani videbatur esse Tenisono archiepiscopo Cantuarensi, ut discendum est ex Notis quibusdam ad calcem positis tomi ii. ed. postremæ *Hist. Lit. Cavianæ,* p. 1. Forsan vero hanc amplexus est Tenisonus opinionem propter convenientiam verborum presbyteri Irenæani cum Papiæ fragmento apud Eusebium, quam quidem convenientiam supra notavi pag. 22. Favetque eidem sententiæ Tenisonianæ Cavius ipse; rationes autem quibus adductus ille, ut ea et alia quoque apud Irenæum huic adscriberet, videas in *voce Papias.* Nihilominus ex Papiano quidem opere desumpta ea fuisse vix crediderim, propterea quod Eusebius, cui optime notum idem illud opus, nomen presbyteri ab Irenæo adducti ignoraret: *ὑπομνημάτων,* inquit Eusebius, *ἀποστολικοῦ τινος πρεσβυτέρου οὗ τοὔνομα σιωπῇ παρέδωκε* (Irenæus), *μνημονεύει ἐξηγήσεις τε αὐτοῦ θείων γραφῶν παρατίθεται.* lib. v. *Hist.* c. 8. Et fieri potest, ut a viva tantum voce omnia accepta fuerint, quæ protulit libro quarto Irenæus. Aliter vero de iis statuendum videtur, quæ capite quinti libri ultimo Irenæus posuit, quæque proxime post ego exhibenda censui, etsi hæc sint a Grabio atque Gallandio in *Papianis* prætermissa. Ab ipso enim Papia, non ab Irenæo tantum, seniores seu presbyteros aliquos tanquam traditionum istarum auctores allatos esse, manifesto liquet ex alio Papiæ loco apud Eusebium conservato, ubi presbyter aliquis ab antistite nostro Hierapolitano ita adductus est; *Καὶ τοῦτο ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε· Μάρκος μὲν κ. τ. λ.* vide supra p. 13. Adde quod de eadem re, hæc est de regno Christi, loca ambo agunt,

nimirum illud proxime post secuturum, et hoc ab Irenæo Papiæ nominatim adscriptum; neque ita procul a se invicem distant in libro Irenæi.

P. 10. l. 23. —ὡς οἱ Πρεσβύτεροι] Papiam, ut mea est opinio, intelligit, aut fortasse Aristionem, et Joannem quendam seniorem, quorum auditor fuerat. Feuardentius ad *Irenæum.* Hæc Seniorum dicta Papias in opere suo videtur attulisse, eademque ex Papia Irenæus, suppresso auctoris nomine, ut moris tum fuit. Quod si ita est, fieri quidem potest, ut plura ante hæc apud Irenæum exstantia ad Papiam pertineant.

Ibid. l. 24. τότε] H. e. post tempora regni sanctorum, quando nova superior Hierusalem, ut in libro est Apocalypsis, in novam terram descendet; ita enim hæc exponit in capite superiore Irenæus.

P. 10. l. 25. διατριβῆς] Ita *Feuardent.* (Irenæi prior editor, qui hæc Græca a Joan. Curterio nactus erat) et *MS. Barocc.* (scil. *Appendicis Quæst. Anastasii in Scripturam*) nec non *Gretserus* (*Anastasii* editor) in margine, sed in textu πολιτείας. Grabius ad *Irenæum.*

Ibid. l. 27. τρυφῆς] Ita habet *Cod. Barocc.* et *edit. Gretseri.* Sed *Feuard.* haud recte τροφῆς. Cæterum deest utrobique quod respondeat adverbio *tute.* Grabius, *ibid.*

Ibid. l. 28. οἱ δὲ—πανταχοῦ] Plura hic interseruntur in Anastasii codd. quibus nihil in veteri Irenæi versione respondet: sic enim totum hunc locum exprimunt: οἱ δὲ τὴν ἁγίαν γῆν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς πόλεως καθέξουσι σὺν πᾶσι τοῖς περὶ αὐτὴν ἀγαθοῖς, ἐπιχορηγουμένοις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· πανταχοῦ &c. Massuetus ad *Iren.*

Ibid. l. 31. Σωτὴρ] Legit vet. Interp. Θεός. Massuet. *ibid.* Similia dictitare de Christo Origenem in Commentariis super Evangelia aliisque operibus suis bene memini, tanquam si alius atque diversus a fidelibus conspectus Dominus fuerit pro merito suo cujusque et profectu.

P. 11. l. 2. ταύτην] In *Gretseri edit.* et *MS. Barocc.* ταύτης. Grabius, *ibid.* Sed minus apte.

Ibid. l. 3. τῶν τὰ ἑκατὸν &c.] Alii aliter hunc evangelii locum exponunt, nam Cyprianus fructum centesimum martyribus, sexagesimum virginibus, tricesimum conjugatis &c. Sed quorsum hæc ad Chiliastas? *Feuardent.* Ast quorsum hæc

objectio? Neque enim ad millennium, sed ad diversas in altera vita mansiones probandas ista affert, aut ex traditione presbyterorum refert Irenæus. GRABIUS ad *Irenæum.*

Ibid. l. 5. sexaginta] Ita auctoritate evangeliorum Matthæi, necnon Anastasii, atque cod. Voss. posui pro quadraginta. GRABIUS, *ibid.*

Ibid. l. 15. Verbum ejus ait &c.] Ni fallor, respicere videtur Irenæus ad parabolas, vel quinque talentorum, vel decem minarum; sin minus, ad aliquod Christi dictum, quod ex Presbyterorum, quos mox citat, traditione acceperit. MASSUET. In hac posteriore sententia Massueto Grabius præiverat, haud probato Feuardentio, qui *Mat.* xx. 23. et verisimiliter, ni fallor, dixerat spectari; loco illo sic se habente, *τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξίων μου καὶ ἐξ εὐωνύμων μου, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται ὑπὸ τοῦ πατρός μου.* De quibus ita Origenes; *ἡ τηλικαύτη δωρεὰ χάρις ἐστὶ τοῦ ἐπὶ πᾶσι Θεοῦ, συμπνέοντος καὶ συνεργοῦντος καὶ ἱδρυόντος ἐν τῇ τοιαύτῃ ὑπεροχῇ οὓς οἶδεν ἐπιτηδείους.* *Comm. in Mat.* xvi. p. 415. ed. Huetii, p. 717. ed. Delaruan.

P. 11. l. 21. ad Filium] Deerat præpositio *ad* in *editt.* Irenæi, sed Grabio monente, *ad* Filium legendum est, sicuti mox sequitur, *ad Patrem.*

Ibid. l. 24. *omnes*] Auctoritate *Cod. Voss.* et ipsius sacri textus *omnes* addidi. GRABIUS, *ibid.*

Ibid. l. 26. obliviscetur] Obliviscitur in *MS. Voss.* GRABIUS, *ibidem.*

P. 12. l. 8. *καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν οὐκ εἰς τὸ ἄχρηστον εἰρήσθω*] Hic monere videtur Eusebius, oportere nos meminisse, fateri Papiam se suo omnia ab apostolorum discipulis, non ab ipsis apostolis, accepisse. At conferas, quæ supra ad Fragmentum 1. adnotata sint.

Ibid. l. 14. *διήγησιν παρειληφέναι θαυμασίαν ὑπὸ τῶν τοῦ Φιλίππου θυγατέρων*] Habet *ἀπὸ* pro *ὑπὸ* *Cod. MS. Norfolc.* Sed similiter scribit Irenæus apud Euseb. lib. iv. *Hist.* c. 14. *μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας* (Polycarpus) *ὑπὸ τῶν ἀποστόλων παρειληφέναι*, p. 116. l. 14. ed. Reading. Itidem præstant *Const. Apost.* lib. ii. c. 52. *καὶ τὰς ἀνακρίσεις αὐτῶν λαβόντες οἱ ἡγούμενοι ὑπὸ τῶν προσαγόντων, λέγουσι τῷ κακούργῳ* &c. Interim ex insolentiori phrasi fortasse ortus est

Sozomeni historici error, nisi si μνημονικὸν tantum ἁμάρτημα est, qui Philippi filias Hierapoli mortuum quendam ad vitam reduxisse dicit lib. vii. c. 27. ἐπεὶ οὐδὲ μόνος Πέτρος ὁ ἀπόστολος ἤγειρε νεκρὸν (*Act. Apost.* cap. ix.) ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν Ἐφέσῳ, (teste Apollonio apud *Eusebium Hist.*) καὶ Φιλίππου θυγατέρες ἐν Ἱεραπόλει, καὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις &c. Sed de hisce mulieribus sanctis, quæ in Papiæ sede Hierapolitana sepultæ sunt, traditur nonnihil posthac in POLYCRATIS Fragmentis.

Ibid. l. 17. κατ' αὐτὸν γεγουνῖαν] Dubium videri potest, quibus temporibus hoc factum miraculum, quum obscuriora sint Eusebii verba, νεκροῦ γὰρ ἀνάστασιν κατ' αὐτὸν γεγουνῖαν ἱστορεῖ, illudne nimirum κατ' αὐτὸν, ad Philippum, an ad Papiam ipsum, sit referendum. Vetus quidem interpres Rufinus vertit, *Mortuum resurrexisse temporibus* suis *dicit*. Similiter locum reddunt Christophorsonus Valesiusque, ut vides; Musculus male vertit *illic*. Quæ vero Hen. Dodwellus Præfatione *Dissertt. in Irenæum* hac de re scripserit, §. 8. mihi magis placent, "Senior Irenæo Papias, quem ipse ἀρχαῖον appellat, mirabi-"lem, inquit Eusebius, narrationem a Philippi filiabus accepit, "νεκροῦ ἀνάστασιν κατ' αὐτὸν γεγονέναι. Male Valesius hæc "de ipsius Papiæ temporibus intellexit, quæ erant potius "de Philippi virginum parentis temporibus intelligenda. Cur "enim de rebus ætate sua gestis virgines illas testes advoca-"ret Papias, traditionum veterum diligentissimus explorator? "Philippi itaque temporibus assignanda erit mortui resusci-"tatio. Sic item, ni fallor, ut ipsi etiam fuerit Philippo tri-"buenda." Et magnum est, mea quidem sententia, pro apostolo argumentum, quoniam proxime post commemoratur miraculum Justi seu Barsabæ, S. Philippi temporum æqualis; quod cl. Dodwellus verisimiliter statuit, Papiam ex earundem mulierum traditione accepisse. Grabius quoque in Latina horum verborum interp. Philippi ætati hanc mortui resurrectionem dedit. Neque silentio id transeundum est, *Menæa* Græcorum ad 14 *Novembris* narrare, *mortuum suscitatum a Philippo apostolo Hierapoli fuisse, aliumque quendam puerum apud Galilæam.*

P. 12. l. 18. Βαρσαβᾶν] In tribus nostris codicibus Maz. Med. et Fuket. legitur Βαρσαββᾶν H. VALESIUS. Addas

MS. Bodl. seu *Savil.* una cum multis *Novi. Test.* scriptis codicibus. Mox τοῦ Χριστοῦ pro τοῦ Κυρίου *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 20. ὑπομείναντος.] Interposuit sumptam ex *Actis Apostolorum* Eusebius Barsabæ atque Matthiæ ad apostolatum nominationem.

Ibid. ὁ αὐτὸς ὡς ἐκ παραδόσεως] ὡς ἂν ἐκ π. *MS. Bodl.* ut supra legunt omnes l. 10. Vid. et Euseb. infra. Nunc addidit Burtonus *codices Maz. Med. Fuket. duos*que *Florentinos.* Idem vir cl. vocem συγγραφεὺς, quæ solo in codice *Veneto* extabat, post ὁ αὐτὸς recte omisit. Mox habere *Nicephorum* σωματικώτερον pro σωματικῶς, notat Strothius, qui Eusebium edidit.

P. 13. l. 5. ὑποστησομένης.] Eusebius hæc interposuit: ἃ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμενον διηγήσεις ὑπολαβεῖν, τὰ ἐν ὑποδείγμασι πρὸς αὐτῶν μυστικῶς εἰρημένα μὴ συνεωρακότα. σφόδρα γάρ τοι σμικρὸς ὢν τὸν νοῦν, ὡς ἂν ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων τεκμηράμενον εἰπεῖν, φαίνεται· πλὴν καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν πλείστοις ὅσοις τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῆς ὁμοίας αὐτῷ δόξης παραίτιος γέγονε, τὴν ἀρχαιότητα τἀνδρὸς προβεβλημένοις· ὥσπερ οὖν Εἰρηναίῳ, καὶ εἴ τις ἄλλος τὰ ὅμοια φρονῶν ἀναπέφηνε. *Quæ quidem ita opinatus esse videtur Papias ex male intellectis Apostolorum narrationibus, cum ea quæ arcano quodam sensu et exempli causa ab illis dicebantur, non satis pervidisset. Fuit enim mediocri admodum ingenio præditus, ut ex scriptis illius conjicere licet: plerisque tamen post ipsum Ecclesiasticis scriptoribus ejusdem erroris occasionem præbuit, hominis vetustate sententiam suam tuentibus: puta Irenæo, et si quis alius ejusdem opinionis fautor extitit.* Extat tamen de Papia in edito *Eusebio*, initio cap. xxxvi. hujus libri tertii, magnum istud præconium, ἀνὴρ τὰ πάντα ὅτι μάλιστα λογιώτατος καὶ τῆς γραφῆς εἰδήμων. Cum vero laus ista absit a codd. tribus a Valesio memoratis, (quibus *Savilianus* in Biblioth. Bodl. et *codex Norfolc.*, et testante recenter Burtono *codd. Venet.* et *unus ex duobus Florentinis,* nunc addendi sunt,) neque eadem a *Rufino* interprete veteri agnoscatur, non dubitat ille doctissimus Valesius, quocum alii consentiunt, quin verba ab imperito quodam scholiasta adjecta sint, præter Eusebii mentem atque sententiam. Defendit tamen Grabius in *Spicil.* tom. ii. p. 28. et ex eo Ceillier *Hist. Générale des Auteurs Sac. et Eccles.* tom. i. p. 686. et Gallan-

dius *Prolegom.* in *Biblioth. Patrum*, cap. x. p. 67. qui omnia fragmenta, quæ Grabius Papiæ collegerat, in *Bibliotheca* hac sua edidit; vereor autem ut viri eruditi de verborum inter se repugnantia plene satisfecerint.

Sed hæc hactenus. Ad fontem opinionis quod attinet de renovatione orbis terrarum, quæ longe lateque olim serpsit, et etiam nunc dierum inter multos permansit theologos, Grabius ante ostendit ad prius ex Irenæo Papiæ fragmentum, inveterasse istam apud priscos Judæos. Vid. supra pag. 29. Porro cl. docet Moshemius in opere celebri *De Rebus Christianorum ante Constantinum M.* Sæc. iii. §. 38. p. 721. ante Papiam extitisse Chiliastas quos vocant, inter Christianos, nec Eusebio fidem habendam esse, qui ab episcopo Hierapolitano spem mille annorum ad sequentes doctores manasse tradit. Quum enim Papias opinionem non princeps excogitaverit, verum ab aliis acceperit, quod ipse non reticet Eusebius hoc loco, perspicuum esse ait Moshemius, ante ipsum jam Christianos certe quosdam ea imbutos fuisse, a quibus posteri eam discere potuerint. Monet hoc præterea vir cl. Irenæum loco a me supra descripto pag. 10. Papiam non tanquam auctorem hujus sententiæ laudare, sed testimonio tantum ejus se tueri. Immo ab ipso Papia, ni fallor, presbyteri aliqui tanquam traditionum istarum auctores allati fuerant. Fac autem ista vera esse omnia, id tamen animadvertendum, Eusebium non dixisse, Papiam opinionis istius *αἴτιον originem*, sed *παραίτιον* fuisse, *causam aliis conjunctam*, ut vox interdum sonat, quo sensu illæ quoque *συναίτιος* et *μεταίτιος* poni solent; cujus quidem notationis exemplum dabit Epiphanius *adv. Hæreses*, Hær. xlii. p. 368. ed. Petavii, ubi legis, quatenus moralis est, observationem *παραίτιον* salutis appellat, hoc proxime post addito, fidem in Christum in eadem lege prædictam esse, sine qua nemo justificari possit. Deinde, quod maximum est, cum omnium nostrorum scriptorum, qui istiusmodi quid literis consignassent, vel ita Joannis Apocalypsin exposuissent, antiquissimus fuerit Papias, dux igitur atque auctor aliis hujus fovendæ sententiæ de regno Christi aliqua ex parte videri posset.

P. 13. l. 7. *διηγήσεις*] Recte Musculus *enarrationes* vertit. Hoc enim sensu *διηγήσεις* usurpat Eusebius non semel. Sic

paulo antea in hoc capite dixit: ἃ καὶ ἡγοῦμαι τὰς ἀποστολικὰς παρεκδεξάμενον διηγήσεις. Origenes in lib. iv. de principiis. διὰ τοῦτο ἡμεῖς καὶ τὸ ἐν τῷ ὑπό τινων καταφρονουμένῳ βιβλίῳ τῷ ποιμένι, οὕτω διηγούμεθα. Vide quæ notavi ad cap. xiv. lib. 6. (ubi tamen διηγήσεις idem esse docet Valesius, quod ἐξηγήσεις vel διεξηγήσεις.) VALESIUS. Hoc genus enarrationes excerpsit Irenæus.

Ibid. l. 8. ἀναπέμψαντες] παραπέμψαντες editionis *R. Steph. Nicephorique* lectionem reposuit editioni suæ Strothius, quum ἀναπέμψαντες ex sequente voce ortum putaret. At vero tuentur *Valesii* lectionem *manuscripti Bodl.* et *Norfolc.* repetitionemque præpositionis παρὰ post voces παραδίδωσιν et παραδόσεις aures nostræ forsan æque ægre patiuntur. Addas, nunc testante Burtono, *codd. Med. Maz. Fuket. Venet. Florentinosque.*

Ibid. ἀναγκαίως] Ita locutus fuisse Eusebius videtur, propterea quod ex instituto testimonia de omnibus et singulis Novi Fœderis libris colligere statuisset; ὑπόσχεσιν πεποιήμεθα, inquit Eusebius, lib. v. *Hist.* c. 8. παραθήσεσθαι κατὰ καιρὸν εἰπόντες τὰς τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν, πρεσβυτέρων τε καὶ συγγραφέων, φωνὰς, ἐν αἷς τὰς περὶ τῶν ἐνδιαθήκων γραφῶν εἰς αὐτοὺς κατελθούσας παραδόσεις γραφῇ παραδεδώκασι. Vocem non vertit Valesius; sed ubi Eusebius librorum S. Scripturæ, quos testes citaverat Papias, mentionem facit, ibi pro ἀναγκαίως *non sine causa* Latine posuit. Quum vero sæpenumero voces ἀναγκαίως et ἀναγκαῖον de hoc suo circa canonem sacrum studio auctor adhibuerit, recte vertit hoc loco Musculus *necessario*, minus autem accurate Christophorsonus *commode.*

P. 13. l. 10. Καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγε] Addit post ἔλεγε *Nicephorus* Ἰωάννης. STROTH. Quis ille fuerit Senior, non addidit Eusebius, sed tamen ex iis quæ ibidem præmisit, videtur posse colligi, S. Papiam per Seniorem intelligere Joannem presbyterum. HALLOIXIUS *Vit. S. Papiæ*, p. 661. *Vitt. PP. Oriental.* qui ait, hunc Joannem unum fuisse e LXX. discipulis. Nescio autem, unde hoc ipsum didicerit vir doctus, nisi ex conjectura sua, quæ quidem probabilis est; certe Eusebium opinari per *Seniorem* illum Joannem presbyterum intelligi debere, liquido, opinor, constat. De sepulchro ejus supra dictum est p. 24. Nec amplius habeo, præter *Con-*

stitutionum Apost. illud in lib. vii. c. 46. quod tradit constituisse Joannem apostolum cognominem hunc suum Ephesi episcopum. Ibi etiam deinceps duo Aristones Smyrnæ episcopi fuisse narrantur, quorum alterum suspicatur Cotelerius fuisse celebrem Papiæ Aristionem. De hoc autem *Martyrologium Roman.* ad 22. Febr. *Salaminæ in Cypro sancti Aristionis, qui, ut idem Papias testatur, fuit unus de septuaginta duobus Christi discipulis*, p. 102. ed. Venet. 1630. Ita *Martyrol.* quia in illo loco Papias eum pariter atque Joannem Seniorem *discipulum Domini* appellat.

P. 13. l. 11. Μάρκος μὲν ἑρμηνευτὴς Πέτρου] Marcum interpretem Petri vocat etiam Hieronymus in Catalogo, ex hoc Papiæ loco, ut opinor. Hinc est, quod plerique Græcorum Marci Evangelium a Petro dictatum esse scribunt. Ita Athanasius in tractatu de libris sacræ Scripturæ. Quod quomodo intelligendum sit, docet hic Papiæ locus. Neque enim existimandum est, Marcum ex ore dictantis Petri Evangelium suum excepisse: sed cum Petrum audisset verbum Dei Judæis Hebraïce prædicantem, Marcum singula quæ ad Christum pertinebant, studiose digessisse Græco sermone. Valesius. Alio quoque loco Eusebius, supra lib. ii. c. 15. postquam Clementem Alexandrinum in sexto Hypotyposeon de evangelio Marci testem adduxerat, hoc addidit, quod, rectius quam alii, Valesius a sequentibus sejunxit, συνεπιμαρτυρεῖ δ' αὐτῷ καὶ ὁ Ἱεραπολίτης ἐπίσκοπος ὀνόματι Παπίας. Verum ad nulla alia verba Papiæ, præter ea hoc ipso loco allata, illic spectare Eusebium, censet cl. Lardnerus *De Evang. Hist. Fide,* P. II. vol. I. c. ix. §. 2. Ibi nimirum tradiderat Clemens Marci evangelium Romanorum rogatu scriptum fuisse, et a Petro exinde confirmatum. Quæ autem nunc appono, ea quidem Clementem solum auctorem suum habebant; Τοῦ δὲ Μάρκου μνημονεύειν τὸν Πέτρον ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ, ἣν καὶ συντάξαι φασὶν ἐπ' αὐτῆς Ῥώμης· σημαίνειν τε τοῦτ' αὐτὸν, τὴν πόλιν τοπικώτερον Βαβυλῶνα προσειπόντα διὰ τούτων· (saltem vetus est hæc sententia) Ἀσπάζεται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτὴ, καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου. 1 Pet. v. 13. Operæ pretium fuisset his addere, narrare sacram scripturam Paulum apostolum *Romæ* dum ageret, habuisse Marcum consobrinum Barnabæ, una cum aliis, adjutorem suum, quod ipse Paulus docet in epistolis ad

Colossenses, atque Philemonem; et cum iterum ad urbem venisset, a S. Timotheo petivisse, ut eundem Marcum secum adduceret, 2 Tim. iv. 11. si certum esset evangelistam esse, qui his locis Paulinis designetur. Verisimile id mihi videtur, cum S. Petro bene notus fuerit Marcus Barnabæ cognatus, cujus matrem e carcere liberatus apostolus statim adivit, *Act. Apost.* xii. 12. Sed de hoc evangelio plus restat, quod annotetur ad *Fragmentum de Canone S. Scripturæ* infra collocatum.

Ibid. l. 13. *τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἢ λεχθέντα*] *τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεχθέντα* sine *ἢ* *ed. Steph. MS. Norfolc. Rufinusque.* Nunc vero addit Burtonus, *codd. Med. Maz. Fuket. Savil. Venet. Florentinosque* et *Nicephorum* pro lectione Valesii. Mox a *Nicephoro* abesse *τὰς* ante *διδασκαλίας* notat Strothius. Causa autem vix probabilis hic affertur ordinis rerum et sermonum apud Marcum in evangelio servati, qui nonnihil diversus a vero Papiæ videbatur.

Ibid. l. 17. *λογίων*] Hanc vocem pro *λόγων* ex *ed. Steph.* revocavit Strothius, firmantibus eam *Nicephoro Norfolciensique scripto;* neque diversa extat in Papiani operis titulo, aut paulo infra apud Papiam. Burtonus vero, etsi pro lectione *λογίων* addidit codd. *Regium, Paris. utrumque* et *Florentinos*, reliquos tamen ut meliores, ait, secutus *λόγων* prætulit, dum suspicatus est, libri titulum Papiani fuisse fontem alterius lectionis *λογίων*.

P. 13. l. 18. *ἔνια γράψας*] *ἔνια ἀναγράψας Cod. Venet.* Stroth. De codice hoc Veneto Præfationem vide meam fin. versus.

P. 14. l. 1. *ἐν αὐτοῖς*] *ἐν* deest in *ed. Steph.* Stroth. *ἐν τούτοις MS. Norfolc.*

P. 14. l. 3. *Ἑβραΐδι διαλέκτῳ*] Qui in proxima fuit post Papiam successione, hoc posuit Irenæus; *Matthæus in Hebræis ipsorum lingua scripturam edidit evangelii, cum Petrus et Paulus Romæ evangelizarent, et fundarent ecclesiam.* l. iii. c. 5. Quin et Matthæi evangelium Hebraicis litteris scriptum, quod reliquerat post se Bartholomæus apostolus, Pantænum apud Christianos in India reperisse tradit Eusebius l. v. *Hist. Eccles.* c. 10.

Ibid. l. 3. *συνετάξατο*] Hanc Stephani lectionem pro Valesiana *συνεγράψατο*, restituit Strothius, sequente Zimmermanno,

et in *Supplementis Notarum ad Eusebium* comprobante Heinicheno. Quos jam secutus Stephani lectionem revocavi in codd. *Regio*, *Paris. utroque et Florentinis* repertam; sed retinet alteram Valesianam Burtonus, quam tuentur cæteri MSSti et, ut videtur, Rufinus vetus interpres.

Ibid. ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος] Nicephorus habet ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος, cui subscribunt quatuor nostri codices Maz. Med. Fuk. et Savilianus. Valesius. Ita Valesius, qui tamen lectionem *codicis Regii* ὡς ἠδύνατο in textu retinuit. Strothius, quem hic secutus sum ὡς ἦν δυνατὸς recipientem, *codicis* quoque *Veneti Lectt.* ipsum exhibere ait, quibus et Valesii scriptis addas *Cod. Norfolc.* nam Savilianum illum bibliothecæ Bodl. jam memoravit Valesius. Nunc quoque adjicias, Heinicheno et Burtono referentibus, *codd. Dresdenum* et *Florentinos.* Cæterum hæc verba Papiæ de S. Matthæi versionibus aliquatenus illustrata dixeris illis Augustini de interpretibus Novi Testamenti Latinis. *Latini interpretes* (inquit ille) numerari nullo modo possunt: *Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus*, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, *ausus est interpretari. De Doctrina Christiana*, lib. ii. 11. c. ix. p. 216. tom. iii. ed. Froben.

Ibid. l. 6. καὶ ἀπὸ] Addenti ἀπὸ ex *ed. Steph. Nicephoroque* Strothio suffragatur *cod. MS. Bodl.* seu *Savil.* cui nunc addit cæteros omnes Burtonus. Omisit Valesius forsan ex incuria.

Ibid. καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης] An hæc fuerit historia, quæ de muliere adultera in textu recepto evangelii S. Joannis extat, etsi verba sic vertat vetus interpres Rufinus, *simul et historiam quandam subjungit de muliere adultera, quæ accusata est a Judæis apud Dominum*, illud tamen incertum est; immo improbabile idem videtur illustri Pearsonio in *Vindiciis Ignatianis*, P. i. cap. 9. p. 102. ed. Cant. Codex quidem Cantabrigiensis, qui Bezæ olim fuit, pro vulgato, ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην, habet istud, ἐπὶ ἁμαρτίᾳ γυναῖκα εἰλημμένην, sed evidenter constat, etiamsi suspecta hæc evangelii pericope eadem esse censeatur atque historia Papiana, nondum eam codici Novi Testamenti tempore Eusebii insertam fuisse.

Ibid. l. 8. περιέχει] Addit Eusebius: Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀναγκαίως πρὸς τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἐπιτετηρήσθω. *Atque hæc cum*

aliis quæ supra posuimus non sine causa (necessario. vid. notam supra) *a nobis observata sint.* Cæterum quanti facienda sint Papiana istæc testimonia, nemo non videt, nisi qui in historia canonis Novi Testamenti plane hospes est. Papias enim, quod non tantum Irenæus, sed ipse quoque Papias teste Eusebio de se tradidit, Joannis presbyteri ac discipuli Domini *αὐτήκοος* fuit, fortasse etiam evangelistæ Joannis, prout multi veteres exponunt referuntque, *φοιτητής*, ita ut hic episcopus in ipsis initiis sæculi post Christum natum secundi floruisse videatur. Id quod aliunde quoque colligitur; cum nimirum oporteat sanctas illas mulieres, quibus notus fuit ex eadem civitate Papias, sive filiæ fuerint Philippi apostoli, seu cognominis evangelistæ, in senium vergisse, vel potius jam senes fuisse, etiam ante sæculum primum conclusum ; non potest fieri, quin saltem ipsis initiis sequentis sæculi Papias, qui iis notus erat, adnumerari debeat. Is autem ex presbyteri Joannis ore refert, *Marcum* evangelium illud scripsisse, quod ipsius Papiæ temporibus ei attribuebatur. Neque alius unquam evangelii, præter id quod ecclesia semper recepit, Marci nomine circumlati mentio ulla facta est. Porro *Matthæum* evangelium conscripsisse, Papias affirmat. Immo *αὐτολέξει* afferebat vir sanctus in opere suo *priorem epistolam Joannis*, *prioremque Petri.* His insuper *Apocalypsis τὸ θεόπνευστον* agnovisse Papiam, testatur Andreas Cæsariensis episcopus *Commentario* in eundem librum sacrum, cujus *ῥῆσιν* mox videbis ; huic autem Andreæ, quacunque demum ætate vixerit, Papianum opus præ manibus fuisse, fidenter dixerim. In Fragmento quod superest de Christi cognatis, affertur *evangelium Joannis.* Denique, ut rem finiam, referente Papia, aut saltem Irenæo, in *ῥήσει* ante allata pag. 10. Presbyteri quidam apostolorum discipuli, *evangeliis Matthæi* atque *Joannis*, et, ut videtur, *Apocalypsi,* usi sunt ; ad hæc, quod verisimile est, locum ex *priore epistola Pauli ad Corinthios* illi adduxerunt. Confer et Seniorum apud Irenæum Reliquias, quas proxime post posui, ubi *posterior ad Corinthios epistola* et *illa ad Romanos* apparent. Sed *Acta Apostolorum* a Papia in opere suo commemorata fuisse, id pro certo non habendum est, etiamsi de Judæ traditoris morte, atque de Justo, qui cognominatus est Barsabas, mentionem ibi fecerit.

P. 14. l. 17. Andreas Cæsariensis] Pearsonius *Vindic. Ignat.* P. i. c. 10. "Andreas Cæsariensis episcopus, vir gravis et "catholicus, consentientibus Bellarmino et Usserio circa an- "num quingentesimum scripsit; certe neminem citat, qui "fuerit S. Cyrillo junior." p. 139. Cavio quoque in *Hist. Lit.* vol. I. p. 467. idem verisimile esse videtur, sed nullam ejus viri esse ait apud veteres mentionem.

Ibid. l. 19. *δηλαδὴ τῶν πάλαι θείων ἀγγέλων*] Forsitan hæc Andreæ, non Papiæ, verba sunt.

Ibid. l. 20. *τῆς περὶ τὴν γῆν διακοσμήσεως*] Similiter sentire alios quosdam ex patribus Ante-Nicænis de cura rerum terrenarum commissa angelis, ex quibus nonnulli postea lapsi fuerunt, fuse ostendit doctus ille Halloixius ad *Vit. S. Papiæ*, p. 665. Sed vero nixa sunt hæc omnia locis quibusdam S. Scripturæ satis obscuris; ut dubium sit, utrum iis opinionibus insit aliquid, quo recte uti possis. Interea perquam similia de singulis rebus ac gentibus a summo Deo penes numina inferiora positis ethnici statuebant.

Ibid. l. 22. *τὴν τάξιν αὐτῶν*] In recens edito a cl. Joanne Cramer. *Œcumenii et Arethæ Commentario in Apocalypsin*, verba, quæ sequuntur, addita sunt ab eo ex MSto desumpta; *Τοῦτο καὶ πατέρων παράδοσις καὶ Παπίου διαδόχου τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, οὗ καὶ ἡ προκειμένη ἀποκάλυψις, διαβεβαιοῖ. Παπίας δὲ καὶ ἐπ' αὐτῆς λέξεως οὕτως φησὶ περὶ τοῦ πολέμου, ὅτι εἰς οὐδὲν συνέβη τελευτῆσαι τὴν τάξιν αὐτῶν, οἱονεὶ τὴν πολεμικὴν ἐγχείρησιν. Ἐβλήθη γὰρ ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, καὶ ὁ Σατανᾶς καὶ διάβολος καλούμενοι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, αὐτὸς καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ* (*Apoc.* xii. 9.) *διώνυμος δὲ οὗτος, Σατανᾶς γὰρ καὶ διάβολος καλεῖται*: comm. in Apoc. p. 360. xii. 9. Sed ex his verbis ea tantum Papiæ sunt, quæ ex Andrea Cæsariensi attuli, *εἰς οὐδὲν συνέβη τελευτῆσαι τὴν τάξιν αὐτῶν*, reliqua pertinent ad commentatorem, dubito an Papiam recte interpretantem, certe aliter, quam video fecisse Andream.

P. 15. l. 8. *τὸ ἀξιόπιστον*] *Commentario Œcumenii et Arethæ in Apocalypsin* modo dicto præmissa est p. 174, ex libro Andreæ Cæsariensis in Apocalypsin brevis quædam Synopsis ab Aretha apposita, quæ sic clauditur; *Περὶ δὲ τοῦ θεοπνεύστου τῆς βίβλου, ὁ ἐν ἁγίοις Βασίλειος, καὶ Γρεγόριος ὁ θεῖος τὸν λόγον, καὶ Κύριλλος, καὶ Παπίας, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Μεθόδιος, καὶ Ἱππό-*

λυτος, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ἐχέγγυοι πιστώσασθαι. Sed voces, ὁ ἐν ἁγίοις Βασίλειος, καὶ omissas esse in cod. Barocc. refert cl. Cramer. Interea, si Andreæ Cæsariensis locus prior, cui insunt verba Papiæ, in mentem venisset J. D. Michaeli, haud dubitasset vir clarissimus, quin cum idonea causa Andreas in *Prologo Commentarii* sui affirmaret, Papiam testimonium dedisse Apocalypsi Joannis, cui quidem Andreæ Papianum opus tam bene notum esset. Vide Michaelis *Introduct. ad Nov. Test.* cum alibi tum cap. xxxiii. §. ii. 2. et §. iv. ubi Papiæ silentium de Apocalypsi, quod sibi fingebat, contra illam adducit Michaelis.

Ibid. l. 24. *Λαβόντες τὰς ἀφορμὰς*] Hæc Anastasii Græce proferuntur ab Halloixio in Notationibus ad *Vit. S. Pantæni*, p. 851. Tom. Secundi *Vitt. PP. Oriental.* penes quem fortasse extitit codex manuscriptus. Certe in bibliotheca Bavarica hoc Anastasii opus Græce servatum est, testibus Gretsero Præfatione ad Anastasii *Hodegum*, et *Catalogo* bibliothecæ istius apud Montfauconium *Biblioth. Bibliothecarum.* Cæterum Joannes Apostolus ὁ ἐπιστήθιος Χριστοῦ a Cedreno quoque nominatur in *Historiar. Compend.* p. 203. ed. Xylandri; et diu ante hunc chronographum, Anastasiumve Sinaitam, etiam tertio sæculo ab Anatolio Laodiceno sic dictus est apostolus in *Canone Paschali,* cujus vetus interpres Latinus hæc habet, *Joanne scilicet evangelista, et pectoris Domini incubatore.* §. x. ed. Bucherian. Immo et secundo ecclesiæ sæculo Polycrates Ephesinus episcopus similiter signavit hunc apostolum, ἔτι δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ ἐπὶ τὸ στῆθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσών. Vid. Polycratis Fragmentum, infra.

P. 16. l. 4. Veteres ergo ecclesiarum &c.] Hæc Anastasii verba adduxit Grabius, qui hunc scriptorem, una cum Stephano Gobaro apud *Photium* et S. Maximo, spectare ait ea, quæ ex Irenæo Papiam laudante supra descripta sunt p. 9. Hoc quidem de duobus alteris scriptoribus Stephano et Maximo verum est; et ista Anastasii ad hexaemeri atque paradisi expositiones a Papia aliisque excogitatas pertinere, ostendit tam hic locus, quam prior ille ejusdem scriptoris Græce jam exhibitus, quem Grabius prætermisit. Jam vero ad auctores pergamus, quos idem vir doctissimus post Anastasium testem citatum sic protulit. "Porro Stephanus Gobarus Tritheita

" apud Photium Cod. 232. profitetur se non probare Παπίαν " τὸν Ἱεραπόλεως ἐπίσκοπον καὶ μάρτυρα, οὐδὲ Εἰρηναῖον τὸν " ὅσιον ἐπίσκοπον Λουγδούνων, ἐν οἷς λέγουσιν, αἰσθητῶν τινῶν " βρωμάτων ἀπόλαυσιν εἶναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Et " Maximus in Comment. ad Dionysii cap. 7. de Ecclesiastica " Hierarchia: ὁ Παπίας ἐν τῷ τετάρτῳ αὐτοῦ βιβλίῳ τῶν Κυρι- " ακῶν ἐξηγήσεων, τὰς διὰ βρωμάτων εἶπεν ἐν τῇ ἀναστάσει ἀπο- " λαύσεις. *Papias lib.* iv. *Dominicarum explanationum scripsit,* " *fore in resurrectione voluptates quæ percipiuntur ex cibis.* " Moxque addit: Καὶ Εἰρηναῖος δὲ ὁ Λουγδούνου ἐν τῷ κατὰ " αἱρέσεων πέμπτῳ λόγῳ τὸ αὐτό φησι, καὶ παράγει μάρτυρα τῶν " ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰρημένων τὸν λεχθέντα Παπίαν. *Quin et Irenæus* " *Lugdunensis Episcopus lib.* v. *adversus hæreses idem tradit,* " *ubi prædictum Papiam dictis suis testem adhibet.* Unde " patet, hos respexisse ea, quæ supra ex Irenæo descripsimus. " Plures qui Papiam nostrum citaverint, scriptores haud " memini: nam alius omnino hujus nominis esse videtur, " cujus *Syngrammata* allegantur in Chronica demonstratione, " Allatii lib. de Simeonum scriptis suffixa pag. 22. Sed et " MSS. Codices Angliæ nihil Papiæ suppeditant, præter istud " quod sequitur de quatuor Mariis in Evangelio memoratis."

P. 16. l. ult. habuerit.] Addidit is, qui hæc descripsit, de suo: *Maria dicitur Illuminatrix sive stella maris; genuit enim lumen mundi: sermone autem Syro Domina nuncupatur, quia genuit Dominum.* Priora vero ex Papiæ nostri libris deprompta esse exinde colligo, quia initio horum verborum ad marginem expresse adscriptum lego: *Papia.* Cæterum quæ Cod. 1752. qui est Digbæi 151. in Catalogo signantur *Excerpta de Papia,* sunt vocabula, ex Dictionario alterius Papiæ, exeunte seculo XII. florentis, descripta. GRABIUS. Ait præterea vir cl. in titulo quem præfixit τῇ ῥήσει, codicem, ex quo hæc desumpta sunt, anno 1302. et 1303. in abbatia Osneiensi prope Oxonium scriptum fuisse. Quem quidem codicem inveni notas miscellas et justa quædam opera continere, sed nil aliud habere præterea de eodem argumento. Quo citius autem tota res perspiciatur, nomina mulierum sanctarum ibi posita notis distinxi. Neque profecto levis momenti forent verba ista in quæstione de Christi Domini cognatis dijudicanda, modo ut a Papia profecta fuerint, quod quidem veri-

simile videtur. Vid. supra notam ad S. Hieronymi de Papia capitulum. Sed tamen ab istis omnino discrepant, quæ Epiphanius in *Hæresi* LXXVIII. num. 7. et 8. de cognatione Domini tradidit; sunt quoque his Papianis contraria ferme omnia quæ ex Hippolyti Thebani *Chronico* super ista re desumpta sunt in codicem MS. Bodl. 291. seu Cromwell. 112. fol. 637. Magis autem consonat cum Papia Hegesippus infra, immo ipsa quoque evangelia, prout supra indicavi Papiæ verba sistens.

SENIORES

APUD IRENÆUM.

PLURIUM ANONYMORUM,

E QUIBUS

NONNULLI APOSTOLOS AUDIERANT,

RELIQUIÆ

A S. IRENÆO SERVATÆ.

MONITUM.

DUO omnino sunt, quæ hic monebo; primum, pluribus uno Senioribus attribuenda esse Collectanea, quæ sequuntur; deinde nolle me affirmare ista omnia, præsertim quæ posita quinto loco sint, ipsis auctorum verbis ab Irenæo fuisse expressa. Sed finge haud ita esse, certe digni erant ut inde huc deducerentur rivuli, quos quidem a Christianismi fontibus tam prope abesse novimus.

I.

Ἡ γὰρ πλάνη (Irenæus inquit, Præfat. Lib. Primi *Contra Hæreses*, §. ii. p. 2. *ed. Massueti.*) *καθʼ αὐτὴν μὲν οὐκ ἐπιδείκνυται, ἵνα μὴ γυμνωθεῖσα γένηται κατάφωρος· πιθανῷ δὲ περιβλήματι πανούργως κοσμουμένη, καὶ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀληθεστέραν ἑαυτὴν παρέχειν* (fortasse *παρέχει.* vid. not.) *φαίνεσθαι διὰ τῆς ἔξωθεν φαντασίας τοῖς ἀπειροτέροις· καθὼς ὑπὸ* ΤΟΥ ΚΡΕΙΤΤΟΝΟΣ ἩΜΩΝ *εἴρηται ἐπὶ τῶν τοιούτων,* Ὅτι λίθον τὸν τίμιον

Interpretatio Vetus.

Error enim secundum semetipsum non ostenditur, ne denudatus fiat comprehensibilis, suasorio autem cooperimento subdole adornatus, et ipsa veritate (ridiculum est et dicere) veriorem semetipsum præfert, ut decipiat exteriori phantasmate rudiores: quemadmodum A MELIORE NOBIS dictum est de hujusmodi, Quoniam lapidem

σμάραγδον ὄντα καὶ πολυτίμητόν τισιν ὕαλος ἐνυβρίζει διὰ τέχνης παρομοιουμένη, ὅποταν μὴ παρῇ ὁ σθένων δοκιμάσαι καὶ τέχνῃ διελέγξαι τὴν πανούργως γενομένην. ὅταν δὲ ἐπιμιγῇ ὁ χαλκὸς εἰς τὸν ἄργυρον, τίς εὐκόλως δυνήσεται τοῦτον ἀκεραίως (*ἀκέραιος ὢν* legebat Vet. Interpres; vid. not.) *δοκιμάσαι;*

pretiosum smaragdum, magni pretii apud quosdam, vitreum in ejus contumeliam per artem assimilatum, quoadusque non adest qui potest probare, et artificium arguere, quod subdole sit factum. Quum enim commixtum fuerit æramentum argento, quis facile poterit, rudis quum sit, hoc probare?

II.

Similia enim loquentes (scil. Hæretici) fidelibus, (inquit Irenæus lib. iii. *ejusd. Operis,* ipso fine cap. xvii. al. c. xix. p. 209.) sicut prædiximus, non solum dissimilia sapiunt, sed et contraria, et per omnia plena blasphemiis, per quæ interficiunt eos, qui per similitudinem verborum dissimile affectionis eorum in se attrahunt venenum: sicut quis aquæ mixtum gypsum dans pro lacte, seducat per similitudinem coloris; sicut quidam dixit SUPERIOR NOBIS, de omnibus qui quolibet modo depravant quæ sunt Dei, et adulterant veritatem: In Dei lacte gypsum male miscetur.

III.

—*Καθὼς* Ὁ ΚΡΕΙΣΣΩΝ ἩΜΩΝ (verba Irenæi sunt lib. I. *ejusd. Op.* c. xiii. §. 3. al. viii. p. 62. al. 9.) *ἔφη περὶ τῶν τοιούτων* (scil. de falsis prophetis) *Ὅτι τολμηρὸν καὶ ἀναιδὲς ψυχὴ κενῷ ἀέρι θερμαινομένη.*

Interpretatio Vetus.

—Sicut MELIOR NOBIS de talibus prophetis exsequitur, Quod audax et inverecunda est anima, quæ vacuo aëre excalefacta est.

IV.

Propter hoc et in initio transgressionis Adæ, sicut enarrat Scriptura, non ipsum maledixit Adam, sed [a] *terram in operibus ejus*, quemadmodum EX VETERIBUS QUIDAM ait, quoniam quidem transtulit Deus maledictum in terram, ut non perseveraret in homine. Condemnationem autem transgressionis accepit homo tædia et terrenum laborem &c. &c. Hæc Irenæus attulit lib. iii. *ejusd. Op.* c. xxiii. §. 3. al. c. xxxv. p. 221.

V.

1. Quemadmodum audivi (inquit Irenæus lib. iv. *ejusd. Op.* c. xxvii. al. xlv. p. 263.) a QUODAM PRESBYTERO, qui audierat ab HIS QUI APOSTOLOS VIDERANT, et ab his QUI DIDICERANT: sufficere veteribus, de his quæ sine consilio Spiritus egerunt, eam quæ ex Scripturis esset correptionem. Cum enim non sit personarum acceptor Deus, quæ sunt non secundum ejus placitum facta, his inferebat congruam correptionem. Quemadmodum sub David, quando persequutionem quidem patiebatur a Saul propter justitiam, et Regem Saul fugiebat, et inimicum non ulciscebatur, et Christi adventum psallebat, et sapientia instruebat gentes, et omnia secundum consilium faciebat Spiritus, placebat Deo. Quando autem propter concupiscentiam ipse sibi accepit Bersabee Uriæ uxorem, dixit Scriptura de eo: [b] *Nequam autem visus est sermo quem fecit David in oculis Domini;* et mittitur ad eum Nathan propheta, ostendens ei peccatum ejus, ut ipse dans sententiam de semetipso, et semetipsum adjudicans, misericordiam consequeretur et remissionem a Christo: [c] *Et dixit ei: Duo viri fuerunt in civitate una, unus dives, et unus pauper: diviti erant greges ovium et boum multi valde, et pauperi nihil aliud nisi ovicula una, quam habebat et nutriebat, et fuerat cum eo, et cum filiis ejus pariter: de pane suo manducabat, et de calice bibebat, et*

[a] Gen. iii. 17. [b] 2 Reg. xi. 27. [c] 2 Reg. xii. 1. seqq.

erat ei quasi filia. Et venit hospes homini diviti, et pepercit accipere de grege ovicularum suarum, et de gregibus boum suorum, et facere hospiti : et accepit oviculam viri pauperis, et apposuit viro qui venerat ad eum. Iratus est autem David super hominem illum valde, et dixit ad Nathan : Vivit Dominus, quoniam filius mortis est homo ille qui fecit hoc : et oviculam reddet quadruplum pro eo quod fecit factum hoc : et pro eo quod non pepercit pauperi. Et ait ad eum Nathan : Tu es vir, qui fecisti hoc ; et deinceps reliqua exsequitur, exprobrans eum, et enumerans in eum Dei beneficia, et quoniam exacerbavit Dominum, cum fecisset hoc. Non enim placere Deo hujusmodi operationem, sed iram magnam imminere domui ejus. Compunctus est autem David ad hæc, et ait : *Peccavi Domino;* et [d] Psalmum exhomologeseos post psallebat, adventum Domini sustinens, qui abluit et emundat eum hominem qui peccato fuerat obstrictus. Similiter autem et de Salomone ; cum perseveraret judicare recte et sapientiam Dei enarrare, et typum veri templi ædificabat, et glorias exponebat Dei, et adventuram pacem gentibus annuntiabat, et Christi regnum præfigurabat, [e] et loquebatur tria millia parabolarum in adventum Domini, et quinque millia canticorum, hymnum dicens Deo, et eam quæ est in conditione (τῇ κτίσει) sapientiam Dei exponebat physiologice ex omni ligno, et de omni herba, et de volatilibus omnibus, et de quadrupedibus, et de piscibus ; et dicebat : [f] *Si vere Deus, quem cœli non capiunt, super terram habitabit cum hominibus?* et placebat Deo, et omnes eum admirabantur, et omnes reges terræ quærebant faciem ejus, ut audirent sapientiam ejus, quam dederat illi Deus, [g] et regina Austri a finibus terræ veniebat ad eum, sapientiam, quæ in eo erat, scitura ; quam et Dominus ait in judicio resurrecturam cum eorum natione qui audiunt sermones ejus, et non credunt in eum, et adjudicaturam eos : quoniam illa quidem subjecta est annuntiatæ sapientiæ per servum Dei ; hi vero eam quæ a Filio Dei dabatur contemp-

d Psalm l. vid. not.
e 3 Reg. iv. 32. seq.
f 3 Reg. viii. 27.
g Mat. xii. 42.

serunt sapientiam. Salomon enim servus erat; Christus vero Filius Dei, et Dominus Salomonis. Cum igitur sine offensa serviret Deo, et ministraret dispensationibus ejus, tunc glorificabatur: cum autem uxores accipiebat ab universis gentibus, et permittebat eis erigere idola in Israel, dixit Scriptura de eo: [h] *Et Rex Salomon erat amator mulierum, et accepit sibi mulieres alienigenas; et factum est in tempore senectutis Salomonis, non erat cor ejus perfectum cum Domino Deo suo. Et diverterunt mulieres alienigenæ cor ejus post Deos alienos. Et fecit Salomon malignum in conspectu Domini: non abiit post Dominum, quemadmodum David pater ejus. Et iratus est Dominus in Salomonem: non enim erat cor ejus perfectum in Domino, secundum cor David patris ejus.* Sufficienter increpavit eum Scriptura, sicut dixit PRESBYTER, ut non glorietur universa caro in conspectu Domini.

2. Et propter hoc [i] Dominum in ea quæ sunt sub terra descendisse, evangelizantem et illis adventum suum, remissione peccatorum exsistente his qui credunt in eum. Crediderunt autem in eum omnes qui sperabant in eum, id est, qui adventum ejus prænuntiaverunt, et dispositionibus ejus servierunt, justi, et Prophetæ, et Patriarchæ: quibus similiter ut nobis remisit peccata, quæ non oportet nos imputare his, si quominus contemnimus gratiam Dei. Quemadmodum enim illi non imputabant nobis incontinentias nostras, quas operati sumus, priusquam Christus in nobis manifestaretur; sic et nos non est justum imputare ante adventum Christi his qui peccaverunt. [k] *Omnes enim homines egent gloria Dei*, justificantur autem non a semetipsis, sed a Domini adventu, qui intendunt lumen ejus. [l] In nostram autem correptionem conscriptos esse actus eorum, ut sciremus, primum quidem, quoniam unus est Deus noster et illorum, cui non placeant peccata, etiamsi a claris fiant; deinde ut abstineamus a malis. Si enim hi qui præcesserunt nos in charismatibus veteres, propter quos nondum Filius Dei passus erat, delinquentes in

[h] 3 Reg. xi. 1. seqq. [i] Ephes. iv. 9. 1 Pet. iii. 19.
[k] Rom. iii. 23. [l] 1 Cor. x. 11.

aliquo, et concupiscentiæ carnis servientes, tali affecti sunt ignominia; quid passuri sunt qui nunc sunt, qui contempserunt adventum Domini, et deservierunt voluptatibus suis? Et illis quidem curatio et remissio peccatorum mors Domini fuit: propter eos vero qui nunc peccant, Christus non jam morietur, [m] jam enim mors non dominabitur ejus; sed veniet Filius in gloria Patris, [n] exquirens ab actoribus et dispensatoribus suis pecuniam quam eis credidit cum usuris: [o] et quibus plurimum dedit, plurimum ab eis exiget. Non debemus ergo, inquit ille SENIOR, superbi esse, neque reprehendere veteres; sed ipsi timere, ne forte post agnitionem Christi agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem ultra non habeamus delictorum, sed excludamur a Regno ejus. Et ideo Paulum dixisse: [p] *Si enim naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat, qui cum esses oleaster, insertus es in pinguedinem olivæ, et socius factus es pinguedinis ejus.*

3. Similiter et plebis prævaricationes vides descriptas esse, non propter illos qui tunc transgrediebantur, sed in correptionem nostram, et ut sciremus unum et eundem Deum, in quem illi delinquebant, et in quem nunc delinquunt quidam ex his qui credidisse se dicunt. Et hoc autem Apostolum in Epistola quæ est ad Corinthios, manifestissime ostendisse, dicentem: [q] *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes in Mose baptizati sunt in nube, et in mari, omnes eandem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt: bibebant autem de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum bene sensit Deus; prostrati sunt enim in deserto. Hæc in figuram nostri fuerunt, ut non simus concupiscentes malorum, quemadmodum et illi concupierunt; neque idololatræ sitis, quemadmodum quidam eorum; sicut scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, et corruerunt una die viginti tria millia. Nec tentemus*

[m] Rom. vi. 9. [n] Mat. xxx. 27. [o] Luc. xii. 48.
[p] Rom. xi. 21. 17. [q] 1 Cor. x. 1. seqq.

Christum, quemadmodum quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicuti quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Hæc autem omnia in figura fiebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis sæculorum devenit. Quapropter qui putat se stare, videat ne cadat. (Deinde intervenientibus nonnullis, *Sine dubitatione* &c. quæ statim subjungam, ita ineunte cap. xxviii. pergit sermo.) Quum ergo hic et illic eadem sit in vindicando *Deo* justitia Dei, et illic quidem typice, et temporaliter, et mediocrius: hic vero vere, et semper, et austerius: ignis enim æternus, et quæ a cœlo revelabitur ira Dei a facie Domini nostri, quemadmodum et David ait: [r] *Vultus autem Domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam ipsorum*, majorem pœnam præstat iis qui incidunt in eam: valde insensatos *ostendebant* Presbyteri eos qui ex his quæ acciderunt his, qui olim Deo non obtemperabant, tentant alterum patrem introducere; e contrario opponentes, quanta Dominus ad salvandos eos, qui receperunt eum, veniens fecisset, miserans eorum; tacentes autem de judicio ejus, et quæcumque provenient his, qui audierunt sermones ejus, et non fecerunt, et [s] quoniam expediebat eis, si non essent nati, et [t] quoniam tolerabilius Sodomæ et Gomorræ erit in judicio, quam civitati illi quæ non recepit sermones discipulorum ejus.

Quanquam interjacentia verba, de quibus modo dixi, ejusdem fuisse Presbyteri haud præfracte negaverim, ea tamen tanquam Irenæana magis existimanda seorsum a verbis superioribus hic collocanda censui.

(Sine dubitatione igitur, et sine contradictione ostendente Apostolo, unum et eumdem esse Deum, qui et illa judicavit, et ea quæ nunc sunt, exquirit, et caussam descriptionis eorum demonstrante, indocti et audaces, adhuc etiam imprudentes inveniuntur omnes, qui propter transgressionem eorum, qui olim fuerunt, et propter plurimorum indicto audientiam, alterum quidem aiunt illorum fuisse Deum, et hunc esse mundi fabricatorem, et esse in diminu-

[r] Ps. xxxiii. 16. [s] Marc. xiv. 21. [t] Id. vi. 11.

tione; alterum vero a Christo traditum Patrem, et hunc esse qui sit ab unoquoque eorum mente conceptus: non intelligentes, quoniam quemadmodum *ibi in pluribus eorum, qui peccaverunt, non bene sensit Deus;* sic et hic [u] *vocati multi, pauci vero electi:* quemadmodum ibi injusti, et idololatræ, et fornicatores, vitam perdiderunt; sic et hic: et Domino quidem prædicante, in ignem æternum mitti tales, et Apostolo dicente: [x] *An ignoratis, quoniam injusti regnum Dei non hæreditabunt? Nolite seduci, neque fornicatores, neque idololatræ, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque raptores, regnum Dei possidebunt.* Et quoniam non ad eos qui extra sunt hoc dicit, sed ad nos, ne projiciamur extra regnum Dei, tale aliquid operantes, intulit: [y] *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri.* Et quemadmodum illic condemnabantur, et projiciebantur hi qui male operabantur, et reliquos exterminabant; similiter et hic oculus quoque effoditur scandalizans, et pes, et manus, ne reliquum corpus pariter pereat. Et habemus præceptum: [z] *Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, aut idololatra, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere.* Et iterum ait Apostolus: [a] *Nemo vos seducat inanibus verbis; propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Nolite ergo fieri participes eorum.* Et quemadmodum ibi peccantium damnatio participabat et reliquos, quoniam placebant eis, et una cum eis conversabantur; sic et hic, [b] *modicum fermentum totam massam corrumpit.* Et quemadmodum ibi adversus injustos ira descendebat Dei; et hic similiter Apostolus ait: [c] *Revelabitur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem et injustitiam eorum hominum, qui veritatem in injustitia detinent.* Et quemadmodum ibi in Ægyptios, qui injuste puniebant Israel, vindicta a Deo fiebat; sic et hic, Domino quidem dicente: [d] *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum, quicumque clamant ad eum die et nocte? Etiam dico vobis, faciet vindictam eorum cito;* et Apostolo, in ea quæ est ad Thessalonicenses epistola, ista prædicante: [e] *Si quidem justum est apud Deum retribuere retribu-*

[u] Mat. xx. 16. [x] 1 Cor. vi. 9, 10. [y] Ibid. 11.
[z] 1 Cor. v. 11. [a] Ephes. v. 6, 7. [b] 1 Cor. v. 6.
[c] Rom. i. 18. [d] Luc. viii. 7, 8. [e] 2 Thess. i. 6. seqq.

tionem his qui tribulant vos, et vobis qui tribulamini, refrigerium nobiscum, in revelatione Domini nostri Jesu Christi de cœlo cum angelis virtutis ejus, et in flamma ignis, dare vindictam in eos qui non noverunt Deum, et in eos qui non obediunt evangelio Domini nostri Jesu Christi: qui etiam pœnas pendent interitus æternas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus, quum venerit magnificari in sanctis suis, et admirabilis esse omnibus qui crediderunt in eum.)

VI.

Qui vero exprobrant et imputant, quod profecturus populus jussu Dei vascula omnis generis et vestimenta acceperit ab Ægyptiis, et sic abierit, ex quibus et Tabernaculum factum est in eremo; ignorantes justificationes Dei, et dispositiones ejus, semetipsos arguunt, sicut et PRESBYTER dicebat. Hæc Irenæus lib. iv. c. 30. al. 49. p. 267. Deinde post plurima de spoliatione Ægyptiorum disputata in capite proxime sequente addit: Talia quædam enarrans de antiquis PRESBYTER, reficiebat nos, et dicebat: De eisdem delictis, de quibus ipsæ scripturæ increpabant patriarchas et prophetas, nos non oportere exprobrare eis, neque fieri similes Cham [f], qui irrisit turpitudinem patris sui, et in maledictionem decidit; sed gratias agere pro illis Deo, quoniam in adventu Domini nostri remissa sunt eis peccata: etenim illos dicebat [g] gratias agere, et glorificari in nostra salute. De quibus autem scripturæ non increpant, sed simpliciter sunt positæ, nos non debere fieri accusatores, non enim sumus diligentiores Deo, neque super magistrum possumus esse, sed typum quærere. Nihil enim otiosum est eorum, quæcumque inaccusabilia posita sunt in Scripturis. Quemadmodum et Lot, qui eduxit de Sodomis filias suas, quæ conceperunt de patre suo, et qui reliquit in circumfinio uxorem suam statuam salis usque in hodiernum diem. Etenim Lot non ex sua voluntate, neque ex sua concupis-

[f] Gen. ix. 22, 25.

[g] Joan. viii. 56.

centia carnali, neque sensum, neque cogitationem hujusmodi accipiens, consummavit typum. Quemadmodum Scriptura dicit: [h] *Et intravit major nata, et dormivit cum patre suo nocte illa: et non scivit Lot cum dormiret illa, et cum surgeret.* Et in minore hoc idem: *Et non scivit*, inquit, *cum dormisset secum, nec cum surrexisset.*

Nesciente igitur homine, neque libidini serviente, dispensatio perficiebatur, per quam duæ filiæ, id est, duæ synagogæ, ab uno et eodem patre in sobolem adoptatæ significabantur sine carnis libidine. Nec enim alter erat aliquis, qui semen vitale et filiorum fructum posset dare eis, quemadmodum scriptum est.

Μὴ εἰδότος τοῦ Λὼτ, μηδὲ ἡδονῇ δουλεύσαντος, οἰκονομία ἐπετελεῖτο, δι' ἧς αἱ δύο——συναγωγαὶ ἀπὸ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς τεκνοποιησάμεναι ἐμήνυοντο ἄνευ σαρκὸς ἡδονῆς· οὐ γὰρ ἦν ἄλλος οὐδεὶς σπέρμα ζωτικὸν καὶ τέκνων ἐπικαρπίαν δυνάμενος δοῦναι αὐταῖς, καθὼς γέγραπται. Græca hæc e Catena PP. in Genesin.

[i] *Dixit autem major ad minorem: Pater noster senior est, et nemo est super terram &c.*

Illæ quidem filiæ secundum simplicitatem et innocentiam putantes universos homines periisse, quemadmodum Sodomitas, et in universam terram iracundiam Dei supervenisse, dicebant hæc. Quapropter et ipsæ excusabiles sunt, arbitrantes se solas relictas cum Patre suo ad conservationem generis humani, et propter hoc circumveniebant patrem. Per verba autem earum significabatur, neminem esse alterum qui possit filiorum generationem majori et minori synagogæ præstare, quam Patrem nostrum. Pater autem generis humani Verbum Dei: quemadmodum Moyses ostendit dicens: [k] *Nonne hic ipse Pater tuus possedit te, et fecit te, et creavit te?* Quando igitur hic vitale semen, id est, Spiritum remissionis peccatorum per quem vivificamur, effudit in humanum genus? Nonne tunc, cum convescebatur cum hominibus, et bibebat vinum in

[h] Gen. xix. 33. 35. [i] Gen. xix. 31, 32. [k] Deut. xxxii. 6.

terra? [l] *Venit* enim, inquit, *filius hominis manducans et bibens:* et quum recubuisset, obdormivit, et somnum cepit. Quemadmodum ipse in David dicit: [m] *Ego dormivi et somnum cepi.* Et quoniam in nostra communicatione et vita hoc agebat, iterum ait: [n] *Et somnus meus suavis mihi factus est.* Totum autem significabatur per Lot, quoniam semen patris omnium, id est, Spiritus Dei, *per quem facta sunt omnia,* commixtus et unitus est carni, hoc est, plasmati suo: per quam commixtionem et unitatem duæ synagogæ, id est, duæ congregationes fructificantes (*an* fructificant?) ex patre suo filios vivos vivo Deo.

Et quum hæc fierent, uxor remansit in Sodomis, jam non caro corruptibilis, sed statua salis semper manens, et per naturalia ea quæ sunt consuetudinis hominis, ostendens quoniam et ecclesia, quæ est sal terræ, subrelicta est in confinio terræ, patiens quæ sunt humana: et dum sæpe auferuntur ab ea membra integra, perseverat statua salis, quod est firmamentum fidei, firmans et præmittens filios ad patrem ipsorum. Hujusmodi quoque de duobus testamentis SENIOR APOSTOLORUM DISCIPULUS disputabat, ab uno quidem et eodem Deo utraque ostendens; nec esse alterum Deum præter unum qui fecit et plasmavit nos; nec firmitatem habere sermonem eorum qui dicunt, aut per angelos, aut per quamlibet virtutem, aut ab alio Deo factum esse hunc mundum, qui est secundum nos.

VII.

Ποῦ οὖν ἐτέθη ὁ πρῶτος ἄνθρωπος; ἐν τῷ παραδείσῳ δηλονότι, καθὼς γέγραπται. Et plantavit Deus paradisum in Eden contra Orientem, et posuit ibi hominem quem plasmavit [o]. *καὶ ἐκεῖθεν ἐξεβλήθη εἰς τόνδε τὸν κόσμον παρακούσας. διὸ καὶ λέγου-*

[l] Mat. xi. 19.
[m] Ps. cxi. 6.
[n] Jerem. xxxi. 26.
[o] Gen. ii. 8.

σιν ΟΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΜΑΘΗΤΑΙ, *τοὺς μετατεθέντας ἐκεῖσε μετατεθῆναι· δικαίοις γὰρ ἀνθρώποις καὶ πνευματοφόροις ἡτοιμάσθη ὁ παράδεισος, ἐν ᾧ καὶ Παῦλος ἀπόστολος* [p] *εἰσκομισθεὶς ἤκουσεν ἄῤῥητα ῥήματα, ὡς πρὸς ἡμᾶς ἐν τῷ παρόντι· κἀκεῖ μένειν τοὺς μετατεθέντας ἕως συντελείας, προοιμιαζομένους τὴν ἀφθαρσίαν.* Hæc Irenæus lib. v. cap. 5. p. 298.

Interpretatio Vetus.

Ubi ergo primus positus est homo? scilicet in paradiso, quemadmodum Scriptura dicit: Et plantavit Deus paradisum in Eden contra Orientem, et posuit ibi hominem quem plasmavit. Et inde projectus est in hunc mundum, non obediens. Quapropter dicunt PRESBYTERI, QUI SUNT APOSTOLORUM DISCIPULI, Eos qui translati sunt, illuc translatos esse; justis enim hominibus, et Spiritum habentibus præparatus est paradisus, in quem et Paulus Apostolus adsportatus audivit sermones inenarrabiles, quantum ad nos in præsenti; et ibi manere eos qui translati sunt usque ad consummationem, coauspicantes incorruptelam.

VIII.

—*καὶ ὡς ἔφη* ΤΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΒΕΒΗΚΟΤΩΝ, *διὰ τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν, τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἕνα Θεὸν συνάγων* (scil. ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ). *δύο μὲν γὰρ αἱ χεῖρες, ὅτι καὶ δύο λαοὶ διεσπαρμένοι εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· μία δὲ μέση κεφαλὴ, ὅτι εἷς ὁ Θεὸς, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν.* Hæc Irenæus attulit lib. v. c. 17. p. 314.

Interpretatio Vetus.

—et (quemadmodum dixit QUIDAM DE SENIORIBUS) per extensionem manuum, duos populos ad unum Deum congregans. Duæ quidem manus, quia et duo populi dispersi in fines terræ: unum autem medium caput, quoniam et unus Deus super omnes, et per omnes, et in omnibus nobis.

[p] 2 Cor. xii. 4.

IX.

Filius enim, quemadmodum et QUIDAM ANTE NOS dixit, dupliciter intelligitur: alius quidem secundum naturam, eo quod natus sit filius; alius autem secundum id quod factus est, reputatur filius. Hæc Irenæus affert lib. iv. cap. ult.

X.

Omnia enim mensura et ordine Deus facit, et nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum. Et bene, qui dixit, Ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum: mensura enim Patris Filius, quoniam et capit eum. Hæc Irenæus attulit lib. iv. *ejusd. Op.* cap. 4. vel. 8.

Ἅπαντα μέτρῳ καὶ τάξει ὁ Θεὸς ποιεῖ, καὶ οὐδὲν ἄμετρον παρ' αὐτῷ· ὅτι μηδὲν ἀναρίθμητον. (cor. *ἀναῤῥύθμητον.*)

XI.

Διὸ καὶ δικαίως, καὶ ἁρμοζόντως τῇ τοιαύτῃ σου τόλμῃ ὁ θεῖος ΠΡΕΣΒΥΤΗΣ *καὶ κῆρυξ τῆς ἀληθείας ἐμμέτρως ἐπιβεβόηκέ σοι, εἰπὼν οὕτως·*

Εἰδωλοποιὲ Μάρκε, καὶ τερατοσκόπε,
Ἀστρολογικῆς ἔμπειρε καὶ μαγικῆς τεχνῆς,
Δι' ὧν κρατύνεις τῆς πλάνης τὰ διδάγματα,
Σημεῖα δεικνὺς τοῖς ὑπό σου πλανωμένοις,
Ἀποστατικῆς δυνάμεως ἐγχειρήματα,
Ἃ σοι χορηγεῖ σὸς πατὴρ Σατᾶν ἀεὶ
Δι' ἀγγελικῆς δυνάμεως Ἀζαζὴλ ποιεῖν·
Ἔχων σε πρόδρομον ἀντιθέου πανουργίας.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ θεόφιλος πρεσβύτης· ἡμεῖς δὲ &c. Hæc Irenæus attulit lib. I. cap. xv. al. xii. p. 80. ed. Massueti.

Interpretatio Vetus.

Quapropter et juste, et apte tali temeritati tuæ divinæ adspirationis Senior, et præco veritatis, invectus est in te, dicens sic :

Idolorum fabricator Marce, et portentorum inspector,
Astrologiæ cognitor et magicæ artis,
Per quæ confirmas erroris doctrinas,
Signa ostendens his, qui a te seducuntur,
Apostaticæ virtutis operationes,
Quæ tibi præstat tuus pater Satanas
Per Angelicam virtutem Azazel facere,
Habens te præcursorem contrariæ adversus Deum nequitiæ.

Et hæc quidem amator Dei Senior. Nos autem &c.

ANNOTATIONES

IN SENIORES APUD IRENÆUM.

I.

P. 47. l. 18. παρέχειν φαίνεσθαι] Vel lege παρέχει φαίνεσθαι, vel παρέχειν φαίνεται. Addit Latinus Interpres per parenthesin *ridiculum est et dicere:* quibus verbis nihil in Græco respondet. Nisi hæc de suo addiderit, omiserunt oscitantes scribæ, γελοῖόν ἐστι φάναι. Massuetus ad *Irenæum.* Legere malim cum Petavio ad *Epiphanium*, *Hæres.* xxxi. cap. 9. ubi hæc Græce servata sunt, παρέχει, quam φαίνεσθαι in φαίνεται cum Billio mutare, qui Græca Irenæi fragmenta, quotquot collegerat, Latine vertit.

Ibid. l. 19. τοῦ Κρείττονος ἡμῶν] Observavit pridem Eusebius lib. v. *Hist.* (cap. 8.) Irenæum cujusdam viri apostolici, cujus nomen reticet, sermonum frequenter meminisse, quod ex cap. 13. hujus libri, 19. et 35. tertii, et 45. quarti, clarum est. Quis autem ille sit, cum acerrimum Eusebii judicium fugerit, non a me expectes. Feuardentius ad *Irenæum.* Videsis Eusebii locum descriptum supra pag. 30. Venusta autem atque elegans appellata Senioris hæc ῥῆσις est a Pearsonio *Vindic. Ignat.* P. I. cap. vi. pp. 86. et 96. sicut illa nota 111. designata.

P. 48. l. 5. ἀκεραίως] Interpres legisse videtur, ἀκέραιος,

rudis cum sit, non ἀκεραίως *incorrupte, syncere.* Ita paulo ante, *ut decipiat rudiores.* Fronto ducæus ad *Irenæum.* Ut legatur hoc loco ἀκέραιος ὢν, scite monuit vir doctissimus, jamque aliquot annos episcopus Londinensis, in *Libb. Recensione*, cui nomen *The Quarterly Review*, Vol. I.

II.

Ibid. l. 19. Superior nobis] Idem sane, cujus simile dictum allegatur in Procemio libri I. Grabius ad *Irenæum.*

Ibid. l. 20. veritatem: In Dei lacte] Sic cod. Claromont. melius, ni fallor, quam ceteri: *Veritatem Dei. Lacte.* Per Dei lac intelligit verba Catholica, quibus erroris gypsum miscebant hæretici. Gypsum enim præsens venenum habere docet Plinius lib. xxxvi. cap. 24. Conjicit Grabius hanc sententiam ad marginem a quopiam adscriptam, in textum inde irrepsisse. Sed forte ipsa verba sunt antiqui illius, quem tacito nomine sæpe allegat Irenæus. Massuet. ad *Iren.*

III.

Ibid. l. 23. ὁ Κρείσσων ἡμῶν] Quis sit ille antiquus scriptor, quem sæpe laudat Irenæus, hactenus deprehendi non potuit. Massuet. *ibid.*

IV.

P. 49. l. 2. Propter hoc] H. e. propterea quod Deus primum hominum parentem per Christum æterna donaturus erat salute. Interea Feuardentius ait, Tertullianum libro ii. adversus Marcionem (c. 25.) hunc Irenæi locum his paucis contrahere. *Deus ideo non maledixit ipsum Adam et Evam, ut restitutionis candidatos, ut confessione relevatos, sicut maledixit serpenti, cujus salus omnino deplorata erat* &c.

Ibid. l. 3. sed *terram in operibus ejus*] LXX. ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου.

Ibid. l. 4. quoniam quidem—in homine.] Istæc perioche mihi quidem continere videtur vera τοῦ ἀρχαίου verba; namque illud *quoniam* apud veterem Irenæi interpretem pro *quod* poni solet.

V.

Ibid. l. 10. Quemadmodum audivi &c.] Sunt bonæ frugi hæc dicta, sive ab ore alicujus, sive a scripto ejus, accepta; quæ si non omnia ipsis verbis Senioris expressa, ea tamen hujus presbyteri fuisse, usque dum veneris ad Pauli apostoli verba in priori ad Corinthios epistola, licet colligere, cum ex structura orationis, quæ a directa forma in modum infinitum subinde mutatur, tum vero ex verbis illis, *sicut dixit Presbyter*, et *inquit ille Senior*, postea lin. 19. pag. 51. et lin. 10. pag. 52. interpositis. Conferas, quæ de hac *ῥήσει* superius dixi ad PAPIAM, Fragm. iv. p. 24.

Ibid. l. 12. ab HIS QUI DIDICERANT] Dodwellus *Dissert.* I. *in Irenæum* §. 6. p. 11. "Posteriori illo discentium nomine "illos, ut existimo, complectitur Domini discipulos, qui tamen "non fuerint Apostoli, quales erant Papiæ Joannes Presbyter "et Aristion." Vid. et *Dissert.* iv. §. 3. p. 292. Ubi tamen vir cl. minus vere, ut opinor, neque sibi satis consentiens, sic Irenæum interpretatus est; "Meminit presbyterum (Irenæus), "qui non ipsos audierit apostolos aut discipulos *αὐτόπτους*, sed "apostolorum discipulorumque *αὐτόπτων* discipulos."

Ibid. l. 22. Bersabee] *Betsabee* Grabius post *cod. Arundel.* et multa *τῶν ό* exemplaria, quæ habent Βεθσαβεέ.

P. 50. l. 12. operationem] Alii *operationes.* MASSUET. ad *Iren.*

Ibid. l. 14. Psalmum exhomologeseos] Hunc esse quinquagesimum etiam fatentur Hebræi, hujusmodi titulum eidem affigentes; *Psalmus David, quando venit ad eum Nathan Propheta, quando intravit ad Bethsabee.* FEUARDENT. ad *Iren.*

Ibid. l. 17. sapientiam] Vocem *Dei* revocavi, quam ex *cod. Arundel.* in ed. sua Irenæi Grabius adjecisse se dixerat, quia sacer textus, quo spectat Irenæus, *sapientiam Dei* memoret.

Ibid. l. 18. typum veri templi] Salomonis templum typum fuisse Christi Domini, liquet ex Joan. ii. 11. *Solvite templum hoc* &c. quod eleganter explicat Athanasius Oratione 5. contra Arianos. FEUARDENT. ad. *Iren.*

Ibid. et glorias exponebat &c.] Alludit, nisi fallor, ad

Psal. lxxi. qui Salomonis esse inscribitur, maxime ad vers. 7. et 8. Grabius, ad *eund.*

P. 51. l. 17. evangelizantem et illis] De origine hujus opinionis, seu recta S. Scripturæ interpretatione, si theologos adire velis, fortasse instar omnium erit Pearsonius in *Expos. Symboli* Artic. *Descendit ad inferos.*

Ibid. l. 24. non imputabant nobis] H. e. ethnicis ante Christi adventum, ut recte ait Grabius. Quando autem non imputabant? Quo tempore *adventuram pacem gentibus annuntiabant.* Vid. p. 50. l. 19. et infra p. 51. Ex cod. Voss. *imputabant* pro *imputant* ante Massuetum posuerat Grabius.

Ibid. l. 31. quoniam unus est Deus noster et illorum] Contra hæreticos Deum in veteri testamento annuntiatum a patre Domini nostri Christi distinguentes, omnia hæc veterem presbyterum dixisse, ostendunt verba, quæ infra sequuntur p. 53. l. 39. et alibi, etsi effata post hanc ῥῆσιν proxime apud Irenæum addita, Irenæi magis quam presbyteri fuisse, statuere malim.

P. 52. l. 17. vides] Sic pro *videns*, quod sensum male suspendit, reposui auctoritate cod. Clarom. Hæc vero non Irenæi, sed senioris illius quem paullo ante citavit, verba esse existimo. Massuet. ad *Iren.*

P. 53. l. 15. *ostendebant* Presbyteri] Sic omnes *MSS.* at *Eras. Gallas.* et *Feuard. ostendebat Presbyter.* Massuet. ad *Iren.* Forsitan verba ipsius scriptoris sunt, quem laudat Irenæus. Vid. supra not. ad Papiam pag. 31.

Ibid. l. 16. non obtemperabant] *Non,* cum omissum a Massueto esset, quia deerat in *Clarom. Voss. Arundel.* nihilominus restitui.

Ibid. l. 23. discipulorum ejus.] Quid post hæc ad Seniores revera pertineat, usque dum veneris ad verba ex initio tricesimi capitis in num. vi. a me descripta, nemo, ut opinor, expiscari poterit.

Ibid. l. 33. indicto audientiam] Etsi aiit Grabius, "Vide "de hac voce Glossarium Latinum," nihil de ea extat in Glossario Latino-Græco, quod Irenæo additum est. Voce autem significatur *dicto inaudientia,* sive, *inobedientia.*

VI.

P. 55. l. 9. Qui vero exprobrant &c.] Marcionitas intelligit, quos fraudem illam Hebræorum in Ægyptios Creatori maxime objecisse, author est Tertullianus lib. ii. contra Marcionem. Augustinus Quæst. 39. super Exodum Hebræos omni suspicione furti liberat : *Quia enim*, ait, *hoc Deus jussit, qui noverat quid quemque pati oporteret, hi furtum non fecerunt, sed Deo jubenti ministerium præbuerunt.* D. Alcimi Episcopi Viennensis, viri perantiqui, versus non inelegantes subnectere non erit injucundum.

——— *Portantur avari*
Sic Pharonis opes, quem tunc mercede soluta
Servitii longum credas taxasse laborem.

Gregorius id allegorice explicat lib. xxviii. Moral. cap. 17. FEUARDENT. ad *Iren.* Manichæis idem factum reprehendentibus respondet Archelaus in *Disputatione* cap. 42. Adi vol. iv. harum *Reliquiarum.*

Ibid. l. 15. Talia quædam] Hæc sunt, quæ Presbytero vix pro certo attribuenda erant.

Ibid. l. 18. oportere] *oportet*, quod extat in Feuardentii marg. ex *cod. Voss.* recepit Massuetus. At vero sequitur in lin. 20. ac deinceps modus infinitivus.

Ibid. l. 21. in adventu Domini] Conferenda esse monet Grabius, quæ supra in §. 2. p. 51. occurrebant.

P. 56. l. 28. Pater autem generis humani Verbum Dei] Tuetur, ni fallor, hic locus emendationem verborum Victorini Petavionensis a cl. Walkero Cantabrigiensi olim propositam. Cum enim in Fragmento Opusculi ejus *De Fabrica Mundi* a Cavio in *Hist. Lit.* primum edito hæc verba corruptissima extitissent, *auctoritatem totius creaturæ justus*, ita ea egregie emendavit Walkerus, *auctor autem totius creaturæ Jesus.* Confer S. VICTORINI Fragmenta in vol. iii. harum *Reliquiarum* collocata.

P. 57. l. 25 secundum nos] Etsi alia præterea post hæc discipulo apostolorum deberi posse scio ; ea tamen nullo certo indicio se prodeuntia, relinquenda existimavi.

VII.

P. 57. l. 28. γέγραπται] Verba Genes. ii. 3. Damascenus, qui in Parallelis hæc Græca Irenæi bis citavit, quæ in cod. quoque 26. Barocc. in Biblioth. Bodl. extant, haud descripsit. GRABIUS ad *Irenæum*.

Ibid. l. 30. παρακούσας] Θεοῦ additum in *Damascen.* prima citatione et *Barocc.* GRAB. *ibid.*

P. 58. l. 2. ἐκεῖσε μετατεθῆναι] Disputationem de loco in quem Deus transtulerit, et huc usque viventes conservarit Enochum et Heliam, Augustinus judicavit ad fidem non pertinere, lib. ii. de peccato originali c. 23. At quum hic Irenæus doceat Apostolorum discipulos et auditores dixisse, illos in paradisum terrestrem, ubicunque ille sit, translatos fuisse, indeque, qui adversus Antichristum prælientur venturos, (*Apoc.* cap. xi.) cui sententiæ omnes fere Græci et Latini patres adstipulantur, mihi parum tutum videtur aliter nunc sentire. FEUARDENT. ad *eund.* De omnibus justis Spiritum Dei habentibus locuti sunt Presbyteri apostolorum discipuli.

VIII.

Ibid. l. 20. τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν] An primitus positum ac germanum sit illud θείας, quod abest a vetere Irenæi interprete, fortasse dubitandum. Cæterum Græca hæc Irenæi extare in Catena MS. in libros Regum num. 211. Bibl. Coislin. nos docuit Massuetus; quin et exscripsit eadem ex Catena MS. in libros Regum bibliothecæ Venetæ S. Marci cl. Mingarellius ad Didymi opus *De Trinitate* haud ita pridem editum, lib. ii. c. 14. p. 266. Sed eum fugerat, pertinere hæc ad Irenæi librum contra Hæreses, dum collocanda ea inter Fragmenta aliorum operum ejusdem patris, atque alii cuidam fragmento jam edito subjungenda monuit, tanquam si eadem huc usque non prodiissent.

Ibid l. 21. ἐκτάσεως τῶν χειρῶν] Elegans et pia admodum est hæc mystica figura Dominicæ crucis explicatio, quam a Seniore, Polycarpum puto vel Papiam, accepit. Qui pluribus animum oblectare concupierit, et similibus, consulat Justini Martyris Apologiam posteriorem, Lactantii lib. iv. cap. 26.

et 27. Rufinum in Expos. Symboli, Ambrosium Serm. 55. Athanasium lib. de Incarnatione Verbi, Nazianzenum prima orat. Apolog. Chrysostomum tribus Homil. de Cruce, Sedulium lib. v. Carminum, Damascenum lib. iv. cap 12. &c. Feuardent.

IX.

P. 59. l. 2. quidam ante nos] Confer Pearsonii Vindicias Epistolarum Ignatii Part I. cap. vi. pag. 297. editionis Clerici, (p. 98. ed. Cant.) ubi et Clementis Alexandrini gemina allegat verba. Grabius ad *Iren.*

X.

Ibid. l. 6. Ἅπαντα μέτρῳ] Hanc Irenæi sententiam Græce ex Claromontano Parallelorum Damasceni codice edidit Halloixius in Vita Irenæi pag. 483. quæ et in Vaticano eorundem Parallelorum exemplari lit. A. cap. 2. eodem modo legitur. Irenæum vero alludere ad Sapientiæ xi. 21. (20.) quilibet videt. Massuet. ad *Irenæum,* ex Grabio. Interea ex Irenæi interprete veteri, qui habet, *quoniam nil incompositum*, ἀνάῤῥυθμητον pro illo ἀναρίθμητον corrigendum est.

Ibid. l. 10. Et bene, qui dixit] De hoc dicto lege omnino D. Georgii Bulli Defensionem Fidei Nicænæ, Sect. II. c. v. §. 4. Grab. *ibid.* Respondens vanis Gnosticorum cavillationibus, qui ex eversa Hierosolyma, civitate Regis magni, et abrogata veteri lege inferebant alium esse veteris, alium novi Testamenti auctorem et Deum, ostendit et Hierosolymæ et veteri legi suum tempus a Deo mensum ac definitum fuisse; utramque adveniente nova lege, desinere debuisse ; idque sapientissimo et ordinatissimo Dei consilio factum fuisse. *Omnia enim,* inquit, *mensura et ordine Deus facit, et nihil non mensum apud eum, quoniam nec incompositum.* Quod postremum, scilicet, nihil non mensum apud Deum esse, ut probet, laudat veterem aliquem aut coævum scriptorem Ecclesiasticum cujus nomen tacet, sed verba probat. *Et bene,* ait, *qui dixit, ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum ; mensura enim Patris, Filius, quoniam et capit eum.* Quibus ostendit, Deum adeo ordinis, proportionis, et mensuræ amantem esse, ut

neque suam ipse sibi mensuram deesse voluerit. Filius enim est mensura Patris, qui totam Patris immensitatem, infinitatem, et substantiam in se capit, continet ac veluti circumscribit. MASSUET. *ibid. Dissertt.* p. 111. v. 56.

XI.

P. 59. l. 23. ἅ σοι χορηγεῖ σὸς πατὴρ] Locum restituit Billius ex Vet. Interp. pro ἃ σὺ χορηγεῖς ὡς. In textum verba emendata recepi, sicut Pearsonius fecerat in *Vindiciis Ignatianis*, P. i. c. 6.

Ibid. Σατᾶν ἀεὶ] Hoc pro Σατανᾶ εἰ post Scaligerum reposuit Petavius in margine Epiphanii p. 246. metro ita exigente; quamvis vetus Interpres ἀεὶ haud legerit. GRABIUS ad Irenæum.

Ibid. l. 24. δυνάμεως] Post hanc vocem irrepserat ἐγχειρήματα veteri interpreti ignotum, quod delendum monuerunt Grabius et Massuetus, quodque ante illos ejecerat Pearsonius.

Ibid. 'Αζαζὴλ] Angelus malus est, cujus mentio fit, ait Grabius, in Paraphrasi Chaldaica Jonathani vulgo adscripta ad Gen. vi. 5. In libro Enochi decimus ordine inter xx. angelos lapsos memoratur. De hoc plura somniarunt Rabbini. Lege sis Agrippam, lib. ii. de Occult. Philos. Reuchlinum lib. iii. De Arte Cabalistica, et Moynii Notas ad Barnabæ Epistolam pag. 648. et seqq. MASSUET. ex Grabio et Feuardentio. Existit nomen 'Αζαλζὲλ in libri Enochi excerpto apud Syncellum, *Chronograph.* p. 12. edit. Goar.

Ibid. l. 25. ἀντιθέου πανουργίας] Pearsonius *Vindic. Ignat.* ubi supra. "Divinus ille senex *Marcum* describere voluit, "tanquam Antichristi præcursorem, quod hic significat ἀντίθεος πανουργία." Tertullianus *Adv. Valentinianos*, cap. 4. *Deduxit et Heracleon inde tramites quosdam* (Valentinianæ institutionis) *et Secundus et magus Marcus.* De eodem Marco Auctor *Contra omnes Hæreses* cap. 6. et Theodoret. *Hæret. Compend. Fab.* 1. 8.

QUADRATUS

ET

ARISTIDES.

B. QUADRATUS.

S. Hieronymus, *Libro De Viris Illustribus*, cap. xix. pag. 84.

QUADRATUS Apostolorum discipulus, Publio Athenarum Episcopo ob Christi fidem martyrio coronato, [a] in locum ejus substituitur, et ecclesiam grandi terrore dispersam fide et industria sua congregat. Cumque Hadrianus Athenis exegisset hiemem, invisens [b] Eleusina, et omnibus pene Græciæ sacris initiatus dedisset occasionem his, qui Christianos oderant, absque præcepto imperatoris vexare credentes: porrexit ei librum pro religione nostra compositum valde utilem, plenumque rationis et fidei, et Apostolica doctrina dignum: in quo et antiquitatem suæ ætatis ostendens, ait, plurimos [c] a se visos, qui sub Domino variis in Judæa oppressi calamitatibus sanati fuerant, et qui a mortuis resurrexerant.

[a] Eusebius iv. Hist. 23. ex Dionysii Corinthii Epistola ad Athenienses: *Κοδράτου δὲ μετὰ τὸν μαρτυρήσαντα Πούπλιον καταστάντος αὐτῶν Ἐπισκόπου μέμνηται· ὡς διὰ τῆς αὐτοῦ σπουδῆς ἐπισυναχθέντων καὶ τῆς πίστεως ἀναζωπύρησιν εἰληχότων.* Eundem esse Quadratum Atheniensem episcopum cum Quadrato qui Eleusine vicina Athenis Hadriano apologiam obtulit, Hieronymus tum hoc loco, tum Epist. 84. ad Magnum, eumque secuti Græci 21 Sept. et Latini 26 Maii consentiunt: Licet viris doctissimis Valesio, Lemoinio, Dupinio, et Tillemontio ob temporum rationes, sed minime expeditas, aliter-

videatur. Vide Grabii *Spicil. PP.* tom. ii. p. 119. seq. FABRICIUS. Addas Cavium et Basnagium, inter se tamen dissentientes. Sed re missa tanquam incerta, quam Eusebius narrando haud certam reliquit, tantum de Quadrato notabo, eum ab Auctore Operis *Adversus Cataphrygas*, qui sæculo tertio ineunte scripsit, inter veros prophetas quos recipit ecclesia, commemorari. Vid. Eusebii lib. v. *Hist.* c. 17. Conf. et iii. 37.

[b] Codex Gemblacensis, quem Suffridus Petri inspexit, *Eleusina* pro *Eleusinam*. Accidit hoc A. Christi 123. Hadriani septimo: vel Hadr. decimo quinto, Christi 131. ut memorat Eusebius in Chron. De Eleusiniis sacris erudite Meursius tom. vi. Antiqu. Gronov. FABR. Recepi ego post Vallarsium, Operum S. Hieronymi editorem novissimum, codicis Gemblacensis lectionem *Eleusina*, quam tueri refert Vallarsius MS. Veronensem. Stephanus Byzant. De *Urbibus* v. Ἐλευσὶς, habet Ἐλευσὶς δῆμος ὁ Ἱπποθωντίδος φυλῆς, ὁ δημότης, Ἐλευσίνιος. Sed *sacra Eleusina* apud Hieronymum significantur; nam ita loqui maluisse Latinos quam cum Græcis *Eleusinia*, notavit ad Stephanum Holstenius. Cæterum Hadrianus imperare cœpit anno Christi 117: mortuus est an. 138. Quadratum autem, postquam Hadrianus secunda vice Athenas venisset, apologiam obtulisse docuerat Grabius *Spicil. PP.* tom. ii. p. 122. et seqq. De Hadriani vero initiatione locum hunc Hieronymianum confert cl. Warburtonus, in *Div. Legat. Mosis*, Lib. ii. Sect. 4. p. 257. ed. quintæ, cum Celsi illo apud Origenem *Contra* eund. *Celsum*, lib. viii. c. 48, qui sic se habet: Μάλιστα μὲν, ὦ βέλτιστε, (Christianum compellat Celsus) ὥσπερ σὺ κολάσεις αἰωνίους νομίζεις· οὕτω καὶ οἱ τῶν ἱερῶν ἐκείνων ἐξηγηταὶ τελεσταί τε καὶ μυσταγωγοί· ἃς σὺ μὲν τοῖς ἄλλοις ἀπειλεῖς, ἐκεῖνοι δέ σοι. Hinc sibi colligit præsul sagacissimus, Imperatoris Hadriani initiationem quæ ab Hieronymo commemoratur, dedisse Christianorum adversariis injuriæ faciendæ occasionem; cum enim in Græcorum mysteriis traduci ac derideri soliti fuerint Christiani, imperatorque jam iis omnibus initiatus esset, animus ejus a religione vera tunc temporis alienior habebatur, quo facilius ipse adduci posset, Christianorum ut vexationem aut probaret, aut saltem ferret. Rerum autem harum exitum ita tradidit Hieronymus *Chronicon Eusebii* interpretatus. *Quadratus discipulus Apostolorum et Aristides Atheniensis philosophus noster libros pro Christiana religione Hadriano dedere compositos, et Serenus Granius, legatus,*

vir adprime nobilis literas ad imperatorem misit, iniquissimum esse dicens clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi, et sine ullo crimine, nominis tantum et sectæ reos fieri. Quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano Proconsuli Asiæ scribit, sine objectu criminum Christianos non condemnandos; cujus epistolæ usque ad nostram memoriam durat exemplum. ad an. 8. Hadriani p. 385. ed. Maii. Extat hoc rescriptum apud Eusebium in *Hist. Eccl.* lib. iv. cap. 9. Unde in *Epistola* quoque *ad Magnum* de Quadrato hæc habet idem Hieronymus. *Quadratus apostolorum discipulus, et Atheniensis pontifex ecclesiæ, nonne Adriano principi Eleusinæ sacra invisenti librum pro nostra religione tradidit? Et tantæ admirationi omnibus fuit, ut persecutionem gravissimam illius excellens sedaret ingenium.* Tom. ii. p. 332. ed. Froben. Attamen voluisse Hieronymum exprimere vim verborum Sereni atque Hadriani, non verba ipsa in Chronico suo retulisse, nobis suadet ipsius Eusebii Chronicum ex Armenia lingua a viris doctis Latine nunc demum versum atque editum. Et conferenda sunt verba Hieronymi cum Hadriani recripto, quod in Historia sua Eusebius post Justinum Martyrem conservavit. Hoc enim rescripto tantum prohibentur accusationes Christianorum clamosæ ac nulla probatione firmatæ; jubentur vero Christiani puniri, si *contra leges quidquam agerent*, ipsi interim judicum sævorum molestiis, ut novimus, obnoxii. Consulas tamen Fr. Balduinum in *Edictis Principum Rom. de Christianis*, p. 77, &c. ed. Lips. ubi hoc Hadriani rescriptum aliter interpretatus est de Christianis religionis suæ nomine impunitis. Idem vero Hadrianeum non multum distare mihi quidem videtur ab Imp. Trajani apud Plinium responso; et mecum hac de re consentientem video cl. Saccarellum in *Hist. Eccles.* vol. ii. p. 318. qui Justinum benigniori sensu interpretatum esse Hadriani edictum censet. Ad hæc res notissima est, vetita fuisse antiquis Romanorum legibus sacra externa, quod quidem testantur auctores a cl. Davisio ad Ciceronem *de Legibus*, II. 8. adducti; immo imperante Commodo Apollinaris senator a senatu Romano ob Christianam fidem capite plexus est, lege scilicet jubente, ut Eusebius rem narrat, eos, qui ob fidem suam in jus vocati fuerint, nec a proposito discederent, haudquaquam dimitti oportere; ἀρχαίου παρ' αὐτοῖς νόμου κεκρατηκότος. L. v. *Hist. Eccl.* c. 21. Cons. et Valesium ad Eusebium III. 23.

[c] In hoc solo sed egregio Quadrati apud Eusebium fragmento vir sanctus testatus est, sanatos a Domino nostro Christo et ad vitam revocatos usque ad tempora sua fuisse superstites ; id tamen non diserte ait, eos a se visos esse.

S. ARISTIDES.

S. Hieronymus, *Lib. De Viris Illustribus,* cap. xx. pag. 86.

Aristides Atheniensis, philosophus eloquentissimus, et sub pristino habitu discipulus Christi, volumen nostri dogmatis rationem continens, eodem tempore quo et Quadratus, Hadriano principi dedit, id est, Apologeticum pro Christianis: [d] quod usque hodie perseverans apud philologos ingenii ejus indicium est.

[d] Euseb. iv. 3. *Σώζεται δέ γε εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τούτου γραφή.* Fabricius. Videsis notam infra pag. 80.

FRAGMENTUM

B. QUADRATI,

QUI SCRIPSIT POST INITIA SÆCULI SECUNDI.

EX

APOLOGIA PRO RELIGIONE CHRISTIANA.

ΤΟΥ *δὲ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ ἔργα ἀεὶ παρῆν. ἀληθῆ γὰρ ἦν· οἱ θεραπευθέντες· οἱ ἀναστάντες ἐκ νεκρῶν· οἳ οὐκ ὤφθησαν μόνον θεραπευόμενοι, καὶ ἀνιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ παρόντες· οὐδὲ ἐπιδημοῦντος μόνον τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ καὶ ἀπαλλαγέντος, ἦσαν ἐπὶ χρόνον ἱκανόν· ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο.* Hæc attulit Eusebius lib. iv. *Hist.* cap. 3.

Servatoris autem nostri opera semper conspicua erant, quippe quæ vera essent : ii scilicet qui morbis liberati, aut qui ex morte ad vitam revocati fuerant. Qui quidem non solum dum sanabantur, aut dum ad vitam revocabantur, conspecti sunt ab omnibus, sed secuto deinceps tempore. Nec solum quandiu in terris moratus est Servator noster, verum etiam post ejus discessum diu superstites fuerunt : adeo ut nonnulli eorum etiam ad nostra usque tempora pervenerint.

S. ARISTIDES

ATHENIENSIS PHILOSOPHUS,

QUADRATI APOLOGISTÆ ÆQUALIS.

EX

APOLOGIA ARISTIDIS PRO RELIGIONE CHRISTIANA.

USUARDUS hoc posuit in *Martyrol.* ad v. Nonas Octobris. Natalis Beati Dionysii *Areopagitæ,* qui post clarissimam confessionem fidei, post gravissima tormentorum genera, glorioso martyrio coronatus est, ut testatur Aristides, fide vir sapientiaque mirabilis, in eo opere, quod de Christiana religione composuit. Fol. 166. ed. Lovan. 1576.

De eadem Apologia ita S. Hieronymus, in Epistola ad Magnum *scripta.*

ARISTIDES philosophus, vir eloquentissimus, eidem principi (Hadriano) Apologeticum pro Christianis obtulit, contextum philosophorum sententiis, quem imitatus postea Justinns, et ipse philosophus. P. 332. tom. ii. *Op. S. Hieron.* ed. Froben.

ANNOTATIONES

IN QUADRATUM ET ARISTIDEM.

P. 75. l. 6. Τοῦ δὲ σωτῆρος ἡμῶν &c.] Præmisit Eusebius: Τραϊανοῦ δὲ ἐφ' ὅλοις ἔτεσιν εἴκοσι τὴν ἀρχὴν μησὶν ἓξ δέουσι κρατήσαντος, Αἴλιος Ἀδριανὸς διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν. τούτῳ Κοδράτος λόγον προσφωνήσας ἀναδίδωσιν, ἀπολογίαν συντάξας ὑπὲρ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας· ὅτι δή τινες πονηροὶ ἄνδρες τοὺς ἡμετέρους ἐνοχλεῖν ἐπειρῶντο. εἰσέτι δὲ φέρεται παρὰ πλείστοις τῶν ἀδελφῶν, ἀτὰρ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύγγραμμα· ἐξ οὗ κατιδεῖν ἐστι λαμπρὰ τεκμήρια, τῆς τε τοῦ ἀνδρὸς διανοίας, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ὀρθοτομίας. ὁ δ' αὐτὸς τὴν καθ' ἑαυτὸν ἀρχαιότητα παραφαίνει, δι' ὧν ἱστορεῖ ταῦτα ἰδίαις φωναῖς· ΤΟΥ δὲ Σωτῆρος ἡμῶν &c. *Cum Trajanus per viginti annos demptis sex mensibus principatum tenuisset, Ælius Hadrianus suscepit imperium. Huic Quadratus obtulit orationem, quam pro defensione religionis nostræ idcirco conscripserat, quod quidam malevoli homines vexare nostros atque incessare conabantur. Extat hodieque apud plerosque ex fratribus hæc oratio, quam nos etiam habemus: ex qua et ingenium ejus viri, et rectam Apostolicæ fidei doctrinam perspicue licet cognoscere. Porro idem scriptor suam ipsius antiquitatem satis declarat his verbis.* SERVATORIS autem, *inquit*, &c.

Ibid. ἀεὶ παρῆν] Opponit vir sanctus beatissimi Servatoris opera technis evanidis oculosque spectatorum illudentibus. Quo pertinet Irenæi locus in lib. ii. *Contra Hæreses*, c. 32. p. 165. ed. Massueti.——*ad opera producti* (ait ille de Simonis Carpocratisque sectatoribus) *quæ ille* (Jesus) *ad utilitatem hominum et firmitatem fecit, nihil tale nec simile, neque secundum aliquid in comparationem quod venire possit, perficere inveniuntur. Sed et si aliquid faciunt, per magicam, quemadmodum diximus, operati, fraudulenter seducere nituntur insensatos; fructum quidem et utilitatem nullam præstantes, in quos*

virtutes perficere se dicunt, adducentes autem pueros investes (id est impuberes, ait Massuetus), *et oculos deludentes et phantasmata ostendentes* statim cessantia, et ne quidem stillicidio temporis perseverantia, *non Jesu Domino nostro sed Simoni mago similes ostenduntur.* Conferas et Arnobium *adv. Gentes*, i. 43.

P. 75. l. 7. *οἳ οὐκ ὤφθησαν*] Abest relativum οἳ a codicibus Florentinis, quos contulit Jacobus Gronovius idque facile abesse posse ait. Addit codicem *Par.* i. Burtonus. Neque agnoscit illud Georgius Syncellus in *Chronographia* sua p. 448. ed. Goar. qui et inferius habet ἐπὶ χρόνῳ ἱκανῷ pro ἐπὶ χρόνον ἱκανὸν, nam ibi repetitur ex Eusebio, sed corrupte admodum, ῥῆσις hæc illustris.

Ibid. *ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἡμετέρους χρόνους τινὲς αὐτῶν ἀφίκοντο*] αὐτῶν a *Nicephoro* abest. Facile potuit accidere Quadrato Hadriani temporibus qui scripsit, ut simul cum illis viveret, quos Servator hominum vel sanaverat, vel ad vitam divinitus revocaverat. Taceo de Agrippæ Minoris annis, quo præsente Paulus apostolus causam dixit, quoniam Photio ex Justo Tiberiade ætatem ejus commemoranti in cod. XXXIII. *Bibliothecæ* suæ, plurimi viri eruditi aut non consentiunt, aut vitiata verba Justi existimant; sed Cleophæ filius, Dominique Jesu fortasse frater patruelis aut consobrinus, hic est Symeon, Hierosolymæ episcopus, *regnante Trajano*, cui Hadrianus ille successit, cruci demum affixus est. Id tradit Hegesippus apud Eusebium lib. iii. *Hist.* c. 32. Porro ipse quoque Quadratus simul cum Philippi evangelistæ filiabus floruisse dicitur ab Eusebio in cap. 37. ejusd. lib. Sane vero nihil necesse fuerit, ad annum septuagesimum pervenisse puerum exempli gratia, aut puellam, quos Christus ad vitam revocaverat, si isti usque ad Quadrati jam adultam ætatem superstites essent. De Quadrati autem annis monuisse nunc video Pearsonium *Op. Postumis*, Diss. ii. c. 15. p. 284. quæ sequuntur; "Quadratus ille, apostolorum discipulus, ab Eu-"sebio dicitur 10. Hadriani, hoc est Christi 127. anno, apolo-"giam obtulisse, et ex iis verbis (ab Eusebio allatis) anti-"quitatem suam ostendisse; quare diu ante imperium "Hadriani, imo diu ante obitum S. Joannis, eos (sanatos) "videre præ ætate potuit."

Ibid. l. 11. ἀφίκοντο.] Periit eheu egregium istud σύγγραμμα, nihilque ejus superest, præter unicum, brevissimum quidem, at nobile fragmentum, quod nobis conservavit Eusebius loco modo citato. Plura darentur, si superstites essent alterius Eusebii, sec. vi. Episcopi Thessalonicensis, libri x. contra Andream Monachum, utpote quem Κοδράτου verba adversario opposuisse expresse testatur Photius cod. 162. Verum neque hi Eusebii, nec Andreæ, qui itidem Quadratum citasse videtur, libri uspiam, quod ego sciam, exstant, saltem hic Oxonii non reperiuntur, nec Viennæ in Bibliotheca Cæsarea, neque Parisiis in Regia. Indicare tamen id volui, ut si forte quispiam, cui perlustrandorum in aliis Bibliothecis Codicum Manuscriptorum datur copia, in dictos libros alicubi incidat, id sibi negotii omnino datum sciat, ut vel integros eos describat, aut saltem laudatæ Quadrati Apologiæ ac aliorum a Photio nominatorum Patrum, nempe *Methodii Martyris, Athanasii*, trium *Gregoriorum, Thaumaturgi, Theologi et Episcopi Nysseni, Basilii, Joannis Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini* et *Procli Constantinopolitani* sententias inde excerpat, et bono publico communicet. Cæterum qui Martyrologium sub ementito Bedæ nomine edidit, hæc ad diem 26. Maii habet: *Apud Athenas B. Quadrati Episcopi. Hic firmavit, ut nulla esca a Christianis repudiaretur, quæ rationalis et humana est.* Unde forte aliquis colligere posset, in Quadrati Apologia hac de re actum fuisse. Sed suspicor, consarcinatorem istum ea, quæ de Eleuthero Episcopo Romano eadem die in Martyrologio Romano dicuntur, improvide ad Quadratum retulisse: dictum enim Papam talis dogmatis propugnatorem facit quoque Anastasius, alios ut taceam. GRABIUS.

P. 76. l. 9. Aristides] Additur, teste post Launoium Joan. Dallæo, vox *Atheniensis*, prout Aristidem appellat Hieronymus, *De Viris Ill.* in veteri Patavina editione *Martyrologii Romani* circa ann. 1500. Deleta autem hæc omnia sunt de Dionysio in editionibus ejusdem martyrologii recentibus; quo consilio, docebit idem Dallæus, *De Usu Patrum* &c. lib. I. cap. iv. p. 95, &c. Ad Usuardum quod attinet, habet no-

vissima ejus editio vocem *Atheniensis*, sed pro *Areopagita* subdit, annotatione tamen renitente, *episcopi et martyris.* Hic dignum memoratu est, Dionysium Corinthium episcopum, qui floruit eo sæculo, quo ipse Aristides, in epistola ad Athenienses teste Eusebio iv. 23. retulisse, *ὡς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου προτραπεὶς εἰς τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἐν ταῖς Πράξεσιν δεδηλωμένα, πρῶτος τῆς ἐν Ἀθήναις παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχείριστο.* Porro in hac epistola memoraverat Dionysius Corinthius martyrii Publii Athenarum episcopi, cujus successor Quadratus noster auctore quidem Hieronymo extitit.

P. 76. l. 11. composuit.] Addit Ado Viennensis, qui nono scripsit sæculo, in *Martyrologio* suo; *Hoc opus apud Athenienses summo genere* (an *honore?*) *colitur, et inter antiquorum monumenta clarissimum tenetur, ut peritiores Græcorum affirmant.* p. 169. edit. Rosweydi. Verum vir cl. D'Ansse de Villoison tom. ii. *Anecdotorum* p. 264. nos monuit, Apologiam Aristidis, quæ prope Athenas in monasterio Pentelici montis, hodie Pendeli, latitare credita fuit a multis, indicante Guillatierio in sua Gallica *Athenarum Descriptione*, a Sponio, sed frustra, quæsitam fuisse; relegatque Villoisonus lectorem ad Sponii Itinerarium. Itaque perierunt spes Grabii, Fabricii, aliorum, a Græcis monachis excitatæ. His interea verbis opusculum, de quo agitur, memoravit Eusebius lib. iv. cap. 3. ad fin. *καὶ Ἀριστείδης δὲ* (inquit) *πιστὸς ἀνὴρ τῆς καθ' ἡμᾶς ὁρμώμενος εὐσεβείας, τῷ Κοδράτῳ παραπλησίως ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογίαν ἐπιφωνήσας Ἀδριανῷ, καταλέλοιπε· σώζεται δέ γε εἰς δεῦρο παρὰ πλείστοις καὶ ἡ τούτου γραφή.* Et accipe ex *Martyrologio Romano* ad 31 Augusti, p. 431. ed. Venet. an. 1630. luculentum de Apologia istac, vel certe de Aristide ipso, testimonium, quod in Usuardi quoque et Adonis Notkerique *Martyrologiis* invenire potes. *Athenis sancti Aristidis, fide et sapientia clarissimi: qui Hadriano Principi de religione Christiana volumen obtulit, nostri dogmatis continens rationem; et quod Christus Jesus solus esset Deus, præsente ipso Imperatore luculentissime peroravit.* Notkeri quidem *Martyrol.* habet, *quod Christus Jesus* verus *esset Deus.* Sed *solus* præferendum est; id est, exclusis Diis Gentilium. Ita in *Vita S. Porphyrii Gazensis* auctore Marco Diacono; *Quidam vero Gentiles cum*

adspexissent miracula quæ nobis Deus fecerat &c.——*clamantes*, Christus solus Deus: ipse solus Deus: ipse solus vicit. c. iii. §. 20. et in Theonæ *Epistola*, quæ in vol. iii. harum *Reliquiarum* posita est, verba hæc habes. *Insurgere poterit Christi mentio, explicabitur paulatim sola ejus Divinitas.* Atqui de ea re est hoc testimonium, ut alia præterea auctoritate opus esse videatur, antequam hujusmodi quid pro certissimo habendum sit. Quanquam enim martyrologia sunt antiqua, et verisimilis est narratio, haud liquet tamen, unde, et quo tempore hæc de Aristide Christum Deum esse probante, hoc est, diis ethnicis eum opponente, seu scripta, seu verbo tenus, indicibus martyrum inserta fuerint. Certe nihil hujusmodi de Aristide apud Rufinum in *Historia Ecclesiastica* extat, quæ plurima suppeditare solebat martyrologis. De Aristide autem et Quadrato religioni Christianæ testimonium dantibus præclare disserit celeberrimus Addisonus in libello ad finem nunquam perducto, *De Relig. Christ.* Sect. 1, 2, 3. Cæterum Antonius in *Melissa*, et Maximus in *Excerptis*, Aristidis cujusdam ῥήσεις quasdam adduxerunt, qui vero non idem est ac scriptor hic Christianus.

AGRIPPA CASTOR.

AGRIPPA CASTOR.

S. Hieronymus, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. xxi. p. 87.

Agrippa, cognomento Castor, vir valde doctus, [a] adversum viginti quatuor Basilidis hæretici volumina, quæ in Evangelium confecerat, fortissime disseruit, prodens ejus universa mysteria, et prophetas enumerans, Barcabam et Barcob, et ad terrorem audientium alia quædam barbara nomina : [b] et Deum maximum ejus Abraxas, qui quasi annum continens (*for. legend.* continet), si juxta Græcorum numerum supputetur. Moratus est autem Basilides, a quo Gnostici, in Alexandria temporibus Hadriani : qua tempestate et Cochebas dux Judaicæ factionis, Christianos variis suppliciis enecavit.

[a] Non ait Eusebius Agrippam libris illis Basilidis 24. ἔλεγχον suum (pridem deperditum) opposuisse, atque adeo eos ex instituto confutasse, sed tantum eorum fecisse alicubi mentionem. Fabricius. Eusebii verba sunt, *Hist Eccl.* iv. 7. εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν ἐν τοῖς τότε γνωριμωτάτου συγγραφέως Ἀγρίππα Κάστορος ἱκανώτατος κατὰ Βασιλείδου ἔλεγχος, τὴν δεινότητα τῆς τἀνδρὸς ἀποκαλύπτων γοητείας.

[b] Theodoret. Εἶναι δὲ τὸν ἄρχοντα αὐτῶν φησὶν Ἀβρασάξ. ἡ γὰρ ψῆφος τοῦ ὀνόματος, τῶν τξέ οὐρανῶν σημαίνει τὸν ἄριθμον. Nec abludit Epiphanius, Uterque vero scripsit Ἀβρασάξ ; Latini vero plerumque Ἀβράξας, quod satis indifferens esse videtur. Asserunt

autem illi Ἀβράξας esse nomen primi ac præcipui cœli, quod numerum CCCLXV. in se contineat. Si enim singulas, quibus constat Ἀβράξας, litteras ut totidem notas arithmeticas accipias, invenies CCCLXV. Aiunt vero Tertullianus lib. De Præscript. c. xlvi. (Hic est Auctor Anonymus *Adv. omnes Hæreses,* cap. ii.) Hieronymus in cap. iii. Amos, et alii, a Basilide sic appellatum esse summum Deum. Addit Hieronymus, Mithran sub eodem numero aliarum litterarum Ethnicis esse, quem Basilides portentoso nomine vocat Abraxan. MASSUETUS ad *Irenæum,* lib. I. cap. xxiv. p. 102.

AGRIPPA CASTOR,

QUI ANTE MEDIUM SÆCULUM FLORUIT SECUNDUM.

DE EJUS OPERE,

IN QUO CONFUTABATUR BASILIDES,

Hæc scribit Eusebius Hist. lib. iv. cap. 7.

ΕΚΦΑΙΝΩΝ δ' οὖν αὐτοῦ (Basilidis) τὰ ἀπόῤῥητα φησὶν (Agrippa Castor) αὐτὸν εἰς μὲν τὸ εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι συντάξαι βιβλία· προφήτας δὲ ἑαυτῷ ὀνομάσαι Βαρκαββᾶν καὶ Βαρκὼφ, καὶ ἄλλους ἀνυπάρκτους τινὰς ἑαυτῷ συστησάμενον· βαρβάρους τε αὐτοῖς εἰς κατάπληξιν τῶν τὰ τοιαῦτα τεθηπότων ἐπιφημίσαι προσηγορίας· διδάσκειν τε ἀδιαφορεῖν εἰδωλοθύτων ἀπογευομένους, καὶ ἐξομνυμένους ἀπαραφυλάκτως τὴν πίστιν κατὰ τοὺς τῶν διωγμῶν καιρούς· Πυθαγορικῶς τε τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, πενταετῆ σιωπὴν παρακελεύεσθαι. καὶ ἕτερα δὲ τούτοις παραπλήσια ἀμφὶ τοῦ Βασιλείδου καταλέξας ὁ εἰρημένος, οὐκ ἀγεννῶς τῆς δηλωθείσης αἱρέσεως εἰς προὖπτον ἐφώρασε τὴν πλάνην.

Dumque cuncta ejus (Basilidis) arcana profert in lucem, quatuor et viginti libros in Evangelium ab illo conscriptos esse memorat, ipsumque sibi prophetas confinxisse Barcabam et Barcoph, aliosque nonnullos qui nunquam extitissent: iisque barbara quædam nomina imposuisse, ad percellendos eorum animos, qui hujusmodi rerum admiratione capiuntur. Ait præterea illum docere, quod indifferens sit victimas Diis immolatas degustare, et persecutionum tempore licenter fidem abnegare. Sectatoribus quoque suis Pythagoreorum more silentium quinquennii eum indicere affirmat. His aliisque similibus de Basilide recensitis, supradictus scriptor hæresis hujus errores in lucem protractos validissime coarguit.

De eodem Opere.

S. Hieronymus in Lib. *De Viris Illustr.* ubi supra, iis quæ scripsit Eusebius, hoc addit: Enumerat (Agrippa) et Deum maximum ejus (Basilidis) Abraxas, qui quasi annum continens (for. continet), si juxta Græcorum numerum supputetur.

ANNOTATIONES
IN AGRIPPAM CASTOREM.

P. 87. l. 7. Ἐκφαίνων δ' οὖν αὐτοῦ] Eusebius præmisit: *Πλείστων οὖν ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ* (tunc temporis exorti erant Saturninus atque Basilides hæretici) *τῆς ἀληθείας ὑπεραγωνιζομένων, λογικώτερόν τε τῆς ἀποστολικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς δόξης ὑπερμαχούντων, ἤδη τινὲς καὶ διὰ συγγραμμάτων τοῖς μετέπειτα προφυλακτικὰς αὐτῶν δὴ τούτων τῶν δηλωθεισῶν αἱρέσεων παρεῖχον ἐφόδους. ὧν εἰς ἡμᾶς κατῆλθεν ἐν τοῖς τότε γνωριμωτάτου συγγραφέως* Ἀγρίππα Κάστορος, *ἱκανώτατος κατὰ* Βασιλείδου *ἔλεγχος, τὴν δεινότητα τῆς τἀνδρὸς ἀποκαλύπτων γοητείας.* ΕΚΦΑΙΝΩΝ δ' οὖν αὐτοῦ &c. *Porro cum eodem tempore plurimi ecclesiastici viri patrocinium veritatis susciperent, et pro ecclesiastica Apostolicaque doctrina disertissime decertarent, nonnulli etiam assertiones suas scriptis proditas tanquam remedia ad cavendas supradictas hæreses comparata, posteris reliquerunt. Ex quibus pervenit ad nos Agrippæ Castoris, scriptoris ea ætate nobilissimi validissima adversus Basilidem confutatio: in qua hominis præstigiæ ac fraudes deteguntur.* DUMQUE cuncta ejus &c.

Ibid. l. 8. *εἰς μὲν τὸ εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι* &c.] Non dicit Eusebius in quodnam evangelium Basilides eos libros scripserit; utrum in evangelium Matthæi, an Marci. Ac fortasse hos viginti quatuor libros composuerat Basilides in suum ipsius evangelium. Scripserat enim evangelium Basilides, et suo nomine prænotaverat, *τὸ κατὰ* Βασιλείδην Εὐαγγέλιον, ut testatur Origenes in Homilia 1. in Lucam, Ambrosius in procemium B. Lucæ, Hieronymus præfatione in Matthæum. Hi autem libri Basilidis *ἐξηγητικοὶ* dicebantur. Certe Clemens Alexandrinus in lib. iv. Stromateon loca quædam affert ex lib. xxiii. Basilidis *ἐξηγητικῶν*. VALESIUS. In notas ad Hieronymi *De Viris Illustr.* cap. xxi. quod de Agrippa Castore agit, ait se suspicari cl. Fabricius, hosce

Basilidis commentarios ab Origene, Ambrosio, Hieronymo, intelligi, ubi falsum Basilidis evangelium memorent. Idem quoque Fabricio visum fuerat scribere in vol. i. *Cod. Apocryph. Nov. Test.* p. 343. Sed huic quidem opinioni male convenire videntur Origenis verba in Macarii *Orationibus in Lucam*, Ταῦτα δὲ εἴρηται πρὸς τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου, καὶ Βασιλίδου (sic), καὶ τοὺς ἀπὸ Μαρκίωνος. ἔχουσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὰς λέξεις (S. Scripturæ verba prius laudata) ἐν τῷ καθ' ἑαυτοὺς εὐαγγελίῳ. p. 981. tom. iii. *Op. Origenis*, ed. Delaruan. seu Benedictin. Quod quidem si verum sit de communi hæreticorum evangelio, quidni hoc opus esset Marcionis illud evangelium, de quo satis multa Tertullianus et Epiphanius? Utcunque se habet istud, videtur Basilidis opus, adversus quod scripsit Agrippa Castor, ex libris quatuordecim constans, opus idem esse, cujus decimum tertium librum excerpsit Archelaus fine *Disputationis* suæ *cum Manete*, seu Manichæo, in vol. ult. harum Reliquiarum collocatæ. De Basilidis tempore nonnihil infra ad Hegesippi Fragmenta attuli.

P. 87. l. 9. προφήτας δὲ ἑαυτῷ ὀνομάσαι Βαρκαββᾶν καὶ Βαρκὼφ] Βαρκαβᾶν καὶ Βαρκώφ. Ita quidem codex Regius. Sed in codice Maz. Med. et Fuk. scriptum est Βαρκαββὰν cum accentu gravi in ultima. Nec aliter Nicephorus, nisi quod ultimam circumflectit. Apud Rufinum quoque, et apud Hieron. in indiculo hæreseon (Judæorum) Barcabbas dicitur. Sic enim præferunt manuscripti codices Rufini. Ceterum in hos prophetas Barcabam et Barcob, Isidorus Basilidis filius expositionum libros scripserat, ut docet Clemens Alexandrinus in lib. vi. Stromateon. Ἰσίδωρος δὲ, ὁ Βασιλείδου υἱὸς ἅμα καὶ μαθητὴς, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν τοῦ προφήτου Παρχὼρ ἐξηγητικῶν. Ubi Βαρκὼφ emendandum videtur. Nisi quis existimare malit, Παρχὼρ etiam unum fuisse ex prophetis illis a Basilide confictis: Ex eorum prophetarum numero fuit etiam Cham: cujus nomine Basilides librum prophetiæ contexuerat, ut ex Isidori verbis ibidem a Clemente citatis colligitur. Valesius. Grabius quoque pag. 38. *Spicileg.* vol. ii. de fictis horum pseudo-prophetarum non modo personis, sed et libris, ista Eusebii accipienda censet, loco illo Clementis Alexandr. penitus persuasus. Neque interea plane spernenda est cl. Lardneri conjectura, hos libros statuentis codices aliquos orientales fuisse,

quos adduxisset secum Basilides ab oriente Alexandriam. Vid. opus Lardneri postumum Anglice scriptum, cui tit. *Hæreticorum Historia,* lib. ii. cap. 2. sect. 31. Barcabbam autem prophetam quendam Gnosticis attribuit, ejusque nominis etymon docet, Epiphanius, in *Hæres.* xxvii. num. 2. p. 83. ed. Petavii. Hoc denique notabo, in multis tam Rufini quam Hieronymi codicibus exhiberi hæc nomina sic scripta, *Barchaban* et *Barcob,* sed *Barchabam* et *Barchabos* in *Hist. Rufini MS.* membraneo Collegii S. Magdal. Oxonii. Habet Βαρκκαβᾶν cum circumflexo cod. Paris. i. in usum Burtoni collatus, Βαρχωχεᾶς pro Βαρκὼφ unus e codd. Florentinis a Gronovio inspectis. Totum autem istud usque ad vocem *συστησάμενον* in codice Eusebii *Bodl.* seu *Savil.* omissum est.

P. 87. l. 10. *καὶ ἄλλους ἀνυπάρκτους τινὰς*] Frustra Christophorsonus *angelos* hic inseruit, quasi in Eusebii textu aliquid deesset. Verum Eusebius tantum de prophetis loquitur quos sibi commentus fuerat Basilides. Atque ita hunc Eusebii locum acceperunt Hieronymus in Catalogo, ubi de Agrippa Castore loquitur, et Theodoritus in lib. I. hæreticarum fabularum, et Nicephorus in libro quarto. VALESIUS.

Ibid. l. 16. *ὁ εἰρημένος*] ὁ Εἰρηναῖος *Nicephorus*, sed male, et erroris originem habes in MSti Norfolc. scriptura *ὁ εἰρημέναιος.*

Ibid. l. 32. si juxta Græcorum numerum supputetur] Consulas supra ad *Hieronymi* de Agrippa Castore capitulum Massueti notam. "Eodem Agrippæ libro," ait Grabius *Spicil.* vol. ii. p. 126. "et Isidorum Basilidis filium refutatum esse, viri quidam eruditi collegerunt ex Theodoreti lib. I. Hæret. Fabul. cap. 4. Sed hujus verba ambigua sunt: neque hac de re certiores fieri possumus, quia liber Agrippæ prorsus periit, nec quicquam ejus superest præter ista ex Eusebio Hieronymoque." Verba Theodoreti sunt, *Καὶ Ἰσίδωρος δὲ ὁ τοῦ Βασιλίδου υἱὸς, μετά τινος ἐπιθήκης τὴν τοῦ πατρὸς μυθολογίαν ἐκράτυνε· καταγωνίζονται δὲ τούτους, Ἀγρίππας ὁ καὶ Κάστωρ ἐπίκλην, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς, καὶ Ὠριγένης, τῆς ἀληθείας ὑπερμαχοῦντες.* Dum vero aliud præterea opus contra hæreticos ab Agrippa conscriptum fuisse ex his verbis colligit Ceillier *Histoire Générale des Auteurs Eccles.* tome I. p. 692. id mihi quidem non persuadet.

ARISTO PELLÆUS.

ARISTO PELLÆUS.

JOAN. ERN. GRABIUS, *Spicileg. Patrum*, vol. ii. p. 127.

ARISTONIS Pellæi rara in Scriptoribus Ecclesiasticis occurrit mentio, nec alibi, quantum memini, quam apud Euseb. lib. iv. Hist. Eccles. cap. 6. et Maximum in Comment. ad cap. 1. Dionysii Pseudo-Areopagitæ de Mystica Theologia, ubi eum Auctorem facit *Disputationis Jasonis et Papisci*, quæ pro veritate Religionis Christianæ suscepta, vel saltem scripta fuit.——Aristo Pellæus exeunte Hadriani, et ineunte Antonini imperio floruit. Post XVIII. enim annum Adriani eum scripsisse ex Eusebii verbis patet (vid. infra p. 96.); sub Antonino Pio autem supra dictum tractatum ab illo editum esse, exinde colligo, quod Celsus, qui Hadriani tempore et ulterius aliquanto vixit, teste Origene lib. I. contra Celsum pag. 8. ejus mentionem fecerit. Hæc enim leguntur apud Origenem lib. iv. p. 199. Celsi verba, Παπίσκου τινὸς καὶ Ἰάσονος ἀντιλογίαν ἔγνων, οὐ γέλωτος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέους καὶ μίσους ἀξίαν. *Papisci cujusdam et Jasonis contentionem novi, non tam risu dignam, quam miseratione et odio.* (Adduxi infra Origenem huic convitio respondentem.)

ARISTONIS PELLÆI,

QUI CIRCITER MEDIUM SÆCULUM SECUNDUM FLORUIT,

FRAGMENTA.

EX DISPUTATIONE JASONIS ET PAPISCI.

Memini me (inquit S. Hieron. lib. ii. *Comm. ad Galat.* cap. iii. comm. 13.) in altercatione Jasonis et Papisci, quæ Græco sermone conscripta est, ita reperisse : Λοιδορία Θεοῦ ὁ κρεμάμενος[a], id est, Maledictio Dei qui appensus est. P. 259. tom. iv. ed. Martianæi, seu Benedictin.

Ex eodem Opere.

Idem quoque S. Hieronymus in *Quæstionibus Hebraicis in Genesin*, tom. ii. *Op.* p. 507. hæc habet : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Plerique existimant, sicut in altercatione quoque Jasonis et Papisci scriptum est, et Tertullianus in libro contra Praxeam disputat, nec non Hilarius in expositione cujusdam Psalmi affirmat, in Hebræo haberi : In Filio fecit Deus cœlum et terram. Quod falsum esse, ipsius rei veritas comprobat.

[a] Deut. xxi. 22, 23.

Forsan ex eodem Opere.

—*καὶ τοῦ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς* (Judæis) *αἰτίου* (inquit post alia Eusebius lib. iv. *Hist.* cap. 6.) *τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην* (Barchochebæ), *τὸ πᾶν ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπιβαίνειν εἴργεται· νόμου δόγματι καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὡς ἂν μηδ' ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρῷον ἔδαφος, ἐγκελευσαμένου· Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ.*

Cum—ipseque adeo seditionis auctor debitas pœnas dedisset, ex eo deinceps tempore universa Judæorum gens in regionem circum Hierosolyma sitam pedem inferre prohibita est, lege et constitutione Imperatoris Hadriani: adeo ut ne prospicere quidem e longinquo patrium solum ipsis liceret, ut scribit Aristo Pellæus.

Ex eodem Opere.

Ἀνέγνων δὲ τοῦτο, ἑπτὰ οὐρανοὺς, (inquit Maximus *Scholiis in Op. de Mystica Theol.* S. Dionysio Areop. adscriptum, cap. I. p. 17. ed. Corderii) *καὶ ἐν τῇ συγγραμμένῃ Ἀρίστωνι τῷ Πελλαίῳ διαλέξει Παπίσκου καὶ Ἰάσονος, ἣν Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἕκτῳ βιβλίῳ τῶν Ὑποτυπώσεων τὸν ἅγιον Λουκᾶν φησὶν ἀναγράψαι.*

Interprete Corderio.

Legi etiam septem cœlos in disputatione Papisci ac Jasonis, quæ scripta est ab Aristone Pellæo, quam Clemens Alexandrinus in sexto libro Hypotyposeon ait sanctum Lucam descripsisse.

De eodem Opere

Ita Origenes *Contra Celsum,* lib. iv. c. 52. p. 544. ed. Delaruan. p. 199. ed. Spenceri.

—*ἐν ᾧ* (sc. *τῷ βιβλίῳ τούτῳ*) *ἀναγέγραπται Χριστιανὸς Ἰουδαίῳ διαλεγόμενος ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν γραφῶν, καὶ δεικνὺς τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείας ἐφαρμόζειν τῷ Ἰησοῦ· καί τοι γε οὐκ ἀγεννῶς οὐδ' ἀπρεπῶς τῷ Ἰουδαικῷ προσώπῳ τοῦ ἑτέρου ἱσταμένου πρὸς τὸν λόγον.*

—ibi enim Christianus cum Judæo disserens demonstrat ex Judaicis Scripturis vaticinia de Christo ad Jesum pertinere; quanquam strenue adversarius contradicat personamque Judaicam pulchre sustineat.

Celsus quidam in *Præfatione sua Versionis Deperditæ hujus Operis Aristoniani.*

Illud præclarum atque memorabile gloriosumque, Jasonis Hebræi Christiani et Papisci Alexandrini Judæi disceptationis occurrit : Judaici cordis obstinatam duritiem Hebræa monitione ac leni increpatione mollitam ; victricem in Papisci corde Jasonis de Spiritus Sancti infusione doctrinam. Qua Papiscus ad intellectum veritatis admissus, et ad timorem Domini ipso Domino miserante formatus, et in Jesum Christum Filium Dei credidit et ut signaculum sumeret, deprecatus Jasonem postulavit. Probat hoc scriptura Concertationis ipsorum, quæ collidentium inter se Papisci adversantis veritati, et Jasonis asserentis et vindicantis dispositionem et plenitudinem Christi, Græci sermonis opere signata est. Extat ipsa Præfatio ad calcem *Operum S. Cypriani* pag. 31. ed. Felli.

ANNOTATIONES

IN ARISTONEM PELLÆUM.

P. 95. l. 9. Λοιδορία Θεοῦ] Aquilam et Theodotionem hæc eodem modo reddidisse, nec non Ebionem Hæresiarcham interpretatum fuisse: ὅτι ὕβρις Θεοῦ ὁ κρεμάμενος, id est, *quia injuria Dei est suspensus*, Hieronymus ibidem testatur. Atqui hæc verba Papiscum Jasoni objecisse colligo ex Tertulliani lib. contra Judæos cap. 10. sub cujus initium ita Judæos alloquitur: *De exitu plane passionis ejus ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicatam, et argumentantes insuper non esse credendum, ut ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum, quod ipse dixit: Maledictus omnis homo, qui pependit in ligno.* Sicuti vero Tertullianus ad hanc objectionem ibidem respondet; integrum Deuteronomii textum, ac hæc quoque recitans: *Maledictus a Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno*, &c. ita Jasonem idem fecisse probabile est. Dum autem unam atque alteram istarum, quæ ex Aristonis Pellæi Disputatione contra Judæos allegatæ sunt, sententiarum in Tertulliani libro contra Judæos deprehendi, memoriam subiit mos Afri hujus Scriptoris, perpetuo fere Veteres, qui ante ipsum scripserant, imitantis. Id quod vel ex ipso illo contra Judæos libro patet, in quo plurima ex Justini Martyris Dialogo cum Tryphone Judæo transcripsit. Quid si igitur dicamus, aliqua, quæ in Dialogo isto non repeperiuntur, ex Disputatione *Jasonis Christiani et Papisci Judæi* ab Aristone conscripta eum deprompsisse et ulterius dilucidasse? Grabius, p. 132. et 240. vol. ii. *Spicilegii Patrum*, ubi in pag. 127. et seqq. fragmenta hujus scriptoris collegit.

Ibid. l. 18. In Filio fecit] In Tertulliani libro contra

Praxean cap. 5. diversa prorsus habentur: *Aiunt quidem,* inquit, *et Genesin in Hebraico ita incipere: In principio Deus fecit sibi filium.* Neque Hilarius in dictis commentariis alicubi ait, in Hebræo exstare: *in filio creavit Deus cœlum et terram;* sed hæc solum in Comment. ad Psalm. 2. habet: *Bresith verbum Hebraicum est. Id tres significantias in se habet, id est, in principio, et in capite, et in filio.* Quæ ut Hebraicæ linguæ ignarus scripsit, diversas Patrum expositiones pro diversis significationibus vocis *Bresith* accipiens. Atque mysticam istam *principii* de Filio expositionem ab Aristone in disputatione adhibitam fuisse facile credo: sicut et Clemens Alexandrinus ex Prædicatione Petri eandem protulit, cujus verba dedi in Notis ad tomum I. Spicilegii pag. 328. Basilium, Ambrosium aliosque recentiores ut taceam. Ast quod in Hebræo lectum fuerit: *In filio Deus fecit cœlum et terram,* uti Tertullianus et Hilarius haud effutiverunt; ita nec ab Aristone dictum, sed Hieronymum in hoc, perinde ut prioribus duobus citandis, memoriæ defectu aut nimia festinatione lapsum puto. GRABIUS. Indicat Tertulliani liber *adv. Hermogenem*, cap. 20. profectam esse hanc expositionem a *Proverbiorum* loco, cap. viii. comm. 22. ubi de se ipsa Sapientia Dei habet, *Deus possedit me in initio viarum suarum*, vel ut Tertullianus in eodem libro hic et supra legit, *Deus condidit me initium viarum suarum.* Idem porro ostendunt S. Methodii verba, quæ sequuntur, Ὅτι παρὰ τοῦ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, φησὶν (Methodius), ἀρχὴν δὲ αὐτὴν τὴν σοφίαν λέγων τις, οὐκ ἂν ἁμάρτοι, λέγεται γὰρ παρά τινι τῶν ἐκ τοῦ θείου χοροῦ λέγουσα περὶ αὐτῆς (cor. αὑτῆς) τὸν τρόπον τοῦτον, Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος θεμελίωσέ με. Methodii *De Creatis*, p. 345. ed. Combefisii. Sed primus omnium, quod sciam, post Aristonem hanc mysticam interpretationem tot scriptoribus probatam attulit Irenæus lib. ii. c. 3. p. 118. ed. Massueti. Apertius vero id fecit, ad meliora tricis istis natus, Origenes, qui initio *Homiliarum in Genesin*, illic *principio*, τῇ ἀρχῇ, de Verbo Divino exposito, proxime post ait; *Non ergo hic temporale aliquod principium dicit; sed* in principio, *id est, in Salvatore, factum esse dicit cœlum et terram, et omnia quæ facta sunt.* Tom. ii. Op. Origenis, p. 52. ed. Delaruan. Simili quoque, nec magis

probabili, ratione in illo *Genes.* ii. 4. ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς, *diem* de Filio exposuit Clemens Alex. *Strom.* vi. p. 815. ed. Potteri.

Quæ vero Gallandius in Prolegomenis ad tom. I. *Bibliothecæ* suæ *Patrum,* cap. xv. de Aristone Pellæo §. III. hac de re disseruit, in sequentibus nunc allaturus sum.

Ibid. l. 19. Quod falsum esse] Falsum esse asserit Doctor maximus (S. Hieronymus) quod in ea scriptum erat, initio Geneseos in Hebræo haberi: *In filio fecit Deus cœlum et terram.* Sed Aristonem defendendum suscepit Bartoloccius, Bibl. Rabbin. part. iii. pag. 2. num. 584. Pro Hebræo, inquit, intelligitur idioma Hierosolymitanum, quod Hebraicum lato modo dicebatur, et litteris Hebraicis scribebatur. In hoc siquidem idiomate, cujus reliquiæ adhuc in Targum Hierosolymitano hodie supersunt, invenitur: *In sapientia creavit Deus* &c. Per Filium Patris æterni, et in Filio qui Sapientia Dei Patris est, creata sunt omnia: unde in hoc loco et secundum hunc sensum, idem valet *In Sapientia* ac *In Filio.* Hactenus ille. Neque mirum, si Aristo Pellæus locum istum ex Targum Hierosolymitano desumserit, consilio institutoque suo haud parum congruentem; qui scilicet Disputationem suam *de Christo* in primis inscripsit, quique non solum Jasonem Christianum ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν γραφῶν, *ex ipsis Judæorum litteris* disputantem, verum etiam Papiscum Hebræum οὐκ ἀγεννῶς οὐδ' ἀπρεπῶς τῷ Ἰουδαϊκῷ, *strenue satisque Judaice* contradicentem induxit, ut modo asserebat Origenes. Haud equidem ignoro, huic Bartoloccii sententiæ illa officere, quæ de istius Paraphrastæ Hierosolymitani ætate a plerisque viris doctis, potissimum vero a Morino, lib. II. Exercit. Bibl. viii. cap. vii. p. 344. seqq. edisseruntur, statuentibus illum sæculo vi. fuisse recentiorem: ut proinde Paraphrasi hujusmodi haud uti sæculo ii. potuerit Aristo. Verum huic objectioni occurrit Waltonus, Prolegom. xii. in Bibl. Polyglott. §§. 11, et 14. duplicem extitisse Paraphrasin Hieros. demonstrans. Qua de re nonnulla insuper Wolfius, Bibl. Hebr. tom. ii. pag. 1166. Ceterum eandem hujus loci Geneseos interpretationem ab Aristone adhibitam, hausit itidem, ut videtur, ex vetustissimo pseudepigrapho *Prædicationis Petri* Clemens Alexandrinus lib. vi. cap. vii. p. 769. edit. Oxon. ut alios Patres prætereamus.

—Neque omnino dissentit ipsemet Hieronymus, qui l. c. hæc habet. *Magis itaque secundum sensum, quam secundum verbi translationem de Christo accipi potest; qui tam in ipsa fronte Geneseos, quæ caput omnium librorum est, quam etiam in principio Joannis Evangelistæ, cœli et terræ conditor approbatur.* Gallandius, p. lxxv. Prolegom. ad tom. I. *Biblioth. PP.*

P. 92. l. 7. Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ] Id est ex urbe Syriæ Pella, quæ post excisam a Tito urbem Hierosolyma, sedes fuit Episcopatus Hierosolymitani, ut scribit Eusebius. Ceterum Scaliger Aristonis Pellaei verba esse existimavit quæcumque leguntur supra ab his vocibus ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου, eaque passim Aristonis nomine citat; in quo tamen ei assentiri non possum. Nam et verba ipsa, Eusebii stilum prorsus redolent; et Aristo Pellæus obsidionem illam Betthararæ et expugnationem Judæorum fusius prosecutus fuerat. Quod si ipsa essent Aristonis verba, nequaquam id tacuisset Eusebius. Nam quoties verba ipsa auctorum adducturus est, semper de eo lectorem admonet. Cum autem addit ἱστορεῖ vel ἱστοροῦσι, indicat eam rem a scriptoribus illis quos laudat, fusius commemorari. Porro hic Aristo Pellæus auctor esse dicitur libelli cujusdam, cui titulus erat, disputatio Jasonis et Papisci. Valesius. Perinde quasi crederet Valesius designari ab Eusebio aliud quoddam Aristonis opus, huic opinioni se opponit Grabius, pag. 131. tom. ii. *Spicilegii,* etiamsi Cavio quoque approbatæ; ait enim Grabius, "omnino verisimile esse, quod "Aristo verba, quæ ibi Eusebius habet, in disputatione con-"tra Papiscum protulerit, perinde ut Tertullianus eadem "Judæis in suo contra eos tractatu objecit," (prophetarum vaticinia eventu comprobata,) "aut forte hic Aristonem, "sicuti facere solet, exscripsit." Pristinæ porro opinioni suæ nuntium remisisse ipse Cavius videtur, qui, ut ex collatione primæ editionis *Hist. Literariæ* mihi constat, capitulum de *Aristone* postea refinxit. Verum tamen, si idoneus auctor esset, et cui tuto crederetur, Moses Chorenensis *Historiæ Armeniacæ* scriptor, quæ quidem historia a duobus Whistoniis celebris illius Gulielmi Whistoni filiis, edita est, res aliter se habere videretur. Ita enim existimandum foret, Aristonem historiam quandam conscripsisse, ex qua sua sumpsisset Eusebius. Quæ vero scripsit capite 57. lib. secundi Moses, prout

ab editoribus ex Armeniaca lingua versa sunt, ea una cum toto capite Eusebiano huc transferenda duxi, ut inter se uterque locus conferatur. Sic enim Moses Chorenensis:

Artasis (regis Armeniaci) *mortem præclare tradit Aristo Pellæus. Siquidem per ea tempora Judæi ab Adriano rege Romano defecerunt, et cum Rufo Hipparcho conflixerunt, ductu viri cujusdam latronis, cui nomen erat Barchochebas, id est, Stellæ filius, qui quidem re erat facinorosus et homicida, sed nomine suo glorians, afflictis illis et captivis Servatorem se de cœlo delapsum esse prædicabat. Is bellum adeo accendit, ut Syriæ ac Mesopotamiæ incolæ Persæque omnes, id respicientes, tributa solvere desisterent. Namque audiverat etiam lepræ morbum in Adrianum invasisse. Noster autem Artases super ea re nil movetur. Accidit autem, ut per id tempus Adrianus in Palæstinam veniret, rebellesque, in parvo oppido prope Hierosolyma obsessos deleret, qui ideo omnem Judæorum gentem a patrio solo jussit pelli; quæ ne procul quidem Hierosolyma esset spectatura; atque ipse Hierosolymam a Vespasiano, Tito, et ab se devastatam instauravit, et ab nomine suo Æliam appellavit, cum ipse Adrianus Sol esset appellatus, atque ibi ethnicos locavit, et Christianos, quorum Episcopus erat Marcus. Per ea tempora magnum exercitum in Assyriæ partes misit, et nostrum Artasem cum suis Curatoribus in Persidem proficisci jussit; quorum scriba cum is fuerit, qui nobis hanc historiam tradidit, Artasi in Media occurrit, in loco, qui vocatur Sohundus; Artases vero in morbum incidit, in Marindia, ad oppidum Bacuracerta, atque inde Abelum quendam, Abeliæ familiæ principem, virum impigrum ac blandum in provinciam Ecelensem, ad Erizam, ad Dianæ fanum dimisit, qui ab simulacris sanitatem et longam vitam peteret; cujus ante reditum, Artases de vita discessit. Cæterum is scribit, quanta caterva cum Artase simul mortem obierit, charæ conjuges et concubinæ &c.* p. 174. Tum deinceps reliqua pompa exequiarum regis describitur.

Ad Eusebium nunc pergam capite 6. libri iv. hæc scribentem, Καὶ δὴ τὰ τῆς Ἰουδαίων ἀποστασίας αὖθις εἰς μέγα καὶ πολὺ προελθούσης, Ῥοῦφος ἐπάρχων τῆς Ἰουδαίας, στρατιωτικῆς αὐτῷ συμμαχίας ὑπὸ βασιλέως πεμφθείσης, ταῖς ἀπονοίαις αὐτῶν ἀφειδῶς χρώμενος ἐπεξῄει, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ παίδων καὶ γυναικῶν διαφθείρων, πολέμου τε νόμῳ τὰς χώρας αὐτῶν

ἐξανδραποδιζόμενος. ἐστρατήγει δὲ Ἰουδαίων τηνικαῦτα Βαρχωχεβᾶς ὄνομα, ὃ δὴ ἀστέρα δηλοῖ· τὰ μὲν ἄλλα φονικὸς καὶ λῃστρικός τις ἀνήρ· ἐπὶ δὲ τῇ προσηγορίᾳ οἷα ἐπ' ἀνδραπόδων, ὡς δὴ ἐξ οὐρανοῦ φωστὴρ αὐτοῖς κατεληλυθὼς, κακουμένοις τε ἐπιλάμψαι τερατευόμενος. Ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου ἔτους ὀκτωκαιδεκάτου τῆς ἡγεμονίας Ἀδριανοῦ κατὰ Βίθθηρα πόλιν, ἥ τις ἦν ὀχυρωτάτη, τῶν Ἱεροσολύμων οὐ σφόδρα πόῤῥω διεστῶσα· τῆς τε ἔξωθεν πολιορκίας χρονίου γενομένης· λιμῷ τε καὶ δίψει τῶν νεωτεροποιῶν εἰς ἔσχατον ὀλέθρου περιελαθέντων· καὶ τοῦ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς αἰτίου τὴν ἀξίαν ἐκτίσαντος δίκην, ΤΟ ΠΑΝ ἔθνος ἐξ ἐκείνου καὶ τῆς περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα γῆς πάμπαν ἐπιβαίνειν εἴργεται· νόμου δόγματι καὶ διατάξεσιν Ἀδριανοῦ, ὡς ἂν μηδ' ἐξ ἀπόπτου θεωροῖεν τὸ πατρῷον ἔδαφος, ἐγκελευσαμένου· Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ. οὕτω δὴ τῆς πόλεως εἰς ἐρημίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ παντελῆ φθορὰν τῶν πάλαι οἰκητόρων ἐλθούσης, ἐξ ἀλλοφύλου τε γένους συνοικισθείσης, ἡ μετέπειτα συστᾶσα Ῥωμαϊκὴ πόλις τὴν ἐπωνυμίαν ἀμείψασα, εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος Αἰλίου Ἀδριανοῦ τιμὴν, Αἰλία προσαγορεύεται. καὶ δὴ τῆς αὐτόθι ἐκκλησίας ἐξ ἐθνῶν συγκροτηθείσης, πρῶτος μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς ἐπισκόπους, τὴν τῶν ἐκεῖσε λειτουργίαν ἐγχειρίζεται Μάρκος.

Gallandius quidem, ut post vidi, in Prolegg. ubi supra, p. lxxvi. etsi Mosis illa haud attulit, tamen opinari se auctoritate eorundem inductum ait, desumptum Aristonis fragmentum esse ex historia orientali ab eo conscripta; nec dissentit cl. Keilius in Notis ad Harlesianam edit. *Fabricianæ Bibliothecæ Gr.* tom. vii. p. 157. Sed nata mihi est suspicio, haud sumpta esse Mosis ista ex ulla id genus historia, sed solum ex historia Eusebiana, quæ quidem auctori bene innotuerat, dum cætera ad res orientales spectantia a Mose ipso, vel ab alio quopiam, admista sunt. En consimile apud hunc auctorem fraudis, seu vanitatis, exemplum, quod suspicionis meæ firmandæ causa, adducam; is enim capite 72. ejusd. libri, Firmiliano celebri Cappadocum episcopo opus de ecclesiæ persecutionibus attribuit, in quo regum quoque acta Firmilianus subtexuisse dicitur. In hac autem historia, omnibus hactenus, æque atque illa Aristonis, ignota, auctorem fuisse Firmilianum Petrum sextum decimum Alexandriæ episcopum anno nono vexationis martyrium subiisse, Moses refert. Verissimum id est, et ab Eusebio quidem memoratum, sub-

iisse eo anno Petrum martyrium, sed falsum est, tradidisse illud Firmilianum, qui, eodem narrante Eusebio, lib. vii. cap. 30. quadraginta ante annis vita decesserat. Constat, Mosem ista quidem de Petro Alexandrino, ab Eusebio, non a Firmiliano, mutuatum fuisse; additis simul a Mose ipso, vel a Mose ex alio quopiam sumptis, rebus ad historiam orientis pertinentibus. Habes insuper aliud quoddam opusculum apud Chronicon Paschale, seu Alexandrinum, Aristoni attributum, p. 477. edit. Dindorf. ad an. Christi, 134. *Τούτῳ τῷ ἔτει Ἀπελλῆς καὶ Ἀρίστων, ὧν μέμνηται Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, ἐπιδίδωσιν* (sic) *ἀπολογίας σύνταξιν περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας Ἀδριανῷ τῷ βασιλεῖ.* Sufficit autem notam hanc Ducangii a Dindorfio additam opponere. "Meminit quidem Eusebius lib. iv. Hist. Eccl. aliquot apolo-"giarum pro Christianis Hadriano oblatarum Aristidis et Qua-"drati cap. 3. Antonino vero Justini Martyris, c. 8. et 22. "Sed de Apelle et Aristone silet, tametsi Aristonem Pellæum "laudet, cap. 6. non indicato operis titulo. Jure igitur "totam hanc periochen omittit codex Holstenii." Emendare quidem verba vult Fabricius in *Delectu Argumentorum pro Veritate Religionis Christian.* p. 153. his positis, "Non dubito "pro *Ἀπελλῆς καὶ Ἀρίστων ὧν* legendum esse *ὁ Πελλαῖος Ἀρί-*"*στων οὗ*. Idque confirmat, quod deinde sequitur, *ἐπιδί-*"*δωσιν*, non *ἐπιδιδοῦσιν*." Sin ita est, fide tantum hujus auctoris staret opella ista aliis omnibus ignota.

P. 96. l. 7. *Ἀρίστων ὁ Πελλαῖος ἱστορεῖ*] Scaliger in Animadversionibus ad Eusebii Chronicon p. 216. non modo hæc, sed et præcedentia loco citato Eusebii ab istis *ἀκμάσαντος δὲ τοῦ πολέμου*, tanquam Aristonis verba allegat. Sed ego ea tantum quæ hic posui, imo potius ista sola, quæ Italico, ut dici solet, charactere expressa sunt, (paucissima verba, *adeo ut—liceret,* ita distinxerat Grabius) Aristonis verba esse conjicio, quia Tertullianum, lib. contra Judæos cap. 13. iisdem illos alloquentem reperio: *Vobis pro meritis vestris post expugnationem Hierusalem prohibitis ingredi in terram vestram, de longinquo eam oculis tantum videre permissum est.* Ubi tamen Tertullianus negativam in affirmativam convertit, ut misera hæc Judæorum fata adaptaret prophetiæ Esaiæ, (cap. xxxiii. vers. 17. juxta LXX. Interpretum versionem) immediate ante

citata verba ab eo allegatæ: *Oculi vestri videbunt terram de longinquo.* Qua in re ille non solum decreto Hadriani, sed et sibi ipsi contrarius est, quia paulo ante eodem capite 13. scripsit: *Interdictum est, ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Judæorum, ut hoc quoque esset adimpletum per Prophetam* (Esaiam I. v. 7.) *Terra vestra deserta, civitates vestræ igni exustæ.* Si igitur interdictum fuit Judæis in confinio Palæstinæ habitare, haud licuit ipsis omnino terram sanctam oculis usurpare. Sed hæc obiter. Grabius. Totum Eusebii caput, tanquam si verba ipsa fuissent Aristonis, *Historiæ* suæ inseruit Nicephorus lib. iii. c. 24. quod quidem perperam factum, sed plura interea ad Aristonem pertinere posse, quam ea quæ Grabius agnovit, vix negandum. Certe multo plura ad eum pertinere censendum foret, si verax esset, quem modo adduxi, Moses Chorenensis. Ait cl. Hankius in *Dissert. de Excidio Judæorum, ac Hieros. sub Hadriano Principe,* "—satis nobis est edicti verba Aristonis esse, quod concedit "Valesius, et manifestum est ex Eusebio; reliqua de bello "ad Bitteram gesto Eusebii, qui nihilominus ex alio veteri "scriptore, si non ex Pellæo, verba aut sensum eorum exhau-"serit." p. 81. Aristonis autem, qui ipse civis Pellæus fuit, narrationem de Judæis firmant scriptores alii, quorum nomina apud Moshemium videas, *De Rebus Christianor. ante Constantin. M.* Sect. ii. §. 13. p. 239. Et, cum haud ita pridem Gregorii Abulpharagii *Chronicum Syriacum* edidissent atque Latine vertissent cl. viri, Paulus Jac. Brunsius et Georg. Guil. Kirschius, auctorem apud Dynast. viii. p. 54. vidi tradentem, imperatorem Romanum, postquam *urbem Æliam Adriani appellatam ædificasset, populos peregrinos deduxisse, Judæis aures præcidi jussisse, illisque mandavisse ut ne ex longinquo quidem ad locum istum respicerent.* Confer Abulph. Dyn. vii. pag. 76. Versionis Pocock. Verum semel in anno urbem adire suam Judæis concessum fuisse, quo nimirum die Hierosolyma a Tito diruta fuerit, magnoque pretio hanc licentiam ab illis redemptam fuisse, ostendit Josephus Scaliger, loco a Grabio jam indicato, ex *Itinerario Burdigalensi*, et Hieronymo in cap. 2. *Sophoniæ.* Rem firmat ex Gregorio quoque Nazianzeno *Orat.* 12. Valesius in notis ad *Eusebii* hoc caput. Denique causam rei addam ex Philostorgii *Excerptis*, cur

nimirum Judæos ab urbe nova arceret Hadrianus. *Hadrianus*, inquit, *Ælianus Hierosolymam Æliam vocabat*, ὡς ἂν παντάπασι τὸ Ἰουδαίων αὐτῆς ἔθνος ἀποστήσῃ καὶ ἀποῤῥήξῃ, καὶ μηδ' ἐκ τῆς κλήσεως ὡς πατρίδος αὐτῆς ἀντιποιεῖσθαι πρόφασιν ἐχούσης, (f. ἔχωσι, Valesius, qui edidit *Excerpta*) ἐδεδίει γὰρ αὐτῶν τὸ θερμουργὸν καὶ ῥιψοκίνδυνον, μὴ συναγειρόμενοι κατὰ πρόφασιν ἐν τῇ πόλει λατρείας, πράγματα Ῥωμαίοις παρέξωσιν. Lib. vii. c. 11. p. 507.

P. 96. l. 18. τὸν ἅγιον Λουκᾶν φησὶν ἀναγράψαι] Sive verus sive fictus fuerit Dialogus ille, Aristoni certe tribuendus est; nec facile assequi licet, qua ratione fieri potuerit, ut Clemens Alexandrinus in Hypotyposibus Lucam ejus auctorem fecerit, cum res aliquamdiu post Lucæ obitum gestæ in illo fuerint relatæ. Unde suspicor, vel nos vitiose in Maximi textu infra recitando ἣν pro ὃν legere, vel potius a Maximo verba Clementis haud recte lecta aut intellecta fuisse, cumque is disputationem Jasonis et Papisci allegans, Jasonis mentionem a Luca forte factam dixerit, (in actis scilicet Apostolorum, cap. 17., hæc male ad ipsam disputationem relata esse. De septem autem cœlis vide Irenæum lib. I. c. i. §. 9. et Testamentum Levi §. 3. tom. I. Spicilegii p. 159. Addo hic notatu dignum locum ex libro Sophoniæ citatum a Clemente Alexandrino lib. v. Strom. pag. 585. Ἆρ' οὐχ' ὅμοια ταῦτα τοῖς ὑπὸ Σοφονία λεχθεῖσι τοῦ προφήτου; καὶ ἀνέλαβέν με πνεῦμα, καὶ ἀνήνεγκέν με εἰς οὐρανὸν πέμπτον, καὶ ἐθεώρουν ἀγγέλους καλουμένους Κυρίους. καὶ τὸ διάδημα αὐτῶν ἐπικείμενον ἐν πνεύματι ἁγίῳ· καὶ ἦν ἑκάστου αὐτῶν ὁ θρόνος ἑπταπλασίων φωτὸς Ἡλίου ἀνατέλλοντος· οἰκοῦντας ἐν ναοῖς σωτηρίας, καὶ ὑμνοῦντας Θεὸν ἄῤῥητον ὕψιστον. *Annon hæc sunt similia iis, quæ dicta sunt a Propheta Sophonia? Et assumpsit me Spiritus*, (inquit) *et sustulit me in quintum cœlum, et contemplabar Angelos, qui Domini vocabantur*, (*Dominationes*, juxta Coloss. i. 16. Ephes. i. 21.) *et diadema eorum impositum in Spiritu Sancto: et erat sedes uniuscujusque eorum septuplo major luce Solis orientis: habitantes in templis salutis, et laudantes Deum ineffabilem altissimum.* Quæ cum neque in Hebræo textu, neque in LXX. Interpretum versione Prophetæ Sophoniæ reperiam, ex Apocrypho ejus libro, (de quo vide tomum I. Spicilegii p. 134. et sequ.) deprompta esse conjicio.

Grabius. Irenæi locus a Grabio hic indicatus, de Valentiniana tantum, non catholica, sententia agit. Et, quidquid nugatus est Victorinus Petav. *De Fabrica Mundi*, apud Cavium *Hist. Lit.* tom. I. p. 149. verum est, quod scripsit Origenes in lib. vi. *Contra Cels.* Ἕπτα δὲ οὐρανοὺς, ἢ ὅλως περιωρισμένων ἀριθμὸν αὐτῶν, αἱ φερόμεναι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀπαγγέλλουσι γραφαί. cap. 21. Quod autem ad personas dialogi attinet, hæc accipe ex cl. Gallandii Prolegom. l. c. " Conjicere placuit Grabio (antea) Jasonem Hebræum Christianum, et Papiscum Judæum Alexandrinum inter se disputantes, fictas fuisse personas, ut in Dialogis fieri consuevit. " Aliis tamen aliter visum. Sixtus Senensis primum, Bibl. " Sanct. ii. p. 71. edit. Paris. deinde Pamelius ad opusc. de " *Incred. Jud.* inter opp. Cypr. quos secutus est Bartoloccius, " Bibl. Rabbin. iii. v. 589. opinati sunt, Jasonem istum eundem " fuisse cum Jasone Thessalonicensi, cujus meminerunt Lucas " in Actis xvii. 5. et Paullus Rom. xvi. 21. nullo tamen e " vetustis scriptoribus testimonio in medium adducto, ut " proinde Speneero, Annot. ad lib. iv. Origenis Contr. Cels. " p. 57. Tillemontio, Mem. Eccl. tom. ii. p. 139. et x. " p. 552. aliisque conjectura hujusmodi haud probetur. Episcopum potius aut saltem presbyterum illum fuisse cum " Marano putaverim, *Vit. Cypr.* pag. cxxx. Celsum siquidem " interpretem modo nobis enarrantem audivimus, quod *Papiscus ad intellectum veritatis admissus, ut signaculum sumeret* " *deprecatus, Jasonem postulaverit.* Neque dubitat idem vir " doctus, quin sæculo ii. ille vixerit. Et jure quidem: hæc " enim Disputatio Celso Epicureo perspecta fuisse comperitur: " adeoque circa ejusdem sæculi medium, sive pro nostris " rationibus circa Christi annum 136. eam fuisse litteris consignatam existimamus." p. lxxv. Neque fictas has personas fuisse censet Keilius vir cl. ad tom. vii. edit. novæ *Fabricianæ Bibl. Gr.* p. 156.

P. 96. l. 26. ἐν ᾧ &c.] De Celso hanc *Disputationem Papisci et Jasonis* commemorante, ita paulo ante Origenes, Ἑξῆς δὲ τούτοις ἐπιλεξάμενος (Celsus) ἀπὸ πάντων συγγραμμάτων, τῶν περιεχόντων ἀλληγορίας καὶ διηγήσεις μετὰ οὐκ εὐκαταφρονήτου λέξεως καὶ φράσεως, τὸ εὐτελέστερον καὶ δυνάμενον μέν τι πρὸς τοὺς πολλοὺς καὶ ἁπλουστέρους πίστεως χάριν συμβαλέσθαι,

οὐ μὴν οἷόντε καὶ συνετωτέρους κινῆσαι, φησίν· "οἵαν δὴ καὶ "Παπίσκου τινὸς καὶ Ἰάσονος ἀντιλογίαν ἔγνων, οὐ γέλωτος, "ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέους καὶ μίσους ἀξίαν. ἔμοιγ' οὖν οὐ ταῦτ' "ἐλέγχειν πρόκειται· ἔστι γὰρ παντί που δῆλα, καὶ μάλιστα εἴ τις "ὑπομεῖναι καὶ ἀνάσχοιτο αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν συγγραμμάτων. "ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον ἐθέλω διδάξαι &c." *Sub hæc Celsus e scriptis omnibus quæ hujusmodi explicationes allegoricas continent, et eleganter scripta sunt, elegit vilius quoddam, quod ut nonnihil possit ad vulgi simplicioris fidem promovendam conferre, nihil tamen momenti ad persuadendos intelligentiores habet. Tum ait,* "Qualis est illa quam legi Papisci cujusdam et Jasonis "contentio, non risu sed miseratione potius digna et odio. "Hæc igitur confutare mihi non est propositum. Quippe "quorum absurditas omnibus perspicua est, præsertim si quis "a se impetrare possit, ut libros ipsos audiat. Satius fuerit "docere id quod natura docet ipsa cetq." Origenis autem diluentis hanc Celsi reprehensionem et pro virili librum defendentis, quæ ibi adduntur, hæc sunt : *Οὐδὲν δ' ἧττον ἐβουλόμην πάνθ' ὁντινοῦν ἀκούσαντα δεινολογοῦντος Κέλσου, καὶ φάσκοντος τὸ ἐπιγεγραμμένον σύγγραμμα, Ἰάσονος καὶ Παπίσκου ἀντιλογίαν περὶ Χριστοῦ, οὐ γέλωτος ἀλλὰ μίσους ἀξίαν εἶναι, λαβεῖν εἰς χεῖρας τὸ συγγραμματίον, καὶ ὑπομεῖναι καὶ ἀνάσχεσθαι ἀκοῦσαι τῶν ἐν αὐτῷ, ἵν' αὐτόθεν καταγνῷ τοῦ Κέλσου, μηδὲν εὑρίσκων μίσους ἄξιον ἐν τῷ βιβλίῳ, ἐὰν δ' ἀδεκάστως τις ἐντυγχάνῃ, εὑρήσει ὅτι οὐδ' ἐπὶ γέλωτα κινεῖ τὸ βιβλίον· ἐν ᾧ ἀναγέγραπται Χριστιανὸς* &c. &c. atque ita deinceps, ut supra positum est. *Vellem tamen ut quicunque ex Celso arroganter declamitante audit Papisci et Jasonis de Christo contentionem non risu sed odio potius dignam esse, libellum hunc in manus sumeret; et quæ in illo scribuntur legere sustineret; is quum nihil in illo scripto inveniret odio dignum, Celsum utique damnaret. Neque etiam illi risum movebit, qui libero judicio illum evolverit. Ibi enim Christianus* cetq. Attamen ex Origenis Celsique verbis recte id colligas, librum, de quo agitur, nonnulla præstitisse, quæ usibus simpliciorum magis quam prudentiorum inservirent, etsi in eo personarum convenientia pulchre satis ac strenue conservata fuisset; tum vero dixeris illum pro indole sæculi in allegoriis multum fuisse.

P. 97. l. 1. Celsus quidam] Periit eheu laudata hactenus

disputatio Græce scripta; nec superstes est Latina versio a Celso elaborata, sed sola ejus præfatio inter Cypriani opera habetur: *Quis qualisve Celsus ille fuerit non constat*, ait doctissimus D. Cavius p. 34. Historiæ Literariæ. Equidem Celsum Iconiensis Ecclesiæ præsulem Sec. iii. Alexander Episcopus Hierosolymitanus et Theoctistus Cæsariensis in Epistola ad Demetrium Alexandrinum, laudarunt apud Eusebium lib. vi. Hist. Eccl. cap. 19. Sed an is ille fuerit, incertum est: certum autem, quod circa eadem tempora vixerit, siquidem *ex plurimis præfationis locis liquet, eum vigentibus adhuc persecutionum temporibus, et ante susceptam ab Imperatoribus fidem Christianam scripsisse*, quæ D. Cavii loco citato sunt verba. Quibus addo *Christum* a Celso *Spiritum Sanctum* dictum, phrasi primis quidem seculis usurpata, sed post tertium, et exortam Arii hæresin vix audita. GRABIUS. Non oportuisse in homine Græco interpretem Latinum quæri, bene notat Gallandius in Prolegg. tom. iv. *Bibliothecæ PP*. p. xix. Is enim Celsi *Præfationem* in *Bibliotheca* sua repetendam curavit; Vigiliumque episcopum, ad quem Celsus scripsit opus, Vigilium Tapsitanum episcopum fuisse conjecit, qui vergente ad finem sæculo quinto, sævientibusque in orthodoxos Arianis, vixit. Quod si verum est, vel, si cum Pamelio, at dissentiente ab eo Marano in *Vita Cypriani* §. 36. Vigilius Tridentinus episcopus substituendus est, haud sinit præfationem istam recentior ætas ejus intra institutos operis mei limites concludi; adde quod omnibus facile obvium est opusculum in *S. Cypriani* editionibus plerisque positum.

Ibid. l. 3. Illud præclarum &c.] Locum ait Pamelius, *Cypriani* editor, mutilum videri. Amplius deliberandum puto; quoniam auctor fortasse voluit subaudiri verbum *esse* cum illis *mollitam* et *victricem*.

B. MELITO.

MELITO.

S. HIERONYMUS, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. xxiv. p. 93.

MELITO Asianus, Sardensis Episcopus, librum Imperatori [a]M. Antonino Vero, qui Frontonis Oratoris discipulus fuit, pro Christiano dogmate dedit. Scripsit quoque et alia, de quibus ista sunt, quæ subjecimus. De pascha libros duos: de vita prophetarum librum unum: de ecclesia librum unum: de die Dominica librum unum: de sensibus librum unum: de fide librum unum: de plasmate librum unum: de anima et corpore librum unum: de baptismate librum unum: de veritate librum unum: de generatione Christi librum unum: (vid. infra) [b]de prophetia sua librum unum: de philoxenia librum unum; et alium librum, qui Clavis inscribitur: de diabolo librum unum: de apocalypsi Joannis librum unum: περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ librum unum: et ἐκλογῶν libros sex. Hujus elegans et declamatorium ingenium cavillatur (for. cavillatus. vid. notas.) Tertullianus [c]in septem libris, quos scripsit adversus ecclesiam pro Montano, dicit eum a plerisque nostrorum prophetam putari.

[a] Marcus Aurelius Antoninus Verus, qui Antonino Pio successerat an. Christi 161. regnare desiit an. 180.

[b] Eusebius habet, καὶ λόγος αὐτοῦ περὶ προφητείας. Cons. de his titulis Fragmenta, quæ sequuntur, Annotationesque in illa scriptas.

[c] Libri septem Tertulliani de ecstasi, ex quibus hoc de Melitone testimonium repetiit Hieronymus, quemadmodum scripta Melitonis ipsius, interciderunt. MS. Genblac. et Sigeberg. pro *laudans dicit,* habent *cavillatur,* quod licet Suffrido Petro probatur mihi non placet. FABRICIUS. Contrario sensu, eoque inepto, hactenus obtinuit in editis libris, *Hujus elegans et declamatorium ingenium laudans Tertullianus*———*dicit enim,* &c. Emendant, verbis *laudans,* et *dicit,* substituentes *cavillatur* codices antiquissimi, Veronensis et Vaticanus, tum penes Salomonem Cyprianum unus Guelpherbytanus, et quos probat Suffridus Petri Gemblac. et Sigeberg. quorum sequi fidem, multo concinniore lectione, placet. VALLARSIUS, qui in textu Hieronymi posuit, *cavillatur* et *dicens.* Malim ego *cavillatus,* verbo *dicit* retento. Hoc præconio ornavit Melitonem Polycrates iisdem fere temporibus Ephesinus episcopus, Τί δὲ δεῖ λέγειν τὸν Μελίτωνα τὸν εὐνοῦχον, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον· ὃς κεῖται ἐν Σάρδεσι, περιμένων τὴν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἐπισκοπὴν, ἐν ᾗ ἐκ νεκρῶν ἀναστήσεται; Vid. Euseb. *Hist. Eccl.* v. 24.

B. MELITONIS,

SARDENSIS EPISCOPI,

QUI MEDIO SÆCULO SECUNDO FLORUIT,

FRAGMENTA.

EX INITIO TRACTATUS DE PASCHA.

ΕΝ *μὲν οὖν τοῖς περὶ τοῦ πάσχα* (inquit Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 26.) *τὸν χρόνον καθ᾽ ὃν συνέταττεν, ἀρχόμενος σημαίνει ἐν τούτοις.* Ἐπὶ Σερουϊλίου Παύλου ἀνθυπάτου τῆς Ἀσίας, ᾧ Σάγαρις καιρῷ ἐμαρτύρησεν, ἐγένετο ζήτησις πολλὴ ἐν Λαοδικείᾳ περὶ τοῦ πάσχα ἐμπεσόντος κατὰ καιρὸν, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, καὶ ἐγράφη ταῦτα.

Ceterum in libro de Pascha, tempus ipsum quo scribebat, in principio operis sui designat his verbis. Servilio Paulo, inquit, Asiæ Proconsule, quo tempore Sagaris martyrium perpessus est, magna controversia Laodiceæ excitata est de solemnitate Paschali, quæ tempestive in illos dies inciderat. Quibus etiam diebus hæc a nobis perscripta sunt.

EX APOLOGIA PRO RELIGIONE CHRISTIANA, SIVE, LIBELLO AD MARCUM ANTONINUM VERUM IMP.

Τὸ *γὰρ οὐδὲ πώποτε γενόμενον,* (Eusebius, ubi supra, hæc attulit) *νῦν διώκεται τὸ τῶν θεοσεβῶν γένος, καινοῖς ἐλαυνόμενον δόγμασι κατὰ τὴν* Ἀσίαν. *οἱ γὰρ ἀναιδεῖς συκο-*

Quod enim nunquam antea factum fuerat, persecutionem nunc patitur piorum hominum genus, novis per Asiam decre-

φάνται καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐρασταὶ, τὴν ἐκ τῶν διαταγμάτων ἔχοντες ἀφορμὴν, φανερῶς λῃστρεύουσι, νύκτωρ καὶ μεθημέραν διαρπάζοντες τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας. καὶ μεθ' ἕτερα φησί. Καὶ *εἰ μὲν σοῦ κελεύσαντος ταῦτα πράττεται, ἔστω καλῶς γινόμενον· δίκαιος γὰρ βασιλεὺς, οὐκ ἂν ἀδίκως βουλεύσαιτο πώποτε· καὶ ἡμεῖς ἡδέως φέρομεν τοῦ τοιούτου θανάτου τὸ γέρας. ταύτην δέ σοι μόνην προσφέρομεν δέησιν, ἵνα αὐτὸς πρότερον ἐπιγνοὺς τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας, δικαίως κρίνειας εἰ ἄξιοι θανάτου καὶ τιμωρίας, ἢ σωτηρίας καὶ ἡσυχίας εἰσίν. εἰ δὲ καὶ παρὰ σοῦ μὴ εἴη ἡ βουλὴ αὕτη καὶ τὸ καινὸν τοῦτο διάταγμα, ὃ μηδὲ κατὰ βαρβάρων πρέπει πολεμίων, πολὺ μᾶλλον δεόμεθά σου, μὴ περιϊδεῖν ἡμᾶς ἐν τοιαύτῃ δημώδει λεηλασίᾳ.* τούτοις αὖθις ἐπιφέρει λέγων. Ἡ *γὰρ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία πρότερον μὲν ἐν βαρβάροις ἤκμασεν. ἐπανθήσασα δὲ τοῖς σοῖς ἔθνεσι κατὰ τὴν Αὐγούστου τοῦ σοῦ προγόνου μεγάλην ἀρχὴν, ἐγενήθη*

tis exagitatum. Impudentissimi namque delatores et alienarum opum cupidi, ex imperialibus edictis occasionem nacti, palam diu noctuque grassantur spoliantque homines innoxios. Et paulo post: Quod si, inquit, hæc tuo jussu fiunt, recte atque ordine facta sunto. Neque enim fieri potest, ut justus princeps aliquid unquam injuste constituat: et nos libenti animo ejusmodi mortis præmium ferimus. Unum illud a te petimus, ut cum hujusmodi pertinacia præditos homines per te ipse prius examinaveris, tum deinde pro tua æquitate statuas, utrum supplicio ac morte affici, an salvi et securi degere mereantur. Sin vero illud consilium atque edictum plane inauditum, quod neque adversus barbaros hostes sanciri decuerat, nunquam a te profectum est, obsecramus te multo magis, ne nos hujusmodi publico latrocinio diutius vexari permittas. Paucis deinde interjectis hæc subjungit. Hæc enim, inquit, philosophiæ secta quam profitemur, prius quidem viguit apud barbaros. Postea vero cum provinciis imperii tui illuxisset, principatu magni illius Augusti qui unus ex majoribus tuis fuit, faustum prosperumque imperio Romano omen extitit. Ex eo siquidem tempore maxi-

μάλιστα τῇ σῇ βασιλείᾳ αἴσιον ἀγαθόν. ἔκτοτε γὰρ εἰς μέγα καὶ λαμπρὸν τὸ Ῥωμαίων ηὐξήθη κράτος· οὗ σὺ διάδοχος εὐκταῖος γέγονάς τε καὶ ἔσῃ μετὰ τοῦ παιδὸς, φυλάσσων τῆς βασιλείας τὴν σύντροφον καὶ συναρξαμένην Αὐγούστῳ φιλοσοφίαν· ἣν καὶ οἱ πρόγονοί σου πρὸς ταῖς ἄλλαις θρησκείαις ἐτίμησαν. καὶ τοῦτο μέγιστον τεκμήριον τοῦ πρὸς ἀγαθοῦ τὸν καθ' ἡμᾶς λόγον συνακμάσαι τῇ καλῶς ἀρξαμένῃ βασιλείᾳ, ἐκ τοῦ μηδὲν φαῦλον ἀπὸ τῆς Αὐγούστου ἀρχῆς ἀπαντῆσαι, ἀλλὰ τοὐναντίον ἅπαντα λαμπρὰ καὶ ἔνδοξα κατὰ τὰς πάντων εὐχάς. μόνοι πάντων ἀναπεισθέντες ὑπό τινων βασκάνων ἀνθρώπων, τὸν καθ' ἡμᾶς ἐν διαβολῇ καταστῆσαι λόγον ἠθέλησαν Νέρων καὶ Δομετιανός· ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ περὶ τοὺς τοιούτους ῥυῆναι συμβέβηκε ψεῦδος. ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν οἱ σοὶ εὐσεβεῖς πατέρες ἐπηνωρθώσαντο· πολλάκις πολλοῖς ἐπιπλήξαντες ἐγγράφως, ὅσοι περὶ τούτων νεωτερίσαι ἐτόλμησαν. ἐν

mis incrementis aucta est majestas imperii Romani: cujus tu heres ac successor, adspirantibus omnium votis potitus es, potierisque deinceps una cum filio; si modo sectam illam quæ cum imperio educata, et cum Augusto simul inchoata est, et quam majores tui una cum ceteris religionibus coluerunt, tueri velis. Porro religionem nostram bono publico adolevisse una cum imperio quod feliciter cœptum fuerat, illud certissimo argumento est: Quod jam inde a principatu Augusti nihil adversi, sed contra omnia prospera et magnifica ex animi sententia votoque omnium contigerunt. Soli ex omnibus Nero ac Domitianus, malevolorum quorumdam consiliis inducti, religionem nostram criminari studuerunt. A quibus deinceps falsa illa adversum nos calumnia manavit ad posteros, ut mos est vulgi, absque ullo judicio hujusmodi rumoribus fidem adhibere. Verum imperitiam illorum correxerunt piissimi parentes tui, frequentibus rescriptis objurgantes eos, qui adversus religionis nostræ homines novi aliquid moliti essent. Inter quos avus tuus Hadrianus,

οἷς ὁ μὲν πάππος σου Ἀδριανὸς, πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, καὶ Φουνδάνῳ δὲ τῷ ἀνθυπάτῳ ἡγουμένῳ τῆς Ἀσίας γράφων φαίνεται· ὁ δὲ πατήρ σου καὶ σοῦ τὰ σύμπαντα διοικοῦντος (for. τὰ πάντα συνδιοικοῦντος *Valesius*) αὐτῷ, ταῖς πόλεσι περὶ τοῦ μηδὲν νεωτερίζειν περὶ ἡμῶν ἔγραψεν· ἐν οἷς καὶ πρὸς Λαρισσαίους, καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ Ἀθηναίους, καὶ πρὸς πάντας Ἕλληνας. σὲ δὲ καὶ μᾶλλον περὶ τούτων τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἔχοντα γνώμην, καὶ πολύ γε φιλανθρωποτέραν καὶ φιλοσοφωτέραν, πεπείσμεθα πάντα πράσσειν ὅσα σου δεόμεθα.

cum aliis pluribus, tum Fundano Asiæ Proconsuli literas dedit. Pater quoque tuus quo tempore cuncta simul cum ipso administrabas, scripsit ad civitates ne contra nos tumultus concitarent: nominatim ad Larissæos, ad Thessalonicenses, ad Athenienses, ad universos denique Græcos. Te vero, quippe qui idem quod illi de nobis sentias, imo etiam longe humanius atque sapientius; tanto magis confidimus omnia esse facturum quæ rogamus.

Ex eodem Libro.

Οὐκ ἐσμὲν λίθων οὐδεμίαν αἴσθησιν ἐχόντων θεραπευταὶ, ἀλλὰ μόνου Θεοῦ, τοῦ πρὸ πάντων, καὶ ἐπὶ πάντων· καὶ ἐπὶ (forsan legendum ἔτι) τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ ὄντος Θεοῦ Λόγου πρὸ αἰώνων ἐσμὲν θρησκευταί. Afferuntur hæc ab Auctore *Chronici Paschalis,* seu *Alexandrini,* p. 259. ed. Ducangii, p. 483. ed. Dindorfii.

Interprete Petro Wesselingio.

Non sumus cultores lapidum sensu omni carentium, sed solius Dei, qui ante omnia, et super omnia; et præterea Christi ejus, vere Dei Verbi ante secula, cultores sumus.

PROŒMIUM

EXCERPTORUM EX VETERE TESTAMENTO

IN SEX LIBROS DIVISORUM.

Μελίτων Ὀνησίμῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν. ἐπειδὴ πολλάκις ἠξίωσας σπουδῇ τῇ πρὸς τὸν λόγον χρώμενος γενέσθαι σοι ἐκλογάς, ἔκ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ πάσης τῆς πίστεως ἡμῶν· ἔτι δὲ καὶ μαθεῖν τὴν τῶν παλαιῶν βιβλίων ἐβουλήθης ἀκρίβειαν, πόσα τὸν ἀριθμὸν καὶ ὁποῖα τὴν τάξιν εἶεν, ἐσπούδασα τὸ τοιοῦτο πρᾶξαι, ἐπιστάμενός σου τὸ σπουδαῖον περὶ τὴν πίστιν, καὶ φιλομαθὲς περὶ τὸν λόγον· ὅτι τε μάλιστα πάντων πόθῳ τῷ πρὸς τὸν Θεὸν ταῦτα προκρίνεις, περὶ τῆς αἰωνίου σωτηρίας ἀγωνιζόμενος. ἀνελθὼν οὖν εἰς τὴν ἀνατολήν, καὶ ἕως τοῦ τόπου γενόμενος ἔνθα ἐκηρύχθη καὶ ἐπράχθη, καὶ ἀκριβῶς μαθὼν τὰ τῆς παλαιᾶς διαθήκης βιβλία, ὑποτάξας ἔπεμψά σοι· ὧν ἐστὶ τὰ ὀνόματα· Μωϋσέως πέντε· Γένεσις, Ἔξοδος, Ἀριθμοί, Λευιτικόν, Δευτερονόμιον,

Melito Onesimo fratri salutem. Cum pro amore ac studio tuo erga verbum Dei, sæpius a me postulaveris, ut excerpta quædam ex lege et Prophetis quæ ad Servatorem et ad universam fidem nostram pertinent, tibi componerem; cumque libros veteris Testamenti accurate cognoscere concupiveris, quot numero, et quo sint ordine conscripti, id perficere omni studio laboravi. Scio quippe quanto fidei ardore, et quanta discendi cupiditate flagres: teque præcipue ob amorem Dei ista omnibus rebus anteferre, pro comperto habeo, et æternæ salutis obtinendæ causa decertare. Ego igitur cum in orientem profectus essem, et ad locum ipsum pervenissem, in quo hæc et prædicata et gesta olim fuerunt, veteris Testamenti libros diligenter didici, eorumque indicem infra subjectum ad te misi. Est autem ejusmodi. Mosis libri quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.

Ἰησοῦς Ναυῆ, Κριταὶ, Ῥοὺθ, Βασιλειῶν τέσσαρα, Παραλειπομένων δύο, Ψαλμῶν Δαβὶδ, Σολόμωνος Παροιμίαι, ἣ καὶ Σοφία, Ἐκκλησιαστὴς, Ἆσμα Ἀσμάτων, Ἰὼβ, Προφητῶν, Ἡσαΐου, Ἱερεμίου· τῶν Δώδεκα ἐν μονοβίβλῳ· Δανιὴλ, Ἰεζεκιὴλ, Ἔσδρας. ἐξ ὧν καὶ τὰς ἐκλογὰς ἐποιησάμην, εἰς ἓξ βιβλία διελών. Attulit Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 26.

Jesus Naue, Judices, Ruth, Regnorum libri quatuor. Paralipomenon duo. Psalmi Davidis. Salomonis Proverbia quæ et Sapientia; Ecclesiastes; Canticum Canticorum: Job. Prophetarum, Esaiæ: Hieremiæ: et duodecim Prophetarum liber unus. Daniel: Ezechiel: Esdras; ex his igitur excerpta collegi, quæ in sex libros a me distributa sunt.

INDEX LIBRORUM MELITONIS,

Ex Eusebii Hist. *ubi supra.*

Τούτων (Melitonis et Apollinaris) εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἀφῖκται τὰ ὑποτεταγμένα Μελίτωνος, τὰ περὶ τοῦ πάσχα δύο, καὶ τὰ περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν· καὶ ὁ περὶ ἐκκλησίας· καὶ ὁ περὶ Κυριακῆς λόγος. ἔτι δὲ ὁ περὶ φύσεως ἀνθρώπου, καὶ ὁ περὶ πλάσεως· καὶ ὁ περὶ ὑπακοῆς πίστεως· καὶ ὁ περὶ αἰσθητηρίων· καὶ πρὸς τούτοις ὁ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος ἢ (καὶ *Rufinus*) νοός. καὶ ὁ περὶ λουτροῦ, καὶ ὁ περὶ ἀληθείας, καὶ περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ. καὶ λόγος αὐτοῦ περὶ προφητείας, καὶ ὁ περὶ φιλοξενίας·

Ex libris autem utriusque illorum, hi quos infra subjecimus, ad nostram notitiam pervenerunt, Melitonis quidem, De Pascha libri duo. De recta vivendi ratione, et de Prophetis liber unus. Alius item de ecclesia: alius de die Dominico. Est et de natura hominis liber unus. Alius de formatione. Alius de obedientia sensuum fidei. Præterea liber de anima et corpore et mente. Liber de lavacro: liber de veritate: liber de conditu et generatione Christi. Item alius de Prophetia, alius de hospitalitate, alius quoque qui Clavis inscribitur. Ad hæc

καὶ ἡ κλείς· καὶ τὰ περὶ τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς ἀποκαλύψεως Ἰωάννου. καὶ ὁ περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ. ἐπὶ πᾶσι καὶ τὸ πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον.

de Diabolo, et de Revelatione Joannis. De corporali Deo liber unus. Postremus omnium est libellus ad Imperatorem Antoninum.

EX LIBRO TERTIO

OPERIS DE INCARNATIONE CHRISTI

ADVERSUS MARCIONEM SCRIPTI

Οὐδεμία ἀνάγκη τοῖς νοῦν ἔχουσιν, ἐξ ὧν μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ Χριστὸς ἔπραξε, παριστᾶν τὸ ἀληθὲς καὶ ἀφαντάστον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ σώματος, τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπίνης φύσεως. τὰ γὰρ μετὰ τὸ βάπτισμα, φησὶν (Melito), *ὑπὸ Χριστοῦ πραχθέντα, καὶ μάλιστα τὰ σημεῖα, τὴν αὐτοῦ κεκρυμμένην ἐν σαρκὶ Θεότητα ἐδηλοῦν, καὶ ἐπιστοῦντο τῷ κόσμῳ. Θεὸς γὰρ ὢν ὁμοῦ τε καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ αὐτὸς, τὰς δύο αὐτοῦ οὐσίας ἐπιστώσατο ἡμῖν· τὴν μὲν Θεότητα αὐτοῦ διὰ τῶν σημείων ἐν τῇ τριετίᾳ τῇ μετὰ τὸ βάπτισμα, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα αὐτοῦ, ἐν τοῖς τριάκοντα χρόνοις τοῖς πρὸ τοῦ*

Interprete Jac. Gretsero.

Non est necessarium his, quos ratio non fugit, ex actionibus Christi post baptismum adstruere, et demonstrare animæ et corporis ejus, et humanæ naturæ nobiscum convenientis, veritatem, et ab omni fictione remotionem. Nam quæ post baptismum a Christo gesta sunt, inquit, maxime miracula latentem ejus divinitatem potissimum mundo comprobabant et confirmabant: cum enim idem Deus simul et homo perfectus esset, duas naturas suas nobis patefecit; divinitatem quidem per miracula triennio illo post baptismum pa-

βαπτίσματος· ἐν οἷς διὰ τὸ ἀτελὲς τὸ κατὰ σάρκα ἀπεκρύβη τὰ σημεῖα τῆς αὐτοῦ Θεότητος· καί περ Θεὸς ἀληθὴς προαιώνιος ὑπάρχων. Hæc attulit Anastasius Sinaita, in *Hadego* suo, seu *Duce Viæ, Contra Acephalos,* c. xiii. p. 260. ed. Gretseri.

trata: humanitatem vero suam triginta illis annis baptismum antegressis, quibus carnis vilitas tegebat et abscondebat divinitatis signa, tametsi revera Deus esset sempiternus.

EX SERMONE DE PASSIONE,

ΕΚ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΘΟΣ.

Ὁ Θεὸς πέπονθεν ὑπὸ δεξίας Ἰσραηλίτιδος. Hoc Anastasius *ibidem* protulit cap. xii. p. 216.

Deus passus est a dextra Israelitidis.

QUATUOR FRAGMENTA LIBRI INCERTI.

I.

Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς κριὸς ἐδέθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐκάρη, καὶ [a] *ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς,* [for ὡς ἀ. delend.] *ἐσταυρώθη· καὶ ἐβάστασε τὸ ξύλον ἐπὶ τοῖς ὤμοις αὐτοῦ, ἀναγόμενος σφαγῆναι ὡς Ἰσαὰκ ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. ἀλλὰ Χριστὸς ἔπαθεν· Ἰσαὰκ δὲ οὐκ ἔπαθε· τύπος γὰρ ἦν τοῦ μέλλοντος*

Atque Dominus noster Jesus Christus sicut aries vinctus est, et sicut agnus tonsus est, et sicut ovis ad occisionem ductus est atque crucifixus, et portavit lignum humeris, abductus ut occideretur, sicut Isaac a patre suo. Sed Christus passus est; Isaac autem non est passus; typus enim erat Christi patien-

[a] Is. li. 7.

πάσχειν Χριστοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος τοῦ Χριστοῦ γενόμενος ἔκπληξιν καὶ φόβον παρεῖχεν τοῖς ἀνθρώποις. ἦν γὰρ θεάσασθαι μυστήριον καινὸν, υἱὸν ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπ' ὄρος εἰς σφαγὴν, [b] ὃν συμποδίσας ἔθηκεν ἐπὶ τὰ ξύλα τῆς καρπώσεως, ἑτοιμάζων μετὰ σπουδῆς τὰ πρὸς τὴν σφαγὴν αὐτοῦ. ὁ δὲ Ἰσαὰκ σιγᾷ πεπεδημένος ὡς κριὸς, οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα, οὐδὲ φθεγγόμενος φωνῇ. τὸ γὰρ ξίφος οὐ φοβηθεὶς, οὐδὲ τὸ πῦρ πτοηθεὶς, οὐδὲ τὸ παθεῖν λυπηθεὶς, ἐβάστασεν καρτερῶν τὸν τύπον τοῦ Κυρίου. Ἦν οὖν ἐν μέσῳ προκείμενος Ἰσαὰκ πεποδισμένος ὡς κριὸς, καὶ Ἀβραὰμ παρεστὼς καὶ κρατῶν γυμνὸν τὸ ξίφος, οὐκ αἰδούμενος φονεῦσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ. In Schedis Grabii Bodleianis, ex Catena in Genesin MS. sumptum.

tis. Attamen et typus ipse Christi stuporem et terrorem creavit hominibus. Novum enim mysterium spectare licebat, filium a patre suo ad montem ductum, ut occideretur, quem, postquam eum colligasset, super lignum holocausti posuit, rebus ad occasionem pertinentibus paratis. Isaac autem siluit, vinctus ut aries non aperiens os suum, nec vocem emittens. Gladium enim haud timens, neque ignem horrens, nec doloris impatiens typum Domini fortiter gessit. In medio ergo propositus est Isaac sicut aries ligatus, Abrahamo adstante, nudumque gladium manu tenente, haud reverito filium trucidare suum.

II. et III.

Ὑπὲρ Ἰσαὰκ τοῦ δικαίου ἐφάνη κριὸς εἰς σφαγὴν, ἵνα δεσμῶν Ἰσαὰκ λύθῃ. ἐκεῖνος σφαγεὶς ἐλυτρώσατο

Interprete Petro Halloixio.

Pro Isaac justo apparuit aries in occisionem, ut Isaac vinculis exsolveretur. Ille mactatus redemit Isaac: ita et

[b] Gen. xxii. 9.

τὸν Ἰσαάκ· οὕτω καὶ ὁ Κύριος σφαγεὶς ἔσωσεν ἡμᾶς, καὶ δεθεὶς ἔλυσε, καὶ θυθεὶς ἐλυτρώσατο. Καὶ μετ' ὀλίγα·

Ἦν γὰρ ὁ Κύριος ὁ ἀμνὸς ὡς κριὸς, [c] *ὃν εἶδεν Ἀβραὰμ κατεχόμενον ἐν φυτῷ Σαβὲκ, ἀλλὰ τὸ φυτὸν ἀπέφαινε τὸν σταυρὸν, καὶ ὁ τόπος ἐκεῖνος τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ὁ ἀμνὸς* (for. ὁ κριὸς, vid. notam) *τὸν Κύριον ἐμπεποδισμένον εἰς σφαγήν.* Ex eadem Catena.

Dominus occisus nos salvavit, et vinctus absolvit, et immolatus redemit. Et post pauca:

Dominus enim erat agnus, sicut aries, quem vidit Abraham detentum in planta Sabec. Nam planta designabat crucem, et locus ille Ierosolymam, et aries (sic) Dominum ad occisionem colligatum.

IV.

Τὸ [d] *κατεχόμενος τῶν κεράτων ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος κρεμάμενος φησίν· ὡς σαφέστερον τυποῦν τὸν σταυρόν· ἀλλὰ καὶ τὸ, κριὸς, τοῦτο ἀκριβοῖ· οὐ γὰρ εἶπεν, ἀμνὸς, νεὸς ὡς ὁ Ἰσαὰκ, ἀλλὰ κριὸς, ὡς ὁ Κύριος τέλειος. ὥσπερ δὲ φυτὸν Σαβὲκ, τοῦτ' ἔστιν ἀφέσεως, ἐκάλεσε τὸν ἅγιον σταυρὸν, οὕτω καὶ Ἰεζεκιὴλ ἐν τῷ τέλει* [e] *ὕδωρ ἀφέσεως ἐκάλεσε τὸ ἐκτυποῦν τὸ ἅγιον βάπτισμα. Δύο γὰρ συνέστη τὰ ἄφεσιν ἁμαρτημάτων παρεχόμενα, πάθος διὰ Χριστὸν, καὶ βάπτισμα.* Ex Catenis duabus MSStis Vaticanis, sed extant fere omnia in Nicephori *Catena in Octateuchum* Lipsiæ excusa.

Illud, *hærens cornibus*, Syrus et Hebræus *pendens* posuit, quo clarius crux repræsentaretur, sed et in illo *aries*, accuratus est; non enim *agnum* dixit, juvenem sicut Isaac, sed *arietem*, ut Dominum, adultum. Quemadmodum autem plantam Σαβὲκ, hæc est, dimissionis, vocabat sanctam crucem, ita et Ezechiel sub finem *aquam dimissionis* vocabat illam, quæ sanctum baptismum exprimit. Duæ enim res existunt, quæ peccatorum donant remissionem. Christi causa martyrium et baptismus.

[c] Gen. xxii. 13. [d] Ibid. [e] Ezek. xlvii. 3.

DE MELITONIS OPERIBUS

Hoc tradit Parvi Labyrinthi *auctor*, *qui post initia sæculi tertii vixit.*

Τὰ γὰρ Εἰρηναίου καὶ ΜΕΛΙΤΩΝΟΣ καὶ τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν; Apud Euseb. *Hist.* lib. v. c. 26.

Nam Irenæi quidem et MELITONIS et reliquorum scripta quis est qui ignoret, in quibus Christum Deum simul atque hominem prædicarunt?

Melitonem, atque alios, quos nominat scriptores, in operibus suis explicavisse, ex quibus philosophorum fontibus emanarint hæreseων venena, affirmat Hieronymus in *Epistola ad Magnum*, cujus verba infra adducam post S. APOLLINARIS Fragmenta.

ANNOTATIONES

IN MELITONIS FRAGMENTA.

P. 115. l. 7. Ἐν μὲν οὖν τοῖς περὶ τοῦ πάσχα &c.] Hæc scribit Eusebius post enumerata opera, quæ Melitonis esse noverat, cum narrasset eum imperatori Antonino, sive Marco Aurelio Antonino, obtulisse Christianæ fidei defensionem. Reposuit interea Strothius ex *R. Stephani edit. Rufinique Versione* τῷ pro τοῖς. Is tamen scripsisse Eusebium putat τῷ α΄, a quo supra commemorati fuerant *de pascha libri duo.* Cum vero Valesiana confirmetur lectio duobus scriptis *Bodl. et Norfolc.* et, nisi fallor, a *Nicephoro*, retinendam igitur eandem censui. Adlitum quoque est τοῖς pro τῷ margini exemplaris Stephanianæ edit. quod in bibliotheca Bodl. adservatur. Nunc ostendit editio Eusebii Burtoniana, extare τοῖς in codd. omnibus præter *Regium Florentinos* et *Paris.* 2.

Ibid. l. 10. Σάγαρις] Σάγγαρις appellatur a *Nicephoro,* et proconsul Σερουίλλος, eundem vero Rufinus *Sergium* nominat. Stroth. Cum Σερουιλλίου cum duobus λ in codd. omnibus præter *Regium* et *Venetum* invenisset Burtonus, hanc recepit scripturam. Sed familia Romana est Serviliorum. Valesius autem ad alium Eusebii locum, capite 24. lib. v. hæc de Sagari annotavit. "In veteri martyrologio quod edidit Rosveydus quinto die Octobris hæc habentur : *Eumeniæ Thraseæ* "*Episcopi, apud Smyrnam coronati, qui unus fuit ex antiquis :* "Die autem sequente hæc notantur : *Sagaris Episcopi Laodi*"*censis, de antiquis Pauli Apostoli discipulis.*" Contigisse hoc martyrium videtur Marci Aurelii temporibus, quibus et passus est Beatus Polycarpus, apostoli Joannis discipulus, cujus benevola atque amica dissensio ab Aniceto episcopo Romano

in re paschali, de qua scriptus Melitonis liber, omnibus nota est. Valde vero senem Sagarim fuisse oportet, si Pauli apostoli discipulus esset, qui sub Nerone circiter centum ante annos passus fuerat.

Ibid. l. 10. ἐγένετο ζήτησις] Post Melitonis verba καὶ ἐγράφη ταῦτα, Eusebius addidit: τούτου δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐν ἰδίῳ περὶ τοῦ πάσχα λόγῳ, ὃν ἐξ αἰτίας τῆς τοῦ Μελίτωνος γραφῆς φησὶν ἑαυτὸν συντάξαι. *Hujus autem libri mentionem facit Clemens Alexandrinus in opere suo de Pascha. Quod quidem ut conscriberet, Melitonis librum causam sibi præbuisse testatur.* In lib. porro vi. cap. 13. hæc habet idem historicus; καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ περὶ τοῦ πάσχα ἐκβιασθῆναι ὁμολογεῖ (Clemens Al.) πρὸς τῶν ἑταίρων, ἃς ἔτυχε παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀκηκοὼς παραδόσεις γραφῇ, τοῖς μετὰ ταῦτα παραδοῦναι· μέμνηται δὲ ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου καί τινων ἑτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τέθειται. Verum periit jam olim, paucis exceptis fragmentis, hic Clementis Alex. de paschate tractatus. Non autem dubium est, quin adversus Melitonis sententiam compositus idem fuerit; ecclesia enim Alexandrina teste epistola Concilii Cæsariensis, quam infra ex Eusebio affero, de tempore paschæ celebrandæ ab Asianis dissentiebat. Tum vero cum Asianis suis hac de re consensisse utrumque episcopum hic memoratum, Melitonem et Sagarim martyrem, sicut alios illustres viros, Polycrates Ephesinus episcopus in *Epistola ad Victorem Romanum* gloriatus est. Vid. infra Polycratis Fragmenta itidem ex Eusebio desumpta.

Ibid. l. 11. ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις] Conjungere hæc verba cum sequentibus mavult cl. Woogius in *Dissertatione* iii. *De Melitone*, ubi collegisse eum Melitonis Fragmenta nunc video; siquidem olim Dissertationes non inspexeram. Firmat Woogii sententiam vetus Eusebii interpres vertendo, *quibus diebus hæc scripsimus*

Ibid. l. 20. Ex Apologia &c.] Eusebius paulo ante hoc opus memoraverat inter Melitonis alia, ἐπὶ πᾶσι καὶ τὸ πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον, ubi hæc Valesius: Id est libellus supplex. Sic videtur inscripta fuisse Melitonis Apologia pro Christianis ad Imp. Antoninum Verum, eo quod proprie esset libellus supplex imperatori oblatus. Idem etiam fuit titulus Apologetici

Justini, ut patet ex fine posterioris Apologetici, ubi Justinus ita loquitur: καὶ ὑμᾶς νῦν ἀξιοῦμαι, ὑπογράψαντας τὸ ὑμῖν δοκοῦν, προθεῖναι τοῦτο βιβλίδιον. Certe orationem illam Melitonis nihil aliud fuisse quam libellum precum oblatum imperatori patet ex fragmento illo quod profert Eusebius, ταύτην δὲ σοι μόνην προσφέρομεν δέησιν, &c. VALESIUS.

Ibid. l. 23. Τὸ γὰρ οὐδὲ πώποτε γενόμενον &c.] Eusebius præmisit: Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα βιβλίῳ τοιαῦτά τινα καθ' ἡμῶν ἐπ' αὐτοῦ γεγονέναι ἱστορεῖ. ΤΟ γὰρ οὐδὲ πώποτε γενόμενον &c. *Jam vero in eo libro quem Imperatori nuncupavit hæc illo regnante adversus Christianos gesta esse refert.* QUOD enim, *inquit*, nunquam antea factum fuerit &c.

Ibid. l. 24. τὸ τῶν θεοσεβῶν] τὸ πᾶν τῶν θ. *Christoph. Lectt.* Paullo ante οὐ πώποτε *Niceph.* apud quem perperam distinguuntur hæc verba. STROTHIUS.

P. 116. l. 1. τῶν ἀλλοτρίων ἐρασταὶ] Ex his verbis prope certum esse ait cl. Moshemius, *De Rebus Christianor. ante Const. M.* Sect. ii. §. 17. p. 243. imperatorem præmio proposito accusatores Christianorum veluti evocasse, atque illis bona et opes eorum, quos in judicio alicujus criminis convicissent, addici jussisse. Nam, mutata sententia Moshemius, quam in *Observatt.* suis *Sacris* c. iii. §. 6. protulerat, hæc jussa imperatori, non præfectis urbibusve, vult attribuere, quæ a nonnullis video de edictis præfectorum provincialium intelligi, ab aliis autem de urbium decretis. Adisis Fabricium *Biblioth. Gr.* tom. v. c. 1. §. 24. et Dodwellum *Dissert. Cyprian.* xi. §. 39. Rufinus autem, vetus interpres diserte habet, *occasione accepta imperialium præceptorum.* Immo hoc disquirendum puto, an unquam sub imperatorum regimine significentur per διατάγματα decreta urbium, quæ ψηφίσματα fere vocantur; de imperatorum vero legibus præfectorumque edictis non dubitandum est, quin Græce διατάγματα dicta ea fuerint.

Ibid. l. 4. ταῦτα] τοῦτο *ed. Steph. Niceph.* STROTH. Variant inter se *codd. MSSti* in Burtoni usus collati.

Ibid. l. 5. δίκαιος γὰρ] δίκαιος μὲν γὰρ *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 9. τοὺς τῆς τοιαύτης φιλονεικίας ἐργάτας] Male interpretes omnes hæc Melitonis verba accepere de calumniatoribus Christianorum, cum de Christianis intelligi debeant, quos Melito vocat ἐργάτας φιλονεικίας, id est ἀσκητάς. Profitebantur

enim Christiani pertinaciam et constantiam in tormentis et calumniis perferendis. Certe non de aliis quam de Christianis ipsis hæc verba intelligenda esse, ex sequentibus apparet. Petit enim ab Imperatore Melito, ut Christianorum causam prius ipse per se dispicere atque examinare velit; tum deinde statuat, utrum supplicio afficiendi sint, an potius conservandi. VALESIUS. Melito post scribit, *ἀφ' ὧν καὶ τὸ τῆς συκοφαντίας ἀλόγῳ συνηθείᾳ περὶ* ΤΟΥΣ ΤΟΙΟΥΤΟΥΣ *ῥυῆναι συμβέβηκε ψεῦδος*. Fortasse tamen melius vertendum fuerit, *talis contentiones*, seu *controversiæ*, vel *disputationis auctores*. Habet infra S. APOLLINARIS, p. 160. *οἱ δι' ἀγνοίαν φιλονεικοῦσι περὶ τούτων*. Mox abest *ἡ* a *MSto Bodl.* et *καὶ εἰ* pro *ἡ* habet *MS. Norfolc.* legiturque in hoc codice *εἶεν* pro *εἰσίν*.

Ibid. l. 11. *παρὰ σοῦ μὴ εἴη ἡ βουλὴ αὕτη*] *παρὰ σοῦ τὸ σῶμα τῷ πυρὶ ἐπαφῇ* *Niceph.* At nostram lectionem præter *codd.* quoque *Rufinus* habuit. Porro supra apud eundem *Nicephorum* vox *μόνην* post *δέησιν* est posita. Mox post *πρέπει idem* addit *πρότερον*, ac pro *πολὺ μᾶλλον* habet *πολλῷ μᾶλλον*. STROTH.

Ibid. l. 15. *ἐν βαρβάροις ἤκμασεν*] Sic nominat Judæos, apud quos primum exorta est Christiana religio. Atque ita loquitur etiam Justinus in Apologetico ni fallor, et Clemens Romanus in libro I. Recognitionum. Hinc est quod Porphyrius Christianorum sectam appellat *βάρβαρον τόλμημα*. Locus Porphyrii citatur ab Eusebio in libro vi. hujus operis (cap. 19.) pag. 220. VALESIUS.

Ibid. l. 16. *τοῖς σοῖς ἔθνεσι*] Vertit Rufinus, *Introducta est autem etiam Romanæ vestræ conversationi*, quasi nimirum *ἔθεσι* legisset.

P. 117. l. 3. *γέγονάς τε καὶ ἔσῃ μετὰ τοῦ παιδὸς*] Ex hoc loco apparet Melitonem Episcopum Apologiam suam obtulisse M. Antonino post mortem Aurelii Veri. Nam si superstite adhuc Aurelio Vero, orationem hanc scripsisset Melito, mentionem illius proculdubio fecisset hoc loco; et pro verbis illis *μετὰ τοῦ παιδὸς*, dixisset omnino *μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ*. Nam L. Aurelius frater fuit adoptivus D. Marci. Cum igitur solum Marci Antonini filium, Commodum videlicet hic commemoret Melito, optetque ut cum illo quam diutissime imperet Marcus: manifestum est, ut dixi, hunc Apologeticum post mortem L.

Veri Marco oblatum fuisse. Proinde in Eusebii Chronico recte id refertur anno 10. Marci Antonini: anno scilicet post mortem L. Veri. *Antonino,* inquit, *Imp. Melito Asianus Sardiensis Episcopus Apologeticum pro Christianis tradidit.* Cum Eusebii Chronico consentit auctor Chronici Alexandrini. Qui etiam hoc addit, Marcum Antoninum Melitonis aliorumque Christianorum antistitum supplicationibus permotum, scripsisse Epistolam ad Commune Asiæ, qua vetabat ne quis in posterum Christianos religionis suæ causa calumniaretur. Exstat hæc Epistola supra in cap. 13. hujus libri. Ac laudandus est quidem auctor illius Chronici; quippe qui recte animadverterit, Epistolam illam non Antonino Pio, ut Eusebius crediderat, sed Marco potius esse tribuendam. In eo tamen fallitur, quod eandem Epistolam anno decimo principatus M. Antonini scriptam esse existimavit. Scripta est enim anno primo ejus Imperii, ut colligitur ex anno 15. Tribunitiæ potestatis in eadem Epistola prænotato. VALESIUS. Si eruditissimus Valesius animadvertisset, Armeniaci nomen Marco, dum tribunitiam potestatem xv. gereret, datum non fuisse, intellexisset auctorem Chronici Alexandrini eam epistolam anno suo reddidisse, in eoque tantum peccasse, quod numerum tribunitiæ potestatis xv. prorsus mendosum retinuerit. Legendum videtur τὸ τρίτον καὶ εἰκοστὸν, id est, tribunitiæ potestatis XXIII. *Ant. Pagi Crit. in Baronii Annales* ad an. 152. allatus a READINGIO. Valesius in *Emendatt.* lib. iii. cap. xiii. pag. 94. laudat hunc Melitonis locum, in eoque miratur elegantem Græcorum adprecandi formulam, Ἔστι τε καὶ εἴη, ut Latinis *est tibi, sitque:* quod aliquot confirmat exemplis. GALLAND. Qui in *Patrum Bibliothecæ* suæ tomo primo pag. 677 &c. Melitonis Fragmenta post Halloixium posuit; hæc Grabius haud edidit.

P. 117. l. 4. τῆς βασιλείας τὴν σύντροφον] τῇ βασιλείᾳ σύντροφον *Christoph.* STROTH.

Ibid. l. 6. πρὸς ἀγαθοῦ] πρὸ ἀγ. *ed. Steph.* Lectio nostra extat in *Christoph. Niceph. ed. Valesii.* Verbis ἣν καὶ οἱ πρόγονοί σου &c. designari Tiberii consilium in Christo inter Deos referendo, aut templa ex Adriani instituto sine imaginibus collocata conjicit W. Lowthius. Illud mihi quidem verosimilius. STROTH. Ait Moshemius in *Dissert. De Studio Eth-*

nicorum Christianos imitandi, §. 12. "Non possum quin "moneam hunc Melitonis locum suppetias illis fere, qui con-"tendunt, verum illud esse, quod scriptum extare jam dixi-"mus, Tiberium et Hadrianum Christum inter deos conse-"crare voluisse. Nam quum Melito antecessores Antonini "voluisse testatur, ut religio Christiana non secus ac reliquæ, "publice tolerarentur, ad quosnam id imperatores referri "queat, si hos duos quos nominavi excipias, haud facile "apparet." P. 359. vol. I. *Dissert. ad Hist. Eccl. Pertinent.* ed. secundæ.

P. 117. l. 11. μόνοι πάντων—Νέρων καὶ Δομετιανὸς] Idem scribit Tertullianus in Apologetico cap. 5. *Reperietis*, inquit, *primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse.* Et paulo post: *Tentaverat et Domitianus, portio Neronis de crudelitate.* Quibus hæc subjungit. *Ceterum de tot exinde principibus ad hodiernum, edite aliquem debellatorem Christianorum. Quales ergo leges istæ, quas adversus nos soli exercent impii, injusti, turpes, truces, vani, dementes? quas Trajanus ex parte frustratus est: quas nullus Hadrianus, nullus Pius, nullus Verus impressit.* Valesius. μόνοι δὲ π. *Christoph.* Stroth.

Ibid. l. 15. περὶ] παρὰ *Niceph.* mox pro ἀγνοίαν *Christoph. Lectt.* habent ἀνοίαν. Aliter *Rufinus.* Stroth. *illorum errorem qui ex ignorantia venerat. Rufinus.* inscitiam et amentiam, *Christophorsoni versio.*

P. 118. l. 1. ὁ μὲν πάππος σου Ἀδριανὸς &c.] Attulit, ut supra monui, hanc Hadriani ad Fundanum epistolam in cap. 9. hujus lib. *Historiæ* Eusebius a Justino Martyre acceptam. De qua præclare, ut solet, agit Fr. Balduinus JC. in *Comment. ad Edicta Vet. Principum Rom. de Christianis*; "Ubi in jus, "inquit, ventum est, et status est aliquis reus religionis "Christianæ, Adrianus vult more atque ordine causam agi. "Sed si nullum aliud crimen proponitur, quam nominis "Christiani, non videtur hoc solum ad criminalem quæstionem "referri voluisse. Ut id existimem, facit Justinus, qui hoc "Adriani rescripto non uteretur in religionis confessione, si "hanc quoque solam Adrianus voluisset puniri. Utitur et "eodem exemplo Melito Sardensis in sua ad Lucium (potius "Marcum) Verum Imp. Apologia, et aperte testatur,

" Adrianum atque Pium multis suis rescriptis hoc egisse, ut " Christianorum calumniatores reprimerent. Sed et ipse " Pius in suo edicto testis est, hoc voluisse Adrianum, ne " Christiani vexarentur, nisi si res novas molirentur adversus " imperium Romanum." P. 81. ed. Lips. Ita Balduinus; veruntamen simul conferri meretur, quod quidem de Hadriani rescripto ad S. Hieronymum de QUADRATO agentem in superioribus adnotatum est.

Ibid. l. 2. ἡγουμένῳ τῆς Ἀσίας] ἡγουμένῳ δὲ τῆς Ἀ. *MS. Bodl.* et codd. omnes collati in gratiam Burtoni, qui δὲ recepit, præter *Regium*, *Parisianum utrumque* et *Norfolc.* et *Nicephorum.*

Ibid. l. 3. ὁ δὲ πατήρ σου &c.] Rescriptum quidem Antonini Pii pro Christianis hodie non extat. Sed ejus mentio fit in rescripto M. Aurelii Antonini ad civitates Asiæ, quod supra retulit Eusebius cap. 13. hujus libri. Porro hunc locum ita scribi mallem, ὁ δὲ πατήρ σου, καὶ σοῦ τὰ πάντα συνδιοικοῦντος αὐτῷ. VALESIUS. μηδὲ pro μηδὲν *ed. Steph.* paullo ante apud *Nicephorum* legebatur πάντα pro σύμπαντα, et mox περὶ ἡμᾶς pro περὶ ἡμῶν *Gruteri Lectt.* ad ed. Genev. marginem. Porro pro verbis σοῦ τὰ σύμπαντα διοικοῦντος Valesius mavult σοῦ τὰ πάντα συνδιοικοῦντος. Recte sane. Namque et confirmari videtur hæc conjectura a Rufino, ac lectionis varietate apud Nicephorum, quam modo indicavimus. Certe Eusebius hoc dicere voluit. STROTH.

Ibid. l. 6. ἐν οἷς] ὀνομαστὶ addit *Christoph.* Mox verba καὶ Ἀθηναίους desunt apud *Nicephor.* contra πρὸς ante πάντας Ἕλληνας abest ab *ed. Steph.* STROTH. Ἐν οἷς h. e. in quibus populis. A *cod. Norfolc.* abest πρὸς ante Θεσσαλονικεῖς.

Ibid. l. 8. σὲ δὲ καὶ μᾶλλον—γνώμην] His verbis Melito designare videtur Epistolam M. Antonini, ad Commune Asiæ datum pro Christianis: in qua inter cetera leguntur hæc verba. καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν· οἷς δὴ καὶ προέγραψα κατακολουθῶν τῇ τοῦ πατρός μου γνώμῃ. VALESIUS. At vero, quæ extat epistola supra apud Eusebium lib. iv. c. 13. si Pii non fuerit sed potius Antonini Philosophi, post oblatam Melitonis apologiam data fuit, auctore Chronico Paschali seu Alexandrino. Vide p. 123. Eusebius autem, qui male, ut opinatur cum aliis eruditis Valesius, Antonino Pio

epistolam adscripsit, subjunxit ei, quæ sequuntur; Τούτοις οὕτω χωρήσασιν ἐπιμαρτυρῶν Μελίτων τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας ἐπίσκοπος, κατ' αὐτὸ γνωριζόμενος τοῦ χρόνου, δῆλός ἐστιν ἐκ τῶν εἰρημένων αὐτῷ ἐν ᾗ πεποίηται πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Οὐῆρον ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος χρησιμωτάτῃ ἀπολογίᾳ.

Ibid. l. 10. ὅσα σου δεόμεθα] Petrus Halloixius, qui in tom. ii. *Vitt. Patrum Oriental.* Melitonis pleraque fragmenta collegit, hæc scribit; "Hactenus e S. Melitonis libro Apologetico "ad M. Aurelium Antoninum Imp. in quibus observanda est "viri sancti præclara modestia et prudentia tam in judicio "suo illius majestati submittendo, et benigne rogando, quam "in amolienda tantæ in Christianos acerbitatis ab eo invidia, "atque in alios nimio avaritiæ morbo infectos transferendo."

Ibid. l. 21. Οὐκ ἐσμὲν &c.] Hoc fragmentum Melitonis (cujus quidem scripta testatur antiquissimus auctor apud Euseb. lib. v. *Hist.* c. 28. qui fortasse est Caius Presbyter, Christum Θεὸν καὶ ἄνθρωπον prædicasse) ad Apologiam ejus pertinebat, ut satis ostendunt verba Auctoris Chronici Alex., qui idem servavit. Ἀλλὰ καὶ Μελίτων Ἀσιανὸς Σαρδιανῶν ἐπίσκοπος βίβλιον ἀπολογίας ἔδωκεν τοῖς λελεγμένοις βασιλεῦσιν (Marco Aurelio et Vero) καὶ ἕτεροι δὲ πολλοὶ, ὧν ὁ μὲν δηλωθεὶς Ἰουστῖνος, μετά τινα ἄλλα ὧν ἔγραψεν, καὶ τοῦτο ἐνέθηκεν. Κἀγὼ προσδοκῶ &c. Tum Justini M. duo afferuntur loca, et proxime post additur istud: Μελίτων Σαρδιάνων ἐπίσκοπος μετὰ πολλὰ τῶν ἐπιδοθέντων παρὰ τοῦ αὐτοῦ Ἰουστίνου φησίν· ΟΥΚ ἐσμὲν λίθων &c. p. 258. *Melito Sardianorum episcopus post multa ab eodem Justino tradita:* NON sumus, *inquit*, cultores &c.

Ibid. l. 22. καὶ ἐπὶ] Cum primum in *Chronico Paschali* hunc Melitonis locum inspexi, καὶ ἔτι legendum putavi. Sed pridem verba ita verterat Halloixius in *Vitt. PP. Oriental.* tom. ii. p. 835. ac si ἔτι legendum fuerit. Immo Petrus Wesselingius, vir cl. c. x. *Probabilium*, eandem mutationem non modo proposuit, sed etiam argumentis confirmavit. "Non "remorabitur," inquit "quemquam mutatio vocis ἐπὶ in ἔτι, "quæ minima est, si consideretur, codicem quo Raderus in "editione usus est, corruptissimum fuisse. Questi id olim "viri docti sunt, ut Cangius exemplis in præfatione commone- "fecit. Et haud raro evenire solet, ut π et τ fatali quadam "librariorum oscitantia invicem confundantur." P. 88. Tota

vero digna est, ut legatur de hoc fragmento contra Artemonium, uti se vocabat Samuel Crellius, Wesselingii disputatio. Sed Grabium videas in notis ad *Bulli Opera* p. 86. hoc ἐπὶ censuisse omittendum, quod interea melius in ἔτι convertendum esse haud dubito. Postquam omnia hæc scripsi, Grabium et Wesselingium adductos deprehendi a Gallandio ad locum, ubi et præterea hoc monet vir cl. rectius Wesselingium vertisse ἐπὶ πάντων *super omnia*, quam Cangium *in omnibus*, sic enim de Christo Deo apostolum *Paulum Rom.* ix. 5. ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Illud quoque in cap. iv. *Epist. ad Ephes.* comm. 6. adduci poterat, εἷς Θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ὑμῖν. Quinetiam, etsi oratio bene quidem cohæreret, si retineretur ἐπὶ, constructis vocibus, ἐσμὲν θρησκευταὶ cum illis ἀλλὰ μόνου Θεοῦ, importune tamen interjecta verba viderentur, καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, ὄντος Θεοῦ Λόγου πρὸ αἰώνων, post illa καὶ ἐπὶ πάντων. Nunc in nupera editione *Chronici* Dindorfiana omissa est vox ἐπὶ, recte vero ibi reposita est ὄντος pro adverbio ὄντως in sequentibus.

P. 119. l. 4. Μελίτων Ὀνησίμῳ &c.] Huic προσφωνήσει præmisit Eusebius, Ἐν δὲ ταῖς γραφείσαις αὐτῷ ἐκλογαῖς, ὁ αὐτὸς (Melito) κατὰ τὸ προοίμιον ἀρχόμενος τῶν ὁμολογουμένων τῆς παλαιᾶς διαθήκης γραφῶν ποιεῖται κατάλογον· ὃν καὶ ἀναγκαῖον ἐνταῦθα καταλέξαι ἡγούμεθα, γράφει δὲ οὕτως. ΜΕΛΙΤΩΝ Ὀνησίμῳ &c. *Idem in excerptis ab ipso compositis, universos veteris Testamenti libros qui omnium consensu recepti sunt, statim in principio operis recenset. Quem quidem indicem hoc loco apponere necessarium putavi. Sic autem habet ad verbum.* MELITO Onesimo &c.

Ibid. l. 5. σπουδῇ τῇ πρὸς τὸν λόγον] σπουδῇ τῆς πρὸς λόγον *ed. Steph.* sed aliter *ed. Val.* et τῇ π. λ. *Christoph.* Onesiphorum pro Onesimo *Nicephorus,* haud recte. Stroth. Omittere τὸν *Paris.* 1. refert Burtonus.

Ibid. l. 7. ἡμῶν] ἡμῖν *ed. Steph.* nihil de lectione cognosci potest ex *Niceph.* sed recepta lectio extat in *Gruteri Lectt.* et *ed. Val.* Stroth.

Ibid. l. 9. εἶεν] εἰδέναι *MS. Bodl.* seu *Savil.* et nunc referente Burtono, *codd. Med. Maz.* et *Fuket.* Mox *idem codex* habet πρὸς τὸν Θεὸν pro πρὸς Θεὸν, itidem *MS Norf.* et *uterque Florentinus*, quod nunc recepi.

Ibid. l. 15. ἔνθα ἐκηρύχθη καὶ ἐπράχθη] Bene exponit vetus interpres Rufinus, *ubi predicationis cœpit exordium, et ubi gesta sunt illa omnia, quæ leguntur scripta.*

Ibid. l. 17. Μωϋσέως] Pro Μωϋσέως in *ed. Steph.* et *Niceph.* legitur Μωσέως. Mox nomen Δαβὶδ non extat apud *Niceph.* Cæterum hoc nomen ubicunque occurrat, scribendum esse Δαυὶδ non Δαβὶδ, recte monet Montefalconius in *Biblioth. Coislin.* p. 50. Vulgo in MStis scribitur Δ̄ᾱδ̄ pro quo recentiores librarii, more hodiernorum Græcorum, qui Δαβὶδ scribunt, ac Δαυὶδ pronunciant, scripserunt Δαβὶδ. Strothi. Extare Μωσέως et Δαυὶδ in *cod. Par.* 1. Μωσέως in *Par.* 2. nunc refert Burtonus.

Ibid. l. 18. Ἀριθμοὶ, Λευιτικὸν] In nostris codicibus Mazar. Med. et Fuk. necnon apud Nicephorum inverso ordine legitur Ἀριθμοὶ, Λευτικόν. Atque ita Rufinus in suis exemplaribus scriptum invenerat, ut ex versione ejus apparet. *Moysis libri quinque; Genesis, Exodus, Numeri, Leviticus, Deuteronomium.* Sic enim legitur in vetustissimo codice Parisiensis Ecclesiæ. Val. Strothius, quem secutus sum, hanc lectionem, de qua Valesius agit, recepit, et *Veneti codicis Lectt.* ab his partibus testem adduxit, cui addi possunt *Cod. Bodl.* seu *Savil. Rufinusque* tam editus quam scriptus, et *codex uterque Florentinus.*

P. 120. l. 3. ἢ καὶ Σοφία] Hunc locum restituimus (exstat in *ed. Steph.* ἡ σοφία,) ex fide veterum codicum, Regii Maz. Med. Fuk. et Saviliani, quibus subscribit etiam Nicephorus Σολόμωνος παροιμίαι, ἢ καὶ σοφία. Sed et Rufinus hanc lectionem confirmat, ita vertens, *Salomonis proverbia, quæ et Sapientia.* Certe veteres pæne omnes proverbia Salomonis, sapientiam vocabant; interdum et sapientiam panareton. Vide quæ supra notavimus ad cap. 22. Dionysius Alexandrinus ὅτι Κύριος δίδωσι σοφίαν, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ γνῶσις καὶ σύνεσις, ὡς ἡ σοφὴ βίβλος ἐμήνυσε. Quæ Dionysii verba referuntur in capite 28. catenæ in Job. (p. 438. *ed. Junii.*) Auctor itinerarii Hierosolymitani, *Ibi etiam constat cubiculus, in quo Salomon sedit et sapientiam descripsit.* Valesius. Exhiberi καὶ in *Bongarsii Lectt.* quæ ad marg. *ed. Genev.* extant, notavit Strothius. Et codicibus hic memoratis nunc addit Burtonus *Paris.* 1. 2. *Venetum Florentinosque.* Cæterum ad cap. 22. lib. iv. *Hist.* tradit Eusebius, non Hegesippum solum, sed etiam Irenæum et veteres omnes

proverbia Salomonis πανάρετον σοφίαν appellare solitos. En vetustissimum omnium Christianorum patrum Clementem Romanum, cujus verba licet videre in celebri epistola, c. 57. Οὕτως γὰρ λέγει ἡ πανάρετος σοφία. Ἰδοὺ προήσομαι &c. ubi describuntur capitis primi *Proverb.* versus 23. et seqq. Alios scriptores, cum res satis clara sit, omitto. Porro eodem nomine insignitum fuisse librum quoque *Ecclesiasticum* nuncupatum, Valesius ad locum illum Eusebii ostendit. De libro autem vulgo *Sapientia Salomonis* appellato Methodius, qui tertio senescente sæculo floruit, in *Convivio* suo *Virginum* hoc sæpius usus est vocabulo. Vid. p. 69. et 76. ed. Combefisii. Et ante eum sæculi secundi scriptor in Fragmento operis sui *de Canone S. Scripturæ* infra collocato, *et Sapientia,* inquit, *ab amicis Salomonis in ipsius honorem scripta.* Alii quidem auctores sed Methodio posteriores, qui similiter librum falso nomine signarunt, jam a Valesio ubi supra, et a Coteleriо ad Clementis Romani locum adducti sunt.

P. 120. l. 3. Ἰώβ] Ἰακὼβ mendose *MS. Norfolc.* ubi etiam paulo infra scribitur, καὶ τὰς ἐκλογὰς δὲ ἐποιησάμην, pro ἐξ ὧν καὶ τὰς ἐκλογὰς ἐποιησάμην.

Ibid. l. 5. Ἔσδρας] ἔσδρα *Cod. Bodl.* et nunc referente Burtono unus e *Florentinis.* Cavius cum in *Vitis Patrum Apostolic.* p. 183. tum in *Hist. Lit.* capit. *Melito*, eo deesse in hoc aliisque sæculorum sequentium catalogis *librum Estheræ* arbitratur, quia, uti Sixtus Senensis censet, *Biblioth. Sancta* lib. I. p. 5. tunc temporis tanquam indubitatæ fidei receptus non fuerit, additamentis calci appositis libri reliqui fidei litem moventibus. Sed Joannes Cosinus episcopus olim Dunelmensis, vir ob doctrinam atque splendidam munificentiam plane memorabilis, in *Hist. Scholastica SS. Scripturæ Canonis*, §. 47. p. 33. et §. 56. p. 49, et 50. hanc Sixti conjecturam respuens, antequam Cavius scripsit, docuerat, *Estheræ librum* perinde atque illum *Nehemiæ* sub *Esdræ*, sive *Esræ*, nomine olim συνεκδοχικῶς esse intellectum. Idem et cl. quoque Frickium sibi colligentem video in Dissert. *De Cura Ecclesiæ Vet. circa Canonem* cap. ii. §. ult. p. 72. *Meletemat. Var.*

Ibid. l. 17. Μελίτωνος] μὲν addit *Christoph.* Stroth.

Ibid. τὰ περὶ τοῦ πάσχα] De his libris adnotata quædam supra sunt pag. 121.

Ibid. καὶ τὰ περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν] Male Rufinus et Christophorsonus ex uno Melitonis libro duos fecerunt; alterum de recta conversatione; alterum de prophetis; quasi in Græco legeretur καὶ τὸ περὶ προφητῶν. (ita *Lectt. Christoph.* Habet *Steph.* edit. καὶ τὸ περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν, et καὶ τὸ περὶ π. cod. *Par.* 2.) Sed cum in omnibus scriptis codicibus, et apud Nicephorum, non alia lectio reperiatur quam ea quæ vulgata est, merito illorum sententiam et interpretationem rejicimus. Adde quod Hieronymus in lib. de scriptoribus Ecclesiasticis, qui ex Eusebii historia totus fere descriptus est, hunc Melitonis librum *de vita prophetarum* inscribi dicit. In codice Maz. et Med. scribitur τὰ περὶ τῆς πολιτείας, itemque in Fuk. et Saviliano. VAL. Invenisse videtur Hieronymus περὶ πολιτείας καὶ τῶν προφητῶν. Lectioni Valesii addit auctoritatem suam *cod. Norfolc.* Semlerus *Hist. Eccles. Select. Capit.* vol. I. p. 50. intelligendam esse censet per vocem πολιτείας *politiam Mosis;* vereor autem ut vox πολιτεία sola ambulans istud significet; et forsitan a solenni interpretatione non est discedendum; quinetiam de prophetis veteris tantum Testamenti haud putaverim hic exposuisse Melitonem. Vide enim quod sequitur mox infra in nota ad lin. 23.

Ibid. l. 19. ὁ περὶ Κυριακῆς] Hoc nomine appellarunt hebdomadale Dominicæ resurrectionis festum ante Melitonem Dionysiumve Corinthium æqualem ejus, S. Joannes, *Apoc.* i. 10. discipulusque ejus Ignatius in *Epist. ad Magnesios*, §. 9. Qui quidem dies sacer, cum Apostolicis temporibus institutus esset, atque exinde ab omnibus Christianis observatus, sabbatum, quod abrogatum fuisse testatur S. Paulus in *Epist. ad Coloss.* ii. 16. prorsus exclusit, sed sensim gradatimque. Quapropter Melito in libro suo ostendisse existimari possit, quantum dies primus, seu, ut mystica ratione eum vocabant, dies octavus, septimum diem dignitate præstaret. Confer *Epist.* S. Barnabæ adscript. cap. 15. et S. Basil. M. *De Spiritu S.* cap. 27.

Ibid. ὁ περὶ φύσεως ἀνθρώπου.] πίστεως *Niceph.* qui omisit voces ὁ περὶ ante πλάσεως, et vetus interpres *Rufinus* habet *De fide hominis,* καὶ ὁ περὶ refert Burtonus extare in *codice Maz.* sed καὶ περὶ sine articulo in *cod. Norfolc. unoque de Florentinis.*

Ibid. l. 20. ὁ περὶ ὑπακοῆς πίστεως καὶ ὁ περὶ αἰσθητηρίων] Apud Niceph. legitur ὁ περὶ ὑπακοῆς πίστεως· καὶ ὁ περὶ αἰσθητηρίων, ut duo fuerint Melitonis libri: alter de obedientia fidei; alter de sensibus; idque confirmant Hieronymus et Rufinus. In omnibus tamen nostris codicibus legitur καὶ ὁ περὶ ὑπακοῆς πίστεως αἰσθητηρίων absque distinctione, quam Rob. Stephanus post vocem πίστεως adjecit. Fuit igitur hic Melitonis liber ita inscriptus: De obedientia sensuum fidei: seu quod idem est, de obedientia fidei quæ fit a sensibus. Quidam enim hæretici aiebant, animales quidem seu psychicos sensuum opera credere: spiritales vero per rationem. Ita Heracleo explicabat locum illum ex Joannis Evangelio: *Nisi signa et prodigia videritis, non credetis.* Quæ Christi verba aiebat Heracleo dici proprie ad eos, qui per opera et sensus naturam habeant obediendi, non autem credendi per rationem. Refert hæc Origenes enarrationum in Joannis Evangelium tomo 13. ubi id refutat, docetque tam spiritales quam animales non posse nisi per sensum credere. VAL. Apostolus habet, τελείων δέ ἐστι ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. *Heb.* v. comm. ult. Attamen Strothius lectionem alteram in textum recepit, a *Christophorsono* quoque prælatam. Certe nihil facilius erat, quam ut voculæ καὶ ὁ περὶ exciderent. Ita exempli causa exhibet *codex Bodl.* seu *Savil.* ἔτι δὲ καὶ ὁ περὶ ὑπακοῆς omissis verbis ὁ περὶ φύσεως ἀνθρώπου καὶ ὁ περὶ πλάσεως. Atque etiam *Hieronymus*, qui omiserat illa, ὁ περὶ φύσεως ἀνθρώπου, inverso ordine ita locum Latine reddidit, quasi invenisset, καὶ ὁ περὶ αἰσθητηρίων, καὶ ὁ περὶ πίστεως, καὶ ὁ περὶ πλάσεως. Rufinus posuit, *De obedientia fidei*, *De sensibus.* Ergo hoc idem recepi, Strothium secutus. Ita etiam nunc Zimmerman. atque Burtonus, hic vero notat MSStos omnes cum Stephani et Valesii lectione consentire. Restat ut moneam, commemorasse Eusebium Dionysii Corinthii ad Athenienses epistolam, διηγερτικὴν πίστεως καὶ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας. Infra p.

Ibid. l. 21. ὁ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος ἢ νοός] ὁ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος ἦν. ἐν οἷς. Hæc est lectio codicis Regii, (et ed. R. Steph.) cui consentit etiam Nicephorus. Verum in aliis codicibus Maz. Med. et Fuk. longe aliter scriptus legitur hic locus: ὁ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος ἢ νοός. Quam scripturam

veram esse non dubitamus. Nam et interpretatio Rufini eam confirmat; *de anima et corpore et mente.* VALESIUS. *Hieronymus* nihil interea habet post σώματος. Omittit ἡ νοὸς ἦν ει οἷς *cod. Venet.* sed cum Stephano faciunt *codd. Paris. ambo* referente Burtono. Cum Valesiana lectione consentiunt *codd.* nostri *Bodl.* sive *Savil.* et *Norfolc.* exemplarisque ed. Stephanianæ penes *Jonesium Lectt.* a Readingio ad calcem edit. suæ allatæ. Legendum vero post *Rufini Versionem* καὶ νοός. Hæc tamen interpretatio ante illud *de Hospitalitate* verba *de Anima et Corpore* male repetita habet. Woogius quoque in *Dissert.* sua supra memorata distinctionis nota posita post vocem σώματος verba quæ sequuntur, hoc modo præstat, ἦν ἐν οἷς καὶ ὁ περὶ λουτροῦ, quod tamen vix probo.

Ibid. l. 23. περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ] In codice Maz. Med. et Fuk. et apud Nicephorum legitur περὶ κτίσεως καὶ γενέσεως Χριστοῦ. Id est: *De creatione et generatione Christi.* Quam scripturam veram esse non ambigimus. Rufinus quidem vulgatam lectionem (πίστεως pro κτίσεως) secutus est, ut ex interpretatione ejus apparet. Hieronymus vero uno generationis vocabulo contentus, vocem κτίσεως utpote duriorem declinavit, propterea quod Christum in ordinem creaturarum cogere videretur. Verum antiqui Patres qui ante concilium Nicænum vixere, per vocabulum κτίσεως, non eam solum creationem quæ ex nihilo fit, sed omne genus productionis intellexerunt, ipsamque adeo generationem Verbi. Itaque id quod in Proverbiis legitur: *Dominus creavit me principium viarum suárum*, de generatione illa æterna exposuerunt: itemque illud Apostoli, *primogenitus omnis creaturæ.* Quæ omnia Marcellus quidem Ancyræ Episcopus, de incarnatione Christi dicta esse contendebat: sed refutatur ab Eusebio in libro ii. contra Marcellum cap. 3. et in lib. iii. de Ecclesiastica Theologica cap. 2. Porro in codice Mazarino ad vocem κτίσεως notatur in margine eadem manu Γρ. πίστεως. Quæ nota significat, in quibusdam exemplaribus pro κτίσεως scribi πίστεως. VAL. Pro librorum editorum lectione πίστεως testem citat Strothius *Christoph.* pro altera autem κτίσεως, quam ipse in textum primus recepit, *Cod. Veneti Lectt. MS. Steph. editionisque Genev. Marg.* quibus nunc adde *MS. Norfolc.* et *Cod. Savil.* seu *Bodl.* in hoc tamen libro scribitur κτήσεως. Cum Strothio

itaque *κτίσεως* ut veriorem lectionem edidi. Idemque nunc fecisse videntur in editionibus suis Zimmerman. et Heinichenus, cum Burtono, qui quidem codices consentire *Med. Maz. Fuket.* testatus est. Interea vix quenquam moneri opus est, Melitonis *ὀρθοδοξίαν* de Filii Dei natura satis tueri fragmenta quæ supersunt, ut testimonium omittam de hac re auctoris *Parvi Labyrinthi* apud Eusebium lib. v. *Hist.* c. 28. quod supra collocavi pag. 125.

P. 120. l. 24. *λόγος αὐτοῦ περὶ προφητείας*] Rufinus hæc cum verbis superioribus conjunxit hoc modo: De fide et generatione Christi et de prophetia ejus, cui tamen non assentior. Rectius Hieronymus in libro de scriptoribus Ecclesiasticis hunc locum ita vertit. *Item de prophetia sua librum unum.* Certe Melitonem prophetam a plerisque habitum fuisse docet Tertullianus. Hieronymus in Melitone, *Hujus*, inquit, *elegans et declamatorium ingenium laudans Tertullianus in septem libris quos scripsit adversus Ecclesiam pro Montano, dicit a plerisque nostrorum prophetam putari.* Val. Invenisse Hieronymus videtur *καὶ λόγος περὶ προφητείας αὐτοῦ*. Sed vero Semlerus, ubi supra, scriptum fuisse hunc librum a Melitone contra Montani prophetiam arbitratur. Idque recte, ni fallor, cum Clemens Alexandrinus in libro illo *περὶ προφητείας* jam olim perdito certe partem aliquam ejus operis contra ejusdem Montani sectatores scripserit, quod testatur ipse Clemens in loco, qui dignus est, ut hic afferatur.——*μὴ τοίνυν ψυχικοὺς ἐν ὀνείδους μέρει λεγόντων ἡμᾶς οἱ προειρημένοι* (Valentiniani) *ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες· ἤδη γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς τῇ νεᾳ προφητείᾳ μὴ προσέχοντας, ψυχικοὺς καλοῦσιν, πρὸς οὓς ἐν τοῖς περὶ προφητείας διαλεξόμεθα. Strom.* iv. §. 13. p. 605. ed. Potteri. Tum præterea Melitonem adversus hæreticos aliquos scripsisse ex Hieronymi loco in *Epist.* ejus *ad Magnum* constat, quem in Apollinarii Fragmentis mox afferam. Hinc quoque verisimile videtur, episcopum Sardensem, qui ipse, ut notat Valesius a plerisque propheta habitus est, Montanum falsum prophetam et sectatores ejus non tantum in hoc libro oppugnavisse, sed etiam in illis *περὶ πολιτείας καὶ προφητῶν* jam supra commemoratis.

Ibid. *καὶ ὁ περὶ φιλοξενίας*] *καὶ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ὁ περὶ φιλοξενίας.* Hæc est scriptura codicis Regii, (et *ed. Steph.*) quam confirmat etiam Rufinus. Verum cum hic

Melitonis liber de anima et corpore, jam antea commemoratus sit, quid opus est rursus eum hic recensere? Certe in codice Med. Fuk. et Savil. verba illa καὶ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος non habentur. Sed neque apud Hieronymum ac Nicephorum ulla eorum exstat mentio hoc loco. Optimus tamen codex Maz. ea retinet, sed inverso ordine in hunc modum καὶ ὁ περὶ φιλοξενίας· καὶ ὁ περὶ ψυχῆς καὶ σώματος. VAL. Pro hoc additamento adferendus est *cod. Norfolc.* nunc addit Burtonus *unum ex codd. Florentinus* et *Parisiensem utrumque*, contra vero pugnare aiebat Strothius *cod. Veneti Lectt.* et *ed. Genev. Marg.*

P. 121. l. 1. ἡ κλεὶς] Labbæus in tom. ii. *De Script. Ecclesiast.* pag. 87. "In codice nostro MS. membraneo (Collegii "Claromont. Parisiis) nomen ejusdem (Melitonis) præfert "*Clavis Scripturæ* (Eusebius inter cætera Melitonis scripta "recenset τὴν κλεῖδα, et S. Hieronymus in *Catalogo* librum, "qui *Clavis* inscribitur) haud multum diversa a Formulis "spiritualis intelligentiæ, quæ inter opera S. Eucherii an-"numerantur." Hæc Labbæi a Fabricio quoque ad Hieron. *De Viris Ill.* cap. xxiv. allata sunt. Inter schedas vero Grabii MSStas quæ in Bibliotheca Bodleiana conservantur, extat codicis illius Claromontani apographum cum alio quodam ejusdem operis exemplari collatum. Inventum autem esse dicitur exemplar posterius ad calcem Bibliorum Theodulfi Aurelianensis episcopi, quæ tunc ad bibliothecam pertinebant præsidis senatus Parisiensis De Mesmes. Initio codicis Claromontani legitur hic titulus, eadem, qua liber ipse, manu exaratus. "*Melitus Asianus episcopus hunc librum edidit, et* "*congruo nomine clavem appellavit.*" Indicem alterum, qui ibidem extat, Labbæus composuisse fertur, sic se habentem, "*Melitonis episcopi in Asia et Martyris Clavis Sacræ Scrip-*"*turæ.*" Ad hæc continet 87 paginas in quarto, ut loquuntur, hoc Grabii apographum.

Opus vero istud Melitoni adscriptum, dum in figuratis verbis sanctæ Scripturæ, perinde ac Formulæ illæ S. Eucherii a Labbæo memoratæ, abditisque eorum sensibus exponendis, versatur, ita tamen ab iis discrepat, ut plurima sibi propria opus conservet. At vero Formulas illas, sicut opuscula alia, Eucherio abjudicandas censet Sixtus Senensis in *Biblioth. Sancta* lib. iv. p. 226. utpote quæ ex auctoribus eodem Eu-

cherio recentioribus hinc inde collectæ sunt. Quidquid autem de γνησιότητι librorum Eucherii statuitur, certe opus quidem *Clavem* dictum non totum a Melitone secundi sæculi scriptore fuisse compositum aliunde abunde constat. En enim ex aliis hanc glossam. *Tres ad trinodam fidelium professionem, id est, clericorum, monachorum, et conjugum; de hac tripartita in ecclesia professione per Ezechielem Deus loquitur*, &c. Proferam hæc quoque verba; *Hostia pacifica; opus misericordiæ, quæ ideo hostia pacifica adpellatur, eo quod hosti diabolo resistat, et Deo hominem reconciliet. In Psalmo, Tollite hostias et intrate in atria ejus.* Ubi ad marginem notavit aliquis, *Allusio hostis ad hostiam, quæ nonnisi a Latino quopiam excogitata sit.* Itaque additamentis auctum fuisse, de quo agimus, libellum, pro certo credendum esse dicerem; ut si a Melitone fuerit scriptus, quod haud negaverim, sincerum tamen atque incorruptum opus neutiquam censeri id debeat. Relinquo autem pro instituto meo, quæcunque incerta sunt, ex quibus profecto nil nisi incertum colligendum.

Sed postquam superiora scripsi, addidisse quædam de opere isto atque de codice Claramontano Gallandium compertum habui in Prolegomm. tom. I. *Bibl. PP.* c. 24. p. cxx. "Ex "hac *Clavi Scripturæ*, inquit, desumtus forte locus ille qui ad "*Genes.* xxii. 13. in bibliis Sixtinis sic a Nobilio citatur: "Melito, *Syrus et Hebræus dicunt*, κρεμάμενος, *pendens, ut* "*manifestius effingeret crucem.* (Vid. supra pag. 124.) Ceterum "quum Crusius pridem in se recepisset semet editurum cum "aliis ecclesiasticæ antiquitatis monumentis, antiquam illius "operis versionem cum emendationibus Sirmondianis, neque "unquam quod quidem sciam promissis stetisset: propterea "amicorum optimus meo nomine ad virum perillustrem "Parisiis agentem litteras perferendas curavit, quibus tum de "hoc Melitonis opere sciscitabatur, tum de ipso codice manu "exarato describendo consilium studiumque aperiebat. Verum "ab eo V. C. responsum tulit hujusmodi: Le livre qu'on de-"mandoit sous le nom de Κλεῖς, seu *Clavis Melitonis Sar-"diensis*, MS. du College de Clermont, est une espèce de "Dictionaire ou Vocabulaire interpretatif des mots difficiles "de l'Ecriture sainte. Son veritable titre est: *Miletus* (sic) "*Asianus episcopus: hunc librum edidit, quem et congruo*

"*nomine* Clavem *appellavit.* L'ouvrage est un in quarto assez "mince, d'environ 300 pages en velin, dont l'écriture est de "la fin du XII. ou commencement du XIII. siècle. Cet ouvrage "ne paroit pas pouvoir être d'une grande utilité." Hæc attulit Gallandius. Constat præterea ex cl. Keilii nota ad Harlesianam edit. *Biblioth. Gr. Fabric.* vol. vii. p. 150. Christianum Woog. *Dissertationum duarum de Melitone* auctorem, postquam Crusius Gottingensis a promissa Clavis istius editione morte fuisset præpeditus, idem in se suscipere statuisse; verum neque hunc promissis suis stetisse, sed tantummodo in *Dissertatione Secunda*, p. 21. singulorum hujus scripti capitum syllabum dedisse, et p. 49. cap. primum, in quo membra Deo patri in Scriptura S. per ἀνθρωποπαθείαν tributa, quid significent exponitur, speciminis loco exhibuisse. Ex quo quidem specimine judicat cl. Keilius, non magnam sane hac in re jacturam fecisse orbem litteratum.

P. 121. l. 1. καὶ τὰ περὶ τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς ἀποκαλύψεως] Duos diversos fuisse libros, quorum unus de diabolo, alter de apocalypsi ageret, ex Rufino et Hieronymo colligitur. STROTH.

Ibid. l. 2. καὶ ὁ περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ] Hoc in libro contendebat Melito Deum corporalem esse; idque ex variis scripturæ locis comprobabat. Quem quidem Melitonis errorem merito reprehendit Origenes in expositione in Genesim his verbis: προδιαληπτέον πρότερον, ποῦ συνίσταται, τὸ κατ' εἰκόνα ἐν σώματι, ἢ ἐν ψυχῇ. ἴδωμεν δὲ πρότερον οἷς χρῶνται, οἱ τὸ πρῶτον λέγοντες· ὧν ἐστὶ καὶ Μελίτων, συγγράμματα καταλελοιπὼς, περὶ τοῦ ἐνσώματον εἶναι τὸν Θεόν· μέλη γὰρ Θεοῦ ὀνομαζόμενα εὑρίσκοντες &c. quæ referuntur a Theodorito in cap. 20. quæstionum in Genesim. Eundem Melitonis errorem observat Gennadius in libro de dogmatibus Ecclesiasticis: *Nihil corporeum in Trinitate credamus, ut Melito et Tertullianus.* VALESIUS. Hæc Valesius, qui tamen in priore editione sua verba verterat, *librum de Incarnatione Dei.* Sed et alii plerique viri docti Origenis auctoritate inducti in alteram interpretationem cesserunt. Atque fatendum est, etsi jure possit absolvi crimine sentiendi cum Audianis, sive Anthropomorphistis, Tertullianus, (is qui ab illorum errore tam longe profecto aberat, ut Deum impassibilem esse statueret, corpus et mate-

riam quidem Deum esse volens sed *innatam*, verba ipsius in lib. I. *adv. Marcion.* c. 15. *et infectam et æternam*, immo in lib. ii. adv. eund. c. 5. hominem negaret facie et corporalibus lineis, tam variis in genere humano, *ad uniformem Deum expressum* esse, quem porro *innatabilem et informabilem* in cap. 27. *adv. Praxeam* appellat) fatendum est, inquam, saltem Melitonem humani aliquid in hac re passum videri posse, quippe cum Origenes in loco a Valesio laudato, ostendat illos, qui cum Melitone senserunt, opinionem suam defendisse, ex eo quod membra in sacra Scriptura Deo tribuantur, et quod Abrahæque et aliis sanctis forma aliqua præditus Deus apparuerit. At vero, ne dicam, quod Schurfleischius in *Historia* sua *Eccles.* p. 94. decipi vult Origenem, qui Melitonem Deo corpus tribuisse existimat, cum *τὸ σῶμα* et *τὴν οὐσίαν* pro re una Melito usurparet; ac præterea quod ipse quoque Origenes statuit, Dei incorporeitatem in S. Scriptura haud manifeste designari, sic disserens fine *Præfationis* suæ in *Opus De Principiis*; certe Clavis illa Melitoni adscripta, de qua supra egimus, in capite *De Dei nominibus*, omnia loca Scripturæ, in quibus membra Dei commemorantur, non crasse, sed mystica ratione exponit. Porro hoc caput esse ipsum *περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ* librum ab Eusebio commemoratum censet cl. Woogius, qui, ut supra retuli, caput primum libri appellati *Clavis* nunc demum edidit. Vid. Dissert. ejus iii. pag. 60. Sed de hoc viderit ille. Et, quomodocunque exponitur dubius hic titulus, *περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ*, pristinæ meæ suspicioni tandem nuntium remitto, quem ante me suggessisse in *Dissertatione* sua *de Eusebii Cæsariensis auctoritate* cl. Danzium nunc certior factus sum. Scilicet cum Anastasius Sinaita librum excerpsisset Melitonis *περὶ σαρκώσεως Χριστοῦ* appellatum, cujus quidem *ῥῆσιν* hic attuli, idem fuisse hoc opus conjecturam feci, atque illud *περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ*, ut ejus titulus posterior esset, *ἢ περὶ σαρκώσεως Χριστοῦ*, quis enim, olim dixi, in se reciperet, Origeni unquam visum esse ipsum Melitonis opus *περὶ ἐνσωμάτου Θεοῦ*, cujus quidem titulus ad notitiam ejus pervenisset.

Interea Hieronymus Græcam Eusebii vocem retinuit, incertus, ut Cavio in *Hist. Literaria*, v. *Melito*, videtur, quid voluerit. Vertit autem Rufinus, *De Deo corpore induto.*

P. 121. l. 3. πρὸς Ἀντωνῖνον βιβλίδιον] Hujus *Apologiæ* excerpta quædam supra allata sunt. Vid. pag. 109.

Ibid. l. 10. Οὐδεμία ἀνάγκη &c.] Anastasius, sæculi sexti scriptor, in *Hodego* suo, adversus Monophysitas disputans, Melitonis verba præfatus ea, quæ hic sequuntur, affert; Ἀμέλει γοῦν ὁ θεῖος καὶ πάνσοφος ἐν διδασκάλοις Μελίτων, ἐν τῷ περὶ Σαρκώσεως Χριστοῦ λόγῳ τρίτῳ λίαν ἐπιμέμφεται ἐξηγητὴν τὸν βουλόμενον ἐκ τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα ὑπὸ Χριστοῦ πραχθέντων παραστῆσαι, ἢ πιστώσασθαι τὸ ἀληθὲς τῆς ψυχῆς, ἢ τοῦ σώματος αὐτοῦ· ἢ (for. legend. μὴ ἐκ) τῶν φυσικῶν καὶ ἀναμαρτήτων αὐτοῦ πραγμάτων, λέγω δὴ πείνης, δίψης, ὕπνου, δακρύου, πτύσματος, ἱδρῶτας, ἐκκρίσεως τῆς διὰ ῥινὸς, καὶ ἐκκρίσεως καὶ ἀποβολῆς τῆς φθειρομένης καὶ πεπτομένης βρώσεως καὶ πόσεως φυσικῶς. οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχὴν ὁμοίως ἀδιαβλήτων καὶ φυσικῶν ἡμῖν ὄντων, τοῦτ' ἔστι τῆς λύπης καὶ ἀγωνίας καὶ ἀθυμίας. φησὶ γὰρ κατὰ Μαρκίωνος συντάττων ὁ θεόσοφος Μελίτων· ἀπηρνεῖτο γὰρ καὶ ὁ Μαρκίων, καθάπερ Σευῆρός τε καὶ Γαϊανὸς τὴν ἔνσαρκον Χριστοῦ οἰκονομίαν, τὰς αὐτὰς προτάσεις καὶ χρήσεις εὐαγγελικάς· (deest aliquid) ἅς περ καὶ νῦν οὗτοι πρὸς ἡμᾶς οἱ Μαρκίωνος τοῦ Ποντικοῦ μαθηταί· πρὸς ὃν λίαν ἐχεφρόνως ὁ Μελίτων ἀπεκρίνατο φάσκων, ὡς ΟΥΔΕΜΙΑ ἀνάγκη &c. *Certe divinus et sapientissimus inter doctores Melito in tertio de Incarnatione sermone, graviter invehitur in illos interpretes, qui comprobare nituntur ex factis Christi post baptismum veritatem corporis et animæ, itemque naturalium* (forsan, *non autem ex naturalibus*) *et omnis peccati expertium operationum ejus, famis, inquam, sitis, somni, laboris, lacrymarum, sputi, sudoris, excretionis per nares, egestionisque corrupti et naturaliter concocti cibi ac potus: neque horum duntaxat, sed et eorum, quæ animæ nostræ a natura inesse solent: hoc est tristitiæ, mœroris, et dejectionis. Nam contra Marcionem disputans sic ait cœlesti cognitione excellens Melito: negabat enim etiam Marcion sicut Severus et Gaianus, divinam Christi incarnationem, iisdem testimoniis Evangelii adversus Melitonem usus; quibus nunc isti Marcionis Pontici discipuli adversus nos utuntur. Cui valde scite et opportune respondit Melito in hunc modum.* Non esse necessarium &c. Scilicet naturalia, quæ hic commemorata sunt, tanquam turpia atque indigna Filio Dei adducens, humanam Christi naturam Marcion impie negabat.

P. 115. l. 18. ἐν τῇ τριετίᾳ τῇ μετὰ τὸ βάπτισμα] Ex eo quod ab usitatiori hic disceditur sæculi hujus sententia, quæ unum tantum Dominicæ prædicationi annum statuebat, potest suboriri νοθείας aliqua suspicio in hunc Melitonis librum. Quum vero in alia prorsus abierint circa hanc rem, ut de Tertulliani opinione sileam, Irenæus, discipulusque ejus Hippolytus, et Origenes, ex quibus Irenæus in lib. ii. *Contra Hæres.* cap. 22. al. 29. Valentinianam opinionem mortem Christi duodecimo post baptismum mensi assignantem confutavit; Hippolytus autem in *Interp.* sua *in Danielem* §. 4. Christum docet advenisse anno mundi 5530, passum vero esse anno 5533. Origenesque *Contr. Celsum* lib. ii. cap. 12. p. 397. ed. Delar. p. 67. ed. Spenceri, habet istud, ὁ δὲ Ἰούδας παρὰ τῷ Ἰησοῦ οὐδὲ τρία διέτριψεν ἔτη, notam inde affigi νοθείας huic operi de Incarnatione Christi haud oporteret. Videantur de re ipsa controversa nuperi scriptores Priestleius et Newcomius, quos tamen pariter ac Nicolaum Mannum, insignem sententiæ apud multos veteres receptæ vindicem et ante Priestleium reductorem, hic Melitonis locus fugit. Neque Hippolyti locus eidem Priestleio Newcomiove notus fuit, in opere tamen extans, quod anno 1772 Romæ jam editum fuerat.

P. 122. l. 3. Hæc attulit Anastasius &c.] Haud memoratur, ut dixi, Melitonis liber iste inscriptus, *De Incarnatione Christi*, περὶ σαρκώσεως Χριστοῦ, in indice operum ejus ex Eusebio modo adducto, neque etiam alter ille *de Passione*, ex quo pauca verba, quæ descripsi, idem affert Anastasius, cap. xii. p. 216. Hæc vero fragmenta, cum fugissent Halloixium in *Vit. S. Melitonis*, video Gallandium in *Bibliotheca* sua *Patrum* reposuisse; quorum dictorum prius illud Cavius in *Hist. Lit.* sub *Melitone*, et Grabius in Notis ad *Bulli Opera*, protulerant. "Fragmentum ipsum (inquit Cavius) cum sit quantivis pretii, "nec a quoquam, quod sciam, etiam diligentissimo Fidei Nicænæ "defensore in medium prolatum, integrum hic deponam." Tum eodem adducto, exclamat; "Notent hæc Eutychiani, "duarum in Christo naturarum oppugnatores; notent Ariani, "et qui Socini de grege Dominum nostrum Deum verum et "sempiternum esse præfracte negare non verentur." Grabius porro l. c. vix dubitare se ait, dum confert hæc Melitonis cum loco pene æqualis auctoris apud Euseb. *Hist. Eccl.* b. v. c.

28. Τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτωνος καὶ τῶν λοιπῶν, τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστὸν, quin hæc ipsa Melitonis ab Anastasio adducta, illi auctori Eusebiano ob oculos versata fuerint. Conferas et locum Melitonis ex *Chronico Paschali* supra allatum pag. 118. alterumque ex eodem Anastasio post hæc positum pag. 122.

Eusebius quidem, a quo opus hoc, ut dixi, haud commemoratum est, ad finem capitis hujus de Melitonis libris addit, καὶ τὰ μὲν τοῦ Μελίτωνος τοσαῦτα, sed tantum eo indicatur, Halloixio verba interpretante, omnes Melitonis libros enumerasse Eusebium quos novisset, ἃ εἰς ἡμετέραν γνῶσιν ἀφῖκται, inquit ille capitis initio. Meminisse quoque oportebit quæ idem admonuit historicus de Serapionis operibus in lib. iv. *Hist.* cap. 12. Τοῦ δὲ Σαραπίωνος τῆς περὶ λόγους ἀσκήσεως, καὶ ἄλλα μὲν εἰκὸς σώζεσθαι παρ' ἑτέροις ὑπομνήματα· εἰς ἡμᾶς δὲ μόνα κατῆλθε τὰ πρὸς Δομνίνον &c. Conferas quæ ad Apollinaris Fragmenta nos infra notabimus. Porro perinde quasi hujusmodi opus a Melitone scriptum esset, testatus est S. Hieronymus in *Epistola ad Magnum*, ut modo vidisti, Melitonem, aliosque patres, quos ibi memoravit, *venena hæresium singularum, et ex quibus philosophorum fontibus emanarint*, scriptis explicavisse. Talem autem originem Gnosticis, ac consimilibus hæreticis Valentinianis et Marcionitis, exprobare Irenæus et maxime Tertullianus solet. Interea de libro, Εἰς τὸ πάθος, Melitoni ab eodem Anastasio adscripto constat, cum ex illo auctore tum ex loco, quem ex *Thesauro* MSto Nicetæ Choniatæ afferam, habitum esse antiquitus librum illum pro opere vero ac germano apud omnes diversa utcunque sentientes, hæreticos et orthodoxos.

P. 122. l. 11. Ὁ Θεὸς πέπονθεν ὑπὸ &c.] Hoc inter testimonia attulit Anastasius quæ prodebant Theodosiani et Gaianitæ, ut probarent, ipsum etiam Deum Verbum cum carne sua passioni fuisse obnoxium, Μελίτωνος ἐπισκόπου Σάρδεων, ἐκ τοῦ λόγου, Εἰς τὸ πάθος· ΘΕΟΣ πέπονθεν &c. Tum præterea laudatus est hic versiculus a Niceta Choniata in *Thesauro* suo *Orthodoxo*, qui Græce adhuc in bibliothecis latet, et cujus quinque tantum libri Latine editi sunt. Sic nimirum in Codice Bibliothecæ Vaticanæ, numero 643 designato, in ususque meos inspecto, quo quidem continetur Nicetæ opus, Meli-

tonis istud profertur; Libro Nicetæ 13: Μελίτωνος Σάρδεως. Ὁ Θεὸς πέπονθεν ὑπὸ δεξίας Ἰσραηλίτιδος· προβάλλονται δὲ (loquitur Nicetas de hæreticis, qui Theopaschitæ nominati sunt) καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα· πρὸς πάντα δὲ ἡμῖν μία λύσις ἀρκέσει, φησὶν ὁ θεόλογος Γρηγόριος· μήπου τὸν λογισμὸν ὀκλάσῃς, αἷμα Θεοῦ καὶ πάθος ἀκούων καὶ θάνατον, μήπου περιενέχθῃς ἀθέως, ὡς Θυσυνήγορος. ubi corrigendum ex edito Gregorio et MSto Bodleiano *Operis Nicetæ*, Θεοῦ συνήγορος, verba enim in *Orat.* 42. Gregorii Naz. exstant p. 690. tom. I. ed. Paris. Sed et Euthymius Zigabenus in *Panoplia*, si bene memini, Melitonis versiculum adduxit.

Ibid. l. 10. ὁ Θεὸς πέπονθεν] Locus insignis, ad quem illustrandum videsis quæ superius adnotavimus in Prolegom. cap. I. §. viii. ubi de Christi divinitate luculentissimum testimonium propugnamus, quod occurrit in S. Clementis Romani Epist. 1. ad Corinthios cap. ii. (καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ (τοῦ Θεοῦ) ἦν πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν). Verum præter Clementem, alios etiam patres apostolorum ætati suppares ita fuisse locutos, testem habemus locupletem S. Ignatium martyrem, qui in Epist. ad *Ephesios* cap. i. sic scribit, Μιμηταὶ ὄντες Θεοῦ, ἀναζωπυρήσαντες ἐν αἵματι Θεοῦ κ. τ. λ. *Quum Dei sitis imitatores, excitantes vos per sanguinem Dei* &c. Ita nimirum locuti patrum vetustissimi, ab Apostolo Paullo edocti *Act.* xx. 28. GALLANDI. Propter unionem enim naturæ humanæ cum divina ita semper Christiani locuti sunt. Quam quidem unionem arctissimam haud diu post Melitonis tempora his verbis notatu dignissimis Origenes signavit. Ὅμως δὲ ἴστωσαν οἱ ἐγκαλοῦντες (sc. ethnici Christianos criminati, opinari eos illum Deum esse, qui constet ex mortali corpore) ὅτι ὃν μὲν νομίζομεν καὶ πεπείσμεθα ἀρχῆθεν εἶναι Θεὸν καὶ υἱὸν Θεοῦ, οὗτος ὁ αὐτολόγος ἐστὶ καὶ ἡ αὐτοσοφία καὶ ἡ αὐτοαλήθεια· τὸ δὲ θνητὸν αὐτοῦ σῶμα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐν αὐτῷ ψυχὴν, τῇ πρὸς ἐκεῖνο οὐ μόνον κοινωνίᾳ ἀλλὰ καὶ ἑνώσει καὶ ἀνακράσει, τὰ μέγιστά φαμεν προσειληφέναι, καὶ τῆς ἐκείνου θειότητος κεκοινωνηκότα εἰς Θεὸν μεταβεβηκέναι. Lib. iii. *Contr. Celsum* c. 41. p. 474. ed. Delaruan. et p. 135. ed. Spenceri. Hoc vero, sicut alia apud eundem scriptorem loca, satis superque ostendit, Christianos iis temporibus in quæstione de utraque natura Christi diligenter versatos fuisse. Ad Melitonem quod attinet, quem

attulerunt hæretici, Theopaschitæ appellati, egregium eum fuisse ambarum naturarum in Christo vindicem, satis ostendit *Parvi Labyrinthi* apud Eusebium locus, quem sæpe hujus rei testem citavi.

P. 122. l. 14. ὑπὸ δεξίας Ἰσραηλίτιδος] Obscuro loco lucis aliquantum, ni fallor, dabunt veteris cujusdam Christiani verba a me ante allata pag. 55.—καὶ, ὡς ἔφη τις τῶν προβεβηκότων, διὰ τῆς θείας ἐκτάσεως τῶν χειρῶν τοὺς δύο λάους εἰς ἕνα Θεὸν συνάγων (scil. ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ). δύο μὲν γὰρ αἱ χεῖρες, ὅτι καὶ δύο λαοὶ διεσπαρμένοι εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς· μία δὲ μέση κεφαλὴ, ὅτι εἷς ὁ Θεὸς, ὁ ἐπὶ πάντων &c. Hæc habet Irenæus, lib. v. c. 17. a Seniore aliquo accepta. Itaque ἡ δεξία allegoristis gens erat Israelitica referente Melitone; Auctor vero *Operis Imperfecti in Matthæum* apud *Opera S. Chrysostomi*, ad *Mat.* vi. 3. dextram a Matthæo memoratam de populo Christiano, lævam de Judæis interpretatus est. Scilicet interpretationes æque probabiles.

Ibid. l. 15. Libri incerti] Fragmentorum, quæ sequuntur, primum ultimumque auctiora, quam antehac, nunc prodeunt. Primi enim tantum priorem partem usque ad verba παρεῖχεν ἀνθρώποις l. 2. p. 117. exhibuit Halloixius pag. 835. tom. ii. *Vit. Patrum Oriental.* ex Catena quadam in Genesin. Verba acceperat a Sirmondo, qui misit ei et illa fragmenta, quæ loco secundo et tertio collocantur. Sed et eadem hæc ex Catena in Genesin Cod. 1825. Regiæ Bibliothecæ Paris. a cl. Lequinio descripta in Grabii schedis MSStis inveni, quæ in bibliotheca Bodleiana conservantur; primum vero fragmentum plus dimidio quam Sirmondianum est auctius. Eadem quoque, non autem similiter aucta, una cum alia præterea ῥήσει quarto et ultimo loco posita, in codicibus nonnullis bibliothecæ Vaticanæ extant; quæ quidem in meam gratiam ut describerentur, impetravit Thomas Burgessius, vir etiam apud exteras gentes eruditionis laude insignis, nunc episcopus Menevensis dignissimus. Quartæ autem ῥήσεως initium, ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος κρεμάμενός φησιν· ὡς σαφέστερον τυποῦν τὸν σταυρὸν in *Romana edit.* τῶν ο'. ad *Genesin* cap. xxii. affertur. Immo vero fragmenta omnia, sed minus ampla pro eo quod ista in codicibus nonnullis habentur, exhibet *Catena in Octateuchum* a Nice-

phoro Græco monacho Lipsiæ haud ita pridem edita, in Col. 281. et 283. tomi I.

Universa autem hæc prætermisisse Gallandium in *Bibliotheca* sua *PP.* pro instituto suo omittendi, quæ in Catenis sunt posita, nunc scio. Nec Woogius, qui fragmenta istæc in *Dissert. Secunda* sua *de Melitone* repetiit, illa itidem, quæ in Nicephori Catena adduntur, posuit. Cæterum hoc notabo, fecisse mentionem Grabium in Schedis MSStis, No. 28. designatis, libri cujusdam Melitonis, "Melito in Genesin Cod. Vat." cujus notitiam habuit ex Johannis Mori Catal. MS. Codd. Vatt. Vereor autem, ut ullum justum opus Melitonis in nobilissima bibliotheca extet, vel ut quidquam præter hæc fragmenta indice illo signetur.

I.

P. 116. l. 16. Καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν] Halloix. habet, *τοῦ μακαρίου Μελίτωνος Σάρδεων. Ὡς γὰρ κριὸς ἐδέθη, φησὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὡς ἀμνὸς* &c. Ita quoque *Codd. Vatic.* 746, et 747, cum nonnulla varietate. Adde *Nicephori in Octateuchum* editam *Catenam.* Ex *Schedis Grabii* pauca mutavi, quæ videbis.

Ibid. l. 17. ὡς ἀμνὸς] Irrepsisse hoc ex superioribus vocibus mihi quidem videtur.

Ibid. l. 18. ἐβάστασε] Ita *Halloix. Codd. Vat.* paucorumque verborum appendix, quam Grabius post hæc fragmenta in schedis suis attulit. Εβάσταζε *Grabii Schedæ* et *Nicephori Catena.* His autem verbis conceptus est locus in Lipomanni *Catena in Genesin* an. 1546. Parisiis excusa : *Melito Episcopus, Dominus noster ut aries vinctus est, et immolatus ut Isaac crucem humeris portavit.* p. 256. Cæterum præeunte Paulo apostolo ad Hebræos qui, dum Abrahami fidem in resurrectionem postea futuram filii sui prædicat, Isaaci sacrificium cum Christi morte conferre videtur cap. xi. comm. 17—19. Irenæus Melitonis adinstar in lib. iv. cap. 5. sive 10. Isaacum ligni bajulum in sacrificio a patre ejus destinato Christi cruciferi ostendit esse typum. Sed multo explicatius, quam Irenæus, de hac re scripsit Tertullianus ; *Itaque in primis,* inquit ille, *Isaac, cum a patre in hostiam deditus lignum sibi ipse por-*

taret, Christi exitum jam tunc denotabat in victimam concessi a patre, et lignum passionis suæ bajulantis. Lib. iii. adv. Marcion. c. 18. Confer et *adv. Judæos*, cap. 20. Itidem sub lege agnus mactatus typus fuit Christi, quem quidem *agnum Dei* appellat Joannes Baptista.

P. 116. l. 18. ἐπὶ τοῖς ὤμοις αὐτοῦ] Ita *Schedæ Grabianæ.* Abest αὐτοῦ ab *Halloixio Niceph.* alteroque saltem *Codicum Vat. Nicephorus* quoque ἐπὶ τοὺς ὤμους habet, nescitque verba sequentia ἀναγόμενος σφαγῆναι. Mox post τοῦ μέλλοντος πάσχειν vocem Χριστοῦ in iisdem *Schedis* inveni.

P. 117. l. 2. ἀνθρώποις] Cum hac voce finitur ἡ ῥῆσις in *Codd. Vaticanis, Halloixio, Nicephoroque. Schedæ Grabii* reliqua suppeditarunt.

II, et III.

P. 118. l. 2. καὶ θυθεὶς ἐλυτρώσατο] τυθεὶς *Cod. Vat.* 748. et *Nicephori Catena.* In *cod.* autem *Vat.* 746. voces ἔλυσε καὶ θυθεὶς omissæ sunt, et in *Schedis Grabianis* desunt καὶ θυθεὶς ἐλυτρώσατο.

Ibid. l. 3. ὁ Κύριος ὁ ἀμνὸς] Deest uterque articulus in *Cod. Vat.* 748. Ex *Grabianis Schedis* solis illum ante ἀμνὸς accepi.

Ibid. l. 4. ἐν φυτῷ Σαβὲκ] Vid. infra Fragment. IV.

Ibid. l. 5. ὁ ἀμνὸς] Legendum esse, prout Halloixius vertit, licet suspicari ὁ κριὸς, quod tamen nullus suppeditat codex vel manu exaratus vel typis impressus. Versio quidem Bibliorum Coptica, *agnus aliquis* præ se fert ab Holmesio ad *Genesis* locum commemorata ; sed nihil ejusmodi ibi Melitonem invenisse evidentissime constat, ex iis quæ in Num. IV. sequuntur. Verumtamen revera extitisse in aliis nonnullis S. Scripturæ versionibus istiusmodi varietatem, vel potius, expositionem, cuique patebit *Excerptum* inspicienti *Liturgiæ Syriacæ Septimanæ Passionis D. N. Jesu Christi*, quod edidit ex codice MS. Lipsiensi anno 1720 J. C. Clodius. Vide pag. 5. *Excerpti.* Cui addendum quod posuit infra S. APOLLINARIS, ὁ ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ παῖς Θεοῦ ὁ δεθείς.

Ibid. l. 6. ἐμπεποδισμένον] Ita *Codd. Vat. Nicephori Catena Schedæque Grabii*, qui tamen adnotavit, *Cat. Reg. Francisci Foc.* habere ἐμπεπεδημένον ; quod *Halloixius* exhibet. In primo horum Fragmentorum tam πεπεδημένος, quam πεποδισμένος

positum est de Isaaco collato cum ariete, quemadmodum cum eo confertur hoc loco Christus. Vid. lin. 6. et lin. 10.

IV.

Ibid. l. 13. Τὸ κατεχόμενος &c.] Præstant hanc ῥῆσιν cum *duo Codices Vaticani*, in quibus minus apte κατεχόμενον exaratum est, tum vero *Nicephori Catena*, ubi rectius κατεχόμενος extat.

Ibid. ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος] Vir quidem celeberrimus Montfauconius, *Prælim. in Hexapla Origenis*, in eorum sententiam propendere videtur, qui velint, *Syrum* hunc et fortasse etiam *Hebræum*, quorum lectiones a patribus sæpe conjunctim afferuntur, versiones aliquas Græcas ex Syriaca versione atque Hebraico factas indicare. Vide eum cap. i. §. ult. Sed quid de Syro isto et Hebræo statuendum sit, alii viri docti post Montfauconium scribentes sibi non liquere affirmarunt. Numero singulari verbum φησὶν hic positum est; et Eusebius lib. iv. Hist. c. 22. de Hegesippo hoc tradit, ἔκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ——τινα τίθησιν, quæ quidem Eusebii verba an hisce Melitonis dent lucem, quærant alii. De nulla interea versione evangelii, sed de evangelio Syro-Hebraico, loquitur Eusebius.

P. 118. l. 14. τυποῦν] τυποῦντα *Nicephori Catena* et Scholium in *Bibliis edit. Romanæ*, quod quidem scholium his verbis τὸν σταυρὸν finitur.

Ibid. l. 17. ὥσπερ δὲ φυτὸν Σαβὲκ, τοῦτ' ἔστιν ἀφέσεως] *LXX*. Καὶ ἀναβλέψας Ἀβραὰμ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εἶδε, καὶ ἰδοὺ κριὸς εἷς κατεχόμενος ἐν φυτῷ Σαβὲκ τῶν κεράτων. *Genes.* cap. xxii. comm. 13. Biel. *Lexic. in LXX. et alios Interpretes V. T.* "Σαβὲκ Hebr. סבך perplexum, vepretum. Gen. xxii. 13.— "Ceterum in Gloss. Bibl. Coislin. p. 475. Σαβὲκ exponitur "ἄφεσις *dimissio*, et additur: ἀπὸ τῆς Σύρας διαλέκτου, *e lingua* "*Syriaca.* Ita etiam Lex. Orig. p. 233. et Suidas, nisi quod "apud hunc vox διαλέκτου omissa sit. Male autem ibi vox "derivatur a Chald. שבק *dimisit.* Tom. iii. p. 256." Confer J. C. G. Ernestii *Gloss. Sacr. Hesych.* p. 242. et Schleusneri *Lexic. Vet. Test.* iii. 19. Cæterum, haud significat Melito per verba, φυτὸν Σαβὲκ ἐκάλεσε τὸν ἅγιον σταυρὸν, hoc Σαβὲκ Græce σταυρὸν ab interprete versum esse; sed tantum expositionem

suam S. Scripturæ mysticam Syri et Hebræi vocibus confirmat. Cæterum verba, quæ sequuntur, ex Bibliis Romanæ editionis accepta protulisse cl. Woogium nunc invenio in *Dissert. sua* II. *de Melitone* p. 45. cui quidem viro erudito videntur ea ex Ἐκλόγων libris sex illis sumpta fuisse, quorum Eusebius in Historia meminit, ea potissimum continentes, quæ ad Servatorem nostrum pertinebant. Hic vero, non in ipsis Melitonis Fragmentis, ponendum duxi vetus Scholium a me plus semel commemoratum, quippe quod haud affirmatur ex ullo Melitonis opere fuisse descriptum. Τὸ Σαβὲκ, ἄφεσίν τινες ἐκδεδώκασιν· οἱ δὲ, ὄρθιος, ὡς εἶναι αὐτὸ τὸ λεγόμενον τράγος ὀρθὸς ἐπαναβεβηκὼς φυτῷ; ἐνταῦθα δὲ ὀρθὸς τῶν κεράτων κατεχόμενος, ὡς εἶναι φανερὸν τύπον σταυροῦ. Διὰ τοῦτο δὲ οὐχ ἑρμηνεύεται, ὅτι ἡ Ἑβραϊκὴ μία οὖσα λέξις πολλὰ σημαίνει ἑρμηνευομένη πρὸς δὲ τοὺς πυνθανομένους δεῖ ἀποκρίναι καὶ λέγειν, ὅτι τὸ Σαβὲκ ἐπήρμενος ἑρμηνεύει. Scholium in *Bibliorum Græcorum* τῶν ο′ editione Romana, Gen. xxii. pag. 25. Vid. et Fragm. III.

Ibid. l. 18. Ἰεζεκιὴλ ἐν τῷ τέλει] Videsis τοὺς ο′, cap. penult. prophetiæ *Ezechielis* comm. 4.

Ibid. l. 20. πάθος διὰ Χριστὸν, καὶ βάπτισμα] Pauca hæc in *Nicephori Catena* non extant. Quod attinet ad dogma hic et alibi a veteribus traditum, optime docet Tertullianus cap. ii. lib. sui *De Baptismo*, efficax redditum esse sacrum lavacrum per passionem ipsius Christi atque resurrectionem, *quia nec mors nostra*, inquit, *dissolvi posset, nisi Domini passione, nec vita restitui sine resurrectione ipsius*. Similiter ait Hieronymus *adv. Luciferianos*, p. 140. ed. Froben. *Perfectum autem baptisma non est nisi quod in cruce atque resurrectione Christi est.* Neque aliter rem se habere circa martyrium, sic scribendo ostendit Origenes, ἄνθρωπος μὲν οὖν οὐκ ἂν δώῃ τι ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, Θεὸς δὲ τῶν πάντων ἡμῶν ψυχῆς ἀντάλλαγμα ἔδωκε τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Ἰησοῦ. Orig. *Comment. in Matt.* tom. xii. c. 28. ed. Delaruan. et p. 289. ed. Huetii. Confer. *Tertull. De Fuga in Persec.* c. 12. et Augustin. *De Civ. Dei* lib. x. c. 21. Sed de martyrii atque martyrum meritis plura subjungam ad Epist. Lugd. et Viennensium.

P. 119. l. 2. Parvi Labyrinthi] Hujus operis fragmenta suo loco collocaturus sum una cum Caii Presbyteri Reliquiis.

S. APOLLINARIS.

S. APOLLINARIS.

S. Hieronymus, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. xxvi. p. 96.

Apollinaris, Asiæ Hierapolitanus Episcopus, sub Imperatore M. Antonino Vero floruit, cui et insigne volumen pro fide Christianorum dedit. Extant ejus et alii quinque adversum Gentes libri, et de Veritate duo, [a] et adversum Cataphrygas, tunc primum exortos, cum Priscilla et Maximilla insanis vatibus, incipiente Montano.

[a] Omisit Hieronymus memoratos Eusebio libros Apollinaris duos πρὸς Ἰουδαίους. (Lib. iv. cap. 27.) Sed et hi et cætera scripta Apollinaris hodie desiderantur. Fabricius. Abesse autem illud, *duos libros adversum Judæos,* a codd. nonnullis ipsius Eusebii, monendum est. Interea particulam *et* ante voces *adversum Cataphrygas* omittentem Vallarsium, Operum S. Hieronymi novissimum editorem, refellere videtur ipse ibidem Eusebius, qui proxime post scribit, *Καὶ ἃ μετὰ ταῦτα συνέγραψε κατὰ τῆς Φρυγῶν αἱρέσεως κατ᾽ οὐ πολὺν καινοτομηθείσης χρόνον.* Cæterum de Apollinaris mortis modo vel tempore nil liquere, ait Cavius. Nec tempus, neque regio Asiæ, fortasse convenit cum homine cognomine, quem optimum papam vocat Origenes fine *Epistolæ ad Africanum.* Beatissimum appellat Hierapolitanum episcopum iisdem fere temporibus Serapio, Antiochenus episcopus, et ipse quoque veterum opinione sanctus. Vide infra Serapionis testimonium, nec quenquam fugiat maxima laude eum ornatum esse ab Eusebio, Photioque. Quinetiam Theodoreto Apollinaris est *ἀνὴρ ἀξιέπαινος, καὶ πρὸς τῇ γνώσει τῶν θείων καὶ τὴν ἔξωθεν παιδείαν προσειληφώς. Hæret. Fab. Compend.* iii. 2.

S. CLAUDII APOLLINARIS,

ECCLESIÆ HIERAPOLITANÆ EPISCOPI,

QUI EODEM TEMPORE, QUO MELITO, FLORUIT,

FRAGMENTA.

EX
LIBRO INCERTO.

Η ΔΕ ἱστορία (inquit Eusebius lib. v. *Hist.* cap. 5.) φέρεται μὲν (historia est, de miro imbre ad sedandam militum legionis Melitinæ sitim Imp. M. Antonini exercitui misso, dum fulminum jactu vexantur hostes) *καὶ παρὰ τοῖς πόῤῥω τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συγγραφεῦσιν, οἷς μέλον γέγονε τῆς κατὰ τοὺς δηλουμένους γραφῆς· δεδήλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων. ἀλλὰ τοῖς μὲν ἔξωθεν ἱστορικοῖς ἅτε τῆς πίστεως ἀνοικείοις, τέθειται μὲν τὸ παράδοξον· οὐ μὴν καὶ ταῖς τῶν ἡμετέρων εὐχαῖς τοῦτο ὡμολογήθη γεγονέναι. τοῖς δέ γε ἡμετέροις ἅτε ἀληθείας φίλοις, ἁπλῷ καὶ ἀκακοήθει τρόπῳ τὸ πραχθὲν παραδέδοται. τούτων δ' ἂν εἴη καὶ Ἀπολινάριος·* ἐξ ἐκείνου φήσας τὴν δι' εὐχῆς τὸ παράδοξον πεποιηκυῖαν λεγεῶνα, οἰκείαν τῷ γεγονότι πρὸς τοῦ βασιλέως εἰληφέναι προσηγορίαν, κεραυνοβόλον τῇ Ῥωμαίων ἐπικληθεῖσαν φωνῇ.

Atque ea res tum a scriptoribus a fide nostra penitus alienis, quibus curæ fuit res eo tempore gestas memoriæ mandare, tum a nostris etiam hominibus refertur. Sed Gentilium scriptores utpote a religione nostra dissidentes, hoc quidem miraculum commemorarunt: non tamen id nostrorum precibus factum esse confessi sunt. Nostri vero utpote veritatis cultores, simpliciter atque ingenue rem ipsam literis tradiderunt. Ex his est Apollinaris: qui legionem ipsam cujus precibus id miraculum perpetratum est, exinde congruo rei vocabulo fulmineam ab Imperatore cognominatam esse scribit.

EX
LIBRO DE PASCHATE.

Εἰσὶ τοίνυν οἱ δι' ἄγνοιαν φιλονεικοῦσι περὶ τούτων, συγγνωστὸν πρᾶγμα πεπονθότες· ἄγνοια γὰρ οὐ κατηγορίαν ἀναδέχεται, ἀλλὰ διδαχῆς προσδεῖται. καὶ λέγουσιν ὅτι τῇ ιδʹ τὸ πρόβατον μετὰ τῶν μαθητῶν ἔφαγεν ὁ Κύριος· τῇ δὲ μεγάλῃ ἡμέρᾳ τῶν ἀζύμων αὐτὸς ἔπαθεν· καὶ διηγοῦνται Ματθαῖον οὕτω λέγειν ὡς νενοήκασιν· ὅθεν ἀσύμφωνός τε νόμῳ ἡ νόησις αὐτῶν· καὶ στασιάζειν δοκεῖ κατ' αὐτοὺς τὰ εὐαγγέλια. Afferuntur hæc in *Præfat. Chronici Paschalis*, sive *Alexandr.* pag. 6. ed. Ducangii.

Interprete Car. Ducangio.

Quidam igitur sunt, qui ex ignorantia de hisce excitant contentiones, rem venia dignam passi, neque enim accusationem admittit ignorantia, sed eget doctrina : aiuntque xiv. agnum cum discipulis manducasse Dominum, magna vero azymorum die passum esse, atque ita dicere Matthæum, uti illum intelligunt, unde legi contraria est eorum interpretatio, iisque adversari videntur evangelia.

Ex eodem Libro.

Ἡ ιδʹ τὸ ἀληθινὸν τοῦ Κυρίου πάσχα, ἡ θυσία ἡ μεγάλη, ὁ ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ παῖς Θεοῦ ὁ δεθεὶς, ὁ δήσας τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ὁ κριθεὶς, κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν· καὶ ὁ παραδοθεὶς εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν, ἵνα σταυρωθῇ, [a] ὁ

Eodem Interprete.

Decima quarta veri Paschatis Domini sacrificium magnum, pro agno Dei filius, qui vinctus fortem vinxit, et qui judicatus est, judex est virorum et mortuorum, et qui traditus est in manus peccatorum ut crucifigeretur, qui super cornua

[a] Ps. xxii. 21. et xcii. 10.

ὑψωθεὶς ἐπὶ κεράτων μονοκέρωτος, καὶ ὁ τὴν ἁγίαν πλευρὰν ἐκκεντηθεὶς[a], ὁ ἐκχέας ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τὰ δύο πάλιν καθάρσια, ὕδωρ καὶ αἷμα, λόγον καὶ πνεῦμα· καὶ ὁ ταφεὶς ἐν ἡμέρᾳ τῇ τοῦ πάσχα, ἐπιτεθέντος τῷ μνήματι τοῦ λίθου. Hæc laudantur in *Chron. Paschali* ibidem.

unicornis est exaltatus, et qui in sacro latere percussus est, qui ex latere suo duo fudit purgatoria, aquam et sanguinem, verbum et spiritum; et qui paschatis die sepultus est, lapide monumento imposito.

HÆC DE OPERIBUS S. APOLLINARIS

Eusebius, Serapio Antiochenus, Socrates Hieronymusque.

Τοῦ δ' Ἀπολλιναρίου (ait Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 27.) πολλῶν παρὰ πολλοῖς σωζομένων, τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα ἐστὶ τάδε· λόγος ὁ πρὸς τὸν προειρημένον βασιλέα (M. Aurelium Antoninum)· καὶ πρὸς Ἕλληνας συγγράμματα πέντε· καὶ περὶ ἀληθείας πρῶτον καὶ δεύτερον· καὶ πρὸς Ἰουδαίους πρῶτον καὶ δεύτερον· καὶ ἃ μεταταῦτα συνέγραψε κατὰ τῆς Φρυγῶν αἱρέσεως μετ' οὐ πολὺν καινοτομηθείσης χρόνον· τότε γε μὴν ὥσπερ ἐκφύειν ἀρχομένης, ἔτι τοῦ Μοντανοῦ ἅμα ταῖς αὐτοῦ ψευδοπροφήτισιν ἀρχὰς τῆς παρεκτροπῆς ποιουμένου.

Apollinaris vero licet penes multos multa exstent opera, hæc tamen sola ad nos pervenerunt. Oratio ad supradictum Imperatorem. Adversus Gentiles libri quinque. De veritate duo. Duo item adversus Judæos. Et alii quos postmodum scripsit contra Cataphrygum hæresim, quæ quidem non longe postea maximos tumultus excitavit: tunc temporis vero primum enasci cœperat, Montano cum falsis vatibus suis adhuc erroris sui fundamenta jaciente.

Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο ἴδητε (inquit S. Serapio Antiochenus scriptor pene æqualis apud Euseb. *Hist.* v. 19.) ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς ἐπικαλουμένης νέας προφητείας, ἐβδέλυκται ἡ ἐνέργεια

Atque ut sciatis, inquit, qualiter universa quæ in terris est fraternitas operationem illam simulatæ factionis, quæ nova prophetia no-

[a] Joan. xix. 34.

παρὰ πάσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου τοῦ μακαριωτάτου γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου γράμματα.

minatur, aversata atque abominata est, beatissimi patris Claudii Apollinaris qui Hierapolitanæ urbis in Asia episcopus fuit, literas ad vos misi.

Οὕτω γὰρ πάντες οἱ παλαιότεροι (ait Socrates *Hist. Eccl.* lib. iii. c. 7. catholicum de anima humana a Christo assumpta dogma referens, quod apud concil. Alexandrinum sub Athanasio anno 362. confirmatum est) περὶ τούτου λόγον γυμνάσαντες, ἔγγραφον ἡμῖν κατέλιπον· καὶ γὰρ Εἰρηναῖός τε καὶ Κλήμης, ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΣ τε ὁ Ἱεραπολίτης καὶ Σαραπίων ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προεστὼς ἐκκλησίας, ἔμψυχον τὸν ἐνανθρωπήσαντα ἐν τοῖς πονηθεῖσιν αὐτοῖς λόγοις ὡς ὁμολογούμενον αὐτοῖς φάσκουσιν.

Interprete Valesio.

Ita enim omnes antiqui qui hac de re disputarunt, suam nobis sententiam scriptis proditam reliquerunt. Irenæus certe et Clemens, et Apollinaris Hierapolitanus, et Serapion Antiochenæ urbis Episcopus, Christum, qui homo factus est, anima præditum fuisse, velut rem communi omnium consensu receptam suis in libris asserunt.

Quid (inquit Hieronymus, *Epist. ad Magnum, Ep.* 83. tom. iv. p. 54. ed. Martianæi, spectans, ut censuit alicubi Fabricius, ad Apollinarii contra Montanistas et Encratitas scripta) loquar de Melitone Sardensi episcopo, quid de APOLLINARIO Hierapolitanæ ecclesiæ sacerdote, Dionysioque Corinthiorum episcopo, et Tatiano et Bardesane, et Irenæo Photini martyris successore, qui hæresium singularum venena, ex quibus philosophorum fontibus emanarint, multis voluminibus explicarunt?

ANNOTATIONES
IN S. APOLLINARIS HIERAP. FRAGMENTA.

P. 159. l. 27. ʽΗ ΔΕ ἱστορία &c.] Præmisit Eusebius, *τούτου* [illegible] *ἀδελφὸν Μάρκον Αὐρέλιον Καίσαρα λόγος ἔχει, Γερμανοῖς καὶ Σαρμάταις ἀντιπαραταττόμενον μάχῃ, δίψει πιεζομένης αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ἐν ἀμηχανίᾳ γενέσθαι, τοὺς δὲ ἐπὶ τῆς Μελιτινῆς οὕτω καλουμένης λεγεῶνος στρατιώτας, διὰ πίστεως ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο συνεστώσης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολεμίους παρατάξει γόνυ θέντας ἐπὶ γῆν, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἡμῖν τῶν εὐχῶν ἔθος, ἐπὶ τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἱκεσίας τραπέσθαι. Παραδόξου δὲ τοῖς πολεμίοις τοῦ τοιούτου δὴ θεάματος φανέντος, ἄλλό τι λόγος ἔχει παραδοξότερον ἐπικαταλαβεῖν αὐτίκα· σκηπτὸν μὲν εἰς φυγὴν καὶ ἀπώλειαν συνελαύνοντα τοὺς πολεμίους, ὄμβρον δὲ ἐπὶ τὴν τῶν τὸ Θεῖον παρακεκλῃκότων στρατιὰν, πᾶσαν αὐτὴν ἐκ τοῦ δίψους μέλλουσαν ὅσον οὔπω διαφθαρήσεσθαι, ἀνακτωμένον.* ʽΗ ΔΕ ἱστορία &c. *Hujus porro fratrem M. Aurelium Cæsarem, cum adversus Germanos et Sarmatas pugnaturus aciem instrueret, et exercitus ipsius siti premeretur, pene ad inopiam consilii redactum esse memorant. Tum vero milites legionis Melitinæ, quæ fidei merito etiam nunc manet, dum acies adversus hostes ordinatur, flexis in terram genibus, ut nostis orantibus mos est, preces ad Deum fudisse perhibentur; cujus spectaculi novitate hostibus stupefactis, aliud quiddam longe majori dignum admiratione accidisse narrant; hinc quidem fulminum jactus, quibus hostium copiæ in fugam versæ atque extinctæ sint; illinc vero imbrium vim, quibus exercitus eorum, qui Deum precati fuerant, jamjam siti periturus præter spem recreatus est. ATQUE ea re &c.*

Ibid. l. 11. *κατὰ τοὺς δηλουμένους*] Imperatores Pium Aureliumque. Res autem contigit, ut in notis ad Euseb. Valesius ostendit, M. Aurelio Antonino solo regnante, vitam jam functo patre Pio, immo post mortem Veri fratris. Cæterum verba Apollinaris, quæ sequuntur, ex *Apologia* ejus ad eundem Mar-

cum, cujus scripti mentionem fecerat Eusebius capp. 26, et 27. ejusd. lib. iv. fortasse desumpta sunt.

Ibid. δεδήλωται δὲ καὶ πρὸς τῶν ἡμετέρων] Ad hoc miraculum alludit Cyprianus, cum ait in Tractatu ad Demetriadem, *Christianos pro arcendis hostibus et imbribus impetrandis rogare et preces fundere.* P. 193. ed. Oxon. W. Lowth. in *Eusebii* ed. Reading. Adde Cypriani magistrum Tertullianum, qui rem tetigit non tantum in *Apologet.* cap. 5. et *ad Scapulam* c. 4. sed etiam in posteriore parte libelli sui *De Oratione*, quam quidem ex codice Ambrosiano desumptam sæculo exeunte decimo septimo primum edidit cl. Muratorius. Vid. cap. ult. ed. Halensis *Tertulliani* et *Opusc. Ecclesiasticorum*, vol. i.

Ibid. l. 13. τέθειται μὲν τὸ παράδοξον] Gentiles scriptores qui hujus rei meminerunt, alii quidem, magorum incantationibus pluviam impetratam esse dixerunt: alii vero precibus Imp. Marci. Ita Capitolinus in Marco, et Claudianus in 6 Consulatu Honorii. Quinetiam precationis ipsius verba referunt, quibus usus est Marcus. Hanc, inquit, dextram ad te Jupiter tendo, quæ nullius unquam sanguinem fudit. Themistius in orat. nondum (an. 1659.) edita ad Imperatorem Theodosium, quæ inscribitur τίς ἡ βασιλικωτάτη τῶν ἀρετῶν. Ἀντωνίνῳ τῷ Ῥωμαίων αὐτοκράτορι, ᾧ τοῦτο αὐτὸ ἐπώνυμον ὁ Εὐσεβὴς ἦν, τοῦ στρατεύματος ὑπὸ δίψους αὐτῷ πιεζομένου, ἀνασχὼν τὼ χεῖρε ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν οὐρανόν· ταύτῃ ἔφη τῇ χειρὶ προυτρεψάμην σε καὶ ἱκέτευσα τὸν ζωῆς δοτῆρα, ᾗ ζωὴν οὐκ ἀφειλόμην· καὶ οὕτω κατῄδεσε τὸν θεὸν τῇ εὐχῇ, ὥστε ἐξ αἰθρίας ἦλθον νεφέλαι ὑδροφοροῦσαι τοῖς στρατιώταις. Addit Themistius vidisse se pictam in tabula hujus rei imaginem: Imperatorem quidem in acie Deos precantem; milites vero galeis imbrem excipientes, et aquam cælitus missam bibentes. Valesius. Fulmen de cœlo precibus suis contra hostium machinamentum extorsit, suis pluvia impetrata, quum siti laborarent. Jul. Capitolinus in *Marco Antonino Philosopho* pag. 32. ed. Paris. Extat (inquit Ant. Pagius) nummus argenteus in Gaza Regia inscriptus, M. Antoninus Aug. tr. P. xxviii. Visitur caput Antonini laureatum. In postica Relig. Aug. Imp. vi. Coss. iii. id est, *Religio Augusti.* Cernitur Mercurius stans, qui dextra pateram, et sinistra caduceum tenet. Tribunitiam Pot. xxviii.

curenti anno M. Aurelius iniit. Quare cum Xiphilinus scribat, dicere Dionem, Marcum hanc pluviam Mercurio, cujus cultus studiosus erat, attribuisse, is nummus Dionis fidei testis, ut ab Andrea Morellio, viro clarissimo, me audivisse memini. *Ant. Pagi ad ann. Christi* 174. Reading. Dum unam iconem incisam ære et Cardinalis Baronius in *Annalibus* ad an. 176, et Casalius, *De Urbe* &c. exhibent, in qua hæc sitis columna Antonini insculpta partim ostenditur; aliam præterea effigiem Havercampus in ed. sua *Apologetici Tertulliani* ad cap. v. p. 62. ejusdem monumenti posuit. Itaque in his descriptionibus, ut Bellorii illam taceam, nobilis illius columnæ atque hujusce simul historiæ diversæ partes oculo objectantur.

Ibid. τοῦθ' ὡμολογήθη] Hoc pro τοῦτο ὡμ. ex codd. Florentinis recepi.

Ibid. l. 18. κεραυνοβόλον] Jamdudum monuit Scaliger in animadversionibus Eusebianis, legionem fulminatricem ab hoc miraculo cognominatam non fuisse, quippe quæ diu ante tempora M. Antonini ita vocata fuerit. Docet id manifeste Dio Cassius in libro 55. ubi legiones omnes enumerat. Vetus quoque inscriptio a Scaligero prolata, idipsum confirmat. Quamobrem de ipso quidem miraculo pluviæ a Christianis militibus impetratæ, et Apollinari et Tertulliano testantibus facile credimus: (Eusebius hoc capite postquam Apollinarem testem rei citavit, Tertullianum quoque adducit in *Apologetico* ejus eidem miraculo testimonium adhibentem:) legionem vero Melitinam ob id fulminatricem esse dictam a M. Antonino Imp. nondum mihi persuasit Apollinaris. Dicet forte aliquis, fulminatricem quidem legionem fuisse ante tempora M. Antonini; sed Marcum ob acceptum a Melitina legione beneficium, ei quoque fulminatricis cognomen indidisse. Verum si ita esset, secunda fulminatrix dici debuerat. Dio tamen nullam ejus mentionem facit, quamvis omnes legiones a superioribus principibus conscriptas accurate recenseat. Sed et fulminatricem illam in Cappadocia sedes habuisse dicit, quod Melitinæ legioni apte convenit. In Notitia imperii Romani, sub dispositione ducis Armeniæ recensetur Præfectura legionis 12. fulmineæ Melitinæ, id est apud oppidum Melitinam constitutæ. Ex quo colligitur Melitinam nomen legionis non fuisse, sed oppidi, in quo legio 12. fulminea consistebat. Legiones

vero a locis in quibus præsidium agebant, denominare moris non fuit, sed a regionibus in quibus erant conscriptæ. Itaque quod de legione Melitina tradit Eusebius, parum mihi probabile videtur. Adde quod Rufinus hoc legionis nomen consulto, ut arbitror, prætermisit; quippe qui nosset, Melitinam nomen esse oppidi minoris Armeniæ, in quo legio 12. fulminea adhuc sua ætate prætenderet. Recte etiam idem Rufinus *κεραυνοβόλον* fulmineam vertit; non fulminatricem, ut Onuphrius et Scaliger aliique appellant. Quos refellit Notitia imperii in loco quem superius adduxi. Ceterum ut ingenue dicam quod sentio, parum mihi probabile videtur, totam legionem militum Romanorum eo tempore Christianam fuisse, quod tamen affirmare videtur Eusebius. Qui et in eo peccat, quod Apollinaris locum non protulit, nec librum ipsum, in quo hæc Apollinaris scripserat, indicavit. Sed et verba quibus totam hanc narrationem concludit, satis indicant ipsum de veritate rei dubitasse. Sic enim ait: *ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπῃ τις ἐθέλει τιθέσθω.* Id est, Sed de his quisque pro arbitrio suo judicet. VALESIUS. Verba Eusebii ad hanc historiam pertinere, cum Valesio statuit Pearsonius in *Vindiciis Ignat.* P. II. c. xiii. p. 161. ubi hoc scribit, "Tum vero narrationem quandam statim inter-"serit de legione Fulminea, quam velut incertam relinquit." Esto ita; ad Chronicon vero Eusebii quod attinet, nunc beneficio Armeniacæ Versionis, quam anno tandem 1818 cl. P. J. Baptista Aucher Latine vertit atque edidit, nobis constat, Eusebium ipsum, non tantum interpretem ejus Hieronymum, *pluviam* commemorasse *propter militum Christianorum preces divinitus missam, atque super hostes fulmina e cœlo jactata*, etsi de litteris quidem Marci imperatoris istæc Christianorum precationi attribuentibus minus fidenter loqui videtur eadem Versio Armeniaca, quam altera Hieronymiana. Hoc enim additum est, *Dicitur quod et litteræ extant Marci regis.* Adeat autem, qui hac de narratione plura velit, auctores a Moshemio in *Hist. Eccl.* Sæc. ii. P. I. c. i. §. 9. indicatos, quibus adjungat præter ecclesiasticæ hist. scriptores, Joan. Richardsonum in *Prælectt. Eccl.* vol. ii. et Lardnerum, *Testim. Judaic. et Ethnic.* vol. ii. cap. 15. sed contrarias partes defendentes. Dixerim ego, salvo prudentiorum judicio, Christianos aliquot milites in exercitu Marci, cum liberationem

ex magnis angustiis a Deo petivissent, ab iisdem salvos mirabiliter factos fuisse una cum commilitonibus, dum hostes barbari contra perirent; utrum vero id precibus ipsorum concessum fuerit, solum novisse Deum; quin et, etiamsi res ita haberet, quod probabilius esse minime negaverim, inde non statim sequi, ut divinum hoc beneficium inter miracula proprie dicta censeri debeat.

P. 150. l. 1. Ex Libro de Paschate] In *Præfatione*, quæ vocatur, *Chronici Paschalis*, sive *Alexandrini*, duobus istis Apollinarii fragmentis hæc verba præmissa sunt: Καὶ Ἀπολινάριος δὲ ὁ ὁσιώτατος ἐπίσκοπος Ἱεραπόλεως τῆς Ἀσίας, ὁ ἐγγὺς τῶν ἀποστολικῶν χρόνων γεγονὼς, ἐν τῷ περὶ τοῦ Πάσχα λόγῳ τὰ παραπλήσια ἐδίδαξε, λέγων οὕτως· ΕΙΣΙ τοίνυν &c. *Et Apollinarius sanctissimus Hierapoleos Asiæ Episcopus, qui apostolicis temporibus proximus fuit, in libro quem de Paschate conscripsit, consentanea docuit, hisce verbis:* QUIDAM igitur sunt &c.

Lardnerus interea, post Tillemontium in *Mem. Eccles.* tom. ii. p. iii. p. 91. tribuere hæc duo fragmenta mavult Pierio Alexandrino tertii sæculi scriptori, qui librum de paschate composuit. Vide eum *De Fide Hist. Evang.* P. II. tom. ii. c. 28. §. 11. Scilicet nonnullis illud ipsum displicebat, quod de tempore paschæ hic statuitur; nihil vero inesse excerptis mihi quidem videtur, quod abjudicare ea ab Apollinari nos cogat. Neque auctori *Præfationis* magis deneganda est fides, quam aliis temporum eorundem scriptoribus, ex quorum testimonio multi recepti sunt libri veterum, neque ab Eusebio, neque ab alio quoquam æqualium ejus memorati; præsertim quum infra asserat Eusebius, pervenisse ad se opera certa quædam ex multis Apollinarii libris. Itidem in notis ad Melitonis Fragmenta pag. 137. verba similia Eusebii de Serapionis operibus agentis descripsi. Immo fortasse unum ex Apollinaris libris illis Eusebio nunquam visis lectum a Photio, egregio critico, fuit, hoc est, περὶ εὐσεβείας opus in Cod. xiv. recensitum; sed hac de re paulo post. Audi præterea quæ Maximus *Prologo* suo in *Opera S. Dionysio Areop. adscripta*, apprime huc facientia scripserit. Πάμπολλα παρῆκεν Εὐσέβιος οὐκ ἐλθόντα παρὰ χεῖρας οἰκείας· καὶ γὰρ οὔτε φησὶν ἅπαντα καθάπαξ συναγηοχέναι· μᾶλλον γε μὴν ὁμολογεῖ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα βιβλία καθεστάναι μηδαμῶς εἰς αὐτὸν ἐληλυθότα. καὶ πολλῶν

ἐδυνάμην μνημονεῦσαι μὴ κτηθέντων αὐτῷ· καὶ ταῦτα τῆς αὐτοῦ χώρας· ὡς Ὑμεναίου καὶ Ναρκίσσου τῶν ἱερευσαμένων ἐν Ἱεροσολύμοις. ἐγὼ γοῦν ἐνέτυχόν τισι τῶν Ὑμεναίου. καὶ μὴν οὔτε Πανταίνου τοὺς πόνους ἀνέγραψεν, οὔτε τοῦ Ῥωμαίου Κλήμεντος πλὴν δύο καὶ μόνων ἐπιστολῶν (et prudenter hoc quidem)· *ἀλλ' οὔτε πλείστων ἑτέρων· ὁ γὰρ Ὠριγένης, οὐκ οἶδα εἰ πάντων, μόλις δὲ τεττάρων ἐμνήσθη.* p. 36. ed. Corderii, p. 4. ed. Morelii. Hæc Maximus de Eusebio. Et forsitan recte statuas, propter ejus quidem silentium a nullo libro fidem penitus abrogandam esse, nisi eidem ob alias rationes causa cadere necesse fuerit. Insuper monebo, conscripsisse auctores Apollinaris hujus æquales cum alios, tum Melitonem Irenæumque, et Clementem Alex. de pascha libros, dum vigeret illis temporibus controversia paschalis. Immo hic ipse *Præfationis Chronici Alex.* auctor ex Clementis opere *de paschate* aliqua affert, quem quidem tractatum memorat exscribitque etiam Eusebius lib. vi. *Hist.* c. 13. Cum hæc omnia adnotassem, post vidi cl. Gallandium in Prolegom. tomi I. *Bibliothecæ PP.* p. cxxi. nonnulla ex argumentis meis pro confirmatione *τῆς γνησιότητος* horum fragmentorum præoccupavisse, hoc præterea addito, nunquam illa vidisse Eusebium, quæ Apollinarem contra Severianos Encratitas scripsisse tradit Theodoretus *Hæret. Fab.* lib. I. c. 21. Ait quoque Gallandius, viros doctos Lamium et Tourneminium Tillemontii opinioni se opposuisse.

P. 150. l. 3. *Εἰσὶ τοίνυν οἱ* &c.] Celeberrima est atque difficillima quæstio, utrum Christus et Judæi uno eodemque tempore pascha comederint; cui me virum pusilli ingenii interponere noluerim. Missa igitur hac re, tantum monebo, statuisse videri Apollinarem cum Clemente Alex. aliisque multis patribus, Dominum cœnam suam ultimam, quam hi patres aliter atque ecclesia, notante id Photio *Codd.* 115, et 116, diversam a pascha legali fuisse autumabant, vespera diei civilis 13. mensis Nisan celebrasse; tum vero meridie diei 14. die sacro paschali incipiente, loco agni paschalis a Judæis tunc jugulati mactatum ipsum Dominum fuisse, secundum Apostoli illud *ad Corinthios* priore ejus Epist. cap. v. comm. 7. *Καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.* Itaque ex Joannis evangelio iidem isti Matthæum, cæterosque evangelistas, interpretandos esse censebant, similiter atque

scriptores alii, qui recentioribus temporibus statuerunt, Dominum nostrum et Judæos non eodem die pascha egisse, de natura tamen cœnæ ultimæ Dominicæ a veteribus illis discrepantes. Itidem Hippolytus in eadem *Chronici Alex. Præfatione* laudatus, non nemini respondens in libro suo *Contra omnes Hæreses* hæc scribit: πεπλάνηται δὲ μὴ γινώσκων, ὅτι ᾧ καιρῷ ἔπασχεν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἔφαγε τὸ κατὰ νόμον πάσχα. οὗτος γὰρ ἦν τὸ πάσχα τὸ προκεκηρυγμένον, καὶ τὸ τελειούμενον τῇ ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ. Similiter Clemens Alex. ibidem hoc habet; πέπονθε δὲ τῇ ἐπιούσῃ (scil. die cœnam ultimam sequente,) ὁ Σωτὴρ ἡμῶν αὐτὸς ὢν τὸ πάσχα, καλλιερηθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων. Prius scripserat Clemens, ἐδίδαξε μὲν τοὺς μάθητας τοῦτο τὸ μυστήριον τῇ ιγ', ἐν ᾗ καὶ πυνθάνονται ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν σοι τὸ πάσχα φαγεῖν; *Mat.* xxvi. 17.

Ibid. l. 8. ἀσυμφώνως τε νόμῳ] Legendum videtur ἀσύμφωνος, prout in interpretatione Latina. Idque nunc demum posuit in nupera editione sua Dindorfius, anno 1832. Cæterum ideo dicit Apollinaris, legi contrariam esse alteram opinionem, quia cum ex instituto legis agnus paschalis 14. die lunæ mactandus esset, conveniens legi hoc censendum foret, τὸ ἀληθινὸν πάσχα Jesum Christum eodem die passum esse. Et pergit scribere, καὶ στασιάζειν δοκεῖ κατ' αὐτοὺς τὰ εὐαγγέλια, quia discordem illi faciunt, si audis Apollinarem, Matthæum cum Joanne, qui quidem cœnam ultimam Dominicam ante festum Paschæ (sed quid hoc sit, disquirendum,) celebratam fuisse refert; *Joan.* xiii. 1, 2.

P. 150. l. 22. τὸ ἀληθινὸν] Ita edidi, pro τοῦ ἀληθινοῦ, ex codice MS. Biblioth. Bodl. numero 3401. signato, in quo præter alias *Præfationis*, quæ vocatur, hujus Chronici particulas, hæc Apollinaris de paschate fragmenta extant. In edit. Dindorf. nunc positum est τὸ ἀληθινόν.

Ibid. l. 23. ὁ ἀντὶ τοῦ ἀμνοῦ] Videsis, quæ ante notavi. p. 141.

Ibid. l. 25. ὁ ὑψωθεὶς ἐπὶ κεράτων μονοκέρωτος] Confer *Psalm* xxii. comm. 21. et *Ps.* xcii. comm. 10. Ostendit Pearsonius in *Expos. Symboli*, Artic. *Crucifixus*, partem crucis illam a pictoribus fere neglectam, quæ in medio palo recto fixa ex eo prominebat, cuique innitebatur sacrum corpus Christi, a Justino Martyre in *Dialogo* describi, rhinocerotisque cum cornu ab eo comparari; similiterque Tertullianum lib. iii.

adv. Marcion. c. 18. et *adv. Judæos* c. 10. Justinum imitatum typicum hunc unicornem spectare.

P. 151. l. 3. ὕδωρ καὶ αἷμα λόγον καὶ πνεῦμα] Tertullianus quidem *De Baptismo* cap. 16. et *De Pudicitia* cap. ult. aquam et sanguinem ex latere Christi emissum de duobus baptismis posuit, illo per aquam facto, hoc per sanguinem, sacro videlicet lavacro et martyrio. Eodem modo istud interpretati sunt Auctor *Tractatus De Baptismo Hæreticorum* ad calcem *Cypriani* p. 29. ed. Felli, Hieronymusque in *Ep. ad Oceanum* p. 327. ed. Frobenii. Usitatior autem est expositio, quæ ad duo sacramenta ecclesiæ, baptismum aquæ, et poculum sanctificationis, quæ communicatio sanguinis est Christi, sacram illam effusionem refert. Vide Chrysost. *in Joannis Evang.* p. 914. tom. iii. ed. Savilii, et Augustinum *in idem* p. 554. tom. ix. ed. Froben. quem quidem plus semel in lib. quoque *De Civitate Dei* idem docuisse memini. Cons. et Rhabanum Maurum *Institut. Clericorum*, cap. 22. Per aquam autem et sanguinem Apollinaris vult significari, ni fallor, verbi divini prædicationem et Spiritus sanctificationem, dum illud, πάλιν καθάρσια, ad figuratam sub novo fœdere veterum rituum renovationem spectare videtur. Est tamen fortasse dubium, utra res, aqua an sanguis, referri debeat ad *verbum*, utra ad *spiritum*; nam Augustinus lib. iii. *Contra Maximinum* p. 522. tom. vi. nomine *aquæ* in evangelio commemoratæ putat Spiritum Sanctum significari, quia is est aqua, quam daturus erat Jesus sitientibus, (credentibus, ut loquitur S. Joannes xvii. 38, 39), nomine autem *sanguinis* Filium, quia Verbum caro factum est; ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων, ait Joannes Damascenus *Expos. Fidei*, p. 141. Et diu ante Augustinum Irenæus Spiritum Sanctum vocabat *aquam, quæ de cœlo est.* Lib. iii. c. 17. §. 2. ed. Massueti. Pervulgatum insuper id est, Facundum Hermianensem in *Defens. Trium Capit.* lib. I. cap. 3. qui sæculo scripsit sexto, *spiritum* de Patre, *sanguinem* de Filio seu Verbo, *aquam* vero de Spiritu S. in comm. 8. cap. v. *epist. primæ S. Joan.* interpretatum posuisse. Jam vero, si longius solito excurrere fas est, hoc disquirendum proponam, annon illa proxime ante ab apostolo posita, Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος καὶ αἵματος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, dixerit ille de utraque natura Servatoris nostri, Divina atque

humana, non de Divina solum, sed et de humana Jesu Christi natura, qui venit, οὐκ ἐν τῷ ὕδατι μόνον, ut pergit scribere apostolus, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι, cui quidem ἐνσάρκῳ καὶ Θείᾳ οἰκονομίᾳ tres dant testimonium, nempe Spiritus, quia est veritas, quem, ut modo dictum est, Deus nobis dedit, tum aqua et sanguis ex sacro Christi corpore effusi. Ita Spiritum veritatis Christus ait, *Joan.* xv. 26. sibi daturum esse testimonium. Adde, quæso, præter consuetam illarum vocum *aquæ* et *sanguinis* interpretationem, tanquam mystica ratione spiritum et carnem significantium, hæc S. Scripturæ loca ad rem, nisi fallor, pertinentia. *Joan* i. 13., iv. 14., xix. 34. *Mat.* xvi. 17. *Rom.* i. 3. 4. *Heb.* ii. 14. 1 *Joan.* iv. 2, 3., 2 *Joan.* 7. Sed hac re missa, hoc loco Apollinaris *aquam* et *sanguinem* in evangelio memoratos sæculo secundo ecclesiæ sensu spirituali exposuit. Atque de iisdem Theophylactus *Commentario in Joannis Evang.* τὸ μὲν αἷμα σύμβολον extare τοῦ εἶναι ἄνθρωπον τὸν σταυρωθέντα, τὸ δὲ ὕδωρ ὑπὲρ ἄνθρωπον, τοῦ εἶναι Θεόν. p. 828.

P. 151. l. 15. καὶ περὶ ἀληθείας πρῶτον καὶ δεύτερον] Photius in *Bibliothecæ* Cod. XIV. Ἀπολιναρίου Ἐπισκόπου τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἱεραπόλεως, πρὸς Ἕλληνας, καὶ περὶ εὐσεβείας καὶ ἀληθείας. Ἀνεγνώσθη Ἀπολιναρίου πρὸς Ἕλληνας, καὶ περὶ εὐσεβείας, καὶ περὶ ἀληθείας. ἔστι δὲ Ἱεραπολίτης ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἱεραπόλεως γεγονὼς ἐπίσκοπος. ἤνθησε δὲ ἐπὶ Μάρκου Ἀντωνίνου Βήρου βασιλέως Ῥωμαίων. ἀξιόλογος δὲ ὁ ἀνὴρ καὶ φράσει ἀξιολόγῳ κεχρημένος· λέγεται δὲ αὐτοῦ καὶ ἕτερα συγγράμματα ἀξιομνημόνευτα εἶναι, οἷς οὔπω ἡμεῖς ἐνετύχομεν. Hæc Photius. Fabricius autem in *Delectu Argument. De Relig. Christiana* p. 160. incertum esse putat, an opus a Photio lectum idem fuerit atque illud *de veritate* ab Eusebio commemoratum, idque sub titulo περὶ εὐσεβείας καὶ ἀληθείας legerit Photius, an diversum fuerit opus *de pietate*, περὶ εὐσεβείας, atque idem fortasse atque illud ὑπὲρ πίστεως, ita vocante Nicephoro librum Imp. Antonino oblatum. Verba Nicephori sunt, ὁ πρὸς Ἀντωνῖνον λόγος ὑπὲρ τῆς πίστεως. Quidquid de libello quidem ad Antoninum censebitur, persuadebit fortasse, ut diversum opus existimetur liber *de Pietate* ab illo *de Veritate*, ipsa censura Photiana, in qua περὶ repetitur. Diversos libros esse existimarunt Halloixius *Vitt. PP. Oriental.* tom. ii. p. 799. et Gallandius loco supra memorato pag. 157.

Ibid. l. 16. καὶ πρὸς Ἰουδαίους πρῶτον καὶ δεύτερον] Absunt hæc a nostris codicibus Maz. Med. et Fuket. Sed neque Rufinus ea in exemplaribus suis legerat, ut ex versione ejus apparet: sed nec Hieronymus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, ubi omnes Apollinaris libros recenset, hujus libri contra Judæos mentionem facit. Nicephorus tamen ejus operis meminit. Valesius. Hæc verba a librario quodam moleste sedulo addita putarem atque exulare juberem, nisi fieri quoque potuisset, ut errore circa homœoteleuta omitteretur. Stroth. *Codicis Regii* lectionem firmat præter Nicephorum *MS.* quidem *Norfolc.* non *Codex Savil.* sive *Bodl.* etsi Strothius propter Valesii silentium rem aliter se habere putasset. Addas nunc, referente Burtono, *MSStos Parisinos* et *Florentinos.* Cæterum utroque loco πρῶτος καὶ δεύτερος *codex* habet *Norfolc.*

Ibid. l. 17. μετ᾽ οὐ πολὺν καινοτομηθείσης] Christophorsonus vertit, *Quæ non multo post tempore de integro renovata.* Quam interpretationem probare non possum Langus vero (Nicephori interpres Latinus) et Musculus fere eundem sensum ambo secuti sunt. Sic enim Langus: *Et quæ præterea adversum Phrygum hæresim composuit, quæ non multo post res novas in Ecclesiam induxit.* Musculus vero in hunc modum: *Quæ non multo post tempore insolescere cœpit.* Possis etiam ita vertere: *Quæ non multo postea apertius publicata est.* Valesius. Dum Baronio ad an. 173. duplicem ortum Montanistarum hinc excogitanti se opponit Tillemontius *Mem. Eccles.* tom. ii. not. 1. ad *Montanistas*, monet ibi vir doctissimus, narrare Eusebium, scripsisse contra Montanum sub ortum ejus Apollinarem, quem paulo post tempus, de quo tunc agebat Eusebius, contigisse putat. Verterem igitur, *quæ non diu postea excogitata est, tunc quidem quasi nasci incipiens.*

P. 152. l. 3. γράμματα] Valesius quidem post Rufinum, Hieronymumque *De Viris Ill.* cap. 41. *De Serapione*, ubi ex Eusebio hæc afferuntur, vertit *literas;* sed reddere se malle ait ad *Hieron.* Fabricius *scripta*, quam literas. Basnagio quoque *Annal. Politico-Eccles.* tom. ii. p. 151. non discrepare hæc γράμματα videntur a libris contra Cataphrygas, seu Montanistas, quorum meminit Eusebius. "Secus" ait ille "de his "quoque epistolis commemorasset in catalogo operum Apol-

"linaris." Porro ita Gallandius Prolegom. vol. I. *Biblioth. PP.* p. cxxi. "*Scripta* sive *libros* vocem γράμματα Latine "reddere malumus cum Baluzio, *Nov. Concil. Collect.* p. 6. et "Fabricio, quam *litteras* cum Lango ad *Niceph.* iv. 27. et "Valesio." *Literas* prius Latine verterant Musculus et Christophorsonus Eusebii interpretes. Et Vallarsius ad Hieronymi *Librum De Viris Ill.* Apollinaris contra Montanum *scripta* signari putat, refertque lectorem suum ad Tertulliani *De Jejuniis* initium, et lib. 3. *contra Marcionem* sub finem, et lib. 4. cap. 22. Confer et not. infra ad SERAPIONEM. De ipso autem Apollinario et aliis hæc præterea habet Eusebius lib. v. *Hist.* c. 16: *πρὸς μὲν τὴν λεγομένην κατὰ Φρύγας αἵρεσιν, ὅπλον ἰσχυρον καὶ ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς Ἱεραπόλεως τὸν Ἀπολλινάριον, οὗ καὶ πρόσθεν μνήμην ὁ λόγος πεποίητο, ἄλλους τε σὺν αὐτῷ πλείους τῶν τηνικάδε λογίων ἀνδρῶν, ἡ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος ἀνίστη δύναμις. ἐξ ὧν καὶ ἡμῖν ἱστορίας πλείστη τις ὑπόθεσις καταλέλειπται.* Dein vero *ῥήσεις* aliquas bene longas excerpsit Eusebius ex opere quodam contra Cataphrygas scripto, quod Apollinari quidem aliqui attribuere solent, sed male id factum esse, Valesius ibidem monet. Halloixius quoque in *Vita S. Apollinaris* hoc opus ab ipso abjudicandum censuerat, etsi fragmenta ejus adposuit illic, quæ quidem postea ad initium sæculi tertii lectori sistam. In eadem porro sententia est Gallandius, ubi supra. Sed ad opus hoc nullus dubito, quin verba pertineant Auctoris *Libelli Synodici*, a Joanne Pappo primum editi, *Σύνοδος θεῖα καὶ ἱερὰ τοπικὴ*, inquit, *ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας συναθροισθεῖσα ὑπὸ Ἀπολιναρίου τοῦ ταύτης ὁσιωτάτου ἐπισκόπου, καὶ ἑτέρων εἰκοσιὲξ ἐπισκόπων, ἀποκηρύξασά τε καὶ ἐκκόψασα Μοντανὸν καὶ Μαξιμίλλαν τοὺς ψευδοπροφήτας· οἳ καὶ βλασφήμως, ἤτοι δαιμονιῶντες, καθὼς φησιν ὁ αὐτὸς πατὴρ, τὸν βίον κατέστρεψαν· σὺν αὐτοῖς δὲ, κατέκρινε καὶ Θεόδοτον τὸν σκυτέα.* Apud *Concil. Labb. et Cossart.* tom. I. p 599. Scilicet in opere *Contra Cataphrygas* id saltem Eusebio teste extabat, quod de morte Montani et Maximillæ hic dicitur; neque alii fortasse origini debetur, quod de Theodoto coriario, qui Christum Deum esse negabat, hoc novum et inauditum sequitur, quippe cum in eodem opere proxime post commemoretur Montanista quidam nomine Theodotus. Hunc quoque l. v. *Hist.* c. 3. memorat Eusebius.

P. 152. l. 7. ait Socrates] Similia Nicephorus habet lib. x. cap. 14. *Hist. Eccl.*

Ibid. l. 28. explicarunt.] Hieronymus quidem in lib. *De Viris Ill.* cap. 18. ubi narrat Papiam mille annorum Judaicam edidisse δευτέρωσιν, addit, eum secutos esse *Irenæum et Apollinarem, et cæteros, qui post resurrectionem aiunt in carne Dominum cum sanctis regnaturum.* Verum designari hoc loco Apollinarem, Papiæ in sede Hierapolitana successorem, prohibet me credere alius Hieronymi locus in notis Fabricianis ibidem videndus; ubi auctor, postquam Latinos scriptores, regni mille annorum defensores, memoravit, *Et ut Græcos nominem*, addit, *ut primum extremumque conjungam, Irenæus et Apollinaris*, &c. lib. xi. *Comm. in Ezech.* cap. 36. His autem verbis Apollinarem Laodicenum significari, sæculi quarti scriptorem, haud dubitabam, vel priusquam eundem Hieronymum referentem videram in *Proœmio* in lib. xviii. *Comm. Esaiæ*, respondisse Dionysio Alexandrino mille annorum, quam vocat Hieronymus, fabulam irridenti Apollinarem. Est igitur probabile, eximi debere hunc sæculi secundi, quem attuli, patrem Apollinarem Hierapolitanum e Chilastis.

BB. DIONYSIUS ET PINYTUS.

B. DIONYSIUS CORINTHIUS.

S. HIERONYMUS, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. xxvii. pag. 97.

DIONYSIUS Corinthiorum ecclesiæ episcopus, tantæ eloquentiæ et industriæ fuit, ut non solum suæ civitatis et provinciæ populos, sed et aliarum urbium et [a]provinciarum, epistolis erudiret. E quibus est una ad Lacedæmonios; alia ad Athenienses; tertia ad Nicomedenses; quarta ad Cretenses; quinta ad ecclesiam Amastrianam, et ad reliquas Ponti ecclesias; sexta ad Cnossianos, et ad Pinytum ejusdem urbis episcopum; septima ad Romanos quam scripsit ad Soterem episcopum eorum; octava ad Chrysophoram sanctam fœminam. Claruit sub Impp. M. Antonino Vero, et L. Aurelio Commodo[b].

[a] Auctoritate nixus MSS. Græcique interpretis Sophronii atque Eusebii vocem *episcopos* post *provinciarum* omisit Vallarsius Hieronym. editor novissimus; quod et ante faciendum nobis persuaserat Ern. S. Cyprianus; immo et vocem istam in editione sua hujus opusculi anno 1580 prætererat Suffridus Petrus. Addit Vallarsius "Nec revera epistolæ (Dionysii) seorsum ad episcopos scriptæ sunt, sed pleræque ad ecclesias."

[b] Commodus, qui patri Antonino successerat an. Christi 180. periit anno 193. Sed regnare cœpit cum patre an. 176, quibus temporibus Dionysius martyrio coronatus fuisse videtur, nisi cum Latinis velis eum confessoribus tantum adjungere.

B. PINYTUS.

S. Hieronymus, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. xxviii. pag. 98.

PINYTUS Cretensis, Cnossiæ urbis episcopus, scripsit ad Dionysium Corinthiorum episcopum valde elegantem epistolam; in qua docet, non semper lacte populos nutriendos, ne quasi parvuli ab ultimo occupentur die, sed et solido vesci debere cibo, ut in spiritalem proficiant senectutem. Et hic sub M. Antonino Vero, et L. Aurelio Commodo floruit.

BEATI DIONYSII,

CORINTHII EPISCOPI,

MEDIO QUI SÆCULO SECUNDO FLORUIT,

FRAGMENTA.

EX EPISTOLA AD ROMANOS
QUAM AD SOTEREM EPISCOPUM EORUM SCRIPSIT.

ΕΞ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶ τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφοὺς ποικίλως εὐεργετεῖν, ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐφόδια πέμπειν· ὧδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντας· ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσιν ἐπιχορηγοῦντας· δι᾽ ὧν πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίων, πατροπαράδοτον ἔθος Ῥωμαίων Ῥωμαῖοι διαφυλάττοντες· ὃ οὐ μόνον διατετήρηκεν ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτὴρ, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξηκεν· ἐπιχορηγῶν μὲν τὴν διαπεμπομένην δαψίλειαν τὴν εἰς τοὺς ἁγίους· λόγοις δὲ μακαρίοις τοὺς ἀνιόντας ἀδελφοὺς ὡς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος παρακαλῶν. Hæc attulit Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 23.

Hæc enim vobis consuetudo est jam inde ab ipso religionis exordio, ut fratres omnes vario beneficiorum genere afficiatis, et ecclesiis quamplurimis, quæ in singulis urbibus constitutæ sunt, necessaria vitæ subsidia transmittatis. Et hac ratione tum egentium inopiam sublevatis, tum fratribus qui in metallis opus faciunt, necessaria suppeditatis: per hæc quæ ab initio transmittere consuevistis munera, morem institutumque Romanorum a majoribus vestris acceptum Romani retinentes. Atque hunc morem beatus episcopus vester Soter non servavit solum, verumetiam adauxit: tum munera sanctis destinata copiose subministrans, tum fratres peregre advenientes, tanquam liberos suos pater amantissimus beatis sermonibus consolando.

Ex eadem Epistola.

Ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ (epistola) καὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μέμνηται ἐπιστολῆς, (verba Eusebii sunt in loco modo signato) δηλῶν ἀνέκαθεν ἐξ ἀρχαίου ἔθους ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. λέγει γοῦν (Dionysius)· Τὴν σήμερον οὖν Κυριακὴν ἁγίαν ἡμέραν διηγάγομεν, ἐν ᾗ ἀνέγνωμεν ὑμῶν τὴν ἐπιστολήν· ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν.

In hac ipsa etiam epistola meminit Clementis epistolæ ad Corinthios scriptæ, quam ex prisca consuetudine in ecclesia legi solitam esse testatur his verbis. Hodie sacrum diem Dominicum transegimus. In quo epistolam vestram legimus, quam quidem perpetuo deinceps legentes, perinde ac priorem illam nobis a Clemente scriptam epistolam, optimis præceptis ac documentis abundabimus.

Ex eadem Epistola.

Ταῦτα (Valesius emendat ταύτῃ) καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας, τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε. καὶ γὰρ ἄμφω καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν Κόρινθον φυτεύσαντες ἡμᾶς, ὁμοίως ἐδίδαξαν. ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁμόσε διδάξαντες, ἐμαρτύρησαν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρόν. Protulit hæc Eusebius lib. ii. *Hist.* c. 25.

Ita et vos tanta admonitione vestra, sementem quæ Petri ac Pauli satione succreverat, Romanos scilicet et Corinthios, simul commiscuistis. Ambo enim illi in urbem nostram Corinthum ingressi, sparso Evangelicæ doctrinæ semine nos instituerunt; et in Italiam simul profecti, cum vos similiter instituissent, eodem tempore martyrium pertulerunt.

Ex eadem Epistola.

Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἐπιστολῶν (verba Eusebii sunt in lib. iv. *Hist.* c. 23.) ὡς ῥᾳδιουργηθεισῶν, ταῦτα φησίν. Ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν ἀξιωσάντων με γράψαι, ἔγραψα. καὶ ταύτας οἱ τοῦ διαβόλου ἀπόστολοι ζιζανίων γεγέμικαν· ἃ μὲν ἐξαιροῦντες, ἃ δὲ προστιθέντες· οἷς τὸ οὐαὶ κεῖται. οὐ θαυμαστὸν ἄρα εἰ καὶ τῶν Κυριακῶν ῥᾳδιουργῆσαί τινες (*for. legend.* τινας) ἐπιβέβληνται γραφῶν, ὁπότε καὶ ταῖς οὐ τοιαύταις ἐπιβεβλήκασι (alii ἐπιβουλεύκασι).

Idem præterea scriptor epistolas suas a falsariis corruptas esse admonet, ita scribens. Epistolas scripsi rogatus a fratribus. Sed illas ministri quidam Diaboli, zizaniis compleverunt: quædam ex illis expungentes, quædam adjicientes. Quos certe manet feralis illa sententia: Væ vobis. Non mirum igitur videri debet, si sacrosancta Domini scripta quidam adulterare aggressi sunt, quandoquidem in longe inferioribus scriptis idem ausi fuisse deprehenduntur.

DE RELIQUIS SEPTEM EPISTOLIS

Hæc posuit ibidem Eusebius.

Καὶ πρῶτόν γε περὶ Διονυσίου φατέον· ὅτι τε τῆς ἐν Κορίνθῳ παροικίας τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἐγκεχείριστο θρόνον· καὶ ὡς τῆς ἐνθέου φιλοπονίας οὐ μόνον τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ἀφθόνως ἐκοινώνει· χρησιμώτατον ἅπασιν ἑαυτὸν καθιστὰς, ἐν αἷς ὑπετυποῦτο καθολικαῖς πρὸς τὰς ἐκκλησίας ἐπιστολαῖς. ὧν ἐστιν, Ἡ ΜΕΝ ΠΡΟΣ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΟΥΣ, ὀρθοδοξίας κατηχητική, εἰρήνης τε καὶ ἑνώσεως ὑποθετική.

Ac primum quidem de Dionysio dicendum est, qui Corinthiorum ecclesiæ episcopatum gessit, nec solum populis sibi commissis, verum etiam aliarum regionum et urbium incolis, divinos labores suos prolixe communicavit: omnium commodis utilitatique inserviens, in catholicis illis, quas ad diversas ecclesias scripsit, epistolis. Ex quibus una quidem est ad Lacedæmonios, rectæ fidei institutionem continens, pacemque et unitatem insinuans. Altera vero ad

Ἡ ΔΕ ΠΡΟΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥΣ, *διεγερτικὴ πίστεως καὶ τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας· ἧς ὀλιγωρήσαντας ἐλέγχει, ὡς ἂν μικροῦ δεῖν ἀποστάντας τοῦ λόγου, ἐξ οὗπερ τὸν προεστῶτα αὐτῶν* Πούπλιον *μαρτυρῆσαι κατὰ τοὺς τότε συνέβη διωγμούς.* Κοδράτου *δὲ μετὰ τὸν μαρτυρήσαντα* Πούπλιον *καταστάντος αὐτῶν ἐπισκόπου μέμνηται· ἐπιμαρτυρῶν, ὡς ἂν διὰ τῆς αὐτοῦ σπουδῆς ἐπισυναχθέντων, καὶ τῆς πίστεως ἀναζωπύρησιν εἰληχότων· δηλοῖ δ' ἐπὶ τούτοις, ὡς καὶ* Διονύσιος *ὁ* Ἀρεοπαγίτης *ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου* Παύλου *προτραπεὶς ἐπὶ τὴν πίστιν κατὰ τὰ ἐν ταῖς πράξεσι δεδηλωμένα, πρῶτος τῆς ἐν* Ἀθήναις *παροικίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐγκεχείριστο.*

Ἄλλη *δ' ἐπιστολή τις αὐτοῦ* ΠΡΟΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΑΣ *φέρεται· ἐν ᾗ τὴν* Μαρκίωνος *αἵρεσιν πολεμῶν, τῷ τῆς ἀληθείας παρίσταται κανόνι.*

Καὶ *τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ παροικούσῃ* ΓΟΡΤΥΝΑΝ ἉΜΑ ΤΑΙΣ ΛΟΙΠΑΙΣ ΚΑΤΑ ΚΡΗΤΗΝ ΠΑΡΟΙΚΙΑΙΣ *ἐπιστείλας,* Φίλιππον *ἐπίσκοπον αὐτῶν ἀποδέχεται, ἅτε δὴ ἐπὶ πλείσταις μαρτυρουμένης ἀνδραγαθίαις τῆς ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησίας· τήν τε τῶν αἱρετικῶν διαστροφὴν ὑπομιμνήσκει φυλάττεσθαι.*

Καὶ *τῇ ἐκκλησίᾳ δὲ τῇ παροικούσῃ* ΑΜΑΣΤΡΙΝ ἉΜΑ ΤΑΙΣ ΚΑΤΑ ΠΟΝΤΟΝ *ἐπιστείλας,* Βακχυλίδου *μὲν καὶ* Ἐλπίστου, *ὡς ἂν αὐτὸν ἐπὶ τὸ γράψαι προτρεψάντων μέμνηται· γραφῶν τε θείων*

Athenienses scripta, excitans ad fidem, et ad vitam ex præcepto evangelii traducendam: qua in re negligentiam arguit Atheniensium, quippe qui a fide propemodum descivissent, ex quo Publius ipsorum episcopus in persecutionibus tunc temporis excitatis martyrium subierat. Meminit etiam Quadrati, qui post martyrium Publii, episcopus Atheniensium est constitutus: ejusque labore et industria cives denuo in ecclesiam convenisse, et redivivum fidei ardorem in illis reparatum esse testatur. Refert præterea Dionysium Areopagitam, qui a Paulo Apostolo ad fidem conversus est quemadmodum traditur in Actibus Apostolorum, primum omnium ecclesiæ Atheniensis sacerdotium suscepisse. Sed et alia ejus epistola exstat ad Nicomedienses, in qua Marcionis hæresim impugnans, veritatis regulæ firmiter adhæerescit. Ecclesiæ præterea Gortynensium, et reliquis simul ecclesiis Cretæ literas scribens, episcopum ipsorum Philippum magnopere prædicat, quippe cujus ecclesia egregiam laudem fortitudinis et generosi animi, communi omnium consensu retulisset: monetque ut ab hæreticorum fraude ac versutia sibi caveant. In epistola vero quam scribit ad ecclesiam Amastrianorum et ceteras simul ecclesias Ponti, se quidem a Bacchylide et Elpisto ad scribendum impulsum esse commemorat.

ἐξηγήσεις παρατέθειται· ἐπίσκοπον αὐτῶν ὀνόματι Πάλμαν ὑποσημαίνων· πολλὰ δὲ περὶ γάμου καὶ ἁγνείας τοῖς αὐτοῖς παραινεῖ. καὶ τοὺς ἐξ οἵας δ' οὖν ἀποπτώσεως, εἴτε πλημμελείας, εἴτε μὴν αἱρετικῆς πλάνης ἐπιστρέφοντας, δεξιοῦσθαι προστάττει.

Ταύταις *ἄλλη ἐγκατείλεκται* ΠΡΟΣ ΚΝΩΣΣΙΟΥΣ *ἐπιστολή, ἐν ᾗ* Πινυτὸν *τῆς παροικίας ἐπίσκοπον παρακαλεῖ, μὴ βαρὺ φορτίον ἐπάναγκες τὸ περὶ ἁγνείας τοῖς ἀδελφοῖς ἐπιτιθέναι, τῆς δὲ τῶν πολλῶν καταστοχάζεσθαι ἀσθενείας.*———

Καὶ *ἄλλη δέ τις παρὰ ταύτας ἐπιστολὴ τοῦ Διονυσίου φέρεται,* ΧΡΥΣΟΦΟΡᾼ *πιστοτάτῃ ἀδελφῇ ἐπιστείλαντος. ᾗ τὰ κατάλληλα γράφων, τῆς προσηκούσης καὶ αὐτῇ μετεδίδου λογικῆς τροφῆς.*

Episcopum autem ipsorum Palmam nominatim appellans, sacrarum scripturarum expositionem affert. Multa quoque de nuptiis et de castitate eis præcipit: et cunctos qui a quovis lapsu, sive delicto, sive etiam ab hæretica pravitate resiliunt, benigne suscipi jubet. In eodem volumine continetur etiam epistola ad Gnossios, in qua Pinytum ecclesiæ illius episcopum monet, ne grave onus castitatis fratrum cervicibus tanquam necessarium imponat, sed ejus quæ in plerisque hominibus inest infirmitatis rationem habeat.———

Habetur præterea alia ejusdem epistola ad Chrysophoram fidelissimam sororem, cui convenientia scribens, spiritale, ut decuit, pabulum subministrat.

FRAGMENTUM

BEATI PINYTI,

CNOSSI IN CRETA EPISCOPI,

QUI EO TEMPORE QUO DIONYSIUS CORINTHIUS FLORUIT.

DE EPISTOLA PINYTI AD DIONYSIUM

Hoc scribit Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 23.

——πρὸς ἣν (Dionysii epistolam, de qua supra) ὁ Πινυτὸς ἀντιγράφων, θαυμάζει μὲν καὶ ἀποδέχεται τὸν Διονύσιον· ἀντιπαρακαλεῖ δὲ [a] στεῤῥοτέρας ἤδη ποτὲ μεταδιδόναι τροφῆς, τελειοτέροις γράμμασιν εἰσαῦθις τὸν παρ' αὐτῷ λαὸν ὑποθρέψαντα, ὡς μὴ διατέλους τοῖς γαλακτώδεσιν ἐνδιατρίβοντες λόγοις, τῇ νηπιώδει ἀγωγῇ λάθοιεν καταγηράσαντες. δι' ἧς ἐπιστολῆς καὶ ἡ τοῦ Πινυτοῦ περὶ τὴν πίστιν ὀρθοδοξία τε καὶ φροντὶς τῆς τῶν ὑπηκόων ὠφελείας, τό, τε λόγιον καὶ ἡ περὶ τὰ θεῖα σύνεσις, ὡς δι' ἀκριβεστάτης ἀναδείκνυται εἰκόνος.

—Cui epistolæ respondens postea Pinytus, admiratione quidem ac laudibus effert imprimis Dionysium: sed tamen hortatur, ut solidiorem cibum tandem impertiat, et transmissis iterum perfectioris doctrinæ literis plebem sibi commissam alere velit: ne forte lacteis sermonibus perpetuo innutriti homines, in infantili quadam disciplina paulatim consenescant. Quæ quidem epistola et rectam Pinyti fidem, et sollicitudinem de profectu plebis ipsi commissæ, eloquentiam quoque et peritiam rerum divinarum, velut tabella quadam picta egregie commonstrat.

[a] Heb. v. 12, 13, 14.

ANNOTATIONES

IN BB. DIONYSIUM ET PINYTUM.

P. 179. l. 7. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν] Præmisit Eusebius: Ἔτι τοῦ Διονυσίου καὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ φέρεται, ἐπισκόπῳ τῷ τότε Σωτῆρι προσφωνοῦσα· ἐξ ἧς οὐδὲν οἷον τὸ καὶ παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν τὸ μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς διωγμοῦ φυλαχθὲν Ῥωμαίων ἔθος ἀποδεχόμενος, ταῦτα γράφει· ΕΞ ΑΡΧΗΣ γὰρ &c. *Extat etiam epistola ejusdem Dionysii ad Romanos, Soteri tunc temporis episcopo Romanæ urbis nuncupata, ex qua pauca quædam hic inserere non absurdum fuerit, ubi scilicet ille morem institutumque Romanorum ad persecutionem usque nostra ætate factam perpetuo custoditum magnopere commendans ita scribit,* HÆC enim, *inquit*, &c. Asserit quidem auctor duarum epistolarum ad cl. Strothium ab eo ante *Eusebium* suum positarum p. lv. falli Eusebium, eo quod dicat, Soterem adhuc in vivis fuisse, quo tempore Dionysius epistolam suam scripserit ad Romanos; idque probari vir doctus arbitratur, cum Eusebio tum Hieronymo contradicens, quia Soter in eadem μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος appelletur, neque enim vocem μακάριος nisi de mortuis adhiberi. At vero Alexander Hierosolymæ episcopus apud Eusebium lib. vi. *Hist. Eccl.* c. 11. fine *epistolæ ad Antiochenos* scribit, se illam misisse διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου; et Cyprianus, probe memini, *beatorum* confessorum nomine appellat Maximum aliosque Christi confessores, qui tunc in vivis agebant. Hæc præstat et Scholium in Appendice ad ed. nov. *Pluti Aristoph. Hemsterhusiani* a cl. Schæfero memoratum pag. 531. τὸ μάκαρ ἐπὶ τῶν ἁγίων λέγεται μόνον· τὸ μακάριος καὶ μακαριστὸς ἐπὶ ζώντων καὶ ἀποθανόντων· μακαρίτης δὲ ἐπὶ τῶν ἀποθανόντων μόνων. Hoc tamen concedendum est, vocem μακάριος cum nomine proprio junctum, ut

in formula Σωτᾶς ὁ μακάριος, de mortuo plerumque adhiberi; vide infra SERAPIONIS Fragmenta.

P. 179. l. 10. ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς &c.] Recte hæc interpretatus est Dodwellus de persecutione contra Christianos per Græcas civitates sub Pio Imp. excitata, cujus meminit Melito verbis infra cap. 26. (At cons. notas supra pagg. 129 et 131.) Auctoritate hac Dionysii Corinthiorum episcopi fretus idem Dodwellus initium pontificatus Soteris ad tempora Pii Imp. retraxit, et in A. D. 153. conjecit. Vid. ejus Dissert. De Successione Rom. Pontif. c. xiv. n. 1. W. LOWTH. Sub Marci Aurelii primordia, postquam Pius regnare desiit, persecutionem gravissimam quandam excitatam esse contra Christianos, validis argumentis ostendit Basnagius in *Annalibus Politico-Eccles.* ad an. 162. Porro, quum nihil, opinor, cogat, ut Dionysii istud de Romanorum erga martyres in metallis constitutos beneficentia ad res actas sub Sotere spectet, eo infirmius reddetur Dodwelli argumentum pro retractatione Soteris ad tempora Pii, etiamsi vexatio ista sub illo imperatore revera contigerit. Et rectius forsan alii ex communi opinione hunc episcopatum intra Marci Aurelii tempora collocandum putant, qui regnare cœpit anno 161.

Ibid. l. 11. δι' ὧν πέμπετε] καὶ addunt *Christoph. Lectt.* et *Vers.* STROTH. πέμποντες pro πέμπετε *Cod. Norfolc.*

Ibid. l. 12. διαφυλάττοντες] διαφυλάττοντας *Christoph. Lectt.* φυλάττοντες *Niceph.* STROTH. φυλάττοντες habent, referente Burtono, *codd. Paris. Venet. Florentini*que. Ῥωμαῖοι proxime ante omittit *MS. Bodl.* seu *Savil.*

Ibid. l. 14. Σωτὴρ] Σωτήριχος hic et semper alibi *MS. Norfolc.* idemque nomen huic episcopo Georgius Syncellus Nicephorusque CP. in *Chronographiis* suis, et Eutychius Alexandrinus in *Annalibus* pag. 359, indiderunt. *Soterichus* in vett. inscript. apud Gruterum occurrit.

Ibid. ἐπηύξηκεν] *Stephani* lectionem ηὔξηκεν revocavit in nuperam ed. suam Strothius, quam præstat *Nicephorus* in *Historia Eccl.* Nunc addit Burtonus *codd. Reg. Par.* 1, 2. *Norf. Florentinosque,* cæteri vero cum Valesio faciunt. Vertit *Rufinus* vetus interpres, *sed et auxit in melius.*

Ibid. ἐπιχορηγῶν μὲν] Notandum est illustre testimonium Dionysii Corinthiorum Episcopi de Romana Ecclesia, quæ

cum esset opulentissima, aliarum Ecclesiarum inopiam liberalitate sua sublevabat, et fratribus ad metallum damnatis aut in exsilium missis, alimenta et munera submittere consueverat. In hunc usum fiebant collectæ in Ecclesia Romana diebus Dominicis, de quibus exstant aliquot S. Leonis Papæ sermones. Quæ laudabilis consuetudo jam inde a primis Apostolorum temporibus instituta, in postrema etiam persecutione Diocletiani servata est, ut hic testatur Eusebius: quo tempore Ecclesia Romana Christianis ad metalla Palæstinæ et per Ægyptum damnatis, collectas pecunias misit. De hoc more Romanæ Ecclesiæ præter Dionysium Corinthiorum loquitur etiam Dionysius Alexandrinus Episcopus in Epistola ad Stephanum Papam, quam refert Eusebius in lib. vii. cap. 4. *αἱ μέν τοι Συρίαι ὅλαι καὶ ἡ Ἀραβία, οἷς ἐπαρκεῖτε ἑκάστοτε, καὶ οἷς νῦν ἐπεστείλατε.* Id est, Syriæ omnes et Arabia, quibus pecunias idemtidem subministratis. Quem locum male verterunt interpretes. Valesius. Ad hæc nos docet Petrus Coustantius, qui fragmenta epistolæ hujus ad Soterem in Sylloge sua *Epistolarum Rom. Pontificum* posuit, Basilium Cæsareæ episcopum, ut in *epist.* ejus 220. nunc 70. videre licet, de Dionysio Romano Stephani in sede successore, scribere, viros ab eo in Cappadociam fuisse missos, qui captivos redimerent. Moremque captivorum redimendorum in aliis præterea ecclesiis obtinuisse, ex Cypriani verbis constat, ut pridem ad Dionysii Corinthii hæc fragmenta monuit Pet. Halloixius tom. ii. *Vitt. PP. Oriental.* p. 785. "Pulcherrimus est locus," inquit, "in "S. Cypriano, epist. 60. (secund. Felli ordinem 62.) ubi pro "redimendis Christianis captivis mittit ipse ad episcopos Nu-"midas ingentem summam cum nominibus eorum qui contu-"lerunt, additis etiam singulorum summis; quo Numidarum "ecclesiæ, et præsertim e captivitate barbarica redempti "suorum in precibus benefactorum recordarentur."

P. 179. l. 16. *τοὺς ἀνιόντας ἀδελφοὺς*] Male Langus et Musculus *redeuntes* vertere. Melius Rufinus ita interpretatur: *advenientes fratres clementi satis et mitissimo solatur alloquio.* Intelligit enim Dionysius fratres qui ex longinquis regionibus Romam venire consueverant, penuria apud se laborantibus subsidium aliquod a Romanis relaturi. Valesius. Nunc vero cum voces antecedentes *λόγοις μακαρίοις* activam habere signi-

ficationem opinetur cl. Heinichen, Eusebii nuperus editor, magis vertendum Latine fuerit, *sermonibus beantibus consolando*, nec scribendum cum Valesio, *sermonibus consolando*, vel, cum Rufino vetere interprete, *clementi satis et mitissimo alloquio*.

P. 179. l. 16. ὡς τέκνα πατὴρ φιλόστοργος παρακαλῶν] S. Basilius M. in *Epistola ad Episcopos Galliæ et Italiæ* num. 243. olim. 70. notata, Οἴδαμεν γὰρ, ὅτι οὐκ ἄν ποτε ἐπιλάθοισθε ἡμῶν, οὐ μᾶλλον γε ἢ ἡ μητὴρ τῶν ἐκγόνων τῆς κοιλίας αὐτῆς. p. 374. B. tom. iii. ed. Benedictin.

P. 180. l. 5. οὖν] A *Stephani ed.* abest. STROTH. Nunc addit Burtonus *cod. Reg.* et *Paris. utrumque*. Verba vertit *Rufinus* hoc modo, Beatam, *inquit*, *duximus hodiernam Dominicam diem, in qua legimus epistolam vestram*. Isne legebat μακαρίαν pro ἁγίαν? De die autem Dominico vide quæ supra notavi ad MELITONEM, p. 129.

Ibid. l. 6. ἀνέγνωμεν] Hoc recepi ex MSStis *Bodl.* seu *Savil.* et *Norfolc.* pro ἀνεγνώκαμεν, firmantibus *Gruteri Lectt.* atque *Nicephoro*. Quibus nunc sunt addendi *codd. Florentini*, teste Burtono, qui lectionem ipse in textum suum recepit. Adhuc ἔγνωμεν habebant *codd. Maz. Med. Fuket.* teste Valesio, sed referente Burtono *cod. Maz.* habet ἀνέγνωμεν, soli *cod. Regius Parisini et Venet.* ἀνεγνώκαμεν. *Margo* autem *Jonesiani exemplaris ed. Steph.* ad edit. Readingianæ calcem ἀνέγνωκα.

Ibid. l. 7. ἣν ἕξομεν] ἣν ἔχομεν *Christoph. Lectt.* ἣν καὶ ἕξομεν *Niceph.* STROTH.

Ibid. ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὴν προτέραν] Cum Steph. Lemoynius videret Eusebium alibi unam tantum Clementis epistolam agnoscere, unicam igitur hoc loco memorari jure censebat. Hunc locum tamen, ait, viri doctissimi urgent, ut duas Clementi epistolas adscribant; dum ipse putat, unius omnino epistolæ, exclusa etiam illa Soteris, fieri mentionem, et sic legit, ἀνεγνώκαμεν τὴν ἐπιστολὴν ἣν ἕξομεν ἀεί ποτε ἀναγινώσκοντες νουθετεῖσθαι, ὡς καὶ τὸ πρότερον ἡμῖν διὰ Κλήμεντος γραφεῖσαν. *Legimus epistolam* [*vestram*], *quam semper legimus ad instructionem et solatium nostrum, tanquam ad nos per Clementem olim scriptam et destinatam.* Addidit enim vir cl. se non videre, quare celebrem istam epistolam Romanis tribuisset Dionysius, quam ubique constabat a Clemente exaratam, et illius nomine ubique legi

et citari. Vide Notas ejus in *Varia Sacra* sua p. 1067. Sed mea quidem sententia nihil est mutandum; recte enim confertur posterior hæc Soteris atque Romanorum epistola cum priori illa Clementis, quam quidem nomine Romanæ ecclesiæ dictatam fuisse, tum ex inscriptione ipsius, tum ex verbis Irenæi, ab Eusebio lib. v. *Hist.* c. 6. allatis, abunde patet; Ἐπὶ τούτου οὖν τοῦ Κλήμεντος στάσεως οὐκ ὀλίγης τοῖς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἀδελφοῖς, ἐπέστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἱκανωτάτην γραφὴν τοῖς Κορινθίοις &c. Vid. et lib. iii. *Hist. Euseb.* cap. 16. et 38. Porro a Clemente Alex. hæc. dicta est *Romanorum* epistola ad Corinthios. *Strom.* v. 12. p. 693. ed. Potteri.

Cæterum verba nunc subjungam Halloixii, male tamen, ut opinor, duas *Clementis* epistolas ex Dionysii loco colligentis. "Indicat hic Dionysius duas in ecclesia Corinthiorum lectas "tum epistolas summorum pontificum, unam Clementis, eam"que priorem ad ipsos missam; duas enim misit, ut hinc "colligitur, et ex aliis auctoribus; alteram Soteris, quam "dicit institutionis loco in commune lectum iri. Solebant "igitur, ut vel hinc apparet, episcopi, cum aliquas a summis "pontificibus, aut ab aliis ecclesiarum præsidibus magna doc"trina et sanctitate præditis, quales in paucis Ignatius et "Polycarpus inter alios fuere, epistolas recenter accepissent, "eas ad populi institutionem et consolationem Dominicis "diebus publice in ecclesia legere: nonnullas autem non "semel tantum, sed sæpius, idque diebus, ut credibile est, "ipsorum natalibus, si quidem excessissent, aut si superstites "forent, diebus quibus primo lectæ fuissent anniversariis." Tom. ii. *Vitt. PP. Oriental.* p. 776. Hæc Halloixius. Ita, cum in plurimis ecclesiis, quod ex Eusebio constat in. lib. iii. *Hist.* c. 16. non tantum apud Corinthios, Clementis epistola publice legeretur, nil mirum est easdem literas ad calcem Alexandrini sacrorum librorum codicis collocatas fuisse, unde desumptæ demum a Patricio Junio publici juris factæ sunt, Carolo primo, cui a Cyrillo Lucari datus ille codex fuerat, regnante in Britannia. Denique Reliquias has Sacras denuo edenti referre mihi licet, nuper hæc adnotasse ad Eusebium suum cl. Heinichenum, "nihil dicitur in Dionysio, nisi Cle"mentis epistolam unam illam ac solam ad Corinthios vere

"scriptam eodem modo a Corinthiis publice legi, quo Romanorum serius ad ipsum et cœtum suum perscriptum."

P. 180. l. 9. γραφεῖσαν] Cum hoc fragmento Epistolæ Dionysii ad clerum Romanum, jungendus est alter locus ejusdem Epistolæ, quem citavit Eusebius in cap. penult. lib. ii. ταῦτα καὶ ἡμεῖς &c. Hæc enim duo fragmenta sibi invicem connectenda esse non dubitamus. VALESIUS.

Ibid. l. 17. ταῦτα] Scribendum puto ταύτῃ. Quam lectionem interpretatio nostra expressit. Atque ita videtur legisse Rufinus, qui sic vertit. *Sed et habentes commonitionem a Petro et Paulo, plantationem Romanæ et Corinthiorum Ecclesiæ conjunxistis.* VALESIUS. Dionysii verbis præmisit istæc Eusebius, ὡς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν ἄμφω καιρὸν (duo apostoli Petrus et Paulus) ἐμαρτύρησαν, Κορινθίων ἐπίσκοπος Διονύσιος ἐγγράφως Ῥωμαίοις ὁμιλῶν ᾧδέ πως παρίστησιν. ΤΑΥΤΑ καὶ ὑμεῖς &c. *Porro ambos uno eodemque tempore martyrium subiisse Dionysius Corinthiorum episcopus ad Romanos scribens, testatur his verbis:* ITA et vos, *inquit*, &c. Ad Valesii emendationem quod attinet, scripserat itidem paulo ante in hoc eodem capite Eusebius, Ταύτῃ γοῦν οὗτος. Sed delevit ταῦτα liber MS. Anonymi viri, cujus variæ lectiones perinde ac Scaligeriani codicis aliæ ad exemplar editionis R. Stephani in bibliotheca Leidensi adpositæ sunt. Itidem abesse videtur vox eadem ab uno de *codicibus Florentinis*, quos contulit Gronovius. Id merito admiratur Gallandius tom. I. *Biblioth. PP.* p. 676. negligi hoc fragmentum Dionysianum a Coustantio in *Epistolis Pontif. Rom.* &c. Parisiis anno 1721. editis.

Ibid. διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας] Id est, per hujusmodi vestram cohortationem. Respondet Dionysius Epistolæ Soteris et Cleri Romani, qui missis ad Corinthios literis, eos benevole admonuerat, ut infra docet Eusebius in lib. iv. cap. 22. Quod jam antea Clemens Romanus Episcopus fecerat, datis ad Corinthios literis. Ait igitur Dionysius Soteri. *Vos per vestram hanc commonitionem plantationem Romanæ et Corinthiorum Ecclesiæ a Petro Pauloque olim factam, nunc denuo conjunxistis.* Hæc ideo fusius exposui, quia interpretes ac præcipue Christophorsonus, in hujus loci versione magnopere aberrarunt. VALESIUS. τῆς non extat in *ed. Steph.* STROTH. Sed additum illud a Valesio libri scripti nostri præstant. Mox in vocibus, ἀπὸ

Πέτρου καὶ Παύλου ordinem nominum mutat Georgius Syncell. in *Chronograph.* ubi p. 341. hæc Dionysii adducit.

P. 180. l. 18. γενηθεῖσαν] Γεννηθεῖσαν quidem scribitur in Chronico Georgii Syncelli. Sed nostri codices Regius, Maz. Med. ac Fuk. habent γενηθεῖσαν per simplex ν. quod equidem magis probo. VALESIUS. γεννηθεῖσαν per geminam ν *ed. Steph.* et *Niceph.* Extabat altera lectio in *cod.* quoque *Venet.* STROTH. Γενηθεῖσαν cum simplici ν præstat unus saltem ex codd. nostris, *MStus Bodl.* Nunc omnes codices, in usum suum qui collati sunt, memorat Burtonus.

Ibid. l. 20. φυτεύσαντες] Georgius Syncellus in Chronico habet φοιτήσαντες rectius. Sed et in his quæ sequuntur ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, supplendum est φοιτήσαντες. Sane in codice Regio et Med. post Ἰταλίαν, virgula ponitur. VALESIUS. Secundum Valesii versionem Dionysius dicit, Petrum et Paulum ambos simul egisse Corinthi, et ambos in Italiam simul profectos esse. Sed ut hunc sensum ex verbis Dionysii exculperet Valesius; primo in priori membro hujus sententiæ contra omnes Eusebii Codices, et editos et scriptos, ex solo Syncello pro φυτεύσαντες legit φοιτήσαντες, et eandem vocem φοιτήσαντες in posteriori membro sententiæ supplendam docet. Vocem autem *simul* in Versione unde habuerit nescio, nisi forte a Rufino; nam vox ὁμοίως aliud significat, quam in priore membro omisit, in posteriori extra locum suum posuit. Et quidem φοιτήσαντες pro φυτεύσαντες perperam omnino et contra apertam Dionysii mentem scribendum esse voluit. Nam hæc sententia quasi ratio priori subjicitur, ut particula γὰρ clare significat. Prior autem sententia hæc est. Ταῦτα καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς τοσαύτης νουθεσίας, τὴν ἀπὸ Πέτρου καὶ Παύλου φυτείαν γενηθεῖσαν Ῥωμαίων τε καὶ Κορινθίων συνεκεράσατε. Quam etiam sic male reddidit Valesius. *Ita et vos——commiscuistis.* Ex hoc tamen loco satis clare apparet τὸ φυτεύσαντες in posteriori sententia ad φυτείαν referendum esse, idque ὁμοίως, *similiter*, bis positum satis innuit. Ut hæc omnia rectius intelligantur, integrum Dionysii fragmentum simpliciter transferendum censui. *Ita et vos ex tanta admonitione plantationem Romanorum et Corinthiorum a Petro et Paulo factam commiscuistis. Ambo enim in Urbe nostra Corintho plantantes nos similiter docuerunt, similiter autem et in Italia*

audacter docentes circa idem tempus Martyrium passi sunt. Τὸ φυτεύειν enim phrasis est Scriptuaria.——At qui τὸ φοιτᾷν Apostolis tribueret, eos non doctores sed discipulos efficeret. ——Quin etiam Valesius ὁμόσε, aut male transtulit, aut penitus omisit. Ὁμόσε enim non magis hic *simul* quam ὁμοίως significat, ὁμόσε διδάξαντες aliquid aliud significat, nempe coram hostibus, et cominus pugnantes doctrinam Christi prædicabant. Quod non indicat eos simul, et eodem tempore prædicasse. Nam Græce ὁμόσε ἴεναι dicitur etiam unus, sive persona singularis, ut—Hyperides Oratione contra Athenogenem ἀλλ' ὁμόσε βούλομαι τῷ λόγῳ τούτῳ ἐλθεῖν.—Sic ὁμόσε exponit Suidas, ἐξ ἐναντίας, σφοδρῶς, θρασέως. PEARSON. de Successione primorum Romæ Episcoporum, p. 35. afferente W. LOWTHIO. Valesio φοιτήσαντες perperam probatum esse, censet et Strothius. Nunc addas nuperos Eusebii editores Zimmerman. et Heinichenum. Nec sine causa profecto ita censent; sed vero hic observandum post Tillemontium est, *Rufinum* ita Latine vertisse, quasi legisset φοιτήσαντες. *Ambo etenim simul adventantes, et in nostra Corinthiorum ecclesia docuerunt.* Proxime ante κατὰ pro εἰς *Georgius Syncell.*

P. 180. l. 21. ὁμοίως ἐδίδαξαν] ὁμοίως μὲν ἐ. *Christoph. Lectt.* recte. STROTH. Anonymus quoque in libro bibliothecæ Leidensis fertur hanc olim adlevisse lectionem, haud probandam; nec melior illa ex libro MS. Scaligeri ibi adposita ὑμᾶς pro ἡμᾶς: Utroque loco ὁμοίως istud de apostolis inter se collatis, non ratione habita Corinthiorum et Romanorum, positum videtur. Et, ut obiter hoc moneam, Cepham, qui est Petrus, ut constat ex *Gal.* ii. 9. egisse atque docuisse apud Corinthios, indicat S. Paulus in epistolæ suæ prioris capp. I. et III. ad eosdem.

Ibid. τὴν Ἰταλίαν] τὴν Ῥώμην *Christoph. Lectt.* et *Vers.* STROTH. Vertit Rufinus, *et* per omnem Italiam in hac urbe *simul docentes.*

Ibid. ὁμόσε διδάξαντες] Omittit *Syncellus* ὁμόσε, de qua voce Pearsonius supra. Habetque ἐκδιδάξαντες pro διδάξαντες idem Syncellus. *Codex* autem *Norf.* διδάξαι.

Ibid. l. 22. κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν] Non dicit aperte Dionysius Petrum ac Paulum uno eodemque die passos fuisse, sed tantum eodem tempore; quod de plurium dierum intervallo

explicari potest. Prudentius περὶ στεφάνων eodem quidem die cæsos ait, sed non eodem anno: verum inter utriusque necem anni spatium intercessisse. Cum Prudentio consentit Augustinus in Sermone 28. de Sanctis, et in sermone nuper edito Parisiis in Supplemento operum Augustini. Arator lib. ii. hist. Apost. Symeon tamen Metaphrastes hæc Dionysii verba ita accepit, quasi dicere voluisset, Petrum ac Paulum eodem die simul subiisse martyrium. Verba ejus sunt in commentario de Peregrinationibus Petri ac Pauli apud Surium in tomo iii. *Caius vero quidam vir Ecclesiasticus, et Zephyrinus Romanorum Episcopus, et Dionysius Corinthius scribunt, uno tempore et simul Petrum et Paulum subiisse martyrium.* Sed primo falsum est quod ait Metaphrastes de Caio. Quod si quis objiciat, Caium forte id dixisse alio in loco quem non adduxit Eusebius: respondeo, Eusebii nostri eam fuisse diligentiam, ut nunquam id omissurus fuerit, si a Caio dictum fuisset. Id enim agit in hoc capite, ut doceat Petrum ac Paulum Romæ passos esse eodem tempore. Ac prius quidem probat Caii testimonio; alterum vero verbis Dionysii. Quod si Caius de tempore martyrii Apostolorum idem dixisset quod Dionysius, cur Eusebius id tacuisset hoc loco? Fallitur etiam Metaphrastes, dum Zephyrinum ejus rei citat auctorem. Videtur enim legisse in Eusebio, καὶ Ζεφυρῖνος Ῥωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπος. (pro κατὰ Ζεφυρῖνον Ῥωμαίων γεγονὼς ἐπίσκοπον.) In Synodo Rom. sub Gelasio PP. hæc leguntur de Petro: *Cui data est etiam societas B. Pauli: qui non diverso, sicut hæretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die, gloriosa morte cum Petro in urbe Roma sub Nerone agonizans coronatus est.* VALESIUS. Hieronymus quidem *De Viris Ill.* in *S. Paulo*, anno decimo quarto Neronis eodem die utrosque passos esse tradit. Idque contigisse 29no Junii, eodemque prorsus anno, statuit Tillemontius cum Martyrologiis, et Chronographo Barbaro, qui ex Africano Eusebioque et aliis sua desumpsit, a Scaligero in *Thesauro* suo *Temporum* editus. Alii diversum diem statuunt, hic est dies Februarii 22, Sylvium secuti in Laterculo. Contra quos strenue agit Caspar Saccarellus in *Hist.* sua *Eccl.* ad ann. Christi LXV. vol. ii. p. 143—147. Eorum numero Joannem Malelam adponas, qui diversis annis hæc martyria assignaverint. Vid. *Chronogr.* ejus lib. x. p.

331. Utcumque res habet, magni momenti est ob summam ejus antiquitatem hoc Dionysii testimonium, tum vero illud Tertulliani, qui pene ejusdem temporis fuit, is enim, cum dixisset in lib. iv. *adv. Marcion.* cap. 5. *et Petrum et Paulum evangelium sanguine suo signatum Romanis reliquisse,* in *Scorpiace* suo cap. 15. et *contra Gnosticos* cap. 15. *sub Nerone* Petri martyrium contigisse narravit. Id vero antiquissimum omnium testimonium est temporis martyrii. Interea utriusque apostoli obitus præmonstratus fuisse in S. Scriptura videtur; Petri apud *S. Joannem* xxi. 18, 19. Pauli vero a seipso in *epistola ad Timotheum posteriori*, iv. 6. Conferas Eusebii *Hist.* ii. 26.

P. 181. l. 3. Ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν] Codex Mazar. Med. cum Fuket. vocem γὰρ interserunt hoc modo. ἐπιστολὰς γὰρ ἀδελφῶν, &c. Atque ita Nicephorus et Rufinus. Valesius. Omiserat γὰρ *ed. Steph.* seu edit. princeps, *codicem Regium* secuta, particulam vero agnoscunt *codd.* quoque *Bodl.* et *Norfolc.* Nunc cæteros addas a cl. Burtono collatos. Paulo post ἃ μὲν οὖν *cod. Bodl.*

Ibid. l. 7. εἰ καὶ τῶν Κυριακῶν ῥᾳδιουργῆσαι] Opinari se ait Lardnerus, *De Fide Hist. Evang.* P. ii. vol. I. c. 12. Marcionitas esse, qui hic crimine corrumpendi sacras Novi Testamenti scripturas, sive Dominicas, arguantur. Quod quidem vero simile videtur, nam Marcion ipse nobilis falsarius erat, et hæresin ejus aggressus est Dionysius in epistola sua ad Nicomedienses, ut docet his verbis Eusebius, ἄλλη δὲ ἐπιστολή τις αὐτοῦ πρὸς Νικομηδέας φέρεται, ἐν ᾗ τὴν Μαρκίωνος αἵρεσιν πολεμῶν, τῷ τῆς ἀληθείας παρίσταται κανόνι. vid. p. 182. Conferas insuper de aliis nonnullis hæreticis sacras literas corrigentibus, immo corrumpentibus, auctorem libri, qui *Parvus Labyrinthus* inscriptus est, ab Eusebio allatum lib. v. *Hist.* cap. ult.

Ibid. l. 9. ἐπιβεβλήκασι] Vulgo ἐπιβεβλήκασι sed ἐπιβεβουλεύκασι *MS. Norfolc.* et *Niceph.* quibus addendus *Cod. Bodl.* etsi ibi ἐπιβεβουλεύμασιν facili errore scriptum est. Quin et hanc lectionem, prout nunc scio, præstant *codices Florentini*, quos contulit Jacobus Gronovius, et tres alii præterea, *Maz. Med. Fuket.* a Burtono commemorati, qui eam in textum suum recepit. "Ita nimirum" (ait Halloixius pag. 777. tom. ii.

Vitt. PP. Oriental.) "semper aliqui extiterunt, ut nummorum "legitimorum, sic pulchrorum scriptorum corruptores. Quod "quidam SS. Patrum providentes terribilibus in ejusmodi "homines duce beato Irenæo usi sunt adjurationibus." Optime cl. quoque Keilius in Notis ad edit. nov. *Fabricianæ Biblioth. Græc.* tom. vii. p. 163. "Has epistolas suas ipse "Dionysius a pluribus queritur corruptas fuisse, ita quidem, "ut alia omitterentur, alia vero adderentur; qua ex re fre- "quens harum epistolarum usus, neque exigua, in qua fuerunt, "auctoritas, satis aperte cognoscitur."

P. 181. l. 22. *οὐ μόνον τοῖς ὑπ' αὐτὸν, ἀλλ' ἤδη καὶ τοῖς* &c.] Hoc fecisse videtur Dionysius convenienter praxi et doctrinæ veteris ecclesiæ, quæ curam et solicitudinem de ecclesiis universis non solum apostolis fuisse communem credebat, sed etiam omnibus episcopis incumbere. Cons. Is. Casaubonum cum in *Exercit.* xvi. ejus ad Annales Baronii cap. 141. ubi ex S. Chrysostomo hoc ipsum confirmavit, tum ejusdem viri summi libellum aureum, sed nunquam absolutum, *De Libertate Ecclesiastica*, cap. iii. §. 4. Itaque alienæ ditionis homines instruere atque monere pro jure suo potuit ac debuit Dionysius, vel quivis alius episcopus catholicus, maxime siquando res fidei atque religionis agebatur. Aiunt etiam presbyteri Romani in Epistola ad Cyprianum, *Ep.* 30. vel. 36. *Omnes enim nos decet pro corpore totius ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare.* p. 41. ed. Baluzii. Pulchre autem de hac potestate disseruerunt, præter Casaubonum in operibus modo laudatis, archiepiscopus Spalatensis, M. Ant. de Dominis, in *Profectionis suæ Consilio Exposito* pag. 151. et Binghamus lib. ii. *Orig. Eccl.* cap. 5. Ita et infra in his fragmentis apostolicæ hujus atque catholicæ consuetudinis ratione habita Themiso Montanista quidam, qui a vexatione propter fidem Christianam pretio dato se redemerat, ab Apollonio corripitur, quod gerens sese tanquam martyrem ausus sit, *μιμούμενος τὸν ἀπόστολον, καθολικήν τινα συνταξάμενος ἐπιστολὴν, κατηχεῖν μὲν τοὺς ἄμεινον αὐτοῦ πεπιστευκότας, συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς τῆς κενοφωνίας λόγοις.* Euseb. v. *Hist.* 18. in Apollonii Fragmentis.

Ibid. l. 24. *καθολικαῖς πρὸς τὰς ἐκκλησίας ἐπιστολαῖς*] Lardnerum video verba ita interpretantem in operis sui *De Fide*

Hist. Evang. loco modo laudato pag. 194. ut statuantur pro solita καθολικῶν ἐπιστολῶν significatione ad plures ecclesias missæ esse singulæ hæ Dionysii epistolæ. Minus autem recte Tillemontio visum est, has epistolas ab Eusebio catholicas dici, quia ad ecclesias totas, non unum aliquem virum, scriptæ essent. Vid. eum tom. ii. *Mem. Eccles. in Dionysio.* Cum vero infra dicatur sanctus episcopus epistolam scripsisse ad ecclesiam Gortyniensium et reliquas *simul* Cretæ ecclesias, et ad Amastrienses et cæteras *simul* ecclesias Ponti, ejusmodi fortasse epistolæ itidem fuerunt, quas ad Lacedæmonios cæterosque miserit. Qualis et epistola Paulina posterior ad Corinthios extitisse videtur, et illa quoque ad Colossenses, quod ex comm. 16. cap. ult. ostenditur.

P. 181. l. 26. ὀρθοδοξίας κατηχητικὴ] In tribus codicibus Maz. Med. et Fuk. scriptum est κατηχητικῆς. Sed vulgatam lectionem magis probo, quam confirmat etiam Nicephorus. Sic enim ille hunc Eusebii locum expressit: ὧν μία πρὸς Λακεδαιμονίους ἐστὶ, κατήχησιν περιέχουσα ὀρθοδοξίας. VALESIUS. Extat lectio recepta in cod. quoque *Norfolc.*: nunc addidit Burtonus *codd. Reg. Paris. Venet. Florentinosque.*

P. 182. l. 2. ἧς ὀλιγωρήσαντας ἐλέγχει] Forsan τινὰς post ὀλιγωρήσαντας invenit Rufinus, qui vertit, *simul et arguit* quosdam *velut pene prolapsos a fide.* Mox pro τοὺς διωγμοὺς scribi τοῦ πειρασμοῦ in *cod. Norfolc.* nunc certior factus sum.

Ibid. l. 4. Κοδράτου δὲ &c.] Extat bene longa Valesii nota, in qua episcopus Atheniensis a Quadrato apologista distinguitur; et Publius, qui in sede præcessit Quadratum episcopum, Dionysio Areopagitæ proxime successisse negatur. Quæ quidem omnia interpretatione hujus loci nituntur, qua statuitur Dionysius Corinthius de Quadrato locutus esse, tanquam sibi æquali, atque in locum Publii recens substituto. Videsis quæ Grabius contra affert in tom. ii. *Spicil.* p. 119. ad *Quadratum;* et Cavius in *Hist. Lit.* tom. I. p. 52. Notat Fabricius quoque ad Hieron. *De Viris Ill.* cap. xix. Valesio hac de re consensisse "Dupinum, Lemoinium, Tillemontium, ob tem-"porum rationes, sed minime expeditas." Mox in vocibus αὐτῶν ἐπισκόπου, quas Valesius ita posuerat, Strothius priorem ipsarum ordinem, ἐπισκόπου αὐτῶν, in ed. suam revocavit; sed cum Valesio faciunt *codices Bodl.* et *Norfolc.* aliique omnes, ut nunc refert Burtonus, præter *Regium.*

P. 182. l. 6. ὡς ἂν διὰ] Particulam ἂν ex *codd. Florentinis*, quos contulit Gronovius, et *cod. Veneto* supplevi.

Ibid. l. 8. ὡς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης &c.] Idem hoc ita narraverat Eusebius ipse lib. iii. *Hist.* cap. 4. Ἐπὶ τούτοις, inquit, καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην ἐκεῖνον, Διονύσιος ὄνομα αὐτῷ, ὃν ἐν πράξεσι μετὰ τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ πρὸς Ἀθηναίους Παύλου δημηγορίαν πρῶτον πιστεῦσαι ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς, τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκκλησίας πρῶτον ἐπίσκοπον, ἀρχαίων τις ἕτερος Διονύσιος τῆς Κορινθίων παροικίας ποιμὴν ἱστορεῖ γεγονέναι. Addidit in interpretatione sua *Rufinus* verborum, quæ in textu posui, *quod primus apud Athenas ab eodem apostolo* (Paulo) *episcopus fuerit ordinatus.* Hunc vero pro Christo martyrium consummavisse testatus erat S. Aristides in *Apologia*. Vid. supra pag. 76. Pro vocibus autem τῆς Ἀθηναίων παροικίας præstat *MS. Bodl.* ταῖς (cor. τῆς) ἐν Ἀθήναις π. *MS. Norfolc.* convenienter cum *Rufino* interprete Ἀθήνησι pro Ἀθηναίων. Jamque hæc iterum editurus Burtonum secutus ejusque codices τῆς ἐν Ἀθηναῖς π. reposui.

Ibid. l. 13. τῷ τῆς ἀληθείας παρίσταται κανόνι] τῷ τῆς ἐκκλησίας παρίσταται κανόνι. Nicephorus in lib. iv. cap. 8. pro his verbis hæc posuit, τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι στοιχεῖ, id est, Ecclesiasticæ regulæ insistit. In quo sensum quidem expressit Eusebii, sed vim verbi παρίσταται non est assecutus. Vox est familiaris Eusebio παρίστασθαι, quæ idem valet ac probare, adstruere, confirmare ac defendere, ut hic vertit Rufinus. Sic Eusebius infra in capite ultimo hujus libri de Bardesane loquens, ἱκανῶς τῷ λόγῳ παρισταμένῳ: quem locum non intellexit Christophorsonus. VALESIUS. παρίστασθαί τινι Eusebio est *adhærere firmiter alicui.* STROTH. Magis assentiendum Valesio de vi verbi παρίσταται, cujus loco scribitur in *cod. Norfolc.* προΐσταται, qui tamen vir doctissimus vocem ἐκκλησίας, ut vides, per errorem forsan, pro ἀληθείας in hac nota sua posuit. Nam aliter locum profert in adnotatione ad patrum Antiochenorum *Epistolam Synodicam* apud Euseb. vii. 30. ubi, cum voce τοῦ κανόνος *regula fidei* ibi designatur, hæc ipsa Dionysii cum illis confert.

Ibid. l. 16. Φίλιππον ἐπίσκοπον αὐτῶν] Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 25. Φίλιππός γε μὴν, ὃν ἐκ τῶν Διονυσίου φωνῶν τῆς ἐν Γορτύνῃ παροικίας ἐπίσκοπον ἔγνωμεν, πάνυ γε σπουδαιότατον

πεποίηται καὶ αὐτὸς κατὰ Μαρκίωνος λόγον. Vid. et Hieron. *De Viris Ill.* cap. xxx. Ex eo autem, quod Philippus post memoratam hoc loco Gortynam cum cæteris in Creta ecclesiis ἐπίσκοπος αὐτῶν dicatur, colligit Usserius *De Episcoporum et Metropolitarum Origine* p. 25. edit. Lat. tum illo tempore tum succedente Gortynam metropolin fuisse, et episcopum ejus totius insulæ Cretæ metropolitanum. Contra Baraterius in *Dissert.* ii. *De Constit. Apost.* p. 267. §. 4. "Quod Philippus," inquit, "Cretensium episcopus dicatur Eusebio lib. iv. cap. 23. "hoc sensu modo intelligendum, quod inter Cretenses episco-"patum gesserit." Immo episcopus αὐτῶν, non Cretensium, sed Gortynensium, recte exponi potest.

P. 182. l. 17. ἅτε δὴ ἐπὶ πλείσταις] Ita legitur in codice Regio. Sed tres reliqui, Maz. scilicet, Med. et Fuk. scriptum habent ὡς ἂν ἐπὶ πλείσταις, quod idem est. Valesius. Cum his consentit *MS. Savil.* seu *Bodl.* cum *Regio* autem *MStus Norfolc.* Habuisse autem ἐπὶ ταῖς πλείσταις pro ἐπὶ πλ. *Codicem Castellani episcopi* ostendit Readingii editio. Cæterum *Rufinus* in Versione sua transtulit ab ecclesia ad Philippum episcopum laudem fortitudinis.

Ibid. l. 21. Βακχυλίδου μὲν καὶ Ἐλπίστου] Εὐελπίστου *MS. Norfolc.* Hosce viros quibusdam in Ponto ecclesiis præsedisse, autumare se ait Halloixius. *Vitt. PP. Oriental.* p. 770. tom. ii.

Ibid l. 22. αὐτὸν] αὐτῷ (for. αὐτῶν) *MS. Bodl.* et *Norf.* cum aliis, dum προτρεψάντων αὐτῶν μέμνηται præstat *MS. Norfolc.* quod, allato pro hac lectione *cod. Paris.* 1. nunc admisit in textum Burtonus.

P. 183. l. 1. Πάλμαν] γάλμαν *ed. Steph. MSS. Reg.* et *Par.* 1. cæteri Πάλμαν, et nomen hoc Scaliger ad oram exempli sui posuerat. Palmam præfuisse tradit Eusebius lib. v. *Hist.* cap. 23. ut maximum natu, concilio episcoporum Ponticorum, dum vigeret controversia paschalis Victoris tempestate episcopi Romani.

Ibid. l. 3. καὶ τοὺς ἐξ οἵας δ' οὖν ἀποπτώσεως &c.] En πρόσταγμα, seu mandatum episcopale de recipiendis lapsis, mœchis, hæreticis, aliisque per pœnitentiam conversis. *Pearson.* Vind. Ep. Ignat. part. ii. p. 95. a Readingio allatus. Quod attinet ad veterem de hujusmodi peccatoribus disciplinam, de ea fuse

disseritur, cum alibi, tum apud Concilia sub Cypriano, quæ in voluminibus jam secuturis, si Deus vitam mihi viresque dederit, mox sistentur.

P. 183. l. 5. Κνωσσίους] Κνωσσίους cum duplici litera *Niceph.* et *ed. Valesii Gnosios* Rufin. solemnis est in hoc nomine scribendo varietas. apud Palæphatum cap. xvi. scribitur Κνώσιος, sed et ibi cod. Cantabr. et editio *Galei* habet Γνώσσιος. Κνωσσὸς antiqua hæc urbs appellatur ab *Homero* Odyss. xix. 178.

Τοῖσι δ' ἐνὶ Κνωσσὸς μεγάλη πόλις ἔνθα τε Μίνως
——————βασίλευε——————

Similiter a *Ptolemæo* et *Strabone* lib. x. ubi uberius de ea agit, ac unde pauca hæc verba quæ maxime huc pertinent, adscribo: πόλεις δ' εἰσὶν ἐν τῇ Κρήτῃ πλείους μὲν, μέγισται δὲ καὶ ἐπιφανέσταται τρεῖς, Κνώσσος, Γόρτυνα, Κυδώνια. Stroth. Hæc Strothius; perinde atque Julium Africanum Γνῶσον habere video apud Syncelli *Chronograph.* p. 149. hic vero Strothius *editionis Steph.* lectionem Κνωσίους per simplicem ν in suam edit. revocavit. Sed cum Valesio facit *MS. Bodl.* seu *Savil.* immo, ut Burtonus nunc refert, codices omnes præter *Regium* et *Florentinos*. Mox ἐπ' ἀνάγκαις pro ἐπάναγκες *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 7. τοῖς ἀδελφοῖς] Cum alii, tum vir doctissimus Hen. Wharton. de clero tantum hic agi monet, p. 60. libri sui *De Cœlibatu Cleri*, Anglica lingua conscripti; verumtamen his Dionysii verbis secundas nuptias fidelium omnium potius significari putem, quam cleri cœlibatum.

Ibid. l. 8. ἀσθενείας] Hic sequitur apud Eusebium brevis quædam responsi, quod dabat Pinytus ad Dionysium, notitia, quam proxime post allaturus sum.

Ibid. l. 10. ᾗ τὰ κατάλληλα &c.] Παραφραστικῶς vertit vetus interpres Rufinus, *in qua convenienter vel sexui vel mensuræ ejus, rationabiles ei divini verbi exhibuit dapes.* His subjunxit Eusebius, Καὶ τὰ μὲν τοῦ Διονυσίου τοσαῦτα.

P. 184. l. 9. θαύμαζει μὲν καὶ ἀποδέχεται Διονύσιον] Rufinus ita vertit, *Ad quæ rescribens Pinytus Dionysio, sententiam quidem consilii melioris amplectitur, simulque obsecrat eum* &c.

Hoc Rufini pro Pinyti μετανοίᾳ testimonium adducitur cum a Whartono in tractatu modo memorato, *De Cœlibatu Cleri* p. 61. tum vero a cl. Collier. in docta et egregia sua *Historia Eccles. Britannicæ* tom. I. lib. iii. p. 194. itidem vernacula lingua conscripta. Sed vereor ut Eusebii verborum sensum verum præstiterit Rufinus.

P. 184. l. 10. στεῤῥοτέρας ἤδη ποτὲ μεταδιδόναι τροφῆς, τελειοτέροις &c.] Cum dixisset Lardnerus, *De Fide Hist. Evang.* P. II. vol. ii. c. 28. p. 658. videndum esse, utrum aliquatenus hic spectetur ad 1 *Cor.* iii. 2. seu saltem ad *Heb.* v. 12, 13. mihi apparebat totius loci structura consimilis verborum apostoli ad Hebræos, qui ipse sese ad Corinthios scribentem imitatus esset.

Ibid. l. 11. παρ' αὐτῷ] παρ' αὐτῷ *editionis Steph.* lectionem pro Valesiana ὑπ' αὐτῷ revocavit Strothius, quem variantibus inter se codicibus scriptis, nunc cum Zimmermanno atque Burtono secutus sum; Rufinus vero vertens *ecclesiæ suæ populus* litem haud diremit. Cæterum omisit ποτὲ supra *MS. Norfolc.* posuitque ὑποθρέψοντα pro ὑποθρέψαντα et ἐγκαταγηράσαντες pro καταγηράσαντες *idem codex.* Addit cl. Burtonus "ὑποθρέψοντα *codd. Par.* i. et *Norf.* non male."

Ibid. l. 16. εἰκόνος.] Eusebius in cap. 21. hujus libri quarti Pinytum una cum aliis scriptoribus, qui sub M. Antonino Vero floruerunt, his verbis commemoraverat, Ἤκμαζον δ' ἐν τούτοις ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας, Ἡγήσιππός τε ὃν ἴσμεν ἐκ τῶν προτέρων, καὶ Διονύσιος Κορινθίων ἐπίσκοπος, ΠΙΝΥΤΟΣ τε ἄλλος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐπίσκοπος· Φίλιππός τε ἐπὶ τούτοις, καὶ Ἀπολινάριος καὶ Μελίτων, Μουσανός τε καὶ Μόδεστος· καὶ ἐπὶ πᾶσιν Εἰρηναῖος· ὧν καὶ εἰς ἡμᾶς τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἡ (for. ἢ) τῆς ὑγιοῦς πίστεως ἔγγραφος κατῆλθεν ὀρθοδοξία. Ad vocem quod attinet ἄλλος cum Pinyto junctam, sed a Valesio et Halloixio, dum locum vertunt, neglectam, ipsam in hunc sensum, si recta hic omnia, accipio;———*et præter Dionysium Corinthium alius episcopus Pinytus Cretensium.* Locus interea, qui si nunc male sanus est, jam dudum corruptus fuit, ita scribi atque distingui potest. Πινυτός τε· ΚΑΙ ἄλλος τῶν ἐπὶ Κρήτης ἐπίσκοπος Φίλιππος· ἐπὶ τούτοις καὶ Ἀπολινάριος &c. Philippus enim, ut post docet Eusebius, Gortynæ urbis Cretæ fuit episcopus. Nihil tamen me juvant, fateor, quæ habet vetus in-

terpres Rufinus: *Sed et Pinytus nobilissimus apud Cretam episcopus fuit, Philippus etiam et Apollinarius* &c. Unde sua habent Martyrologi: *In Creta, Pinyti inter episcopos nobilissimi;* qui et verba quoque addiderunt Rufini alterum hunc Eusebii locum Latine vertentis, *et in scriptis suis, velut in quodam speculo, viventem sui reliquit imaginem.* Vide *Martyrologia Usuardianum* et *Romanum.* Præter hæc autem, quæ Eusebio debentur, nihil habent de Pinyto auctores.

HEGESIPPUS.

HEGESIPPUS.

S. Hieronymus, *Libro De Viris Illustribus*, cap. xxii. p. 89.

HEGESIPPUS, vicinus Apostolicorum temporum, [a] omnes a passione Domini, usque ad suam ætatem, Ecclesiasticorum Actuum texens historias, multaque ad utilitatem legentium pertinentia hinc inde congregans, quinque libros composuit sermone simplici, ut quorum vitam sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem. Asserit se venisse sub Aniceto Romam, qui [b] decimus post Petrum episcopus fuit, et perseverasse usque ad Eleutherum ejusdem urbis episcopum, qui Aniceti quondam diaconus fuerat. Præterea adversum idola disputans, ex quo primum errore crevissent, subtexit historiam, ex qua ostendit, qua floruerit ætate. Ait enim: (Euseb. iv. *Hist.* c. 8.) *Tumulos mortuis templaque fecerunt: sicut usque hodie videmus: e quibus est et Antinous servus Hadriani Cæsaris, cui et gymnicus agon exercetur apud Antinoum civitatem, quam* (*MS.* Veronensis, *exercetur Antinoius, civitatemque*) *ex ejus nomine condidit, et statuit prophetas in templo.* Antinoum autem in deliciis habuisse Cæsar Hadrianus scribitur.

[a] Nusquam tradit Eusebius, Hegesippum plenam Historiam a Christi passione ad sua quibus scripsit tempora, hoc est ultra sæculi

secundi dimidium pertexuisse, sed quantum ex fragmentis quæ ex illo opere producit, licet colligere, res Apostolorum potissimum est persecutus, et primas Ecclesiarum quarundam origines, alia parcius attigit. FABRICIUS.

[b] Hoc est decimus, Petro una computato. Sic supra c. xv. *Clemens quartus post Petrum Romanus episcopus, siquidem secundus Linus fuit et tertius Cletus.* FABRICIUS. Secundum alios notante ibidem Fabricio, decimus est Pius, Anicetus iste undecimus; sed Hieronymo ut aliis Latinis persuasum fuisse ait, Aniceto Pium successisse, et Pio Soterem. Alteri vero sententiæ adstipulatur Hegesippus, qui Romam venit sub Aniceto, disertimque tradit, Aniceto successisse Soterem. Vid. Fragm. vi. infra p. 217. Irenæum quoque idem referentem videmus inferius apud CONCIL. LUGD. Porro hac quidem in re Eusebium suum Hieronymus deseruisse videretur, quod tamen vix probabile est; cons. enim lib. iv. *Hist. Eccl.* c. 12. ubi Pius, non Anicetus, Hygino successisse dicitur. Quin et Chronicum Eusebianum, vertente ipso Hieronymo, Hyginum, Pium, Anicetum, ordine consueto collocat, Aniceto decimo vocato, Petro haud computato. Sed de Hieronymi sententia confer Pearsonium *Opera Postuma.* Diss. II. xi. 4. p. 269. ed. Lond. Cæterum Aniceti annus primus ad annum Christi 151. fere semper assignatur, ultimus ejusdem episcopi ad an. 160. Eleutheri autem annus primus ad an. 169. ultimus ad an. 184.

[c] Non apud *Antinoum civitatem* gymnicum Antinoo agonem exerceri solitum, sed in Mantinea, scribit Pausanias in Arcadicis, ὁ βασιλεὺς καταστήσατο αὐτῷ ἐν Μαντινείᾳ τίμας καὶ τελετὴν—καὶ ἀγών ἐστιν αὐτῷ δι’ ἔτους πέμπτου. Jam itaque malim emendare in præstantissimo MS. nostro, *agon exercetur Antonoius, civitatemque ex ejus nomine* &c. eoque magis, quod idem Hegesippus ὁ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντονοείος &c. VALLARSIUS. Op. S. Hieron. editor novissimus. Sed verba ipsa Hegesippi infra invenies pag. 218. descripta.

FRAGMENTA

HEGESIPPI,

QUI POST MEDIUM SÆCULUM SECUNDUM COMMENTARIOS SUOS CONSCRIPSIT.

Ex Incerto Libro

COMMENTARIORUM ACTUUM ECCLESIASTICORUM.

ΗΣΑΝ δὲ γνῶμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, τῶν κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα καὶ τοῦ Χριστοῦ, αὗται· Ἐσσαῖοι· Γαλιλαῖοι· Ἡμεροβαπτισταί· Μασβωθαῖοι· Σαμαρεῖται· Σαδδουκαῖοι· Φαρισαῖοι. Hæc Eusebius attulit lib. iv. *Hist.* c. 22.

———ἀπὸ τούτων δηλαδὴ τῶν αἱρετικῶν κατηγοροῦσι τινὲς Συμεῶνος τοῦ Κλωπᾶ, ὡς ὄντος ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Χριστιανοῦ. καὶ οὕτω μαρτυρεῖ ἐτῶν ὢν ἑκατὸν εἴκοσιν, ἐπὶ Τραϊανοῦ Καίσαρος καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ. φησὶ δὲ ὁ αὐτὸς,

Erant diversæ sectæ atque sententiæ in circumcisione, inter filios Israel adversus Tribum Judæ, et adversus Christum: Essæi scilicet, Galilæi, Hemerobaptistæ, Masbothæi, Samaritæ, Sadducæi, Pharisæi. —Ex eorum hæreticorum numero, quidam Symeonem Cleopæ filium detulerunt, quod ex stirpe Davidis oriundus, et Christianus esset. Atque ita Symeon cum annos centum ac viginti natus esset, martyrium subiit, principatu Trajani Augusti, Attico consulari Legato Syriam administrante. Idem præterea scribit, eos ipsos Symeo-

(Hegesippus) ὡς ἄρα καὶ τοὺς κατηγόρους αὐτοῦ, ζητουμένων τοτε τῶν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς Ἰουδαίων φυλῆς, ὡσὰν ἐξ αὐτῆς ὄντας, ἁλῶναι συνέβη. Hæc Eusebius lib. iii. *Hist.* c. 32.

nis accusatores, cum tunc temporis omnes ex regia Judæorum tribu oriundi sollicite investigarentur, convictos esse quod ex ea stirpe originem ducerent.

Ex libro quinto, sive ultimo, ejusdem Operis.

DE MARTYRIO S. JACOBI JUSTI.

Διαδέχεται δὲ τὴν ἐκκλησίαν μετὰ τῶν ἀποστόλων, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου Ἰάκωβος, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων δίκαιος ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν. ἐπεὶ πολλοὶ Ἰάκωβοι ἐκαλοῦντο· [a] οὗτος δὲ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἅγιος ἦν. Οἶνον καὶ σίκερα οὐκ ἔπιεν, οὐδὲ ἔμψυχον ἔφαγε· ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ οὐκ ἀνέβη· ἔλαιον οὐκ ἠλείψατο, καὶ βαλανείῳ οὐκ ἐχρήσατο. τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι. οὐδὲ γὰρ ἐρεοῦν ἐφόρει, ἀλλὰ σινδόνας. καὶ μόνος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν· ηὑρίσκετό τε κείμενος ἐπὶ τοῖς γόνασι, καὶ αἰτούμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἄφεσιν· ὡς ἀπεσκληκέναι τὰ γόνατα αὐτοῦ δίκην καμήλου,

Ecclesiæ administrationem una cum Apostolis suscepit Jacobus frater Domini, qui jam inde a Christi temporibus ad nostram usque ætatem Justus cognominatus est. Nam multi quidem eodem nomine Jacobi vocabantur. Sed hic ab ipso matris utero sanctus fuit. Nec vinum unquam bibit nec siceram: ab animantium carnibus penitus abstinuit. Comam nunquam totondit. Neque ungi, neque lavare balneo corpus unquam solitus. Unus ex omnibus in intimum templi sanctuarium ingrediendi jus facultatemque habebat. Neque enim lanicio, sed linea tantum veste utebatur. In templum solus intrare, atque ibi genibus flexis pro peccatis populi supplex Deum orare consueverat. Adeo ut genua ipsius instar cameli

a Confer. Jud. xiii. 4, 5. et Luc. i. 15.

διὰ τὸ ἀεὶ κάμπτειν ἐπὶ γόνυ προσκυνοῦντα τῷ Θεῷ, καὶ αἰτεῖσθαι ἄφεσιν τῷ λαῷ. διὰ γέτοι τὴν ὑπερβολὴν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐκαλεῖτο Δίκαιος καὶ Ὠβλίας· ὅ ἐστιν Ἑλληνιστὶ περιοχὴ τοῦ λαοῦ καὶ δικαιοσύνη, ὡς οἱ προφῆται δηλοῦσι περὶ αὐτοῦ. τινες οὖν τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων τῶν ἐν τῷ λαῷ, τῶν προγεγραμμένων μοι ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν, ἐπυνθάνοντο αὐτοῦ, τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ[a]*· καὶ ἔλεγε τοῦτον εἶναι τὸν Σωτῆρα. ἐξ ὧν τινὲς ἐπίστευσαν, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός. αἱ δὲ αἱρέσεις αἱ προειρημέναι, οὐκ ἐπίστευον οὔτε ἀνάστασιν, οὔτε ἐρχόμενον ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. ὅσοι δὲ καὶ ἐπίστευσαν, διὰ Ἰάκωβον. πολλῶν οὖν καὶ τῶν ἀρχόντων πιστευόντων, ἦν θόρυβος τῶν Ἰουδαίων καὶ γραμματέων καὶ φαρισαίων λεγόντων, ὅτι κινδυνεύει πᾶς ὁ λαὸς Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν προσδοκᾷν. ἔλεγον οὖν συνελθόντες τῷ Ἰακώβῳ· Παρακαλοῦμέν σε· ἐπίσχες τὸν λαὸν, ἐπεὶ ἐπλανήθη εἰς Ἰησοῦν, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ*

occalluerint, dum assidue Deum venerans, et pro salute populi vota faciens humi sterneretur. Hic ergo ob singularem justitiam cognominatus est Justus et Oblias, quod Latine munimentum populi et justitiam significat, quemadmodum etiam Prophetæ de eo prædixerunt. Quidam autem ex septem sectis quæ apud Judæos erant, de quibus in superioribus libris scripsisse meminimus, interrogarunt eum, quodnam esset ostium Jesu. Quibus ille Jesum esse Servatorem respondit. His auditis, nonnulli eorum Jesum revera Christum esse crediderunt. Supra scriptæ vero sectæ nec resurrectionem, nec futurum Christi adventum ut unicuique pro meritis mercedem tribuat, credebant. Quotquot vero ex iis crediderunt, Jacobi opera ac ministerio utique crediderunt. Cum ergo multi ex ipsis etiam primoribus crederent, tumultuari cœperunt Judæi et Scribæ ac Pharisæi: eo jam ventum esse clamantes, ut prope omnis populus Jesum quasi Christum exspectaret. Proinde in unum congregati Jacobum adeunt, hisque eum verbis compellant. Hortamur te, inquiunt, ut populi errorem comprimas, qui falsam de Jesu opinionem imbibit, perinde quasi Christus esset. Persuade igitur omnibus

[a] Joan. x. 9.

Χριστοῦ. παρακαλοῦμέν σε πεῖσαι πάντας τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ πάσχα περὶ Ἰησοῦ. σοὶ γὰρ πάντες πειθόμεθα. ἡμεῖς γὰρ μαρτυροῦμέν σοι καὶ πᾶς ὁ λαὸς, ὅτι δίκαιος εἶ, καὶ [b] *ὅτι πρόσωπον οὐ λαμβάνεις. πεῖσον οὖν σὺ τὸν ὄχλον περὶ Ἰησοῦ μὴ πλανᾶσθαι. καὶ γὰρ πᾶς ὁ λαὸς καὶ πάντες πειθόμεθά σοι. στῆθι οὖν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, ἵνα ἄνωθεν ᾖς ἐπιφανὴς, καὶ ᾖ εὐάκουστά σου τὰ ῥήματα παντὶ τῷ λαῷ. διὰ γὰρ τὸ πάσχα συνεληλύθασι πᾶσαι αἱ φυλαὶ μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν. ἔστησαν οὖν οἱ προειρημένοι γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι τὸν Ἰάκωβον ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ναοῦ, καὶ ἔκραξαν αὐτῷ καὶ εἶπον· Δίκαιε ᾧ πάντες πείθεσθαι ὀφείλομεν, ἐπεὶ ὁ λαὸς πλανᾶται ὀπίσω Ἰησοῦ τοῦ σταυρωθέντος, ἀπάγγειλον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ. καὶ ἀπεκρίνατο φωνῇ μεγάλῃ· τί με ἐπερωτᾶτε περὶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου; καὶ αὐτὸς κάθηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τῆς μεγάλης δυνάμεως, καὶ μέλλει* [c] *ἔρχεσθαι*

qui festo Paschæ die huc conveniunt, ut de Jesu recte sentiant. Tibi enim omnes fidem habemus; et cum universo populo hoc tibi testimonium perhibemus, justissimum te virum esse, nec ullum apud te personarum discrimen valere. Proinde plebi persuade ne circa Jesum deinceps aberret. Nam et universus populus, et nos libenter tibi obtemperamus. Ascende igitur in fastigium templi, ut in sublimi loco positus, ab omnibus conspici et exaudiri facile possis. Nam Paschalis solemnitatis gratia, cunctæ Judæorum tribus et ex Gentibus non pauci huc convenerunt. Posthæc supradicti Scribæ et Pharisæi cum Jacobum in fastigio templi collocassent, contenta voce sic eum alloqui cœperunt. O Juste cui nos omnes fidem adhibere par est, quandoquidem populus omnis errat, Jesum sectans crucifixum, doce nos quod sit ostium Jesu suffixi cruci. Tunc Jacobus edita voce iis respondit. Quid me, inquit, interrogatis de Jesu filio hominis? Ipse sedet in cælo a dextris summæ virtutis, et venturus est in nu-

[b] Luc. xx. 21.

[c] Matt. xxvi. 64.

ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. καὶ πολλῶν πληροφορηθέντων, καὶ δοξαζόντων ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἰακώβου, καὶ λεγόντων [d] ὡς ἀννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, τότε πάλιν οἱ αὐτοὶ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· κακῶς ἐποιήσαμεν τοιαύτην μαρτυρίαν παρασχόντες τῷ Ἰησοῦ· ἀλλὰ ἀναβάντες, καταβάλωμεν αὐτὸν, ἵνα φοβηθέντες μὴ πιστεύσωσιν αὐτῷ. καὶ ἔκραξαν λέγοντες· ὢ ὤ, καὶ ὁ δίκαιος ἐπλανήθη. καὶ ἐπλήρωσαν τὴν γραφὴν τὴν ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γεγραμμένην, [e] ἄρωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί· τοίνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. ἀναβάντες οὖν κατέβαλον τὸν δίκαιον, καὶ ἔλεγον ἀλλήλοις· λιθάσωμεν Ἰάκωβον τὸν δίκαιον. καὶ ἤρξαντο λιθάζειν αὐτὸν, ἐπεὶ καταβληθεὶς οὐκ ἀπέθανεν, ἀλλὰ στραφεὶς ἔθηκε τὰ γόνατα λέγων· Παρακαλῶ Κύριε Θεὲ [f] πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἴδασι τί ποιοῦσιν. οὕτω δὲ καταλιθοβολούντων αὐτὸν, εἷς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν Ῥηχὰβ υἱοῦ Ῥαχαβεὶμ τῶν

bibus cæli. Cumque multi hoc Jacobi testimonio confirmati glorificarent Jesum, dicentes Osanna filio David: Tunc iidem Scribæ ac Pharisæi inter se collocuti; Male, inquiunt, fecimus, qui tanto testimonio Jesum ornaverimus. Verum ascendamus, eumque præcipitem dejiciamus, ut ceteri conterriti fidem illi habere desinant. Conclamare deinde cœperunt ac dicere: O o, ipse etiam Justus erravit. Et impleta sunt ea quæ apud Esaiam scripta sunt; Tollamus e medio Justum, quia molestus est nobis: propterea fructum operum suorum manducabunt. Mox ergo conscendentes, cum præcipitem egerunt. Et quoniam præcipitatus non statim mortem obierat, sed conversus flexis genibus orabat dicens: Domine et Deus pater, rogo ut ignoscas illis, quia nesciunt quid faciunt. Illi inter se dixerunt: lapidemus Jacobum Justum. Cœperunt igitur lapidibus eum impetere. Cumque hominem saxis obruerent, unus e Sacerdotibus, ex filiis Rechab filii Re-

[d] Matt. xxi. 9, 15. [e] Is. iii. 10. [f] Luc. xxiii. 34.

μαρτυρουμένων ὑπὸ [g]*Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, ἔκραζε λέγων· Παύσασθε, τί ποιεῖτε· εὔχεται ὑπὲρ ὑμῶν ὁ Δίκαιος. καὶ λαβών τις ἀπ' αὐτῶν, εἷς τῶν κναφέων, τὸ ξύλον ἐν ᾧ ἀπεπίεζε τὰ ἱμάτια, ἤνεγκε κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ δικαίου. καὶ οὕτως ἐμαρτύρησε· καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ, καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ τῷ ναῷ. μάρτυς οὗτος ἀληθὴς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι γεγένηται,* [h] *ὅτι Ἰησοῦς ὁ Χριστός ἐστι. καὶ εὐθὺς Οὐεσπασιανὸς πολιορκεῖ αὐτούς.* Hæc attulit Eusebius lib. ii. *Hist.* c. 23.

chabim qui Hieremiæ suffragio commendati sunt, contenta voce: Parcite, inquit, quid facitis? Justus orat pro vobis. Interim unus ex iis, fullo arrepto fuste quo vestes exprimere solebat, caput Justi percussit. Atque ita felici martyrio vitam finiit. Sepultus est eodem in loco, manetque adhuc cippus illius prope templum. Hic Jacobus tum Judæis tum Græcis locuples fuit testis, Jesum vere Christum fuisse. Nec multo post obsidio Vespasiani, et Judæorum captivitas subsecuta est.

Ex incerto libro, sed fortasse ultimo, ejusdem Operis.

DE JUDÆ NEPOTIBUS APUD DOMITIANUM REIS.

Ἔτι δὲ περιῆσαν οἱ ἀπὸ γένους τοῦ Κυρίου υἱωνοὶ Ἰούδα, τοῦ κατὰ σάρκα λεγομένου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, οὓς ἐδηλατόρευσαν, ὡς ἐκ γένους ὄντας Δαβίδ. τούτους δ' ὁ ἰουόκατος ἤγαγε πρὸς Δομετιανὸν Καίσαρα· ἐφοβεῖτο γὰρ τὴν

His temporibus adhuc supererant quidam ex cognatione Christi, nepotes Judæ illius qui secundum carnem frater Christi vocabatur. Hos a nonnullis delatos quod ex regia Davidis stirpe prognati essent, Evocatus ad Domitianum Cæ-

g Jer. cap. xliii.

h Act. xx. 21.

παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ [a] ὡς καὶ Ἡρώδης· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτοὺς εἰ ἐκ Δαβὶδ εἰσί· καὶ ὡμολόγησαν. τότε ἠρώτησεν αὐτοὺς πόσας κτήσεις ἔχουσιν, ἢ πόσων χρημάτων κυριεύουσιν. οἱ δὲ εἶπον ἀμφότεροι, ἐννακισχίλια δηνάρια ὑπάρχειν αὐτοῖς μόνα, ἑκάστῳ αὐτῶν ἀνήκοντος τοῦ ἡμίσεως· καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ἀργυρίοις ἔφασκον ἔχειν, ἀλλ᾽ ἐν διατιμήσει γῆς πλέθρων τριάκοντα ἐννέα μόνων. ἐξ ὧν καὶ τοὺς φόρους ἀναφέρειν, καὶ αὐτοὺς αὐτουργοῦντας διατρέφεσθαι. εἶτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύναι· μαρτύριον τῆς αὐτουργίας τὴν τοῦ σώματος σκληρίαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς συνεχοῦς ἐργασίας ἐναποτυπωθέντας ἐπὶ τῶν ἰδίων χειρῶν τύλους παριστάντας. ἐρωτηθέντας δὲ περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, ὁποία τὶς εἴη καὶ πότε καὶ ποῖ φανησομένη, λόγον δοῦναι, ὡς οὐ κοσμικὴ μὲν οὐδ᾽ ἐπίγειος, ἐπουράνιος δὲ καὶ ἀγγελικὴ τυγχάνει, ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος γενησομένη, ὁπηνίκα ἐλθὼν ἐν δόξῃ κρίνειε

sarem perduxit. Quippe Domitianus de adventu Christi, perinde ac Herodes sibi metuebat. Interrogati igitur ab illo, utrum ex stirpe Davidis essent oriundi, id verissimum esse confessi sunt. Deinde sciscitatus est ex illis Domitianus, quantas possessiones, quantumve pecuniæ haberent. Illi vero novem tantummodo denariorum millia sibi ambobus suppetere dixerunt, quorum dimidia pars singulis competeret: eas vero facultates nequaquam se in argento habere, sed in æstimatione agrorum, novem scilicet ac triginta soli jugerum: ex quorum fructibus et tributa persolverent, et sibi ipsis non sine proprio labore victum compararent. Simulque manus ostendere cœperunt, duritiem cutis, impressumque alte manibus callum ex laboris assiduitate, in testimonium operis sui proferentes. Postremo interrogati de Christo et de regno illius, cujusmodi id esset, et quando, quibusve in locis appariturum: responderunt non hujus mundi nec terrarum imperium illud esse, sed angelicum et cæleste, quod in fine sæculorum futurum esset, tunc cum

[a] Matt. ii. 1. seqq.

ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ· ἐφ' οἷς μηδὲν αὐτῶν κατεγνωκότα τὸν Δομετιανὸν, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐτελῶν καταφρονήσαντα, ἐλευθέρους μὲν αὐτοὺς ἀνεῖναι, καταπαῦσαι δὲ διὰ προστάγματος τὸν κατὰ τῆς ἐκκλησίας διωγμόν· τοὺς δὲ ἀπολυθέντας, ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν, ὡς ἂν δὴ μάρτυρας ὁμοῦ καὶ ἀπὸ γένους ὄντας τοῦ Κυρίου· *γενομένης τε εἰρήνης, μέχρι* Τραϊανοῦ *παραμεῖναι αὐτοὺς τῷ βίῳ.*
Hæc posuit Eusebius lib. iii. *Hist.* c. 20.

Ἔρχονται *οὖν* (Judæ nepotes proxime ante memorati) *καὶ προηγοῦνται πάσης ἐκκλησίας ὡς μάρτυρες, καὶ ἀπὸ γένους τοῦ* Κυρίου. *καὶ γενομένης εἰρήνης βαθείας ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ, μένουσι μέχρι* Τραϊανοῦ Καίσαρος. *μέχρις οὗ ὁ ἐκ θείου τοῦ* Κυρίου *ὁ προειρημένος* Συμεὼν *υἱὸς* Κλωπᾶ, *συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν αἱρέσεων, ὡσαύτως κατηγορήθη καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἐπὶ* Ἀττικοῦ *τοῦ ὑπατικοῦ. καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας αἰκιζόμενος, ἐμαρ-*

Christus adveniens cum gloria, vivos simul et mortuos judicabit, et unicuique operum suorum mercedem tribuet. His auditis, Domitianus nihil adversus illos asperius decrevit: sed vilitatem hominum aspernatus, liberos abire jussit: missoque edicto persecutionem adversus ecclesiam commotam compescuit. Illos vero ad hunc modum dimissos, ecclesiis posthac præfuisse narrant, utpote Christi martyres simul ac propinquos; et pace demum ecclesiæ reddita ad Trajani usque tempora vitam perduxisse. — Adsunt illi et universæ ecclesiæ præsident, utpote martyres et agnati Christi. Tandemque profunda pace ecclesiæ restituta, ad Trajani usque tempora superstites fuerunt. Donec Symeon supradictus Cleopæ filius ejus qui patruus erat Domini, accusatus similiter ab Hæreticis, et ob eandem causam in jus vocatus est coram Attico Consulari; et per multos dies acerbissimis tormentis excruciatus, fidem Christi constantissime professus est; adeo ut et Consularis ipse, et omnes qui aderant, magnopere mirarentur, qua ratione vir centum ac viginti annos natus, tot tormenta per-

τύρησεν· ὡς πάντας ὑπερθαυμάζειν, καὶ τὸν ὑπατικὸν, πῶς ἑκατὸν εἴκοσι τυγχάνων ἐτῶν, ὑπέμεινε· καὶ ἐκελεύσθη σταυρωθῆναι. ἐπὶ τούτοις ὁ αὐτὸς ἀνὴρ (Hegesippus) διηγούμενος τὰ κατὰ τοὺς δηλουμένους, ἐπιλέγει ὡς ἄρα μέχρι τῶν τότε χρόνων παρθένος καθαρὰ καὶ ἀδιάφθορος ἔμεινεν ἡ ἐκκλησία, ἐν ἀδήλῳ που σκότει φωλευόντων εἰσέτι τότε, τῶν, εἰ καί τινες ὑπῆρχον, παραφθείρειν ἐπιχειρούντων τὸν ὑγιῆ κανόνα τοῦ σωτηρίου κηρύγματος. Attulit hæc Eusebius cap. 32. ejusd. lib.

ferre potuisset. Tandem vero sententia judicis cruci suffixus est. Post hæc idem scriptor res illa ætate gestas commemorans, addit Ecclesiam ad hæc usque tempora instar cujusdam virginis, integram atque incorruptam permansisse: adhuc in obscuro recessu delitescentibus, quicunque rectam prædicationis Evangelicæ regulam depravare niterentur.

Ex incerto libro ejusdem Operis.

Καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ, πάλιν ὁ ἐκ θείου αὐτοῦ Συμεὼν ὁ τοῦ Κλωπᾶ καθίσταται ἐπίσκοπος· ὃν προέθεντο πάντες ὄντα ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου δεύτερον. διατοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον· οὔπω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς ματαίαις. ἄρχεται δ' ὁ Θέβουθις διὰ τὸ μὴ γενέσθαι αὐτὸν ἐπίσκοπον, ὑποφθείρειν. Ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ· ἀφ' ὧν

Postquam Jacobus cognomento Justus martyrium perinde ac Dominus pertulit, ob ejusdem doctrinæ prædicationem; rursus frater patruelis Domini Symeon Cleopæ filius, episcopus constituitur: cunctis uno consensu secundum antistitem illum renuntiantibus, eo quod cognatus Domini esset. Et ecclesiam quidem hactenus virginem vocabant, propterea quod vanis sermonibus nondum corrupta fuerat. Primus Thebuthis, indigne ferens quod minime creatus esset episcopus, eam occulte vitiare est aggressus. Fuit hic e septem illis sectis in Judaïco populo proseminatis. Ex quibus fuit etiam Simon, a

Σίμων, ὅθεν οἱ Σιμωνιανοί· καὶ Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιηνοί· καὶ Δοσίθεος, ὅθεν Δοσιθιανοί· καὶ Γορθαῖος, ὅθεν Γορθηωνοί· καὶ Μασβώθεος, ὅθεν Μασβωθαῖοι· ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταὶ, καὶ Μαρκιωνισταὶ, (for. Μαρκανισταὶ, vid. notam) καὶ Καρποκρατιανοί· καὶ Οὐαλεντινιανοὶ, καὶ Βασιλειδιανοὶ, καὶ Σατορνιλιανοί· ἕκαστος ἰδίως καὶ ἑτέρως ἰδίαν δόξαν παρεισηγάγησαν. ἀπὸ τούτων ψευδόχριστοι· ψευδοπροφῆται· ψευδαπόστολοι· οἵ τινες ἐμέρισαν τὴν ἕνωσιν τῆς ἐκκλησίας φθοριμαίοις λόγοις κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Hæc affert Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 22.

qui Simoniani fluxerunt; et Cleobius, a quo Cleobiani: et Dositheus, a quo Dositheani: et Gortheus, a quo Gortheni: et Masbotheus, a quo Masbothei sunt cognominati: Ex his etiam manarunt Menandriani, et Marcionistæ, et Carpocratiani, et Valentiniani, et Basilidiani, et Saturniliani, aliique qui seorsum singuli proprias opiniones induxerunt. Ex iis orti sunt Pseudochristi, Pseudoprophetæ, Pseudapostoli: qui adulterinam invehentes doctrinam adversus Deum et adversus Christum ejus, unitatem ecclesiæ disciderunt.

Ex incerto libro ejusdem Operis.

Ἀκοῦσαι γέτοι πάρεστι (inquit Eusebius, ubi supra, proxime ante τὴν ῥῆσιν jam secuturam) μετά τινα περὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρημένα, ἐπιλέγοντος (sc. Hegesippi) ταῦτα· Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων &c. Eusebius quoque lib. iii. *Hist.* c. 16. Καὶ ὅτι γε κατὰ τὸν δηλούμενον (sc. Clementem) τὰ τῆς Κορινθίων κεκίνητο στάσεως, ἀξιόχρεως μάρτυς ὁ Ἡγήσιππος.

Idem postquam de Clementis ad Corinthios epistola quædam commemoravit, hæc addit, quæ nos, si placet, audiamus. Et Corinthiorum, inquit, ecclesia in recta fide permansit &c.——Porro supradicti Clementis tempore seditionem inter Corinthios esse commotam, locupletissimus testis est Hegesippus.

Ex incerto libro ejusdem Operis.

Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων ἐν τῷ ὀρθῷ λόγῳ, μέχρι Πρίμου ἐπισκοπεύοντος ἐν Κορίνθῳ· οἷς συνέμιξα πλέων εἰς Ῥώμην, καὶ συνδιέτριψα τοῖς Κορινθίοις ἡμέρας ἱκανάς· ἐν αἷς συνανεπάημεν τῷ ὀρθῷ λόγῳ. γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ, διαδοχὴν ἐποιησάμην μέχρις Ἀνικήτου, οὗ διάκονος ἦν Ἐλεύθερος. καὶ παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτὴρ, μεθʼ ὃν Ἐλεύθερος. ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει, ὡς ὁ νόμος κηρύττει καὶ οἱ προφῆται καὶ ὁ Κύριος. Hæc affert Eusebius lib. iv. *Hist.* cap. 22.

Et Corinthiorum quidem ecclesia in recta fide permansit usque ad Primum ejusdem loci episcopum: Quocum familiariter collocutus sum dum Romam navigarem; nec paucos dies versatus sum cum Corinthiis, mutuamque ex recta fide consolationem cepimus. Romam vero cum venissem, mansi ibi apud Anicetum, cujus tum diaconus erat Eleutherus. Post obitum deinde Aniceti successit Soter, quem excepit Eleutherus. In singulis autem episcoporum successionibus, et per singulas urbes eadem manent, quæ per legem ac Prophetas, et a Domino ipso prædicata sunt.

Ex incerto libro ejusdem Operis.

Ἐν τούτοις ἐγνωρίζετο Ἡγήσιππος, οὗ πλείσταις ἤδη πρότερον κεχρήμεθα φωναῖς· ὡς ἂν ἐκ τῆς αὐτοῦ παραδόσεως τινὰ τῶν κατὰ τοὺς ἀποστόλους παρατιθέμενοι. ἐν πέντε δὴ οὖν συγγράμμασιν οὗτος, τὴν ἀπλανῆ παράδοσιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἁπλουστάτῃ συντάξει γραφῆς ὑπομνηματισάμενος, καθʼ ὃν ἐγνωρίζετο σημαίνει χρόνον, περὶ τῶν ἀρχῆθεν ἱδρυσάντων τὰ εἴδωλα οὕτω πως

Inter quos celebris fuit Hegesippus, cujus testimonio in superioribus libris sæpissime usi fuimus, cum res Apostolorum temporibus gestas ex illius fide ac relatione traderemus. Hic in quinque libris simplici admodum sermone conscriptis verissimam Apostolicæ prædicationis historiam complexus, tempus ipsum quo floruit, aperte designat, cum de iis qui simulacra primum erigere cœperant, in hunc

γράφων. Οἷς κενοτάφια καὶ ναοὺς ἐποίησαν ὡς μέχρι νῦν· ὧν ἐστὶ καὶ Ἀντίνοος δοῦλος Ἀδριανοῦ Καίσαρος, οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος, ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. καὶ γὰρ καὶ πόλιν ἔκτισεν ἐπώνυμον Ἀντινόου, καὶ προφήτας (for. supplend. ex Hieronymo κατέστησεν ἐν τῷ ναῷ. vid. not.) Hæc ait, atque affert, Eusebius lib. iv. *Hist.* c. 8.

modum scribit. Quibus cenotaphia templaque exstruxerunt, sicut nunc etiam fieri videmus. Ex quibus fuit Antinous servus Cæsaris Hadriani, in cujus honorem certamen sacrum quod Antinoium vocant, nostra etiam ætate celebratur. Nam et urbem Antinoo cognominem Hadrianus condidit, et Prophetas instituit.

De eodem Opere,

Eusebius lib. iv. *Hist.* cap. 22.

Καὶ ἕτερα δὲ πλεῖστα γράφει (Hegisippus), ὧν ἐκ μέρους ἤδη πρότερον ἐμνημονεύσαμεν, οἰκείως τοῖς καιροῖς τὰς ἱστορίας παραθέμενοι· ἔκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Ἑβραΐδος διαλέκτου τινὰ τίθησιν, ἐμφαίνων ἐξ Ἑβραίων ἑαυτὸν πεπιστευκέναι· καὶ ἄλλα δὲ ὡς ἂν ἐξ Ἰουδαϊκῆς ἀγράφου παραδόσεως μνημονεύει· οὐ μόνος δὲ οὗτος, ἀλλὰ καὶ Εἰρηναῖος καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς, πανάρετον σοφίαν τὰς Σολόμωνος παροιμίας ἐκάλουν. καὶ περὶ τῶν λεγομένων δὲ ἀποκρύφων διαλαμβάνων, ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χρόνων πρός τινων αἱρετικῶν ἀναπεπλάσθαι τινὰ τούτων ἱστορεῖ.

Scribit etiam alia quamplurima, quæ nos jam superius maxima ex parte, suis quæque locis ac temporibus inserentes retulimus. Nonnulla item ex Hebræorum evangelio et Syriaco, et ex Hebraïca lingua profert in medium: satis per hæc aperte significans, se ex Hebræis ad Christi fidem transiisse. Alia quoque ex Judaïcis traditionibus scripto minime comprehensis petita commemorat. Non solum autem ipse, sed etiam Irenæus et omnes antiqui, Proverbia Salomonis vocare solent Sapientiam omnium virtutum præcepta continentem. Denique agens de libris qui apocryphi dicuntur, quosdam eorum sua ætate ab nonnullis hæreticis compositos esse scribit.

Ex eodem Opere,

Hoc refert Eusebius lib. iii. *Hist.* c. 11.

Τὸν γὰρ οὖν Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὑπάρχειν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ.

Nam Cleopam fratrem fuisse Josephi testatur Hegesippus.

Ex libro quinto ejusdem Operis,

Referente Stephano Gobaro apud Photium in Bibliotheca,

Cod. CCXXXII. *Col.* 893.

[k] Ὅτι τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς δικαίοις ἀγαθὰ οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Ἡγήσιππος μέν τοι, ἀρχαῖός τε ἀνὴρ καὶ ἀποστολικὸς, ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Ὑπομνημάτων, οὐκ οἶδ' ὅ, τι καὶ παθὼν, μάτην μὲν εἰρῆσθαι ταῦτα λέγει, καὶ καταψεύδεσθαι τοὺς ταῦτα φαμένους τῶν τε θείων γραφῶν καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος, [l] Μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν οἱ βλέποντες, καὶ τὰ ὦτα ὑμῶν τὰ ἀκούοντα, καὶ ἑξῆς.

Bona quæ præparata sunt justis oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt. Hegesippus vero vir antiquus et apostolicus, libro quinto Commentariorum nescio quare ait, frustra hæc dici, et eos qui hæc asserunt, falsa loqui in Divinas Scripturas et Dominum dicentem, *Beati oculi vestri videntes, et aures vestræ audientes,* et quæ deinceps sequuntur.

[k] 1 Cor. ii. 9. Is. lxiv. 4.

[l] Mat. xiii. 16.

ANNOTATIONES

IN HEGESIPPI FRAGMENTA.

P. 207. l. 6. COMMENTARIORUM ACTUUM ECCLESIAST.] In lib. iv. *Hist.* suæ Eusebius de Hegesippi celeberrimo opere hæc posuit: *ἐν πέντε δὲ οὖν συγγράμμασιν οὗτος τὴν ἀπλανῆ παράδοσιν τοῦ Ἀποστολικοῦ κηρύγματος ἁπλουστάτῃ συντάξει γραφῆς ὑπομνηματισάμενος*, &c. cap. 22. Quoniam vero historias inde attulit Eusebius, hic et illic, uti occasio postulabat, easdem ego in ordinem redigere, prout illæ in ipso Hegesippi opere sibi invicem successisse videntur, conatus sum. Itaque lectorem monere oportebit, primo loco collocatum esse fragmentum de sectis Judaicis, quia præivisset historiæ de morte Jacobi, quod probant quæ in historia dicuntur p. 209. l. 5. Porro proximo loco alterum fragmentum ideo adjectum est, quod hæretici ibi memorati ex sententia virorum doctissimorum Valesii, Cavii, Dodwelli, non Christiani, sed Judæi videntur fuisse; id quod verbis ipsis innuitur. Addas, quod sectæ Judaicæ infra appellantur ab Hegesippo *hæreses* septem apud populum. Alioqui satis apte altera hæc *ῥῆσις* sequi videretur illam de Christianis sectis ex Hegesippo in eodem hoc capite allatam. Vid. pag. 215. Immo nonnihil fortasse difficultatis, vel inconstantiæ, et istud habet, quod extarent ex numero illorum hæreticorum, qui in priori *ῥήσει* tribui Judæ infensi dicuntur, homines ex ipsa illa tribu oriundi.

Ibid. l. 7. *Ἦσαν δὲ γνῶμαι*] Præmisit Eusebius, *Ἔτι δὲ ὁ αὐτὸς* (Hegesippus) *καὶ τὰς πάλαι γεγενημένας παρὰ Ἰουδαίοις αἱρέσεις ἱστορεῖ λέγων·* ἮΣΑΝ *δὲ γνῶμαι* &c. *Idem præterea scriptor sectas illas quæ quondam apud Judæos invaluerunt recenset his verbis.* ERANT, *inquit*, diversæ sectæ &c. *Ἦσαν δὲ καὶ γν.* habere *Nicephorum*, notat Strothius.

Ibid. *ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τῶν κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα καὶ τοῦ Χριστοῦ*] In codice Maz. Med. et Fuk. scriptum inveni *ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ· ἢ τῶν κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα*, &c. quod quid sibi velit

nescio. nisi forte ita emendare placet *ἐν υἱοῖς Ἰσραηλιτῶν· κατὰ τῆς φυλῆς Ἰούδα.* Vulgata tamen lectio magis placet, quam et Regius codex et Nicephorus confirmant. Videtur autem Hegesippus, tribum Judæ ab his omnibus Judaïci populi sectis puram ac vacuam existimasse, ita ut nullus e tribu Judæ, Essenorum aut Sadducæorum aut Pharisæorum sectam secutus sit. Quod tamen nequaquam verisimile est. Sed hoc ab Hegesippo dictum est in gratiam tribus Judæ, ex qua Christus originem duxit. Omnes igitur illas Judaismi hæreses, viguisse ait apud reliquas decem tribus, quæ proprio ac peculiari vocabulo Israel dicebantur, post divisionem regni Judæorum Roboami temporibus factam. Certe tribus Judæ in libris prophetarum, ecclesiæ personam denotat; decem vero tribus referuntur ad hæreticos quorum maxima est multitudo, ut scribit Hieronymus in caput i. Osee. VALESIUS. Ἡ addunt *Maz. Med. Fuket.* sine sensu, at in tota sententia parum inest rationis. Valesius legendum putabat *ἐν υἱοῖς Ἰσραηλιτῶν,* quod non probo; potius legerem *ἢ τῶν*, aut *ἢ* transposito *ἐν τῇ περιτομῇ ἢ ἐν υἱοῖς Ἰσρ. τῶν*, quod confirmare videtur *Rufinus*, sic reddens, *in circumcisione, id est, in filiis Israel.* STROTH. Nescire quidem cæteros MSStos articulum *ἡ*, qui in Burtoni gratiam collati sunt, jam constat. Et lectionem esse ferendam, quæ recepta est, puto, dum illud, *γνῶμαι διάφοροι,* construatur cum istis, *τῶν κατὰ, hominum adversariorum tribus Judæ atque Christi.* Cl. quidem Schulthessius in *Symbolis* suis p. 218 *τοῖς* pro *τῶν* legendum censet; atque in *MS. Norf.* vox *αὗται* omittitur. Rufinus vetus interpres sic vertit, *Erant, inquit, diversæ sententiæ in circumcisione, id est, in filiis Israel, quæ maxime adversabantur tribui Judæ, ex qua Christus est.* Cæterum tradit Eulogius in *Definitione adversus Samaritanos* apud Photium *Cod.* ccxxx. p. 884. Dositheum hæreticum gente Samaritanum, de quo Hegesippus quoque mentionem inter hæc fragmenta facit pag. 216. in Dei prophetas maledicum fuisse, maxime vero in Judam, unum ex duodecim patriarchis, nihil reveritum plurimas de illo in libris Mosaicis conscriptas laudes. Quod quidem profectum videtur ab odio in tribum Judæ a nonnullis sectis, maxime Samaritanis, non, ut ait Hegesippus, ab istis omnibus, suscepto, quorum majores appellat Ezra *hostes Judæ et Benjamin,* cap. iv. comm. 1. Ex

Juda autem, ut apostolus ad Hebræos loquitur, ortus est Dominus noster Christus, adversus quem etiam *convenerunt* sectæ, quemadmodum in Symeonem discipulum ejus *ὡς ὄντα ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Χριστιανόν*. Vid. Fragm. proxime post additum.

P. 207. l. 9. Ἐσσαῖοι· Γαλιλαῖοι, &c.] Hæ sunt septem hæreses Judaïci populi, quarum frequenter mentionem facit Hegesippus, ut in libris superioribus vidimus. Sed et Justinus in disputatione adversus Tryphonem totidem recenset hæreses Judæorum, sed eas aliis nominibus appellat. Verba Justini sunt hæc. *ὥσπερ οὐδὲ Ἰουδαίους ἄν τις ὀρθῶς ἐξετάσῃ, ὁμολογήσειεν εἶναι τοὺς Σαδδουκαίους, ἢ τὰς ὁμοίας αἱρέσεις, Γενιστῶν καὶ Μεριστῶν, καὶ Γαλιλαίων καὶ Ἑλληνιανῶν, καὶ Φαρισαίων, καὶ Βαπτιστῶν. Sicut neque Judæos, si quis recte perpenderit, dicat esse, Sadducæos aut ejusmodi hæreses, Genistarum et Meristarum, Galilæorum et Hellenianorum, Pharisæorum ac Baptistarum.* Epiphanius quoque septem Judaismi hæreses agnoscit; sed eas ita nominat; Scribas, Pharisæos, Sadducæos, Essæos, Nazaræos, Hemerobaptistas, Herodianos. In indiculo hæreseon qui tribuitur B. Hieronymo, decem numerantur hæreses Judæorum. Qui locus quoniam illustris est, hic meretur apponi. I. *Efinei dicunt Christum docuisse illos omnem abstinentiam.* II. *Galilæi dicunt Christum venisse et docuisse eos, ne dicerent dominum Cæsarem, neve ejus monetis uterentur.* III. *Marbonei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re Sabbatizare.* IV. *Pharisæi negant Christum venisse, nec ulla in re cum prædictis communicant.* V. *Sadducæi negant resurrectionem, dicentes: Dictum est ad Adam, Terra es et in terram ibis.* VI. *Genistæ præsumunt quoniam de genere Abrahæ sunt.* VII. *Meristæ, quoniam separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus prophetasse.* VIII. *Samaritæ qui in locum Israël captivo et abducto in Babyloniam translati sunt. Venientes in terram Samariæ regionis, ex parte Israëlitarum, consuetudinem quam sacerdote reducto didicerunt, tenent: ex parte Gentilem, quam in nativitatis suæ terra habuerunt. Nam in observationibus suis a Judæis omnino separantur, quorum superstitio procul dubio omnibus nota est.* IX. *Herodiani: Temporibus Salvatoris hæc hæresis exsurrexit. Hi Herodem magnificabant, dicentes ipsum esse Christum.* X. *Hemerobaptistæ qui quotidie*

et corpora sua et domum et supellectilem lavant. Apud Isidorum in lib. viii. Originum, octo numerantur hæreses, Pharisæi scilicet, Sadducæi, Efinei, Morbonei, Genistæ, Meristæ, Samaritæ et Hemerobaptistæ. Denique Clemens in lib. I. Recognitionum, quinque duntaxat sectas Judæorum recenset, quæ schismata appellat: Sadducæos scilicet, Samaritas, Scribas, Pharisæos et quosdam ex Joannis Baptistæ discipulis. "Cum enim," inquit, "jam immineret ortus Christi, ad sacri-"ficia quidem reprimenda, baptismi vero gratiam largiendam, "inimicus ex his quæ prædicta fuerant, adesse tempus intel-"ligens, diversa schismata operabatur in populo, ut si forte "prius peccatum potuisset aboleri, secunda corrigi culpa non "posset. Erat ergo primum schisma eorum qui dicebantur "Sadducæi, initio Joannis jam pæne temporibus sumpto. "Hique ut ceteris justiores, segregare se cœpere a populi "cœtu et mortuorum resurrectionem negare, &c." Sed et paulo post idem Clemens non plures quam quinque supradictas numerat sectas Judæorum. Mirabitur fortasse aliquis cur inter has sectas Essæos prætermiserit. Cujus rei nullam aliam rationem excogitare possumus, nisi quod veteres Ecclesiæ patres Essæis supra modum faverunt. VALESIUS.

P. 207. l. 9. Γαλιλαῖοι] Hos quoque inter Judæorum hæreticos recenset Justinus et Hieronymus. Auctor ac princeps hujus sectæ fuit Judas Galilæus, qui post exsilium regis Archelai, cum Romani in Judæa censum agere vellent, populares suos ad retinendam pristinam libertatem excitavit, et quartam sectam invexit Galilæorum, ut scribit Josephus in libro ii. de bello Judaïco. VALESIUS.

Ibid. Ἡμεροβαπτισταὶ] Eadem dogmata cum Scribis ac Pharisæis amplectuntur. Hoc vero præcipuum habent, quod tam vere autumnoque quam æstate atque hyeme quotidie lavant: unde et Hemerobaptistarum appellationem adepti sunt. Ita enim statuebant vivere aliter hominem non posse, quam si quotidie se aquis elueret, atque ab omni crimine purgaret. Epiphan. *Hæres.* xvii. afferente READINGIO. Nugæ tantum ac mera somnia Epiphanii istæc videntur Jacobo Rhenferdio, qui in Dissert. sua *De Fictis Judæorum Hæres.* §. xxx. &c. Hemerobaptistas hos statuit servatores fuisse legis Mosaicæ, qua quidem jussi sint Israelitæ lavare se et

vestimenta, et supellectile, quoties polluti essent, adeo ut Ἡμεροβαπτιστὴς idem sit, qui Rabbinis מבול יום vocatur, eo die tingendus, quo scilicet fuisset pollutus. Sed viderit vir doctissimus, an verisimile sit, ut legis Mosaicæ observatores propterea secta aliqua existimarentur, aut tales esse a quoquam fingerentur, dum, ut opinatur ille, nulla re a cæteris Judæis discrepabant. Ait quidem Epiphanius *Hær.* xx. num. 3. nullos temporibus suis superfuisse Hemerobaptistas, unde illud constaret, eum priora hausisse ex libris tantum; verum plus semel et alibi diserte ille refert, istos hæreticos docuisse, pendere ipsam æternam salutem ex ablutionibus suis quotidianis; similiter ac semper statuerunt Indi orientales, aquæ vi divina animum purgari, et hodieque sunt hemerobaptistæ. Et ex eo, quod veteres Hemerobaptistæ morem suum atque institutum nimium extollerent, factum esse opinor, ut a popularibus suis, qui ipsi, teste Tertulliano, *de Orat.* c. 14. et de *Baptismo* c. 15. membra sua quotidie lavarent, secta haberentur. Porro, ut Justinus Martyr in *Dialogo cum Tryphone* Baptistas una cum aliis Judaicis sectis commemoravit, num. 80. ita Hemerobaptistas nominavit Auctor *Constit. Apost.* lib. vi. c. 6. Ut ab his gentilibus suis Ebionitæ proprium morem quotidianæ lustrationis, quem memorant auctores, accepisse videantur. Adisis quæ attulisse nunc video cl. Moshemium de Hemerobaptistis in *Comm. De Rebus Christianorum ante Constantinum* M. Proleg. c. 2. §. ix. p. 43.

P. 207. l. 9. Μασβωθαῖοι] In tribus nostris codicibus Maz. Med. et Fuk. legitur Μασβώθεοι accentu in antepenultimam syllabam rejecto. In indiculo Hieronymi Marbonei dicuntur; apud Isidorum vero Morbonei. Ceterum hi Masbothei distinguendi sunt ab illis quorum paulo ante meminit Hegesippus. Hi enim erant ex septem sectis Judaïci populi quæ circa Christi tempora exortæ sunt. Illi vero ex septem illis Judæorum sectis propagati sunt, perinde ac Simoniani, Dositheani atque Gortheni. (vid. p. 216.) Mihi quidem mendum subesse videtur in alterutro Hegesippi loco. Apud Rufinum Masbuthei dicuntur illi inter Judaïcas sectas quarto loco numerati. Alii vero ex illis prognati sectis dicuntur Masbutheani. Sic enim scribitur in optimo codice Parisiensis Ecclesiæ. (*Vulgo* Masbutheni, et *MS. Coll. Magd. Oxon.* Masbu-

thani, sed *vetustissimus meus* Masbuthei.) Valesius. Μασβώθεοι legitur etiam in *cod. Savil.* seu *Bodl.* Favetque eidem scripturæ locus apud *Constitut. Apost.* a me modo commemoratus, ubi Βασμώθεοι literis β et μ transpositis extat. Nunc addit Burtonus *cod. Norf.* a prima manu, itidem *Florentinos*, dum lectionem ipse recepit. Distinctionem autem a Valesio factam inter hos alterosque viros ab Hegesippo pag. 216. commemoratos improbare videtur Rhenferdius V. D. modo allatus, qui de iisdem ita pergit scribere §. xxxiv. ejusd. *Dissert.* cum apud Isidorum aliosque hæc verba invenisset: *Morbonei*, seu Marbonei, (Scaliger *Masbothei* corrigit) *dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in omni re sabbatizare*: "A Sabbatho igitur, (inquit Rhenferdius) quod seorsim a cæteris Judæis observabant, id nominis nacti sunt, cum non vetus tantum Judaicum septimi, sed etiam novum primi diei celebrarent, quemadmodum infra de Nazaræis et Ebionitis pluribus probatum dabimus, quos eosdem plane esse credimus, qui hic dicuntur Masbothæi, cum vero simile sit quemadmodum Judæi olim Gentilibus a Sabbatho hebdomadario Sabbatarii dicti sunt, ita primos Christianos a novo, imo duplici Sabbatho, ipsis Judæis משבותאין Sabbatarios esse appellatos." p. 93. At videsis Semlerum diversum quid infra afferentem pag. 264. Immo dignum notatu est, extitisse apud Judæos olim, qui a Judæis ipsis tanquam septimi diei, seu Sabbati, nimii cultores haberentur. Drusium lib. secundo *De tribus Sectis Judæorum* appello, qui hæc affert, "Mosis verba sunt Exod. vi. 9. *Non egredietur homo e loco suo.* Ea hæretici ad litteram accipiunt, quos refellit auctor libri Misrok ex prophetis, fol. 27. col. 2." cap. xv. p. 95. Cui rei lucem præbent Origenis illa in lib. iv. *De Principiis* cap. 1. Εἴς τινα δὲ φλυαροῦσιν (οἱ ἐκ περιτομῆς) εὑρεσιλογοῦντες ψυχρὰς παραδόσεις φέροντες, ὥσπερ καὶ περὶ τοῦ σαββάτου, φάσκοντες τόπον ἑκάστῳ εἶναι δισχιλίους πήχεις. ἄλλοι δὲ, ὧν ἐστι Δοσίθεος ὁ Σαμαρεὺς, καταγινώσκοντες τῆς τοιαύτης διηγήσεως, οἴονται ἐπὶ τοῦ σχήματος, οὗ ἂν καταληφθῇ τις ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου, μένειν μέχρις ἑσπέρας. c. xvii. p. 176. ed. Delaru. seu Benedictin. vel cap. i. *Philocaliæ* Origenis p. 14. ed. Spenceri.

P. 207. l. 10. Σαμαρεῖται] Rectius Epiphanius Samaritas

a Judæis distinxit; et Judæorum quidem septem hæreses recensuit: Samaritanorum vero quatuor. Hegesippum tamen secuti sunt Hieronymus, seu quisquis est auctor indiculi; Isidorus, Honorius Augustodunensis et alii: qui Samaritas inter Judæorum hæreses retulerunt, late scilicet sumentes nomen Judæorum. Atque ita sensisse videtur Hegesippus, cum ait *ἦσαν δὲ γνῶμαι διάφοροι ἐν τῇ περιτομῇ*. Sed quod subjicit *ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ*, id jam excusari non potest, cum Samaritani nunquam pro filiis Israël habiti fuerint. VALESIUS. De Sadducæis videndas esse monet Strothius cl. Schultzii *Conjecturas Historicas Crit.* an. 1779. editas.

P. 207. l. 12. ——*ἀπὸ τούτων*] Eusebius hæc præmisit: *Μετὰ Νέρωνα καὶ Δομετιανὸν, κατὰ τοῦτον οὗ νῦν τοὺς χρόνους ἐξετάζομεν*, (scil. Imp. Trajani) *μερικῶς καὶ κατὰ πόλεις ἐξ ἐπαναστάσεως δήμων, τὸν καθ' ἡμῶν κατέχει λόγος ἀνακινηθῆναι διωγμόν· ἐν ᾧ Συμεῶνα τὸν τοῦ Κλωπᾶ, ὃν δεύτερον καταστῆναι τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας ἐπίσκοπον ἐδηλώσαμεν, μαρτυρίῳ τὸν βίον ἀναλῦσαι παρειλήφαμεν. καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ διαφόροις ἤδη πρότερον ἐχρησάμεθα φωναῖς, Ἡγήσιππος. ὃς δὴ περί τινων αἱρετικῶν ἱστορῶν, ἐπιφέρει δηλῶν· ὡς ἄρα ὑπὸ τούτων κατὰ τόνδε τὸν χρόνον ὑπομείνας κατηγορίαν, πολυτρόπως ὁ δηλούμενος ὡς ἂν Χριστιανὸς ἐπὶ πλείσταις αἰκισθεὶς ἡμέραις*, (verba ipsa Hegesippi huc facientia supra habes p. 214.) *αὐτόν τε τὸν δικαστὴν καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν εἰς τὰ μέγιστα καταπλήξας, τῷ τοῦ Κυρίου πάθει παραπλήσιον τέλος ἀπηνέγκατο. οὐδὲν δὲ οἷον καὶ τοῦ συγγραφέως ἐπακοῦσαι, αὐτὰ δὴ ταῦτα κατὰ λέξιν ὧδέ πως ἱστοροῦντος.* ἈΠΟ *τούτων* &c. *Post Neronis ac Domitiani persecutionem, sub hoc cujus nunc tempora commemoramus Trajano, particularem quamdam per singulas civitates populari motu adversus nostros excitatam esse persecutionem accepimus. In qua Symeon Cleopæ filius, quem secundum Ecclesiæ Hierosolymitanæ Episcopum constitutum esse docuimus, martyrio vitam finiisse memoratur. Hujus rei testis est is, cujus verba jam toties retulimus, Hegesippus. Qui de Hæreticis quibusdam verba faciens, ab iisdem circa hæc tempora accusatum subjungit esse Symeonem, variisque tormentorum generibus per dies plurimos excruciatum, eo quod Christianus esset, admirationi fuisse tum Judici, tum satellitibus ac ministris: tandemque eodem supplicii*

genere quod Dominus pertulit, vitam clausisse. Sed satius est verba ipsius scriptoris hæc narrantis audire. EX ɩorum &c.

P. 207. l. 12. δηλαδὴ τῶν αἱρετικῶν] Hæc verba videntur Eusebii esse. Itaque vertit Rufinus, *Ait ergo, cum de hæreticis diceret*, Ex his igitur &c.

Ibid. l. 13. Συμεῶνος] In codice Regio legitur Σίμωνος, ut notavit etiam Rob. Stephanus. Hieronymus in Chronico, hujus Episcopi Hierosolymitani nomen duplici modo scribi testatur, Symeonem scilicet et Simonem. Idem habet Georgius Syncellus, et auctor Chronici Alexandrini. (*Symon* Papias habet in Fragmento Grabiano supra p. 16. Præstant et Σίμωνος, teste Burtono, *codd. Reg.* et *Parisiensis uterque.*) VALESIUS.

Ibid. ὡς ὄντος ἀπὸ Δαβὶδ] Propter eandem causam, et hæreticis quoque accusantibus, Judæ apostoli nepotes ad Domitianum arcessiti fuerant. Vid. pag. 212. ὄντως pro ὄντος *MS. Bodl.*

Ibid. l. 15. καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ] Id est cum Atticus esset Legatus Syriæ. Solebant enim Syri horum Præsidum nomine annos designare, ut constat ex Josephi antiquitatibus. Sed et in reliquis provinciis, Rectorum nomine tempora designari consueverant. Porro ex legatis Cæsaris alii erant Consulares; alii Prætorii. Quocirca Atticus hic ὑπατικὸς appellatur, ut eum consularem fuisse constet. Ex his apparet male Rufinum vertisse: *Martyr effectus est cum esset annorum centum* xx. *sub Trajano Cæsare, apud Atticum consularem.* Græca Hegesippi sic habent, ἐτῶν ὢν ἑκατὸν εἴκοσι ἐπὶ Τραϊανοῦ καίσαρος, καὶ ὑπατικοῦ Ἀττικοῦ. Sed primo quidem præpositio illa ἐπὶ, non significat *apud:* verum id tantum designat, Symeonem martyrio perfunctum fuisse principatu Trajani, Attico Syriam administrante. deinde vox illa ὑπατικοῦ, non simpliciter Consularem denotat, sed Legatum Consularem, ut dixi. Erant quidem ætate Rufini Consulares qui Palæstinam regebant, ut ex imperii Romani notitia notissimum est. Verum hic Magistratus diu post Trajani tempora est institutus. Ceterum supra citatus Rufini locus in manuscripto codice bibliothecæ Regiæ ita perscribitur. *Martyr effectus est cum esset annorum centum* XXV. VALESIUS. Lectionem receptam tuentur duo veteres Rufini MSS. unus collegii S. Mag-

dal. Oxon. penes me alter. Utros malis numeros, certe ante Christum natus est S. Symeon.

P. 208. l. 9. Διαδέχεται δὲ &c.] Præfatus est Eusebius, Ἰουδαῖοι γεμὴν τοῦ Παύλου Καίσερα ἐπικαλουμένου, ἐπί τε τὴν Ῥωμαίων πόλιν ὑπὸ Φήστου παραπεμφθέντος, τῆς ἐλπίδος καθ' ἣν ἐξήρτυον αὐτῷ τὴν ἐπίβουλην ἀποπεσόντες, ἐπὶ Ἰάκωβον τὸν τοῦ Κυρίου τρέπονται ἀδελφὸν, ᾧ πρὸς τῶν ἀποστόλων ὁ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκεχείριστο θρόνος· τοιαῦτα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ κατὰ τούτου τολμήματα. Εἰς μέσον αὐτὸν ἀγάγοντες, ἄρνησιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ παντὸς ἐζήτουν τοῦ λαοῦ· Τοῦ δὲ παρὰ τὴν πάντων γνώμην ἐλευθέρᾳ φωνῇ καὶ μᾶλλον ἢ προσεδόκησαν ἐπὶ τῆς πληθοῦς ἁπάσης παῤῥησιασαμένου, καὶ ὁμολογήσαντος υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, μηκέθ' οἷοί τε τὴν τοῦ ἀνδρὸς μαρτυρίαν φέρειν, τῷ καὶ δικαιότατον παρὰ τοῖς πᾶσι δι' ἀκρότητα ἧς μετῄει κατὰ τὸν βίον φιλοσοφίας τε καὶ θεοσεβείας πιστεύεσθαι, κτείνουσι, καιρὸν εἰς ἐξουσίαν λαβόντες τὴν ἀναρχίαν, ὅτι δὴ τοῦ Φήστου κατ' αὐτὸ τοῦ καιροῦ ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας τελευτήσαντος ἄναρχα καὶ ἀνεπιτρόπευτα τὰ τῆς αὐτόθι διοικήσεως καθειστήκει. Dein Hegesippiana lectoribus suis ita commendat Eusebius; Τὸν δὲ τῆς τοῦ Ἰακώβου τελευτῆς τρόπον, ἤδη μὲν πρότερον αἱ παρατεθεῖσαι τοῦ Κλήμεντος φωναὶ (cap. nimirum primo hujus libri *Hist. Euseb.* ubi Clementis Al. hæc verba ex lib. vii. *Hypotoposeων* afferuntur; δύο δὲ γεγόνασιν Ἰάκωβοι· εἷς ὁ δίκαιος, ὁ κατὰ τοῦ πτερυγίου βληθεὶς καὶ ὑπὸ κναφέως ξύλῳ πληγεὶς εἰς θάνατον· ἕτερος δὲ ὁ καρατομηθείς.) δεδηλώκασιν, ἀπὸ τοῦ πτερυγίου βεβλῆσθαι, ξύλῳ τε τὴν πρὸς θάνατον πεπλῆχθαι αὐτὸν ἱστορηκότος. ἀκριβέστατά γε μὴν τὰ κατ' αὐτὸν ὁ Ἡγήσιππος ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν ἀποστόλων γενόμενος διαδοχῆς, ἐν τῷ πέμπτῳ αὐτοῦ ὑπομνήματι τοῦτον λέγων ἱστορεῖ τὸν τρόπον. ΔΙΑΔΕΧΕΤΑΙ δὲ &c. *Ceterum cum Paulus ad Cæsarem provocasset, Romamque a Festo missus esset, Judæi qui insidias ipsi struxerant, spe sua frustrati, in Jacobum fratrem Domini, cui episcopalis Hierosolymorum sedes ab apostolis tradita fuerat, rabiem convertunt, atque hoc fere modo illum adorti sunt. Productum in medium abnegare fidem Christi coram omni populo jubent. Sed cum is præter omnium expectationem libera voce et majore quam sperabant fiducia Servatorem ac Dominum nostrum Jesum Dei filium esse coram omni multitudine confessus fuisset; tum illi impatienter ferentes tes-*

timonium tanti viri, quippe qui ob singularem continentiam ac religionem omnium consensu justissimus habebatur, arrepta ex morte rectoris licentia eum trucidant. Quippe per idem tempus mortuo in Judæa Festo absque ullo præside ac moderatore provincia remanserat. Ac jam quidem superius modum cædis Jacobi ex allatis Clementis verbis cognovimus, qui ex templi fastigio eum præcipitatum, et fullonis vecte percussum interiisse testatus est. Sed omnium accuratissime Hegesippus qui Apostolorum temporibus proximus fuit, in quinto commentariorum libro de Jacobo perscripsit his verbis. ECCLESIA, *inquit*, &c. &c.

P. 208. l. 9. μετὰ τῶν ἀποστόλων] Hieronymus in catalogo hunc locum ita vertit. *Suscepit Ecclesiam Hierosolymæ, post Apostolos frater Domini Jacobus.* Quasi legeretur μετὰ τοὺς ἀποστόλους. Longe rectius adversarius Hieronymi Rufinus interpretatus est *cum Apostolis.* Nam Apostoli una cum Jacobo Episcopo Hierosolymitanam rexerunt Ecclesiam. Quare perperam Rufinus in cap. I. hujus libri, Jacobum Apostolorum Episcopum nominavit. Atqui Clemens cujus verba illic interpretatur Rufinus, Jacobum non Apostolorum, sed Hierosolymorum Episcopum factum esse dicit. Porro Rufinus id hausisse videtur ex Clementis Recognitionibus, quas vel ipse, vel Paulinus Latine vertit. Nam in lib. ii. ejus operis Clemens, Jacobum fratrem Domini, quem ipse Archiepiscopum nominat et principem Episcoporum, Episcopali auctoritate Apostolis omnibus præcipientem inducit. VALESIUS. Narraverat ante Eusebius cum in hoc capite, tum vero in *Chronico* suo ad an. Abrahæ 2048, ecclesiæ Hierosolymitanæ episcopum ab apostolis ordinatum Jacobum fuisse. Et reperi ego lectionem ἐπὶ τῶν ἀποστόλων in codice vetusto bibliothecæ Bodleianæ num. 142. designato, in quo Hegesippi istæc de morte Jacobi extant, sed, quod mireris, ex Chronica Historia Eusebii, ut præ se fert titulus, desumpta ; ψευδεπιγράφως quidem, nisi Eusebius, ut in historia, ita in Chronicorum priore libro diu deperdito, ea adduxisset. Ita olim scripsi, atque ab eo haud factum illud fuisse, nunc demum ostendit magnus thesaurus litterarius redivivum ejus Chronicon lingua Armenia conscriptum. Perperam παρὰ τῶν ἀποστόλων, pro vera lectione μετὰ, *Gruteri Lectt.* ad oram *ed. Genev.* positæ. Habet Georgius Syncellus, qui ῥῆσιν posuit in *Chronographia* sua pag. 337. μετὰ τὴν τῶν

ἀποστόλων, sed mendose, ni exciderit post ἀποστόλων vox τελευτὴν, quod cum Hieronymi verbis conveniret. Contra citius fortasse, quam oportebat, Jacobo episcopatum addixit Photius, qui in *Epistola* 117. scribit, hunc de manu ipsius Domini Hierosolymitanum præsulatum accepisse; quod ex veteribus nonnulli quoque narraverant, ut Epiphanius *Hæres.* LXXVIII. Chrysostomus *Homil* xi. *in Primam ad Corinth.* cap. 7. Proclus CP. initio opusculi *De Tradit. Div. Liturg.* et Prosper Aquitanus in *Chronico Integro* a Roncallio nuper edito. Immo dixerat etiam Eusebius lib. vii. *Hist.* c. 19. accepisse Jacobum episcopatum ab ipso Servatore et ab apostolis, ubi plura de hac re nunc video Valesium notavisse.

Cæterum, utrum ex apostolis duodecim fuerit, ut Clemens Alex. teste Eusebio, docuit, necne, hic Domini propinquus et Hierosolymitanus episcopus, semper fuit quæstio. Interea ex S. Pauli illo in *Ep. ad Gal.* i. 19. *Alium autem apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini*, satis evidenter hoc probari censet doctissimus Montacutius in libro Anglice scripto, *Ecclesiæ Acta et Monumenta* qui inscribitur. cap. viii. §. 75. p. 549. Vid. et Pearsonium *Lectt. in Acta Apost.* apud *Op. Postuma*, iv. 4. p. 58. Porro habet vetustissimus omnium Papias in Fragmento Grabiano supra pag. 16: *Maria Cleophæ, sive Alphei, uxor, quæ fuit mater Jacobi episcopi et apostoli.* Neque differre Jacobum episcopum, qui ἄδελφος τοῦ Κυρίου, atque apostolus, ut modo annotavi, a S. Paulo appellatur, ab apostolo Jacobo Alphæi filio, quidquid contradicant *Constitutiones* dictæ *Apostolicæ*, nuperrime exposuit Gerbrandus Elias *Dissert. Inaug. in Epist. Judæ.* Traject. Bat. an. 1803.

P. 208. l. 9. ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου] Verba absunt a *cod. Norfolc.* cæteris refragantibus. Habet τοῦ Χριστοῦ *Georgius Syncel.* pro τοῦ Κυρίου ante χρόνων.

Ibid. l. 10. ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων δίκαιος] Post hæc verba in codice Mazarino ac Fuk. apposita est distinctio. Quam quidem interpunctionem secutus videtur Rufinus. Sic enim vertit: *Suscepit Ecclesiam cum Apostolis frater Domini Jacobus, qui ab omnibus cognominatus est justus, ab ipsis Domini temporibus perdurans usque ad nos.* Verum in codice Regio ac Med. et apud Nicephorum nulla est adscripta distinctio post vocem δίκαιος; sed totus locus uno spiritu continuatur hoc

modo, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων δίκαιος ἀπὸ τῶν τοῦ Κυρίου χρόνων μέχρι καὶ ἡμῶν. Id est *qui ab ipsis Christi temporibus usque ad nostram ætatem justus ab omnibus cognominatus est.* Et hanc quidem distinctionem in interpretatione mea sequi malui, post Musculum et Christophorsonum: quippe quæ certior et sequentibus Hegesippi verbis magis congruere mihi videretur. Subjicit enim Hegesippus, ἐπεὶ πολλοὶ Ἰάκωβοι ἐκαλοῦντο, &c. Quæ verba sine dubio referuntur ad ea quæ præcesserunt, ὁ ὀνομασθεὶς ὑπὸ πάντων δίκαιος. Reddit enim rationem Hegesippus, cur Jacobus justus ab omnibus cognominatus sit. Quippe, inquit, multi fuere Jacobi; sed hic præ ceteris justitia excelluit, ut multis argumentis deinceps probat Hegesippus. Deinde si priorem distinctionem sequamur cum Rufino, falsum erit illud quod sequitur, Jacobum scilicet Episcopum a temporibus Domini usque ad Hegesippi ætatem permansisse. Nam Jacobus quidem Justus cæsus est Neronis principatu. Hegesippus vero Antoninorum temporibus floruit, ut superius observavi. VALESIUS.

P. 208. l. 13. ἅγιος] ἁγνὸς pro ἅγιος legisse videtur Cedrenus *Hist. Compend.* p. 169. *ed. Basil.* ubi hæc de Jacobo breviantur, non dictis Eusebii Hegesippique nominibus.

Ibid l. 14. ξυρὸν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν &c.] Idem de Petro legas in Recognitt. Clementis vii. 6. ubi vid. Cotelerium. De Matthæo apud Clementem Alex. lib. ii. c. 1. Pædagogi. J. A. FABRICIUS, ad Abdiæ *Apostolicam Hist.* lib. vi. §. 5. in *Cod. Apocryph. Nov. Test.* tom. ii. p. 599. editam, ubi Abdias ille hanc de Jacobo narrationem ex Rufiniana Interpretatione Hist. Eusebii desumpsit. Quod ad abstinentiam ejus ab usu carnium attinet, contra Scaligerum *Præfatione in Chronicum Eusebianum* de Hegesippi loco agentem hoc respondit Halloixius, verba Hegesippi de privata vita et quotidiano victu intelligenda esse, non vero de iis, quæ ex præscripto legis observanda essent. Scaliger enim agni paschalis cum Christo Domino esum Hegesippo objecerat. Vid. Halloix. p. 721. tom. ii. *Vitt. PP. Oriental.* in *Hegesippo.*

Ibid. l. 15. τούτῳ μόνῳ ἐξῆν εἰς τὰ ἅγια εἰσιέναι] Totum hunc Hegesippi locum jampridem examinavit Scaliger in Animadversionibus Eusebianis p. 178. multaque in eo reprehendit, quæ operæ pretium erit legere. Adde etiam quæ adversus

Scaligeri censuram scripsit Dionysius Petavius in Notis ad Hæresim 78. Epiphanii, et P. Halloixius in Notationibus ad vitam Hegesippi cap. iii. VALESIUS. Id palmare Scaligeri argumentum. At in Hegesippi textu. ut ipse fatetur, nihil aliud est quam in *Sancta*, ἅγια, quotidie Jacobum fuisse ingressum, quod quidem de Sancto Sanctorum, in quod solus Pontifex semel tantum in anno poterat ingredi, intelligi non debet, sed de sanctuario solum, ubi quotidie Sacerdotes lineis induti ministrabant, quem locum Joseph. lib. iii. antiq. cap. 5. appellat ἅγιον. Sindone autem indutum Jacobum fuisse, quid mirum est? cum idem de adolescente, qui capto a Judæis Christo Domino, nudus aufugit, in Evangelio asseratur. Uni autem ipsi licebat in eum locum ingredi, id est ob ejus sanctitatem, præter sacerdotes, quibus id juris ex officio inerat. Sic id ab antiquis intellectum fuisse patet ex cod. Ecclesiæ Remensis, (*Hist. Eccl.* Rufini) ubi additur, *orandi, non sacrificandi causa.* Epiphanius et Rufinus videntur primi legisse *sancta sanctorum.* THEOD. RUINARTUS, in Notis in hoc martyrium S. Jacobi, apud *Acta Primorum Martyrum Sincera et Selecta*, p. 4. ed. Amst. Distinctionem autem inter vocabula *sanctum* et *sanctum sanctorum* minus curasse veteres videntur; quippe cum Tertullianus unum pro altero posuerit; *Meminerant certe*, inquit, *nisi circumcisum scirent* (Christum), *non admittendum in sancta sanctorum.* Lib. iv. *Contra Marcion.* cap. 7; dum contra Apostolus ad Hebræos *sancta* scripsit pro *sanctis sanctorum* cum alibi tum hoc loco, ὥσπερ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἅγια κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἀλλοτρίῳ. ix. 25.

P. 208. l. 16. οὐδὲ γὰρ ἐρεοῦν ἐφόρει] Additur ἔνδυμα post ἐφόρει in *Bodleiano*, quod ante memoravi, *Hegesippi Excerpto*; *Rufinusque* vetus interpres habet, *neque enim laneo utebatur* indumento *sed tantum sindone*; scilicet imitatus sacerdotes.

Ibid. l. 17. καὶ μόνος εἰσήρχετο εἰς τὸν ναόν.] κ. μ. εἰσήρχετο ἐν τῷ ναῷ *MS. Bodl.* seu *Savil.* Quod ab Hegesippo Hebræo-Christiano profectum esse, vero haud absimile est. Εἰς τὸν ναὸν, quod includit τὰ ἅγια *sanctum*, solum intrare solitum esse Jacobum tradit hic et supra Hegesippus, hoc est, solum præter sacerdotes, ut Ruinartus quidem supra exposuit. Halloixius vero μόνον *incomitatum* adversus Scaligerum utroque loco, et recte hoc fortasse loco interpretatus est; quo sensu

vocem positam ab Eusebio video in lib. viii. *Hist.* c. 7. p. 245. ed. Reading. Cum his confer, quæ de B. Anna prophetissa narrat S. Lucas in *Evangelio*, *καὶ αὕτη χήρα ὡς ἐτῶν ὀγδοηκοντατεσσάρων, ἣ οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν.* ii. 37.

P. 209. l. 1. *διὰ τὸ ἀεὶ κάμπτειν ἐπὶ γόνυ*] Duæ postremæ voces absunt a codice Fuket. (et a Bodl. seu Savil.) et apud Nicephorum. Verum in codice Maz. ac Med. totus hic locus ita legitur, *διὰ τὸ ἀεὶ κάμπτειν προσκυνοῦντα τῷ θεῷ τὰ γόνατα.* Valesius. Eadem extat scriptura in *codd. Florentinis.* Delere voces *ἐπὶ γόνυ* ex textu suo Burtono visum est, quas tamen invenit vetus interpres Rufinus. Paulo ante pro *ὡς ἀπεσκληκέναι* præstabat *ὥστε ἀ.* Hegesippi *Excerptum Bodl.* et mox infra *αἰτῆσαι* pro *αἰτεῖσθαι* *Georgius Syncellus.*

Ibid. l. 3. *ἐκαλεῖτο Δίκαιος καὶ Ὠβλίας*] Nicolaus Fullerus in lib. iii. Miscellaneorum Sacrorum, hunc locum sic emendat *ἐκαλεῖτο Σαδδὶκ καὶ Ὠζλιὰμ, ὅ ἐστιν Δίκαιος, καὶ περιοχὴ τοῦ λαοῦ.* Quam doctissimi viri emendationem libenter amplector. Tamen cum Epiphanius in hæresi 78. et Jovius Monachus quem vulgo male Jobium vocant, Jacobum Obliam dictum esse testentur, retinenda est vulgaris lectio; maxime cum Ophlias Hebraïce arcem populi significet. Sed et Rufinus atque Nicephorus vulgatam lectionem tuentur. Valesius. Convenientiam vocis *ὠβλίας* *propugnaculi populi* cum altera *Δίκαιος* ostendit Samuel Basnagius V. D. in *Annalibus Politico-Ecclesiast.* ad an. Christi 33. num. 185. p. 430. Hegesippi narrationi alioquin infensus. Confer Suiceri *Thes. Eccl.* v. II. p. 1593. De nomine *Justi* Jacobo imposito cum Hegesippo consentit Clemens Alex. in libb. sexto et septimo *Hypotyposeων* apud Euseb. lib. ii. *Hist.* cap. 1. Taceo de Josepho, quoniam verba ejus huc pertinentia ab Origene primum commemorata, in codicibus Josephi hodie non extant. Ita vero Hieronymus, non solum auctorem habens, ut videtur, Hegesippum, l. i. *Comm.* sui *in Ep. ad Galatas: Hic autem Jacobus episcopus Hierosolymorum primus fuit,* cognomento Justus; vir tantæ sanctitatis et rumoris in populo, ut fimbriam vestimenti ejus certatim cuperent attingere. *Qui et ipse postea de templo a Judæis præcipitatus, successorem habuit Symeonem, quem et ipsum tradunt pro Domino crucifixum.* fol. 97. ed. Frobenii. Tradit et

Epiphanius *Hæres.* xxviii. c. 13. simile quid de populi observantia erga Jacobum. Cæterum pro ὠβλίας, quod præstat et Epiphanius, cap. 7. habent ὀβλίας *Hegesippi Excerpt. Bodl. Cedrenusque*, sed ὀλβίας *Georgius Syncell.* quæ quidem Georgii scriptura favet opinantibus hoc nomen ex illo Alphæi originem duxisse, quorum conjecturam memorat cl. Gerb. Elias *Dissert. Inaug. in Epist. Judæ,* p. 23. Denique in *MSS. Bodl.* et *Norf.* extat articulus ὁ ante δίκαιος et ὠβλίας, in *cod. Paris.* i. ante δίκαιος.

P. 209. l. 4. *ὡς οἱ προφῆται δηλοῦσι περὶ αὐτοῦ*] Ecquis omnium prophetarum hæc de Jacobo profert? Ait etiam Scaliger ad Chron. Eusebii, "Vellem testimonia ipsa propheta-"rum adduxisset." Ad Esaiæ locum, *ἄρωμεν* vel *δήσωμεν, τὸν δίκαιον* &c. quem affert in sequentibus Hegesippus, hæc quoque verba pertinere, opinari se dicit Valesius ibidem; idque recte forsan, sed revera, ut notat Grabius tom. ii. *Spicil. SS. Patrum,* p. 255, "hæc oratoria Scripturæ applicatio potius, " quam theologica explicatio videtur."

Ibid. l. 5. *τῶν ἐν τῷ λαῷ, προγεγραμμένων μοι ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν*] Vide locum supra exscriptum pag. 201. Absunt voces *ἐν τῷ* a *MS. Bodl.* seu *Savil.*, sed male *Georgius Syncellus* *τῷ λόγῳ γεγραμμένων μοι ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν,* omittitque *τοῖς* *Hegesippi Excerptum Bodl.* Hic autem nota, *ὑπομνήματα* ipsum esse Hegesippi opus, cujus fragmenta sistimus; quod quidem liquet, cum ex aliis Eusebii verbis, tum ex illis in cap. xxii. lib. 24. Ὁ *μὲν οὖν* Ἡγήσιππος *ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσιν ὑπομνήμασιν.*

Ibid. l. 7. *τίς ἡ θύρα τοῦ* Ἰησοῦ] Ostium hoc loco est introductio, seu institutio atque initiatio. Ostium igitur Christi nihil est aliud, quam fides in Deum Patrem et in Filium ac Spiritum sanctum. De hoc ostio dicitur in Psalmis: Hæc est porta Domini, et justi intrabunt per eam, ut explicat Clemens in lib. vi. Στρωματέων. Et ostium quidem Joannis Baptistæ erat pœnitentia: Christi vero ostium est remissio peccatorum quæ fit per baptismum. Valesius. Christus ipse dixit, *ἐγώ εἰμι ἡ θύρα* (*Jo.* x. 7, 9.) et illa vox de Christo Apostolicis temporibus maxime fuit usurpata, unde illa Judæorum ad Jacobum Justum, *ἀπάγγειλον ἡμῖν τίς ἡ θύρα τοῦ* Ἰησοῦ *τοῦ σταυρωθέντος.* Doce nos quod sit ostium Jesu crucifixi, ut refert

Hegesippus apud Eusebium lib. ii. cap. 23. (vid. infra lin. 14. p. 210.) Pearson. Vind. Epist. Ignatii part. ii. pag. 153. fin. cap. 12. a Readingio allatus. Christus enim ipse dixerat: ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. Strothi. Quæ attulit ex Pearsonio Readingius, ea scripserat vir summus de loco Ignatiano agens, in quo Christus θύρα τοῦ πατρὸς dicitur. Porro in notis postumis ad Ignatium, *Epist. ad Philadelph.* §. 9. eadem posuit, hoc adjecto, "Ipse est qui aperit *ostium* verbi. 2 Cor. ii. 12. Coloss. "iv. 3. Apoc. iii. 8. θύρα τῆς πίστεως, Act. xiv. 27." Sic Pearsonius. Et vero responsionibus Jacobo hic et infra attributis significatur Jesus ipse ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ iis locis appellari. Sciscitantibus enim Judæis, τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ, *quid sit ostium Jesu*, sic vertente vetere interprete Rufino, respondet vir sanctus, τοῦτον εἶναι σωτῆρα. Immo posteriore tempore eidem quæstioni regerit, τί με ἐπερωτᾶτε περὶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ ἀνθρώπου, καὶ αὐτὸς κάθηται &c. Ita Hermæ *Pastor*, iii. serm. 9. et 12. *petra hæc* et porta *Filius Dei* est. Et in *Clavi* illa *Scripturæ* nondum edita, cujus ante mentionem feci pag. 141. Melitoni adscripta, interpretamentum hoc extat: *Porta, Christus, vel fides. In Psalmo; Ecce porta Domini, justi intrabunt in eam.* Tertullianus quoque lib. iii. *adv. Marcion.* Christum *templum Dei et* portam *eundem* esse dicit. Potest igitur phrasis, cui Græca hæc respondent, Judæis atque Hebræo-Christianis familiaris fuisse; prout *nomen Dei* pro Deo ipso in S. Scriptura sæpius adhiberi dicitur. Necnon conferendum est istud ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ cum consimilibus Homericis βίη Ἡρακλείη et Ἰφικλείη. His insuper addam, attulisse Hegesippi hunc locum Eusebium in lib. quoque iii. *Demonstrat. Evang.* cap. 7. atque ibi interrogari Jacobum, τίνα περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἔχοι δόξαν, pro illis, τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ; Ibi vero historia tribus verbis, ut ita dicam, narratur, vel potius indicatur. Confer et *Commentarium Rerum Jacobi Fratris Domini* a Combefisio in *Auctario* suo *PP.* Paris. 1672. edito, p. 525. cujus commentarii auctor Metaphrastes censetur fuisse. Καὶ μέσον (inquit) ἑαυτῶν ἀπολαβόντες τὸν Δίκαιον, ἄρνησιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐζήτουν αὐτὸν, καὶ παρ' αὐτοῦ ἐπυνθάνοντο, τίς ἐστιν ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ, ὁ δὲ Δίκαιος —— δικαίαν καὶ τὴν φωνὴν δίδωσιν· Οὗτος ἐστι, λέγων, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς Χριστός. Ita ille

παραφραστικῶς, pro isto, *καὶ ἔλεγε τοῦτον εἶναι τὸν σωτῆρα.* Quin et hasce Reliquias iterum edituro mihi licet adjicere, quod cl. Heinechenus in Excursu III. *Eusebianæ Historiæ* apposito de *θύρᾳ* 'Ιησοῦ statuat. "Quænam est porta Jesus? "genitivo appositionis locum tenente; (sæpius genitivus ita po-"nitur, ut vel speciem significet, quæ subjicitur generi, vel "appositionis partes teneat,) aut, quænam est porta illa, "quam Jesus se esse dixit, per genitivum subjecti, qui vo-"catur. (Joan. x. 9.)" Denique in *Symbolis* suis vol. i. cl. Schulthessius "*portam* epitheton Christi videri" ait, "apud patres e "Vet. Test. depromptum." p. 136.

Interea in verbis, *τίς ἡ θύρα τοῦ* 'Ιησοῦ, illud *τίς* per *ποία τις*, *qualis*, exponere velim, ut cum responsis beati martyris res interrogata conveniat, nempe, quale ostium est religionis Jesus? quemadmodum pro ipsa formula Hegesippiana Eusebius in *Demonstr. Evang.* reposuit, *τίνα περὶ τοῦ* 'Ιησοῦ *ἔχοι δόξαν.* At vero Cl. Ernesti in *Dissert. De Usu Glossariorum*, quæ editioni Albertinæ *Hesychii* præmissa est, ad primum suum canonem hæc habet, "Si ego in Glossis ponerem: *Θύρα, δι-*"*δαχή*, rectum esset. Sed respicerem ad loca Græcorum "theologorum v. c. Eusebii in Hist. Eccl. ubi non semel *θύρα* "Χριστοῦ (sic) de doctrina Christiana dicitur." Hoc vir præstantissimus, ubi ad cl. Wesseling. *Observ.* I. 21. et cl. Elsner. *Sched. Crit.* p. 121. editor nos relegat. *Viam* quidem *Domini*, atque simpliciter *viam*, *τὴν ὁδὸν*, doctrinam Christi sæpe appellari in Sacra Scriptura, alii, sed aliud agentes, monuerunt. Wesselingium vero video censere, aut Hegesippum male cepisse Judæorum verba, aut *θύραν* hoc loco idem esse atque *enarrationem*, sive *explicationem.*

Audienda sunt præterea, quæ de hoc loco alii quidam viri doctissimi, aut minus, aut magis, a Pearsonio discrepantes, statuerint. Ita enim Grabius in tom. ii. *Spicil.* vix differens, "Difficile est," (inquit,) "explanare hujus quæstionis sensum: "is enim, quem Valesius ad hunc locum dat, a proposito "Judæorum alienus videtur; utpote qui non desiderabant "scire, quænam esset introductio seu initiatio in religionem "Christi; sed potius, quid Jacobus de Jesu Christi persona "et doctrina sentiret, utrum esset bona vel mala. Sicut enim "*duæ viæ* in divinis aliisque scripturis sæpius memorantur,

" alia lucis, tenebrarum alia; una, quæ ducit ad vitam, al-
" tera ad mortem; (vide Menardi et Cotelerii notas ad Bar-
" nabæ Epist. §. 18.) ita et *duas portas* sive duo ostia Judæi
" crebro in ore habuisse videntur, uti colligitur ex Matth. vii.
" 13. et sequ. ubi Servator *portam amplam et spatiosam viam*,
" nec non *angustam portam et arctam viam* conjungit. Id
" itaque Judæi hac quæstione intendisse videntur, ut Jacobus
" profiteretur, quidnam ipsi videretur de Jesu Christo, utrum
" ille fuerit doctor veritatis, an seductor; an ejus doctrina
" vel fides in ipsum esset porta atque via salutis et vitæ, an
" perditionis atque mortis. Quibus ille respondit, Ἰησοῦν
" *εἶναι σωτῆρα*, *Jesum esse Servatorem mundi.* Et paulo post
" supra pag. 107. *Quid me interrogatis de Jesu filio hominis?*
" *ipse sedet in cœlo a dextris summæ virtutis, et venturus est*
" *in nubibus cœli.*" Hæc Grabius p. 255. Moshemius autem, in lib. *De Rebus Christianorum ante Const. M.* Sæc. I. §. xxiii. p. 95. postquam eruditi cujusdam Galli protulit emendationem, qui vocabulum *θύρα* Hebraicum esse judicaverat, atque scribere jusserat תורה *lex*, aut potius *θύρα* convertendum esse in *θόρα* putarat, istac improbata conjectura vitium ipse, non in vocabulo *θύρα*, sed potius in nomine Jesu quæri deberi censet; non enim dubitat, quin patrio sermone quo Judæi utebantur, vocabulum *Jeschuah* ישועה adhibuerint, atque ex Jacobo quæsiverint; Dic, rogamus, nobis, quodnam tibi videatur esse salutis ostium? Græcum interpretem vero hujus quæstionis, aut sermonis Hebraici non nimis gnarum, aut minus attentum, nomen proprium servatoris nostri *Jesus* cernere se putasse, et perperam idcirco scripsisse, *τίς ἡ θύρα* Ἰησοῦ, pro *τίς ἡ θύρα τῆς σωτηρίας*; Atque, si ita Judæorum quæstio intelligatur, nihil fieri aptius posse vir cl. putat responsione Jacobi. Huic porro conjecturæ calculum suum addit cl. Michaelis in *Introduct. ad Nov. Test.* cap. xxvi. Sect. III. At consulas cl. Schulthessii *Symbolas* modo commemoratas vol. i. pp. 45 et 136.

Sed hæc hactenus. A Michaele quidem Glyca afferente hunc locum in *Annalibus* suis *τίς ἡ θύρα τοῦ Θεοῦ* pro *τοῦ* Ἰησοῦ scriptum inveni. P. iii. p. 228. ed. Labbæi. Quis vero hac de re fidem dabit testi longius a tempestate remoto, cæteris vetustioribus omnibus contradicentibus? Idemque de The-

odoro Metochita statuendum, qui in *Historia* a Meursio edita p. 62. eandem lectionem præstat.

P. 209. l. 8. ἐξ ὧν] ἐξ οὗ haud male *Georgius Syncell.*

Ibid. l. 9. οὐκ ἐπίστευον οὔτε ἀνάστασιν] Male Rufinus eumque secutus Christophorsonus vertit *non crediderunt*, quasi legeretur οὐκ ἐπίστευσαν. Longe melius Musculus vertit *non credunt.* Nam Græca vox hanc habet significationem. Falsum tamen est eas sectas non credidisse resurrectionem. Nam Pharisæi eam credebant. Valesius. De Christi resurrectione Hegesippum interpretatus est Rufinus, vertendo, *non crediderunt neque surrexisse eum, neque venturum* &c. Fabriciusque ad Abdiam in *Apostolica Hist.* Rufinum exscribentem annotavit, "longe melius cum tota serie orationis cohæret, si Christi "resurrectionem ab illis hæreticis negatam cum Rufino dica- "mus. Valesio tamen et Musculo adstipulatur Metaphrastes "p. 525. Οἱ δὲ ἠπίστουν τε καὶ ἀντέλεγον κατὰ παράδοσιν οὐκ "ὀρθὴν καὶ πλάνην. Αἱ γὰρ αἱρέσεις αὗται παρὰ Ἰουδαίοις, ὡς "θεῖα φασὶ λόγια (respicit Act. xxiii. 8. ubi de solis sermo est "Sadducæis) οὔτε ἀνάστασιν ἐπρέσβευον, οὔτε ἐρχόμενον ἀπο- "δοῦναι ἑκάστῳ κακὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ." *Cod. Apocryph. N. T.* tom. ii. p. 603. Hæc Fabricius. Et in *Commentario de Hegesippi Testimonio de Septem Judæorum Sectis*, Bononiæ edito anno 1793, Francisco Florio probata est Rufiniana verborum Hegesippi expositio. Vid. p. 54. In hoc autem Florii opusculo postumo ab eo ostenditur recta fuisse Judaicarum hæresium fere omnium, hoc est, una tantum aut altera illarum excepta, de resurrectione mortuorum sententia.

Ibid. l. 11. ὅσοι δὲ καὶ ἐπίστευσαν, διὰ Ἰάκωβον] Vox ἐπίστευσαν iterum repetenda est: quod virgula illa quæ in manuscriptis etiam codicibus appicta est, satis declarat. In vetustissimo codice Mazarino post ἐπίστευσαν punctum adscriptum est ad pedes literæ, quod virgulæ nostræ respondet; et Græce quidem vocatur ὑποστιγμὴ, a Latinis autem subdistinctio. Valesius. Ante ἐπίστευσαν particula καὶ abest a *MS. Norfolc.* ac *Georgio Syncel.*

Ibid. l. 17. εἰς Ἰησοῦν] Posuit articulum ante Ἰησοῦν *MS. Bodl.* seu *Savil.* cui nunc Burtonus addit *codd. Maz. Med. Fuket. Norfolc.*

P. 210. l. 4. ὅτι δίκαιος εἶ] Similibus verbis aggrediuntur

Jesum, qui ejus sermones captabant. Matth. xxii. 16. Fabricius, ubi supra.

P. 210. l. 6. *καὶ πάντες πειθόμεθά σοι*] Addit *ἡμεῖς* post *πάντες* *Georgius.*

Ibid. l. 9. *πᾶσαι αἱ φυλαὶ*] Pro Hegesippo contra Scaligerum cum advocata essent ut testes a viris doctis *Jacobi Epist.* cap. i. comm. 1. et *Acta Apost.* cap. xxvi. com. 6. relegavit præterea lectorem Gallandius h. l. ad Calmeti Dissertationem ad Ezechielem, *de reditu decem Tribuum.*

Ibid. *μετὰ καὶ τῶν ἐθνῶν*] Merito Scaligerum hic reprehendit Dionysius Petavius, quod negasset licuisse ulli Gentili, interesse festis diebus Judæorum. Nam præter locum illum quem citat Petavius ex Evangelio Joannis cap. xii. plurima suppetunt Josephi testimonia, e quibus dicimus, Gentiles azymorum solemnitati sæpius interfuisse. Certe Vitellius Legatus Syriæ, festo Paschæ ingressus est Hierosolyma, et a Judæis honorifice exceptus, ut legitur in lib. xviii, originum Judaicarum cap. 6. Idem de Quadrato Legato Syriæ in lib. xx. scribit. Valesius.

Ibid. l. 11. *ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ναοῦ*] *τοῦ ἱεροῦ ed. Steph.* Sed altera lectio extat in *Niceph.* et *ed. Val.* Stroth. *Πτερύγιον τοῦ ναοῦ*, sive circuitio in parte altiore templi, cujus mentio Matth. iv. 5. ubi vide interpretes. De *πτεροῖς* sive *πτερώμασι* templorum agunt Guil. Philander ad Vitruv. iii. 1. Justus Rycquius De Capitolio Romano pag. 170. Fabricius. *Τοῦ ἱεροῦ* lectionem Stephanianam præstant *Cod. MS. Norfolc. Syncellus Cedrenusque*, et jam referente Burtono *Codd. Reg.* et *Paris. uterque*, et *ἔστησεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ* apud *S. Matthæum* habetur. At paulo ante scripserat *τοῦ ναοῦ* Hegesippus. Mox *εἶπαν* pro *εἶπον MS. Bodl.* seu *Savil.* et referente Burtono, *Codd. Maz. et Paris.* et forsan *Med.* et *Fuket.* et *σοὶ* pro *ᾧ Niceph.*

Ibid. l. 14. *τίς ἡ θύρα τοῦ Ἰησοῦ*] Vide quæ supra annotata sunt pag. sup. lin. 7. Hac secunda tentatione, dummodo unquam ita tentatus fuerit Jacobus, quæ quidem, ut ait Fabricius, merito permira videtur viris eruditis et prope incredibilis, num id efficere voluerunt Judæi, ut etiam terrore, non tantum adulatione, animum Jacobi occasione instruendi populum gaudentis aggrederentur atque frangerent? Favent

huic meæ conjecturæ Simeonis Metaphrastis verba *de Rebus Jacobi* p. 525. Ἐπεὶ οὖν ὁ καιρὸς ἐκάλει τὸν ἀριστέα στῆναι κατὰ τοῦ ψεύδους, οὐ μέλλων ἦν, οὐδὲ δειλίᾳ τὴν ἀλήθειαν προδιδούς· ἀλλὰ καὶ ψυχὴν καὶ γλῶτταν ἐλευθερώτατος· καὶ μεγάλην εὐθὺς ἀφεὶς τὴν φωνὴν, τί με ἐρωτᾶτε &c. Cum istac interea quæstione Fabricius confert illam a Judæis Domino ipsi propositam, *Jo.* x. 24. Cæterum repetentibus mox illud τοῦ σταυρωθέντος editionibus, idem expungendum censui, auctoritate nixus *MSS. Bodl.* et *Norfolc. Hegesippiani Excerpti Bodl. Nicephori, Syncelli, Rufinique,* nunc addo *cod. utrumque Florentinum*, et referente Burtono, qui mecum τοῦ σταυρωθέντος in textu suo omisit, codd. *Med. Maz. Paris.* 1. *Venet.* dum τοῦ ante Ἰησοῦ a Stephano et Strothio et codice *Regio* omissum esse vir idem monet. Censet Fabricius, ubi supra, illud τοῦ σταυρωθέντος ex superiore versu repetitum fuisse. De Glycæ autem lectione, qui hoc loco habet τίς ἡ θύρα τοῦ Θεοῦ, dixi.

P. 210. l. 16. περὶ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου] Deest τοῦ υἱοῦ in *MS. Norfolc. Georgioque Syncello. Rufinus* autem non videtur legisse Ἰησοῦ, qui vertit, *Quid me interrogatis de Filio hominis?* neque agnoscit vocem *Hegesippi Excerptum*, in quo ἐρωτᾶτε pro ἐπερωτᾶτε, sicut in *MSto Norfolc.* et apud *Syncellum*, minus apte exaratum est.

P. 211. l. 3. ὡς ἀννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ] Scaliger in animadversionibus Eusebianis hæc de Jacobo dicta esse existimavit: cui in eo quidem facile assentior. Sed quod negat idem Scaliger Jacobum filium David dici potuisse, in hoc graviter hallucinatur. Fuit enim Jacobus filius Josephi, ac proinde oriundus ex stirpe David. Porro verissimum est quod ait Scaliger, eos qui Osanna acclamabant, palmas manibus gestare debuisse. Cujus rei illustre exemplum est in itinerario Hierosolymitano Antonini monachi p. 30. Ex quo discimus, morem olim fuisse Christianorum, ut Episcopis ac presbyteris advenientibus obviam procedentes honoris causa, acclamarent Osanna. *Ibi venerunt mulieres in occursum nobis cum infantibus, palmas in manibus tenentes, et ampullas cum rosaceo oleo: et prostratæ pedibus nostris, plantas nostras ungebant, cantabantque lingua Ægyptiaca psallentes antiphonam. Benedicti vos a Domino, benedictusque adventus vester, osanna in excelsis.* Idem testatur etiam Hieronymus in cap. xxi. Matthæi.

Videant ergo Episcopi et quantumlibet sancti homines, cum quanto periculo dici ista sibi patiantur: si Domino, cui vere hoc dicebatur (quia nec dum erat solida credentium fides) pro crimine impingitur. Ceterum voces illas *Osanna filio David,* quas a quibusdam Judæis acclamatas tunc fuisse dicit Hegesippus, non immerito quis existimet de Christo potius quam de Jacobo intelligi oportere. Nam cum Jacobus in fastigio templi positus, Jesum revera Christum esse ac redemptorem generis humani prædicasset, Judæi quidam Christi fidem amplectentes, acclamare cœperunt osanna filio David, id est Jesu Christo palma et victoria. VALESIUS. Hæc acclamatio non ad Jacobum directa est, ut putavit Scaliger, sed ad Christum, perinde ut glorificatus fuit ab iisdem, qui hæc dicebant, non Jacobus, sed Deus. FABRICIUS. Ad acclamationem *Hosanna* quod attinet, ait Joannes Clericus *Hist. Eccl.* ad an. LXII. minime liquere, illam solis scenopegiæ diebus et a ramos gestantibus esse factam.

P. 211. l. 3. ὡς ἀννὰ] In omnibus nostris exemplaribus duo sunt vocabula ὡς ἀννά. Ita etiam apud Hieronymum in interpretatione nominum Hebraïcorum *Osanna, salvifica, quod Græce dicitur* ὡς ἀννά. *Utrumque autem nomen per extensam literam legendum.* Id est, osanna tam in Hebræa quam in Græca lingua primam syllabam producit. Isidorus quoque in lib. vi. originum, osanna ex duobus vocabulis Osi et Anna compositum esse testatur, elisa scilicet una litera, sicut in versibus cum scandimus. *Osi enim salvifica interpretatur: Anna interjectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu.* Quæ Isidori verba desumpta sunt ex Hieronymi Epistola 145. ad Damasum. Eadem fere habet Augustinus in lib. de doctrina Chr. cap. ii. VALESIUS.

Ibid. l. 5. τῷ Ἰησοῦ] Legendum videtur τῷ Ἰακώβῳ vel τῷ Ἰησοῦ μαθητῇ. GRABIUS. Nollem hoc excidisse viro doctissimo; neque aliter de conjectura ejus sentit Gallandius, qui duas vel tres suas ipsius notas præter omnes illas Valesii in Hegesippum in *Bibliotheca* sua *Patrum* adjecit.

Ibid. l. 6. ἀλλὰ ἀναβάντες, καταβάλωμεν] καταλάβωμεν pro καταβάλωμεν *ed. Steph.* ἀλλ' ἀναβάντες καταβάλλωμεν *Niceph.* STROTH. Et ante Valesium καταβάλωμεν rescripserat ad oram ed. Steph. Josephus Scaliger; dum καταβάλλωμεν in eodem libro

bibliothecæ Leidensis anonymus quidam reposuit. Idem hoc præstat *Georgius Syncell.* et ἀλλ' ἀναβάντες per elisionem *Hegesippi* quoque *Excerptum.*

P. 211. l. 8. ὢ ὤ] Exclamantis vox in interpretatione τῶν ο' plus semel inventa.

Ibid. l. 9. ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ] Memoria lapsum esse Hegesippum affirmat Scaliger. Neque enim hunc locum apud Esaïam exstare, sed in lib. qui inscribitur Sapientia Salomonis cap. ii. Sed fallitur ipsemet Scaliger qui Hegesippum temere reprehendit. Revera enim hic locus legitur in Esaïa cap. iii. δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστί· τοίνυν τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Ita quidem legitur in editione Romana. Verum Justinus in dialogo adversus Tryphonem diserte testatur in editione LXX Interpretum scriptum fuisse ἄρωμεν τὸν δίκαιον pro quo Judaïci interpretes δήσωμεν verterant. Justini lectionem confirmat etiam Tertullianus in lib. iii. contra Marcion. c. 22. *Venite, inquiunt, auferamus justum, quia inutilis est nobis.* Sed et in eo fallitur, quod apud Rufinum pro Esaïa Hieremiam scribi dicit. Porro Hegesippus hunc Esaïæ locum quem dixi, in mente habuit paulo supra, cum diceret, Jacobum a prophetis justum esse appellatum. ἐκαλεῖτο δίκαιος ὡς οἱ προφῆται δηλοῦσι περὶ αὐτοῦ. Valesius. Ἄρωμεν τὸν δίκαιον &c. Ita hunc locum a LXX olim scriptum fuisse testatur Justinus Martyr Dialogo cum Tryphone p. 367. etsi idem alibi p. 235. et p. 362. ipse habet δήσωμεν τὸν δίκαιον, quomodo in vulgatis Bibliorum Græcorum codicibus hodie legitur, et pridem legit Barnabas in epistola cap. 6. qui non de Jacobo sed Christo prophetæ verba interpretatur, quod facit universus patrum chorus Græcorum Latinorumque. Ἄρωμεν habet etiam Clemens Alex. v. Strom. p. 601. et Tertullianus iii. 27. contra Marcionem, *auferamus.* Ad Græcam Esaiæ versionem alludit Sap. ii. 12. ἐνεδρεύσωμεν τὸν δίκαιον, unde librum illum Græce non Ebraice scriptum esse colligebat Lemonius Notis ad Varia Sacra p. 595. Porro Ruinartus in Actis Selectis Martyrum p. 7. observat non tantum apud Baronium ad A. C. lxiii. n. 6. sed et in codd. MSS. Eusebii hunc Scripturæ locum referri non ad Esaiam, sed ad librum Sapientiæ. Fabricius. Quanquam Rufinus cum vulgatus, tum in collegio nostro MStus, habet *in Isaia,* tamen editor recen-

tior Petrus Cacciari ex duobus Vatic. MSS. *in Salomone* restituit, aitque, Baronium observasse locum illum in pluribus manuscriptis dari *libro Sapientiæ*. Iisdem quoque consentire vetustissimum Rufini codicem, qui penes me est, video. Scaliger interea in posteriori sua *Eusebiani Chronici* editione etsi hoc comma apud *Esaiam* extare confitetur, id tamen putat *περιέργους* quosdam infulsisse ex pseudepigrapha *Sapientia Salomonis*. Ἰσαΐῳ pro Ἡσαΐᾳ *Cod. Bodl.* seu *Savil.* Mox ἐπεὶ δὲ pro ἐπεὶ *Nicephorus*.

P. 211. l. 11. *ἀναβάντες οὖν* &c.] Haud valde differre ab impietate Judæorum in Christum videtur istorum hominum feritas in Jacobum. Ἐπλήσθησαν, ait S. Lucas iv. 28. *θυμοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ ἀκούοντες ταῦτα. Καὶ ἀναστάντες ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἕως τῆς ὀφρύος τοῦ ὄρους ἐφ' ᾗ ἡ πόλις αὐτῶν ᾠκοδόμητο, εἰς τὸ κατακρήμνασαι αὐτόν.*

Ibid. l. 15. Θεὲ πατὲρ] ὁ θεὸς καὶ πατὴρ *MS. Norfolc.* Mox *καταλιθοβολησάντων Hegesippi Excerpt. Bodl.*

Ibid. l. 17. *εἷς τῶν ἱερέων—υἱοῦ* Ῥαχαβεὶμ] Merito Nicephorus hæc duo vocabula (*υἱοῦ* Ῥαχαβεὶμ) expunxit, ut jampridem notavit Scaliger, tum in animadversionibus Eusebianis, tum in Elencho Trihæresii cap. 25. Sed tamen cum apud Rufinum legantur, et in omnibus nostris exemplaribus extent, ferri commode possunt. Ac si rem attentius expendamus, non sunt ita inepta atque insulsa ut putavit Scaliger. *εἷς τῶν ἱερέων τῶν υἱῶν* Ῥηχὰβ *υἱοῦ* Ῥαχαβείμ. Unus ex sacerdotibus de filiis Rechab filii Rechabim. Idem enim est ac si diceret; unus ex sacerdotibus, filius Rechab de genere Rechabitarum. quæ postrema verba consulte edita sunt, ut Rechab pater illius sacerdotis, ab aliis Rechab distingueretur. Plures enim eodem nomine appellabantur Rechab: verum hic de quo loquitur Hegesippus, erat ex stirpe Rechabitarum illorum, de quibus locutus est Hieremias. VALESIUS. Valesius *υἱοῦ* Ῥηχαβεὶμ exponit de *genere Rechabitarum*, ut Rechab iste quo ab aliis ejusdem nominis distinguatur, audiat *filius unius e Rechabitis.* Sed quomodo Rechabita, atque adeo Madianita, potuit esse sacerdos? Nisi forte dixeris ex Judæis etiam aliquos amplexos institutum ac vitæ genus Rechabitarum, quæ conjectura est Tillemontii tom. I. Memor. H. E. p. 1147. cui suffragatur clariss. Cavius, qui in Simeonis vita tom. I.

Apostolicor. p. 91. ex eo, quod Epiphanius lxxviii. 14. Simeonem Cleopæ pro Jacobo orasse narrat, (iisdem usum verbis, quibus is Rechabita) colligit Simeonem illum Rechabitarum ordini adscriptum fuisse. Verum quis præstabit hunc Simeonem sacerdotem? Num Hegesippus dicere voluit *ὁσίους* Essæos, et dixit *ἱερεῖς*? De Essæis certe Suidas: *Ἐσσαῖοι ἀπόγονοι Ἰωναδὰβ υἱοῦ Ῥηχὰβ τοῦ δικαίου.* Ita recte hunc locum legit Hieron. Wolfius. Fabricius. Samuel quidem Parkerus, Oxoniensis olim episcopus, *οὐ τυχὼν ἀνὴρ*, in libro *De Lege Naturæ ac Religione Christiana*, lingua Anglica scripto, P. ii. §. 32. p. 337. Scaligero respondens ait, haud *ἀκριβῶς* servatam esse tunc temporis sive sacerdotum, sive Rechabitarum, primam *τάξιν* sive constitutionem, maxime ad sacerdotes quod attinet, quippe cum ab Herodis Magni temporibus usque ad illa Jacobi sacerdotum officia ad arbitrium regum et præfectorum donari consuevissent. An vero sine ullo discrimine generis tribuumve, viderit ille. Confer *Act.* iv. 6. Mihi quidem, sicut alia quædam hic posita fabulam nimis sapiunt, ita hoc de stirpe viri videtur. Cæterum pro Ῥαχαβεὶμ legi in *Genev. ed.* Χαραβεὶμ notavit Strothius, et ita legisse quoque videri ait Stephanum, quanquam enim alteram lectionem in textu suo exhibeat, tamen eandem quæ comparet in textu, in Variis Lectionibus MSS. suorum posuit, quod fieri non potuisset, nisi alteram in textu exhibere constituisset. Χαραβεὶμ *codd. Reg.* et *Paris.* 2. Ῥηχαβὶν habet *MS. Norfolc.* *τοῦ υἱοῦ* Ῥηχαβεὶμ *Hegesippi Excerptum Bodl.* Mox *ἔκραξε* pro *ἔκραζε* *MSS. Bodl.* et *Norf.* et *Georgius*, et referente Burtono *codex uterque Florentinus.*

P. 212. l. 2. Παύσασθε, τί ποιεῖτε] Epiphanius in Hæresi 78. non a Rechabita sacerdote hæc dicta esse scribit, sed a Symeone Clopæ filio, qui Jacobi justi frater patruelis erat. Valesius. Vid. not. proxime ante positam. Idem hic S. Jacobus, vel ipse vel alio fortasse vetustiori scriptore adducto, contra populares suos, qui Christum justosque homines antea similiter trucidaverant, in epistola sua ita exclamat, *Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.* *Jacobi Ep.* v. 6. Mox *ὑπὲρ ἡμῶν* *MS. Bodl Niceph. Georgiusque.*

Ibid. l. 3. *λαβών τις ἀπ' αὐτῶν εἷς τῶν κναφέων τὸ ξύλον*] Hæc verba duobus modis construi possunt: nempe hoc modo

εἷς τις ἀπ' αὐτῶν, λαβὼν τὸ τῶν γναφέων ξύλον. Id est unus ex illis arrepto fullonis vecte. Aut in hunc modum, *τὶς ἀπ' αὐτῶν, εἷς τῶν γναφέων, λαβὼν τὸ ξύλον.* Quam distinctionem secutus est Rufinus, ita enim vertit : *Et unus ex ipsis fullo, arrepto fuste, in quo res exprimere solent.* Neque aliter ceteri interpretes. Atque hunc sensum confirmat Clemens Alexandrinus in libro vii. Hypotyposeon, ubi Jacobum a fullone interemptum esse scribit. Verba Clementis habentur supra in cap. I. hujus libri. Apollonius Collatius in lib. I. de Excidio Hierosol. Jacobum non fullonis vecte, sed securi percussum interiisse scribit. VALESIUS. *κναφέων* cum *κ editionis Steph.* atque *Nicephori* scripturam utpote accuratiorem quam alteram *γναφέων* Burtonus, quem nunc secutus sum, recepit.

P. 212. l. 3. *τὸ ξύλον ἐν ᾧ ἀπεπίεζε τὰ ἱμάτια*] Hieronymus in libro de scriptoribus Ecclesiasticis hunc locum ita expressit: *Fullonis fuste, quo uda vestimenta extorqueri solent, in cerebro percussus interiit.* Hieronymi verba Græce ita vertit Sophronius, *τῷ τε κναφικῷ μοχλῷ ᾧ τὰ ἱμάτια ἐκπιέζειν εἰώθασι.* Musculus quidem Eusebii locum ita vertit, *unus ex fullonibus arrepto instrumento quo vestimenta excutiunt ac purgant.* Langus vero Nicephori interpres sic reddidit. *Et fullonum quidam ligno quo vestes complanabat arrepto.* Mihi quidem magis placet Rufini et Christophorsoni expositio, qui vestes premere seu exprimere interpretati sunt. Id enim significat vox *πιέζειν*, ex qua fit *πιεστήριον*, quod est Latine pressorium seu prælum. Duplex fuit fullonum officium. Nam et maculas eluebant e vestibus; et eas dealbabant, ac splendorem iis conciliabant. utebantur autem ad id pressoriis seu prælis, ut notavi ad lib. xxviii. Amm. Marcellini p. 366. Porro in manuscriptis nostris Maz. Med. ac Fuketii scriptum est *ἀποπίεζε.* VALESIUS. Sed *ἀπεπίαζε MS. Norfolc. ἀποπιέζεται Exemplaris Edit. Steph. penes Jones. Margo*, et *Hegesippi Excerpt. Bodl. ἀποπιέζει Georgius* et, nunc referente Burtono, *codd. Par.* 1. et *Venet.* Sed *ἐπίεζε* sine *ἐν* ante *ᾧ Niceph.* Cæterum de Rufini interpretatione notandum est, imprimendum curasse *Rufini* editorem Cacciarium *fullonis* pro *fullo* et *vestes* pro *res* ex omnibus Vatic. codicibus; atque habere Rufini codicem, quem adservari memoravi in Collegio nostro S. Magdalenæ, *et unus ex ipsis* arrepto fuste fullonis, pro vulgato, *et unus ex ipsis*

fullo arrepto fuste. Præstat, *fullonis arrepto fuste,* alius quoque Rufini MS. penes me vetustissimus.

P. 212. l. 5. *καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ*] *καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν τῷ τόπῳ.* Ita quidem codex Regius quem secutus est Stephanus. Verum reliqui tres, Mazarinus scilicet Medicæus ac Fuketii, aliquot voculis auctiores sunt hoc modo, *καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ τόπῳ παρὰ τῷ ναῷ.* Quam quidem lectionem confirmat Nicephorus ac Rufinus. VALESIUS. Priusquam id feci, Strothius hanc lectionem receperat, teste addito *Codicis Veneti Lectt.* cui nunc accedunt *Codd. Savil.* seu *Bodl.* et *Norfolc.* cum *Hegesippi Excerpto.* Itidem *Scripti Florentini*, quos contulit Gronovius; neque dissentit testante Burtono *codex* ejus *Venetus. Georgius* item *Syncellus* habet *ἐπὶ τῷ τόπῳ τοῦ ναοῦ,* apud quem, sicut in illo *Excerpto Bodl.* deest pericope, *καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ τῷ ναῷ*, quam nescit vetus quoque interpres *Rufinus.* Voces, *καὶ—μένει* absunt a codd. *Regio* et *Par.* 1, 2. Hoc solum habet etiam Metaphrastes, *De Rebus Jacobi*, p. 526. *καὶ λαβόντες αὐτὸν, θάπτουσι πλήσιον τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ.* ed. Combefis.

Ibid. l. 6. *καὶ ἔτι αὐτοῦ ἡ στήλη μένει παρὰ τῷ ναῷ*] Quomodo fieri potest, ut hic cippus (id enim significat *στήλη*, ut supra notavimus) et hoc Jacobi sepulcrum adhuc permanserit post urbem a Romanis excisam? Sed neque verisimile est quod ait Hegesippus, Jacobum juxta templum sepultum fuisse. Nam Judæi extra urbem corpora condebant, ut colligere est tum ex Evangelio, tum ex sepulcro Helenæ Adiabenorum reginæ, de quo superius locuti sumus. Merito igitur Rufinus totam hanc pericopem in versione sua prætermisit. Hieronymus vero in libro de scriptoribus Ecclesiasticis, cujus maxima pars ex historia Ecclesiastica Eusebii nostri desumpta est, hæc Hegesippi verba interpretans ita emollivit: *Titulum usque ad obsidionem Titi, et ultimam Hadriani, notissimum habuit.* Ubi tamen illud probare non possum, quod de ultima Hadriani obsidione dicit. Nam in eo secutus est errorem Eusebii, quem jampridem alii confutarunt. Porro Hieronymus titulum dixit, pro eo quod in Græco est *στήλη*. Eodem sensu *στήλη* dicitur in lib. ii. Regnorum cap. 18. ubi interpres titulum vertit. Ad quam vocem in vetustissimo co-

dice Mazarino hoc scholium adscriptum inveni. *ἰστέον ὅτι ἡ στήλη αὕτη λίθος ἦν ἄμορφος, ἐπιγραφὴν ἔχων τὸ ὄνομα τοῦ τεθαμμένου Ἰακώβου· ἐξ οὗ καὶ ἔτι νῦν οἱ Χριστιανοὶ ἐν τοῖς μνήμασιν αὐτῶν λίθους ἱστᾶσιν, καὶ ἢ γράμματα ἐν αὐτοῖς γράφουσιν, ἢ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐγχαράττουσιν. Sciendum est columnam hanc nihil aliud fuisse quam lapidem informem, in quo nomen Jacobi illic sepulti erat incisum. Unde et Christiani in sepulcris suis etiamnum lapides statuunt: in quibus aut literas inscribere, aut crucis figuram insculpere consueverunt.* Valesius. Istæc de sepultura Jacobi Grabio quoque absimilia vero videntur, nisi si forte dicendum, Christianos aliquanto post excidium Hierosolymitanum tempore corpus S. Jacobi ibi sepelivisse, ubi martyrio defunctum esset. Lardnerus autem vol. iii. *Supplem.* Libri *De Fide Hist. Evang.* cap. xvi. §. 2. fieri posse opinatur, ut columna ab Hegesippo commemorata in loco, quo occisus fuerat Jacobus, post Hierosolymam excisam ædificata fuerit, cum alio in loco corpus sepultum esset; id quod nonnullos ex veteribus Christianis existimasse testatur Hieronymus, *De Viris Ill.* cap. ii. cujus verba sunt—*et juxta templum, ubi et præcipitatus fuerat, sepultus est. Titulum usque ad obsidionem Titi et ultimam Hadriani notissimum habuit. Quidam e nostris in monte Oliveti eum putaverunt conditum, sed falsa eorum opinio est.* Tillemontio vero tom. I. *Mem. Hist. Eccl.* not. in S. Jacob. Min. cap. 17. res ita habere videbatur, ut, cum situm templum fuerit ad extremum limitem urbis, et ab illo latere Josaphati valli superemineret, ex hac parte dejectus fuerit apostolus, atque idcirco extra urbem lapidatus et sepultus; quocirca nihil obstare, quin sepulchrum ejus usque ad Hegesippi tempora permanere, atque etiam sub conspectum ipsius venire, potuerit. Idem vero vir eruditissimus perpensis tandem difficultatibus, quas Arnaldus in epistola ad se missa objecerat veritati narrationis, non amplius eam tuendam existimavit. Eusebium tradentem video, suo monstrari tempore solitum fuisse *Aceldama*, agrum sanguinis, ad plagam septentrionalem, sive, vertente Hieronymo, australem, montis Sion, in *Onomastico Urbium et Loc. Sacræ Scripturæ* p. 5. ed. Clerici. Quidquid autem de Jacobi titulo fiat, quem codices olim nescivisse suspicor, sanctissimi viri cathedram vel Eusebii ætate cum magna reverentia ostensam fuisse liquet. Vid.

lib. vii. *Hist. Eccl.* c. 19. Ante has voces, καὶ ἔτι αὐτοῦ, in *codice Florentino priori* extat καὶ μάρτυς juxta collationem Gronovii.

P. 212. l. 8. ὁ Χριστὸς] Articulus non extat in *ed. Steph.* STROTH.

Ibid. l. 9. πολιορκεῖ αὐτοὺς] πολιορκεῖ τὴν Ἰουδαίαν αἰχμαλωτίσας αὐτούς. Ita quidem codex Regius (et nunc referente Burtono cod. *Paris. prior.*) Verum tres reliqui Maz. Med. ac Fuketii, voces illas τὴν Ἰουδαίαν αἰχμαλωτίσας non agnoscunt. Ac meo quidem judicio prorsus superfluæ sunt et insulsæ. Neque enim Græce dici potest πολιορκεῖν τὴν Ἰουδαίαν; cum id verbum de urbibus dicatur, non autem de gentibus. Rufinus quoque et Nicephorus eas voces non habent. VALESIUS. Addit Strothius, qui primus textu hæc eliminavit, *codicis Veneti Lectt.* verba non habere; quod etiam de *MSS. Bodl.* et *Norfolc. Hegesippi Excerpto, Georgio, Glycaque* verum est. Neque extant ea vel in illis *scriptis Florentinis*, quos contulit Gronovius, vel teste Burtono in *Veneto MSto*, si alius a Strothii illo est. Habet et *Niceph.* καὶ εὐθὺς ἡ πολιορκία τοῖς Ἰουδαίοις ἀρχὴν ἐλάμβανεν. Scripserat et eleganter ipse Eusebius L. II. c. 6. Ἡ κατὰ Οὐεσπασιανὸν αὐτοὺς μετῆλθε πολιορκία.

Cæterum ex Josepho historico proxime post posuit Eusebius aliam quandam de morte Jacobi narrationem, quam minime convenire cum Hegesippiana putant et Valesius et Basnagius *Annalibus*, ad an. LX. num. 6. tom. I. p. 701. Etenim tradit Josephus lib. xx. *Antiq.* cap. 9. Jacobum fratrem Jesu una cum quibusdam aliis ab Anano pontifice in judicium vocatos esse, lapidandosque eos ab illo traditos. Duas autem inter se historias componere aggrediuntur Cavius in *Vitt. Apostol.* in S. Jacobo Min. et Tillemontius tom. I. *Mem. Hist. Eccl.* loco paulo supra indicato. Itidem doctissimus juvenis Jo. Philip. Baraterius in *Disquis. de Success. Episcoporum Rom.* c. vi. p. 70. et seq. Jacobum non tunc temporis morti traditum esse autumat, quando ab Anano condemnatus fuisset, sed postea, temporis aliquo spatio interjecto. Porro Clericus in *Art. Crit.* P. iii. Sect. I. c. 15. quanquam Hegesippo in paucis tantum adstipulatur, locum Josephi spurium et ab eo abjudicandum esse censet. Atque interpolatum eundem fuisse nomine *Jacobi*, judicat Lardnerus, cum alibi, tum vol. iii. *Sup-*

plementi Operis ejus cap. xvi. sect. 5. Sed Clerico in hac re refragatum esse cl. Michaelem, monet Gerbrandus Elias *Dissert. Inaug. in Epist. Judæ*, p. 17. Mea quidem sententia, etiamsi prius dicta de Jacobo revera scripsisse Josephus existimetur, haud propterea sequitur, ut nihil omnino de hac re erraverit historicus, et contra falsa extiterit Hegesippi et Clementis Alex. aliorumque præterea narratio. Certe Eusebius, qui utramque historiam sine ulla alterutrius reprehensione adduxit, accuratissime Hegesippum de Jacobo scripsisse ait. Et credidisse Hegesippo de his rebus Hieronymum, cum aliunde, tum ex insigni loco constat, qui de Judæis agit. *Ululant*, inquit, *super cineres sanctuarii, et super altare destructum, et super civitates quondam munitas, et super excelsos angulos templi*, de quibus quondam Jacobum fratrem Domini præcipitaverunt. *Comm. in Sophoniam*, cap. 1. p. 692. edit. Vallarsii Op. S. *Hieron.*

P. 212. l. 22. Ἔτι δὲ περιῆσαν &c.] Ante fragmentum hæc posuit Eusebius; Τοῦ δ' αὐτοῦ Δομετιανοῦ τοὺς ἀπὸ γένους Δαβὶδ ἀναιρεῖσθαι προστάξαντος, παλαιὸς κατέχει λόγος τῶν αἱρετικῶν τινὰς κατηγορῆσαι τῶν ἀπογόνων Ἰούδα· τοῦτον δὲ εἶναι ἀδελφὸν κατὰ σάρκα τοῦ Σωτῆρος· ὡς ἀπὸ γένους τυγχανόντων Δαβὶδ, καὶ ὡς αὐτοῦ συγγένειαν τοῦ Χριστοῦ φερόντων. ταῦτα δὲ δηλοῖ κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγων ὁ Ἡγήσιππος. ἜΤΙ δὲ περιῆσαν &c. *Cum vero idem Domitianus universos qui a Davide generis sui originem ducerent, interfici jussisset, vetus fama est posteros Judæ ejus qui secundum carnem frater Christi fuerat, a quibusdam hæreticis esse delatos, utpote qui et Davidis stirpe essent oriundi, et ipsius Christi propinquitate fulgerent. Et hæc quidem testatur Hegesippus his verbis.* HIS, *inquit*, temporibus &c. Videntur hæretici hic memorati similes illorum fuisse, qui a me supra adducti et in pag. 207. collocati sunt, quique postea Trajano imperante Symeonem episcopum Hierosolymitanum ejusdem criminis arcessiverunt. Conferas, quæ initio adnotata sunt pag. 222. et Hegesippi verba in Fragmento huic subjecto pag. 214. Cæterum narrat Eusebius lib. iii. *Hist.* c. 12. Vespasianum quoque Domitiani patrem post expugnatam Hierosolymam, omnes illos qui a Davide genus ducerent, perquiri jussisse, ne quisquam apud Judæos ex regia tribu (ex regia domu, potius dixerim) superesset; eaque ex causa gra-

vissimam persecutionem Judæis illatam fuisse. Ad Domitianum quod attinet, huic bene nota fuit, quæ fuerat antea patri ejus Vespasiano, spes regni venturi Judæis insita. Ita poterant hi viri innocui, stirpis regiæ reliquiæ, Romam missi fuisse jussu legati Syriæ, præfective sub eo, ad tyrannum omnium suspiciosissimum. Is enim, cum prius extitissent, referente S. Paulo, e Neronis domesticis Christiani, ex suo quoque genere Christianam, saltem Judæam, deprehendit. Quæ quidem fuit, auctore Dione Cassio in *Hist. Romana*, LXVII. 14. Domitilla Flavia Clementis, Domitiani patruelis, uxor, et ipsa imperatoris consanguinea. Scilicet Domitianus allato ambobus crimine impietatis in deos, quo crimine, ait Dio, plures alii, qui ad mores Judæorum aberraverint, damnati sunt, Clementem morte affecit, et Domitillam deportatione in insulam Pandateriam, sitam inter illas Pontiam et Isciam, punivit. Refert interea Suetonius, ab eo interemptum fuisse *contemtissimæ inertiæ* Clementem, in *Domitiano*, cap. 15. Ambos autem non levi conjectura Christianos extitisse assequimur. Certe Christiana fuit Flavia Domitilla, quam ex sorore neptim Clementis dicit Eusebius *Hist.* III. 18. et cujus exilio sub Domitiano principe, ait Hieronymus in *Epistola ad Eustochium,* insula Pontia nobilitata est. Immo fortasse hæc eadem est atque Clementis uxor. Pertinet quoque ad Judæ nepotes, quorum nomina hactenus ignota fine Annotatt. habebis, quod de Domitiano infenso regni sui appetentibus tradit Philostratus, in *Vita Apollonii Tyanei* VII. 5. Βούλεται γάρ σε Δομετιανὸς (Apollonium alloquitur Demetrius) *μετέχειν ἐγκλημάτων ἐφ' οἷς Νερούας τὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ φεύγουσι. Φεύγουσι δ', ἦδ' ὃς, ἐπὶ τῷ; Ἐπὶ τῇ μεγίστῃ, ἔφη, τῶν νῦν αἰτιῶν, ὡς δοκεῖ τῷ διώξαντι, φησὶ γὰρ αὐτοὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτοῦ πηδῶντας ᾑρηκέναι, σὲ δὲ ἐξορμῆσαι τοὺς ἄνδρας ἐς ταῦτα, παῖδας οἶμαι τεμόντα.* edit. Ald.

P. 212. l. 22. *υἱωνοὶ Ἰούδα*] In codice Regio ac Med. et apud Georgium Syncellum legitur *υἱῶν Ἰούδα* levi discrimine. Ceterum miror Scaligerum, qui in Animadversionibus Eusebianis pag. 187. tam Eusebium, quam Hegesippum immerito reprehendit. Nam neque Hegesippus posteritatem Davidis ad duos tantum homines tunc esse redactam dixit, ut falso ei objicit Scaliger; sed posteritatem Judæ qui erat

frater Domini. Nec Eusebius Hegesippi verba aliter accepit. Certe Hegesippus diserte testatur Symeonem Clopæ filium, qui tunc erat Episcopus Hierosolymorum, ortum fuisse ex gente Davidica. Verba ejus habes infra cap. 32. Itaque nec Hegesippus erravit, nec Eusebius. Ipse potius Scaliger reprehendendus est, qui adversus auctoritatem Hegesippi, vetustissimi scriptoris et Apostolicis temporibus proximi, obstinate contendit, nullum unquam Judam fratrem Domini extitisse. Sed contra est Epiphanius in hæresi 78. qui Josephum ex priore conjugio quatuor ait suscepisse liberos Jacobum, Symeonem, Josetem et Judam. cui consentit Hippolytus Portuensis Episcopus apud Nicephorum in libro ii. cap. 3. nisi quod pro Symeone Simonem dicit, rectius ut supra notavi: et filias aliter nominat. His accedit Hieronymus in libro adversus Helvidium. Dicet fortasse aliquis id quod a Scaligero dictum est, nullam in Evangelio mentionem ejus Judæ fieri. Immo vero Matthæus in cap. xiii. de illo sic loquitur: *Nonne mater ejus dicitur Maria; et fratres ejus Jacobus, Joseph, Simon et Judas?* Idem legitur in Marci cap. vi. Vides ut Scaliger nimio reprehendendi studio abreptus, merito ipse in reprehensionem incurrit. Porro hic Judas uxorem a nonnullis diciter habuisse Mariam, teste Nicephoro in lib. I. cap. 33. Ex hac igitur liberos suscepit; a quibus propagati sunt δεσπόσυνοι, de quibus Africanus in Epistola ad Aristidem. Hos porro Scaligeri errores jamdudum reprehendit P. Halloixius in notationibus ad vitam Hegesippi; quod quidem serius et absolutis jam animadversionibus meis didici. VALESIUS. υἱῶν *Margines ed. Genev.* et *exemplaris penes Jones.* (Nunc *tres codices MSStos* addit Burtonus). υἱωνοὶ *Codicis Veneti Lectt. Maz. Fuket.* (nunc addit Burton. *codd. Florentinos.*) STROTH. υἱοὶ *MS. Norfolc.* Sed υἱωνοὶ receptam lectionem præstat Zonaras in *Annalibus* lib. xi. cap. 19.

P. 212. l. 23. ἐδηλατόρευσαν] Miris modis vox corrupta est in duobus meis codicibus atque Syncello, quippe cum scribæ Græci peregrinum verbum vix aut ne vix quidem agnovisse videantur. Halloixius autem, postquam notavit, hocce verbum et nomen δηλάτωρ a voce Latina *delator* formatum esse, ita pergit scribere; “ Similia verba olim præcipue in Syria, ut “ Antiochiæ, Beryti, et vicinis in locis efformata sunt, propter

" Romanos exercitus inibi diu versatos et leges item Latina " lingua edoctas. Hinc in B. Ignatii Antiochiæ episcopi lit- " teris, ut illic admonui, ista verba militaria reperiuntur. " *Δησέρτωρ desertor*, *δηπόσιτα deposita* &c. Et hic rursus in " eodem Hegesippo paulo inferius *δηνάρια denarios*. Quæ vox " etiam in omnibus Evangelistis reperitur." P. 727. Notationum ad Vit. Hegesippi, tom. ii. *Vitt. PP. Oriental.*

P. 212. l. 24. *ὁ ἰουόκατος*] 'O *ἰόκατος*. Sic ex codice Medicæo edidit Rob. Stephanus. In codice regio scriptum inveni *ὁ ἰκουβάτος*, quod monuerat etiam idem Stephanus in variis lectionibus quas ad calcem editionis suæ conjecit. In chronico Georgii Syncelli legitur *ὁ ἰουόκατος*. (*ἰούκατος* habent Syncellus impressus et Eusebii *MS. Norfolc.*) Nos ex tribus nostris codicibus, Maz. Fuk. et Saviliano, veram hujus loci scripturam restituimus, *τούτους δ' ὁ ἰουόκατος ἤγαγε*. Confirmant hanc lectionem Nicephorus et Rufinus. Nam in Rufino quidem dicitur Revocatus. *Hos Revocatus quidam nomine qui ad hoc missus fuerat, perduxit ad Domitianum.* Nicephorus vero in lib. iii. cap. 10. scriptum habet *ὁ ἠουόκατος*. Qui sint Evocati, notum est ex Dione ; milites scilicet honoratioris loci, qui confectis jam stipendiis dimissi, ad militiam evocabantur a principe. Horum mentio fit in vetustis inscriptionibus, Evok. Aug. Id est Evocatus Augusti. Ne quis autem miretur, Hegesippum Græcum scriptorem Romano vocabulo usum fuisse. Non id novum aut infrequens Hegesippo, quippe qui *δηλατωρεύειν* et *δηνάρια* usurpat in hac narratione quam præ manibus habemus, et plebeio sermone utitur. Valesius. *Οἰκουκάτος Gruteri Lectt.* et *Cod. Castal.* *ἠουόκατος* Nicephori scripturam, utpote apud Dionem quoque obviam, veram, atque ex illa per itacismum librariorum tam 'Ιουο quam *οἰκου* ortum esse puto. Porro *δ'* post *τούτους* non extat in *Reg. Med. ed. Steph.* Ex Dione constat, Evocatos fuisse milites, qui confectis jam stipendiis dimissi, ad militiam iterum evocabantur. Honoratioris loci erant, ac centurionibus fere pares, quibus a Cæsare et aliis scriptoribus passim junguntur. Satellitum vicibus fungi atque excubias apud imperatores agere solebant. Hinc etiam ad exsequenda supplicia adhibebantur. *Suetonius* in *Galba* c. 10. de iis scribit. *Delegit et equestris ordinis juvenes, qui manente annulorum aureorum usu evocati*

appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent. Locus Dionis est lib. 45. ἐκ τούτων δὲ δὴ τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ τῶν ἠονοκάτων σύστημα (οὓς ἀνακλήτους ἄν τις ἑλληνίσας, ὅτι πεπαυμένοι τῆς στρατιᾶς, ἐπ' αὐτὴν αὖθις ἀνεκλήθησαν, ὀνομάσειεν) ἐνομίσθη. Ab Herodiano vocantur ἐκκαλούμενοι lib. I. c. 15. ubi vid. quæ notavimus. Strotii. Aliorum præterea codicum scripturam nunc exhibuit Burtonus, ut ἠονόκατος *Florentini prioris*, ἠβόκατος *Flor.* 2. Cæteræ variationes, inquit ille, Latinum *Evocatus* magis detorquent.

P. 213. l. 1. ὡς καὶ Ἡρώδης] Ex his verbis constat, probatam esse Hebræo-Christiano Hegesippo, qui sæculo hoc secundo vixit, verissimam illam de natalibus Christi narrationem, quam literis consignavit S. Matthæus.

Ibid. l. 4. ἀμφότεροι] ἀμφοτέροις habet *MS. Norfolc.* dum vertit Rufinus. *At illi responderunt quod* utrique *non amplius esset* &c. Vox a *Nicephoro* abest.

Ibid. l. 6. ἐν διατιμήσει γῆς πλέθρων τριάκοντα ἐννέα μόνων] Parvum terræ spatium, quod tanta summa constaret; sed ratio habenda est abundantis iis temporibus pecuniæ.

Ibid. l. 8. ἐξ ὧν καὶ τοὺς φόρους ἀναφέρειν] Male Christophorsonus vertit *vectigalia*, quasi vectigalia agrorum solverentur. Atqui φόροι tributa sunt, quæ ex agris solvebantur, atque in ipsis speciebus fere pendebantur, id est in tritico, ordeo; vino et similibus, ut patet ex codice Theodosiano. Vectigalia vero sunt quæ Græce dicuntur τέλη, quæ a publicanis conducebantur et exigebantur ; cum tributa a susceptoribus vel ab apparitoribus præsidum ac præfectorum exigi solerent. Valesius.

Ibid. l. 12. τύλους] Cum initio vertissem *callos*, dubitare postea cœpi, an callus masculino genere diceretur. Tandem vero callos a Rufino dici comperi in lib. ii. ubi de morte Jacobi fratris Domini. Valesius. Titulus capitis ult. libri ii. *Constit. Apost.* ita se habet, quasi Judas ipse, horum avus, qui apostolus fuit, agrum coluerit. Utrum vera tradiderit auctor tituli, an hæc Hegesippi aliò detorserit, ipse viderit. Certe recte ibi interpres vertit, *Judas vero Jacobi*, *agricola.*

Ibid. l. 14. καὶ πότε καὶ ποῖ φανησομένη] καὶ ποῖ καὶ πότε φ. *MS. Bodl.* et *Zonaras.* καὶ ὅποι καὶ ποταπῇ *MS. Norfolc.* καὶ πῇ καὶ πότε *Niceph. aut unde aut quando venturus*, Rufini *Interp.*

P. 213. l. 17. κρίνειε] In codice Maz. Med. ac Fuk. necnon apud Nicephorum legitur κρίνειε. Sed et codex Regius ita diserte scriptum habet. Quare mendum est typographicum, (κρινεῖ) quod in Rob. Stephani editionem irrepsit. Valesius. Illud κρίνειε in textum recepi, quod quidem unus saltem præstat ex duobus codicibus meis, hic est *Savil.* seu *Bodl.* Sed forsitan ex industria id mutabat in κρινεῖ Stephanus propter sequens verbum ἀποδώσει. Nunc addit Burtonus, qui hanc lectionem, prout ego feceram, recepit, *codd. Paris.* 1. et *Florentinum utrumque.* Supra τυγχάνοι *MS. Norfolc.*

P. 214. l. 7. τοῦ Κυρίου] τοῦ Χριστοῦ *MS. Norfolc.* τοὺς δ' ἀπολυθέντας per elisionem supra *Niceph.*

Ibid. l. 10. Ἔρχονται οὖν &c.] Ab illis, εἶτα δὲ καὶ τὰς χεῖρας &c. in Fragmento proxime ante allato p. 213. l. 9. usque ad ejus finem, verba ipsa Hegesippi nonnihil mutata proferuntur; id quod tam forma orationis directa in infinitam versa, quam hujus posterioris fragmenti initium ostendit, cui præmisit Eusebius verba quæ hic sequuntur: ὁ δ' αὐτὸς συγγραφεὺς (Hegesippus) καὶ ἑτέρους ἀπὸ γένους ἑνὸς τῶν φερομένων ἀδελφῶν τοῦ Σωτῆρος, ᾧ ὄνομα Ἰουδᾶς, φησὶν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιβιῶναι βασιλείαν (scil. Trajani, ad cujus usque regnum duravit Symeon horum vel patruelis vel consobrinus) μετὰ τὴν ἤδη πρότερον ἱστορηθεῖσαν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως ἐπὶ Δομετιανοῦ μαρτυρίαν. γράφει δὲ οὕτως· ἜΡΧΟΝΤΑΙ οὖν &c. *Alios præterea nepotes unius ex Domini fratribus, cui nomen erat Judæ, ad hoc usque Trajani imperium vitam produxisse idem scriptor refert, cum jam antea sub Domitiano, ut diximus, Christi fidem constanter professi fuissent. Sic autem scribit,* ADSUNT, *inquit,* illi &c. Auctor autem duarum epistolarum ad Strothium ante hujus Eusebium, ut dixi, positarum, verba sequentia sumpsisse censet Hegesippum ab antiquiore aliquo scriptore qui Trajani temporibus vixisset; propterеaque Eusebium supprimendi veri auctoris nominis acriter accusat p. liii; sed sine causa forsan, de rebus enim jam diu præteritis modo haud inusitato Hegesippus hic scribit.

Ibid. l. 11. πάσης ἐκκλησίας] Reddit Valesius, *universæ ecclesiæ* præsident, quod de ecclesiis intra Palæstinæ fines sitis exponi debet. Habetque Eusebius de eadem re, ἡγήσασθαι τῶν ἐκκλησιῶν superius l. 6. pag. hujus. *Nicephorus* prox-

ime post καὶ οἱ ἀπὸ γένους, et ab eodem abest vox βαθείας post εἰρήνης, vertente *Rufino* quoque, *et reddita pace ecclesiæ*. Ad hæc ἄχρις pro μέχρι *Niceph.*

P. 214. l. 14. ὁ ἐκ θείου τοῦ Κυρίου] Male Christophorsonus hæc verba accepit quasi θείου adjectivum esset, et subaudiretur γένους. Sed Langus qui Nicephorum Latine interpretatus est, optime *patruum* vertit. Clopas enim revera frater erat Josephi, ac proinde patruus Christi. Quare Symeon Clopæ filius, cognatus erat Domini, ut dicitur in capite xi. supra: ubi male *consobrinum* vertit Musculus et Christophorsonus. Valesius. Ibi Eusebius scribit, τὸν γὰρ οὖν Κλωπᾶν ἀδελφὸν τοῦ Ἰωσὴφ ὑπάρχειν, Ἡγήσιππος ἱστορεῖ. Ad quem locum videsis infra, quæ adnotata sint.

Ibid. l. 15. συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν αἱρέσεων] Cerinthianos et Nicolaïtas intelligit auctor Chronici Alexandrini, cui non assentior. Intelligit enim Hegesippus sectas illas quæ tunc temporis Hierosolymis vigebant, Pharisæorum scilicet, Sadducæorum et alias, de quibus infra lib. iv. cap. 22. Valesius. Jam supra adlatus est pag. 207. Hegesippi locus. Notavit Strothius, αἱρετικῶν pro αἱρέσεων extare in *Bongarsii Lectt.* et *Marg. Exemplaris impressi penes Jones.* Addas *Niceph.* et *Marg.* alius cujusdam exemplaris ejusdem edit. Stephanianæ, quod in Bibliotheca Bodleiana adservatur. Quin et Scaliger exemplo suo ejusd. edit. idem adlevit. Vertit *Rufinus, ab Hereticis.*

Ibid. l. 16. ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ] Id est quod Christi fidem prædicaret, ut supra dixit. et rursus in lib. iv. cap. 22. ex Hegesippo μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον τὸν δίκαιον ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ. Valesius. Vide infra, pag. proxime sequentem. Hoc quidem loco potius indicari dixerim, ideo accusatum Symeonem fuisse, quod ille esset familia Davidis oriundus; cum Judæ enim nepotibus fit comparatio; neque tamen excludenda fuerit causa altera, quæ cum hac simul conjungitur tam in nepotum Judæ historia, quam supra pag. 207. Ἀπὸ τούτων (inquit Hegesippus) κατηγοροῦσι τινὲς Συμέωνος τοῦ Κλωπᾶ, ὡς ὄντος ἀπὸ Δαβὶδ καὶ Χριστιανοῦ. Cæterum abest ἐπὶ a *cod. Norfolc. Nicephoroque.* In *MS. Savil.* seu *Bodl.* αὐτοῦ pro αὐτῷ perperam. Ita et nunc referente Burtono *cod. Paris* 1. in quo omissa est vox λόγῳ. Inter nomina eorum, qui

his temporibus pro Christo passi sunt, insigne est illud Beati Ignatii. Horum quoque temporum fuerunt martyres a Plinio commemorati, quorum fortasse nomina nonnisi in cœlo nota sunt. *Interrogavi ipsos*, ait Plinius, *an essent Christiani, confitentes iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus; perseverantes duci jussi, neque enim dubitabam, qualecunque esset quod faterentur, pervicacem certe et inflexibilum obstinationem debere puniri.* Lib. x. ep. 97.

P. 214. l. 17. τοῦ ὑπατικοῦ] Abest τοῦ a *MS. Norf.* ὑπατικοῦ *a MS. Bodl.* De hujus autem munere vide Valesium supra p. 227.

Ibid. ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας] ἐπὶ πολλαῖς ἡμεραῖς *Margines ed. Genev.* et *exemplaris impressi penes Jones.* et *MS. Steph.* Stroth. Fontibus his variæ lectionis, qui in unum fortasse cedunt, jungas *MS. Norfolc.* et *Niceph.* Quibus nunc addit Burtonus, qui lectionem recepit, *Codd. Reg. Venet. Florentinosque.*

P. 215. l. 4. μέχρι τῶν τότε χρόνων πάρθενος] Hæc de Hierosolymorum Ecclesia specialiter dixerat Hegesippus, eam scilicet usque ad mortem Symeonis, id est, usque ad Trajani tempora, virginem dictam esse. Verba Hegesippi habes infra in lib. iv. cap. 22. Videtur autem Eusebius toti Ecclesiæ tribuisse, id quod de unica Hierosolymorum Ecclesia dictum fuerat ab Hegesippo. Porro tam Eusebii quam Hegesippi verba benigne intelligenda sunt. Certum est enim Ecclesiam Catholicam semper integram atque intemeratam permanere, et castitatem ejus nullomodo ab hæreticis posse corrumpi. Hæretici quidem utpote procaces et impuri atque adulteri veritatis, eam corrumpere conantur. Verum illa fidem suam Christo integram servans, nefarios eorum conatus depellit. Itaque hæretici similes quodammodo sunt Ixioni, qui cum Junoni stuprum inferre voluisset, umbra ejus delusus est. Ita intelligendus est Tertulliani locus in lib. de præscriptione hæreticorum. *Quid ergo dicent qui illam stupraverint adulterio hæretico, virginem traditam a Christo?* (cap. penult.) Porro in codicibus nostris Maz. Med. et Fuk. scriptum habetur ἀδιάφθορος ἔμενεν, non autem ut in Regio exemplari et apud Nicephorum ἔμεινεν. Valesius. Testem citat Strothius pro ἔμενεν *Codicis Venet. Lectt.* quibus adde *Cod. Savil.* seu *Bodl.* Utrum vero intelligenda sit universa

ecclesia, an de sola Hierosolymitana ipsa illa Hegesippi verba, quæ in proxime sequente ῥήσει afferuntur, interpretanda sint, inter eruditos non convenit. Pertinere ea ad universam ecclesiam magis ego putaverim propter verba sequentia, ita tamen ut Hierosolymæ illam, seu Palæstinam, auctor præcipue spectaverit, cui quidem ecclesiæ se opponebant hæretici ibi prius commemorati. Alia autem exoritur hic quæstio, de quibus temporibus locutus fuerit Hegesippus, cum ait, Thebutem quendam ecclesiam adhuc puram novis vanisque opinionibus vitiare esse aggressum. Ad Trajani quidem tempora mortuis jam apostolis hoc retulit Eusebius, quocum consentit Valesius, aliique viri eruditi, qui in Hegesippi loco cum veritate conciliando ingenia torserunt. At vero si Simonem, Cleobium, aliosque, inter hæreticos fuisse censuerit Hegesippus, qui unitatem ecclesiæ Christianæ, non Judaicæ, disciderint, certo certius est, eum statuisse, Thebutem, qui ipso Hegesippo narrante primus inceperit ecclesiam post negatum sibi episcopatum corrumpere, diu ante Trajani imperium id facinus patravisse, quoniam Simonis, primi omnium hæreticorum vulgo dicti, cæterorumque signiferorum antiquitatem idem Hegesippus nescire non potuit. Forsitan ergo rectius dicemus, hunc Thebutem statim post martyrium Jacobi, et Symeonem in ejus locum suffectum, propter negatum sibi episcopatus, urbis fortasse Hierosolymæ, honorem res novas molitum esse, dum Eusebius aliique minus accurate, et contra Hegesippi mentem opinor, statuunt, id factum esse post Symeonis martyrium, cum Trajanus regnaret. Atque postea vidi cl. Baraterium Hegesippi istæc haud diverse interpretantem quam ego de temporibus Symeonis ad episcopatum electi, non martyrium passi, ut perperam intellexisse ea Dodwellum ait. Vide *Disquis. Chronol.* ejus c. x. sub fin.

Scio equidem, Tertullianum, Firmilianum, aliosque, apostolis posteriores hæreticos constituere; hi autem scriptores omnes ita interpretandi esse videntur, quasi Trajani illa Hadrianique tempora hæresiarcharum, audacius quam antea agentium, feracissima fuerint; eorum magistrorum præsertim fœcunda, quorum sectæ postea pacem ecclesiæ viventibus iisdem scriptoribus, Tertulliano aliisque, turbare adhuc perstiterunt. Ita Eusebius de Hegesippo infra hoc posuit, τῶν

κατ' αὐτὸν αἱρέσεων τὰς ἀρχὰς ὑποτίθεται. Et in lib. iv. c. 7. de iisdem hæresiarchis ita scribit, *οἳ καὶ τοῦ Σίμωνος, οὐχ ὡς ἐκεῖνος κρύβδην, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς φανερὸν τὰς μαγείας παραδιδόναι ἠξίουν.* Quidquid vero contradicit Firmilianus in epistola ad S. Cyprianum, notum est, aliquot hæreses, easque etiam a communione ecclesiæ desciscentes, ante mortuos apostolos, certe ante Joannem apostolum fato functum extitisse. Vid. 1 *Joan.* ii. 19. et *S. Judæ* Epist. comm. 19. Vid. etiam *Apoc.* ii. comm. 6, et 15. quamtumvis ad Nicolaitarum sectam e rerum natura tollendam viri eruditi incubuerint. Nimirum hoc negabat Firmilianus, adversarios refutare aggressus, qui affirmabant apostolos prohibuisse eos, qui ab hæresi venerint, rebaptizari. Sed etiam Cyprianus, ejusdem consilii particeps, de apostolicis tamen temporibus hoc tantum dicit, *cum nondum hæreticæ pestes acriores prorupissent*, et proxime post ait, *hæreses constat postmodum plures ac pejores extitisse.* Epist. 174. sub init. Convenienter Tertullianus in libro *De Præscriptione Hæret.* cap. 34. genera doctrinarum adulterinarum, quæ sub apostolis fuerint, ab ipsis apostolis nos discere scribit, addit vero postea, *et tamen nullam invenimus institutionem inter tot diversitates perversitatum quæ de Deo creatore universorum controversiam moverit. Nemo alterum Deum ausus est suspicari; facilius de Filio quam de Patre hæsitabatur; donec Marcion* &c.

Adi et Hieronymum fine libri *adv. Luciferianos* de baptismo hæretico disserentem, qui inter alia ostendit, apostolis adhuc superstitibus, *adhuc apud Judæam Christi sanguine recenti, phantasma Domini corpus assertum fuisse;* et ibi insuper idem vir sanctus Basilidem atque Carpocratem inter hæreticos apostolicæ ætatis nominavit, qui tamen potius cum apostolorum discipulis, quam cum apostolis ipsis ætatem egerunt. Tempus vero primæ successionis apostolorum apostolica ætas interdum appellata fuisse videtur. Sed contra quam fecit Hieronymus, longius quam oportet, a temporibus apostolicis hunc Basilidem, sicut Valentinum, saltem verbo tenus posuit optimus ille Firmilianus in epistola sua; *Sed et Valentini et Basilidis,* inquit ille, *tempus manifestum est, quod et ipsi post apostolos, et* post longam ætatem *adversus ecclesiam Dei sceleratis mendaciis suis rebellaverint.* c. 4. p. 144. ed. Baluz. *Op.*

S. Cypriani. Accuratiori vero temporum notatione usus Archelaus in *Disputatione cum Manete, non longe post nostrorum apostolorum tempora* statuit vixisse Basilidem, cap. ultimo. Ad hæc in loco insigni, Valentinum post Basilidem aliosque statuens, hæc scribit Epiphanius; Οὐαλεντῖνος μὲν οὖν οὗτος τῷ χρόνῳ διαδέχεται τοὺς πρὸ αὐτοῦ προτεταγμένους, Βασιλείδην τε καὶ Σατορνῖλον Ἐβίωνά τε καὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτούς. οὗτοι γὰρ πάντες ἐν ἑνὶ καιρῷ τῷ βίῳ κακῶς ἐφύησαν, ὀλίγῳ δὲ πρόσθεν· μᾶλλον οἱ περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον καὶ Ἐβίωνα, ἅμα γὰρ τοῖς ἤδη μοι πρὸ αὐτῶν δεδηλωμένοις (hi sunt Simoniani et alii) ἀνεφύησαν. *Hær.* xxxi. num. 2. p. 164. ed. Petavii. Cerinthus autem iste, ut notum est, cum apostolis versatus est. Itaque Basilides paulo post eosdem, uti dixi, apostolos exortus esse videtur; ab ipso quoque Hieronymo temporibus Imp. Adriani constitutus, *De Viris Ill.* cap. 21. præeunte Clemente Alex. in *Strom.* vii. cap. 17. Mox σκοτίως pro σκότει recepit ex *Codd. Florentinis* in edit. suam Burtonus.

P. 215. l. 7. τοῦ σωτηρίου κηρύγματος.] Addit hic Eusebius verba quæ sequuntur; ea autem perinde atque priora non Hegesippi, sed magis Eusebii Hegesippum interpretantis videntur esse; ὡς δ' ὁ ἱερὸς τῶν ἀποστόλων χορὸς διάφορον εἰλήφει τοῦ βίου τέλος, παρεληλύθει τε ἡ γενεὰ ἐκείνη τῶν αὐταῖς ἀκοαῖς τῆς ἐνθέου σοφίας ἐπακοῦσαι κατηξιωμένων, τηνικαῦτα τῆς ἀθέου πλάνης ἀρχὴν ἐλάμβανεν ἡ σύστασις, διὰ τῆς τῶν ἑτεροδιδασκάλων ἀπάτης· οἳ καὶ, ἅτε μηδενὸς ἔτι τῶν ἀποστόλων λειπομένου, γυμνῇ λοιπὸν ἤδη τῇ κεφαλῇ, τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι τὴν ψευδώνυμον γνῶσιν ἀντικηρύττειν ἐπεχείρουν. καὶ ταῦτα μὲν οὗτος περὶ τούτων διαλαβὼν ὧδέ πως ἔλεξεν. ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ ἑξῆς τῆς ἱστορίας ὁδῷ προβαίνοντες ἴωμεν. *Sed postquam sacer Apostolorum cœtus vario mortis genere extinctus est, effluxeratque jam ætas hominum illorum, qui divinam ipsam sapientiam suis auribus auscultare meruerant: tunc demum exorta est impii erroris conspiratio, fraude et malitia falsorum doctorum. Qui utpote nullo amplius ex Apostolis superstite, posthæc nudo, quod aiunt, capite adversus prædicationem veritatis adulterinam doctrinam obtrudere aggressi sunt. Et Hegesippus quidem de iis rebus in hunc fere modum scribit. Nos vero sensim atque ordine progredientes, ad sequentia veniamus.* Ubi ait Valesius ad post-

rema verba supra posita καὶ ταῦτα μὲν οὗτος—ἴωμεν: "Tota "hæc pericope usque ad finem hujus capitis deest in codicibus "nostris Maz. Med. et Fuk. Sed neque Rufinus eam agnoscit, "ut ex versione ejus apparet. Ac mihi quidem videtur tota "hæc clausula spuria esse ac supposititia. Putavit enim "quisquis hanc addidit, ea quæ præcedunt verba esse He-"gesippi: cum tamen non sint Hegesippi, sed ipsius Eusebii, "ut discimus ex capite xxii. lib. 4." Deest autem in *Codd. Bodl.* et *Norfolc.* pericope de qua agitur, et in ceteris, ut nunc refert Burtonus, qui omittit ipsam, præter *Regium*, *Paris. utrumque* et *Florentinorum alterum.* Tantum ad oram *prioris Flor.* extat. Porro Valesii de verbis prioribus sententiam satis ipsa confirmat oratio, quæ Hegesippi ne minime quidem sapiens stilum Eusebium prodere videtur.

P. 215. l. 16. Καὶ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι Ἰάκωβον] Præmisit Eusebius, ὁ δ' αὐτὸς (Hegesippus) καὶ τῶν κατ' αὐτὸν αἱρέσεων τὰς ἀρχὰς ὑποτίθεται διὰ τούτων· ΚΑΙ μετὰ τὸ μαρτυρῆσαι &c. *Hæreseon quoque quæ ætate sua exortæ sunt, initia idem scriptor exponit his verbis.* POSTQUAM, *inquit,* Jacobus &c. Dixit Eusebius lib. iii. c. 32. seu supra ad hujus pag. lin. 3. postquam ex Hegesippo illa de Symeonis martyrio retulerat, ἐπὶ τούτοις *post hæc*, ut vertit Valesius, narrare eundem Hegesippum, virginem ecclesiam permansisse. Verum tamen, annon potius hæc debuerit ῥῆσις illam de Jacobi morte proxime post sequi, nonnihil dubito.

Ibid. l. 17. ἐπὶ τῷ αὐτῷ λόγῳ] i. e. Simili ratione, eandem ob causam. STROTH. Habet *Rufinus* vetus interpres, *etiam ipse reddens testimonium veritati.* Mox abest a *Cod. Norfolc.* articulus ὁ ante τοῦ Κλωπᾶ.

Ibid. l. 19. ὄντα ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου] Male Rufinus, eumque secuti Musculus et Christophorsonus *consobrinum Domini* verterunt, cum potius fratrem patruelem vertere debuissent. Clopas enim et Josephus fratres fuerunt. Clopas Symeonis pater fuit, patruus autem Christi. Errant itaque Musculus et Christophorsonus, qui θεῖον hoc loco avunculum interpretati sunt. Sed ineptissime Rufinus θεῖον pro adjectivo sumpsit. Vide quæ supra notavi ad caput 32. libri tertii. VALESIUS. H. e. superius pag. 255. Ἀνεψιὸν εἶναι pro ὄντα ἀν. habere *Niceph.* notat Strothius.

P. 215. l. 19. διατοῦτο ἐκάλουν τὴν ἐκκλησίαν παρθένον] Melius legeretur μέχρι τούτου. Sic enim habet Eusebius in lib. iii. c. 32. ubi hunc Hegesippi locum adducit. VALESIUS. Supra lin. 4. hujus pag. Recte monet Strothius, lectionem διὰ τοῦτο confirmari ab *Rufino* et *Nicephoro.* Est enim orationis haud infrequens inversio. διὰ τοῦτο γὰρ ἐκ. habet *Nicephorus.*

Ibid. l. 21. ἄρχεται δ' ὁ Θέβουθις] Θέβουλις *ed. R. Steph.* Sed in codice Reg. Maz. et Fuk. necnon apud Nicephorum legitur Θέβουθις. Rufinus *Theobutem* vertit, nominis asperitatem aliquantulum molliens. Sic pro Clopa idem Rufinus et veteres fere omnes Cleopam dixere. In vetustissimo tamen Rufini codice qui fuit olim in bibliotheca Parisiensis Ecclesiæ scribitur *Thobutes.* Ceterum in tribus codicibus Maz. Med. et Fuk. scriptum inveni ἄρχεται γὰρ ὁ Θέβ. VALESIUS. ἄρχεται γὰρ ὁ Θεβοῦθις circumflexum *MS. Savil.* seu *Bodl.* δὲ sine elisione *Niceph.* Sed scribitur in *Cod. MS. Norfolc.* Θεοβουθεὶς, quod forsan invenit in scriptis suis *Rufinus*, qui vertit, *sed Theobutes quidam*, etsi MS. meus Rufini veterrimus cum Parisiensi facit. Θαιβουθὶς extat in *codd. Florent.* Ceterum, etiamsi Eusebius, ut ex loco proxime ante hunc a me posito comparet, res novas molitum esse hunc Thebutem post Symeonis martyrium, jam mortuis apostolis, intellexerit, illoque tempore putaverit posthabitum Justo tertio Hierosolymæ episcopo Thebutem fuisse, aliud tamen ostendi videtur verbis Hegesippianis, et vero simile est, ut dixi, hoc facinus egisse Thebutem, quo tempore Symeon constitutus fuerit episcopus; de cujus subrogatione in locum Jacobi nonnulla habet Eusebius lib. iii. *Hist.* cap. 11.

Vir autem cl. Frid. Adolph. Lampius, in *Prolegom.* suis *in Joannis Evang.* lib. ii. cap. ii. §. 17. p. 182. de tempore corruptionis hic memoratæ aliter sentiens, Hegesippum per supplementum, quod ex aliis locis fecit, aliter exponendum autumat. Post verba enim lin. 19. ὃν προέθεντο πάντες ἀνεψιὸν τοῦ Κυρίου δεύτερον, hic inserenda putat, quæ Eusebius lib. iii. c. 32. attulerat, quæque in pag. 214. a me posita sunt, de facta Symeonis per hæreticos, qui Joanne ex vivis exempto caput tollebant, accusatione et supplicio. Deinde post verba lin. 21. οὔπω γὰρ ἔφθαρτο ἀκοαῖς ματαίαις, iterum subjungenda ait, quæ iii. 32. de tempore quo hæretici proruperunt in

lucem, his verbis addita sunt, quæque, ait Lampius, repetere non erat opus. Hæc vero statuit vir doctissimus, propterea quod omnia illa verba ad Hegesippum ipsum pertinere, non ad Eusebium, existimat.

P. 215. l. 22. *ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ*] (*Edd. Steph.* et *Valesii* exhibent *ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων ὢν, καὶ αὐτὸς ἦν* &c. ubi hæc Valesius) Nicephorus ultimam vocem (*ὢν*) expunxit tanquam superfluam. Sic enim habet: *ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ.* In codice Regio scriptum inveni *ὢν καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ.* Quod ferri potest, si tollatur distinctio quæ in omnibus nostris codicibus habetur. Atque ita sensus erit, primum Thebutem aggressum esse vitiare Ecclesiam Hierosolymitanam, inducta pestilenti doctrina septem illarum Judaïci populi sectarum, quibus ipse erat addictus. Melius tamen meo quidem judicio legeretur hoc modo, *ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων ὢν καὶ αὐτὸς τῶν ἐν τῷ λαῷ.* Quod idem valet ac si diceret: Thebutes errorem suum conflaverat ex septem illis sectis Judaïci populi, perinde ac Simon et Cleobius et Dositheus. Valesius. *αἱρέσεων καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λαῷ. Niceph. αἱρ. εἷς καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ λ. Christoph. Lectt.* sed utrumque hoc jam correctoris videtur. Lectio nostra, *ὢν καὶ αὐτὸς,* extat in *MS. Reg. Margine ed. Genev.* et *exemplaris penes Jones.* Valesius legendum putat *ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων ὢν καὶ αὐτὸς, τῶν ἐν τῷ λαῷ,* bene quidem quantum ad sententiam, sed sic non scripsit Hegesippus. At tale quid dicere voluit, *ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρ. τῶν ἐν τῷ λαῷ ὢν καὶ αὐτὸς ἦν*, *vel etiam corrupit ecclesiam, invectis erroribus a septem illis Judaicis sectis desumtis, quorum et ipse erat.* Cæterum hujus Thebutis apud nullum alium scriptorem fit mentio; quare et hoc nomen aut fictum aut corruptum ab Hegesippo puto. Stroth. Eundem fuisse Thebutem vel Theobutem atque Clementis Alexandrini Theodadem, quem Pauli apostoli familiarem fuisse dicebant, quod habes in *Strom.* ejus vii. p. 899. ed. Potteri, censuerunt viri nonnulli docti. Potius vero utrumque nomen ejusdem viri binominis fuisse putat P. Horreus *Miscell. Crit.* lib. I. cap. 8. ubi de Theodade fuse disputavit. Quod autem ad lectionem hujusce loci constituendam attinet, etsi favebant alteri scripturæ MSS. omnes præter *unum ex Florentinis*, in quo juxta collationem Gronovii *εἷς ὢν* extat, sicut in marg. ed.

Genevensis, scripturam tamen *Codicis Regii* post Strothium olim admisi. Cl. quoque Burtono visum est istud ὧν recipere, sed verba ἀπὸ τῶν ἑπτὰ αἱρέσεων conjungere cum paulo post sequentibus ἕκαστος——— παρεισήγαγεν. Zimmermanno quidem Eusebium edenti ὧν placuit, eandemque probavit lectionem cl. Heinichen. Nunc ego Nicephorum secutus omisi ὧν post αἱρέσεων, ita quoque vertente veteri interprete Rufino, *qui erat ex septem hæresibus in populo constitutis.* At nuperrime cl. Schulthess. locum sic refinxit, ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ὧν καὶ αὐτὸς ἐν τῷ λαῷ, ἀφ᾽ οὗ, tanquam si Hegesippus viros, qui sequuntur, Thebuthe posteriores fecisset, *Symbol.* p. 74. Præivit, ut hoc denique notem, Hegesippo in illo, τῶν αἱρέσεων τῶν ἐν τῷ λαῷ, S. Petrus in *Epistola posteriore*, ἐγένοντο δὲ ψευδοπροφῆται ἐν τῷ λαῷ scribens.

P. 216. l. 1. οἱ Σιμωνιανοί] Deest articulus οἱ in *ed. Steph.* STROTH. Adde *MS. Norfolc.* et nunc referente Burtono *codd. Reg.* et *Paris.*

Ibid. Κλεόβιος, ὅθεν Κλεοβιηνοί] Cleobius Simoni synchronus ipso Ignatio Martyre antiquior fuit. Eundem fuisse cum Cleobulo docet Epiphanius hæresi li. ut eundem Hæreticum alii Saturnilum alii Saturninum vocabant. READING. ex Pearsonii *Vindic. Ignat. Epist.* P. ii. c. ii. pag. 17. Ὅθεν καὶ Κλεοβιηνοί *ed. Steph.* Lectio recepta Κλεοβιανοὶ extat in *Niceph.* STROTH. Κλεοβιηνοὶ *MS.* quoque *Savil.* seu *Bodl.* quod olim ego revocavi. Habent istud Heinichen. et Burtonus, faventibus quidem Græcis MSStis, sed præstante Rufino vet. interprete *Cleobiani.* Alium quoque *Cleobulum* Archelai æqualem memorat ex Archelai et Manetis *Disputatione* Epiphanius *Hæres.* lxvi. c. 10. καννοὶ *Gruteri Lectt.* ad oram ed. Genev.

Ibid. l. 2. καὶ Δοσίθεος, ὅθεν Δοσιθιανοὶ] Sunt tamen qui scribant hunc Dositheum multo antiquiorem fuisse. Certe si Drusio credimus in responsione ad Minerval Serarii cap. 10. vixit hic Dositheus circa tempora Sennacheribi regis Assyriorum. Hieronymus in dialogo adversus Luciferianos. *Taceo de Judaïsmi hæreticis, qui ante adventum Christi, legem traditam dissiparunt: quod Dositheus Samaritanorum princeps prophetas repudiavit: quod Sadducæi ex illius radice nascentes, etiam resurrectionem carnis negaverunt.* Scaliger tamen in Elencho trihæresii cap. 15. Dositheum Christo recentiorem esse con-

tendit: idque ex Origenis auctoritate, qui in lib. I. contra Celsum diserte id affirmat. Sed et idem Origenes in tractatu 27. in Matthæum, Dositheum Samaritanum temporibus Apostolorum vixisse scribit, qui se Christum esse jactaverit: et tomo xiii. Enarrationum in Evangelium Joannis. Id autem hausisse videtur Origenes ex Clemente Romano, qui in lib. ii. Recognitionum de Simone Mago loquens, ita scribit. "Inter-"fecto etenim, sicut scis et ipse, Baptista Joanne, cum Dosi-"theus hæreseos suæ iniisset exordium, cum triginta princi-"palibus discipulis, et alia muliere quæ Luna vocitata est. "Unde et illi triginta, quasi secundum lunæ cursum in numero "dierum positi videbantur. Simon hic malæ ut diximus gloriæ "cupidus, accedit ad Dositheum: et simulatis amicitiis, exorat "ut si quando aliquis ex illis triginta obiisset, in locum de-"functi se continuo subrogaret: quia neque statutum nume-"rum excedere apud eos fas erat, neque ignotum aliquem "inserere, aut nondum probatum. Unde et ceteri studentes "digni loco ac numero fieri, secundum sectæ suæ instituta "placere per omnia gestiunt, quo possit unusquisque ex his "qui illum numerum sequuntur, cum forte aliquis ut diximus, "decesserit, dignus videri qui in locum defuncti substitui de-"beat. Igitur Dositheus plurimis ab hoc exoratus, ubi locus "intra numerum factus est, introduxit Simonem. Sed hic "non multo post incidit in amorem mulieris illius quam Lu-"nam vocant, &c." Ex quibus patet Dositheum iisdem cum Simone vixisse temporibus. De Dosithei ætate idem quoque sentit Eulogius Patriarcha Alexandrinus, ut legitur in bibliotheca Photii cap. 230. Eique sententiæ suffragatur Hegesippus in loco quem præ manibus habemus. Valesius. Δοσιθεανοὶ *Niceph. Rufin.* De hujus Dosithei ætate critici certant, et adhuc sub judice lis est. Stroth. Duos saltem Dositheos fuisse, unum antiquiorem, alterum, qui post Christum extiterit, ex patrum de Dositheo narrationibus multi scriptores collegerunt. Conferas item quæ nuper cl. Florius pagg. 31—36. Dissert. jam memoratæ *De Hegesippi hocce Fragmento*, quæ Bononiæ edita est, disseruit. Nunc quoque statuisse Eusebium, Dositheum aliquem Samaritanum et Pseudo-Christianum, μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος extitisse, Fragmenta ostendunt *Commentariorum ejus in Lucam*, quæ anno 1825 Romæ

e codice Vaticano protuli, Cardinalis Maius in *Nova Collect. Vet. Scriptorum*, vol. i. P. i. p. 155. Ceterum tradit tertio itidem sæculo Origenes in lib. vi. *adv. Celsum* n. 11. Dositheanos, qui nec antea, ut ait, valde floruerant, temporibus suis adeo defecisse, ut numerus eorum ad triginta vix et ne vix quidem assurgere diceretur. Interitum quoque hæreticorum Simonianorum memorat ibidem Origenes.

P. 216. l. 3. *ὅθεν Γορθηωνοί· καὶ Μασβώθεος, ὅθεν Μασβωθαῖοι· ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταὶ*] (*Edd. Steph.* et *Valesii* habent, *ὅθεν Γορθηωνοὶ καὶ Μασβωθαῖοι, ὅθεν ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταὶ*, ubi hæc Valesius:) Rectius apud Nicephorum in cap. vii. lib. 4. *καὶ Γορθαῖος ὅθεν Γορθαιανοί· καὶ Μασβώθεος ὅθεν Μασβωθεανοί· ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταὶ*, &c. Quam emendationem confirmat Rufini interpretatio. In codice Regio, Max. Fuk. et Sav. *Γοροθηνοὶ*: apud Epiphanium in Ancorato *Γοραθηνοὶ* dicuntur: in Panario autem *Γορθηνοί*. Porro has hæreses ex septem Judaïci populi sectis originem traxisse, recte Hegesippus observat. Nam Simoniani, Dositheani, Gortheni et reliqua errorum nomina, nihil aliud fuerunt quam rivi ex Judaïcis illis fontibus defluentes. At Theodoritus in libro I. hæreticarum fabularum cap. 1. has omnes hæreses ex Simonis fonte fluxisse dicit, Cleobianos scilicet, Dositheanos, Gorthenos, Masbotheos, Menandrianos, Eutychitas et Canistas. *ἐκ τῆσδε τῆς πικροτάτης ἀνεφύησαν ῥίζης Κλεοβανοὶ, Δοσιθεανοὶ, Γορθηνοὶ, Μασβώθεοι, Ἀδριανισταὶ, Εὐτυχηταὶ, Κανισταί.* Sed cum constet ipsam Simonianam hæresim ex Judaïcis sectis originem habuisse, rectius dixisset Theodoritus eas omnes ex Judaïcis sectis fuisse propagatas: maxime cum quædam illarum hæreseon, Simoniana vetustiores esse videantur, verbi gratia Gorthena et Dositheana. VALESIUS. Nostra lectio (scil. *καὶ Μασβωθαῖος ὅθεν Μασβωθαιανοὶ, ἀπὸ τούτων Μενανδριανισταὶ*) extat apud *Rufin. Niceph. Christoph.* discrepante tamen apud hos scriptura. Namque *Christoph. Lectt.* habent *Μασβωθαῖοι*, *Niceph.* *Μασβώθεος* et *Μασβοθεανοὶ*, Rufin. *Masbutheus* et *Masbytheni.* S. V. Semlerus acute vidit, ipsos Christianos a Judæis dictos esse משביתאם seu contemtores Sabbati. Vid. ejus ad Baumgarteni Geschichte der Religions-Partheyen. p. 270. STROTH. Prorsus contrariam interpretationem excogitaverat vir doc-

tissimus Jac. Rhenferdius, quam supra videsis pag. 225. Dum vero idem vir cl. a Nicephoro putat vocem Μασβώθεος insertam fuisse, cum videret reliquarum hæresium primos auctores hic recenseri, a quibus illæ nomen ducerent, huic suspicioni ejus de Nicephoro plurimum adversatur Eusebii Rufiniana Interp. Nicephori ætatem longe superans. Hæc igitur in textum Strothium secutus recepi, quod et Zimmerman. cum Burtono nunc video nuperrime fecisse. Μασβόθεοι habet *MS. Savil.* seu *Bodl.* Γορθηνοὶ pro Γορθηωνοὶ *MS. Norfolc.* Γορθαινοὶ Scaligeri MS. alia manu. Illud Γοραθηνοὶ in editione sua Strothius substituit. Et Γοραθηνοὶ post Strothium et ex pluribus MStis recepit Burtonus, quem quidem hic secutus sum, sicut antea, dum Μασβώθεος et Μασβωθαῖοι, quod et supra habes in Num. 1. pro Μασβωθαῖος et Μασβωθεανοὶ recepi.

P. 216. l. 4. *ἀπὸ τούτων* Μενανδριανισταὶ] Ὅθεν ante ἀπό deest in codice Regio et apud Nicephorum, rectius sine dubio. Ceterum in codice Maz. Med. et Fuk. pro Menandrianistis scriptum est Ἀδριανισταί· quomodo etiam legitur apud Theodoritum in libro primo hæreticarum fabularum ut supra vidimus. Rufinus Menandrianos vertit. Valesius. Habet Ἀδριανισταί *MS.* quoque *Savil.* seu *Bodl.* exhibente *Nicephoro ἀπὸ τούτων μὲν* Ἀδριανισταὶ, unde patet erroris causa. Rufinus interea sic vertit, *et Gortheus, unde Gortheni, et Masbutheus, unde et Masbutheni, sed et Menander, unde Menandriani. Ab ipsis et Marcionistæ* &c. quasi legisset, *καὶ* Μασβούθεος, ὅθεν *καὶ* Μασβουθεανοί· ἀλλὰ *καὶ* Μένανδρος, ὅθεν Μενανδριανοί. *ἀπὸ τούτων δὲ καὶ* Μαρκιωνισταὶ &c. Et postquam hæc scripsi, vidi Halloixium verba Hegesippi in hunc fere modum, Rufinum ut puto secutum, Græce edidisse in *Vitt. PP. Oriental.* tom. ii. p. 713. Et fortasse verior hæc lectio est, quam illa codicum Græcorum, quia Menandri sectatores cum hæreticis qui hic prius dicti sunt, potius quam cum sequentibus, apud auctores censentur. Verum expectanda est aliorum codicum auctoritas. Ὅθεν ante ἀπὸ additum abest, teste Burtono, a *codd. Reg. Paris. utroque* ut *Florentinis.*

Ibid. l. 5. Μαρκιωνισταὶ] Μαρκιανισταὶ *MS. Bodl. et Niceph.* Nunc addidit Burtonus *Codd. Med. Maz. Fuket.* Sed rescribere vult, Μαρκιανοὶ, cl. Schulthess. in *Symbolis*, p. 93. ex Justini M. *Dialogo cum Tryphone*, c. 35, ubi Marcosios Marci

discipulos non Marcionitas hoc loco designatos existimat; cui quidem conjecturæ favet locus *Constitutionum Apost.* infra adductus. Verum magis amplectendam censeo codicum Valesianarum Nicephorique lectionem Μαρκιανισταὶ ab eodem Marco ductam, qui Marcione multo vetustior fuit, et a SENIORE apud Irenæum supra introducitur, Num. xi. pag. 59. Ita dicti sunt *Paulianistæ* Pauli Samosateni discipuli.

P. 216. l. 6. Σατορνιλιανοὶ] Σατορνινιανοὶ *Niceph.* post hanc vocem addunt *καὶ ἕτεροι ὡς* *Cod. Gruteri Lectt.* et *Codex Castal.* (et *Cod. Paris.* 1.) Stroth. Cum *MS. Norfolc.* infra exhibeat *ὡς* pro *ἑτέρως*, ideo istud codicum Gruteri et Castallani nota marginalis videtur primitus fuisse ad *ἑτέρως*. Habet *Saturniani* Rufinus quoque; et proxime ante in *Cod. Bodl.* desiderantur voces *καὶ Βασιλιδιανοί.* Ceterum ex *Constitutionibus,* quæ *Apostolicæ* dicuntur, locum hic afferam plerasque hæreses ante recensitas commemorantem. Ἡνίκα δὲ ἐξήλθομεν (inquiunt ficti apostoli) *ἐν τοῖς ἔθνεσι κηρύττειν τὸν λόγον τῆς ζωῆς, τότε ἐνήργησεν ὁ διάβολος εἰς τὸν λαὸν ἀποστεῖλαι ὀπίσω ἡμῶν ψευδαποστόλους εἰς βεβήλωσιν τοῦ λόγου· καὶ προεβάλοντο* Κλεόβιόν *τινα, καὶ παρέζευξαν τῷ* Σίμωνι· *οὗτοι δὲ μαθητεύουσιν* Δοσιθέῳ *τινὶ, ὃν καὶ παρευδοκιμήσαντες ἐξώσαντο τῆς ἀρχῆς· εἶτα καὶ ἕτεροι ἑτέρων κατῆρξαν ἐκτόπων δογμάτων,* Κήρινθος, *καὶ* Μάρκος, *καὶ* Μένανδρος, *καὶ* Βασιλείδης, *καὶ* Σατορνῖλος. Tum statim post adduntur, *οἱ δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύουσιν, οἷοι οἱ νῦν ψευδώνυμοι* Νικολαῖται. Lib. vi. cap. 8.

Ibid l. 7. *παρεισηγάγησαν*] *παρεισήγαγεν.* Ita correxit Rob. Stephanus, cum in omnibus exemplaribus constanter legatur *παρεισηγάγησαν.* Qui barbarismus non alienus est ab Hegesippo. In codice tamen Fuketiano scriptum inveni *παρεισηγάγησαν.* Apud Nicephorum vero legitur *παρεισήγαγον*, quod magis probo. Valesius. In textum primus recepit Strothius *παρεισηγάγησαν*, aliumque testem Valesii exemplaribus addidit *Codicis Veneti Lectt.* Hunc ego et olim secutus sum; qui in Valesii adnotatione mendum aliquod esse suspicatus ait, "quid sibi velit illud *tamen* apud Valesium se nescire, nisi alia "lectio reperiatur in *Cod. Fuket.* lectionem Stephani fortasse "confirmans." Nunc recte ait Burtonus, corrigendam esse Valesii notam substituendo vocem *παρεισηγάγοσαν* in priore parte ejus; et *παρεισηγάγοσαν* istud in pluribus scriptis inven-

tum Burtonum secutus velim nunc rescribere. Zimmermannus quidem παρεισαγάγησαν post Strothium reposuit; Heinichenus vero παρεισήγαγον præfert.

P. 216. l. 26. Καὶ ὅτι γε &c.] Cum istæc Eusebii posuisset Georgius Syncellus in *Chronographia*, pag. 344. eadem tanquam debita Syncello tantum, haud primitus Eusebio, Hegesippi colligens Fragmenta edidit cl. Gallandius in tomo ii. *Biblioth. PP.* p. 67.

P. 217. l. 2. Καὶ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία ἡ Κορινθίων &c.] His Hegesippi verbis sua præmisit Eusebius; Ὁ μὲν οὖν Ἡγήσιππος ἐν πέντε τοῖς εἰς ἡμᾶς ἐλθοῦσιν ὑπομνήμασι, τῆς ἰδίας γνώμης πληρεστάτην μνήμην καταλέλοιπεν· ἐν οἷς δηλοῖ, ὡς πλείστοις ἐπισκόποις συμμίξειεν, ἀποδημίαν στειλάμενας μέχρι Ῥώμης· καὶ ὡς ὅτι τὴν αὐτὴν παρὰ πάντων παρείληφε διδασκαλίαν. ἀκοῦσαι γέτοι πάρεστι μετά τινα περὶ τῆς Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς αὐτῷ εἰρημένα, ἐπιλέγοντος ταῦτα· ΚΑΙ ἐπέμενεν ἡ ἐκκλησία τῶν Κορινθίων &c. *Hegesippus quidem in quinque Commentariorum libris qui ad nos pervenerunt, luculentissima fidei suæ testimonia nobis reliquit. Scribit enim se, cum Romam proficisceretur, plurimos episcopos adiisse, et ab omnibus unam eandemque audivisse doctrinam. Idem postquam de Clementis ad Corinthios epistola quædam commemoravit, hæc addit, quæ nos, si placet, audiamus.* ET Corinthiorum quidem, *inquit*, ecclesia &c.

Ibid. l. 3. οἷς] Etsi ediderat Strothius ᾧ testibus citatis *Rufino*, *Nicephoro*, *Christoph. Lectt. Valesioque* in Versione, nil tamen necesse mihi visum est, ut editionum atque manuscriptorum lectio mutaretur. Hoc olim dixi, nunc Strothium secutus est Zimmermannus, haud ita aut Heinichen, aut Burtonus. Ceterum hunc Corinthiorum episcopum, nominatum Primum, alibi nusquam commemoratum se reperisse, ait Halloixius.

Ibid. l. 5. συνεπάημεν] Adscripsit Scaliger oræ exempli Stephaniani συναναπαύθημεν. quæ quidem lectio exstat in *uno de Florent.* et in *altero* superius scribitur. Vox Paulina est συναναπαύομαι, *Rom.* xv. 32. Sed nihil mutandum.

Ibid. l. 6. διαδοχὴν ἐποιησάμην μέχρις Ἀνικήτου] Savilius ad oram sui codicis pro διαδοχὴν correxit διατριβήν; utrum ex conjectura, an ex fide manuscripti exemplaris, incertum. utcumque tamen necessaria est hæc emendatio. Porro in capite

xi. hujus libri, ubi Eusebius hunc Hegesippi locum adduxit, paulo aliter hæc referuntur. Etenim Eusebius illic scribit, Hegesippum Romam adventasse temporibus Aniceti, et usque ad pontificatum Eleutherii in urbe Roma permansisse. (Eusebii verba sunt, καὶ κατὰ τὴν Ῥωμαίων δὲ πόλιν ιε′ τῆς ἐπισκοπῆς ἐνιαυτῷ Πίου μεταλλάξαντος Ἀνίκητος τῶν ἐκεῖσε προΐσταται· καθ' ὃν Ἡγήσιππος ἱστορεῖ ἑαυτὸν ἐπιδημῆσαι τῇ Ῥώμῃ, παραμεῖναί τε αὐτόθι μέχρι τῆς ἐπισκοπῆς Ἐλευθέρου.) Hegesippus tamen hoc loco id non dicit: sed tantum ait, se Romæ mansisse usque ad pontificatum Aniceti. Romam ergo venerat Hegesippus sub extrema Pii tempora. Valesius. Henricus quidem Savilius ad oram sui codicis pro διαδοχὴν scripsit διατριβὴν, quam emendationem necessariam putans Valesius sic Græca transtulit, *Romam vero cum venissem, mansi ibi apud Anicetum.* Quæ quidem versio si proba sit, hanc nostram conjecturam de Hegesippo funditus evertit; sed est nimis manifesto detorta: nam μέχρις Ἀνικήτου, *apud Anicetum*, nunquam sonat: ἄχρι et μέχρι Græce aliud significant: Hesyc. μέχρι, ἕως τινός. Suidas, ἄχρι, ἀντὶ τοῦ μέχρι, ἕως. Lex. Græco-Lat. μέχρι νῦν, *usque adhuc*, et μέχρι τούτου, *usque eo.* Lex. Cyrilli, μέχρι δεῦρο, μέχρι ὧδε, ἕως τοῦ νῦν. Quare μέχρι Ἀνικήτου non magis sonat *apud Anicetum*, in verbis Hegesippi, quam μέχρι Ῥώμης, *apud Romam*, paulo ante in verbis Eusebii. Quam absurdum enim esset, si quis illa Eusebiana de Hegesippo ἀποδημίαν στειλάμενος μέχρι Ῥώμης, sic interpretari vellet, *cum apud Romam, vel Romæ, proficisceretur?* Vidit hoc vir perspicacissimus, ideoque in annotationibus, quibus versionem suam aut corrigere, aut emollire solet, tradit Hegesippum tantum dixisse, *Se Romæ mansisse usque ad Pontificatum Aniceti:* Quod ut aliquo modo tueretur, addidit, *Romam ergo venerat Hegesippus sub extrema Pii tempora*, sine ulla autoritate, aut verisimilitudine; et contra expressam sententiam Eusebii, et Hieronymi, qui eum non sub Pio, sed sub Aniceto Romam venisse diserte tradunt. Cum igitur illa marginis observatio in hos errores tantum virum deduxerit, cum MSS. codices, quibus usus erat, nihil tale ipsi suggesserint; cum Robertus Stephanus in vetustis codicibus nullam hic lectionis varietatem animadverterit; cum Ruffinus, qui ei præivit, tam absurde locum transtulerit, *Cum autem venissem Romam, permansi ibi*

donec Aniceto Soter, et Soteri successit Eleutherus, aliud aliquid his verbis significari sentio.

Certe Halloixii effrænis licentia in hoc loco corrumpendo minime ferenda est, qui primo supposuit hunc locum valde corruptum esse in Græcis exemplaribus, partim ex dictionum transpositione, partim etiam ex commutatione; quo supposito non tantum διαδοχὴν in διατριβὴν, nemine præeunte, convertit; sed et pro μέχρις Ἀνικήτου legit παρὰ Ἀνικήτῳ, quod paulo inferius extra locum suum ex vitio, vel librariorum, vel typographorum positum fuisse putat. Et rursus pro καὶ παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτὴρ, extrita particula καὶ, substituit μέχρι Ἀνίκητον διαδέχεται Σωτὴρ, sicque interpretatur, *donec Aniceto successit Soter;* quasi μέχρι Ἀνίκητον διαδέχεται bene Græca essent, aut eum sensum funderent; qui denique hæc a seipso pessime excogitata pro ipsis Hegesippi verbis edidit, adeoque sententiam suam a se confictam pro Hegesippiana dedit.

Ego veterem lectionem in hoc Hegesippi loco minime sollicitandam, sed omnino retinendam puto; cujus ex loci integri inspectione ratio statim constabat. Sic igitur Hegesippus, *Γενόμενος δὲ ἐν Ῥώμῃ διαδοχὴν ἐποιησάμην μέχρις Ἀνικήτου, οὗ διάκονος ἦν Ἐλεύθερος, καὶ παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτὴρ, μεθ᾽ ὃν Ἐλεύθερος· ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ, καὶ ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει, ὡς ὁ νόμος κηρύττει, καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὁ Κύριος. Romæ vero cum essem, successionem composui usque ad Anicetum, cujus Diaconus erat Eleutherus, et Aniceto successit Soter, post quem Eleutherus: In omni autem successione, et in omni civitate res ita se habet, ut lex prædicat, et prophetæ, et Dominus.* Mihi hæc clarissima videntur: Hegesippus longum iter instituit Romam usque, multas civitates adiit, multis episcopis se adjunxit; Corinthi cum esset, de origine ejus ecclesiæ quæsivit, de epistola S. Clementis certiorem se fecit; illam ecclesiam ab eo tempore in recta fide permansisse usque ad Primum tunc episcopi locum ibidem tenentem, observavit. Romam inde adiit, ibique successionis tabulam confecit usque ad Anicetum, sub cujus Pontificatu Romam venit, ut Eusebius testatur lib. iv. cap. 11. obiterque postea, cum commentarios scriberet sub Eleuthero, e quibus hæc verba transcripta sunt, monuit Aniceto successisse Soterem, Soteri Eleutherum, qui Aniceti Diaconus erat eo tempore, quo Romæ fuit, addidit-

que, ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ, *in omni vero successione*, et in unaquaque civitate rectam fidem conservatam esse. Quæ cum sint ad nostram interpretationem confirmandam inprimis comparata, Halloixius illa ἐν ἑκάστῃ διαδοχῇ, in Hegesippi verbis recitandis penitus omisit. Hanc autem veterem lectionem et interpretationem nostram, qua *διαδοχὴν ἐποιησάμην, successionem composui*, vel successionis tabulam confeci redditum est, non alio argumento rejicit Halloixius, quam quod non sit *usitatissima locutio.* Cui facile respondetur ex Hieronymo, qui modum loquendi ab Hegesippo in historia usurpatum observavit. Ille enim in catalogo de illo veteri Scriptore, *Quinque libros composuit sermone simplici, ut quorum vitam sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem.* Pearson. De Successione primorum Romæ Episc. cap. v. p. 24. a Readingio allatus.

Notatu dignum est, comparere διαδοχὴν Saviliano in codice qui in bibliotheca Bodleiana conservatur, quippe cum inde constet, non sumpsisse ex hoc quidem manuscripto suum διατριβὴν Savilium, etiamsi Strothius vocem in textum nuper receperit, *Saviliano codice* nixus, *et Christophorsoni Lectt. Rufinoque*, sed tamen de eorum h. l. auctoritate dubitans. Hanc vero lectionem in editionem suam nuper recepit Zimmermannus, haud tamen sequente vel Heinicheno vel Burtono. Ἀνοχὴν adscriptum erat ad oram exempli olim penes Scaligerum.

Interpretationi autem verborum Hegesippi ab eruditissimo Pearsonio allatæ dum multi favent, inter quos calculum suum ei addidit Grabius in *Spicil. Patrum* fine ipso vol. ii. nihilo tamen minus Sam. Basnagius in *Annal. Politico-Eccles.* ad an. 156. causas quasdam dubitandi proposuit, utrum scripta fuerit ab Hegesippo Romanorum episcoporum successio. Dum vero non ita necessariæ mihi quidem istæ causæ videntur, ipse vir doctissimus Pearsonianæ interpretationi suppetias ferre dignatus est. "Objicit sibi, (inquit) ex Halloixio Pearsonius, *Quod* διαδοχὴν ἐποιησάμην, successionem composui, "*non sit usitatissima locutio.* Respondet autem ex Hieronymo, "qui observavit in Catalogo de illo veteri scriptore: *Quinque* "*libros composuit sermone simplici, ut quorum vitam sectabatur, dicendi quoque exprimeret characterem.* Nostro judicio "alio respondere modo potuit. Nempe Hegesippi phrasim

" Lucæ orationi prorsus similem esse, *πρῶτον λόγον ἐποιησάμην* " *primum librum confeci* (*Act.* i. 1.)." Hæc Basnagius. *Rufinus* autem vetus interpres ita vertit, *Cum autem venissem Romam*, permansi inibi, *donec Aniceto Soter et Soteri successit Eleutherus*; propter repetitam enim vocem Ἀνικήτου verba media in codice, quem ille secutus est, omissa fuerant; quod ipsum h. l. in codice nostro *Norfolc.* factum est. Et forsitan ex hac interpretatione suum illud *διατριβὴν* mutuatus est Savilius, prout ex eadem ac recentioribus versionibus idem sumpsisse Halloixius videtur. Eusebium quidem invenio ita scribentem in lib. vi. *Hist.* cap. 19. *ὑπεξελθὼν* (Origenes) *τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ μηδὲ τὰς κατ' Αἴγυπτον διατριβὰς ἀσφαλεῖς ἑαυτῷ ἡγούμενος, ἐλθὼν ἐπὶ Παλαιστίνης ἐν Καισαρείᾳ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο.* Vid. et *Chronicon Alex.* seu *Paschale* p. 227. ed. Ducangii. Sed tamen vocem alteram *διαδοχὴν* cum codicibus Græcis in hoc Hegesippi loco retineri debere, haud dubito; eodem prorsus sensu accipiendam, quo idem ille Eusebius in ipso principio historiæ suæ vocabulo usus sit. Τὰς *τῶν ἱερῶν ἀποστόλων διαδοχάς*, inquit, *σὺν καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ εἰς ἡμᾶς διηνυσμένοις χρόνοις· ὅσα τε καὶ πηλίκα πραγματευθῆναι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν λέγεται, καὶ ὅσοι ταύτης* (ecclesiæ) *διαπρεπῶς ἐν ταῖς μάλιστα ἐπισημοτάταις παροικίαις ἡγήσαντό τε καὶ προέστησαν—γραφῇ παραδοῦναι προῃρημένος.* Itidem in lib. iii. c. 3. *προϊούσης δὲ τῆς ἱστορίας, προὔργου ποιήσομεν σὺν ταῖς διαδοχαῖς ὑποσημήνασθαι, τίνες τῶν κατὰ χρόνους ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων* &c. Porro lib. v. c. 5. ita scribit. *Οὗτος* (Irenæus) *τῶν ἐπὶ Ῥώμης τὴν διαδοχὴν ἐπισκόπων ἐν τρίτῃ συντάξει τῶν πρὸς τὰς αἱρέσεις παραθέμενος, εἰς Ἐλεύθερον, οὗ τὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῖν ἐξετάζεται, ὡς ἂν δὴ κατ' αὐτὸν σπουδαζομένης αὐτῷ τῆς γραφῆς τὸν κατάλογον ἵστησι, γράφων ὧδε* &c.

Non omnibus tamen, sicut ostendi, satisfecit expositio Pearsoniana; et felicius rem sibi videtur Tillemontius agere, qui in *Memor. Eccles.* tom. iii. Not. in *S. Hegesip.* voces *διαδοχὴν ἐποιησάμην* ita interpretatus est, ut Hegesippus successionem doctrinæ, sive doctrinam, apud ecclesiam Romanam tunc temporis receptam, consignasse literis videretur, quæ quidem doctrina per successionem ab apostolis usque servata fuisset. Etenim ostendere ait illud, quod sequitur, *ἐν ἑκάστῃ διαδοχῇ*, ab eo commemoratos fuisse gradus in uniuscujusque ecclesiæ

traditione, cum nullo modo melius distingui possint iidem gradus quam per episcoporum successionem. Tantum Tillemontius. Et fidem fortasse majorem fecerint huic expositioni verba, si modo sana sint, quæ ad finem extant *Epistolæ* Gregorii Nysseni *ad Eustathiam* &c. ab Isaac Casaubono primum editæ. Ἀναμνήσθητε, inquit Gregorius, τῶν ἁγίων πατέρων, οἷς παρὰ τοῦ μακαρίου πατρὸς ὑμῶν ἐνεχειρίσθητε, ὧν καὶ ἡμεῖς κατὰ Θεοῦ χάριν τὴν διαδοχὴν ἔχειν κατηξιώθημεν, καὶ μὴ μεταίρετε ὅρια, ἃ ἔθεντο οἱ πάτερες ἡμῶν, μηδὲ ἀτιμάζετε τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦ ἁπλουστέρου κηρύγματος, μηδὲ ποικιλαῖς ΔΙΑΔΟΧΑΙΣ τὸ πλέον νείματε· ἀλλὰ στοιχεῖτε τῷ ἀρχαίῳ κανόνι τῆς πίστεως. Ubi Casaubonus: "Varias successiones vocat Gregorius eam doctrinam, "quæ per variarum ætatum successiones mutaverat, neque ser-"vaverat τὴν ταυτότητα τῆς πρώτης πίστεως." Verisimiliter quidem; sed tamen, venia sit dicto, vix dubitem ego, quin illud apostoli ad Hebræos Gregorio in mentem venerit, ut revera scriberet διδαχαῖς non διαδοχαῖς, Διδαχαῖς ποικιλαῖς καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε *Heb.* xiii. 9. Frequens enim est harum vocum inter se permutatio. Ita variatur tribus locis scriptura in codicibus Eusebii manuscriptis, nempe lib. v. *Hist.* c. 6. et c. 11. et lib. vii. c. 32. Adde Nicephori CP. *Stichometriam*, in qua pro Διδαχὴ Ἀποστόλων MS. exhibet Διαδοχαὶ Ἀποστόλων, teste Joanne Croio, *Observ. in Nov. Test.* p. 3.

P. 217. l. 7. παρὰ Ἀνικήτου διαδέχεται Σωτὴρ] παρὰ Ἀνικήτῳ *Gruteri Lectt.* STROTH. Σωτήριχος pro Σωτὴρ legitur in *MS. Norfolc.* non tantum hic, sed et in DIONYSII CORINTHII Fragmento supra p. 186. itidem in lib. v. *Hist. Euseb.* cap. 24. ubi litteræ S. Irenæi ad Victorem Romanum adducuntur. Idem nomen, ut supra p. 174. dixi, duo illi chronologi Georgius Syncellus atque Nicephorus CP. necnon Eutychius in *Annalibus* huic episcopo indiderunt.

Ibid. l. 23. Ἐν τούτοις ἐγνωρίζετο Ἡγήσιππος] Non recte meo quidem judicio Hegesippus confertur in tempora Imperatoris Hadriani. Nec locus ille Hegesippi quem hic adducit Eusebius, id evincit. Certe Hegesippus libros suos scripsit pontificatu Eleutheri, ut ipsemet testatur infra cap. 22. (Vid. supra p. 217. Æqualis igitur fuit Irenæi, qui et ipse sub Eleuthero Romanæ urbis episcopo insignes illos adversus hæreses libros elucubravit. Hieronymus tamen hunc Eusebii

nostri locum secutus, in catalogo ecclesiasticorum scriptorum Hegesippum præposuit Justino: quod utique fieri non debuit. Certe Eusebius noster in cap. 21. et 22. hujus libri, quasi priorem sententiam retractans, Hegesippum confert in tempora Marci Antonini. VALESIUS.

P. 202. l. 1. Οἷς κενοτάφια] *Edd. Steph.* et *Val.* καινοτάφια, ad quam vocem istæc Valesius. Rectius apud Nicephorum in lib. iii. cap. 26. legitur κενοτάφια. Hieronymus in catalogo sic vertit. *Tumulos etiam templaque fecerunt.* Rufinus vero sic interpretatur: *quibus templa immo potius sepulcra fecerunt.* VALESIUS. Nostra lectio extat apud *Christoph. Lectt.* et *Niceph.* probante Valesio qui et *cenotaphia* vertit. Omnes interpretes hanc vocem h. l. vulgari significatu accipiunt. At mihi potius *simulacra* denotare videtur. Primo enim quid peccassent ethnici in erigendis tumulis amicorum suorum? Deinde quoque Hegesippo tanquam homini Hebræo valde familiaris erat ille significatus. Namque etiam apud LXX. interpretes 1 Reg. xix. 13, 16. κενοτάφιον significat *simulacrum.* Denique et ipse Eusebius clarissime significat se ita accepisse hanc vocem, scribens, περὶ τῶν ἱδρυσάντων τὰ εἴδωλα οὕτω γράφων. Perperam igitur et nos reddidimus in versione vernacula (scil. *Historiarum Eusebii*). STROTH. Strothium docte mutantem secutus sum. In Fragmento Vocabulorum nonnullorum apud *Commentarios Cyriaci* et *Acomitani* Pisauri anno 1763 edit. positum est, *Cenotaphia, simulacra.* Jamque scio ex Jac. Gronovii collatione codicum Florentinorum extare in altero eorum κενοτάφιια. Noluit propter consensum codicum alteram vocem mutare Burtonus. Mox abest verbum ἐστὶ a *Cod. Bodl.*

Ibid. l. 2. οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος] Hic agon in honorem Antinoi ab Hadriano institutus, quinquennalis fuit, et Mantineæ in Arcadia celebrabatur, ut scribit Pausanias in Arcadicis. Male ergo Rufinus agonem annuum de suo adjecit. Ejusdem agonis meminit Tertullianus in lib. de Corona, cap. 13. ubi agonem illum coronarium fuisse testatur his verbis: *Hoc enim superest ut Olympius Jupiter, et Nemeus Hercules, et misellus Archemorus, et Antinous infelix in Christiano coronentur.* VALESIUS. Conferendum nunc monet cl. Heinichen. nuperus Eusebii editor Epiphanii *Ancorat.* ii. p. 169, ed. Petavii.

P. 202. l. 3. ἐφ' ἡμῶν γενόμενος] ὁ καὶ ἐφ' ἡμῶν γινόμενος

(*edit. Steph. et Valesii*). Hæc est scriptura codicis Regii quem fere ubique secutus est Rob. Stephanus. Verum in tribus aliis Maz. Med. et Fuk. hic locus ita legitur ac distinguitur οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος ἐφ' ἡμῶν γενόμενος. Sed et in Saviliano codice et apud Nicephorum legitur γενόμενος. Quam quidem lectionem secutus videtur Rufinus, sic enim vertit: *cui agones annui celebrantur, qui Antinoii appellantur, nostris adhuc temporibus instituti.* Certe dubitari non potest, quin hæc lectio priori sit anteferenda. Id enim probare vult Eusebius, Hegesippum floruisse temporibus Hadriani. Quod quidem ex eo concludit, quod Hegesippus ipse testatur certamen Antinoium sua ætate institutum fuisse. Quod si legamus cum Regio codice ὁ καὶ ἐφ' ἡμῶν γινόμενος, tum argumentatio Eusebii non valebit. Sensus enim hic erit, certamen Antinoium adhuc ætate Hegesippi celebratum fuisse. Ex quo tantum abest ut concludi possit, Hegesippum vixisse imperante Hadriano; quin potius illud consequitur, nonnisi post obitum Hadriani Hegesippum libros suos composuisse. Nam si principatu Hadriani scripsisset Hegesippus, non utique diceret certamen Antinoium adhuc sua ætate actum fuisse: quippe cum Hadrianus sub finem imperii sui agonem illum instituerit. Ceterum has voces ἐφ' ἡμῶν γενόμενος mallem referre ad vocem Ἀντίνοος, et totum hunc locum ita construere ὧν ἐστὶ καὶ Ἀντίνοος, δοῦλος Ἀδριανοῦ Καίσαρος ἐφ' ἡμῶν γενόμενος, οὗ καὶ ἀγὼν ἄγεται Ἀντινόειος. Atque ita Hegesippi locum ab Eusebio acceptum esse pro certo habeo. Sane Justinus in Apologetico de hoc ipso Antinoo loquens sic ait. καὶ Ἀντινόου τοῦ νῦν γενομένου. Hæc VALESIUS. Erravit vero in Nicephoro teste citando, qui habet ὃ καὶ ἐφ' ἡμῶν γενόμενον. Atque agonem illum temporibus recentioribus institutum fuisse, tantum dicere videtur Hegesippus. Cum Strothius ante me recepisset γενόμενος pro γινόμενος, ego cum *codicibus Maz. Med. Fuket.* quibus nunc addendus est *Savil.* seu *Bodl.* illa ὁ καὶ omisi. Ὁ tantum habere *codd. Norf.* et *Venet.* nunc refert Burtonus et ὁ καὶ nescire *Florentinos manuscriptos*, dum ipse illud mecum omittit. Idem addit ἐφ' ἡμῶν extare in *codd. Reg.* et *Paris. utroque*, ἀφ' ἡμῶν in *cod. Bodl.* sed dubitare se ait de scriptura *codd. Med.* et *Fuket.* Denique constat legi γενόμενος in codd. omnibus præter *Regium*, *Parisinos*, *Venetumque*.

Ibid. καὶ γὰρ καὶ πόλιν ἔκτισεν] Posterius καὶ deest in *cod. Norfolc.* ubi scribitur ἐκτίσας. Nunc addit Burtonus *codices* omittentes *Reg. Paris.* i. et *Florentinos.*

Ibid. l. 4. καὶ προφήτας] Hieronymus in catalogo vertit, *civitatemque ex ejus nomine condidit, et prophetas statuit in templo.* Rufinus vero adhuc fusius. *Nam et civitatem condidit ejus nomini Antinoum, et templum ei et sacerdotes instituit ac prophetas.* Sane in Græcis Hegesippi verbis aliquid necessario supplendum est. Nam ἔκτισε προφήτας, Græce vix dici potest. Sed meminisse debemus, Hegesippum simplici admodum ac plebeio sermone scribere, ut hic etiam testatur Eusebius. Itaque Græca ejus verba interpretatione adjuvanda sunt. Frustra igitur Salmasius emendare aggressus est in notis ad historiam Augustam pag. 41. Ubi etiam quinam hic dicerentur prophetæ non intellexit. Sciendum est igitur apud Ægyptios summum sacerdotem qui reliquis sacerdotibus et pastophoris præesset, et qui templorum reditus ceteris distribueret, dictum esse prophetam. Primus enim in templo procedebat cantor, deinde horoscopus, tum scriba seu ἱερογραμματεὺς, postea vestitor seu στολιστής. Deinde novissimus incedebat propheta hydriam in sinu gestans, ut docet Clemens Alexandrinus in lib. vi. pag. 269. Epiphanius in libro iii. adversus hæreses, παρὰ δὲ Αἰγυπτίοις προφῆται καλούμενοι, τῶν ἀδύτων τε καὶ ἱερῶν ἀρχηγοί. Eorumdem prophetarum meminit Philostratus in libro I. de vita Apollonii cap. i. et Diogenes Laertius in procemio operis sui. Themistius in oratione 2. et Firmicus in libris Matheseos non semel. Clemens denique in libro I. Recognitionum haud procul ab initio. *Ægyptum,* inquit, *petam, atque ibi Hierophantis vel prophetis qui adytis præsunt, amicus efficiar; et pecunia invitatum magum precabor, ut educat mihi animam de infernis.* Fuerunt etiam Idæi Jovis prophetæ in Creta, de quibus Porphyrius in libro iii. de abstinentia. Porro de prophetis Antinoi ab Hadriano institutis mentio est in veteri inscriptione Græca quam citavit Casaubonus in notis ad Spartianum. Adde hic veterem inscriptionem quam refert Gruterus pag. 314. ubi Embes quidam Ægyptius προφήτης dicitur, id est sacerdos Serapidis. Quare non mirum est si Antinous ab Hadriano consecratus prophetas habuit, quippe cum ab Ægyptiis præcipue coleretur.

Cur autem Ægyptii prophetas vocarent Antistites suos, hæc mihi causa esse videtur, quod arcana quædam sacra ac mysteria ab iis tradi crederent. Prophetæ enim dicuntur quasi arcanorum interpretes. Habuit certe Antinous sacra sua ac mysteria, quibus initiabantur qui vellent. Testatur id Pausanias in Arcadicis, καὶ τελετή τε κατὰ ἔτος ἕκαστον, καὶ ἀγὼν ἐστιν αὐτῷ διὰ ἔτους πέμπτου. Id est *et mysteria quotannis, et quinto quoque anno certamina in honorem ejus celebrantur.* VALESIUS. Nonnulla haud vulgaria afferentem vide Origenem lib. iii. *Contra Cels.* n. 36. de falsis miraculis, quæ Antinoo, scilicet Romanorum imperatorum instar Deo jam facto, attribui solita sunt. Legendum autem censuerat Halloixius ἔστησε pro ἔκτισε, et vocem ναὸν ante καὶ προφήτας ex interpretatione Rufini putaverat supplendam; sed Salmasii conjectura illa, etsi improbata Valesio, videtur amplectenda, quæ ex Hieronymo integriori codice uso voces κατέστησεν ἐν τῷ ναῷ addit. Hieronymi interpretatio supra commemorata est, *et statuit prophetas in templo.* Vide Hieronymum *De Viris Ill.* cap. xxi. ubi Vallarsius editor novissimus supplendum esse Hegesippum ex Hieronymo ait. Quin et illud γενόμενος de agone instituto, non de ipso Antinoo, videtur intelligendum. Interea sine idonea causa ita scribere cl. Baraterio visum est in *Disquis. Chronol.* cap. 12. "Hegesippi locum e memoria citat "Eusebius, unde *sic fere* οὕτω πως *loqui* Hegesippum dicit, et "sane verba ejus ita cum suis propriis confundit, ut non bene "distingui possint, et ultima illa de agone &c. ad Eusebium "pertinere dicenda sint." P. 159.

P. 202. l. 16. ἔκ τε τοῦ καθ' Ἑβραίους εὐαγγελίου καὶ τοῦ Συριακοῦ, καὶ ἰδίως &c.] Cl. Lardnerus libro *De Fide Hist. Evang.* Part. ii. lib. I. cap. 14. dum hunc locum male sanum esse suspicatur, rectum germanumque ejus sensum ab Hieronymo petendum putat, qui initio lib. iii. *adv. Pelagian.* ita scribit: *In evangelio juxta Hebræos, quod Chaldaico quidem Syroque sermone, sed Hebraicis literis scriptum est.* Neque alia ratione rem explicavit Millius *Prolegg. in Nov. Test.* p. v. ed. Oxon. qui ait, "Editum erat hoc evangelium sermone eorum vernaculo "Hebræo, seu ex Hebraica et Syriaca lingua mixto; unde et "Syriacum ab Eusebio dictum est," hoc nimirum loco; in quo nihil fortasse mutandum, vetus enim interpres *Rufinus*

vertit, *Disseruit autem de evangelio secundum Hebræos et Syros.* Et de versione Græca quadam, ut videtur, sed veteris testamenti, ita locutus supra est MELITO in Fragmento IV. ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος κρεμάμενός φησιν. Vid. pag. 118. Ceterum monet Fabricius in *Biblioth. Gr.* vol. ix. p. 256. ed. novæ, discendum esse ex Hieronymi loco, evangelia Matthæi Hebræa, quæ circumferuntur, esse commentitia.

Ibid. καὶ ἰδίως ἐκ τῆς Ἑβραΐδος] In sua oratione Hegesippus vocabula quædam Hebraica Græcis literis extulerat; quod quidem conjecturæ viri docti de θύρᾳ supra p. 237. memoratæ favere possit.

Ibid. l. 20. πανάρετον σοφίαν] Hieronymus in Chronico Olympiade 136. et in Præfatione ad proverbia Salomonis, librum sapientiæ Jesu filii Sirach, πανάρετον appellari scribit. Eadem porro ratione proverbia Salomonis veteres appellarunt πανάρετον σοφίαν. Quippe liber ille sapientiæ Jesu filii Sirach, apud Hebræos parabolæ inscribitur, perinde ac liber proverbiorum Salomonis. Et quemadmodum Salomon post parabolas scripserat Ecclesiastem et canticum canticorum: sic etiam Siracides parabolis suis Ecclesiastem et canticum exemplo Salomonis adjecit. Utriusque igitur parabolæ dictæ sunt ab antiquis πανάρετος σοφία. Sed et liber ille qui sapientia Salomonis falso inscribitur, πανάρετος σοφία dicitur ab Athanasio in Synopsi, et ab Epiphanio in libro de ponderibus. Verum ut hic liber falso adscribitur Salomoni, sic panareti vocabulum falso usurpat. VALESIUS. Adisis quæ supra pag. 135. in MELITONIS Fragmenta adnotantur. Interea ita reddere Rufinum verba istæc invenio, quasi aliud quid legisset, *Verum et hic ipse, et Irenæus, et omnis antiquorum chorus librum, qui adtitulatur Sapientia, Salomonis dixerunt, sicut et Proverbia, et cætera.*

P. 202. l. 21. καὶ περὶ τῶν λεγομένων δὲ ἀποκρύφων] Fortasse haud liquet, ait in loco paulo ante indicato Lardnerus, veterisne an novi testamenti libros apocryphos hic commemoret Hegesippus. Neque eo quod proxime ante de Salomonis proverbiis mentio facta esset, illud certum esse idem vir cl. censet, designari hic libros veteris testamenti apocryphos. Immo vero, mea quidem sententia, non est causa, quamobrem existimemus de libris hoc loco agi, qui apud Post-Nicænos

et Protestantes *apocryphi* dicuntur, namque eos significat Lardnerus; hi enim omnes ante Hegesippi tempora, haudquaquam ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χρόνων, conscripti sunt; et raro, si modo unquam, a scriptoribus Ante-Nicænis, vel Eusebii æqualibus, *apocryphorum* nomine appellantur. Scilicet isti libri, Rufino teste in *Expos. Symboli Apost.* p. 26. ad calcem ed. Fellinæ *Cypriani*, *non canonici sed* ecclesiastici *a majoribus appellati sunt, ut est, Sapientia Solomonis, &c.*——*In novo vero Testamento, libellus qui dicitur Pastoris sive Hermatis, qui appellatur Duæ Viæ, vel Judicium Petri, quæ omnia legi quidem in ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Ceteras vero scripturas* apocryphas *nominarunt, quas in ecclesiis legi noluerunt.* Vid. et Augustin. lib. xv. *De Civitate Dei* c. 23. Hujusce posterioris generis fuerunt opuscula, de quibus egit Hegesippus. Nonnulla vero ex his quoque scriptis etiam ante initia Christianismi composita esse videntur *apocrypha* semper appellata, quæ cum neutrius quidem testamenti sunt, ad vetus autem, potius quam ad novum, pertinere dicenda sunt.

P. 203. l. 3. Τὸν γὰρ οὖν Κλωπᾶν] Idem scribit Epiphanius in hæresi 78. cap. vii. Proinde emendanda est interpretatio doctissimi viri D. Petavii, qui locum Epiphanii in eadem hæresi cap. 14. ubi Symeon Clopæ filius, Jacobi Justi ἀνεψιὸς dicitur, vertit *e sorore nepos;* cum patruelem vertere debuisset. Porro hunc Symeonem Clopæ filium, quidam cum Simone apostolo confuderunt, inter quos est auctor Chronici Alexandrini; et Dorotheus in libello de apostolis ac discipulis Domini. Idem scriptum inveni in veteribus schedis quæ cum historia Ecclesiastica Rufini compactæ sunt in codice Parisiensis ecclesiæ *Joseph qui interpretatur augmentum, filius Jacob filii Mathan, de tribu Juda et de familia David ortus, in civitate sua Nazareth natus: faber arte. Frater Cleopæ: vir Mariæ adjutorio non carne. Cleophas vero pater apostoli Symeonis Cananæi: Joseph autem pater Jacobi fratris Domini, qui aliter dicitur Jacobus Alphæi.* Nicephorus Constantinopolitanus in chronologia tripertita, Symeonem hunc Clopæ filium, Jacobi Justi fratrem facit. Sic enim ait in catalogo episcoporum qui Hierosolymis sedere, Συμεὼν Κλεόπας, ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ Μάρτυς. Ita juxta Nicephori sententiam, Symeon Josephi

filius fuit, perinde ac Jacobus Justus. Clopæ tamen seu Cleopæ filius dicitur ex adoptione legali. Nam cum Cleopas sine liberis decessisset, Josephus frater ducta ejus vidua semen ei suscitavit, sicut scribit Nicephorus in libro I. cap. 33. Quamquam Nicephori Constantinopolitani locus aliter etiam explicari potest: ut scilicet Symeon et Jacobus Justus fratres dicantur, Clopæ nimirum filii. Certe Chrysostomus et Theodoretus in epistolam ad Galatas, Jacobum Justum Clopæ filium fuisse scribunt. Verum in hac tanta scriptorum discrepantia, Hegesippi et Epiphanii sententiam sequi malim; et Symeonem Clopæ filium qui episcopus fuit Hierosolymorum, a Symeone seu potius Simone Josephi filio distinguere. Certe Beda hanc tandem sententiam utpote certiorem amplexus est, cum Isidori sententiam antea secutus fuisset, ut ipse fatetur in Retractationibus in Acta Apostolorum cap. i. Isidori autem locus quem intelligit Beda, est in libro de vitis Patrum utriusque Testamenti. Ex quo etiam libro desumtum est fragmentum illud quod supra citavi sine auctoris nomine. Valesius. Ante adductum ex Hegesippo de Clopa istud, quod et alibi ab Eusebio ex eodem allatum fuerat, veterem quandam narrationem Hegesippo fortasse debitam profert ille de suffecto Symeone in episcopatum Hierosolymitanum ab apostolis, cæterisque Domini discipulis atque cognatis, quotquot adhuc eorum superstites agebant. *Καὶ δὴ ἀπὸ μιᾶς γνώμης*, ait ille, *τοὺς πάντας Συμεῶνα τὸν τοῦ* Κλωπᾶ, *οὗ καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου μνημονεύει γραφή, τοῦ τῆς αὐτόθι παροικίας θρόνου ἄξιον εἶναι δοκιμάσαι, ἀνεψιὸν ὥς γε φασὶ γεγονότα τοῦ* Σωτῆρος. TON *γὰρ οὖν* Κλωπᾶν &c. *Omnes itaque uno consensu Symeonem filium Cleopæ, illius cujus in evangeliis fit mentio, episcopali sede dignum judicaverunt. Creditur autem Symeon patruelis fuisse servatoris.* NAM Cleopam &c. Itidem cap. 32. ejusd. lib. idem historicus scribit, *λογίσμῳ δ' ἂν καὶ τὸν* Συμεῶνα *τῶν αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων εἴποι ἄν τις γεγονέναι τοῦ* Κυρίου, *τεκμηρίῳ τῷ μήκει τοῦ χρόνου τῆς αὐτοῦ ζωῆς χρώμενος, καὶ τῷ μνημονεύειν τὴν τῶν εὐαγγελίων γραφὴν* Μαρίας *τῆς τοῦ* Κλωπᾶ· *οὗ γεγονέναι αὐτὸν, καὶ πρότερον ὁ λόγος ἐδήλωσεν.* In *Papiano Fragmento*, quod Grabius primus edidit, ipsa hæc Maria, quam Cleophæ Joannes in Evangelio appellat, Alphei uxor, sororque Mariæ matris Domini fuisse dicitur, et Cleophæ

nominata, *vel a patre vel a gentilitatis familia, vel alia causa.* Verumtamen ibidem hoc additur, Mariam Salomen, quæ Zebedæi fuit uxor, a quibusdam dici Mariam Cleophæ fuisse, ita dictam quod *duos viros* habuerit. Vid. supra p. 16. Omnia hæc quidem incerta sunt; sin vero Maria Cleophæ Mariæ virginis soror fuit, Symeon Christo cognatione materna insuper conjunctus est. Ceterum contra Valesium ostendere vult Samuel Basnagius *Exercit. Hist. Crit.* An. xliv. num. 38. p. 518. Simonem Zelotem apostolum a Symeone Clopæ aperte distingui apud Dorotheum, nedum confundi. Cleophas pater ejus unus de duobus discipulis fuit, quibus Emauntem euntibus apparuit Christus. *S. Luc.* xxiv. 18.

P. 219. l. 9. Ὅτι τὰ &c.] Unum est de capitibus, quæ ex Stephani opere Photius excerpsit.

Ibid. l. 16. καὶ ἑξῆς.] Vix invenio rationem excusandi Hegesippum, improbantem ista verba: *Bona, quæ præparata sunt justis, oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt.* Sunt enim ipsa S. Apostoli Pauli verba 1 Corinth. ii. ver. 9. sive ex Esaiæ cap. lxiv. ver. 4. sive ex libro Apocrypho citata, de quo vide tom. I. hujus Spicilegii Patrum p. 136. At vero non est standum judicio Stephani Gobari Tritheïtæ Hegesippum allegantis: cujus antiquissimi Patris ὑπομνήματα si superessent, videremus forte, eum non ipsa illa verba rejecisse, sed falsam eorum interpretationem, ab hæreticis factam, qui Christum merum phantasma fecerunt, se et visu et auditu circa illum deceptos esse dicentes. Grabius fine ipso *Spicilegii Patrum.* Consentit Grabio exponenti Hegesippi locum de Phantasiastis Lardnerus, ubi supra, §. 6. p. 277.

At vero de rebus spiritualibus, quæ per evangelium fidelibus patefactæ sunt, hic agit Hegesippus; immo ab ipso apostolo in hoc commate designari putem dogmata illa ad salutem hominum spectantia, sive mysteria evangelica, quæ Judæorum fuerant celata oculos, et nonnisi τοῖς τελείοις Divino Spiritu patefaciente servata. Hæc sunt Christi mysteria "quæ cupiunt Angeli videre." 1 *Pet.* i. 12. Ad hoc ex pluribus Clementis Alex. locis id mihi persuasi, Gnosticos hæreticos consuevisse hæc verba, sive ex apostolo, sive ex libro apocrypho, ea sumpserint, ad seipsos, tanquam τοὺς δικαίους exclusis aliis omnibus, propter majorem suum, quem crepa-

bant, in rebus divinis profectum, accommodasse. Quapropter istos hæreticos confutare sibi videbatur Hegesippus Christi verbis allatis, in quibus sapientia oculis atque auribus discipulorum jam ante patefacta fuisse declaratur. Confer Clementem Al. *Strom.* iv. pp. 615, et 628. et *Strom.* v. pp. 659, et 669. ed. Potteri, sed de vero suo Gnostico, sive perfecto Christiano, his locis disserentem.

Postquam hæc scripsi, Gallandium vidi in *Bibliotheca PP.* tom. ii. p. 67. Cotelerii verba huc adducentem. "Cotelerius "in notis ad Constit. Apost. lib. vi. cap. 16. ad hunc locum "hæc habet. Quia teste Hieronymo in *Esaiæ* lxiv. 4. lege-"batur in opere apocrypho inscripto *Ascensio Esaiæ*, quod ab "apostolo citatur 1 Cor. ii. 9. *Quod oculus non vidit* &c. ac-"cusat autem Hegesippum Stephanus Gobarus Tritheita apud "Photium, quod hoc esse falsum putaverit: suspicari quis "posset, ita factum ab Hegesippo in contemptum voluminis "apocryphi. Verum aliter ego conjicio, ac Hegesippum culpa "carere arbitror; ut qui non neget verum aliquando exsti-"tisse, ea quæ Deus suis præparavit, invisa esse, inaudita et "incognita; sed qui velit, amplius verum non esse post in-"carnationem et missionem Sancti Spiritus: subjungente "Paullo, *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum*, atque "Hegesippo confirmante sententiam suam per testimonium "*Matth.* xiii." Ita Cotelerius. Et profecto si vecordiam atque superbiam veterum quorundam hæreticorum reputaveris, qui tanta audacia plurima bona ac secreta regni cælestis ipsis quoque apostolis incognita esse statuebant, haud absimile vero videbitur, vel priora ipsos protulisse hæreticos, vel posteriora illis regessisse Hegesippum. Ad librum vero quod attinet, ex quo desumpsit ista apostolus Paulus, Hieronymus quidem in *Commentario suo in Esaiam* hæc posuit; *Ascensio Isaiæ et Apocalypsis Eliæ hoc habent testimonium;* sed idem ille *ad Pammachium De Optimo Genere Interpretandi* scribens Apocalypsin tantum *Eliæ* in hac re commemorat, p. 375. ed. Froben. et in hoc libro, potius quam in altero, etiamsi Origenes, Euthalius aliique auctores, *Esaiæ* apocrypha nominaverint, verba apostoli comparuisse nunc temporis factum est verisimile. Cum enim ipsa illa *Isaiæ Ascensio* e codice Æthiopico edita fuisset a clarissimo viro Ricardo Laurence

Hebraicæ linguæ apud nos professore Regio, postea vero archiepiscopo Cassellensi, in eo opusculo nihil hujusmodi deprehensum est. Attamen idem videtur fuisse liber vetus hoc titulo insignitus, vel certe cognati generis, atque opusculum recens editum; ne memorem enim serram, qua Esaias dissecatus esse fertur, ῥῆσις illa libri veteris, quam protulit Epiphanius in *Hæresi* LXVII. cap. 5. in capite quoque undecimo novi libri extat.

Nihil amplius Hegesippi, affirmat Grabius post allata in *Spicilegio* suo viri sancti Fragmenta, " sive in impressis libris, " sive in Codicibus MSS. inveniri potuisse. Quod enim Cod. " 142. Barocc. de Jacobo legitur, excerptum est ex Euseb. " lib. ii. cap. 23. Neque diversa erunt, quæ Cod. CXLVI. Bib- " liothecæ Cæsareæ extant: siquidem et illa Jacobi historiam " continent, uti Lambecius lib. iv. in recensione istius Codicis " testatur. De alterius Hegesippi sive potius Josippi historia, " cujus aliquot MSS. exemplaria hic in Anglia habentur, nihil " opus est dicere, quia satis dixerunt viri doctissimi D. Cavius, " Dupinius, aliique." P. 213. Ipsa hæc Pseudo-Hegesippi historia, de qua fuse, cum plus semel edita esset, viri illi scripserunt, gravi errore in *Catalogo Codicum Bibliothecæ Harleianæ* hoc titulo, qui in ipso fortasse codice MSto extat, insignita est, *Hegesippi Commentariorum Actorum Ecclesiasticorum libri* v. Verior fuisset hujusmodi index, *Hegesippi de Bello Judaico et Urbis Hierosolymitanæ Excidio libri* v. Etenim per amicum quendam hanc rem perscrutatus, carbonem, ut aiunt, pro thesauro inveni; nec tamen spe magna depulsus. Extat præterea fabula quædam de illo Symeone, qui a S. Luca cap. ii. Evangelii commemoratur, ab Hegesippo quodam ficta in libro *De Supplemento Evangelicæ Veritatis*, quem quidem librum, ut ait Wagenseilius, nemo novit, quis sit, et an uspiam gentium extet. Hanc historiolam videas apud eundem Wagenseilium ad *Tela Ignea Satanæ* p. 420. Confer etiam Leonis Allatii *De Simeonum Scriptis Diatriben*, p. 2. Petrus autem de Marca, vir illustris, in *Epist. ad Valesium* Eusebio præmissa, extitisse ait integrum opus *Commentariorum* Hegesippi non solum Eusebii sed etiam Hieronymi temporibus; superfuisse quoque Georgii Syncelli ætate, qui ejus auctoris fragmentum profert in Chronico, aliud a fragmentis, quæ præstat Eusebius.

Sed licet verisimile sit, Hieronymi temporibus extitisse Hegesippi commentarios, quoniam qui postea vixit auctor, Stephanus Gobarus apud Photium eos excerpsisse dicitur, haud colligitur tamen illud ex Hieronymi de Hegesippo narratione in lib. *De Viris Illustribus*, ubi omnia, ut solet, ex Eusebio transtulit, ac sua fecit. Porro, ni prorsus fallor, æque verum est, Hieronymum nusquam alibi in operibus suis usum esse hisce ecclesiasticis Hegesippi libris, nominatim commemorato auctore, nisi ubi ex Eusebio verba desumpserit. Sed multo minus ostendi ex Georgii Syncelli libro a quoquam potest, hoc opus superfuisse ætate ejus, qui sæculo octavo exeunte scripsit. Neque in Gallandii *Bibliotheca Patrum* vol. ii. quodvis Hegesippi fragmentum ex Georgio sumptum se oblaturum est, quod revera Eusebio haud debitum fuisset.

Nunc tandem, dum mando iterum hæc prelo novum hoc, quod sequitur, in *Eclogis Ecclesiasticæ Historiæ* inveni, quas anno 1839 ex codice Parisiensi primus edidit cl. Joannes Cramer. *Δομετιανὸς υἱὸς Οὐεσπασιανοῦ πολλὰ κακὰ εἰς τοὺς ἐν τέλει Ῥωμαίους ἐνδειξάμενος, τὴν Νέρωνος νικήσας ὠμότητα, δεύτερος κατὰ Χριστιανῶν διωγμὸν ἐποίησεν. καθ' ὃν καὶ τὸν Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἐν Πάτμῳ περιώρισεν. συντυχὼν δὲ Δομετιανὸς τοῖς υἱοῖς Ἰούδα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ γνοὺς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀνδρῶν, τοῦ καθ' ἡμῶν ἐπαύσατο διωγμοῦ. ἀναφέρει δὲ ὁ Ἡγήσιππος καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ φησὶν, ὅτι ὁ μὲν ἐκαλεῖτο Ζωκὴρ, ὁ δὲ Ἰάκωβος* .p. 88. Hic demum, si habenda est fides narrationi eclogistæ, apparent hactenus ignota nomina nobilium confessorum, filiorum, vel nepotum, Judæ, de quibus ex Hegesippo quædam digna memoratu retulit Eusebius, pag. 212. Non extat nomen *Ζωκὴρ* in *Bibliis*.

MARTYRUM LUGDUNENSIUM

EPISTOLA.

FRAGMENTUM EPISTOLÆ

A MARTYRIBUS LUGDUNENSIBUS

AD

ELEUTHERUM ROMANUM EPISCOPUM

POST MEDIUM SÆCULUM SECUNDUM CONSCRIPTÆ.

ΧΑΙΡΕΙΝ ἐν Θεῷ σε ἐν πᾶσιν εὐχόμεθα καὶ ἀεὶ, πάτερ Ἐλεύθερε. ταῦτά σοι τὰ γράμματα προετρεψάμεθα τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ κοινωνὸν Εἰρηναῖον διακομίσαι· καὶ παρακαλοῦμεν ἔχειν σε αὐτὸν ἐν παραθέσει, ζηλωτὴν ὄντα τῆς διαθήκης Χριστοῦ. εἰ γὰρ ᾔδειμεν τόπον τινὶ δικαιοσύνην περιποιεῖσθαι, ὡς πρεσβύτερον ἐκκλησίας ὅπερ ἐστιν ἐπ᾽ αὐτῷ, ἐν πρώτοις ἂν παρεθέμεθα. Hoc affert Eusebius lib. v. *Hist.* c. 4.

Te per omnia ac perpetuo optamus in Deo valere, pater Eleuthere. Has literas ut ad te perferret, fratrem et collegam nostrum Irenæum hortati sumus. Quem quidem ut commendatum habeas rogamus, utpote æmulatorem testamenti Christi. Quod si nobis compertum esset, locum cuiquam conferre justitiam, eum tanquam presbyterum ecclesiæ (hunc enim gradum obtinet) tibi inprimis commendassemus.

ANNOTATIONES

IN FRAGMENTUM

EPISTOLÆ MARTYRUM LUGDUNENSIUM.

P. 259. l. 6. Χαίρειν ἐν Θεῷ] Post excerptam celeberrimam illam fratrum ecclesiæ Viennensis et Lugdunensis epistolam, a quibus alii cuidam a se missæ epistolæ hæc martyrum subjuncta fuisse videtur, Eusebius capp. iii. et iv. lib. 5. uni huic fragmento ejus hæc præmisit: Τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Μοντανὸν καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ Θεόδοτον, περὶ τὴν Φρυγίαν ἄρτι τότε πρῶτον τὴν περὶ τοῦ προφητεύειν ὑπόληψιν παρὰ πολλοῖς ἐκφερομένων· πλεῖσται γὰρ οὖν καὶ ἄλλαι παραδοξοποιΐαι τοῦ θείου χαρίσματος εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι, πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κἀκείνους προφητεύειν παρεῖχον· καὶ δὴ διαφωνίας ὑπαρχούσης περὶ τῶν δεδηλωμένων, ΑΥΘΙΣ οἱ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφοὶ, τὴν ἰδίαν κρίσιν καὶ περὶ τούτων, εὐλαβῆ καὶ ὀρθοδοξοτάτην ὑποτάττουσιν· ἐκθέμενοι καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς τελειωθέντων μαρτύρων διαφόρους ἐπιστολάς· ἃς ἐν δεσμοῖς ἔτι ὑπάρχοντες, τοῖς ἐπ' Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς διεχάραξαν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐλευθέρῳ τῷ τότε Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ, τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἕνεκα πρεσβεύοντες. οἱ δ' αὐτοὶ μάρτυρες καὶ τὸν Εἰρηναῖον πρεσβύτερον τότ' ὄντα τῆς ἐν Λουγδούνῳ παροικίας, τῷ δηλωθέντι κατὰ Ῥώμην ἐπισκόπῳ συνίστων, πλεῖστα τῷ ἀνδρὶ μαρτυροῦντες, ὡς αἱ τοῦτον ἔχουσαι τὸν τρόπον δηλοῦσι φωναί. ΧΑΙΡΕΙΝ ἐν Θεῷ &c. *Ceterum cum Montanus et Alcibiades ac Theodotus, tunc primum in Phrygia opinione hominum tanquam Prophetæ celebrari cœpissent (multa quippe divinæ gratiæ miracula in pluribus ecclesiis etiam tum fieri solita, fidem plurimis faciebant eos quoque prophetare) cumque illorum hominum causa dissensio orta esset, qui in Gallia erant fratres, privatum de his judicium suum, religiosum inprimis et cum recta fide consentiens,*

rursus eidem epistolæ subjunxerunt, prolatis interfectorum apud se martyrum variis epistolis, quas illi dum in vinculis adhuc essent, partim ad fratres in Asia et Phrygia degentes, partim ad Eleutherum Romanæ urbis episcopum scripserant, pro pace ecclesiarum quasi legatione fungentes. Sed et iidem martyres Irenæum qui tunc temporis adhuc presbyter Lugdunensis erat ecclesiæ, supradicto Eleuthero per literas commendarunt, eum testimonio suo non mediocriter ornantes, sicut ipsorum verba declarant quæ sic se habent. TE per omnia &c. Nunc accipe quæ ante hoc fragmentum admonuit Petrus Coustantius pag. 87. *Rom. Pontif. Epistolarum* Parisiis editarum an. 1721.

COUSTANTII MONITUM.

Anno 17. Imperii Antonini Veri, Christi 177. Viennensis et Lugdunensis ecclesiæ martyres, dum in vinculis adhuc essent, pro pace ecclesiarum legatione fungentes, litteras ad Eleutherum scripsisse Eusebius lib. v. Hist. c. 3. tradit. Nempe pii illi martyres consultum volebant paci ecclesiarum Asiæ et Phrygiæ, quæ propter novas Montani, Alcibiadis ac Theodoti prophetias turbabantur.

Tum Eleutherus, si Valesius not. in lib. v. Euseb. cap. 3. non fallitur, *litteris atque exhortationibus Lugdunensium martyrum impulsus, ad ecclesias Asiæ atque Phrygiæ epistolam scripsit de recipiendis in ecclesiam Montanistis: sed statim admonitus a Praxea quodam Asiano, pacificas quas emiserat litteras revocavit.* Ex Eusebii tamen narratione colligitur, eas fuisse Lugdunensium martyrum ad Eleutherum litteras, quæ illum non ad Montanistas in ecclesiam recipiendos inducerent, sed ab eorum potius communione avocarent. Massuetius vero noster Dissert. Præv. in Irenæi libros pag. 80. observat, opportune accidisse, ut cum Eleutherus laudatorum martyrum litteras accepisset, Praxeas ex Asia Romam veniens, ipsi Montanistarum fraudes retegeret: iisque detectis, litteras in Montani, Priscæ et Maximillæ gratiam jam emissas revocare persuaderet. In eamdem opinionem, ut quæ probabilis et commoda videatur, ultro propenderem. Quia tamen una nititur Tertulliani narratione, in qua non Eleutherus nominatim, sed simpliciter Romanus pontifex, hortante Praxea, sententiam

mutasse dicitur; ac præterea quædam hujus narrationis sunt adjuncta, quæ in Eleutheri successorem aptius conveniant; satius visum est hanc mutationem Victori adscribere. Quippe Praxeas, ut Tertullianus loquitur, Romanum pontificem, *præcessorum ejus auctoritates defendendo*, *coegit litteras pacis* in gratiam Montani *jam emissas revocare*. Atqui Eleutherus proximus successor Soteris fuit, ad cujus annum quartum Cataphrygum seu Montanistarum originem Eusebius refert. Non igitur Praxeas Eleuthero *præcessorum ejus auctoritates*, sed unius Soteris auctoritatem adversus Montanistas proferre potuisset. Deinde ex verbis Tertulliani conficitur, Praxeam in urbem venisse, ibique hæresim suam disseminasse. Aliunde vero notum est, hæresim illius non prius erupisse, quam Victor pontificatum adeptus esset.

Certius est Gallicanos fratres, una cum relatione eorum quæ martyres Lugduni passi fuerant, privatum de Montano, Alcibiade ac Theodoto judicium suum, *religiosum*, inquit Eusebius, *et cum orthodoxa fide accuratissime consentiens*, ad Asiæ et Phrygiæ ecclesias misisse. Idem judicium simul eos Eleuthero notum fecisse valde probabile est. Hoc certe, Eusebio ipso teste, confirmabant, *prolatis interfectorum apud se martyrum variis epistolis, quas illi, dum in vinculis adhuc essent, partim ad fratres in Phrygia degentes, partim ad Eleutherum Romanæ urbis episcopum scripserant.* Nec ambigendum videtur, quin litteras illas conscripserint martyres, postquam Alcibiadem, cujus austera vivendi ratio Montanistis favere videbatur, *non recte neque ordine facere* Attalo revelatum fuit. COUSTANT. Vid. infra ad fin. EPIST. VIENN. ET LUGDUNENSIUM.

Interea statuit sine idoneo, immo spreto valido testimonio Semlerus, martyres Lugdunenses et Viennenses fuisse partium Montanistarum, quamvis catholici postea hæc nomina suis fastis inscripserint. *Observatt. Nov.* §§. 28. et 43. Sed plura de hac re, quando ad finem epistolæ fratrum Vienn. et Lugd. venerimus. Ostendere autem vult in notis ad Eusebium Valesius, S. Irenæum litteras martyrum ad Eleutherum nunquam reapse pertulisse, propter angustias ecclesiæ Lugduni reten-

tum ; nam rogatum quidem fuisse eum a martyribus et ab omni clero Lugdunensis ecclesiæ, ut litteras ipsorum ad Eleutherum deferret, idque ipsum se facturum promisisse, verum cum Pothini episcopi mors subsecuta esset, Irenæum id præstare non potuisse ; postea vero Lugdunenses fratres persecutione finita ad Eleutherum easdem litteras adjuncta sua epistola per alium quendam misisse, Irenæo jam episcopo facto. Hæc quidem Valesius ; cum vero Irenæi iter revera factum fuisse Eusebius satis aperte significet, Hieronymusque *De Viris Ill.* cap. xxxv. idem diserte affirmet, rationes quidem allatæ fidem ei demere haud valent. Neque aliter sentiunt Cavius in *Vitt. PP. Apostol.* Basnagius in *Annalibus*, ad an. 177. Massuetusve *Dissert. in Irenæum* ii. Art. 1—16. Rem dubiam relinquit Tillemontius *Memor. Eccl.* tom. iii. S. Irenée, Art. 3. p. 36. Hieronymus vero l. c. sic scribit: *Irenæus Pothini episcopi, qui Lugdunensem in Gallia regebat ecclesiam, presbyter, a martyribus ejusdem loci ob quasdam ecclesiæ quæstiones legatus Romam missus, honorificas super nomine suo ad Eleutherum episcopum perfert literas. Postea jam Pothino prope nonagenario ob Christum martyrio coronato, in locum ejus substituitur.*

P. 287. l. 6. σε ἐν πᾶσιν εὐχόμεθα καὶ ἀεὶ] Deest σε in *MSStis Bodl.* et *Norfolc.* et ἐν apud *Niceph.* Vertit Rufinus, tanquam si πάλιν pro ἐν πᾶσιν legisset, hoc modo, *Valere te in Deo* iterum *et semper optamus.* Jamque rescivi extare πάλιν in *codd. Norfolc. utroque Florentino* et, teste Burtono, *Paris.* 1.

Ibid. πάτερ Ἐλεύθερε] Codex Reg. Maz. et Fuket. habent Ἐλεύθερε, quibus consentit Nicephorus et Rufinus. Sunt tamen qui hunc pontificem Romanum Eleutherium nominant; inter quos est Nicephorus Patriarcha CP. in Chronographia tripertita, quam Anastasius bibliothecarius Latine vertit: et Georgius Syncellus, et vetus interpres Irenæi in lib. iii. contra hæreses (c. 3.). Porro in codice Maz. ac Medicæo ante hæc verba χαίρειν ἐν Θεῷ σε &c. paulo majoribus literis; in Medicæo etiam miniatis scribitur ἐπιστολή, spatio utrimque relicto: ut notetur hanc esse epistolam martyrum Lugdunensium. Valesius. Imprimendum curaverat *R. Steph.* Ἐλευθέριε, quod mutavit Valesius: et in uno saltem ex duobus scriptis meis, hic est *Savil.* seu *Bodl.* legitur Ἐλεύθερε. Addit nunc Burtonus *codd. Norf. Reg. Paris.* 1. *Venet. Florentinosque.*

Ibid. l. 11. δικαιοσύνην] δικαιοσύνη *MS. Bodl.* seu *Savil.* forsitan pro casu tertio δικαιοσύνῃ. Et δικαιοσύνης *Niceph.* Addit nunc Burtonus *MS. Norf.* et *Flor. prior.* a secunda manu. Cum abesset articulus τὸν ante Χριστὸν, Burtono teste, a scriptis omnibus præter *Reg. Par. Venetum* et *Niceph.* hunc secutus eundem tandem omisi.

Ibid. l. 12. παρεθέμεθα.] Proxime post addit Eusebius, τί δεῖ καταλέγειν τὸν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ τῶν μαρτύρων κατάλογον· (nonnihil incertum videtur, fratrumne epistola quam Eusebius excerpserat, an martyrum hæc ipsa significetur; sed potius illa fratrum, quam quidem supra dixerat in martyrologio suo se integram reposuisse, vid. cap. 1. intelligenda est.) ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀποτμήσει κεφαλῆς τετελειωμένων· ἰδίᾳ δὲ τῶν θηρσὶν εἰς βορὰν παραβεβλημένων· καὶ αὖθις τῶν ἐπὶ τῆς εἱρκτῆς κεκοιμημένων· τόν τε ἀριθμὸν τῶν εἰσέτι τότε περιόντων ὁμολογητῶν; ὅτῳ γὰρ φίλον, καὶ ταῦτα ῥᾴδιον πληρέστατα διαγνῶναι, μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν μαρτύρων (*for.* μαρτυρίων, ut cap. 1. et hoc loco Strothius) συναγωγῇ πρὸς ἡμῶν, ὡς γοῦν ἔφην, κατείλεκται. *Ceterum quid opus est expressum in supradicta epistola catalogum martyrum hic recensere, quorum alii securi percussi, alii feris objecti, alii in carcere exanimati sunt? Quid item opus est referre numerum confessorum qui postea superfuerunt? Hæc enim quicunque voluerit, cuncta poterit plenissime cognoscere ex ipsius epistolæ lectione, quam quidem nos, ut supra monuimus, in passionibus martyrum a nobis collectis integram inseruimus.* Hujus autem libri Eusebiani flebilem jacturam orbis terrarum fecit.

ECCLESIÆ

VIENNENSIS ET LUGDUNENSIS

EPISTOLA.

FRAGMENTA EPISTOLÆ

TEMPORIBUS IISDEM

AB ECCLESIIS VIENNENSI ET LUGDUNENSI

AD ASIÆ PHRYGIÆQUE ECCLESIAS

CONSCRIPTÆ.

α΄. ΟΙ *ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ τῆς Γαλλίας παροικοῦντες δοῦλοι Χριστοῦ, τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν, τὴν αὐτὴν τῆς ἀπολυτρώσεως ἡμῖν πίστιν καὶ ἐλπίδα ἔχουσιν ἀδελφοῖς, εἰρήνη καὶ χάρις καὶ δόξα ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.*

Εἶτα τούτοις ἑξῆς, ἕτερα προοιμιασάμενοι (inquit Eusebius, qui in lib. v. *Hist.* capp. 1, 2, 3, 4. omnia, quæ sequuntur, servavit) *τὴν τοῦ λόγου καταρχὴν ποιοῦνται ἐν τούτοις.*

Τὸ μὲν οὖν μέγεθος τῆς ἐνθάδε θλίψεως, καὶ τὴν τοσαύτην τῶν ἐθνῶν εἰς τοὺς ἁγίους ὀργὴν, καὶ ὅσα ὑπέμειναν οἱ μακάριοι μάρτυρες, ἐπ᾽ ἀκριβὲς οὔθ᾽ ἡμεῖς εἰπεῖν ἱκανοὶ, οὔτε μὴν γραφῇ περιληφθῆναι δυνατόν.

1. Servi Christi qui apud Viennam et Lugdunum Galliæ degunt, fratribus per Asiam et Phrygiam constitutis, qui eandem nobiscum fidem ac spem habent redemptionis, pax et gratia et gloria a Deo Patre et Christo Jesu Domino nostro.

Post hæc deinde quædam alia præfati, narrationem ipsam ordiuntur his verbis.

Et gravitatem quidem ipsam ærumnarum, et Gentilium adversus sanctos furorem ac rabiem, quæque et quanta beati martyres perpessi sunt, nec nos exprimere dicendo, nec quisquam scribendo complecti ac-

παντὶ γὰρ σθένει ἐνέσκηψεν ὁ ἀντικείμενος, προοιμιαζόμενος ἤδη τὴν ἀδεῶς μέλλουσαν ἔσεσθαι παρουσίαν αὐτοῦ· καὶ διὰ πάντων διῆλθεν, ἐθίζων τοὺς ἑαυτοῦ καὶ προγυμνάζων κατὰ τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ· ὥστε μὴ μόνον οἰκιῶν καὶ βαλανείων καὶ ἀγορᾶς εἴργεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν τινὰ, αὐτοῖς ἀπειρῆσθαι ἐν ὁποίῳ δήποτε τόπῳ.

β΄. Ἀντεστρατήγει δὲ ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ· καὶ τοὺς μὲν ἀσθενεῖς ἐῤῥύετο· ἀντιπαρέτασσε δὲ στύλους ἑδραίους, δυναμένους διὰ τῆς ὑπομονῆς, πᾶσαν τὴν ὁρμὴν τοῦ πονηροῦ εἰς ἑαυτοὺς ἑλκύσαι· οἳ καὶ ὁμόσε ἐχώρουν αὐτῷ, πᾶν εἶδος ὀνειδισμοῦ καὶ κολάσεως ἀνεχόμενοι· οἳ καὶ τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγούμενοι, ἔσπευδον πρὸς Χριστόν. ὄντως ἐπιδεικνύμενοι, [a]ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. καὶ πρῶτον μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ ὄχλου πανδημεὶ σωρηδὸν ἐπιφερόμενα, γενναίως ὑπέμενον. ἐπιβοήσεις

curate possit. Omni siquidem virium impetu in nos irruit adversarius, adventus sui in quo cum omni licentia grassaturus est, jam tum nobis initia ac primordia exhibens. Nihil quippe intentatum reliquit, dum ministros suos assuefacit, et quibusdam quasi proludiis exercet adversus servos Dei. Adeo ut non solum ab ædibus, a balneis, a foro arceremur; verum etiam interdictum fuerit nequis nostrum quocunque demum in loco appareret.

2. Sed gratia Dei pro nobis adversus diabolum depugnavit: et infirmiores quidem servavit, viros autem illi opposuit columnarum instar firmos ac stabiles, qui fortitudine sua universum Dæmonis impetum in semetipsos pertrahere valerent. Hi ergo cominus congressi, omne genus opprobrii sustinuerunt: et quæ alii diuturna et gravia existimant, ipsi levia ducentes, ad Christum ire properabant; exemplo suo ostendentes, *non esse dignas passiones hujus sæculi quæ conferantur cum gloria quæ in nobis revelanda est.* Ac primum quidem quæcunque a populo universo acervatim ingerebantur, constantissime tolerarunt: acclamatio-

[a] Rom. viii. 18.

καὶ πληγὰς καὶ συρμούς· καὶ διαρπαγάς· καὶ λίθων βολὰς, καὶ συγκλείσεις· καὶ πάνθ' ὅσα ἠγριωμένῳ πλήθει ὡς πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους φιλεῖ γίνεσθαι. καὶ δὴ ἀναχθέντες εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπό τε τοῦ χιλιάρχου καὶ τῶν προεστηκότων τῆς πόλεως ἐξουσιῶν, ἐπὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἀνακριθέντες καὶ ὁμολογήσαντες, συνεκλείσθησαν εἰς τὴν εἱρκτὴν ἕως τῆς τοῦ ἡγεμόνος παρουσίας.

γ΄. Μετέπειτα δὲ ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα ἀχθέντων αὐτῶν, κᾀκείνου πάσῃ τῇ πρὸς ἡμᾶς ὠμότητι χρωμένου, Οὐέττιος Ἐπάγαθος εἷς ἐκ τῶν ἀδελφῶν, πλήρωμα ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον κεχωρηκώς· οὗ καὶ ἐπιτοσοῦτον ἠκρίβωτο ἡ πολιτεία, ὡς καίπερ ὄντα νέον, συνεξισοῦσθαι τῇ τοῦ πρεσβυτέρου Ζαχαρίου μαρτυρίᾳ. πεπόρευτο γοῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτος, καὶ πάσῃ τῇ πρὸς τὸν πλησίον λειτουργίᾳ ἄοκνος· ζῆλον Θεοῦ πολὺν ἔχων, καὶ ζέων τῷ πνεύματι· τοιοῦτος δή τις ὢν, τὴν οὕτω καθ' ἡμῶν

nes scilicet, plagas, raptationes, spoliationes bonorum, lapidum jactus, carceres, cuncta denique quæ vulgus furore et rabie concitatum, adversus hostes et inimicos comminisci solet. Perducti deinde in forum a Tribuno militum et a magistratibus civitatis, coram universo populo interrogati confessique, usque ad Præsidis adventum conjecti sunt in carcerem.

3. Post hæc cum ad Præsidem deducti essent, atque ille omni genere sævitiæ ferretur adversus nostros, Vettius Epagathus unus ex fratrum numero, immensa quadam caritatis copia erga Deum simul et proximum exuberans, qui adeo districtam ac severam vivendi rationem instituerat, ut quamvis adhuc juvenis, Zachariæ tamen senioris elogio æquaretur. *Incesserat* quippe *in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela:* ad omne genus obsequii ac ministerii proximo exhibendum promptissimus, zelo Dei ac fervore spiritus plenus. Hic,

[b] Luc. i. 6.

ἀλόγως γινομένην κρίσιν οὐκ ἐβάστασεν, ἀλλ' ὑπερηγανάκτησε, καὶ ἠξίου καὶ αὐτὸς ἀκουσθῆναι ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν, ὅτι μηδὲν ἄθεον μηδὲ ἀσεβές ἐστιν ἐν ἡμῖν. τῶν δὲ περὶ τὸ βῆμα καταβοησάντων αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἦν ἐπίσημος· καὶ τοῦ ἡγεμόνος μὴ ἀνασχομένου τῆς οὕτως ὑπ' αὐτοῦ δικαίας προταθείσης ἀξιώσεως, ἀλλὰ μόνον τοῦτο πυθομένου εἰ καὶ αὐτὸς εἴη Χριστιανός· τοῦ δὲ λαμπροτάτῃ φωνῇ ὁμολογήσαντος, ἀνελήφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν κλῆρον τῶν μαρτύρων, παράκλητος Χριστιανῶν χρηματίσας· ἔχων δὲ τὸν παράκλητον ἐν ἑαυτῷ, [c]τὸ πνεῦμα πλεῖον τοῦ Ζαχαρίου, [d]ὃ διὰ τοῦ πληρώματος τῆς ἀγάπης ἐνεδείξατο, εὐδοκήσας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀπολογίας καὶ τὴν ἑαυτοῦ θεῖναι ψυχήν. ἦν γὰρ καὶ ἔστι γνήσιος Χριστοῦ μαθητὴς, [e]ἀκολουθῶν τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ.

δ'. Ἐντεῦθεν δὴ διεκρίνοντο οἱ λοιποί· καὶ φανεροὶ καὶ ἕτοιμοι ἐγίνοντο πρωτομάρτυρες· οἳ καὶ μετὰ πάσης

inquam, cum esset hujusmodi, adeo injustum adversus nos judicium pati non potuit. Sed indignatione commotus, postulavit ut sibi quoque liceret pro fratribus causam dicere, palamque ostendere, nihil apud nos impium aut irreligiosum reperiri. Verum cum illi qui circum tribunal adstabant, adversus eum inclamassent (erat quippe inter suos clarus) et Præses ipse petitionem alioqui justissimam ægre ferret, idque unum ex eo quæreret essetne Christianus: ille Christianum se esse clarissima voce professus, in martyrum numerum relatus est: Advocatus quidem Christianorum judicis elogio appellatus; habens autem in seipso Advocatum Spiritum sanctum multo abundantius quam Zacharias. Quem quidem caritatis exuberantia declaravit, quippe qui sustinuerit pro fratrum defensione morti semet objicere. Fuit enim et est germanus Christi discipulus, *sequens agnum quocunque ierit.*

4. Exinde etiam reliqui dignosci ac distingui cœpere. Et prompti quidem ac parati erant

c Luc. i. 67. d Joan. xv. 13. e Apoc. xiv. 4.

προθυμίας ἀνεπλήρουν τὴν ὁμολογίαν τῆς μαρτυρίας. ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἀνέτοιμοι καὶ ἀγύμναστοι, καὶ ἔτι ἀσθενεῖς, ἀγῶνος μεγάλου τόνον ἐνεγκεῖν μὴ δυνάμενοι· ὧν καὶ ἐξέτρωσαν ὡς δέκα τὸν ἀριθμόν· οἳ καὶ μεγάλην λύπην καὶ πένθος ἀμέτρητον ἐνεποίησαν ἡμῖν, καὶ τὴν προθυμίαν τῶν λοιπῶν τῶν μὴ συνειλημμένων ἐνέκοψαν. οἳ καίπερ πάντα τὰ δεινὰ πάσχοντες, ὅμως συμπαρῆσαν τοῖς μάρτυσι καὶ οὐκ ἀπελείποντο αὐτῶν. τότε δὴ οἱ πάντες μεγάλως ἐπτοήθημεν, διὰ τὸ ἄδηλον τῆς ὁμολογίας· οὐ τὰς ἐπιφερομένας κολάσεις φοβούμενοι, ἀλλὰ τὸ τέλος ἀφορῶντες, καὶ τὸ ἀποπεσεῖν τινὰ δεδιότες. συνελαμβάνοντο μέντοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἄξιοι, τὸν ἐκείνων ἀναπληροῦντες ἀριθμόν· ὥστε συλλεγῆναι ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν πάντας τοὺς σπουδαίους, καὶ δι' ὧν μάλιστα συνειστήκει τὰ ἐνθάδε. συνελαμβάνοντο δὲ καὶ ἐθνικοί τινες οἰκέται τῶν ἡμετέρων· ἐπεὶ δημοσίᾳ ἐκέλευσεν ὁ ἡγεμὼν ἀναζητεῖσθαι πάντας ἡμᾶς· οἳ καὶ κατ' ἐνέδραν τοῦ Σατανᾶ, φοβηθέντες τὰς βασάνους ἃς

Protomartyres, qui summa animorum alacritate solemnem illam martyrum confessionem ediderunt. Qui vero imparati et inexercitati, nec firmis adhuc erant viribus ad impetum tanti certaminis sustinendum, tunc manifeste patuerunt. Ex quibus decem circiter collapsi, maximum nobis dolorem et incredibilem luctum attulerunt; et aliorum alacritatem fregerunt, qui nondum comprehensi, licet gravissima paterentur incommoda, tamen martyribus præsto aderant, nec ab eorum conspectu discedebant. Omnes tunc temporis gravissimo metu perculsi hærebamus, ob incertum confessionis eventum: non quod tormenta quæ inferebantur, magnopere timeremus, sed quoniam exitum rei animo prospicientes, ne quis corrueret verebamur. Comprehendebantur quotidie qui digni erant ut numerum illorum supplerent: adeo ut ex utraque ecclesia præstantissimi quique, et quorum maxime labore atque industria res hic constitutæ fuerant, simul omnes tenerentur. Capti sunt etiam quidam nostrorum servi qui Gentiles erant, quandoquidem Præses nos omnes requiri palam jusserat. Qui Dæmonis impulsu, cum tormen-

τοὺς ἁγίους ἔβλεπον πάσχοντας, τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τοῦτο παρορμώντων αὐτοὺς, κατεψεύσαντο ἡμῶν Θυέστεια δεῖπνα, καὶ Οἰδιποδείους μίξεις, καὶ ὅσα μήτε λαλεῖν μήτε νοεῖν θέμις ἡμῖν, ἀλλὰ μηδὲ πιστεύειν εἴτι τοιοῦτο πώποτε παρὰ ἀνθρώποις ἐγένετο. τούτων δὲ φημισθέντων πάντες ἀπεθηριώθησαν εἰς ἡμᾶς· ὥστε καὶ εἴ τινες τὸ πρότερον δι' οἰκειότητα ἐμετρίαζον, τότε μεγάλως ἐχαλέπαινον καὶ διεπρίοντο καθ' ἡμῶν. ἐπληροῦτο καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν εἰρημένον. [f]ὅτι ἐλεύσεται καιρὸς ἐν ᾧ πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς, δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

έ. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως ὑπέμενον κολάσεις οἱ ἅγιοι μάρτυρες· φιλοτιμουμένου τοῦ Σατανᾶ καὶ δι' ἐκείνων ῥηθῆναί τι τῶν βλασφήμων. Ὑπερβεβλημένως δὲ ἐνέσκηψεν ἡ ὀργὴ πᾶσα καὶ ὄχλου καὶ ἡγεμόνος καὶ στρατιωτῶν, εἰς Σάγκτον διάκονον ἀπὸ Βιέννης. καὶ εἰς Μάτουρον νεοφώτιστον μὲν, ἀλλὰ γεν-

ta reformidarent quæ sanctos perpeti videbant, militibus ad hoc ipsum eos incitantibus, Thyesteas quasdam cenas et incestos Œdipi concubitus, et alia quæ nec proloqui nobis nec cogitare fas est, ac ne credere quidem sustinemus apud homines unquam gesta fuisse, adversus nos ementiti sunt. His in vulgus sparsis, omnes continuo in nos adeo efferati sunt, ut si qui forte cognationis causa moderati erga nos hactenus exstitissent, tunc acerbissima indignatione commoti adversus nostros infremerent. Complebatur itaque id quod a Domino prædictum fuerat his verbis: *Veniet tempus, cum quicunque vos occiderit, cultum offerre videbitur Deo.*

5. Exinde sanctissimi martyres ejusmodi tormenta sustinuerunt, quæ nulla unquam oratione exprimi possint: Satana ambitiose contendente ut ab illis quoque aliquid impie diceretur. Præcipue tamen vulgi ac Præsidis et militum furor universus incubuit in Sanctum Diaconum Viennensem, et in Maturum neophytum quidem illum, sed generosissimum nihilominus pugilem Christi: in

f Joan. xvi. 2.

ναὸν ἀγωνιστήν· καὶ εἰς Ἄτταλον Περγαμηνὸν τῷ γένει· [g]στύλον καὶ ἑδραίωμα τῶν ἐνταῦθα ἀεὶ γεγονότα· καὶ εἰς Βλανδίναν, δι' ἧς ἐπέδειξεν ὁ Χριστὸς, ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώποις εὐτελῆ καὶ ἀειδῆ καὶ εὐκαταφρόνητα φαινόμενα, μεγάλης καταξιοῦται παρὰ Θεῷ δόξης, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην, τὴν ἐν δυνάμει δεικνυμένην, καὶ μὴ ἐν εἴδει καυχωμένην. ἡμῶν γὰρ πάντων δεδιότων, καὶ [h]τῆς σαρκίνης δεσποίνης αὐτῆς ἥ τις ἦν καὶ αὐτὴ τῶν μαρτύρων μία ἀγωνίστρια, ἀγωνιώσης μὴ οὐδὲ τὴν ὁμολογίαν δυνήσεται παῤῥησιάσασθαι διὰ τὸ ἀσθενὲς τοῦ σώματος, ἡ Βλανδίνα τοσαύτης ἐπληρώθη δυνάμεως, ὥστε ἐκλυθῆναι καὶ παρεθῆναι τοὺς κατὰ διαδοχὰς παντὶ τρόπῳ βασανίζοντας αὐτὴν ἀπὸ ἑωθινῆς ἕως ἑσπέρας, καὶ αὐτοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι νενίκηνται, μηδὲν ἔχοντες μηκέτι ὃ ποιήσουσιν αὐτῇ· καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τῷ παραμένειν ἔμπνουν αὐτὴν, παντὸς τοῦ σώματος διεῤῥωγότος καὶ ἠνεῳγμένου· καὶ μαρτυρεῖν, ὅτι ἓν εἶδος

Attalum quoque patria Pergamenum, qui columna et firmamentum ecclesiæ nostræ semper fuit: in Blandinam denique, per quam Christus ostendit, quæ vilia, deformia, contemptaque hominibus videntur, ea maximo honore affici a Deo propter excellentem erga ipsum caritatem, quæ in virtute potentiaque ostenditur, non specie inani gloriatur. Nam cum universi trepidaremus, ipsaque illius temporalis domina, quæ et ipsa una cum reliquis martyribus strenue pugnabat, formidaret inprimis ne illa ob tenuitatem corporis, liberam confessionem edere non valeret: tanto animi robore firmata est Blandina, ut tortores qui invicem sibi succedentes a prima luce usque ad vesperam omni tormentorum genere eam excruciaverant, resoluta nervorum compage deficerent; seque victos confessi, cum nullum tormenti genus quod ipsi inferri posset, reliquum haberent, mirarentur adhuc illam spiritum ducere, toto corpore lacerato atque perfosso; testarenturque unicum tormenti genus ad illam

[g] 1 Tim. iii. 15.

[h] Ephes. vi. 5.

στρεβλώσεως ἱκανὸν ἦν πρὸς τὸ ἐξαγαγεῖν τὴν ψυχήν, οὐχ ὅτι γε τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα. ἀλλ' ἡ μακαρία ὡς γενναῖος ἀθλητὴς ἀνενέαζεν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ. καὶ ἦν αὐτῆς ἀνάληψις καὶ ἀνάπαυσις καὶ ἀναλγησία τῶν συμβαινόντων, τὸ λέγειν ὅτι Χριστιανή εἰμι· καὶ παρ' ἡμῖν οὐδὲν φαῦλον γίνεται.

ϛʹ. Ὁ δὲ Σάγκτος καὶ αὐτὸς ὑπερβεβλημένως καὶ ὑπὲρ πάντα ἄνθρωπον πάσας τὰς ἐξ ἀνθρώπων αἰκίας γενναίως ὑπομένων, τῶν ἀνόμων ἐλπιζόντων διὰ τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸ μέγεθος τῶν βασάνων ἀκούσεσθαί τι παρ' αὐτοῦ τῶν μὴ δεόντων, τοσαύτῃ ὑποστάσει ἀντιπαρετάξατο αὐτοῖς, ὥστε μηδὲ τὸ ἴδιον κατειπεῖν ὄνομα, μήτε ἔθνους μήτε πόλεως ὅθεν ἦν, μήτε εἰ δοῦλος ἢ ἐλεύθερος εἴη· ἀλλὰ πρὸς πάντα τὰ ἐπερωτώμενα ἀπεκρίνατο τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ, Χριστιανός εἰμι. τοῦτο καὶ ἀντὶ ὀνόματος, καὶ ἀντὶ πόλεως, καὶ ἀντὶ γένους, καὶ ἀντὶ παντὸς ἐπαλλήλως ὡμολόγει· ἄλλην δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ τὰ ἔθνη. ὅθεν δὴ καὶ φιλονεικία μεγάλη τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ τῶν βασανιστῶν ἐγένετο πρὸς αὐτόν· ὥστε

enecandam suffecisse, nedum tot ac tanta tormenta. Verum beata illa instar generosi cujusdam athletæ, in ipsa confessione vires atque animos resumebat. Eratque ei refectio et quies, sensumque omnem præsentis doloris adimebat prolatio horum verborum: Christiana sum, et nihil apud nos mali geritur.

6. Sanctus vero, cum et ipse supra humanum modum cuncta quæ ab hominibus excogitari potuerant tormenta fortiter sustineret, sperantibus jam impiis aliquid se indecorum atque illicitum ex eo audituros, ob nimiam vim et magnitudinem cruciatuum: tanta firmitate eis restitit, ut nec suum, nec gentis aut civitatis ex qua esset oriundus nomen, nec utrum servus esset an ingenuus, prolocutus sit: sed ad omnes interrogationes Romana lingua responderit, Christianus sum. Hoc sibi nomen, patriam, genus, omnia denique esse subinde profitebatur; neque aliam vocem ab eo Gentiles extorquere valuerunt. Quam etiam ob causam maxima adversus illum et Præsidis et tortorum pertinacia furoris exarsit. Adeo

ὁπότε μηκέτι μηδὲν εἶχον ὃ ποιήσουσιν αὐτῷ, τὸ τελευταῖον χαλκᾶς λεπίδας διαπύρους προσεκόλλων τοῖς τρυφερωτάτοις μέλεσι τοῦ σώματος αὐτοῦ. καὶ ταῦτα μὲν ἐκαίετο. αὐτὸς δὲ παρέμενεν ἀνεπίκαμπτος καὶ ἀνένδοτος, στεῤῥὸς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, [i]ὑπὸ τῆς οὐρανίου πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς ζωῆς τοῦ ἐξιόντος [k]ἐκ τῆς νηδύος τοῦ Χριστοῦ δροσιζόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος. τὸ δὲ σωμάτιον μάρτυς ἦν τῶν συμβεβηκότων, ὅλον τραῦμα καὶ μώλωψ, καὶ συνεσπασμένον, καὶ ἀποβεβληκὸς τὴν ἀνθρώπειον ἔξωθεν μορφήν· ἐν ᾧ πάσχων Χριστὸς μεγάλας ἐπετέλει δόξας, καταργῶν τὸν ἀντικείμενον, καὶ εἰς τὴν τῶν λοιπῶν ὑποτύπωσιν ὑποδεικνύων, ὅτι μηδὲν φοβερὸν ὅπου πατρὸς ἀγάπη, μηδὲ ἀλγεινὸν ὅπου Χριστοῦ δόξα. τῶν γὰρ ἀνόμων μεθ᾽ ἡμέρας πάλιν στρεβλούντων καὶ μάρτυρα, καὶ νομιζόντων, ὅτι οἰδούντων καὶ φλεγμαινόντων τῶν σωμάτων εἰ τὰ αὐτὰ προσενέγκοιεν κολαστήρια περιέσοιντο αὐτοῦ, ὁπότε οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν ἁφὴν ἠνείχετο· ἢ

ut cum nihil amplius ipsis superesset quo illum torquerent, candentes æris laminas mollioribus ejus membris affigerent. Et membra quidem adurebantur: ipse vero rectus atque inconcussus, firmis vestigiis in confessione perstitit, utpote cælesti fonte aquæ vivæ quæ ex ventre Christi profluit, perfusus firmatusque. Porro corpus ipsum abunde testabatur ea quæ acciderant, quippe quod nihil aliud esset præter vulnera atque vibices: totum contractum atque contortum, nec jam externam hominis speciem retinens. In quo Christus ipse perpetiens, magna miracula patrabat, adversarium funditus delens, et illustri exemplo ceteris ostendens, nihil esse metuendum ubi caritas Patris adsit: nullum dolorem, ubi gloria vertitur Christi. Quippe cum impii illi paucis post diebus iterum torquere martyrem cœpissent, crederentque si turgescentibus adhuc et inflammatis vulneribus eadem tormenta de integro adhiberent, fore ut illo superiores evaderent, quippe qui ne manuum quidem con-

[i] Joan. iv. 14.

[k] Joan. vii. 38.

ὅτι ἐναποθανὼν ταῖς βασάνοις, φόβον ἐμποιήσειε τοῖς λοιποῖς· οὐ μόνον οὐδὲν περὶ αὐτὸν τοιοῦτο συνέβη, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσαν δόξαν ἀνθρώπων ἀνέκυψε καὶ ἀνωρθώθη τὸ σωμάτιον ἐν ταῖς μετέπειτα βασάνοις, καὶ τὴν ἰδέαν ἀπέλαβε τὴν προτέραν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μελῶν. ὥστε μὴ κόλασιν, ἀλλ' ἴασιν διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τὴν δευτέραν στρέβλωσιν αὐτῷ γενέσθαι.

ζ'. Καὶ Βιβλιάδα δέ τινα μίαν (*for.* μίαν τινα, vid notam.) τῶν ἠρνημένων, ἤδη δοκῶν ὁ διάβολος καταπεπωκέναι, θελήσας δὲ καὶ διὰ βλασφημίας κατακρῖναι, ἦγεν ἐπὶ κόλασιν, ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ ἡμῶν, ὡς εὔθραυστον ἤδη καὶ ἄνανδρον. ἡ δὲ ἐν τῇ στρεβλώσει ἀνένηψε, καὶ ὡς ἂν εἰπεῖν ἐκ βαθέος ὕπνου ἀνεγρηγόρησεν· ὑπομνησθεῖσα διὰ τῆς προσκαίρου τιμωρίας τὴν αἰώνιον ἐν γεέννῃ κόλασιν· καὶ ἐξ ἐναντίας ἀντεῖπε τοῖς βλασφήμοις φήσασα· Πῶς ἂν παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἷς μηδὲ ἀλόγων ζώων αἷμα φαγεῖν ἐξόν; καὶ

trectationem posset sustinere: vel id certe eventurum, ut ille tormentis immortuus, terrorem injiceret reliquis: non modo nihil ejusmodi illi contigit, sed præter omnium opinionem, corpus ejus subito revelatum erectumque constitit in tormentis posterioribus, et pristinam speciem, usumque membrorum recuperavit. Prorsus ut secunda illa excarnificatio, divina opitulante gratia, medelam potius quam pœnam ei attulisse videretur.

7. Sed et Bibliadem quandam ex eorum numero qui Christi fidem abnegaverant, cum jam Diabolus a se absorptam crederet, velletque insuper damnationem illius cumulare blasphemia, ad supplicium duxit, adigens eam utpote fragilem jam et ignavam, impia de nobis proloqui. Verum illa resipuit inter cruciatus, ac veluti ex altissimo somno excitata est, præsente supplicio de æternæ gehennæ cruciatibus ipsam submonente. Et contradicens impiis: Qui fieri posset, inquit, ut infantes comederent, quibus ne sanguinem quidem animantium degustare licet. Abhinc Chris-

ἀπὸ τοῦδε Χριστιανὴν ἑαυτὴν ὡμολόγει, καὶ τῷ κλήρῳ τῶν μαρτύρων προσετέθη.

η΄. Καταργηθέντων δὲ τῶν τυραννικῶν κολαστηρίων ·ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς τῶν μακαρίων ὑπομονῆς, ἑτέρας μηχανὰς ὁ διάβολος ἐπενόει, τὰς κατὰ τὴν εἱρκτὴν ἐν τῷ σκότει καὶ τῷ χαλεπωτάτῳ χωρίῳ συγκλείσεις· καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν, ἐπὶ πέμπτον διατεινομένων τρύπημα· καὶ τὰς λοιπὰς αἰκίας, ὅσας εἰώθασιν ὀργιζόμενοι ὑπουργοὶ, καὶ ταῦτα διαβόλου πλήρεις, διατιθέναι τοὺς ἐγκλειομένους· ὥστε ἀποπνιγῆναι τοὺς πλείστους ἐν τῇ εἱρκτῇ, ὅσους γε ὁ Κύριος οὕτως ἐξελθεῖν ἠθέλησεν, ἐπιδεικνύων τὴν αὐτοῦ δόξαν. οἱ μὲν γὰρ βασανισθέντες πικρῶς, ὥστε δοκεῖν μηδὲ τῆς πάσης θεραπείας τυχόντας ἔτι ζῆσαι δύνασθαι, παρέμενον ἐν τῇ εἱρκτῇ· ἔρημοι μὲν τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιμελείας· ἀναῤῥωννύμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ ἐνδυναμούμενοι καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, καὶ τοὺς λοιποὺς παρορμῶντες καὶ παραμυθούμενοι.

tianam se esse confessa, in consortium martyrum relata est.

8. Porro cum universa tyrannorum tormenta per martyrum constantiam a Christo essent hebetata ac retusa, alias machinas Diabolus excogitavit: ut scilicet in obscurissimum ac molestissimum carceris locum conjicerentur, utque pedes in nervo ad quintum usque foramen distensos haberent, ac reliqua hujusmodi cruciatuum genera perferrent, quibus ministri, utpote infensi et a Dæmone incitati, vexare inclusos consueverunt. Adeo ut ex eorum numero quamplurimi in carcere suffocati interierint, quos scilicet Deus, qui suam in omnibus gloriam ostendit, hoc mortis genere defungi voluerat. Alii siquidem qui acerbissime excruciati fuerant, ita ut ne vivere quidem diutius posse crederentur quamvis omni curationis genere refocillati fuissent; permanserunt in custodia: hominum quidem auxilio destituti, verum roborati ab Deo et tam animi quam corporis vigore firmati; qui quidem accendebant ceteros et consolabantur. Alii vero novelli qui recens comprehensi fuerant, quo-

οἱ δὲ νεαροὶ καὶ ἄρτι συνειλημμένοι, ὧν μὴ προκατήκιστο τὰ σώματα, τὸ βάρος οὐκ ἔφερον τῆς συγκλείσεως, ἀλλ' ἔνδον ἐναπέθνησκον.

θ'. Ὁ *δὲ μακάριος* Ποθεινὸς *ὁ τὴν διακονίαν τῆς ἐπισκοπῆς ἐν* Λουγδούνῳ *πεπιστευμένος, ὑπὲρ τὰ ἐνενήκοντα ἔτη τῆς ἡλικίας γεγονὼς, καὶ πάνυ ἀσθενὴς τῷ σώματι, μόλις μὲν ἐμπνέων διὰ τὴν προκειμένην σωματικὴν ἀσθένειαν, ὑπὸ δὲ προθυμίας πνεύματος ἀναῤῥωννύμενος διὰ τὴν ἐγκειμένην τῆς μαρτυρίας ἐπιθυμίαν, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὸ βῆμα ἐσύρετο· τοῦ μὲν σώματος καὶ ὑπὸ τοῦ γήρως καὶ ὑπὸ τῆς νόσου λελυμένου· τηρουμένης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν αὐτῷ, ἵνα δι' αὐτῆς* Χριστὸς *θριαμβεύσῃ. ὃς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ βῆμα κομισθεὶς, παραπεμπόντων αὐτὸν τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν, καὶ παντὸς τοῦ πλήθους ἐπιβοήσεις παντοίας ποιουμένων, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ* Χριστοῦ, *ἀπεδίδου τὴν καλὴν μαρτυρίαν. ἀνεταζόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τίς εἴη* Χριστιανῶν *ὁ* Θεὸς, *ἔφη· ἐὰν ᾖς ἄξιος, γνώσῃ. ἐντεῦθεν δὴ ἀφειδῶς ἐσύρετο,*

rum corpora cruciatibus perferendis nondum assueverant, cum gravitatem carceris pati non possent, in ipsa custodia exspirarunt.

9. Beatissimus autem Pothinus qui episcopatum Lugdunensis ecclesiæ administrabat, nonagenario major, et corpore admodum infirmo, ob præsentem quidem corporis imbecillitatem ægre spiritum trahens, ceterum præ cupiditate imminentis martyrii mirabili alacritate animi firmatus, etiam ipse ad tribunal ferebatur: corpore quidem partim ob senectutem, partim vi morbi penitus exhausto ac soluto; animam vero adhuc retinens, ut per eam Christus triumpharet. Perlatus igitur a militibus ad tribunal, prosequentibus ipsum magistratibus civitatis, et universa plebe variis eum acclamationibus impetente, tanquam ipse Christus esset, egregium edidit testimonium. Interrogatus vero a Præside quisnam esset Christianorum Deus, respondit: Si dignus fueris, cognosces. Post hæc absque ullo humanitatis respectu raptatus,

καὶ ποικίλας ἔπασχε πληγάς· τῶν μὲν σύνεγγυς, χερσὶ καὶ ποσὶν ἐνυβριζόντων παντοίως, μηδὲ τὴν ἡλικίαν αἰδουμένων αὐτοῦ· τῶν δὲ μακρὰν, ὃ μετὰ χεῖρας ἕκαστος εἶχεν, εἰς αὐτὸν ἀκοντιζόντων· πάντων δὲ ἡγουμένων μεγάλως πλημμελεῖν καὶ ἀσεβεῖν, εἴ τις ἀπολειφθείη τῆς εἰς αὐτὸν ἀσελγείας. καὶ γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ᾤοντο οὕτως ἐκδικήσειν. καὶ μόγις ἐμπνέων ἐῤῥίφη ἐν τῇ εἱρκτῇ, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπέψυξεν.

ι'. Ἐνταῦθα δὴ μεγάλη τὶς οἰκονομία τοῦ Θεοῦ ἐγίνετο, καὶ ἔλεος ἀμέτρητον ἀνεφαίνετο Ἰησοῦ· σπανίως μὲν ἐν τῇ ἀδελφότητι γεγονὸς, μὴ ἀπολειπόμενον δὲ τῆς τέχνης τοῦ Χριστοῦ. οἱ γὰρ κατὰ τὴν πρώτην σύλληψιν ἔξαρνοι γενόμενοι, συνεκλείοντο καὶ αὐτοὶ καὶ μετεῖχον τῶν δεινῶν. οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ὄφελός τι αὐτοῖς ἡ ἐξάρνησις ἐγίνετο· ἀλλ' οἱ μὲν ὁμολογοῦντες ὃ καὶ ἦσαν, συνεκλείοντο ὡς Χριστιανοὶ μηδεμιᾶς ἄλλης αἰτίας αὐτοῖς ἐπιφερομένης. οὗτοι δὲ

atque innumeris plagis affectus est, cum ii quidem qui propius adstabant, calcibus et pugnis illum contumeliose appeterent, nec ullam ejus ætati reverentiam exhiberent: qui vero longius distabant, quicquid ad manum erat, in ipsum conjicerent: omnes denique gravissimi delicti ac piaculi reos se existimarent, nisi pro sua quisque parte ei petulanter insultare studuissent. Quippe hoc modo injuriam Deorum suorum ulturos se arbitrabantur. Exinde vix adhuc spirans in carcerem projectus est, tandemque post biduum animam exhalavit.

10. Hic vero singularis quædam Dei dispensatio, et immensa Jesu Christi misericordia apparuit: raro quidem inter fratres exemplo, sed a dexteritate ingenioque Jesu Christi minime alieno. Omnes siquidem qui a prima statim comprehensione fidem negaverant, ipsi quoque in carcerem conjecti, eadem quæ ceteri martyres perferebant. Neque enim illis quidquam tunc profuit fidei suæ negatio. Verum illi quidem qui sese id quod revera erant, esse profitebantur, tanquam Christiani conjiciebantur in vincula, nullo alio crimine ipsis objecto. Hi vero perinde

λοιπὸν ὡς ἀνδροφόνοι καὶ μιαροὶ κατείχοντο, διπλότερον παρὰ τοὺς λοιποὺς κολαζόμενοι. ἐκείνους μὲν γὰρ ἐπεκούφιζεν ἡ χαρὰ τῆς μαρτυρίας· καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν ἐπηγγελμένων· καὶ ἡ πρὸς τὸν Χριστὸν ἀγάπη, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ πατρικόν. τούτους δὲ τὸ συνειδὸς μεγάλως ἐτιμωρεῖτο· ὥστε καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἅπασι κατὰ τὰς παρόδους, διαδήλους τὰς ὄψεις αὐτῶν εἶναι. οἱ μὲν γὰρ ἱλαροὶ προῄεσαν, δόξης καὶ χάριτος πολλῆς ταῖς ὄψεσιν αὐτῶν συγκεκραμένης· ὥστε καὶ τὰ δεσμὰ κόσμον εὐπρεπῆ περικεῖσθαι αὐτοῖς, [l]ὡς νύμφῃ κεκοσμημένῃ ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς πεποικιλμένοις· [m]τὴν εὐωδίαν ὀδωδότες ἅμα τὴν Χριστοῦ. ὥστε ἐνίους δόξαι καὶ μύρῳ κοσμικῷ κεχρίσθαι αὐτούς. οἱ δὲ, κατηφεῖς καὶ ταπεινοὶ καὶ δυσειδεῖς, καὶ πάσης ἀσχημοσύνης ἀνάπλεοι· προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν ὀνειδιζόμενοι ὡς ἀγεννεῖς καὶ ἄνανδροι· ἀνδροφόνων μὲν ἔγκλημα ἔχοντες, ἀπολωλεκότες δὲ τὴν πάντιμον καὶ ἔνδοξον καὶ ζωοποιὸν προσηγορίαν. ταῦτα δὲ οἱ λοιποὶ θεωροῦντες,

ac homicidæ et scelerati homines deinceps detinebantur, duplo gravius quam reliqui supplicium perferentes. Illos enim gaudium martyrii, spesque promissæ beatitudinis, et caritas erga Christum, et Dei Patris Spiritus recreabat. Hos vero graviter torquebat conscientia: ita ut dum traducerentur, ipso vultu atque adspectu facile discernerentur a ceteris. Quippe illi quidem hilares accedebant, majestatem quandam venustati intermixtam vultibus præferentes; adeo ut vincula præcipuum ipsis ornatum addidisse viderentur, instar sponsæ fimbriis aureis variegatis ornatæ: ad hæc suavem Christi odorem spirantes, ita ut nonnulli terreno eos unguento delibutos putarent. Hi vero demisso vultu, abjecti et squalidi ac sordidi, omnique deformitatis genere cooperti: ab ipsis quinetiam Gentilibus probro affecti utpote ignavi atque imbelles, qui homicidarum quidem sibi ipsis crimen imposuissent. Christianorum autem venerandum et gloriosum ac salutare nomen amisissent. Quæ cum ceteri viderent, magnopere confirmabantur. Et si quem postea comprehendi

l Ps. xliv. 14.

m 2 Cor. 15.

ἐστηρίχθησαν· καὶ οἱ συλλαμβανόμενοι ἀδιστάκτως ὡμολόγουν, μηδὲ ἔννοιαν ἔχοντες διαβολικοῦ λογισμοῦ.

ια'. Τούτοις μεταξὺ τινὰ ἐπειπόντες, (Eusebius inquit) αὖθις ἐπιφέρουσι.

Μετὰ ταῦτα δὴ λοιπὸν εἰς πᾶν εἶδος διῃρεῖτο τὰ μαρτύρια τῆς (for. διὰ τῆς, vid. not.) ἐξόδου αὐτῶν. ἐκ διαφόρων γὰρ χρωμάτων καὶ παντοίων ἀνθῶν ἕνα πλέξαντες στέφανον, προσήνεγκαν τῷ πατρί. ἐχρῆν γοῦν τοὺς γενναίους ἀθλητὰς, ποικίλον ὑπομείναντας ἀγῶνα καὶ μεγάλως νικήσαντας, ἀπολαβεῖν τὸν μέγαν τῆς ἀφθαρσίας στέφανον. ὁ μὲν οὖν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος καὶ ἡ Βλανδῖνα καὶ Ἄτταλος ἤγοντο ἐπὶ τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον, καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρωπίας θέαμα· ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης. καὶ ὁ μὲν Μάτουρος καὶ ὁ Σάγκτος αὖθις διῄεσαν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ διὰ πάσης κολάσεως, ὡς μηδὲν ὅλως προπεπονθότες· μᾶλλον δὲ ὡς διὰ πλειόνων ἤδη κλήρων ἐκβεβιακότες τὸν ἀντίπαλον, καὶ περὶ τοῦ στεφάνου αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα

contigerat, is statim absque ulla cunctatione confitebatur, ne cogitatione quidem tenus consilium ac suggestionem Dæmonis admittens.

11. Paucis deinde interjectis, iterum hæc subjiciunt.

His ita gestis, inquiunt, deinceps ipsorum martyria in varias mortis species divisa sunt. Ex omni quippe florum genere diversisque coloribus unicam texentes coronam beatissimi martyres, Deo Patri obtulerunt. Æquum sane erat ut fortissimi athletæ, qui multiplex certamen subierant, atque insignem victoriam retulerant, insignem immortalitatis coronam acciperent. Maturus igitur et Sanctus cum Blandina et Attalo ducti sunt ad bestias in amphitheatrum, ad publicum spectaculum inhumanitatis gentilium: præbito de industria munerum die propter nostros. Et Maturus quidem ac Sanctus rursus omnia tormentorum genera in amphitheatro subierunt, quasi nihil antea perpessi essent. Aut potius quasi athletæ qui multis jam vicibus adversarium superassent, et de corona ipsa jam decertarent, rursus consueta illic fla-

ἔχοντες, ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας· καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν θηρίων ἑλκηθμούς· καὶ πάνθ' ὅσα μαινόμενος ὁ δῆμος ἄλλοι ἀλλαχόθεν ἐπεβόων καὶ ἐπεκελεύοντο· καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν σιδηρᾶν καθέδραν, ἐφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ σώματα, κνίσσης αὐτοὺς ἐνεφόρει. οἱ δ' οὐδ' οὕτως ἔληγον, ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον ἐξεμαίνοντο, βουλόμενοι νικῆσαι τὴν ἐκείνων ὑπομονήν· καὶ οὐδ' ὧς παρὰ Σάγκτου ἕτερόν τι εἰσήκουσαν, παρ' ἣν ἀπαρχῆς εἴθιστο λέγειν τῆς ὁμολογίας φωνήν. οὗτοι μὲν οὖν δι' ἀγῶνος μεγάλου ἐπιπολὺ παραμενούσης αὐτῶν τῆς ψυχῆς, τοὔσχατον ἐτύθησαν· διὰ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀντὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς μονομαχίοις ποικιλίας, [n]αὐτοὶ θέαμα γενόμενοι τῷ κόσμῳ. ἡ δὲ Βλανδίνα ἐπὶ ξύλου κρεμασθεῖσα, προὔκειτο βορὰ τῶν εἰσβαλλομένων θηρίων· ἣ καὶ διὰ τοῦ βλέπεσθαι σταυροῦ σχήματι κρεμαμένη, διὰ τῆς εὐτόνου προσευχῆς, πολλὴν προθυμίαν ἐνεποίει τοῖς ἀγωνιζομένοις· βλεπόντων αὐτῶν ἐν τῷ ἀγῶνι,

grorum verbera pertulerunt, et bestiarum ipsos trahentium morsus, et quæcunque alia vulgus insanum pro suo quisque arbitrio variis acclamationibus imperabat: ipsam postremo ferream cathedram, cui superposita martyrum membra cum torrerentur, illorum nares molestissimus nidor implebat. Verum illi ne sic quidem finem sæviendi fecerunt. Sed contra, eo vehementius accendebatur eorum furor, cum expugnare martyrum constantiam contenderent. Nullam tamen ab ipso Sancto vocem elicere potuerunt, præter illam quam ab initio proferre consueverat confessionis suæ vocem. Hi ergo maximo certamine perfuncti, cum vitalem spiritum diu protraxissent, tandem jugulati sunt: eo die spectaculum facti mundo, loco multiplicis illius varietatis quæ in gladiatorum spectaculis cernitur. Blandina vero ad palum suspensa, bestiis objecta est. Quæ cum in crucis speciem suspensa cerneretur, Deoque contentissime supplicaret, maximam alacritatem addebat certantibus; quippe qui in ipso certamine, sub

[n] 1 Cor. iv. 9.

καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς διὰ τῆς ἀδελφῆς, τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἐσταυρωμένον, ἵνα πείσῃ τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὅτι πᾶς ὁ ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ δόξης παθὼν, τὴν κοινωνίαν ἀεὶ ἔχει μετὰ τοῦ ζῶντος Θεοῦ. καὶ μηδενὸς ἁψαμένου τότε τῶν θηρίων αὐτῆς, καθαιρεθεῖσα ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀνελήφθη πάλιν εἰς τὴν εἱρκτὴν, εἰς ἄλλον ἀγῶνα τηρουμένη· ἵνα διὰ πλειόνων γυμνασμάτων νικήσασα, τῷ μὲν σκολιῷ ὄφει ἀπαραίτητον ποιήσῃ τὴν καταδίκην· προτρέψηται δὲ τοὺς ἀδελφοὺς ἡ μικρὰ καὶ ἀσθενὴς καὶ εὐκαταφρόνητος, μέγαν καὶ ἀκαταγώνιστον ἀθλητὴν Χριστὸν ἐνδεδυμένη· διὰ πολλῶν κλήρων ἐκβιάσασα τὸν ἀντικείμενον· καὶ δι᾽ ἀγῶνος τὸν τῆς ἀφθαρσίας στεψαμένη στέφανον. ὁ δὲ Ἄτταλος καὶ αὐτὸς μεγάλως ἐξαιτηθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄχλου, καὶ γὰρ ἦν ὀνομαστὸς, ἕτοιμος εἰσῆλθεν ἀγωνιστὴς διὰ τὸ εὐσυνείδητον, ἐπειδὴ γνησίως ἐν τῇ Χριστιανῇ συντάξει γεγυμνασμένος ἦν, καὶ ἀεὶ μάρτυς ἐγεγόνει παρ᾽ (for. τῆς παρ᾽) ἡμῖν ἀληθείας. καὶ περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφι-

sororis persona corporeis oculis cernerent illum, qui pro ipsorum salute crucifixus ideo fuerat, ut credentibus in ipsum persuaderet, quicunque pro Christi gloria pateretur, hunc Dei viventis consortem futurum. Cumque nulla tunc bestia corpus illius attigisset, deposita ex stipite, rursus in carcerem conjicitur, in aliud certamen reservata: ut pluribus prolusionibus adversario superato, tortuosi quidem serpentis condemnationem certam atque inevitabilem redderet, fratres vero exemplo suo accenderet. Quippe quæ tametsi pusilla infirmaque et contempta, Christi tamen, magni illius invictique athletæ, robore induta, et adversarium multis vicibus superasset, et glorioso certamine coronam immortalitatis reportasset. Attalus quoque vehementer a populo postulatus ad supplicium, utpote vir valde celebris, paratus ad certamen accessit, fretus conscientia recte factorum. Quippe in Christianorum disciplina solide exercitatus, testisque apud nos veritatis semper exstiterat. Cumque per amphitheatrum circumduceretur, præcedente ipsum tabella,

θεάτρου, πίνακος αὐτὸν προάγοντος ἐν ᾧ ἐγέγραπτο Ῥωμαϊστί· οὗτος ἐστὶν Ἄτταλος ὁ Χριστιανός· καὶ τοῦ δήμου σφόδρα σφριγῶντος ἐπ' αὐτῷ, μαθὼν ὁ ἡγεμὼν ὅτι Ῥωμαῖος ἐστὶν, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀναληφθῆναι μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ εἱρκτῇ ὄντων· περὶ ὧν ἐπέστειλε τῷ Καίσαρι, καὶ περιέμενε τὴν ἀπόφασιν τὴν ἀπ' ἐκείνου.

ιβ'. Ὁ δὲ διαμέσου καιρὸς οὐκ ἀργὸς αὐτοῖς οὐδὲ ἄκαρπος ἐγίνετο, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπομονῆς αὐτῶν, τὸ ἀμέτρητον ἔλεος ἀνεφαίνετο Χριστοῦ. διὰ γὰρ τῶν ζώντων ἐζωοποιοῦντο τὰ νεκρά· καὶ μάρτυρες τοῖς μὴ (for. μήπω) *μάρτυσιν ἐχαρίζοντο· καὶ ἐνεγίνετο πολλὴ χαρὰ τῇ παρθένῳ μητρὶ οὓς ὡς νεκροὺς ἐξέτρωσε, τούτους ζῶντας ἀπολαμβανούσῃ. δι' ἐκείνων γὰρ οἱ πλείους τῶν ἠρνημένων ἀνεμητροῦντο καὶ ἀνεκυΐσκοντο καὶ ἀνεζωπυροῦντο· καὶ ἐμάνθανον ὁμολογεῖν· καὶ ζῶντες ἤδη καὶ τετονωμένοι, προσῄεσαν τῷ βήματι· ἐγγλυκαίνοντος* [o]*τοῦ τὸν μὲν*

in qua Latino sermone inscriptum erat: Hic est Attalus Christianus: populo adversus illum vehementius incitato, Præses postquam civem Romanum eum esse comperit, reduci in custodiam cum ceteris jubet. Inde literis ad Cæsarem datis, de his omnibus qui inclusi tenebantur, sententiam ejus exspectabat.

12. Enimvero hujus temporis mora, nequaquam inutilis neque infructuosa illis fuit: Sed per ipsorum tolerantiam immensa Christi misericordia tandem illuxit. Quippe mortua jam ecclesiæ membra, viventium ope atque auxilio ad vitam revocata sunt: et martyres gratificati sunt iis qui fidem negaverant: ingentique gaudio mater eademque Virgo ecclesia cumulata est, cum eos quos tanquam extinctos abortu ejecerat, vivos jam ac spirantes reciperaret. Etenim per illos sanctissimos martyres, hi qui fidem negaverant, rursus in utero delineabantur, rursus concipiebantur, et vitali calore reparato rursus fidem confiteri discebant. Cumque jam ad vitam revocati roboratique essent, Deo

o Ezec. xxxiii. 11.

θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ μὴ βουλομένου, ἐπὶ δὲ τὴν μετάνοιαν χρηστευομένου Θεοῦ, ἵνα καὶ πάλιν ἐπερωτηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. ἐπιστείλαντος γὰρ τοῦ Καίσαρος τοὺς μὲν ἀποτυμπανισθῆναι· εἰ δέ τινες ἀρνοῖντο, τούτους ἀπολυθῆναι· τῆς ἐνθάδε πανηγύρεως, ἔστι δὲ αὕτη πολυάνθρωπος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν συνερχομένων εἰς αὐτὴν, ἀρχομένης συνεστάναι, ἀνῆγεν ἐπὶ τὸ βῆμα θεατρίζων τοὺς μακαρίους, καὶ ἐμπομπεύων τοῖς ὄχλοις. διὸ καὶ πάλιν ἀνήταζε· καὶ ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν Ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς· τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπεν εἰς θηρία.

ιγʹ. Ἐδοξάζετο δὲ μεγάλως ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῖς πρότερον ἀρνησαμένοις, τότε παρὰ τὴν τῶν ἐθνῶν ὑπόνοιαν ὁμολογοῦσι. καὶ γὰρ ἰδίᾳ οὗτοι ἀνητάζοντο, ὡς δῆθεν ἀπολυθησόμενοι· καὶ ὁμολογοῦντες, προσετίθεντο τῷ τῶν μαρτύρων κλήρῳ. ἔμειναν δὲ ἔξω, οἱ μηδὲ ἴχνος πώποτε πίστεως, μηδὲ αἴσθησιν ἐνδύματος νυμφικοῦ, μηδὲ

qui non vult mortem peccatoris, sed pro sua benignitate ad pœnitentiam potius invitat, mitiorem eis succum infundente, ad tribunal accessere, quo iterum a Præside interrogarentur. Quippe rescriptum fuerat a Cæsare, ut confitentes quidem gladio cæderentur: hi vero qui negarent, dimitterentur incolumes. Ineunte igitur solemni apud nos mercatu, qui maxima hominum frequentia celebratur, utpote ex omnibus populis ac provinciis eo conveniente virorum multitudine, Præses beatissimos martyres ad tribunal adduci jussit, tanquam in theatrali pompa eos populo ostentans. Cumque illos denuo interrogasset, quicunque cives Romani reperti sunt, capite truncati, reliqui traditi sunt bestiis.

13. Ceterum ingens gloria accessit Christo per eos qui prius quidem negaverant, tunc vero confitebantur fidem Christi præter spem atque exspectationem Gentilium. Hi siquidem seorsum interrogati sunt quasi mox absolvendi. Qui cum se Christianos confessi essent, reliquorum martyrum numero adscripti sunt. Foras autem manserunt ii, quorum animis nec vestigium ullum fidei, nec reverentia vestis nuptialis, nec

ἔννοιαν φόβου Θεοῦ σχόντες· ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀναστροφῆς αὐτῶν βλασφημοῦντες τὴν ὁδόν· τουτέστιν οἱ υἱοὶ τῆς ἀπωλείας. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῇ ἐκκλησίᾳ προσετέθησαν· ὧν καὶ ἀνεταζομένων, Ἀλέξανδρός τις Φρὺξ μὲν τὸ γένος, ἰατρὸς δὲ τὴν ἐπιστήμην· πολλοῖς ἔτεσιν ἐν ταῖς Γαλλίαις διατρίψας, καὶ γνωστὸς σχεδὸν πᾶσι διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ παῤῥησίαν τοῦ λόγου· ἦν γὰρ καὶ οὐκ ἄμοιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος· παρεστὼς τῷ βήματι, καὶ νεύματι προτρέπων αὐτοὺς πρὸς τὴν ὁμολογίαν, φανερὸς ἦν τοῖς περιεστηκόσι τὸ βῆμα ὥσπερ ὠδίνων[q]. *ἀγανακτήσαντες δὲ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῷ τοὺς πρότερον ἠρνημένους αὖθις ὁμολογεῖν, κατεβόησαν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἐκείνου τοῦτο ποιοῦντος. καὶ ἐπιστήσαντος τοῦ ἡγεμόνος καὶ ἀνετάσαντος αὐτὸν ὅς τις εἴη· τοῦ δὲ φήσαντος ὅτι Χριστιανὸς, ἐν ὀργῇ γενόμενος, κατέκρινεν αὐτὸν πρὸς θηρία· καὶ τῇ ἐπιούσῃ εἰσῆλθε μετὰ καὶ Ἀττάλου. καὶ γὰρ καὶ τὸν*

sensus timoris Dei impressus unquam insederat; filii scilicet perditionis, qui sua ipsorum conversatione religionem quam profitebantur infamaverant. Verum ceteri omnes aggregati sunt ecclesiæ. De quibus cum quæstio haberetur, Alexander quidam natione Phryx, professione medicus, qui plures jam annos moratus fuerat in Galliis: vir omnibus notissimus ob amorem Dei et eximiam in prædicanda fide libertatem (quippe apostolicæ gratiæ minime expers erat) tribunali adsistens, cum illos ad fidei confessionem nutibus hortaretur, cunctis qui tribunal circundabant, tanquam parturiens videbatur. At vulgus moleste ferens quod qui antea fidem negaverant, eandem de integro confiterentur, adversus Alexandrum tanquam hujus facinoris auctorem conclamare cœpit. Instans illico Præses, interrogavit hominem quisnam esset. Qui cum Christianum se esse dixisset, iratus judex eum ad bestias damnavit. Postridie igitur una cum Attalo ingressus est. Nam et hunc Præses, gratificari populo studens, bestiis rursum tradiderat. Ambo itaque cum omnia

[q] Gal. iv. 19.

Ἄτταλον τῷ ὄχλῳ χαριζόμενος ὁ ἡγεμὼν, ἐξέδωκε πάλιν πρὸς θηρία. οἳ καὶ διὰ πάντων διελθόντες τῶν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ πρὸς κόλασιν ἐξευρημένων ὀργάνων, καὶ μέγιστον ὑπομείναντες ἀγῶνα, τοὔσχατον ἐτύθησαν καὶ αὐτοί· τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου μήτε στενάξαντος μήτε γρύξαντός τι ὅλως, ἀλλὰ κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ Θεῷ· ὁ δὲ Ἄτταλος ὁπότε ἐπὶ τῆς σιδηρᾶς ἐπετέθη καθέδρας καὶ περιεκαίετο, ἡνίκα ἡ ἀπὸ τοῦ σωματίου κνίσσα ἀνεφέρετο, ἔφη πρὸς τὸ πλῆθος τῇ Ῥωμαϊκῇ φωνῇ. ἰδοὺ τοῦτό ἐστιν ἀνθρώπους ἐσθίειν, ὃ ποιεῖτε ὑμεῖς. ἡμεῖς δὲ οὔτε ἀνθρώπους ἐσθίομεν, οὔθ᾽ ἕτερόν τι πονηρὸν πράττομεν. ἐπερωτώμενος δὲ τί ὄνομα ἔχει ὁ Θεὸς, ἀπεκρίθη· ὁ Θεὸς ὄνομα οὐκ ἔχει ὡς ἄνθρωπος.

ιδʹ. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τῇ ἐσχάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ τῶν μονομαχιῶν, ἡ Βλανδίνα πάλιν εἰσεκομίζετο μετὰ καὶ Ποντικοῦ παιδαρίου ὡς πεντεκαίδεκα ἐτῶν. οἳ καὶ καθημέραν εἰσήγοντο πρὸς τὸ βλέπειν τὴν τῶν λοιπῶν κόλασιν, καὶ ἠναγκάζοντο ὀμνύναι κατὰ τῶν εἰδώλων αὐτῶν.

tormentorum genera quæ adversus ipsos excogitata fuerant, in amphitheatro percucurrissent, maximoque certamine perfuncti essent, tandem gladio percussi sunt. Et Alexander quidem nec ingemuit unquam, nec vocem ullam protulit, sed interius mente in se collecta colloquebatur cum Deo. Attalus vero cum in ferrea cathedra collocatus undique torreretur, et ambustum corpus nidorem gravissimum exhalaret, Latino sermone populum allocutus: En inquit, hoc demum est homines vorare quod agitis. Nos vero neque homines voramus, neque omnino quidquam mali facimus. Interrogatus etiam quod nomen Dei esset: Deus, inquit, nomen non habet perinde ac nos mortales.

14. Post hos omnes, ultimo tandem spectaculorum die, Blandina rursus illata est una cum Pontico adolescente quindecim circiter annos nato. Qui etiam quotidie antea introducti fuerant, ut reliquorum cruciatus intuerentur. Adactique per simulacra Gentilium jurare, cum in proposito constantes permanerent, Deosque illorum ni-

καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν εὐσταθῶς καὶ ἐξουθενεῖν αὐτοὺς, ἠγριώθη πρὸς αὐτοὺς τὸ πλῆθος· ὡς μήτε τὴν ἡλικίαν τοῦ παιδὸς οἰκτεῖραι, μήτε τὸ γύναιον αἰδεσθῆναι. πρὸς πάντα δὲ τὰ δεινὰ παρέβαλλον αὐτοὺς, καὶ διὰ πάσης ἐν κύκλῳ διῆγον κολάσεως, ἐπαλλήλως ἀναγκάζοντες ὀμόσαι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι τοῦτο πρᾶξαι· ὁ μὲν γὰρ Ποντικὸς ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς παρωρμημένος, ὡς καὶ τὰ ἔθνη βλέπειν ὅτι ἐκείνη ἦν προτρεπομένη καὶ στηρίζουσα αὐτὸν, πᾶσαν κόλασιν γενναίως ὑπομείνας, ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. ἡ δὲ μακαρία Βλανδίνα πάντων ἐσχάτη, καθάπερ μήτηρ εὐγενὴς παρορμήσασα τὰ τέκνα καὶ νικηφόρους προπέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα· ἀναμετρουμένη καὶ αὐτὴ πάντα τὰ τῶν παίδων ἀγωνίσματα, ἔσπευδε πρὸς αὐτοὺς χαίρουσα καὶ ἀγαλλιωμένη ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, ὡς εἰς νυμφικὸν δεῖπνον κεκλημένη, ἀλλὰ μὴ πρὸς θηρία βεβλημένη. καὶ μετὰ τὰς μάστιγας· μετὰ τὰ θηρία· μετὰ τὸ τήγανον, τοὔσχατον εἰς γύργαθον βληθεῖσα, ταύρῳ παρεβλήθη· καὶ ἱκανῶς ἀναβληθεῖσα πρὸς τοῦ

hili facerent, tantus in eos exarsit multitudinis furor, ut nec ætatem pueri miserarentur, nec mulieris sexum ulla prosequerentur reverentia. Cunctis igitur cruciatibus eos vexare ac per omnia pœnarum genera circumagere cœperunt, jurare illos subinde compellentes. Numquam tamen id quod volebant, perficere valuerunt. Nam Ponticus quidem sororis exhortationibus incitatus, ita ut Gentiles quoque ipsam esse cernerent quæ puerum hortaretur et confirmaret, cuncta supplicia generose perpessus, animam exhalavit. Beata vero Blandina omnium postrema, tanquam nobilis mater quæ filios ad fortiter certandum accenderat, et victores ad regem præmiserat, eosdem certaminum cursus quos filii confecerant remetiens, ad eosdem ire properabat, de exitu suo læta atque exsultans, prorsus quasi ad nuptiale convivium invitata, non bestiis objecta esset. Denique post flagra, post ferarum vellicationes, post sartaginem : reticulo inclusa, tauro objecta est. A quo diu in altum jactata, nihil jam eorum quæ fiebant penitus

ζώου, μηδὲ αἴσθησιν ἔτι τῶν συμβαινόντων ἔχουσα διὰ τὴν ἐλπίδα καὶ ἐποχὴν τῶν πεπιστευμένων καὶ ὁμιλίαν πρὸς Χριστὸν, ἐτύθη καὶ αὐτή· καὶ αὐτῶν ὁμολογούντων τῶν ἐθνῶν, ὅτι μηδὲ πώποτε παρ' αὐτοῖς γυνὴ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα ἔπαθεν.

ιε'. Ἀλλ' οὐδ' οὕτως κόρον ἐλάμβανεν αὐτῶν ἡ μανία καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἁγίους ὠμότης. ὑπὸ γὰρ ἀγρίου θηρὸς ἄγρια καὶ βάρβαρα φῦλα ταραχθέντα, δυσπαύστως εἶχε· καὶ ἄλλην ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἐλάμβανεν ἡ ὕβρις αὐτῶν. τὸ γὰρ νενικῆσθαι αὐτοὺς οὐκ ἐδυσώπει, διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἀνθρώπινον ἐπιλογισμόν· μᾶλλον δὲ καὶ ἐξέκαεν αὐτῶν τὴν ὀργήν· καθάπερ θηρίου καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ τοῦ δήμου, τὸ ὅμοιον εἰς ἡμᾶς ἀδικῶς ἐπιδεικνυμένων μῖσος· ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ, [p] ὁ ἄνομος ἀνομησάτω ἔτι, καὶ ὁ δίκαιος δικαιωθήτω ἔτι. καὶ γὰρ τοὺς ἐναποπνιγέντας ἐν τῇ εἱρκτῇ, παρέβαλον κυσίν· ἐπιμελῶς

sentiens, tum ob spem et comprehensionem eorum quæ credebat bonorum, tum ob familiarem congressum quem cum Christo in oratione habebat, tandem et ipsa victimæ instar jugulata est: ipsis etiam Gentilibus ingenue fatentibus, nullam unquam apud se feminam exstitisse, quæ tot ac tanta pertulerit.

15. Sed ne sic quidem furor illorum et immanitas adversus sanctos conquievit. Quippe feræ et barbaræ gentes ab immani illa bestia concitatæ, pacari facile non poterant. Quin potius aliud quoddam initium sæviendi, in sanctorum corporibus protervia illorum invenit. Neque enim ex eo quod a martyribus victi fuissent, pudore ac verecundia suffundebantur, quippe qui humano sensu ac ratione penitus essent destituti. Sed contra Præsidis simul ac populi tanquam immanis belluæ magis inde accendebatur furor, qui quidem nullo jure adversus nos æquali odio ferebantur: ut impleretur scriptura quæ dicit: *Iniquus adhuc inique agat, et justus adhuc justificetur.* Eorum enim corpora qui in carcere suffocati perierant, canibus objecerunt; sol-

[p] Apoc. cap. ult. comm. 11.

παραφυλάσσοντες νύκτωρ καὶ μεθημέραν, μὴ κηδευθῇ τις ὑφ' ἡμῶν. καὶ τότε δὴ προθέντες τάτε τῶν θηρίων, τάτε τοῦ πυρὸς λείψανα, πῇ μὲν ἐσπαραγμένα, πῇ δὲ ἠνθρακωμένα, καὶ τῶν λοιπῶν τὰς κεφαλὰς σὺν τοῖς ἀποτμήμασιν αὐτῶν ὡσαύτως ἀτάφους παρεφύλαττον μετὰ στρατιωτικῆς ἐπιμελείας ἡμέραις συχναῖς. καὶ οἱ μὲν ἐνεβριμῶντο καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτοῖς, ζητοῦντες τινὰ περισσοτέραν ἐκδίκησιν παρ' αὐτῶν λαβεῖν· οἱ δὲ ἐνεγέλων καὶ ἐπετώθαζον, μεγαλύνοντες ἅμα τὰ εἴδωλα αὐτῶν, καὶ ἐκείνοις προσάπτοντες τὴν τούτων τιμωρίαν. οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες, ὠνείδιζον πολὺ λέγοντες· ποῦ ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλοντο ψυχῆς ; καὶ τὰ μὲν ἀπ' ἐκείνων, τοιαύτην εἶχε τὴν ποικιλίαν. τὰ δὲ καθ' ἡμᾶς ἐν μεγάλῳ καθειστήκει πένθει, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὰ σώματα κρύψαι τῇ γῇ. οὔτε γὰρ νὺξ συνεβάλλετο ἡμῖν πρὸς τοῦτο, οὔτε

licite observantes noctu atque interdiu, ne quis nostrorum ea sepulturæ mandaret. Post hæc quicquid aut a bestiis, aut ab igne reliquum fuerat, partim laniata, partim ambusta membra exponentes : reliquorum denique capita cum ipsis corporum truncis similiter insepulta per plurimos dies additis militum excubiis custodierunt. Et alii quidem infremebant ac dentibus stridebant in mortuos, adhuc exquisitiore quodam supplicio eos afficere cupientes. Alii vero irridebant insultabantque, simulacra sua laudibus extollentes, ac pœnas de martyribus sumptas eis adscribentes. Nonnulli paulo æquiores, et qui vicem nostram dolere quodammodo videbantur, exprobrabant identidem hæc dicentes: ubi est Deus eorum? et quid illis profuit hæc religio, cui vitam quoque suam postposuerunt? Ac Gentilium quidem insectatio talem habuit varietatem. Nos vero gravissimo interim dolore premebamur, quod humare cadavera nobis non liceret. Nam neque noctis tenebræ nos juvare, neque auri vis flectere, neque preces ullæ animos eorum commovere potuerunt. Sed omni studio at-

ἀργύρια ἔπειθεν, οὔτε λιτανεία ἐδυσώπει· παντὶ δὲ τρόπῳ παρετήρουν ὡς μέγα τι κερδανοῦντες, εἰ μὴ τύχοιεν ταφῆς.

ιϛ'. Τούτοις ἑξῆς (inquit Eusebius) μεθ' ἕτερα φασί.

Τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων παντοίως παραδειγματισθέντα καὶ αἰθριασθέντα ἐπὶ ἡμέρας ἓξ, μετέπειτα καέντα καὶ αἰθαλωθέντα ὑπὸ τῶν ἀνόμων κατεσαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν πλησίον παραῤῥέοντα, ὅπως μηδὲ λείψανον αὐτῶν φαίνηται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι. καὶ ταῦτ' ἔπραττον, ὡς δυνάμενοι νικῆσαι τὸν Θεὸν, καὶ ἀφελέσθαι αὐτῶν τὴν παλιγγενεσίαν· ἵνα ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι, μηδὲ ἐλπίδα σχῶσιν ἀναστάσεως, ἐφ' ᾗ πεποιθότες, ξένην τινὰ καὶ καινὴν ἡμῖν εἰσάγουσι θρησκείαν, καὶ καταφρονοῦσι τῶν δεινῶν, ἕτοιμοι καὶ μετὰ χαρᾶς ἥκοντες ἐπὶ τὸν θάνατον· νῦν ἴδωμεν εἰ ἀναστήσονται, καὶ εἰ δύναται βοηθῆσαι αὐτοῖς [a] ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ ἐξελέσθαι ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν.

que industria cadavera custodiebant, quasi ingens lucrum facturi, si sepultura caruissent.

16. Nonnullis deinde interjectis hæc addunt.

Igitur martyrum corpora postquam omni genere contumeliæ traducta, et sub divo per sex dies exposita jacuerunt, tandem cremata atque in cineres redacta, in præfluentis Rhodani alveum sparsa sunt ab impiis, ne ullæ deinceps eorum reliquiæ in terris superessent. Atque id agebant, prorsus quasi Deo superiores esse, et resurrectionem illis adimere possent: ut quemadmodum ipsi dicebant, ne spes quidem ulla resurgendi eis relinqueretur, qua freti novam quandam ac peregrinam nobis invehunt religionem, et gravissima quæque tormenta contemnunt, promptique et alacres mortem subeunt. Videamus nunc an sint resurrecturi, et utrum adesse ipsis Deus suus, ac de manibus nostris ipsos eripere valeat.

a Dan. iii. 15.

Alia Fragmenta

Apud Eusebium ejusd. lib. cap. 2.

ιζ΄. Οἳ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ζηλωταὶ καὶ μιμηταὶ Χριστοῦ ἐγένοντο[q], ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ᾽ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ὥστε ἐν τοιαύτῃ δόξῃ ὑπάρχοντες, καὶ οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δὶς, ἀλλὰ πολλάκις μαρτυρήσαντες, καὶ ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθέντες, καὶ τὰ καυτήρια καὶ τοὺς μώλωπας καὶ τὰ τραύματα ἔχοντες περικείμενα, οὔτ᾽ αὐτοὶ μάρτυρας ἑαυτοὺς ἀνεκήρυττον, οὔτε μὴν ἡμῖν ἐπέτρεπον τούτῳ τῷ ὀνόματι προσαγορεύειν αὐτούς· ἀλλ᾽ εἴποτέ τις ἡμῶν δι᾽ ἐπιστολῆς ἢ διὰ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς προσεῖπεν, ἐπέπλησσον πικρῶς. ἡδέως γὰρ παρεχώρουν τὴν τῆς μαρτυρίας προσηγορίαν τῷ Χριστῷ· [r]τῷ πιστῷ καὶ ἀληθινῷ μάρτυρι καὶ πρωτοτόκῳ τῶν νεκρῶν, καὶ ἀρχηγῷ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐπεμιμνήσκοντο τῶν ἐξεληλυθότων ἤδη μαρτύρων, καὶ ἔλεγον· ἐκεῖνοι ἤδη

17. Qui quidem Christum æmulari atque imitari tantopere studuerunt, *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo:* ut quamvis in tantum gloriæ culmen evecti essent, nec semel atque iterum, sed sæpius martyrium subiissent, et a bestiis denuo in carcerem relati essent; quamvis ignium impressa vestigia, quamvis vibices et vulnera toto corpore circumferrent, tamen nec se ipsos martyres prædicarent, nec a nobis ita se appellari paterentur. Verum si quis nostrum per literas, aut in familiari colloquio eos martyres compellasset, objurgabant graviter atque increpabant. Martyris enim appellationem libentissime concedebant Christo, utpote fido veroque testi, et primogenito mortuorum, vitæque cælestis principi et auctori. Eos quoque qui jam ex hac vita migraverant martyres, nobis commemorabant, aiebantque: hi jam sunt martyres, quos in ipsa confessione Christus assumi voluit, profes-

q Phil. ii. 6.

r Apoc. i. 5. et iii. 14.

μάρτυρες, οὓς ἐν τῇ ὁμολογίᾳ Χριστὸς ἠξίωσεν ἀναληφθῆναι, ἐπισφραγισάμενος αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν· ἡμεῖς δὲ ὁμόλογοι μέτριοι καὶ ταπεινοί. καὶ μετὰ δακρύων παρεκάλουν τοὺς ἀδελφούς, δεόμενοι ἵνα ἐκτενεῖς εὐχαὶ γίνωνται πρὸς τὸ τελειωθῆναι αὐτούς. καὶ τὴν μὲν δύναμιν τῆς μαρτυρίας ἔργῳ ἐπεδείκνυντο, πολλὴν παῤῥησίαν ἄγοντες πρὸς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὴν εὐγένειαν διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀφοβίας καὶ ἀτρομίας φανερὰν ἐποίουν. τὴν δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς τῶν μαρτύρων προσηγορίαν παρῃτοῦντο, ἐμπεπλησμένοι φόβου Θεοῦ.

ιη'. Καὶ αὖθις μετὰ βραχέα φασίν. [s] Ἐταπείνουν ἑαυτοὺς ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα, ὑφ' ἧς ἱκανῶς νῦν εἰσὶν ὑψωμένοι. τότε δὲ πᾶσι μὲν ἀπελογοῦντο, κατηγόρουν δὲ οὐδενός· ἔλυον μὲν ἅπαντας, ἐδέσμευον δὲ οὐδένα· καὶ ὑπὲρ τῶν τὰ δεινὰ διατιθέντων ηὔχοντο, καθάπερ Στέφανος ὁ τέλειος μάρτυς[t]· Κύριε μὴ στήσῃς αὐτοῖς

sionem ipsorum morte tanquam annulo obsignans: Nos vero viles atque abjecti confessores. Simul profusis lacrimis obsecrabant fratres, ut continuæ ad Deum preces fierent, quo tandem ipsi perfectum finem adipisci mererentur. Ac reipsa quidem virtutem martyrum exhibebant, cum ingenti libertate ac fiducia Gentilibus respondentes: et egregiam animi indolem partim tolerantia, partim quod metus ac pavoris expertes essent, perspicue testabantur. Ipsam vero martyrum appellationem a fratribus sibi oblatam, utpote timore Dei constricti refugiebant.

18. Et paulo post: deprimebant se, inquiunt, sub manu potenti, a qua nunc sublimius elevati sunt. Tunc vero omnium defensionem suscipiebant, neminem accusabant. Cunctos absolvebant, neminem ligabant. Quinetiam pro illis a quibus acerbissime cruciati fuerant, exemplo perfectissimi martyris Stephani, Deum precabantur: *Domine ne imputes illis hoc peccatum.* Quod si ille pro lapidantibus orabat, quanto

[s] 1 Pet. v. 6.

[t] Act. vii. comm. ult.

τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. εἰ δ' ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἐδέετο, πόσῳ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ;

Καὶ αὖθις φασὶ μεθ' ἕτερα.

Οὗτος γὰρ καὶ μέγιστος αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν ὁ πόλεμος ἐγένετο, διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀγάπης· ἵνα ἀποπνιχθεὶς ὁ θὴρ, οὓς πρότερον ᾤετο καταπεπωκέναι, ζῶντας ἐξεμέσῃ. οὐ γὰρ ἔλαβον καύχημα κατὰ τῶν πεπτωκότων· ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοὶ, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις ἐπήρκουν, μητρικὰ σπλάγχνα ἔχοντες. καὶ πολλὰ περὶ αὐτῶν ἐκχέοντες δάκρυα πρὸς τὸν πατέρα, [u]ζωὴν ᾐτήσαντο, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· ἣν καὶ συνεμερίσαντο τοῖς πλησίον· κατὰ πάντων νικηφόροι πρὸς Θεὸν ἀπελθόντες. εἰρήνην ἀγαπήσαντες ἀεὶ, καὶ εἰρήνην ἡμῖν παρεγγυήσαντες, μετ' εἰρήνης ἐχώρησαν πρὸς Θεόν· μὴ καταλιπόντες πόνον τῇ μητρὶ, μηδὲ στάσιν καὶ πόλεμον τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ χαρὰν καὶ εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην.

magis pro fratribus eum orasse credibile est?

Nec multo post, hæc addunt.

Hoc enim maximum certamen illis fuit adversus Diabolum, ob sinceram ac minime fucatam caritatem: ut quos ille malignus serpens vivos jam se devorasse crediderat, elisis faucibus revomere cogeretur. Neque enim fastu et arrogantia intumuerunt adversus lapsos, sed ea quibus abundabant bona, indigentibus liberaliter subministrabant, materna quædam misericordiæ viscera gestantes, magnamque vim lacrymarum pro illorum salute coram Deo Patre fundentes. Vitam petierunt, et largitus est eis Deus: quam etiam illi proximis suis communicarunt, ubique victores ad Deum profecti. Cumque pacem dilexissent, pacem nobis commendassent, ipsi cum pace migraverunt ad Deum: non dolorem matri, non fratribus discidium ac bellum, sed gaudium et pacem et concordiam caritatemque omnibus relinquentes.

u Ps. xx. 4.

De eadem Epistola
Hæc Eusebius in cap. 3.

Ἡ δ' αὐτὴ τῶν προειρημένων μαρτύρων γραφὴ, καὶ ἄλλην τινὰ μνήμης ἀξίαν ἱστορίαν περιέχει. ἣν καὶ οὐδεὶς ἂν γένοιτο φθόνος, μὴ οὐχὶ τῶν ἐντευξομένων εἰς γνῶσιν προσθεῖναι. ἔχει δὲ οὕτως. Ἀλκιβιάδου γάρ τινος ἐξ αὐτῶν, πάνυ αὐχμηρὸν βιοῦντος βίον, καὶ μηδενὸς ὅλως τὸ πρότερον μεταλαμβάνοντος, ἀλλ' ἢ ἄρτῳ μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένου, πειρωμένου τε καὶ ἐν τῇ εἱρκτῇ οὕτω διάγειν, Ἀττάλῳ μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα ὃν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἤνυσεν, ἀπεκαλύφθη ὅτι μὴ καλῶς ποιοίη ὁ Ἀλκιβιάδης, μὴ χρώμενος τοῖς κτίσμασι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλοις τύπον σκανδάλου ὑπολειπόμενος. πεισθεὶς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης, πάντων ἀνέδην μετελάμβανε, καὶ ηὐχαρίστει τῷ Θεῷ. οὐ γὰρ ἀνεπίσκεπτοι χάριτος Θεοῦ ἦσαν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σύμβουλον αὐτοῖς.

Porro in eadem epistola quæ res supra memoratas complectitur, alia etiam habetur narratio prorsus memoria dignissima, quam quidem nihil vetat quominus hoc loco lectoribus proponamus. Sic autem habet. Alcibiades quidam unus ex illorum martyrum numero, durum et squalidum vivendi genus sectabatur: nullumque omnino cibum admittens, solo pane et aqua ad id usque temporis vesci consueverat. Cumque in carcere positus eandem vivendi rationem vellet retinere, Attalo post primum quod in amphitheatro confecerat certamen, revelatum est non recte neque ordine facere Alcibiadem, qui et creaturis Dei minime uteretur, et aliis exemplum scandali fieret. Paruit itaque Alcibiades, et cunctis deinceps cibis promiscue uti cœpit, gratias agens Deo. Neque enim divina gratia eos præsentia sua destituerat: sed consultorem habebant Spiritum sanctum.

De eadem Epistola
Hæc addit Eusebius in cap. 4.

Τί δεῖ καταλέγειν (for. *καὶ τοῦ λέγειν*) *τὸν ἐν τῇ δηλωθείσῃ γραφῇ τῶν μαρτύρων κατάλογον; ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀποτμήσει κεφαλῆς τετελειωμένων· ἰδίᾳ δὲ τῶν θηρσὶν εἰς βορὰν παραβεβλημένων· αὖθις τῶν ἐπὶ τῆς εἱρκτῆς κεκοιμημένων· τόν τε ἀριθμὸν τῶν εἰσέτι τότε περιόντων ὁμολογητῶν; ὅτῳ γὰρ φίλον, καὶ ταῦτα ῥᾴδιον*

Ceterum quid opus est expressum in supradicta epistola catalogum martyrum hic recensere, quorum alii securi percussi, alii feris objecti, alii in carcere exanimati sunt? Quid item opus est referre numerum confessorum qui postea superfuerunt? Hæc enim quicun-

πληρέστατα διαγνῶναι, μετὰ χεῖρας ἀναλαβόντι τὸ σύγγραμμα, ὃ καὶ αὐτὸ τῇ τῶν μαρτυρίων συναγωγῇ πρὸς ἡμῶν, ὡς γοῦν ἔφην, κατείλεκται.

que voluerit, cuncta poterit plenissime cognoscere ex ipsius epistolæ lectione, quam quidem nos, ut supra monuimus, in passionibus martyrum a nobis collectis integram inseruimus.

De alia quadam Fratrum in Gallia Epistola Hæc Eusebius cap. 3.

Τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Μοντανὸν καὶ Ἀλκιβιάδην καὶ Θεόδοτον, περὶ τὴν Φρυγίαν ἄρτι τότε πρῶτον τὴν περὶ τοῦ προφητεύειν ὑπόληψιν παρὰ πολλοῖς ἐκφερομένων· πλεῖσται γὰρ οὖν καὶ ἄλλαι παραδοξοποιΐαι τοῦ θείου χαρίσματος εἰσέτι τότε κατὰ διαφόρους ἐκκλησίας ἐκτελούμεναι, πίστιν παρὰ πολλοῖς τοῦ κᾀκείνους προφητεύειν παρεῖχον· καὶ δὴ διαφωνίας ὑπαρχούσης περὶ τῶν δεδηλωμένων, ῾ΑΥΘΙΣ οἱ κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφοί, τὴν ἰδίαν κρίσιν καὶ περὶ τούτων, εὐλαβῆ καὶ ὀρθοδοξοτάτην ὑποτάττουσιν· ἐκθέμενοι καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς τελειωθέντων μαρτύρων διαφόρους ἐπιστολάς· ἃς ἐν δεσμοῖς ἔτι ὑπάρχοντες, τοῖς ἐπ' Ἀσίας καὶ Φρυγίας ἀδελφοῖς διεχάραξαν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἐλευθέρῳ τῷ τότε Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ, τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἕνεκα πρεσβεύοντες.

Ceterum cum Montanus et Alcibiades ac Theodotus, nunc primum in Phrygia opinione hominum tanquam Prophetæ celebrari cœpissent (multa quippe divinæ gratiæ miracula in pluribus ecclesiis etiam tum fieri solita, fidem plurimis faciebant eos quoque prophetare) cumque illorum hominum causa dissensio orta esset, qui in Gallia erant fratres, privatum de his judicium suum, religiosum inprimis et cum recta fide consentiens, rursus eidem epistolæ subjunxerunt, prolatis interfectorum apud se martyrum variis epistolis, quas illi dum in vinculis adhuc essent, partim ad fratres in Asia et Phrygia degentes, partim ad Eleutherum Romanæ urbis episcopum scripserant, pro pace ecclesiarum quasi legatione fungentes.

ANNOTATIONES

IN EPIST. VIENNEN. ET LUGDUNEN.

P. 295. l. 6. Οἱ ἐν Βιέννῃ &c.] Celebris hæc epistola, quam integram possederat liber martyriorum Eusebianus, ab Œcumenio in *Comment.* suo *in Ep. prior. D. Petri* cap. iii. p. 149. ed. Veron. S. Irenæo satis aperte tribuitur. Aitque se arbitrari Hen. Valesius, ejus auctorem fuisse Irenæum, eo tempore Lugdunensis ecclesiæ membrum. Quin Valesio habes hac de re consentientem Cavium in *Vitt. PP. Apostol.* Dodwellum *Dissert.* vi. *in Irenæum* §. 23. Massuet. *Dissert. in Irenæum* ii. Art. 3. et alibi, Basnag. *Annal.* vol. ii. p. 168. multosque alios fortasse, nam asserit Cavius *Hist. Lit.* vol. I. *in Irenæo*, idem sentire de hac re omnes pene eruditos. Cum vero epistolæ hujus disertissimæ, quæ nomine ecclesiæ Viennensis et Lugdunensis conscripta est, auctorem Irenæum esse, neque Eusebius neque Hieronymus affirmaverit, eandem, adhuc apud editum Irenæum haud positam, iis scriptis, quæ ego colligo, addendam censui. Memini insuper, scribere ipsum quoque Irenæum, L. 2. cap. 13. *adv. Hæreses, nescire se apud Celtas commorantem orationis artem et elegantiam,* serio, sed verecundius fortasse, id professum.

Singularem epistolæ præstantiam uno ore testantur omnes; aliis autem viris magnis, ut verbi causa Josepho Scaligero, prætermissis unum sisto Valesium, qui in Epistola ad Clerum Gallicanum Hist. Eusebii præmissa hæc scribit; "Epistolam "Viennensium ac Lugdunensium statim proferemus, quod "pulcherrimum est atque vetustissimum totius ecclesiæ in hoc "genere monumentum. De cujus laudibus cum multa jam "dicta sint a multis, nemo tamen pro illius dignitate hac-"tenus est locutus. Adeo ejus epistolæ meritum ac pondus

"omnem dicendi vim superat. Atque id fatebuntur quicun-"que eam sæpius legerint. Quo plus enim legitur, eo semper "videtur esse præstantior." Hæc Valesius. Memorata est epistola in *Passione SS. Epipodii et Alexandri* his verbis. *Post vastissimam martyrum stragem et sævientium passionum crudelitatem, de qua etiam Christi famuli, quos tunc illustrissimæ urbes Vienna et Lugdunum tenebant, ad ecclesias Asiæ et Phrygiæ scripta miserunt, cum pæne ad integrum Christi nomen a gentilibus crederetur extinctum; per proditionem domesticam Epipodius et Alexander occulte operam dare Catholico fidei cultui Præsidi nuntiantur. Acta Mart.* a Theod. Ruinarto edit. §. ii. p. 74. ed. Amst. Ut Eusebii editiones taceam, editum est quod restat epistolæ, sed ex Rufini Latina interpretatione tantum, a Godf. Henschenio in *Actis Sanctor.* tom. I. Junii mens. p. 162. seqq. et ab eodem Ruinarto ubi supra p. 74. et seqq. quem ego imitatus, epistolæ quod servatum est in sectiones divisum exhibui, quo melius legentium commodis consuleretur. Idem hoc fecisse nunc video Gallandium, qui in vol. primo *Bibliothecæ* suæ *PP.* hanc epistolam, sicut Martyrum Lugdunensium Fragmentum illud, una cum Valesii notis collocavit, additis aliis quibusdam observationibus ex Ruinarto Readingiique ed. Eusebiana petitis. In *Memor.* autem *Ecclesiast.* tom. iii. de his egit fragmentis accommodate ad ordinem temporis Tillemontius.

Quod ad annum attinet, quo hæc Gallicana vexatio exarserit, contigisse eam anno imperii Antonini Veri 17. tradit, ut videbis, Eusebius in hujus lib. quinti principio, ubi consulendus est Valesius. Auctor quoque *Passionis*, quam modo memoravi, *SS. Epipodii et Alexandri*, vel eundem annum, vel in codicibus nonnullis *decimum octavum*, habet. Ad hæc contra illos, qui ad annum 7. ejusdem imperii horum martyrum triumphos, fide nixi Chronici Eusebii, quod Historiæ ejus hac in parte adversatur, signare velint, multa nova argumenta attulit Moshemius, *Observ. Sacr. et Histor.* lib. I. cap. 3. §. x. et seqq. vexationem istanc anno Christi 177. attribuens, qui annus est 17. Antonini Imp. Ceterum hæc verba Eusebius fragmentis præmisit initio lib. v. Ὁ *μὲν οὖν τῆς* Ῥωμαίων *ἐκκλησίας ἐπίσκοπος Σωτὴρ ἐπὶ ὄγδοον ἔτος ἡγησάμενος, τελευτᾷ τὸν βίον· τοῦτον δωδέκατος ἀπὸ τῶν ἀποστόλων* Ἐλεύθερος *διαδέχεται·*

ἔτος δ' ἦν ἑπτακαιδέκατον αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Οὐήρου, ἐν ᾧ κατά τινα μέρη τῆς γῆς σφοδρότερον ἀναῤῥιπισθέντος τοῦ καθ' ἡμῶν διωγμοῦ ἐξ ἐπιθέσεως τῶν κατὰ τὰς πόλεις δήμων, μυριάδας μαρτύρων ἀνὰ τὴν οἰκουμένην διαπρέψαι στοχασμῷ λαβεῖν ἔνεστιν, ἀπὸ τῶν καθ' ἓν ἔθνος συμβεβηκότων· ἃ καὶ γραφῇ τοῖς μετέπειτα παραδοθῆναι, ἀλήστου μνήμης ὡς ἀληθῶς ἐπάξια ὄντα, συμβέβηκε. τῆς μὲν οὖν περὶ τούτων ἐντελεστάτης ὑφηγήσεως τὸ πᾶν σύγγραμμα, τῇ τῶν μαρτυρίων ἡμῖν κατατέτακται συναγωγῇ· οὐχ ἱστορικὴν αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ διδασκαλικὴν περιέχον διήγησιν. ὁπόσα γέτοι τῆς παρούσης ἔχοιτο πραγματείας, ταῦτ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀναλεξάμενος παραθήσομαι. ἄλλοι μὲν οὖν ἱστορικὰς ποιούμενοι διηγήσεις, πάντως ἂν παρέδωκαν τῇ γραφῇ πολέμων νίκας· καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν· στρατηγῶν τε ἀριστείας, καὶ ὁπλιτῶν ἀνδραγαθίας, αἵματι καὶ μυρίοις φόνοις, παίδων καὶ πατρίδος καὶ τῆς ἄλλης ἕνεκεν περιουσίας μιανθέντων. ὁ δέ γε περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτεύματος διηγηματικὸς ἡμῖν λόγος, τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς τῆς κατὰ ψυχὴν εἰρήνης εἰρηνικωτάτους πολέμους· καὶ τοὺς ἐν τούτοις ὑπὲρ ἀληθείας μᾶλλον ἢ πατρίδος· καὶ μᾶλλον ὑπὲρ εὐσεβείας ἢ τῶν φιλτάτων ἀνδρισαμένους, αἰωνίαις ἀναγράψεται στήλαις· τῶν εὐσεβείας ἀθλητῶν τὰς ἐνστάσεις, καὶ τὰς πολυτλήτους ἀνδρίας, τρόπαιά τε τὰ κατὰ δαιμόνων, καὶ νίκας τὰς κατὰ τῶν ἀοράτων ἀντιπάλων, καὶ τοὺς ἐπὶ πᾶσι τούτοις στεφάνους, εἰς αἰώνιον μνήμην ἀνακηρύττων. Γαλλία *μὲν οὖν ἡ χώρα ἦν, καθ' ἣν τὸ τῶν δηλουμένων συνεκροτεῖτο στάδιον· ἧς μητροπόλεις ἐπίσημοι καὶ παρὰ τὰς ἄλλας τῶν αὐτόθι διαφέρουσαι βεβόηνται,* Λούγδουνος *καὶ* Βίεννα, *δι' ὧν ἀμφοτέρων τὴν πᾶσαν χώραν πολλῷ τῷ ῥεύματι περιῤῥέων ὁ* Ῥοδανὸς *ποταμὸς διέξεισι. τὴν οὖν περὶ τῶν μαρτύρων γραφὴν, αἱ τῇδε διαφανέσταται ἐκκλησίαι, ταῖς κατὰ τὴν* Ἀσίαν *καὶ* Φρυγίαν *διαπέμπονται· τὰ παρ' αὐταῖς πραχθέντα, τοῦτον ἀνιστοροῦσαι τὸν τρόπον. παραθήσομαι δὲ τὰς αὐτῶν φωνάς.* ΟΙ ἘΝ ΒΙΕΝΝῌ ΚΑΙ ΛΟΥΓΔΟΥΝῼ &c. &c. *Igitur Sotere Romanæ urbis episcopo post octavum episcopatus annum vita functo duodecimus ab apostolis Eleutherus in ejus locum successit. Annus tunc agebatur septimus decimus imperii Antonini Veri. Quo tempore cum in nonnullis terrarum partibus violentior adversus nostros persecutio commota esset ex incursione popularium, innumerabiles prope martyres per universum orbem enituisse, ex iis quæ in unica provincia contigerunt, conjicere est. Quæ quidem utpote immortali memoria dignissima, literarum monumentis commendata et ad*

posteros transmissa sunt. Et acta quidem ipsa quibus plenissima harum rerum narratio continetur, in opere de martyribus integra a nobis inserta sunt: Ex quibus non solum cognitio rerum gestarum, verum etiam documenta pietatis percipi possunt. Quæcunque tamen ad institutum nostrum spectare mihi visa sunt, ea inpræsentiarum seligens, hic apponam. Ac ceteri quidem historiarum scriptores, nihil aliud fere monumentis suis prodiderunt, quam bellicas victorias, et erecta de hostibus victis tropæa; ducum res præclare gestas, fortia militum facta, qui pro patria, pro liberis ac fortunis suis, manus suas sanguine et infinita hostium cæde commaculaverant. At nos qui sacræ cujusdam ac divinæ reipublicæ historiam narramus, pacatissima quædam bella pro spiritali pace suscepta, eosque qui in hujusmodi bellis pro veritate ac religione potius quam pro patria ac liberis fortiter decertarunt, immortalibus literarum monumentis mandabimus: Athletarum pro pietate pugnantium constantiam, et in perferendis multiplicibus tormentis fortitudinem, tropæa adversus Dæmones statuta, partas ex invisibilibus hostibus victorias, coronas denique ad perpetuam posteritatis memoriam prædicantes. Porro regio ipsa in qua stadium ad hæc quæ dixi certamina constitutum fuit, Gallia vocatur. In hac duæ præ ceteris insignes præstantesque urbium matres celebrantur, Lugdunum ac Vienna: quarum utramque permeat Rhodanus, universam regionem præcipiti cursu circumfluens. Igitur nobilissimæ horum locorum ecclesiæ commentarium de passione martyrum suorum ad ecclesias Asiæ Phrygiæque miserunt, ea quæ apud se gesta erant, hoc modo commemorantes. Ipsa enim verba non gravabor apponere. SERVI Christi qui apud Viennam et Lugdunum, &c. &c.

P. 295. l. 6. Οἱ ἐν Βιέννῃ καὶ Λουγδούνῳ &c.] Duplex hic quæstio oritur. Prima, cur hæc epistola scripta sit conjunctim a duabus ecclesiis, Viennensi ac Lugdunensi. Altera, cur Galli Græce scribant ad ecclesias Asiæ et Phrygiæ, et ad Eleutherum Romanæ urbis episcopum. Quod ad primam attinet, hoc idcirco factum existimo, quod ecclesiæ Viennensium ac Lugdunensium, non modo loci vicinitate, sed etiam mutui amoris vinculo conjunctæ erant. Et cum in eadem persecutione simul decertassent, epistolam de suis martyribus simul et conjunctim scripserunt. Ad hæc utraque provincia sub unius Præsidis jurisdictione, tunc quidem temporis videtur

fuisse; ut ex eo conjicitur, quod tam Viennenses quam Lugdunenses, ob fidem Christi a Præside comprehensi et damnati esse dicuntur in hac epistola. Hæ igitur causæ sunt, cur conjunctim scripserint Viennenses et Lugdunenses. Nam quod suspicati sunt quidam, unum tunc fuisse episcopum Viennæ atque Lugduni, id ex hac ipsa epistola facile refellitur, quæ Pothinum episcopum Lugduni fuisse dicit, non item Viennæ. Porro Lugdunenses honoris causa Viennensium nomen præponunt, cum tamen ipsi Lugdunenses epistolam scribant de iis quæ Lugduni gesta fuerant. Vetustati quoque et nobilitati Coloniæ Viennensium id tributum videri potest. Quod vero ad secundam quæstionem attinet; ex ipsa epistola discimus plurimos fuisse Græcos in ecclesia Lugdunensi, cujusmodi fuit Attalus et Alexander Phryges, et Alcibiades oriundus item ex Phrygia, ut opinor: Irenæus quoque oriundus erat ex Asia, et Polycarpum Smyrnæ audierat una cum Florino admodum puer, ut ipse testatur. Pothini quoque episcopi vel nomen ipsum, Græcam originem designat. Proinde non mirum est, si qui ex Asia in Gallias venerant, fratribus suis in Asia constitutis de rebus suis scribant: a quibus, ut credibile est, epistolam illam de martyrio Polycarpi et aliorum, prius accepissent. Hujus autem epistolæ auctorem fuisse arbitror Irenæum; qui quidem eo tempore ecclesiæ Lugdunensis erat presbyter. VALESIUS. At vero Tillemontius *Mem. Eccl.* tom. iii. in Mart. Lugd. not. 2. qui dubitat, utrum hæ provinciæ Viennensis et Lugdunensis sub uno præfecto tunc quidem agerent, nos admonet, duas illas fuisse, quæ proprios sibi præfectos haberent. De variis autem præsidum generibus confer Valesium infra. Ceterum etsi mutui amoris vinculo tunc temporis conjuncti sunt Christiani Viennenses et Lugdunenses, quanto odio non multo prius in se invicem cives duarum istarum urbium flagravissent, nos nescire haud sinit Tacitus lib. I. *Hist.* cap. 65. *Veterem*, inquit, *inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum accenderat, multæ invicem clades crebrius infestiusque, quam ut tantum propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat, multus contra in Viennenses honor, unde æmulatio et invidia, et uno amne discretis connexum odium.* Et post vidi Petrum De Marca docentem in *Dissert.*

sua *ad Concilium Claromantanum sub Urbano II.* honoris prærogativam in ordine civili tunc Viennæ competiisse præ Lugduno ex instituto Galbæ; idemque discrimen inductum esse etiam in ecclesiasticam dispositionem; quod ex subscriptionibus Concilii Arelat. I. habiti anno 314. comprobat. Monet quoque clarissimus præsul, deberi exordia ecclesiæ Lugdunensis Pothino episcopo, qui eam in regionem a Polycarpo Smyrnæ in Asia episcopo, beati Joannis apostoli discipulo missus est, ut lib. I. *Historiæ Francorum* cap. 24. docet Gregorius Turonensis, qui antiquitates illius ecclesiæ perspectas habuerat, per aliquod tempus in ea urbe moratus cum Nicetio episcopo Lugdunensi avunculo suo. Vid. De Marca §. cx. p. 559. tom. x. *Concil.* ex edit. Labbe et Cossart. De quæstione autem, utrum unus an duo tunc extiterint harum urbium episcopi, consulenda est nota inferius sita.

P. 295. l. 14. *ἐνθάδε*] *ἐνταῦθα ed. Steph.* Stroth. Nunc addit Burtonus *codd. MSS. Paris. utrumque.* Paulo supra *Nicephorus* *δοῦλοι τοῦ* Χριστοῦ pro *δοῦλοι* X. et *καὶ* Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ *τοῦ* Κυρίου *ἡμῶν*, pro *καὶ* Χριστοῦ Ἰησοῦ *τοῦ* Κυρίου *ἡμῶν*.

P. 296. l. 4. *οἰκιῶν*] Christophorsonus *ædificia publica* interpretatur, quod non probo, *οἰκίαι* enim nonnisi de privatis domibus dicuntur, a quibus tum arcebantur Christiani, id est ab ædibus amicorum, propinquorum, opificum. Neque enim assentior Rufino, qui Christianos in suis ipsorum domibus habitare prohibitos existimavit. Valesius. Nuper quidem cl. Olshauseno visum est annotare, sine dubio intelligi debere ædificia publica, *Hist. Eccl. Vet. Monument. Præcipuæ,* p. 56. Sed Valesii interpretamentum mihi magis placet.

Ibid. l. 5. *ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου φαίνεσθαι ἡμῶν τινὰ*] *καθόλου* pro *τὸ καθόλου* et *τινὰ ἡμῶν MS. Norfolc.*

Ibid. l. 9. *ἐῤῥύετο· ἀντιπαρέτασσε δὲ*] *ἐῤῥώννυντο· ἀντιπαρετάσσετο δὲ Niceph.* Stroth. *ἐρύετο* Burtono referente *Cod. Par.* I.

Ibid. l. 11. *ὁμόσε ἐχώρουν αὐτῷ*] *αὐτῷ* deest in *Steph.* et *Niceph.* Stroth. Adde *MS. Norfolc.* et nunc, teste Burtono, *codd. Reg. Paris. utrumque* et *Venet.* De ipsa phrasi vide Pearsonium allatum supra ad DIONYSIUM COR. pag. 192.

Ibid. l. 13. *τὰ πολλὰ ὀλίγα ἡγούμενοι*] *Multa pauca esse ducentes.* Vertitque Musculus, *multa pro modicis ducentes.*

Ibid. l. 14. *ὄντως ἐπιδεικνύμενοι*] Deest *ὄντως* in ed. R. Steph.

Codex Medicæus adverbium addit hoc modo ὄντως ἐπιδεικνύμενοι. Neque aliter codex Maz. Fuk. et Savilianus. VALESIUS. Addit Strothius *Codicis Venet.* et *Christoph. Lectt. Nicephorumque*, notat vero habere *Bongarsii Lectt.* in ed. Genev. οὕτως. Denique legisse ὄντως videtur ex interpretatione sua *Rufinus*, quod etiam additum est a Scaligero *ad oram edit. Steph. in Biblioth.* Leidensi. Sed omissum illud esse in *codd. Paris.* et *Norf.* refert Burtonus.

P. 296. l. 15. ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς] Abest a *Nicephoro*. Mox legitur, σωρηδὸν πανδημεὶ τὰ ἐπιφερόμενα ἀπὸ τοῦ ὄχλου. STROTH.

Ibid. l. 17. ἐπιβοήσεις] Habet καὶ ἐπ. *MS. Savil.* seu *Bodl.* Mox abest καὶ συρμοὺς a *MS. Norfolc.*

P. 297. l. 2. καὶ συγκλείσεις] Non possum probare interpretationem Langi et Christophorsoni, qui συγκλείσεις carceres vertunt. Hic enim primo loco recensentur injuriæ et mala, quæ a conferta populi multitudine inferebantur Christianis. In quibus carcer locum habere non potest. Judicum quippe, non populi erat, reos carceri mancipare. Rectius ergo Rufinus vertit, *concludi. Sed et verberari*, inquit, *se ab illis, ac lapidari, et concludi, patienter accipiebant.* Gentiles enim Christianos intra domos suas concludebant, dum a foro et balneis eos arcerent, nec in publicum prodire sinerent, ut supra dictum est. Infra tamen συγκλείσεις pro carcere sumuntur. VALESIUS. Nescit vocem συγκλείσεις Scaligeri MS.

Ibid. l. 5. τῶν προεστηκότων τῆς πόλεως ἐξουσιῶν] Magistratus municipales intelligit, qui etiam duumviri dicebantur. Quamvis autem ἐξουσίας seu potestatis vocabulum, fere de majoribus judicibus dici solet, qui habent jus gladii, ut docet Ulpianus in titulo de jurisdictione, et de verborum significationibus, tamen de magistratibus etiam municipalibus usurpatur, qui habebant modicam coërcitionem, ut loquuntur jurisconsulti. Sic apud Juvenalem, *Gabiorumque esse potestas.* Infra ubi de Pothino, πολιτικαὶ ἐξουσίαι dicuntur. VALESIUS.

Ibid. l. 7. ἕως τῆς τοῦ ἡγεμόνος παρουσίας] *Præsidem* vertit Rufinus: quæ vox generalem habet significationem, perinde ac Græca. Omnes enim provinciarum rectores ita appellantur, seu procuratores sint, seu proconsules, seu legati Cæsaris. Dubitari itaque merito potest, cujusmodi hic fuerit rector provinciæ Lugdunensis. Equidem existimo legatum Cæsaris fuisse.

Movet me primo, quod hic mentio fit tribuni militum. Id enim optime convenit legato Cæsaris, qui rem militarem curabat. Deinde in veteri inscriptione quam refert Gruterus pag. 427. legatus Imp. Nervæ Trajani Cæsaris Aug. provinciæ Lugdunensis nominatur. Denique Spartianus in Severo, Lugdunensem provinciam, per legatos Cæsaris administratam fuisse imperante M. Antonino testatur. Sic enim scribit de Severo. *Deinde provinciam Lugdunensem legatus accepit.* Ac fortasse in hac Lugdunensium epistola Severus intelligitur. Fuit enim legatus provinciæ Lugdunensis sub Marco. Sed et Junius Blæsus, quem rectorem Galliæ Lugdunensis vocat Tacitus in primo historiarum, legatus fuit. Argumento est legio Italica et ala Taurina Lugduni tendens, quas regebat Blæsus. Fuit etiam Vitrasius Pollio legatus provinciæ Lugdunensis temporibus Imp. Hadriani, ut patet ex lege 15. D. de excusationibus. Valesius. Addidit Lardnerus in *Testimon. Judaic. et Ethnicis*, vol. ii. cap. 15. p. 197. locum Dionis Cassii p. 1243. ed. Reimar. in quo memoratur Severi Lugdunense imperium; aitque censuisse Fr. Balduinum *Edict. Princ. Roman. De Christianis* (p. 97. ed. Lips.) rexisse legatum hanc provinciam Septimium Severum, qui postea imperator fuit, dum hæc de Christianis sumerentur supplicia. Habet ἕως τοῦ ἡγέμονος τῆς π. *MS. Savil.* seu *Bodl.* Nunc addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket.*

P. 297. l. 10. Οὐέττιος Ἐπάγαθος] De quo Gregorius Turonensis in libro primo historiæ Ecclesiasticæ cap. 29. Et rursus cap. 31. de Ecclesia Bituricensi loquens sic habet. *Leucadium quendam primum Galliarum Senatorem, qui de stirpe Vetii Epagathi fuit, quem Lugduno passum pro Christi nomine superius memoravimus, repererunt.* Qui locus aperte ostendit, Epagathum nobilitate generis inter Lugdunenses eminuisse. Sed et epistola ipsa id satis superque testatur his verbis, καὶ γὰρ ἦν ἐπίσημος. Porro hujus martyris nomen cum duplici τ scribi debet, ut habet codex Maz. et Fuketianus. Etenim nomen Romanum est Vettius apud Ciceronem et Juvenalem; idque pronomen fuit Prætextati. Certe in manuscripto Rufini codice Vettius Epagathus dicitur. Valesius. Si mittas edit. Romanam Cacciarii, ubi ex MStis Vaticanis positum est *Vectius Epagathus*, quod et præstat veterrimus penes me MStus,

corrupte lectum fuerat in Rufino edito *Vectius*, vel *Vetius*, *Pagathus*. Extat autem *Vetius Epagathus* in codice scripto Rufini Hist. qui in Collegio S. Magdalenæ Oxonii servatur. Et *Vetius* quidem cum simplici τ exhibent Eusebii *ed. Steph. MStusque Nicephorusque* et *Gregorius Tur.* sed cum ceteris Valesii codicibus consentit *MS. Bodl.* seu *Savil.* et, nunc teste Burtono, *codd. Par.* 1. *Venet. Florentinique.* Habet vero γὰρ ἅγιος pro Οὐέττιος *codicis Norfolc.* collatio mihi ab amico missa, ubi proxime post ita scribitur, εἷς ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἀδελφῶν ἐς πλήρωμα.

P. 298. l. 2. καὶ αὐτὸς] Omittit καὶ *MS. Norfolc.* nec male, habetque infra l. 5. ἀνεχομένου pro ἀνασχομένου. Sequitur καὶ αὐτὸς inferius, quod tamen, sicut supra ἀξιώσεως, *Scaligeri MS.* omisit.

Ibid. l. 10. παράκλητος Χριστιανῶν χρηματίσας] Male Christophorsonus hunc locum interpretatus est, quasi Epagathus exinde ab omnibus vocatus fuerit patronus Christianorum. Nostram autem versionem confirmat Rufinus, et quæ sequuntur verba, ἔχων δὲ παράκλητον, &c. quæ stare omnino non possunt, nisi ita interpreteris ut fecimus. Valesius. Rufinus vetus interpres habet, *Tanquam advocatus, inquit*, (h. e. ait præses), *Christianorum, et ipse vinctorum numero societur.* Male ex antecedentibus repetitum est καὶ αὐτὸς ante vocem παράκλητος in *Cod. MS. Bodl.* et ad marg. duorum editionis Steph. exemplarium *Jonesiani Bibliothecæque Bodl.* Nunc addit Burtonus *codd. Med. Maz.* et *Fuket.* Paulo post omittitur articulus ante παράκλητον in eodem *MS. Bodl.* seu *Savil.* Additque *MS. Norf.* Burtonus, cui placuit omissio.

Ibid. l. 11. πλεῖον τοῦ Ζαχαρίου] Jam supra Epagathum comparavit cum Zacharia Sacerdote, de quo Lucas in evangelio cap. i. Iterum nunc alludit ad verba quæ leguntur in fine dicti capitis. *Et Zacharias repletus est Spiritu sancto.* Porro Spiritus S. παράκλητος dicitur in evangelio, id est, *advocatus*, quia scilicet postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, ut ait apostolus. Ita Tertullianus in libro de Jejuniis, de Spiritu sancto loquens, *qua paracletus id est advocatus, ad exorandum judicem, hujusmodi officiorum remedia mandabat.* At Rufinus cum hæc non intelligeret, ita vertit. *Ille vero habens in se advocatum pro nobis Jesum, hoc nomine meruit honorari:*

sancti presbyteri Zachariæ, qui erga sanctos plenitudinem caritatis ostenderat, secutus exemplum. Quæ prava Rufini interpretatio, occasionem erroris præbuit Adoni Viennensi, et Usuardo, et Notkero, qui in suis martyrologiis quadraginta et octo martyrum Lugdunensium nomina recensentes, Zachariam presbyterum secundo loco nominant, post Pothinum Lugdunensem episcopum. Qui si Græcum hujus epistolæ exemplar consuluissent, animadvertissent profecto, Ζαχαρίαν πρεσβύτερον hic dici, non Zachariam presbyterum Lugdunensis ecclesiæ, sed Zachariam sacerdotem, patrem Joannis Baptistæ. Quem quidem Lugdunenses in hac epistola πρεσβύτερον, id est Seniorem appellant, Epagathum juvenem ei comparantes. Ceterum hic error Adonis et reliquorum in Zachariæ martyris nomine, facit ut dubitem de ceteris nominibus martyrum Lugdunensium, quæ ab illis ibidem relata sunt. VALESIUS. Vocem πλεῖον abesse a quibusdam MSS. notatum est ad *marg. exemplaris* illius *Jonesiani:* et locum aliter in Græcis scriptum fortasse invenit Rufinus. Abfuisse voces τὸ πνεῦμα *a duobus scriptis Florentinis* et πνεῦμα *a cod. Veneto* nunc patet; dum ait Burtonus, nullum se invenisse codicem, in quo omittatur vox πλεῖον præter *Paris.* 1. et suspicari se Eusebium scripsisse; ἔχει δὲ παράκλητον ἐν ἑαυτῷ πλεῖον τοῦ Ζαχαρίου. Sic ille. Ceterum monet Cacciari, Rufini editor, ægre colligi posse ex ejusdem textu Zachariam hunc pro martyre Lugdunensi haberi; quærens in Præfatione sua, unde Valesio in mentem venerit, Zachariam a Rufino Lugdunensem martyrem esse factum, quod in limine Eusebii sui objecerat Rufino Valesius, atque insuper illum hoc loco errandi occasionem aliis præbuisse dixerat.

P. 298. l. 12. τοῦ πληρώματος τῆς ἀγάπης] Alludit ad illud Servatoris nostri dictum in evangelio. *Majorem caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat pro fratribus suis.* VALESIUS.

Ibid. l. 14. Χριστοῦ] τοῦ Χριστοῦ *MS. Norfolc.* Hæc, ἦν γὰρ καὶ ἔστι γνήσιος Χριστοῦ μαθητής, sicut Ignatiana illa, τότε ἔσομαι μαθητὴς ἀληθῶς (*verus* Vet. Interp.) τοῦ Χριστοῦ, ὅτε οὐδὲ τὸ σῶμά μου ὁ κόσμος ὄψεται, *Ep. ad Rom.* §. 4. cum istis Christi verbis confert Pearsonius in *Vind. Ignat.* P. ii. c. 9. p. 114. *Si quis venit ad me, et non odit animam suam, non potest meus esse discipulus*, iterumque, *Qui non bajulat crucem*

suam et venit post me, non potest meus esse discipulus. Proxime post indicari *Apoc.* xiv. 4. verbis illis, ἀκολουθῶν τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ, Strothius notavit.

P. 298. l. 16. διεκρίνοντο] Metaphora videtur esse ab athletis, qui antequam certamen inirent, examinari solebant ac probari, utrum ingenui, utrum ætatis athleticæ essent. Et ii quidem qui ad certamen admittebantur, dicebantur εἰσκρίνεσθαι. Qui autem repudiabantur, ἐκκρίνεσθαι. Examen autem ipsum vocabatur διάκρισις, ut ex hoc loco colligo. Plena certe est hæc epistola vocabulis a re athletica translatis. Quod et loci hujus lectio ipsa indicat, et nos infra ostendemus apertius. VALESIUS.

P. 299. l. 2. οἱ ἀνέτοιμοι] οἱ, quod ab *ed. Steph.* aberat, addideratque forsitan ex scriptis suis Valesius, respuit Strothius; sed cum Valesio, idque, opinor, recte, plerique consentiunt manuscripti. Abest vero a *Cod. Norf.* et, teste Burtono, a *codd. Reg.* et *Paris.* particula καὶ ante οἱ. Paulo ante deerat in *MS. Bodl.* verbum ἐγίνοντο.

Ibid. l. 4. ὧν καὶ ἐξέτρωσαν] In codice Regio legitur καὶ ἐξέτρωσαν, quod verbum mihi nequaquam negligendum videtur. Cum enim rarius sit et inusitatius quam ἐξέπεσον, facilius τὸ ἐξέτρωσαν mutatum est in τὸ ἐξέπεσον quam hoc in illud. ἐξέτρωσαν igitur hic passive sumitur pro ἐξημβλώθησαν. id est, abortivi facti sunt, excussi sunt, ἔκτρωμα ἐγένοντο. Quæ metaphora iterum usurpatur infra, ubi agitur de lapsis, (vid. p. 312.) VALESIUS. Recepit hoc ἐξέτρωσαν in contextum ante me Strothius pro ἐξέπεσον, ex *cod. Regio* et *Lectt. Venet.* quibus addas *MS. Norfolc.* et, referente Burtono, *codd. Florent. Venetumque.* Idem ad *oram* quoque *Genev. ed.* atque in *codice Castellano* extat.

Ibid. l. 5. πένθος] πάθος *Margines Genev. ed.* atque *exemplaris Jones.* STROTH. Mox deest τὰ ante δεινὰ in *MSS. Bodl.* et *Norf.*

Ibid. l. 13. ὥστε συλλεγῆναι ἐκ τῶν δύο ἐκκλησιῶν] Ex ecclesia scilicet Viennensi et Lugdunensi. Hæc autem verba inprimis notanda sunt, ex quibus manifeste apparet, Viennensem ecclesiam perinde ac Lugdunensem, suum tunc episcopum habuisse. Quippe ecclesia ab antiquis scriptoribus non dicitur, nisi matrix, quam cathedralem vocamus. Ado Viennensis in Chronico, Justum tunc temporis Viennensem episcopum fuisse

dicit, eundemque diuturno exsilio maceratum palmam martyrii retulisse. Porro verbum συλλεγῆναι Christophorsonus vertit *eximerentur*: Langus *deligerentur*. metaphora videtur esse a fructibus qui decerpuntur. VALESIUS. Mansuetus *Dissert.* ii. *in Iren.* Art. I. contra ostendere conatus est, nullum habuisse episcopum eo tempore Viennensem ecclesiam, sed a Lugdunensi episcopo fuisse rectam. Certe altum est silentium per totam epistolam de episcopo Viennensi, et favere videtur huic sententiæ locus, quem Massuetus adduxit, in lib. v. Eusebii *Hist.* c. 23. *Extat etiamnum*, ait Eusebius, epistola τῶν κατὰ Γαλλίαν παροικιῶν, ἃς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει. Porro de Gallia agens hoc monuit eruditissimus Bucherius in *Belg. Rom.* lib. viii. cap. 15; "Potuerunt ab initio binæ civitates ab uno "regi pontifice." neque aliter judicavit de re istac, si bene memini, Pearsonius in *Annalibus* suis *Cyprianicis*. Et conferas not. ad Canon. II. Concilii CPolitani in *Scripturam Eccles. Opusc.* vol. I. p. 419. Sed a Valesii stant partibus, idque fortasse rectius, Ruinartus *Act. Martyrum* p. 63. ed. Amst. et Lardnerus *Testim. Judaic. et Ethnic.* vol. ii. cap. 15. Ceterum verbis proxime sequentibus, πάντας τοὺς σπουδαίους, καὶ δι' ὧν μάλιστα συνεστήκει τὰ ἐνθάδε, clerum præcipue indicari nullus dubito, de quorum σπουδῇ fit mentio in canone penult. Neocæsariensis concilii.

P. 299. l. 17. πάντας ἡμᾶς] H. e. totam familiam, uxorem, liberos, servos. OLSHAUSEN.

P. 300. l. 2. Θυέστεια] Θυέστια *ed. Steph.* (Variare inter se MSStos, nunc refert Burtonus.) Vetus hæc adversus Christianos criminatio; quæ forsan inde originem traxit, quod ethnici inepte ac malitiose interpretarentur S. cœnæ apud Christianos usum. STROTH. Huc pertinet insignis Œcumenii locus in *Comm.* ejus in *Epist. Prior. D. Petri.* Καταλαλοῦντας δὲ εἰσάγει (sc. S. Petrus) ἡμῶν τοὺς ἐθνικούς. καὶ εἴτις βούλεται τοῦτο μαθεῖν, ἐκ τῶν Εἰρηναίῳ τῷ Λουγδούνου τῆς Κελτικῆς ἐπισκόπῳ, περὶ Σάγκτου καὶ Βλανδίνης τῶν μαρτύρων γραφέντων μάθοι ἂν ἀκριβῶς. ὡς δὲ διὰ βραχέων παραθέσθαι, ἔστι ταῦτα. Χριστιανῶν γὰρ κατηχουμένων δούλους Ἕλληνες συλλαβόντες, εἶτα μαθεῖν τι παρὰ τούτων δῆθεν ἀπόρρητον περὶ Χριστιανῶν ἀναγκάζοντες (deest aliquid) οἱ δοῦλοι οὗτοι μὴ ἔχοντες πῶς τὸ τοῖς ἀναγκάζουσι καθ' ἡδονὴν ἐρεῖν (ἐροῖεν), παρόσον ἤκουον τῶν δεσπο-

τῶν, τὴν θείαν μετάληψιν αἷμα καὶ σῶμα εἶναι Χριστοῦ, αὐτοὶ νομίσαντες τῷ ὄντι αἷμα καὶ σάρκα εἶναι, τοῦτο ἐξεῖπον τοῖς ἐκζητοῦσι. οἱ δὲ λαβόντες ὡς αὐτόχρημα τοῦτο τελεῖσθαι Χριστιανοῖς, καὶ δὴ τοῦτο τοῖς ἄλλοις Ἕλλησιν ἐξεπόμπευον. καὶ τοὺς μάρτυρας Σάγκτον καὶ Βλανδίναν ὁμολογῆσαι διὰ βασάνων ἠνάγκαζον. οἷς εὐστόχως Βλανδίνα ἐπαῤῥησιάσατο, πῶς ἂν, εἰποῦσα, τούτων ἀνάσχοιντο οἱ μηδὲ τῶν ἐφειμένων κρεῶν δι' ἄσκησιν ἀπολαύοντες; c. iii. p. 149. ed. Veron. p. 498. ed. Paris.

Videndum autem, annon hoc loco auctor Irenæum etiam ampliaverit, non tantum, uti ipse ait Œcumenius, cum breviaverit, ni potius loca quædam hujus longissimæ epistolæ excerpserit, quæ Eusebius reliquerat. Biblias interea simile non idem persecutoribus respondet, pag. 304, atque id, quod Blandinæ ab Œcumenio tribuitur, sed conveniente cum Œcumenio tam in nomine, quam in dicto, vetere interprete Rufino. Dum vero Bibliadem inter ceteros martyres Lugdunenses alii multi scriptores commemorarunt, eidem sanctæ mulieri, quæ quidem prius lapsa fuerat, nomine ejus in codice suo invento, assignavit quod hic narratur auctor opusculi, in regia bibliotheca Matritensi hodie servati, cujus titulus est; *Ἐκ τῆς Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐκκλησιαστικῆς περὶ τῶν κατὰ διαφόρους καίρους ἐν διαφόροις πόλεσι ἀθλησάντων ἁγίων μαρτύρων.* Hoc autem edidit Joannes Iriarte ejusdem bibliothecæ custos pagg. 548—552. *Catalogi* anno 1769. typis impressi. Etenim ille putabat hoc ipsum fuisse novum fragmentum Eusebianæ historiæ nondum editum, quod tamen nihil aliud est quam index sive synopsis martyriorum apud Eusebium commemoratorum, adjectione paucorum verborum semel atque iterum auctus.

De origine autem istarum calumniarum, cum *τῆς ἀνθρωποφαγίας*, tum vero aliorum facinorum, optime agit Robertus Turner. in libello Anglica lingua conscripto, cui titulus, *Causæ Calumniarum contra Christianos Primævos*, quemque capite quarto pag. 71—73. de verbis Œcumenii consulas. Et nunc adnotat nuperus Eusebii editor cl. Heinichenus p. 16. ortas fuisse criminationes istas ex scelestissimis Carpocratianorum, aliorumque Gnosticorum, ritibus ac cæremoniis, quibus cœnæ sacræ celebrationem fœdare consueverunt; vix superatis, ut ait, ab impio ritu paganorum ipsorum, quem descripsit Tholuch in *Neander Denkwürdig.* Tom. II. p. 129 seqq. p. 133.

seqq. Cum his autem Lugdunensium vocibus bene confert Athenagoræ illas cl. Gallandius in *Biblioth. PP.* Τρία ἐπιφημίζουσι ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθεότητα, Θυέστεια δεῖπνα, Οἰδιποδείους μίξεις. *Legat. pro Christ.* n. 3. al. 4.

Interea scripsit in eodem libello Athenagoras n. 35., quæ cum Lugdunensium in hac epistola narratione minus consentire videntur; Καί τοι καὶ δοῦλοί εἰσιν ἡμῖν, τοῖς μὲν καὶ πλείους, τοῖς δὲ ἐλάττους· οὓς οὐκ ἔστι λαθεῖν· ἀλλὰ καὶ τούτων οὐδεὶς καθ' ἡμῶν τὰ τηλικαῦτα οὐδὲ κατεψεύσατο. Ubi videndus editor Benedictinus, Justini M. locum, perinde atque hæc Lugdunensium, contrarium quid sonantia afferens. Hic vero fortasse nobis in memoriam revocandum esset, unam et alteram exceptionem non abrogare solere regulam, sed firmare; nisi contigisset, ut ex hoc ipso Athenagoræ loco sibi colligeret Moshemius, eo tempore scripsisse auctorem, quo de Lugdunensi vexatione rumor nondum percrebuerat; eodem enim anno, qui est 177, et scripsisse pro Christianis Athenagoram, et passos Gallos esse, aliunde ostendit. Vid. *Dissert. ad Hist. Eccl. Pertinent.* Vol. I. Diss. vi. §. 16. Similia autem his verbis Athenagoræ etiam apud Minucium Felicem, qui sæculo post sequente floruit, prolata videas. Ita enim ait Octavius ejus, *fabulas istas semper ventilari et nunquam vel investigari vel probari, nec tanto tempore aliquem existere, qui proderet, non tantum facti veniam, verum etiam indicii gratiam consecuturum.* cap. xxviii. p. 14. ed. Davis. Ad testes vero quod attinet, quos hoc loco memorat epistolæ auctor; servi isti, cum infideles extiterint, atque idcirco a visu mysteriorum Christianorum prohibiti fuissent; iidem tamen minis tormentorum territi, militibusque instigantibus, calumnias, quales a Judæis sub ipsa initia Christianismi, teste Origene lib. vi. *Contra Celsum*, de Christianis sparsæ sunt, ignorata veritate contra dominos suos instaurabant. Conferas quæ infra adnotantur ad Sect. v.

P. 300. l. 4. εἴτι τοιοῦτο] ἔν τι τ. *Gruteri Lectt.* STROTH. ἐστιν ὅτι τ. *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 7. δι' οἰκειότητα] Hæc vox non solum propinquitatem generis designat, sed etiam amicitiam ac benevolentiam. Interpres Nicephori etiam humanitatem addidit, non contentus necessitudinis vocabulo. VALESIUS.

P. 300. l. 8. καθ' ἡμῶν] Codex Regius ἐφ' ἡμῖν. Valesius. Addit ei Strothius *Marg. ed. Genev.* ego *MStum Norfolc.* a quo quidem codice abest τῷ ante Θεῷ. Nunc etiam commemorat Burtonus *codd. Parisinos Venetum* et *Flor.* 1. utrumque Florentinum nominat Jac. Gronovii penes me collatio.

Ibid. l. 14. τι τῶν βλασφήμων] Recte Rufinus blasphemiam adversus Christianorum religionem intelligit. Quod plane confirmatur verbis proxime antecedentibus καὶ δι' ἐκείνων. Cum enim servi Christianorum, metu cruciatuum perterriti, infanticidia et incestos concubitus de Christianis confessi essent, studebat Satanas, ut Christiani qui comprehensi fuerant ejusmodi calumnias in religionem nostram jactarent. Quippe judices omni tormentorum genere Christianos urgebant, ut Thyesteas quasdam cenas et incestos concubitus apud se peragi faterentur. Quo spectat illa vox Blandinæ, in mediis cruciatibus nihil aliud proloquentis quam Christiana sum: nihil apud nos mali geritur. Potest etiam illud καὶ δι' ἐκείνων, referri ad decem illos, qui initio persecutionis capti animum desponderant. Christophorsonus blasphemiam contra nomen Christi intelligere maluit. Valesius. Favent Rufinianæ illi vocis βλασφημίας interpretationi verba, quæ infra in pag. 304. de una ex lapsis nomine Bibliade, sed postea martyre, extant; Καὶ Βιβλιάδα δέ τινα μίαν τῶν ἠρνημένων, ἤδη δοκῶν ὁ διάβολος καταπεπωκέναι, θελήσας δὲ καὶ διὰ βλασφημίας κατακρῖναι ἦγεν ἐπὶ κόλασιν, ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ ἡμῶν ὡς εὔθραυστον ἤδη καὶ ἄνανδρον. vid. et pag. 302.

Ibid. l. 16. καὶ στρατιωτῶν] Rufinus vertit *officium*, *milites*. Nam Græca vox utrumque significat, tam officiales seu apparitores Judicum, quam milites: ut fusius ostensuri sumus ad libros de vita Constantini. Hic vero milites malim intelligere, cum supra mentio fiat tribuni militum. Valesius.

Ibid. εἰς Σάγκτον διάκονον ἀπὸ Βιέννης] Rufinus Sanctum diaconum Viennensem interpretatur: quod est ambiguum. Neque enim Sanctus fuit diaconus Viennensis ecclesiæ, ut quidam hac Rufini versione inducti existimarunt. Certe Lugdunenses in hac epistola id non dicunt: sed tantum affirmant illum Vienna oriundum fuisse. Fuit igitur hic Sanctus patria quidem Viennensis, diaconus autem Lugdunensis ecclesiæ. Valesius. Opinatus contra est David Dalrymple, vir nobilis,

qui quodcunque epistolæ apud Eusebium superest, in Anglicam vertit linguam, hunc fuisse diaconum Viennensis ecclesiæ, minoris enim momenti esse patriam ejus, quam locum, quo munus ecclesiasticum obiisset. Videoque simile quid in SERAPIONIS Fragmentis, quæ infra collocantur, Αἴλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἀπὸ Δεβελτοῦ ἐπίσκοπος, hoc est, Develti episcopus. Euseb. *H. E.* v. 19. Itidem sic signantur episcoporum nomina et urbes apud concilium Carthaginiense septimum sub Cypriano celebratum.

P. 301. l. 9. αὐτῇ] αὔτη *ed. Steph.* STROTH. Mox desunt verba καὶ παρεθῆναι in *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 17. διεῤῥωγότος] Ed. R. Steph. περιεῤῥωγότος. Codex Med. Fuk. Savil. et Maz. διεῤῥωγότος habent, quod magis placet. VALESIUS. Lectionem alteram habent *MS. Norfolc.* et *Nicephorus,* sed a Scaligero ad oram exempli sui edit. Steph. in biblioth. Leidensi διεῤῥωγότος rescripta est. Retinetque Heinichenus Valesii lectionem, revocantibus vero Stephanianam et Zimmermanno et Burtono, qui sex codices eam firmantes commemorat.

P. 302. l. 4. ἀναλγησία] Istiusmodi indolentiam in Theodoro martyre memorat Theodorit. *H. E.* lib. iii. cap. 11. et Foxus noster in Thoma Tomkins, cujus manum ardenti lucernæ immisit Bonnerus. Vid. Martyrolog. part. iii. p. 154. noviss. edit. W. LOWTH. Conf. §. 14. hujus Epist.

Ibid. l. 9. διὰ τὴν ἐπιμονὴν] Ed. R. Steph. ὑπομονήν. Amplector scripturam codicis Medicæi et Maz. Fuk. et Sav. in quibus legitur ἐπιμονήν. Id est ob assiduitatem et gravitatem tormentorum. Nam quod ex Gruteri libro proponitur ὑπερβολὴν, vanissima conjectura est. Paulo post, (p. 303.) ubi legitur ὁπότε μηδὲν εἶχον, codex Medicæus et Maz. Fuk. et Savil. vocem interserit hoc modo ὁπότε μηκέτι μηδὲν εἶχον. Quod est elegantius. VALESIUS. Ante Valesium ἐπιμονὴν in *quinque* aliis *codd.* inventum, *Christophorsoni in ed. Genev. Lectt.* prætulerant. Et μηκέτι illæ quoque *Gruteri Lectiones* interserebant. Quin et ὑπερβολὴν tanquam conjectura ad marg. *Castellani codicis* affertur. Proxime post ὑπακούσεσθαι παρ' αὐτοῦ *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 12. ὥστε μηδὲ τὸ ἴδιον κατειπεῖν ὄνομα] Similia videre est infra, libro de Martyribus Palæst. cap. ii. et in Passione

S. Felicis ad calcem Lactantii de mortibus Persecutorum edit. Oxon. et in Passione Tharaci, Probi, et Andronici apud Baronium ad ann. 290. n. 2, 7, 9. W. Lowth. Ad quæsita illa quod attinet, moris fuit, ut de omnibus hisce rebus judex reum interrogaret. Mox ἐρωτώμενα pro ἐπερωτώμενα *MS. Norfolc.*

P. 303. l. 5. οὐρανίου] ἐπουρανίου *ed. Steph.* Stroth. Sed in *exemplari* Scaligerano *editionis ed. Steph. quod in* Biblioth. Leidensi *extat*, per lineam subter ductam idem reprobatur. Post πηγῆς τῆς addunt *MS. Norfolc.* et Nicephorus. καὶ ante στεῤῥὸς *Christoph. Lectt.*

Ibid. l. 6. ἐκ τῆς νηδύος] Alludit ad cap. vii. ex Joannis evangelio, in quo legitur *Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Valesius.

Ibid. l. 9. συνεσπασμένον] *Contractum et incurvum* malim vertere, quam *distractum et divulsum*, ut initio verteram. Hoc enim esset διεσπασμένον. Contractum autem intelligo præ magnitudine tormentorum. Nam qui in eculeo torquebantur vehementius, caput incurvare cogebantur, ut docet Am. Marcellinus, cum ait, *vel sub eculeo caput incurvos, aut ictu carnificis torvi substravit.* Inepte Christophorsonus *contractum in rugas corpus* interpretatus est. Valesius. Confert cl. Heinichen, Eusebii editor nuperus, Xenophontis *Anab.* I. 5. 10. τὰς διφθέρας—συνῆγον καὶ συνεσπῶν, i. e. *contraxerunt.*

Ibid. l. 16. τῶν σωμάτων] Scribendum videtur τραυμάτων, ut legit Rufinus. Valesius. Recepit in Eusebium suum Zimmermannus.

P. 304. l. 1. ὁπότε οὐδὲ] ὅποτε γοῦν οὐδὲ *Gruteri Lectt.* et *Margo exemplaris Jonesiani.* Stroth. Addit nunc Burtonus *cod. Paris.* 1. *unum*que *de Florentinis.*

Ibid. l. 4. ἀνέκυψε] In ed. R. Steph. ἀνεκάλυψε. In codice Medicæo et Maz. Fuk. et Sav. et apud Nicephorum legitur ἀνέκυψε, quæ proculdubio vera hujus loci scriptura est. Opponitur enim ἀνέκυψε καὶ ἀνωρθώθη illis quæ supra dixerat de toto corpore Sancti diaconi contracto atque incurvato. Itaque hic locus superiorem expositionem nostram plane confirmat. Valesius. Habent ἀνέκυψε *Lectt.* quoque *Venet.* et *Christoph.* et *cod. Norfolc. MS. Scal.* atque *Margo exemplaris ed. Steph. quod in Bodleiana extat.* Et duos tantum codices *Regium* et *Paris.* 1. ἀνεκαλύψε exhibere notavit Burtonus.

P. 304. l. 9. *τινα μίαν τῶν ἠρνημένων*] Burtonus, eo quod omnes fere codices scripti vel *τινα*, vel *μίαν*, omiserint, *τινὰ* solum retinuit; malim ego, cum nulla causa esse videatur, cur alterutram vocem adderet alius quis præter ipsum auctorem, *μίαν τινὰ* pro edito *τινα μίαν*, servato *μίαν*, reponere. Displicet Heinicheno in *Supplemento Notarum* suarum Burtoni emendatio.

Ibid. l. 10. *δοκῶν ὁ διάβολος καταπεπωκέναι*] Ex *MS. Savil.* seu *Bodl.* articulum recepi, quod postea fecit Burtonus commemoratis præterea *MSS. Norf. Venet. Florentinisque. καταπεπτωκέναι MS. Norf.*

Ibid. l. 11. *διὰ βλασφημίας*] Christophorsonus blasphemiam adversus Christum intellexit. Videndum tamen est, ne hic quoque blasphemia adversus religionem Christianorum intelligatur. Certe quæ sequuntur verba id penitus evincunt. Sequitur enim *ἀναγκάζων εἰπεῖν τὰ ἄθεα περὶ ἡμῶν.* Porro hæc mulier in MS. Maz. ac Med. *βιβλιὰς* dicitur non *βίβλις*. sic etiam vocatur in Fuk. Rufinus hanc cum Blandina videtur confudisse gravi errore. Valesius. Ex cod. Regio *βίβλιδα* posuerat *ed. Steph.* quam quidem nominis scripturam habent et Gregorius Tur. *De gloria Mart.* c. 49. et Martyrologi. Adde nunc *cod. Norf.* Sed alteram lect. firmant *MS. Steph. Marg. ed. Genev. Codexque Bodl.* seu *Savil.* Qua vero ratione inductus Rufinus hæc omnia ad *Blandinam* detorserit, nescio, nisi si hocce nomen in codice suo pro *Bibliade* scriptum invenerit. Vid. supra p. 307. Omisit interea Rufinus verba de lapsu hujus fœminæ, quæ, ut monuit cl. Olshausen. *Vet. Monument.* p. 63. in Blandinam cadere non poterant. Obscurior quidem ratio mutationis videtur, sed de industria facta est.

Ibid. l. 13. *ἐν τῇ στρεβλώσει*] Abest *τῇ ed. Steph.* Stroth. Addit *codd. Reg.* et *Paris.* 1. Burtonus.

Ibid. l. 16. *ἀντεῖπε τοῖς βλασφήμοις*] In ed. R. Steph. *τοῖς βασανισταῖς.* Sed longe melior est lectio quam reperi in codice Maz. et Med. Fuk. et Sav. *τοῖς βλασφήμοις.* Sic vocantur a Lugdunensibus Gentiles, qui Christianam religionem calumniabantur: vel certe lapsi, qui præ cruciatuum violentia infanticidia et incestus a Christianis admitti fassi erant. Valesius. Ait quoque cl. Olshausen. jam laudatus; "Servos "intelligit Eusebius, vel etiam lapsos, qui tormentis superatis "infanticidia atque incesta a conventibus Christianorum per-

"petrari fassi erant. At vero unde constet lapsos hæc fassos fuisse, ignoro, siquidem de lapsorum hujuscemodi confessione, nihil, quod credam, hæc inter exstat. Valesii lectionem firmant *Lectt. Venet. MS. Norfolc.* cum *Margine Steph. ed. in Biblioth. Bodl. Christophorsonique Lectt.* Extare in *MSStis Regio Paris.* 1. *Florentinisque* Stephani lectionem, refert quidem Burtonus, sed teste codicum Florentinorum collatione Gronoviana, una de illis *βλασφήμοις* habebat a prima manu, dum in altera ut lectio varians, ad oram afferebatur.

P. 304. l. 17. *πῶς ἂν παιδία φάγοιεν*] *Erubescat error vester Christianis, qui ne animalium quidem sanguinem in epulis esculentis habemus, qui propterea quoque suffocatis et morticinis abstinemus, ne quo modo sanguine contaminemur vel intra viscera sepulto.* Tertull. Apol. cap. 9. Eadem fere asserunt Origenes contra Celsum lib. viii. circa medium. Minutius Felix Octav. pag. 55. Clem. Alex. Pædag. lib. iii. cap. 3. prope finem. Ecclesia Orientalis hanc abstinentiam perpetuo servavit, et etiamnum servat. Augustinum vero, aliosque ejusdem ætatis Christianos, in contraria fuisse opinione, ex his ipsius verbis palam est. *Et ubi ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat; quis jam hoc observat, ut turdos vel minutiores aviculas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est? Aut leporem non edat, si manu a cervice percussus, nullo cruento vulnere occisus est? Et qui forte adhuc pauci tangere ista formidant, a ceteris irridentur.* Augustin. contra Faustum Manich. lib. xxxii. cap. 13. Reading.

P. 305. l. 1. *καὶ τῷ κλήρῳ*] *καὶ ἐν τῷ κλ. MS. Bodl.* Nunc addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket. Florentinosque.*

Ibid. l. 7. *καὶ τὰς ἐν τῷ ξύλῳ διατάσεις τῶν ποδῶν*] Superiore libro ubi de Justini martyrio dictum est, observavimus *ξύλον* a Græcis dici, quem Latini appellant *nervum.* Id plane confirmat Rufinus qui hunc locum ita interpretatur. *Ac septimo (ut dicunt) puncto in nervo pedes, contra quam credi fas est, distenti, in intimo pœnarum loco deperirent.* Has *διατάσεις τῶν ποδῶν* optime expressit Prudentius in versibus quos supra citavimus.

Lignoque plantas inserit,
Divaricatis cruribus.

Porro hujus supplicii hæc videtur fuisse forma. Truncus fuit

ligneus, quinis hinc et inde foraminibus certo invicem spatio divisis excavatus. in hæc foramina tanquam in ocreas quasdam, pedes inserebantur noxiorum, et vinculis seu nervis astringebantur, ut ex Aratoris versibus colligitur, quos supra retulimus in annotationibus ad librum iv. Et Rufinus quidem hæc foramina vulgo puncta appellata esse testatur, quod confirmat locus ex passione Chrysanti et Dariæ, quem ibidem adduxi. Sed quod Rufinus septimum punctum dixit, vix credibile mihi videtur. Certe Eusebius hoc loco quintum duntaxat foramen dixit: et aliis in locis hunc numerum foraminum nunquam supergressus est. De his punctis intelligendus est locus in actis Græcis *Passionis Tarachi Probi* et *Andronici.* Μάξιμος ἡγεμὼν εἶπε· βαλόντες αὐτῷ σίδηρα, εἰς τέσσαρα κεντήματα διατείνατε, quod vetus interpres pessime vertit, hoc modo, *Mittite illi ferrum per quatuor loca nervorum, et confringite.* VALESIUS.

P. 305. l. 12. ἐπιδεικνύων τὴν αὐτοῦ δόξαν] Pro his *Christoph.* ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ ἐνταῦθα ἐπιδεικνυόντας τὴν δόξαν. STROTH. Mox ἐπιζῆσαι pro ἔτιζῆσαι *codd. Florentini.*

Ibid. l. 17. τοῦ Κυρίου] τοῦ abest ab *ed. Steph.* STROTH. Addas *MS. Bodl.* Nunc refert Burtonus, qui articulum delevit, legi eum tantum in *codd. Veneto* ac *Parisinis.*

P. 306. l. 6. τῆς ἡλικίας] τὴν ἡλικίαν non male *MS. Norf.*

Ibid. l. 6. διὰ τὴν προκειμένην] Hoc loco verba videntur esse transposita. Sic igitur legendum puto διὰ τὴν ἐγκειμένην σωματικὴν ἀσθένειαν. Et paulo post ubi legitur διὰ τὴν ἐγκειμένην τῆς μαρτυρίας ἐπιθυμίαν, scribo προκειμένην. Porro hoc Pothini martyrium elegantissime describit Eucherius Lugdunensis episcopus in sermone de S. Blandina. *Præstitit inter ista divina providentia, ut in tantis patriæ sacrificiis, etiam Pontifex non deesset. Rapitur ad impiam quæstionem grandævus et plenus dierum B. pater noster Pothinus, ecclesiæ hujus antistes, et pro eruditionis ut credimus merito, gregi suo jungitur. Ac post Dominici corporis sacrificium, profanis tribunalibus novam de se hostiam Christo oblaturus infertur. Senilis infirmitas per injurias et afflictiones furentium ministrorum ita celerem sortitur exitum, ut intelligeres ad tempus illud soli martyrio reservatum.* VALESIUS. Jac. Gronovius in Lectt. Variis et Adnotatiunculis ad Eusebium Hist. Eccl. quæ ex bibliotheca Tewaterana in meam transierunt, huic loco reponendum

ὑποκειμένην pro προκειμένην admonuit. Ceterum Pothini nomen in editionibus *Rufini* male scribi *Photinus* notat Strothius; immo Cacciari in omnibus suis codd. Rufini scriptis inventum *Photinus*, aut *Fotinus* testatur. *Pontinus* æque malum habet Rufinus MS. Magdalenensis; sed recte scribitur nomen in veterrimo Rufini penes me MSto. Nutricium Ptolemæi regis Ægyptii nomine *Pothinum* commemorat Cæsar, *De Bello Civili*, l. 3. capp. 108 et ult.

P. 306. l. 10. ἐσύρετο] ἐφέρετο *ed. Steph.* ducitur ad tribunalia imo potius defertur. *Rufin.* ἐσύρετο *Niceph.* et *Valesii ed.* Stroth. Lectionem *Valesianam* firmant *manuscripti omnes præter Regium et Parisinos.*

Ibid. l. 16. τοῦ Χριστοῦ] τοῦ Κυρίου *MS. Bodl.*

P. 307. l. 5. εἴ τις] εἴ τι *Episcopi Castal. Cod.* Stroth.

Ibid. l. 6. τοὺς θεοὺς αὐτῶν] Hoc αὐτῶν ex *ed. Steph.* restituit Strothius, quem ego secutus sum, quia ita scribi in vet. codicibus solet, etsi alterum ἑαυτῶν Valesius prætulit, illud quidem præstantibus Eusebii plerisque codicibus.

Ibid. l. 8. ἐῤῥίφη ἐν τῇ εἱρκτῇ] Codex Medicæus habet εἰς τὴν εἱρκτήν. nec aliter codex Maz. Fuk. et Savilii. Valesius. Ita Valesius, qui εἰς τὴν εἱρκτὴν imprimendum curavit, quod rectius est, ait Strothius, si grammaticam spectes, at quis, inquit ille, hanc lectionem, si aderat primitus, mutasset in magis solœcam? Porro extat Stephaniana lectio in *codd. Norfolc.* et *Paris.* 1. εἰς τῇ εἱρκτῇ. *Reg. Par.* 2. Ad *oram* vero *exemplaris edit. Steph. in bibliotheca Bodl.* rescriptum est εἰς τὴν εἱρκτήν. Ita et *Christoph. Lectt.* Habent ἐῤῥίφθη *Gruteri Lectt.* Addit nunc Burtonus, qui lectionem Valesii secutus est, *MSS. Bodl. Venet.* et *Florentinos.* Sed Stephanianam amplexus erat Heinichenus, quod ego quoque feceram.

Ibid. l. 10. τοῦ Θεοῦ] Τοῦ, quod Valesius ex MStis suis addidisse videtur, expunxit Strothius, sed cum Valesio faciunt duo scripti mei. Nunc addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket.*

Ibid. l. 11. σπανίως μὲν γεγονὸς] Notandum est quod aiunt Lugdunenses, rarum adhuc in ecclesia ejusmodi indulgentiæ usum fuisse erga lapsos. Nempe quia ad hoc usque tempus pauci admodum lapsi fuerant. Itaque cessante morbo, nihil opus erat hujusmodi medicina. Subsecutis autem persecu-

tionibus, hoc remedium crebrius usitatum est. Valesius. A scopo hic aberrare Valesius Anglico interpreti videtur, quem supra pag. 336. nominavi; siquidem putat ille hoc loco agi de lapsis raro exemplo, quod infra positum est, §§. 12, et 13, resipiscentibus; atque fieri posse, ut ad *Heb.* vi. 4. et seq. respiciat auctor. Censet vero, et recte fortassis, nuperus Eusebii editor, cl. Heinichen, nihil "aliud hoc loco significari, "nisi quod raro Dei et Christi miserecordia evenisset, ut vel "qui Christum abnegarent, a gentilibus in vincula conjice-"rentur, conjectique retinerentur; et tamen hoc ipsum Chris-"tianis iis, qui constanter manserunt, mirum in modum pro-"fuerit. In eo igitur Dei et Christi misericordiam egregie "eluxisse," monet vir doctissimus. Mox abest articulus ante Χριστοῦ a *MS. Norfolc.* Nunc addit Burtonus *codd. Par.* 1. *et Florentinos.*

P. 307. l. 17. ὁμολογοῦντες ὅ καὶ ἦσαν] ὁμολογοῦντες τὸν Θεὸν. *MS. Norfolc.* Abest a *cod. posteriori Florentino* particula καὶ, habetque ὅπερ ἦσαν *edit. Steph.* Mox quoque p. 308. lin. 3. τὸν Θεὸν pro τὸν Χριστὸν *idem MS.*

P. 308. l. 6. ἐτιμωρεῖτο] ἐτιμώρει *MS. Steph. Margg. edit. Genev.* et *exemplaris Jones.* Stroth. Adde codd. *Norf. Reg.* et *Parisinum utrumque.*

Ibid. l. 7. διαδήλους τὰς ὄψεις] Confer verba Dionysii Alexandrini infra lib. vi. Eusebii Hist. c. 41. W. Lowth.

Ibid. l. 8. προῄεσαν] In codice Maz. et Fuk. Savil. et Medicæo legitur προῄεσαν, quam scripturam secutus videtur Christophorsonus. Hoc est quod ante dixit κατὰ τὰς παρόδους: dum scilicet e carcere procedunt usque ad tribunal. Valesius. Neque favet lectioni Stephanianæ προσῄεσαν *cod. Norfolc.* vel quivis alius, teste Burtono, præter *codd. Reg.* et *Parisinos.*

Ibid. l. 9. ὥστε] ὡς *Steph. ed.* Stroth. Ita *codd. Reg.* et *Paris. posterior.*

Ibid. l. 11. ἐν κροσσωτοῖς χρυσοῖς πεποικιλμένοις] Alludit ad locum qui est in Psalmo xliv. et paulo aliter hodie legitur, περιπεποικιλμένη scilicet. Sed melius est πεποικιλμένοις. Mos enim erat, tunicarum fimbrias variegare, ut testatur Amm. Marcellinus in lib. 14. *ut longiores fimbriæ tunicæ perspicue luceant, varietate liciorum effigiatæ in species animalium multiformes.* Certe in codice Med. et Maz. scribitur πεποικιλ-

μένοις, nec aliter Fuk. Valesius. Addas *MSS. Savil.* seu *Bodl.* et *Norfolc.* et nunc quidem alios omnes præter *codd. Reg.* et *Parisinos*, sed *Stephani* lectionem *περιπεποικιλμένοις* Strothius in ed. suam revocavit. Cæterum in edd. *τῶν ο'* nonnullis legitur, *περιβεβλημένη, πεποικιλμένη*, ex qua fortasse duplici lectione nata altera videtur *περιπεποικιλμένη*.

P. 308 l. 11. *εὐωδίαν ὀδωδότες τὴν Χριστοῦ*] Alludit ad verba Pauli apostoli, *Christi bonus odor sumus*, (2 Cor. ii. 15.) Valesius. Confer et apostolum in *Ep. ad Ephes.* v. 2. Verba autem, quæ sequuntur, *ὥστε ἐνίους δόξαι καὶ μύρῳ κοσμικῷ κεχρίσθαι αὐτοὺς*, sic vertit Rufinus, *ita ut viderentur sibi non in ergastulo sed in myrotheca conclusi*, vel, ut legitur in codice Magdalenensi, *sed in lecto strato plumis mirothecæ conclusi*, quasi invenisset vetus hic interpres *κεκλεῖσθαι*, non *κεχρίσθαι*.

Græca vero fortassis ita interpretanda sunt, tanquam si martyres tam hilares atque decori aspectu fuerint, ut nonnullis viderentur re vera bene olere, unguento delibuti ac nitentes, spectante auctore ad illud *Psalmi* civ. *τοῦ ἱλαρῦναι τὸ πρόσωπον τῷ ἐλαίῳ*. Ita odorem memorarunt auctores epistolæ de martyrio Polycarpi compositæ, quem e corpore emissum ejus putabant. Vid. opusculi finem. Sed tamen credidisse ipsum hujus Lugdunensis epistolæ scriptorem, cujus oratio tot translatis verbis scatet, quemvis odorem divinum sub sensus cecidisse, quidquid alii tunc temporis opinarentur, non constat. Ait in *Libro ad Martyres* Tertullianus, *vos odor estis suavitatis*, cap. 2.

Ibid. l. 15. *προσέτι δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐθνῶν*] Particulam *καὶ*, quam ex *MS. Bodl.* addidi, *Rufinus* olim invenisse videtur, qui vertit, *Sed et ipsis gentilibus in multo opprobrio expositi erant.* Nunc vero refert recepto *καὶ* Burtonus, extare particulam in *codd. omnibus* præter *Reg.* et *Venetum.*

Ibid. l. 16. *ἀνδροφόνων ἔγκλημα*] Recepit in textum *ἐγκλήματα* Burtonus ex sex numero manuscriptis.

P. 309. l. 1. *καὶ οἱ συλλαμβανόμενοι*] Addunt *δὲ* *Gruteri Lectt.* et *cod. Castellanus.* Stroth.

Ibid. l. 5. *τὰ μαρτύρια τῆς ἐξόδου αὐτῶν*] Verba hic videntur esse transposita, quæ sic construo: *εἰς πᾶν εἶδος διῃρεῖτο τῆς ἐξόδου τὰ μαρτύρια αὐτῶν.* Valesius. Vetus interpres habet, *per diversas species martyrii ipsorum*, atque ita locum Nice-

phorus refinxit, *εἰς ποικίλον τὰ μαρτύρια διῃρεῖτο.* Sed fortasse voces *τῆς ἐξόδου* neque Rufinus neque Nicephorus invenit, quas quidem a Scaligeri MSto abfuisse apparet. In sequentibus vero auctor posuit *ἐπισφραγισάμενος αὐτῶν διὰ τῆς ἐξόδου τὴν μαρτυρίαν.* An ergo hic reponendum *διῃρεῖτο τὰ μαρτυρία διὰ τῆς ἐξόδου αὐτῶν*? Paulo post *ἀνθέων* pro *ἀνθῶν* *MS. Norfolc.*

P. 309. l. 9. *γοῦν*] *Ed. Steph.* lectionem *δ' οὖν* in textum suum recepit Strothius.

Ibid. l. 12. *καὶ ἡ* Βλανδίνα *καὶ* Ἄτταλος] Prius illud *καὶ* nescit *MS. Norfolc.* Cum circumflexo nomen Βλανδῖνα in *MS. Bodl.* sæpius scribitur. Desiderari autem articulus *ὁ* ante Ἄτταλος videtur.

Ibid. l. 13. *εἰς τὸ δημόσιον*] Hoc nomine amphitheatrum videtur intelligi. Neque enim referri potest ad *θέαμα.* Primo quia repetitur præpositio *εἰς τὸ δημόσιον καὶ εἰς τὸ κοινὸν*, &c. Ita enim legitur in codice Med. Maz. Fuk. et Savil. Quod si *δημόσιον* referretur ad vocem *θέαμα,* dixissent *εἰς τὸ δημόσιον καὶ κοινὸν*, &c. Porro eleganter amphitheatrale munus, in hac epistola vocatur publicum Gentilium inhumanitatis spectaculum. In eo siquidem loco Gentiles suam tum in Christianos, tum in reliquos bestiarios, belluinam sævitiam publice spectandam exhibebant. Valesius. Abfuerat ab *ed. Steph.* *τὸ* ante *κοινόν.* Ita et a *codd. Reg. et Paris.* 1. ut nunc refert Burtonus. Habet interea *MS. Savil.* seu *Bodl.* *ἤγοντο ἐπὶ τὸ δημόσιον,* id vero factum est propter voces intermedias omissas, *τὰ θηρία εἰς.* Codex autem, qui a Valesio hic et alibi tanquam Savilianus adducitur, exemplar fuit, ut sæpius dictum est, editionis Stephanianæ cum codd. scriptis ab Henrico Savilio collatum, non MS. ejusdem Savilii Bodleianus.

Ibid. l. 4. *τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διδομένης*] Hujus loci sensum non assecuti sunt interpretes. Sensus autem est, Præsidem seu Legatum provinciæ Lugdunensis, spectaculum ferarum extra ordinem populo præbuisse, constituta ad id die, propter Christianos quos ad bestias damnaverat. Erant enim apud Romanos ordinarii ac solemnes munerum dies, qui in mensem Decembrem incidebant, ut est in Calendario Heruvartii. Extra hos dies non licebat munerariis ac duumviris quibus hujusmodi editionum onus erat impositum, spectacula ferarum populo exhibere. Ut docet epistola ecclesiæ

Smyrnensis de martyrio Polycarpi, quæ superius relata est in libro 4. Verum majores Judices qui jus gladii et ad bestias damnandi habebant, hujusmodi meridiana spectacula, quoties ipsis libitum erat, exhibebant, ut cum populi voluptate noxios e medio tollerent. Cujus rei exemplum illustre est in Actis Martyrum Tarachi, Probi et Andronici. Nam cum Maximus Proconsul Ciliciæ eos ad bestias damnasset, advocans Terentianum Sacerdotalem Ciliciæ, jussit ei sequenti die munera edenda curare, ut legitur in cap. x. eorundem Actorum. Valesius. Ait Strothius, "Ad hoc ἐπίτηδες referendæ sunt voces "διὰ τοὺς ἡμετέρους, interpretamur igitur, *cum nostrorum* "*causa opportune adessent dies, quibus dari solerent spectacula.* "Non enim extra ordinem dabantur tunc spectacula, ut Vale-"sius putat, sed aderant dies, quibus darentur: nunc vero "quum Christiani, quorum facta est mentio in carcere tene-"rentur, atque ad mortem damnati essent, etiam propter hoc "opportune aderant." Hæc ille, at vereor, ut ἐπίτηδες adverbialiter sumptum, opportunum quid vel commodum significet; certe Vett. Gloss. habent, ἐπίτηδες, *de industria, data opera, consulto.* Cujus interpretationis illustrationem dabit Aristoteles in *Poetica*, c. 19.—τὸ γὰρ θαυμαστὸν οὕτως ἕξει μᾶλλον, ἢ εἰ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου καὶ τῆς τύχης· ἐπεὶ καὶ τῶν ἀπὸ τύχης ταῦτα θαυμασιώτατα δοκεῖ, ὅσα ὥσπερ ἘΠΙΤΗΔΕΣ φαίνεται γεγονέναι· οἷον, ὁ ἀνδριὰς ὁ τοῦ Μίτυος ἐν Ἄργει ἀπέκτεινε τὸν αἴτιον τοῦ θανάτου τῷ Μίτυϊ, θεωροῦντι ἐμπεσών· ἔοικε γὰρ τὰ τοιαῦτα οὐκ εἰκῇ γενέσθαι. Dici quidem possit, illud a Deo causa Christianorum provisum fuisse, seu *consulto* factum. Sed cum Valesio magis facio. Atque hanc quidem expositionem a cl. Olshausen prælatam fuisse nunc video in *Vet. Monumentis Præcipuis* ab eo editis. Vidend. et ad Eusebium suum cl. Heinichenus.

P. 309. l. 8. διὰ πλειόνων ἤδη κλήρων] Jam supra monuimus multas hic translationes esse a re athletica. Inter has numeranda est vox κλῆροι. Solebant enim athletæ qui in ludis certaturi erant, sortito educi. Quod quomodo fieret, docet nos Lucianus in Hermotimo. Cistella erat argentea, Deo certaminum præsidi sacra, in quam conjiciebantur sortes seu tesseræ breves. In duabus inscripta erat littera A: in aliis duabus B. in aliis item duabus Γ. et sic deinceps. Tum

athletæ sortes e cista educebant. Quibus A. obvenisset, ii inter se committebantur primo loco pugnaturi. Eratque hic πρῶτος κλῆρος. Similiter qui literam B. eduxissent, secundo loco inter se certabant. Ita sors et urna suum cuique adversarium adsignabat. Is qui adversarium suum vicerat, non statim coronabatur. Sed cum aliis qui adversarios item suos vicerant, iterum pugnaturus componebatur, donec unus omnium victor superesset. Quam in rem pluribus opus erat sortitionibus. Hinc est quod in inscriptione Farnesiana, quam refert Gruterus pag. 314. Asclepiades quidam Pancratiasta, in multis certaminibus victoriam retulisse dicitur, τὸ δεύτερον καὶ τρίτον μετὰ πρῶτον ἢ δεύτερον κλῆρον στήσας τοὺς ἀνταγωνιστάς. Id est, *post primam aut post secundam sortitionem, secundo vel tertio superatis adversariis.* Id enim usu veniebat, ob eam rationem quam dixi, quoties plura erant paria athletarum. Quippe victores inter se componebantur, et secunda inter eos fiebat sortitio, ac rursus tertia; donec victoria ad unum rediisset. Et hoc est, quod in hac epistola dicitur διὰ πλειόνων κλήρων. Ad hanc athletarum sortem referenda sunt ea, quæ habes in principio hujus epistolæ de Epagatho, ἀνελήφθη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν κλῆρον τῶν μαρτύρων. Valesius. Ante ἀγῶνα addunt ἔσχατον *Christoph. Lectt.* Stroth.

P. 310. l. 1. τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων] Musculus vertit verberum illationes. Christophorsonus trajectiones. Dictum videtur pro τὰς ἐν ταῖς διεξόδοις μάστιγας, id est, verbera illata dum traducerentur in pompa. Moris autem erat, ut bestiarii antequam pugnarent cum bestiis flagris verberarentur, ut docet Tertullianus in lib. I. ad Nationes cap. 18. et in lib. ad Martyras cap. 5. Sic in Passione SS. Perpetuæ et Felicitatis scriptum legimus: *Ad hoc populus exasperatus flagellis eos vexari pro ordine venatorum postulavit.* Ubi vide quæ notat Lucas Holstenius. Itaque eo loco διεξόδους verto transcursiones flagrorum. Omnium enim venatorum flagra per ordinem excipiebant bestiarii, ut ex Actis illis et ex Tertulliano discimus, qui et transcurrendi verbo in ea re utitur. Valesius.

Ibid. l. 4. καὶ ἐπὶ πᾶσι] Abest καὶ ab *ed. Steph.* Stroth. Et a septem MSStis, referente Burtono, qui particulam a Valesio additam expunxit.

P. 310. l. 6. ἐνεφόρει] ἐνεφύρει *Cod. Castal.* Stroth.

Ibid. ἔληγον] ἤλγουν *MS. Bodl.* Nunc addit Burtonus *codd. Med. Maz. Fuket.* Ἤλγουν *Nicephorus* quoque invenit, qui tamen locum sic refinxit, οἱ δὲ τοσοῦτον ἤλγουν ὡς καὶ νικᾷν βούλεσθαι τὴν ὑπομονὴν, οἷα μαινόμενοι.

Ibid. l. 9. εἰσήκουσαν] Posuit quidem Valesius, fortasse ex scriptis suis, certe cum eo consentiente *MSto Norfolc.* ἤκουσαν, sed ex *ed. Steph.* εἰσήκουσαν revocantem Strothium secutus sum. Firmant hoc, teste Burtono, *codd. Reg. Parisini* et *Venetus.*

Ibid. l. 10. μὲν οὖν] Abest οὖν ab *ed. Steph.* Stroth.

Ibid. l. 13. ἐν τοῖς μονομαχίοις] Codex Maz. Med. et Fuk. habent μονομαχίμοις. Valesius. Addas *Cod. MS. Savil. in Biblioth. Bodl.* a quo τοῖς abest. Sed postea pag. 315. l. 15. vox μονομαχίων extat. Habebant *Lectt. Gruteri* et *cod. Castell.* μοναρχίοις vel μοναρχείοις. Proxime post αὐτῷ pro αὐτοὶ *cod. Norfolc.*

P. 311. l. 1. ὑπὲρ αὐτῶν] ὑπὲρ ἡμῶν *Christoph. Lectt.* Stroth. Mox habent τοῦ ante Χριστοῦ *codd. Florentini.*

Ibid. l. 3. τὴν κοινωνίαν ἀεὶ ἔχει] Cum voculam Valesius ἀεὶ addidisset ex codicibus suis, ipsum enim ἀεὶ exhibent plurimi manuscripti, eandem minus recte expunxit Strothius. Supra p. 310. l. 15. ἐκβαλλομένων pro εἰσβαλλομένων extat in *MS. Norf.* a quo lin. 18. αὐτῶν abest.

Ibid. l. 8. τῷ μὲν σκολιῷ ὄφει] Profert hoc loco *Esaiæ* verba in cap. xxvii. comm. 1. Anglicus interpres David Dalrymple. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιόν· ἀνελεῖ τὸν δράκοντα.

Ibid. l. 11. ἐκβιάσασα] Scribendum est ἐκβιάσασα, ut supra. Atque ita legitur in codice Mediceo et apud Nicephorum. Vide Petrum Fabrum in libro primo Agonistici cap. 24. Porro notandum est Blandinam, utpote servam, cruci affixam fuisse, quod erat supplicium servorum. Valesius. *Stephani* lectio est ἐκβιβάσασα, suffragantibus quidem plurimis libris scriptis; cum vero res manifesta sit, alteram in textu Strothium secutus posui.

Ibid. l. 16. γεγυμνασμένος ἦν] Restituit, si quid id refert,

Strothius ex *Steph. ed* ἦν γεγυμν. sed Valesio suffragatur *codex uterque meus.*

P. 311. l. 18. καὶ περιαχθεὶς κύκλῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου.] Solebant olim gladiatores et bestiarii, antequam certamen obirent, per ora populi circumduci. De qua pompa loquitur Lucianus in Toxari, ut notavit Salmasius in notis ad Julium Capitolinum pag. 91. et Casaubonus; post Lipsium in Saturnalibus, qui locum Quintiliani ex declamatione nona eo spectantem primus adduxit. Id autem fiebat non solum in iis qui seipsos ad ludum auctoraverant, sed in reis qui ad ferrum aut bestias damnati erant. Martialis.

Traducta est gyris, nec cepit arena nocentes.

Valesius. *Christoph. Lectt.* habent περιαχθέντος. Stroth. Quod cl. Heinicheno præferendum videtur; sed quoniam nominandi casum ceteri libri præstant cum editi tum scripti, oratio, quæ ἀνακόλουθος videtur, fortasse ferenda est.

P. 312. l. 1. ἐν ᾧ ἐγέγραπτο] Hoc recepit ex septem codicibus scriptis Burtonus pro edito ἐπεγέγραπτο, quem sum secutus epistolam hanc denuo editurus.

Ibid. l. 4. ὅτι Ῥωμαῖος ἐστὶν] Additum est in *Cod. Norf.* Ἄτταλος ὁ Χριστιανὸς, quod ex antecedentibus irrepsit.

Ibid. l. 5. καὶ τῶν λοιπῶν] Abest καὶ ab *ed. Steph.* Stroth. Itidem a codice *Norf.*

Ibid. l. 6. καὶ περιέμενε τὴν ἀπόφασιν τὴν ἀπ' ἐκείνου] Inde collige hanc persecutionem sine novis imperatorum edictis motam fuisse, in qua tamen innumerabiles martyres per totum terrarum orbem occisos fuisse asseverat Eusebius. Non itaque recte infert Dodwellus paucos fuisse martyres, eo quod pauci Romani imperatores edicta adversus Christianos tulerint. Verum de his fusius in Præfatione generali. Ruinart. ad *Acta Martyrum Sincera.* Cl. Saccarellus in *Hist. Eccl.* vol. iii. p. 130. "In more erat, quin et lege cautum ne præsides in cives "Romanos jus gladii exercerent; crimine tamen cum essent "accusati, aut Romam mittebantur, aut imperatoris sententia "exspectabatur." Hæc vir doctissimus de hoc loco agens. Confer Eusebii verba a me supra adducta in limine Notarum.

Ibid. l. 7. τὸ ἀμέτρητον] τὸ ἄμετρον *Lectt. Gruteri et Margo Exemplaris Jones.* Stroth.

P. 312. l. 11. *καὶ μάρτυρες τοῖς μὴ μάρτυσιν ἐχαρίζοντο*] Id est, dextram lapsis porrexerunt, et medicinam adhibuerunt, et pro iis intercesserunt. Id enim solebant martyres, ut ex Cypriano didicimus. Valesius. Conf. 2 *Cor.* ii. 7. Rufinus vetus interpres verba sic Latine reddit, *et ipsi nondum martyres cohortationibus suis plurimos martyres faciebant.* Mihi orta est opinio, scripsisse auctorem, *καὶ μάρτυρες τοῖς μήπω μάρτυσιν ἐχαρίζοντο. et martyres iis, qui* nondum *martyres erant, gratiam dederunt et concesserunt. A codice Norfolc.* particula *μὴ* abest.

Ibid. l. 14. *ἀνεμητροῦντο*] Dudum conjeceram scribendum esse *ἀνεμητροῦντο.* Postea vero in codice Regio ita superscriptum inveni eadem manu. Quinetiam Christophorsonum ita legisse apparet. p. 318. Hieronymus in cap. iv. Epist. ad Galatas: *Sed et illud est intuendum, quod qui per peccatum quodammodo homo esse desierat, per pœnitentiam concipitur a magistro, et rursum in eo Christi reformatio repromittitur &c.* Valesius. *ἀνεμετροῦντο codd.* et *edd.* omnes. *ἀνεμορφοῦντο Christoph. Lectt.* at in versione nostram lectionem expressit, quæ etiam in cod. Reg. superscripta est, probante Valesio. Stroth. Errare videtur vir cl. circa versionem Christophorsoni, quæ habet, *iterum in membra formati,* illud *ἀνεμορφοῦντο* potius secuta. Vertit Musculus *refingebantur.* Proxime vero ante hæc et in p. 299. verbum quoque *ἐκτιτρώσκω* metaphorice adhibetur. Quæ interea argumenta pro codicum scriptura *ἀνεμετροῦντο* attulit cl. Burtonus, ea nuper refutavit in *Supplemento Notarum ad Eusebium* suum Heinichenus.

Ibid. l. 17. *ἐγγλυκαίνοντος*] Hoc verbum tam active, quam passive sumi potest. Et Nicephorus quidem active dictum intellexit. Sic enim hunc locum interpolavit, *καὶ ἐγλυκαίνοντο ὑπὸ τοῦ μὴ θέλοντος τὸν θάνατον.* Metaphora est ab oleastro qui insitus dulcescit, de quo Paulus apostolus. Sed et passive sumi potest, et quidem commode, ut mihi videtur. Id enim sibi volunt Lugdunenses, nomen Christi, quem lapsi negaverant, dulce de cetero ipsis fuisse. Paulo post pro *ἐρωτηθῶσι,* (Stephani lect.) codex Medicæus et Mazarinus *ἐπερωτηθῶσι* habent. Sic etiam codex Fuk. et Savilii. Valesius. *ὑπερωτηθῶσι Gruteri Lectt.* et *Cod. Castellanus* exhibebant. Addidit Burtonus *cod. Paris.* 1. Eodem quoque loco *παρὰ* pro *ὑπὸ* ex *edit. Stephani* Strothius restituit.

P. 313. l. 3. *τοὺς μὲν ἀποτυμπανισθῆναι*] Hanc vocem non intellexit Christophorsonus, qui *tympanis torqueri* vertit. Quid hoc verbum significet, jampridem docuit Ivo Villiomarus (Josephus Scaliger) in libris adversus Robertum Titium. Hæc Valesius. Qui ipse quoque vertit, *ut confitentes quidem gladio cæderentur*. Sed morte generatim, non capitis tantum abscissione, fortasse intellecta. Glossa quidem MS. in Cod. Coislin. quam affert cl. Alberti ad *Glossarium Gr.* p. 178. habet Ἀποτυμπανισμὸς δὲ, ὁ ἀποκεφαλισμὸς, Hesychius vero, *Τυμπανίζεται. πλήσσεται, ἐκδέρεται, ἰσχυρῶς τύπτεται*, et *Τύμπανον. εἶδος τιμωρίας.* et infra, *Τύμπανον*, sive *τύπανον. ξύλον τὶ ἐν ᾧ τυμπανίζουσιν.* Vid. cl. Gottlieb Ernesti ad Hesychii *Glossas Sacras*, ad v. *ἐτυμπανίσθησαν.* Verum mea quidem sententia *τὸ ἀποτυμπανισθῆναι* hoc loco in sensum generalem *τοῦ* occidi accipiendum est; cum martyres partim capite truncatos, partim vero traditos esse bestiis, statim post hæc narrantem habeas epistolæ auctorem. Neque enim de civibus tantum Romanis imperator consultus est, ut ex rebus quoque gestis rem æstimes. Porro, ut postea vidi, de hujusce loci interpretatione mihi consentit Suicerus, in voce *τυμπανίζω*. *Thes. Ecclesiast.* p. 1334. ubi exempla hujus sensus verbo *ἀποτυμπανίζω* affixi congesta invenias. Addas huic Tillemontium, qui in *Mem. Eccl.* V. iv. not. 5. lectorem monuit, vertere locum Rufinum, *ut persistentes quidem punirentur, negantes autem dimitterentur*. Nihilominus Strothio res aliter habere videtur, qui ait, jam ex iis quæ sequuntur apparere, verbum *ἀποτυμπανίζειν* significare *gladio obtruncare*, atque consuli oportere de hac voce Suidam et Hesychium, potissimum vero Etymologicum M.

Sed de hac re satis superque; quî fit interea, ut Attalus, is qui supra p. 312. l. 3. Romanus fuisse dicitur, bestiis traderetur, quod procedente oratione constabit; itidem postea perinde ac reliqui bestiarii, jugulatus? Num posthabito privilegio ejus præses populo ferocienti hominem tradidit, quod quidem his fortasse verbis innuitur, *καὶ γὰρ καὶ τὸν Ἄτταλον τῷ ὄχλῳ χαριζόμενος ὁ ἡγεμὼν ἐξέδωκε πάλιν τοῖς θηρίοις*? Immo habet vetus interpres Rufinus, *quem contra præceptum Cæsaris gratificari populo volens* &c. Quinetiam hanc sententiam sunt amplexi Tillemontius *Mem. Eccl.* et Lardnerus in *Testimon.*

Judaic. et Ethnicis, Anglicusque insuper interpres. Hoc denique nunc addo ex Lumperi *Historia Theol.-Critica* vol. x. p. 566. quod optime monuit vel Florius in *Dissert.* de his Martyribus, vel Zobarg. in *Comment. De Rebus Christianorum ante Constantinum*, scilicet haud satis inter se ab eodem Lumpero distincti, "Auctorem epistolæ non pro suo ingenio "hæc commentum esse, sed rem totam, uti contigerat, quan- "quam præter leges et mores sine fuco et fallaciis descrip- "sisse." Ceterum notat Strothius, *Christoph.* post τοὺς μὲν addere ὁμολογοῦντας, tale quid enim deesse ex Rufino quoque patere, qui habet *persistentes*. Cum vero hoc recepisset in textum Zimmermannus, haud ita necessarium idem visum est Heinicheno Eusebium postea edenti.

P. 313. l. 4. εἰ δέ τινες ἀρνοῖντο, τούτους ἀπολυθῆναι] Mira ratio judicii, si isti apostatæ reapse homicidæ atque incesti fuissent. Interea quam obnoxius fuerit, qui tunc imperabat Marcus Aurelius accusatoribus Christianorum, illud indicio est, quod orationem contra Christianos scripsit præceptor ejus et præcipuus amicus Cornelius Fronto, in qua quidem, referente Minucio Felici, extitit fabula spurcissima illa eversi atque extincti luminis apud Christi cultores. Vide Minucii Felicis *Octavium* capp. 8. et 31.

Ibid. l. 5. τῆς ἐνθάδε πανηγύρεως] Celebris ex omni Gallia conventus ludorum causa fiebat Lugduni, ad aram Augusto sacratam. Dicata autem fuerat hæc ara Julo Antonio et Fabio Africano Coss. Calendis Augusti, ut scribit Suetonius in Claudio. (scil. Augusti Cæs. temporibus.) Eos ludos adhuc sua ætate mansisse scribit Dio. Ex his colligitur martyres Lugdunenses mense Augusto passos esse. Quod autem Hieron. Ado, Usuardus, Beda, Nothkerus aliique natalem Lugdunensium martyrum conferunt in diem IV. Nonas Junii, nihil me movet. Diu enim post illorum necem, cum illorum reliquiæ inventæ fuissent, hic dies potissimum electus est, quo omnium simul memoria celebraretur; cum tamen non uno eodemque die omnes passi sint, ut ex hac epistola constat. VALESIUS. (Confer not. ad §. 14. sed Ruinartus censet, id factum eodem die fuisse forte, quod ii, qui ex his sanctis martyribus priores mortui sunt, vel Pothinus episcopus, hoc die obiisse putarentur.) Ex his verbis Loydius et Dodwellus

manifestum fieri arbitrantur, Martyres Lugdunenses anno Chr. CLXVII. sanguinem effudisse. At licet certum sit, aram Lugduni primum Augusto dedicatam esse *Kalendis Augustis, Iulo Antonio, Fabio Africano Coss.* Ludi tamen illi non singulis quinquenniis sed quotannis celebrati, ut observavit Marca in Dissert. de Primatu Lugdunensi, num. c. &c. qui fuse loquitur de conventu illo populorum Galliæ, qui quotannis fiebat in colonia Lugdunensi ad aram Augusto Principi dicatam, de quo ait hunc Eusebii locum accipi debere, recteque *πανήγυριν* a Rufino *Nundinas* versam. Sic in veteribus glossis Nundinæ ἑορτὴ, quæ mercimonia quoque significant, quod agitari solerent diebus festis. *Ant. Pagi* ad ann. Chr. 177. M. Aurelii 17. a READING. allatus. Vid. supra not. pag. 326. de vexationis hujus anno.

P. 313. l. 12. Ἐδοξάζετο δὲ] *γὰρ MS. Bodl.*

Ibid. l. 15. *τῷ τῶν μαρτύρων κλήρῳ*] Hoc loco codex Mediceus melior est Regio. Scriptum enim habet *τῷ τῶν μ. κλήρῳ*, et sic Nicephorus quoque scriptum habet. Quam lectionem alteri longe præstare, ex iis quæ supra diximus, liquido patet. *κλήρῳ* etiam legitur in codice Maz. et Fuk. et Saviliano. VALESIUS. Lectio *editionis Stephanianæ τῷ μαρτύρων χώρῳ* est. Sed consentit cum altera scriptura *MS.* quoque *Norfolc.* Porro habebant *κλήρῳ Gruteri Codicisque Veneti Lectt.* aliique libri fere omnes, qui a Burtono nunc collati sunt.

Ibid. l. 16. *πώποτε*] *ποτὲ ed. Steph.* STROTH. Itidem *codd. Reg.* et *Paris. uterque.* Tum *ἔχοντες* pro *σχόντες* habet *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 17. *μηδὲ αἴσθησιν ἐνδύματος νυμφικοῦ*] Vertit Valesius, *nec reverentia vestis nuptialis.* Matt. xxii. 12. *ἄνθρωπον οὐκ ἐνδεδυμένον ἔνδυμα γάμου.* Addit post *ἐνδύματος νυμφικοῦ de leur baptesme.* TILLEMONTIUS. Albam nimirum vestem baptizatus induebat. Sed cl. Heinichenus in nota ad loc. neque de nuptiali veste interpretatus istud, neque de veste baptismi, ita Latine vertit, *martyrum vero clero non* sunt adscripti, (*ἔμειναν δὲ ἔξω*), *in quorum animis nec vestigium ullum fidei neque sensus illius vestis*, quam induere debeat ecclesia, *i. e. Christi, nec notitia timoris Dei impressa erat.* Ita vir cl. Sed tamen fortasse vestis *νυμφικὴ* est illa, qua haud vestitus

conviva in evangelio memoratus in tenebras *exteriores* missus est; sic infra ad *νυμφικὸν δεῖπνον* sancta martyr Blandina vocata esse dicitur.

P. 314. l. 2. *βλασφημοῦντες τὴν ὁδὸν*] Hoc loco *βλασφημοῦντες* idem valet ac *βλασφημεῖσθαι ποιοῦντες*. Quæ loquendi forma usitata est in sacris libris; ut cum dicitur in evangelio. Viri Ninivitæ surgent et condemnabunt vos in Judicio. Id est, condemnari facient. Et Musculus quidem vertit hoc modo, *per vitæ suæ conversationem viam Dei blasphemantes.* Christophorsonus vero interpretatur, *viam veritatis contumeliis afficientes.* At Nicephorus cum hæc non intelligeret, locum interpolavit. Valesius. Religio Christiana sæpius in Actibus Apostolorum et veterum scriptis *ἡ ὁδὸς* dicitur, Act. ix. 2. Saulus Damascum profectus est, *ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ.* Idem rursus cum in synagoga Judæorum Ephesi prædicasset, cap. xix. ver. 9. indurati sunt, *κακολογοῦντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλήθους.* Ibidem, ver. 23. ortus est tumultus non parvus *περὶ τῆς ὁδοῦ.* Postea Felix ampliavit Paulum cap. xxiv. ver. 22. donec exquisitius resciret *τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ* &c. *Pearson. Expos. Symboli* p. 103. a Reading. allatus. *Via enim cognominatur disciplina nostra*, ait Tertullianus *De Oratione* cap. xi.

Ibid. l. 7. *τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην*] Supra l. 2. deerat in *MS. Norfolc.* *οἱ* ante *υἱοί.* Burtonum nunc secutus sum ex septem scriptis articulum *τὸν* recipientem.

Ibid. *καὶ παρρησίαν τοῦ λόγου· ἦν γὰρ καὶ οὐκ ἄμοιρος ἀποστολικοῦ χαρίσματος*] Auctor recordatus est verborum S. Lucæ, *Act. Apost.* capite iv. comm. 29, 30, 31.

Ibid. l. 12. *ἐπὶ τῷ*] *ἐπὶ τῷ Margo Exemplaris Jones.* Stroth. Hoc *ἐπὶ τῷ* recipientem ex septem codicibus Burtonum nunc secutus sum. *Ἐπὶ τὸ* editum exhibent MSSti *Reg. Parisini* et *Florentini.* Et supra l. 10. pro *περιεστῶσι περιεστηκόσι* reposui, quod Burtono, probante Heinicheno, ex omnibus præter *codd. Reg. et Parisienses* recipere visum est, neque aliud teste Heinicheno *cod. Dresdensis* habet.

Ibid. l. 14. *ἐπιστήσαντος τοῦ ἡγεμόνος*] Rufinus vertit, *qui a Præside in medium statui jussus.* Musculus autem ita vertit, *Urgente vero Præside, &c.* quem secutus est Christophorsonus. Possis etiam ita vertere. *Quod cum animadvertisset Præses, &c.*

Mihi tamen magis arridet Rufini versio. ἐπιστῆσαι enim proprie est sistere coram judice, quod etiam παραστῆσαι dicitur. Valesius. Habet ἐπιστήσαντος αὐτοῦ τοῦ ἡγ. *MS. Norfolc.* et proxime post τίς εἴη pro ὅς τις εἴη *idem codex Bodleianusque.* Addit *MSS. Florentinos* Burtonus.

P. 314. l. 17. μετὰ καὶ τοῦ Ἀττάλου] Τοῦ, quod addidisse ex MSStis suis Valesius videtur, Strothius textu suo expunxit. Sed cum Valesio faciunt MSSti omnes nunc collati *Regio* excepto, et in *Bodl.* positum est, μετὰ καὶ τὰ τοῦ Ἀττάλου, ubi et post hæc legitur καὶ τῷ ὄχλῳ. Infra habes lin. 15. pag. 315. εἰσεκομίζετο μετὰ καὶ Ποντικοῦ.

P. 315. l. 4. τοὔσχατον ἐτύθησαν] Eodem verbo superius usi sunt Lugdunenses, ubi de Sancto, Maturo et Blandina loquuntur. Ac Rufinus quidem hoc loco vertit *jugulati sunt.* Musculus *cæsi sunt.* Christophorsonus *gladio feriuntur.* Rufini versionem confirmat Tertulliani locus in Apologetico cap. 30. *Sic itaque nos ad Deum expansos ungulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent.* Ego vero malim vertere *gladio confossi sunt.* Mos enim erat, ut bestiarii a confectore trucidarentur, quemadmodum notavi supra ad martyrium Polycarpi. Eusebius in libro de martyribus Palæstinæ cap. 11. de Hadriano martyre loquens, qui ad bestias damnatus fuerat, λέοντι παραβληθεὶς, καὶ μετὰ τοῦτον ξίφει κατασφαγεὶς, ἐτελειώθη. et paulo post de Eubulo scribens commartyre, μετὰ τοὺς θῆρας ὁμοίως τῷ προτέρῳ θῦμα γενόμενος. Ex quibus verbis plane conficitur, ἐτύθησαν idem esse quod κατεσφάγησαν. Sic in Actis Passionis Tarachi, Probi et Andronici:——*Maximus autem ira repletus vocavit Terentianum sacerdotem, et jussit gladiatores introduci, ut sanctos Dei martyres interficerent. Statim præceptum Maximi impletum est. Consumpti autem sunt gladio.* Ita codex manuscript. quem vidi. Acta vero Græca sic habent: Τότε οὖν ἀγανακτήσας ὁ Μάξιμος, καὶ τὸν Τερεντιανὸν αἰτιασάμενος, ἐκέλευσε μαχαιροφόρους τινὰς τῶν λουδαρίων εἰσελθεῖν, καὶ κατασφάττειν τοὺς ἁγίους ἐν τῷ θεάτρῳ. (Confer Ruinart. *Acta Mart.* p. 446.) Et in Passione SS. Perpetuæ et Felicitatis ita scriptum est: *Exinde jam exanimis prosternitur cum cæteris ad jugulationem solito loco.* Et paulo post: *Cæteri quidem immobiles et cum silentio ferrum receperunt. Perpetua vero ut aliquid doloris gustaret, inter ossa*

compuncta ejulavit, et errantem dexteram tirunculi gladiatoris ipsa in jugulum suum transtulit. VALESIUS.

P. 315. l. 6. κατὰ καρδίαν ὁμιλοῦντος τῷ Θεῷ] Rufinus hunc locum longa circuitione verborum exposuit hoc modo: *Intra seipsum semper cum Deo loquente, et in laudibus ejus ac precibus permanente.* Optime. Nam oratio nihil aliud est quam ὁμιλία πρὸς τὸν Θεόν. et ita eam definit Clemens Alexandrinus, cui consentit Proclus philosophus in libro ii. Commentariorum in Timæum Platonis pagina 64. ubi de precatione elegantissime disserit ex Porphyrio. VALESIUS.

Ibid. l. 8. ἢ ἀπὸ τοῦ σωματίου] ἢ abest ab *ed. Steph.* STROTH. σώματος habet *MS. Bodl.* et sex alii codices a Burtono nunc additi; et post hæc ὅ, τι ὄνομα pro τί ὄνομα *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 14. τῇ ἐσχάτῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ τῶν μονομαχιῶν] Ex his patet munus gladiatorum per aliquot dies præberi solitum esse Lugduni in illo celebri mercatu et conventu totius Galliæ ad aram Augusti. Hinc est quod supra dixit de Maturo et Sancto, ἀντὶ πάσης τῆς ἐν τοῖς μονομαχίοις ποικιλίας αὐτοὶ θέαμα γενόμενοι τῷ κόσμῳ. Præter hæc munera gladiatoria, datus præterea fuerat a Præside dies spectaculi ferarum propter Christianos, ut nominatim dicitur in hac epistola, τῆς τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης. Neque enim hæc inter se confundenda esse existimo, μονομαχίας scilicet et θηριομαχίας, quamvis Latini uno muneris vocabulo utrumque spectaculum comprehendant. Si quis tamen μονομαχίας et θηριομαχίας hic pro eodem sumi contendat, equidem non magnopere repugnabo. Certe in Gestis Præsidialibus sanctorum martyrum Tarachi, Probi et Andronici, gladiatores sumuntur pro bestiariis. Sic enim scribitur cap. 10. *In prima muneris editione, cum multæ feræ immissæ essent, multorum gladiatorum corpora qui multis horis cum bestiis pugnaverant, devorata sunt.* Paulo post tamen gladiatorum munus a munere ferarum ibidem distinguitur his verbis; *Maximus proconsul indignans jubet edi gladiatorum munus, quibus mandaretur inprimis Christianos martyres gladiis confodi.* Sed et Cyrillus Hierosolymitanus in prima catechisi Mystagogica, μονομαχεῖν dicit de bestiariis, et Chrysostomus in Homilia de Iona pag. 661. οἱ θηρίοις πυκτεύειν μέλλοντες. Quod idem est ac si dixisset θηρίοις μονομαχεῖν. VALESIUS. Vid. supra pag. 310. Ceterum

λοιπὸν abesse ab *ed. Steph.* notavit Strothius, quod tamen non tantum *codices mei* jamque *Burtoniani* agnoscunt, sed etiam *Bongarsii Lectt.* oraque *exemplaris editionis Steph.* olim penes Scaligerum. Infra in lin. 15. μεθημέραν pro καθημέραν *MS. Norfolc.*

P. 315. l. 18. κατὰ τῶν εἰδώλων] πρὸς τῶν εἰδώλων *Christoph. Lectt.* Stroth. Mox παρέβαλλον posuit Valesius pro περιέβαλλον, sed hoc revocante *Strothio.* παρέβαλον *MS. Bodl.* et περιέβαλον *MS Norf.* Cum lectione Valesii consentiunt, teste Burtono, tres saltem MSSti.

P. 317. l. 7. ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς] Sororis nisi ex sanguine, certe ex fide. Atqui Tillemontium video vinculum illud sanguinis ex narratione colligentem. Porro idem statuisse Valesium ex indice Eusebio ejus affixo constat.

Ibid. l. 10. καθάπερ μήτηρ εὐγενὴς] Excidit vox μήτηρ *MS. Bodl.* Auctori epistolæ in mentem venisse matris illius cum septem filiis in *Maccabæorum* lib. ii. cap. 7. recte monet Anglicus, quem plus semel commemoravi, interpres.

Ibid. l. 17. μετὰ τὸ τήγανον] *Craticulum* vertit Rufinus. Idem plane est quod supra vocavit ferream cathedram, cui impositi martyres, tanquam in sartagine torrebantur. Sic enim supradictum est de Maturo, ἐπὶ πᾶσι τὴν σιδηρᾶν καθέδραν, ἐφ' ἧς τηγανιζόμενα τὰ σώματα, &c. Mos enim erat, ut Christiani antequam bestiis objicerentur, in hujusmodi cathedra suppositis prunis ardentibus sederent, ut paulo ante legitur de Attalo. Valesius. Τήγανον h. l. sellam illam ferream denotat, γάργαθον vero, reticulum quo inclusi damnati tauris irritatis objiciebantur. Stroth.

Ibid. l. 18. ἱκανῶς ἀναβληθεῖσα] Inter voluptates amphitheatralis spectaculi hæc erat, ut taurus in arenam produceretur, cui in furorem concitato noxios homines reticulo inclusos objiciebant; quos ille velut pilas in altum jactabat. Notissimi sunt hac de re Martialis versus:

Taurus ut impositas jactat ad astra pilas. Valesius.

P. 317. l. 1. μηδὲ αἴσθησιν ἔτι τῶν συμβαινόντων ἔχουσα] Inter miranda, quæ in hac vexatione contigerunt, vir doctissimus Hen. Dodwellus τὴν ἀναισθησίαν Blandinæ merito recensens, idem beneficium divinum monet Perpetuæ martyri, jactatæ similiter in altum a tauro, concessum fuisse. *Dissert.*

in Irenæum ii. §§. 43. et 46. Vid. et supra §. 5. horum Fragment. Habent ἐπὶ pro ἔτι *codices Florentini.*

P. 317. l. 2. ὁμιλίαν] Vide Valesium supra pag. 359. Habet autem ὁμολογίαν, sed minus apte, *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 7. ὑπὸ γὰρ ἀγρίου θηρὸς] Antiquum serpentem vertit Rufinus, dæmonem scilicet rectius hoc modo designari existimans. Certe Græca vox etiam serpentem significat. Unde et theriace dicitur. Sic paulo infra ὁ θὴρ pro diabolo sumitur, ubi Musculus viperam vertit. VALESIUS. Paulo ante οὐδ' ὅλως pro οὐδ' οὕτως *MS. Norfolc.* et paulo post εἶχον pro εἶχε *idem MS.* sicut, nunc testante Burtono, *cod. Paris.* 1.

Ibid. l. 13. ἀδίκως] Rectius in codice Maz. Medicæo et Fuketiano scribitur ἄδικον: (ἀδίκως exhibent Steph. et Valesii edd.) quod equidem valde probo: nisi quis malit legere τὸ ἄδικον εἰς ἡμᾶς ὁμοίως ἐπιδεικνυμένων μῖσος. De injusto erga se gentium odio passim querebantur Christiani. Tatianus adversus Græcos, pagina 149. καὶ μὴ διὰ τὸ μισεῖν ἀδίκως, παρανομήσητε. VALESIUS. Cum Strothio ἄδικον, quod et *Savilii cod.* habet, in textum olim quidem recepi. Strothium postea secuti sunt et Zimmerman. et Heinichen. quatuor saltem codicibus scriptis suffragantibus; jam vero præeunte Burtono lectionem ἀδίκως præferendam duco quatuor itidem firmatam. Vertit *Rufinus*, tanquam si aliud quid in Græcis invenisset, *Et ex hoc ad nefanda odia judex semel instigabatur.* Habere τὸ ὠμὸν pro τὸ ὅμοιον *Christoph. Lectt.* notavit Strothius.

Ibid. l. 14. ὁ ἄνομος ἀνομησάτω ἔτι] Ex capite ultimo Apocalypseos versu 11. ubi pro ἄνομος ἀνομησάτω hodie legitur ἄδικος (ὁ ἄδικος) ἀδικησάτω. Simile quid legitur in cap. xii. Danielis. Citatur hic locus a Fausto Reiensi, qui vulgo Eusebius Emissenus inscribitur, in sermone tertio ad monachos. *Et ejusmodi animæ eveniet illa sententia: Peccator adjiciet ad peccandum. Quam nos carissimi refugientes, illam potius teneamus quæ dicit: et sanctus adhuc sanctificetur.* VALESIUS. Relegat nos ad *Apocalypsin* Ruinartus quoque ad marginem operis sui, in quo hanc collocavit epistolam. Et quanquam Lardnerus, *De Fide Hist. Evang.* P. I. vol. i. c. 16. indicari hic *Danielis* illud a Valesio commemoratum suspicatur, existimem quidem ego, Lugdunenses locum ipsum ex *Apocalypsi* sump-

sisse, qui hunc librum sacrum supra in §. 3. p. 298. et infra §. 17. p. 320. testem adducant.

P. 317. l. 16. ἐναποπνιγέντας ἐν τῇ εἱρκτῇ] Cum addidisset ἐν ante τῇ, ni fallor, ex scriptis suis Valesius, idem enim comparet in *Cod. Bodl.* seu *Savil.* particula tamen a Strothio exclusa est, quam nescit quoque *Cod. Norfolciensis.* Παρέβαλλον pro παρέβαλον receperunt in textum Strothius et Burtonus, qui quidem adnotat παρέβαλλον scribi et paullo supra, idque exhibere sex manuscriptos. Habent lectionem alteram tantum quatuor.

P. 318. l. 2. δὴ προθέντες τάτε τῶν θηρίων] δὴ τῶν ἐν ἀμφιθεάτρῳ μαρτυρουμένων προσθέντες τά τε. *Christoph. Lectt.* Stroth.

Ibid. l. 3. πῇ δὲ ἠνθρακωμένα] Ita codex Regius et Nicephorus. Sed tres reliqui codices Mazarinus, Medicæus et Fuketianus scriptum habent ἠνθρακευμένα. Et paulo post in iisdem codicibus legitur πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλαντο ψυχῆς, non εἵλοντο, ut ex Regio exemplari edidit Stephanus. Valesius. Lectionem receptam ἠνθρακωμένα præstant *codd.* quoque *Bodl.* seu *Savil.* et *Norfolc.* sed εἴλαντο (sic) cum spiritu leni *Bodl.* Recepit ἠνθρακευμένα ex pluribus *MSStis* Burtonus.

Ibid. l. 4. τῶν λοιπῶν] τῶν τυθέντων *Christoph. Lectt.* Stroth. Abest ὡσαύτως a *cod. Norfolc.* Mox pro ἐνεγέλων habet ἐπαγέλων (ἐπεγέλων) *idem codex.*

Ibid. l. 9. ἅμα τὰ εἴδωλα αὐτῶν] Auxi orationem vocula ἅμα ex *codd. Bodl.* et *Norfolc.* desumpta. Eundem verborum ordinem, quem exhibet *Stephanus,* in ed. suam Strothius revocavit, qui est αὐτῶν τὰ εἴδωλα.

Ibid. l. 15. εἶχε] ἔχει *ed. Steph.* Stroth.

Ibid. l. 16. τὰ σώματα κρύψαι τῇ γῇ] Moris semper fuisse Christianis corpora mortuorum inhumare, ostendit ex multis auctoribus Binghamus *Antiquit. Eccles.* lib. xxiii. cap. 2. §. 4.

Ibid. l. 17. οὔτε ἀργύρια ἔπειθεν] Hæc verba non habentur in tribus codicibus Mazarino, Medicæo et Fuketii. Solus codex Regius ea retinet, cui adstipulantur Rufinus et Nicephorus. Nam Rufinus quidem ita vertit: *Apud nos vero ingens luctus habebatur, præcipue quod non possemus corpora humi tradere: quippe quibus nec noctis tempore aliqua ad hoc oppor-*

tunitas præbebatur: neque muneribus suadere custodes, neque precibus, aut ullo alio genere copia erat. Nicephorus vero locum hunc ita expressit: οὔτε γὰρ ἡ νὺξ καθυπούργει, οὔτε χρυσίῳ μετελθεῖν ἦν· πολλῷ γε μεῖον ἔπειθε δέησις. Valesius. *Codici Regio*, qui hæc verba retinet, MStum addere *Norfolc.* jam licet; desunt autem eadem in *Cod. Savil.* seu *Bodl.* et, Burtono nunc testante, in *codd. Med. Maz. Fuket.*

P. 319. l. 5. Τὰ οὖν σώματα τῶν μαρτύρων &c.] Hunc locum laudat Augustinus tomo vi. novæ edit. (Benedictinorum) libro de Cura Gerenda pro Mortuis num. 8. et 10. Ruinart. Ait ibidem vir sanctus Augustinus de istac ethnicorum sævitia, non ob aliud credendum esse illam divinitus fuisse permissam, nisi ut discerent Christiani in confitendo Christo, dum contemnunt vitam, multo magis contemnere sepulturam. Esto; Christiani sollicitudine sua de corporum sepultura fidem de eorundem resurrectione aliis omnibus declarabant.

Ibid. παραδειγματισθέντα καὶ αἰθριασθέντα] Pro ultimo verbo habet θριαμβευθέντα *MS. Norfolc.* Ait Strothius *Christoph. Lectt.* καὶ δειγματισθέντα addere, idque, quid sibi velit, se nescire. Ego ex Christophorsoni Versione colligo, ita se habuisse illam lectionis varietatem, αἰθριασθέντα καὶ δειγματισθέντα.

Ibid. l. 6. ἐπὶ ἡμέρας ἕξ] Dandi casum ἡμέραις præstat *MS. Bodl.* in quo καθέντα pro καέντα.

Ibid. l. 7. κατεσαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανὸν] κατεῤῥάνθη εἰς τὸν Ῥοδανόν. Hæc est codicis Regii scriptura, cui consentit Nicephorus. Sed reliqui codices Maz. Med. Fuk. et Savilii ita præferunt κατεσαρώθη εἰς τὸν Ῥοδανόν. Quam lectionem vulgatæ longe præferendam duco. Certe Rufinus non aliter videtur legisse, ut ex interpretatione ejus apparet. Sic enim vertit: *Incensa ossa martyrum et in favillam redacta, cum reliquo terræ pulvere in Rhodanum fluvium dispersere.* Valesius. *MS.* quoque *Norfolc.* κατεσαρώθη præstat. Nunc addit Burtonus *codd. Venetum* et *Florentinos.* Tum refert ὡς ἂν *MS.* habere *Norfolc.*

Ibid. l. 13. καινὴν] κενὴν solenni mutatione *MS. Norfolc.* Notat Burtonus, utramque lectionem habere *unum ex codd. Florentinis* et ab eadem manu. Mox abest καὶ ante μετὰ χαρᾶς ab *eodem MSto Norfolc.* cui consentit *Nicephorus.*

Ibid. l. 17. ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν.] Hæc interserit verba Eu-

sebius: Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ τὸν δεδηλωμένον αὐτοκράτορα, ταῖς Χριστοῦ συμβέβηκεν ἐκκλησίαις· ἀφ' ὧν καὶ τὰ ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις ἐνηργημένα, εἰκότι λογισμῷ στοχάζεσθαι πάρεστιν. ἄξιον τούτοις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυνάψαι γραφῆς λέξεις ἑτέρας, δι' ὧν τὸ ἐπιεικὲς καὶ φιλάνθρωπον τῶν δεδηλωμένων μαρτύρων ἀναγέγραπται τούτοις αὐτοῖς τοῖς ῥήμασιν. ῞ΟΙ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον &c. *Hæc supradicti Imperatoris temporibus Christi ecclesiis contigerunt, ex quibus ea quæ in reliquis provinciis gesta sunt, conjectura assequi licet. Sed et alia quædam ex eadem epistola hic adjungere operæ pretium fuerit, quibus benignitas atque humanitas illorum quos memoravimus martyrum, describitur his verbis.* QUI quidem Christum æmulari &c.

P. 320. l. 4. ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ' ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἶσα Θεῷ· ὥστε ἐν τοιαύτῃ δόξῃ ὑπάρχοντες &c.] Quomodocunque interpretanda verba sint, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἶσα Θεῷ, hoc quidem constat, Lugdunenses ex illis argumentum duxisse τῆς ταπεινοφροσύνης Christi. Neque vero hi soli id fecerunt, sed et alii multi veteres scriptores; immo vero id suscipere velim, nullum ecclesiasticum auctorem ad Nicænorum usque tempus adduci posse, qui, qua ratione vertunt in Anglica interpretatione nostrates, significari his verbis οὐχ' ἁρπαγμὸν ἡγήσατο, *non alienum a se esse arbitratus est*, clare atque aperte indicaverit. Haudquaquam tamen id fraudi erit firmissimo argumento contra Humanistas quos vocant, ex his verbis apostoli sumendo. Proxime post τῇ αὐτῇ pro τοιαύτῃ *MS. Norfolc.* sed perperam. τῇ τοιαύτῃ Nicephorus.

Ibid. l. 7. καὶ ἐκ θηρίων αὖθις ἀναληφθέντες] Henricus Savilius ad oram sui codicis hunc locum ita emendavit: καὶ τοῖς θηρίοις παραβληθέντες, καὶ ἐξ αὐτῶν αὖθις ἀναληφθέντες. Quæ emendatio in Genevensi quoque editione apposita est ad marginem ex libro Christophorsoni. Sane Christophorsonus locum hunc ita legit, ut ex versione ejus apparet. Sed utrum ex conjectura, an ex fide veterum codicum ita legerit, incertum est. Nostri certe codices nihil mutant. Porro ἀναληφθῆναι hoc loco significat, in carcerem iterum contrudi. Sic supra de Blandina, καθαιρεθεῖσα ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀνελήφθη πάλιν εἰς τὴν εἱρκτήν. Et paulo post de Attalo, μαθὼν ὁ ἡγεμὼν ἐκέλευσεν αὐτὸν ἀναληφθῆναι. VALESIUS. Et paulo ante *Christophor-*

sonus perperam, ut Strothius notat, addidit verba ἀλλ' αὐτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών.

P. 320. l. 13. ἐπέπλησσον πικρῶς] πικρῶς ἔφερον *MS. Norfolc.* De re ipsa consulas Pearsonium *Vindic. Ignat.* P. ii. fine cap. ix. p. 115. ubi monuit vir præstantiss. adversus dicta a nobilibus istis confessoribus de martyribus alia et præcipua ratione ita appellatis, tales viros ac tanta pro Christo passos, etiamsi in tormentis non obdormiverint, semper ab antiquis et merito *martyras* nuncupatos fuisse, nec contrarium quid ex his dictis a quoquam adhuc collectum. Ita ille. Porro S. Serapio, qui hoc sæculo floruit secundo, episcopi cujusdam subscriptionem, fidem olim confessi, conservavit in epistola ab Eusebio lib. v. *Hist.* cap. 19. excerpta, qua ipse se episcopus martyrem appellat; Αὐρήλιος Κυρήνιος μάρτυς ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι. S. Serapionis Fragmenta vide infra. Vide et S. Luciani Fragmentum in his voluminibus collocatum. Sed tamen, monente vel Cypriano, qui *martyrum* nomine confessores appellare solet, *Confessio exordium gloriæ est, non meritum jam coronæ. De Unitate Ecclesiæ* p. 117. ed. Felli. Et temporibus quidem posterioribus tantum confessoribus illis, qui morte fidem testati essent, martyrum titulus fere donabatur.

P. 321. l. 3. ὁμόλογοι] ὁμολογηταὶ *MS. Norfolc.* In uno de *MStis Florentinis* refert Gronovius manum secundam fecisse ὁμολογουμένως, in altero autem extare ὁμολογουμένως istud, sed in marg. ejus lectionem ὁμολογηταὶ afferri.

Ibid. l. 7. πάντα τὰ ἔθνη] πάντα abest ab *ed. Steph.* Stroth. Neque agnoscit *Rufinus;* neque, ut nunc refert Burtonus, *codd. Reg. Parisini* aut *Florentini.* Omissum est τὰ in *cod. Norfolc.*

Ibid. l. 9. ἐποίουν] ποιοῦντες *Christoph. Lectt.* Mox apud eundem deest τούς. Stroth.

Ibid. l. 14. πᾶσι μὲν ἀπελογοῦντο] Rufinus hunc locum ita vertit. *Placabant omnes, neminem accusabant.* Christophorsonus vero et ante illum Langus sic interpretari maluit, *defendere omnes, neminem accusare.* Quam interpretationem probare non possum. Neque enim in Græco dicitur ὑπὲρ πάντων ἀπελογοῦντο, sed πᾶσιν ἀπ. Sed neque martyres illi cunctos sine discrimine defendebant, hæreticos scilicet, Judæos et Gentiles. Rectius itaque Musculus vertit, *omnibus rationem*

fidei suæ reddebant. Possis etiam vertere *omnibus se excusabant.* Id enim proprie est ἀπολογεῖσθαι. Unde Apologiæ sacerdotum, de quibus Gregorius Magnus in Sacramentario. Valesius. Suam igitur ipsius interpretationem corrigere voluit Valesius; errans tamen, ut nunc monet Heinichenus, qui Christorphorsoni illam probat, misso lectore ad Eusebii Lib. iv. cap. 15.

P. 321. l. 15. ἔλυον μὲν ἅπαντας, ἐδέσμευον δὲ οὐδένα] Quæ fuerint partes martyrum in reconciliandis lapsis, cæterisque peccatoribus revocandis ad ecclesiæ pacem communicationemque, plene ostendunt epistolæ Cypriani; martyres enim neutiquam pro judicibus in hujuscemodi causis, sed pro intercessoribus tantum et suffragatoribus, gerere se oportere; quod ibi ex jure et consuetudine probatur. Omittere μὲν *codd. Reg. Paris. Norf.* et *Florentinos*, nec male, addit Burtonus.

P. 322. l. 1. ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἐδέετο] ὑπὲρ τῶν ὑβριζόντων ἐδέοντο *Christoph. Lectt.* Stroth. Ita et *unus de codd. Florentinis*, sed secunda manu. Ceterum τῶν ὑβριζόντων interpretamentum est alterius scripturæ τῶν λιθαζόντων, cum verbum λιθάζω translate, seu sensu improprio, *vexare* significat; quomodo participium Latinum *lapidatus* pro *vexatus* interdum positum est. Vid. *Gesta apud Zenophilum* p. 105. Vol. IV. *Reliq. Sacr.* Non vertit vetus interpres Rufinus. Addit autem καὶ ante μᾶλλον *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 8. τοῦτο] ταῦτα *Christoph. Lectt.* et *Cod. Castellanus.* Stroth. Sed vix opus est, ut quid mutetur. In *MS. Norfolc.* corruptum supra est ἀποπνιχθεὶς ὁ θὴρ in ἀποπνιγεῖς ὁ θηρὸν, et καταπεπωκέναι in καταπεπτωκέναι.

Ibid. l. 12. κατὰ πάντων] κατὰ πάντα. Sic ex codice Regio edidit Stephanus. Reliqui tamen codices Maz. Med. et Fuk. scriptum habent κατὰ πάντων νικηφόροι. Id est de omnibus victores. Nicephorus vero ita hunc locum refinxit, καὶ πάντες νικηφόροι, &c. Valesius. Cum Valesii codicibus facit uterque meus. Nunc addit *codicem Venet.* et fortasse *Paris.* 1. Burtonus. Ante Θεὸν hic et proxime post articulus τὸν in *Cod. Norfolc.* positus est.

Ibid. l. 13. εἰρήνην ἀγαπήσαντες ἀεὶ, καὶ εἰρήνην ἡμῖν παρεγγυήσαντες] Post Strothium quidem ex *edit. Stephani* atque *Nicephoro* pronomen ἡμῖν pro ἀεὶ lectione Valesii reposui; dum

vero idem vir cl. ex eadem *Stephani edit.* αὐτοὶ pro priore ἀεὶ revocandum censet, mecum facit vetus interpres, *Rufinus*, qui vertit, *sed pacem* semper *habendam*, *pacem* fratribus *custodiendam commonebant.* Ἡμῖν pro ἀεὶ ante παρεγγυήσαντες *codd. Norf. Reg. Parisini*, referente Burtono. *In uno de Florentinis* extat εἰρήνην ἡμῖν ἀγαπήσαντες καὶ εἰρήνην. Ab *altero* quoque abest ἀεὶ ante παρεγγυήσαντες.

P. 322. l. 17. καὶ ἀγάπην.] Addit Eusebius, Ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶν μακαρίων ἐκείνων πρὸς τοὺς παραπεπτωκότας τῶν ἀδελφῶν στοργῆς, ὠφελίμως προσκείσθω· τῆς ἀπανθρώπου τε καὶ ἀνηλεοῦς ἕνεκα διαθέσεως, τῶν μεταταῦτα ἀφειδῶς τοῖς Χριστοῦ μέλεσι προσενηνεγμένων. *Atque hæc de beatorum illorum affectu erga eos fratres qui lapsi fuerant, ad legentium utilitatem hic posita sint, propter eos qui inhumano quodam ac truci animo præditi, inclementer adversus Christi membra postmodum sævierunt.* Ait Valesius, "Novatianos intelligit, qui lapsis omnem spem indulgentiæ postea præcluserunt." De Novatianis Eusebius quidem loquitur; sed Lugdunensium verba lites atque dissidia his quoque temporibus de communicatione lapsorum in ecclesia exortas fuisse clare indicant; aliis quidem severius de hac re agentibus, aliis lenius, durissime fortasse omnium Montani sectatoribus. Hinc insuper colligendum esse patet, vel ea tempestate invaluisse morem, ut lapsi a martyribus pacem ecclesiæ expeterent; cujus quidem moris hoc primum omnium fortasse est testimonium; in quo etiam notanda verba sunt, ἀλλ' ἐν οἷς ἐπλεόναζον αὐτοί, τοῦτο τοῖς ἐνδεεστέροις ἐπήρκουν, nam ea opinio de tanto martyrum merito, ut illud aliis quoque hominibus in satisfactionem delictorum communicari queat, huic consuetudini originem dedisse videtur. Verum optime ait Tertullianus, *Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus Dei filius? De Pudicitia* cap. ult. Non quod crederet antiquitas, martyres, aut quosvis alios, aliquid efficere posse vel sui vel aliorum gratia nisi per Christi sanguinem. Etenim hæc scribit etiam Origenes, qui opinionem de martyrum tali merito fovebat, in *Exhort. ad Martyrium*, εἷς μόνος δεδύνηται δοῦναι ἀντάλλαγμα τῆς ἀπολλυμένης πρότερον ψυχῆς ἡμῶν τῷ ἑαυτοῦ τιμίῳ αἵματι. cap. xii. p. 282. *ed. Delaruan.* Itidem S. Cyprianus in *Epist.* 19. vel. 8. cum de agone martyrum dixisset, *Pretiosa mors hæc est quæ emit immortalitatem pretio sui*

sanguinis, quæ accepit coronam de consummatione virtutis, proxime post subjunxit de Christo, *Et qui pro nobis mortem semel vicit, semper vincit in nobis.* Αὐτοὶ, de martyribus ait S. Joannes in *Apoc.* xii. 11. ἐνίκησαν αὐτὸν (diabolum) διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, καὶ διὰ τὸν λόγον τῆς μαρτυρίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου.

P. 323. l. 3. Ἡ δ' αὐτὴ τῶν προειρημένων μαρτύρων γραφὴ, &c.] Sequuntur hæc post Eusebii illa, quæ in novissima adnotatione collocata sunt. Vocem autem μαρτύρων a Valesio additam, ac scriptis omnibus præter *Regium* cognitam, omittit vetus Interpretatio Rufini, respuuntque Eusebii editores Strothius et Zimmermannus. Sed adscripserat vocem exemplo suo Scaliger.

Ibid. l. 6. Ἀλκιβιάδου γάρ τινος ἐξ αὐτῶν &c.] Quoniam dubium est, utrum verba quæ sequuntur, desumpta omnia sint ex Lugdunensium epistola, typis ea minoribus imprimenda curavi. Eadem quidem *Chronici Paschalis* seu *Alexandrini* auctor habet pag. 262. ed. Ducangii, sed ex Eusebio, ni fallor, descripta. Ceterum, quum Valesius recte, ut opinor, paulo infra notavisset, Alcibiadem (si ita revera nominatus est) Montanistam distinguendum esse ab Alcibiade hoc confessore, Readingius interea hæc addidit, "Utcunque Alcibiades hic diversus "fuerit ab isto cognomine Montanista, eundem tamen errorem "hausisse videtur de necessitate abstinendi a quibusdam cibis, "velut a malo principio conditis." Istud vero de Montanistis quidem a cibis propter hujusmodi causam abstinentibus soli Epiphanio, etsi nulla mentio ejus facta est a Readingio, debetur, in eo tamen omnes fere auctores relinquenti, quod fœdissimum Encratitarum aliorumque hæreticorum errorem Montanistis in *Hæresi* xlviii. n. 8. ascriberet, si revera quidem, quod vix certum est, Montanistas his hæreticis ibi incluserit. Conferas potissimum Tertullianum *adv. Psychicos*, cap. 18. Fortasse tamen hæc facta est Divinæ voluntatis significatio propter Montanistarum sectam, tunc primum, ut Eusebius statim post ostendit, exortam, namque hæretici isti ex jejuniis suis, xerophagiis, stationibusque, quæ præter instituta catholicæ ecclesiæ observabant, laudem quærere, et plurimum sibi favorem captare soliti sunt. Ne igitur Alcibiadis exemplum aliquibus forte fratribus scandalo fieret, quasi ille patrocinaretur

Montanistarum, aliorumque hæreticorum tum scaturientium, superstitioni, verisimile est, aliam victus sui ordinandi rationem ipsi per Attalum divinitus fuisse imperatam. En autem plane apposite scribentem Tertullianum, dum officia caritatis in fratres carcere inclusos ita exprobrat catholicis; *Plane vestrum est in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne consuetudinem quærant, ne tædeat vitæ, ne* nova abstinentiæ disciplina (illa nimirum Montanistica) *scandalizentur. De Jejuniis*, c. 12. Certe, quidquid secus nonnulli suspicati sunt, alieni fuerunt a Montanismo Gallicani fratres. Immo vero, si fides ulla auctori *Synodici* a Joanne Pappo primum editi habenda est, synodus ab iisdem contra Montanum et Maximillam celebrata est. *Σύνοδος θεία καὶ ἱερὰ τοπικὴ ἐν Γαλλίᾳ, συναθροισθεῖσα ὑπὸ τῶν ὁμολογητῶν· ἀποκηρύξασα Μόντανον καὶ Μαξίμιλλαν· ἧς ὁ ὅρος πρὸς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ πιστοὺς διέβη.* cap. 7. Sed ista fortasse de synodo Lugdunensium huic parti epistolæ debentur.

P. 323. l. 6. αὐχμηρὸν βιοῦντος βίον] *αὐχμηρῶς βιοῦντος ed. Steph. αὐστηρὸν βιοῦντος β. Christoph. Lectt.* Stroth. Voces *αὐχμηρὸν βιοῦντες βίον* exemplo suo editionis Steph. adscripsit Scaliger; *αὐχμηρῶς* habent, referente Burtono, *codd. Regius* et *Parisini*. Supra *προαχθῆναι* pro *προσθεῖναι MS. Norfolc.*

Ibid. l. 7. ἀλλ' ἢ ἄρτῳ μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένου] Addit *salem* Rufinus vertendo——*sed tantum* sale *et pane cum aqua utebatur.* Græce, *ἀλλ' ἢ ἁλὶ καὶ ἄρτῳ* &c.

Ibid. l. 12. πεισθεὶς δὲ ὁ Ἀλκιβιάδης πάντων ἀνέδην μετελάμβανε] Articulum *ὁ* post Burtonum in contextum nunc recepi, quia positus est in codicibus omnibus præter *Regium Venetum*que. Auctor *Chronici Alex.* qui, ut dixi, hæc attulit, *φανερῶς* pro *ἀνέδην* posuit; et paulo post *καὶ δικαίως* addidit ante illa *οὐ γὰρ ἀνεπίσκεπτοι ἦσαν*, interpretandi causa, sed irrito conatu. Articulum ante *Θεοῦ* adjecit *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 30. Τί δεῖ καταλέγειν &c.] Pauca hæc quæ habet præterea Eusebius, ad hanc Fratrum epistolam pertinere videntur. *λέγειν*, rectius, *MS. Norfolc.* pro *καταλέγειν*. An vero rescribendum, *τί δεῖ καὶ τοῦ λέγειν*; *Quid opus est ut memorem?*

P. 324. l. 2. τῶν μαρτυρίων] *μαρτυρίων* edidit Strothius pro *μαρτύρων*, cum ita Eusebius alibi librum suum vocare soleat. Supra quoque in §. 1. in nonnullis codd. ita legitur, probante

Valesio. Nunc Strothium, Zimmermann., et Heinichenum secutus sum.

P. 324. l. 8. *Τῶν δ' ἀμφὶ τὸν Μοντανὸν καὶ 'Αλκιβιάδην καὶ Θεόδοτον*] Hic Alcibiades, distinguendus est ab Alcibiade illo martyrum Lugdunensium collega, de quo supra. Nam hic quidem sanctissimus martyr fuit, ut apparet ex iis quæ de illo referunt Lugdunenses. Alter vero cum Montano ac Theodoto, signifer fuit sectæ Cataphrygarum. De quo vide caput 16 et 17. hujus libri. Valesius. In alia prorsus abiit Strothius, sed male, ni fallor. Nunc demum video ad Eusebium hæc adnotantem cl. Heinichen.: "Contrariam Valesio sententiam opinionem ar- "gumentis mihi haud probabilibus defendit ad h. l. Strothius." Immo fortasse hic scribendum est Miltiades, prout in cap. 16. hujus viri nomen Miltiades extat pro Alcibiades.

Ibid. l. 19. *τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης ἕνεκα πρεσβεύοντες*] Christophorsonus quidem hæc verba retulit ad solum Eleutherum Romanæ urbis episcopum. Ego vero ad utrosque referri puto; tum ad Eleutherum; tum ad fratres in Asia et Phrygia constitutos. Consulti enim fuerant Lugdunenses et Viennenses a fratribus in Asia et Phrygia consistentibus, quid sentiendum esset de pseudoprophetia illa, quæ apud ipsos exorta fuerat; quidve agendum foret Montano, Theodoto aliisque, qui per Spiritus sancti gratiam futura se prædicere jactabant. De his igitur Lugdunenses ac Viennenses presbyteri, ad Asianos sententiam suam perscripserunt peculiari epistola, quam utinam hic quoque apposuisset Eusebius. Epistolas quoque martyrum ea de re ad Asianos scriptas, suis literis adjecerant presbyteri Lugdunenses, ut sententiam suam auctoritate martyrum confirmarent. Quod si conjicere licet, hæc illorum videtur fuisse sententia; prophetas illos benigne tractandos esse, et ad pœnitentiam provocandos: ac si quidem resipiscerent, ad ecclesiam admittendos esse, ut pax inter fratres solidetur. Si vero pertinaces in errore suo permanerent, nec post frequentes admonitiones obtemperare sacerdotibus vellent, ab ecclesiæ corpore abscindendos. Porro ab iisdem Lugdunensibus presbyteris Irenæus Romam directus est ad Eleutherum Papam, cum epistolis tam martyrum quam Lugdunensis Cleri, ut cum Eleuthero de iisdem rebus communicaret. Cum enim in om-

nibus ecclesiasticis negotiis primæ essent partes episcopi Romani, merito Lugdunenses hanc controversiam ad eum detulerunt: id agentes et omnibus modis studentes, ut episcopi Romani auctoritate quæ semper summa fuit in ecclesia, hæc apud Asiam orta dissensio sedaretur, et pax in ecclesia restitueretur. VALESIUS. Conferas de his rebus Coustantium supra ad MARTYR. LUGD. EPIST. pag. 289. Aliter de iis sentiens quam Valesius, cl. Gottlieb. Wernsdorfius in *Dissert. de Montanistis* Eusebii verba contulit cum ejusdem scriptoris quidem aliis, in quibus Irenæi judicium de Victoris cum Polycrate dissidio refertur; "Ἀντιπαρακελεύονται (inquit Eusebius) δῆτα αὐτῷ "(Victori) τὰ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἑνώσεώς τε "καὶ ἀγάπης φρονεῖν. v. 24. Irenæus Victoris sententiam de die "paschatis omnino probabat, Polycratis autem repudiabat, "tamen suadebat pacem, i. e. ut ipse Eusebius explicat, ne "discordia propter dissensiones communes disseminentur schis-"matique locus detur: Eodem modo quidem credo, Galli "confessores repudiabant vana Montani somnia, tamen sua-"serunt eorum tolerantiam." Hæc Wernsdorf. Postea Asianas ecclesias habitis super hac re plurimis conciliis Montanistas communione ecclesiæ expulisse narrat AUCTOR *adv. Cataphrygas* apud Eusebium L. v. c. 16.

S. PANTÆNUS.

S. PANTÆNUS.

S. HIERONYMUS, *Libro De Viris Illustribus*, cap. xxxvi. pag. 107.

PANTÆNUS Stoicæ sectæ philosophus, juxta quamdam veterem in Alexandria consuetudinem ubi [a] a Marco evangelista semper ecclesiastici fuere doctores: tantæ prudentiæ et eruditionis tam in scripturis divinis, quam in sæculari litteratura, ut in Indiam quoque rogatus ab illius gentis legatis, [b] a Demetrio Alexandriæ episcopo mitteretur. Ubi reperit Bartholomæum de duodecim apostolis adventum Domini nostri Jesu Christi juxta Matthæi evangelium prædicasse, [c] quod Hebraicis litteris scriptum, revertens Alexandriam secum detulit.

[a] Habet Eusebius lib. v. *Hist.* cap. 10. ἐξ ἀρχαίου ἔθους διδασκαλείου τῶν ἱερῶν λόγων παρ' αὐτοῖς συνεστῶτος. FABRICIUS. Ceterum Origenes in epistolæ fragmento ab Eusebio lib. vi. cap. 19. conservato, in quo se defendit adversus eos, qui nimium studium erga Græcorum disciplinas sibi objecerant, Pantæni et Heraclæ scholæ hujus præfectorum exempla appellans, τοῦτο δὲ πεποιήκαμεν, inquit, μιμησάμενοί τε τὸν πρὸ ἡμῶν πολλοὺς ὠφελήσαντα Πανταῖνον, οὐκ ὀλίγην ἐν ἐκείναις ἐσχηκότα παρασκευήν, καὶ τὸν νῦν ἐν τῷ πρεσβυτερίῳ καθεζόμενον Ἀλεξανδρέων Ἡρακλᾶν.

[b] Haud diserte ait Eusebius, Pantænum a Demetrio episcopo in Indiam missum fuisse, sed statim post Juliani prioris episcopi regnante Commodo commemorationem profectionem ejus narrat; quæ interea poterat illo tempore accidere, quod Hieronymus sig-

[d]Hujus multi quidem in sanctam Scripturam extant commentarii, sed magis viva voce ecclesiis profuit. Docuitque [e]sub Severo, et Antonino cognomento Caracalla.

navit. Hic et in *epistola ad Magnum* scribit, *Pantænus a Demetrio Alexandrino episcopo missus est in Indiam ut Christum apud Brachmanos et illius gentis philosophos prædicaret.*

[c] Non ait Eusebius evangelium Matthæi Hebraicis scriptum litteris Alexandriam relatum a Pantæno, sed tantum a Bartholomæo traditum Indis, et ad Pantæni usque ætatem ibi servatum. Fabr. Eusebii verba sunt,—*ὧν εἷς γενόμενος καὶ ὁ Πανταῖνος καὶ εἰς Ἰνδοὺς ἐλθεῖν λέγεται· ἔνθα λόγος εὑρεῖν αὐτὸν προφθάσαν τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον παρά τισιν αὐτόθι τὸν Χριστὸν ἐπεγνωκόσιν οἷς Βαρθολομαῖον, τῶν ἀποστόλων ἕνα κηρύξαι, αὐτοῖς τε Ἑβραίων γράμμασι τὴν τοῦ Ματθαίου καταλεῖψαι γραφὴν, ἣν καὶ σώζεσθαι εἰς τὸν δηλούμενον χρόνον.* v. 10. Confer Papiam, supra p. 14. cum nota ad loc. Cl. P. Paulinus a S. Bartholomæo in *India Orientali Christiana*, p. 142: "Effigiem S. Thomæ apostoli et Pantæni presbyteri scholæ Alex- "andrinæ præfecti ex valvis æneis Basilicæ *S. Pauli* via Ostiensi, "Constantinopoli anno Christi 1070. sub Consule Pantaleone "scalpro incisis exhibet Ciampinius in opere inscripto: *Vetera* "*Monumenta* part. I. cap. iv. p. 38. quadr. xxvii. Pantænus dextra "manu tenet evangelium S. Matthæi, quod ipse primus post "S. Thomam Indis prædicavit; et S. Thomæ martyrium in India "hac Græca epigraphe inscribitur

"'Ο ΑΓΙΟΣ ΘΩΜΑΣ ΛΟΧΙ ΥΠΟ ΗΝΔΙΑ
" ΤΕΛΗΟΥΤΕ.
" *S. Thomas lancea in India*
" *Moritur.*

"Confer Blanchini *Demonstr. Hist. Eccl. Monum. Comp.* Tab. iii. "sæculi ii. *num.* 40. *et* 4." S. Thomæ apostoli apud Indos prædicationem commemorant S. Gregorius Naz. in *Orat.* xx. Andreasque Cæsariensis, qui sæculo quinto floruit, in *Comment. ad Apocalypsin*, cap. 67. serm. 21. Et Thomæ sepulturam, etsi locum tacet, notum esse ait S. Chrysostomus *Homil.* 26. in *Epist. ad Heb.* Vid. infra notam ad POLYCRATIS Fragmentum.

[d] Non videtur Hieronymus scripta aliqua Pantæni evolvisse, sed tantum exprimere voluisse Eusebii verba, quibus tamen nullorum in sanctam scripturam commentariorum mentio: *ζώσῃ φωνῇ καὶ διὰ*

συγγραμμάτων τοὺς τῶν θείων δογμάτων θησαυροὺς ὑπομνηματιζόμενος. Rufin. *tam viva voce discipulos instruens, quam librorum monumentis etiam posteris thesauros scientiæ derelinquens.* FABRIC. Attamen veritate innixa mihi quidem interpretatio Hieronymi videtur. De Pantæni libris ait Maximus Confessor in *Prologo ad Dionysii Areop. Opera: οὔτε μὴν Πανταίνου τοὺς πόνους ἀνεγράψατο* (Eusebius). p. 6. ed. Morelii *S. Dionysii Areop.* Quos tamen superfuisse significat Maximus; immo ipse alibi, ut videtur, eos excerpsit.

[c] Ex Eusebio colligas jam sub Commodo clarum Pantæni in schola Alexandrina nomen fuisse. Nam. v. 9. cum narrasset Commodi anno primo episcopum Alexandriæ factum Julianum, subjungit c. 10. *ἡγεῖτο δὲ τηνικαῦτα τῆς τῶν πιστῶν αὐτόθι διατριβῆς τῶν ἀπὸ παιδείας ἀνὴρ ἐνδοξότατος, ὄνομα αὐτῷ Πανταῖνος.* FABRICIUS. Commodus imperium post patrem iniit an. 180. Severus an. 193. Caracalla cum patre Severo an. 198. post patrem autem an. 211. Interea vix ille, qui sub his vitam egerit principibus, etsi Pantænus Clementis Alexandrini, teste ipso Clemente, præceptor fuit, apostolos audire poterat; cujus quidem rei fama a Photio in cod. 118. *Bibliothecæ* suæ refertur, Agunt de eo Martyrologia e quibus Romanum tradit, Pantænum *demum Alexandriam reversum sub Antotino Caracalla in pace quievisse.*

PAUCULA QUÆDAM

S. PANTÆNI,

PHILOSOPHI ALEXANDRINI,

POST MEDIUM SÆCULUM SECUNDUM ILLUSTRIS.

I.

ΕΝ τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκήνωμα αὐτοῦ (Ps. xviii. 4.). Ἔνιοι μὲν οὖν φασὶ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ἡλίῳ αὐτὸν ἀποτίθεσθαι, ὡς Ἑρμογένης· σῶμα δὲ λέγουσιν οἱ μὲν, τὸ σκῆνος αὐτοῦ· οἱ δὲ, τὴν τῶν πιστῶν ἐκκλησίαν. ὁ Πανταῖνος δὲ ἡμῶν ἔλεγεν, ἀορίστως τὴν προφητείαν ἐκφέρειν τὰς λέξεις, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ τῷ ἐνεστῶτι ἀντὶ τοῦ μέλλοντος χρῆσθαι χρόνῳ, καὶ πάλιν τῷ ἐνεστῶτι ἀντὶ τοῦ παρῳχηκότος. ὃ καὶ νῦν φαίνουσι. τὸ γὰρ Ἔθετο &c. Extant hæc in *Eclogis ex Prophetis*, quas a Theodoto fortasse scriptas Clemens Alex., vel alius quidam, collegit, §. lvi. p. 1002, ed. Potteri *Op. S. Clem. Al.*

In sole posuit tabernaculum suum. Proinde dicunt quidem nonnulli, ipsum Salvatorem corpus suum in sole posuisse, ut Hermogenes. Corpus autem dicunt; alii quidem tabernaculum suum; alii Ecclesiam fidelium. Noster autem Pantænus dixit, indefinite voces Prophetas efferre in pluribus, et præsenti pro futuro uti, et rursus præsenti tempore pro præterito.

II.

Τούτους δὲ ὡς ἔφην λόγους, ὁ μὲν Ἀρεοπαγίτης ἅγιος Διονύσιος προορισμοὺς καὶ θεῖα θελήματα καλεῖσθαι ὑπὸ τῆς γραφῆς ἡμᾶς

Interprete Joan. Erigena Scoto.

Has autem quas dixeram rationes ipse quidem Areopagita sanctus Dionysius prædestinationes et divinas voluntates vocari a divina

ἐκδιδάσκει· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ περὶ Πανταῖνον τὸν γενόμενον καθηγητὴν τοῦ Στρωματέως μεγάλου Κλήμεντος θεῖα θελήματα τῇ γραφῇ φίλον καλεῖσθαι φασὶν, ὅθεν ἐρωτηθέντες ὑπό τινων τῶν τὴν ἔξω παίδευσιν γαύρων· πῶς γινώσκειν τὰ ὄντα τὸν Θεὸν δοξάζουσιν οἱ Χριστιανοὶ, ὑπειληφότων ἐκείνων νοερῶς τὰ νοητὰ, καὶ αἰσθητικῶς τὰ αἰσθητὰ γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα, ἀπεκρίναντο, μήτε αἰσθητῶς τὰ αἰσθητὰ, μήτε νοερῶς τὰ νοητά. οὐ γὰρ εἶναι δυνατὸν τὸν ὑπὲρ τὰ ὄντα κατὰ τὰ ὄντα τῶν ὄντων λαμβάνεσθαι· ἀλλ' ὡς ἴδια θελήματα γινώσκειν αὐτὸν τὰ ὄντα φαμὲν, προσθέντες καὶ τοῦ λόγου τὸ εὔλογον, εἰ γὰρ θελήματι τὰ πάντα πεποίηκε, καὶ οὐδεὶς ἀντερεῖ λόγος, γινώσκειν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα τὸν Θεὸν, εὐσεβές τε λέγειν ἀεὶ καὶ δίκαιόν ἐστιν, ἕκαστον δὲ τῶν γεγονότων θέλων πεποίηκεν· ἄρα ὡς ἴδια θελήματα ὁ Θεὸς τὰ ὄντα γινώσκει, ἐπειδὴ καὶ θέλων τὰ ὄντα πεποίηκεν. ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενος ἔγωγε οἶμαι &c. Extant hæc pag. 19. *Scholiorum* Maximi *in S. Gregorium Theol.* quæ cum Opere Joannis Erigenæ Scoti *De Divisione Naturæ* Thomas Gale V. cl. edidit.

Scriptura nos edocet. Similiterque et qui sint circa Pantænum magni Clementis amicum, qui factus est magister Stromatei (verte, et Pantænus qui magister fuit Clementis magni Stromatei, *Gale*) divinas voluntates a Scriptura vocari dicunt: inde interrogati a quibusdam superbis in eorum eruditione quæ extrinsecus sunt, quomodo cognoscere ea quæ sunt Deum æstimant Christiani, suscipientibus illis intellectualiter intelligibilia et sensualiter sensibilia eum cognoscere ea quæ sunt, respondemus (respondebant), neque sensualiter sensibilia, neque intellectualiter intellectualia. Non enim esse possibile est, ut ostendit ratio, eum qui est super ea quæ sunt, per ea quæ sunt, ea quæ sunt accipere: sed sicut suas voluntates cognoscere eum dicimus ea quæ sunt, addentes etiam ex causa ratiocinationem, si enim voluntate omnia fecit, et nulla contradicit ratio, cognoscere autem suam voluntatem Deum, semper pium dicere et justum est; unumquodque vero eorum quæ facta sunt volens fecit; igitur ut suas voluntates Deus cognoscit ea quæ sunt, quoniam et volens ea quæ sunt fecit. Hinc et ego aspiciens censeo secundum has dixisse scripturam rationes hoc, *Cognoscebam* &c.

ANNOTATIONES

IN S. PANTÆNUM.

P. 378. l. 8. ὁ Πανταῖνος δὲ ἡμῶν ἔλεγεν] De hac Pantæni sententia (ait Dupinius *Ecclesiast. Auctorum Biblioth.* vol. I. p. 119. ed. Lat.) "apud Theodotum fit mentio quasi ab eo "prolata, non scripta." At vero Cavius *Hist. Lit.* in voce, hæc adducta esse ex libris Pantæni, haud aliter atque Halloixius, existimat, nec tamen κατὰ λέξιν. Atque pertinuisse ea ad Pantæni commentarium quendam in Psalmum nonum decimum, vult Lardnerus, cum omnia quæ apud Theodotum sequuntur, ipsius Pantæni esse censeat. Sed Dupinius, dum loco supra allato, solum canonem ad interpretandam S. Scripturam constitutum eidem tribuit, rectius hanc quidem rem administrat; etenim verba, quæ mox infra collocabo, ὃ καὶ νῦν φαίνεται et quæ sequuntur, ad eclogistam magis pertinere videntur, quam ad Pantænum. Hermogenem autem, qui hic commemoratur, hæresiarcham fuisse, adversus quem scripserunt Theophilus Antiochenus, Origenes, Tertullianus, aliique, notavit Halloixius in *Vitis Patrum Oriental.* tom. ii. p. 851. qui etiam ostendit, Theodoretum de eo agere lib. I. *Hæret. Fab.* cap. 19. ubi Hermogenis opinio illa de corpore Christi apud solem sito recensetur. Quæ quidem opinio, hoc *Eclogarum* loco vix Græco sermone prolata, originem debet suum orienti.

Cæterum Anastasius Sinaita in duobus locis supra ad Papiæ Fragmenta adductis, vide pagg. 15, et 16, Pantænum cum aliis scriptoribus junctum commemoravit, qui totum opus sex dierum, seu Hexaemeron, paradisumque de Christo et ecclesia intellexerint; indeque librum scripsisse Pantænum in ipsum Hexaemeron sibi collegit Halloixius, sed minus firme, opinor. Denique Maximus, ut dixi, *Præfatione in Opera S. Dionysio Areop. adscripta* mentionem fecit scriptorum Pantæni. p. 36. Tum vero ipse in *Scholiis in S. Gregorium Nazian.* Pantæni quædam adduxit.

P. 378. l. 8. *ἀορίστως τὴν προφητείαν ἐκφέρειν*] Ex his itaque patet Pantænum posuisse hunc ad intelligendas prophetias canonem utilissimum et plane necessarium, quem et omnes hodie usurpant sacræ scripturæ interpretes: nempe verba in Prophetis, ut plurimum, indefinite esse posita, hoc est, præsenti interdum pro futuro, futurum pro præterito, præteritum pro futuro, sicque de aliis. Nam prophetæ in illo pleno revelatæ veritatis lumine res omnes quamvis multo post futuras tam clare ac dilucide intuebantur, quam si coram oculis eas haberent, et jam fierent, aut factæ jam essent. Halloixius.

Ibid. l. 10. *καὶ πάλιν τῷ ἐνεστῶτι ἀντὶ τοῦ παρῳχηκότος.*] Potterus ait, "Sylburgio visum est legi debere ordine inverso, "*τῷ παρωχηκότι ἀντὶ τοῦ ἐνεστῶτος*, id certe innuunt sequentia." Illud vero, mea quidem sententia, vix colligas ex sequentibus, quæ infra adduxi, eclogistæ verbis, ubi tantum priora illa Pantæni, *ἀορίστως τὴν προφητείαν ἐκφέρειν λέξεις*, ni fallor, cogitantur. Porro *præsens pro præterito* poni solitum esse ait Didymus, in Opere Bononiæ haud ita pridem primum edito, *De Trinitate*, lib. iii. cap. 3. p. 342; *πολλὰ γὰρ τοῦτο μὲν μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη γενόμενα, τοῦτο δὲ καὶ γενόμενα* ῼΣ ETI ΓΙΝΟΜΕΝΑ, *ἢ ἐσόμενα, προλέγειν εἴωθεν τὸ πάντα εἰδὸς καὶ δυνάμενον Πνεῦμα ἅγιον.* Hic vero omissum est Pantæni illud, *τῷ ἐνεστῶτι ἀντὶ τοῦ μέλλοντος χρῆσθαι χρόνῳ*, contra a Didymo additum est loquendi genus secundum Hebraicæ linguæ idiotismum apud prophetas satis obvium, quo præterita pro futuris ponuntur. Quod interea his verbis memoravit æqualis Pantæni Tertullianus lib. iii. *adv. Marcion.* cap. 5. *Futura interdum pro jam transactis enunciantur, nam et Divinitati competit, quæcunque decreverit, ut perfecta reputare, quia non sit apud*

illam differentia temporis, apud quam uniformem statum temporis dirigit æternitas ipsa. Et divinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, jam visum atque ita jam expunctum, id est omni modo futurum demonstrare; sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non averti a sputaminibus. Ejusdem denique enallages exempla affert Adriani *Isagoge in S. Scripturam* ab Hœschelio edita, num. 43. p. 17. Sed satis istæc.

P. 378. l. 11. παρῳχηκότος.] Scribere pergit eclogista: Ὃ καὶ νῦν φαίνεται. τὸ γὰρ Ἔθετο, καὶ ἐπὶ τοῦ παρῳχηκότος καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσομένου τάσσεται. ἐπὶ μὲν τοῦ ἐσομένου· ὅτι πληρωθείσης ταύτης τῆς κατὰ τὴν παρουσίαν (παροῦσαν conj. Potterus) κατάστασιν περιόδου, ὁ Κύριος ἐλεύσεται, καὶ τοὺς δικαίους, τοὺς πιστούς· οἷς ἐπαναπαύεται καθάπερ σκηνῇ, ἓν γὰρ σῶμα οἱ πάντες, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους, τὴν αὐτὴν πίστιν καὶ δικαιοσύνην ἑλόμενοι· εἰς τὴν αὐτὴν ἑνότητα ἀποκαταστησόμενος. ἀλλ' οἱ μὲν, ὡς κεφαλή· οἱ δὲ, ὡς ὀφθαλμοί· οἱ δὲ, ὡς ὦτα· οἱ δὲ, ὡς χεῖρες· οἱ δὲ, ὡς στήθη· οἱ δὲ, ὡς πόδες, ἐν ἡλίῳ τεθήσονται φωτεινοί. *Quod et nunc apparet. Quippe illud,* Posuit, *pro præterito et futuro ponitur. Pro futuro quidem, quod periodo status hujusce presentis impleta, veniet Dominus, ac justos, nempe Fideles, in quibus quasi in tabernaculo conquiescit, (unum enim corpus omnes sunt, ex eodem genere, qui fidem eandem ac justitiam receperint,) in eandem unitatem restituturus. At hi quidem ut caput, illi vero ut oculi, hi quidem ut aures, illi vero ut manus, hi denique uti pectora, illi vero ut pedes, in sole collocabuntur lucidi.*

Ibid. l. 12. Clemens Alex.] A Clemente in *Hypotyposibus*, opere jam diu perdito, cum Pantænum tanquam magistrum suum memoratum fuisse novimus, tum ibidem interpretationes ejus S. Scripturæ traditionesque adductas. Hæc enim Eusebius lib. vi. *Hist.* cap. 13. ostendit; ἰσάριθμοί τε τούτοις (nominaverat ante Eusebius octo libros Clementis *Stromatum*) εἰσὶν οἱ ἐπιγεγραμμένοι ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι, ἐν οἷς ὀνομαστὶ ὡς διδασκάλου Πανταίνου μνημονεύει, ἐκδοχάς τε αὐτοῦ γραφῶν καὶ παραδόσεις ἐκτιθέμενος. Quæ quidem de Clementis Alexandrini disciplina narratio, adstipulantibus ei Hieronymo, Maximo Confessore, Photioque, præferri debet auctoritati Philippi Sidetæ, quem constat ineunte sæculo quinto in *Historia*

sua tradidisse, Clementem Pantæni magistrum, non discipulum fuisse. Hæc enim ex codice quodam Bodleiano olim protulit Hen. Dodwellus ad calcem *Dissertationis in Irenæum* p. 488. Τούτου (Athenagoræ) *μαθητὴν γένεσθαί φησιν ὁ Φίλιππος τὸν Στρωματέα Κλήμεντα, καὶ Πανταῖνον τοῦ Κλήμεντος. Ὁ δὲ Πανταῖνος καὶ αὐτὸς Ἀθηναῖος ὑπῆρχεν φιλόσοφος Πυγαθορεῖος. Εὐσέβιος δέ φησι τοὐναντίον, ὅτι Πανταῖνος τοῦ Κλήμεντος διδάσκαλος γέγονεν, οὗ καὶ ὡς διδασκάλου ἐν ταῖς Ὑποτυπώσεσιν μέμνηται.* Adde, quod Alexander Hieros. Pantænum nominat ante Clementem dum memorat eosdem in epistola ad Origenem, apud Eusebium H. E. vi. 14.

P. 379. l. 7. *οὐ γὰρ εἶναι δυνατὸν* &c.] Verba ad usque illa, *ἐντεῦθεν δὲ ὁρμώμενος ἔγωγε οἶμαι* &c. vel certe ad hæc ipsa, *ἀλλ' ὡς ἴδια θελήματα* &c. Pantæno potius quam Maximo, attribuenda esse putaverim.

Ceterum obiter notabo, codicem MS. in bibliotheca Bodleiana numero 128. signatum, qui *S. Maximi de diversis dubiis apud Dionysium et Gregorium*, inscribitur, epistolam tantum ejusdem Maximi ad Thomam continere, quæ posita in pag. 46. editionis unicæ Galeanæ sic incipit, *Ἀπλανοῦς θεωρίας ἐξ ἐμμελοῦς περὶ τὰ θεῖα σπουδῆς* &c.

ANONYMUS

PRESBYTER.

ANONYMI PRESBYTERI

A S. CLEMENTE ALEXANDRINO IN *HYPOTYPOSIBUS* ADDUCTI

FRAGMENTUM.

ΗΔΗ δὲ ὡς ὁ μακάριος ἔλεγε Πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ Κύριος ἀπόστολος ὢν τοῦ παντοκράτορος, ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον, διά τε τὴν πρὸς τὸν Κύριον τιμὴν, διά τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν ἐθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον. Hoc attulit Eusebius lib. vi. *Hist.* cap. 14.

Jam vero sicut beatus dicebat Presbyter, quandoquidem Dominus omnipotentis Dei apostolus ad Hebræos missus fuerat, præ modestia Paulus, utpote qui ad gentes erat directus Hebræorum apostolum se minime inscribit; tum ob suam erga Dominum reverentiam, tum quod ex abundanti ad Hebræos ipse gentium præco et apostolus scriberet.

IN ANON. PRESBYT. ANNOTATIO.

P. 385. l. 5. Ἤδη δὲ &c.] Postquam alia quædam ex Clementis Alex. *Hypotyposibus* Eusebius protulerat lib. vi. *Hist.* cap. 14. hæc de epistola ad Hebræos posuit ex eodem opere Clementis: Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ ἐπιστηλὴν, Παύλου μὲν εἶναι φησὶ (Clemens) γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ φωνῇ· Λουκᾶν δὲ φιλοτίμως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα, ἐκδοῦναι τοῖς Ἕλλησιν· ὅθεν τὸν αὐτὸν χρῶτα εὑρίσκεσθαι κατὰ τὴν ἑρμηνείαν, ταύτης τε τῆς ἐπιστολῆς, καὶ τῶν πράξεων· μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ, Παῦλος ἀπόστολος, εἰκότως· Ἑβραίοις γάρ φησιν ἐπιστέλλων πρόληψιν εἰληφόσι κατ᾽ αὐτοῦ καὶ ὑποπτεύουσιν αὐτὸν, συνετῶς πάνυ οὐκ ἐν ἀρχῇ ἀπέστρεψεν αὐτοὺς τὸ ὄνομα θείς. εἶτα ὑποβὰς ἐπιλέγει· ἬΔΗ δὲ &c. *Epistolam autem ad Hebræos Pauli quidem esse affirmat, sed Hebraïco sermone utpote ad Hebræos primum scriptam fuisse: Lucam vero eandem Græco sermone studiose interpretatum, Græcis hominibus edidisse. Quare in ea epistola et in Actibus Apostolorum eundem dictionis colorem reperiri. Hanc vero inscriptionem Paulus apostolus, recte atque ordine omissam fuisse observat. Cum enim Hebræis scriberet qui sinistram de ipso opinionem multo ante combiberant, ipsumque suspectum habebant: prudenti consilio usus, illos absterrere statim ab initio apposita nominis sui inscriptione noluit. Deinde aliquanto post his utitur verbis:* JAM vero &c. Ubi ad verba, μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ, Παῦλος ἀπόστολος, hæc notavit Valesius, "Idem scribit Hieronymus "in caput i. Epistolæ Pauli ad Galatas: (lib. I.) et in Epi-"stola ad Hebræos ait propterea Paulum solita consuetudine,

"nec nomen suum, nec apostoli vocabulum præposuisse, quia "de Christo erat dicturus: *Habentes ergo principem sacerdotum, "et apostolum confessionis nostræ Jesum:* nec fuisse congruum, "ut ubi Christus apostolus dicendus erat, ibi etiam Paulus "apostolus poneretur." Theodoretus quoque initio *Interp.* suæ *Epist. ad Hebræos*, Vol. V. p. 542. edit. Schulz. similia his tuetur; sed Strothio admodum infirma Presbyteri hæc videntur. Quæ interea Alexandrinus Clemens ipse de animis Hebræo-Christianorum ab apostolo Paulo alienis proposuit, haud facile, ni fallor, contemnenda fuissent, si modo hæc epistola primitus inscripta esset ad Hebræos; quæ tamen, ut ex fine ejus patet, ad aliquam singularem ecclesiam extra Italiam missa est; dum, sicut in prima illa S. Joannis epistola, nulla posita est in ea προσφώνησις, quin et per fratres lata est epistola, sive sermo, ad ecclesiam. Sed fortasse postea propter locos sacræ religionis in illa tractatos, qui cum veteri testamento potissimum conjunguntur, titulo *ad Hebræos* epistolæ inscripta est. Quis denique fuerit Presbyter a Clemente Alexandrino hic adductus, quem nonnulli Pantænum magistrum ejus fuisse censent, non liquet.

FRAGMENTUM
INCERTI AUCTORIS
DE CANONE S. SCRIPTURARUM.

MONITUM.

HABES, mi Lector, quam potui instructissimum, Ludovici Muratorii εὕρημα, ad Canonem Novi Testamenti pertinens, imperfectum quidem hoc et ἀδέσποτον, magni tamen momenti, quippe cum in eo Libri sacri ordine nominati essent, etiam ante illam Origenis enumerationem. In id porro summa cura incubui, ut si qui auctores ecclesiastici a primordiis fidei ad Eusebium usque vel proferunt vel tantum memorant sanctas illas Scripturas, quæ hic enumerantur, ii quidem omnes τῆς γνησιότητος ipsarum testes adhiberentur. Nec timeo, ne nihili pendatur labor meus; quoniam legenti mihi totum cujusque auctoris opus se obtulerunt testimonia, quæ breviter consignavi. Adde quod spicilegium relictum mihi fuisse post aliorum, cum nostratium, tum exterorum, labores sensi; haud interea dubitans, multa permagni momenti esse, quæ et me præterierint.

FRAGMENTUM ACEPHALUM

INCERTI SCRIPTORIS,

QUI SÆCULO VIXIT POST CHRISTUM SECUNDO,

DE CANONE S. SCRIPTURARUM.

Primus edidit Muratorius *in Antiquitatibus Italicis Medii Ævi*, tomo iii. Diss. xliii. pag. 854. edit. Mediol. 1740.

—— Quibus tamen interfuit, et ita posuit. Tertio, Evangelii librum secundo (*fortasse*, liber secundum) Lucam. Lucas iste medicus post ascensum Christi, cum eo (eum, *ut jam reposuit Freindaller.*) Paulus quasi ut (*for.* et) juris studiosum secundum adsumsisset numeni suo ex opinione conscribset (*for.* secum adsumpsisset, nomine suo ex ordine conscripsit, *vid. notam.*) Dominum tamen nec ipse vidit in carne; et idem prout assequi potuit, ita et [a] a nativitate Johannis incipet (incipit, *reposuit Freindall.*) dicere. Quarti Evangeliorum (*for.* Quarto, Evangelium) Johannis ex discipulis. Cohortantibus (*for.* Is cohortantibus) condiscipulis et episcopis, suis dixit; Conjejunate mihi hodie triduo, et quid cuique fuerit revelatum, alterutrum nobis enarremus. Eadem nocte revelatum Andreæ ex apostolis, ut recognoscentibus cunctis Johannis (Johannes, *Freindall.*) suo nomine cuncta describeret. Et ideo licet varia singulis evangeliorum libris principia doceantur, nihil tamen differt cre-

[a] Luc. cap. i.

dentium fidei (fides, *Freindall.*), cum uno ac principali spiritu declarata sint in omnibus omnia de nativitate, de passione, de resurrectione, de conversatione, (*for. addend.* Domini) cum discipulis suis, et de gemino ejus adventu ; primo in humilitate despectus quod fore...... (*for.* despectum, *vel* despectui, quod foret;) secundum (*for.* secundo) potestate regali præclarum (*for.* præclaro), quod futurum est. Quid ergo mirum, si Johannes tam constanter singula etiam in epistolis suis proferat, dicens in (*for.* de *Freindall.*) semetipso: [b] *Quæ vidimus oculis nostris, et auribus audivimus, et manus nostræ palpaverunt, hæc scripsimus.* Sic enim non solum visorem sed (*for.* se) et auditorem, sed et scriptorem omnium mirabilium Domini per ordinem, profitetur.

Acta autem omnium apostolorum sub uno libro scripta sunt. Lucas optime [c] Theophile (*for.* optime ea Theophilo) comprehendit, quia sub præsentia ejus singula gerebantur; sicut et semote (*for.* remota) [d] passionem Petri evidenter declarat (*for.* declarant), sed et [e] profectionem Pauli ab urbe ad Spaniam proficiscentis.

Epistolæ autem Pauli, quæ, a quo loco, vel qua ex causa directe (directæ, *Freind.*) sint, volentibus intelligere ipse declarant (*for.* declarat); primum omnium Corinthiis schisma hæresis interdicens, deinceps Callactis (Galatis, *Freind.*) circumcisionem ; Romanis autem ordine Scripturarum, sed et principium earum esse Christum intimans, prolixius scripsit. De quibus singulis necesse est a nobis disputari ; cum ipse beatus apostolus Paulus sequens prædecessoris sui Johannis ordinem, nonnisi nominatim septem ecclesiis scribat ordine tali. Ad Corinthios prima (*for.* primo, *et in sequentibus,* secundo, *atque ita deinceps,*) ad Ephesios secunda, ad Philippenses tertia, ad Colossenses quarta, ad Galatas quinta, ad Tessalonicenses (Thessalonicens. *hic et infra Freindall.*) sexta, ad Romanos septima. Verum Corinthiis et Tessalonicensibus

[b] 1 Joan. i. 1—4. [c] Act. i. 1. [d] Joan. xxi. 18, 19. [e] Rom. xv. 24, 28.

licet pro correbtione iteretur, una tamen per omnem orbem terræ ecclesia diffusa esse denoscitur (dignoscitur, *Freindall.*). Et Johannes enim in Apocalypsi, licet [f] septem ecclesiis scribat, tamen omnibus dicit. Verum ad Philemonem una, et ad Titum una, et ad Timotheum duas (duæ, *Freindall.*) pro affectu et dilectione, in honore tamen ecclesiæ catholicæ, in ordinatione ecclesiasticæ disciplinæ, sanctificatæ sunt. Fertur etiam ad Laudecenses (*for.* Laodicenses alia), alia ad Alexandrinos, Pauli nomine fictæ ad hæresem (*for.* hæresim) Marcionis; et alia plura, quæ in catholicam ecclesiam recipi non potest. (*οὐ δυνατόν ἐστι.*) Fel enim cum melle misceri non congruit. Epistola sane Judæ, et superscripti Johannis duas (duæ, *Freindall.*) in catholica habentur. Et Sapientia ab amicis Salomonis in honorem ipsius scripta. Apocalypses etiam Johannis et Petri tantum recipimus, quam (*vid. not.*) quidam ex nostris legi in ecclesia nolunt.

Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe Roma Herma (*for.* Hermas) conscripsit, sedente cathedra (in cathedra, *Freindall.*) urbis Romæ ecclesiæ Pio episcopo fratre ejus. Et ideo legi eum quidem oportet, se publicare (*for.* sed publicari) vero in ecclesia populo, neque inter prophetas completum (*for.* completos) numero, neque inter apostolos, in finem temporum potest.

Arsinoi autem, (*for.* Arsinoëtum) seu Valentini, vel Mitiadis, nihil in totum recipimus, qui etiam novum Psalmorum librum Marcioni conscripserunt una cum Basilide, Assianum Catafrygum (*for.* Asianorum Cataphrygum) constitutorem.

[f] Apoc. capp. i. et ii.

ANNOTATIONES

IN

FRAGMENTUM INCERTI SCRIPTORIS

DE CANONE S. SCRIPTURARUM.

PRIMUS Muratorius veterrimum hoc edidit Fragmentum, in quo de Canone Novi Testamenti agitur. Is vero in *Antiquitatum Italicarum Medii Ævi* tomo iii. Mediol. 1740. de codice MSto, ex quo idem desumptum est, hæc præmisit: "Sed quando cœpimus vulnera rimari literis inflicta, dum "rudia sæcula decurrerent, ne hoc quidem dissimulandum est, "imperitissimos et indoctissimos homines crebrius quam antea "fuisse adhibitos ad exscribendos codices, quos propterea "erroribus ac sordibus ad nauseam usque repletos intueare. "Ex his non paucos præ manibus habui, et exemplum adferre "juvat, quod non uno nomine, nisi mihi facile blandior, lucem "exposcere videtur. Adservat Ambrosiana Mediolanensis "Bibliotheca membranaceum Codicem, e Bobiensi acceptum, "cujus antiquitas pæne ad annos mille accedere mihi visa est. "Scriptus enim fuit literis majusculis et quadratis. Titulus "præfixus omnia tribuit Johanni Chrysostomo, sed immerito." p. 851. Tum vero ceteris tractatibus, qui in codice servantur, memoratis, pergit vir cl. ita scribere: "Ex eodem ergo "codice ego decerpsi fragmentum antiquissimum, ad Canonem "divinarum Scripturarum spectans. Nulli diligentiæ peperci, "ut ejus Auctorem detegerem, simulque rescirem, num hac-"tenus editum fuerit. Nisi me fefellerunt oculi, aut com-

"plurium librorum defectus, quem non semel doleo; nusquam "deprehendi evulgatum, ac propterea spes mihi superest, fore "ut libentius a lectoribus accipiatur, ac præcipue quod anti-"quitatem redoleat summe venerabilem."

Deinde ostendit opinari se Muratorius, tribuendum esse Fragmentum Caio ecclesiæ Romanæ presbytero, qui floruit sæculo exeunte secundo. Idem censuit quoque cl. Gallandius in Prolegomenis tomi ii. *Bibliothecæ* suæ *Patrum* p. xxxiii. et propterea quod Miltiadis, vel ut hic scribitur nomen, *Mitiadis*, hæretici cujusdam mentionem injecit fragmenti Auctor, istud idem excerptum vult Gallandius pertinere ad Disputationem, quam adversus Proculum seu Proclum Cataphrygarum sectatorem Caius composuit. Anonymus enim scriptor apud Eusebium lib. v. *Hist.* c. 16. infra collocatus, sub ipsum initium operis, quod adversus Cataphrygas contexuit, hæresim nominat Miltiadis. Quod tamen Gallandii argumentum, etiamsi de lectione Miltiadis, vel apud auctorem Eusebianum, vel in hoc Fragmento, satis constiterit, haud quidem valeret ad hocce fragmentum Caio vindicandum. Ad hæc Muratorianæ de Caio conjecturæ opposuerat sese V. D. Everardus Stoschius, qui ipse in *Commentatione de Librorum Novi Test. Canone*, Francof. ad Viadrum edit. anno 1755, Fragmentum post Muratorium repetivit. Negat enim in §. lxiii. p. 199. argumenta, quæ ad conjecturam suam commendandam idem affert Muratorius, ei multum probabilitatis conciliare: "Quod enim Caius "epistolam ad Hebræos rejecerit tanquam non Canonicam, id "ipsi cum pluribus aliis, Irenæo e. g. et Hippolyto, imo teste "Eusebio lib. vi. c. 20. et Hieronymo *De Viris Ill.* c. 60. cum "pluribus aliis Romanæ ecclesiæ doctoribus commune fuit. "Et quod Hermas temporibus Auctoris fragmenti, Pastorem "conscripsisse dicatur, (vid. supra p. 396.) id ad alium quem-"cunque qui ea ætate vixit, applicari potest." Dum vero cl. Stoschius §§. lxi. et lxii. abjudicanda hæc a Caio censet, propterea quod idem Caius apud Eusebium lib. iii. *Hist.* c. 28. Apocalypsin Joannis Cerinthi esse existimet, quam quidem Auctor fragmenti pro libro canonico habet; id meminisse debemus, verba Caii utrum ad Apocalypsin S. Joannis pertineant, adhuc sub judice esse; qua de re cum nos ad ejus Fragmenta aliquid annotavimus, in vol. ii. *Reliquiar.* pag. 16. tum vero cl.

Freindallerus Fragmenti hujus nuperus editor, de quo mox memorabo, fusius disseruit, §§. 9. et 10. Aliud insuper est argumentum contra Caium a Stoschio ita propositum; auctorem Fragmenti vel penitus ignoravisse, vel saltem non animadvertisse, epistolas Pauli dudum ante visam et editam a Joanne apostolo Apocalypsin scriptas fuisse, qualis quidem error et incogitantia difficulter de Caio, quem Eusebius *H. E.* vi. 20. ἄνδρα λογιώτατον, et cujus commentationem contra Proclum Photius cod. 48. σπουδαίαν διάλεξιν vocat, concipi possit. Sic ille; hoc vero, etiamsi apertus esset Fragmenti verborum sensus, παρὰ τὸν χρόνον duntaxat ἁμάρτημα foret, quod interea ita existimandum negarent cum Epiphanio in *Hær.* li. cap. 12. et cap. 36. viri eruditi, qui, ut notat ipse quoque Stoschius, Apocalypsin Joannis ad tempora Claudii Augusti referunt. Cons. et Thomæ Newtoni Bristoliensis episcopi *Dissertt. in Prophetias* Anglica lingua conscriptas, vol. iii. §. xxiv. c. 1. atque J. D. Michaelis *Prælectt. de Libb. N. T.* sect. ult.

Sed quanquam vir cl. hæc Caii fuisse nolit, quocum sentit tum cl. Keilius in additamentis ad *Fabricianæ Biblioth. Græc.* vol. vii. pag. 285. tum alii viri docti, quos ibi commemoravit Keilius, eidem tamen Stoschio probabile admodum videtur, fragmentum omnino esse antiquissimum, et circa sæculi secundi finem aut tertii initia conscriptum; ad quam quidem sententiam firmandam multas ille rationes, easque quam valentissimas, subjecit. Et in ea sententia conveniunt scriptores, quod sciam, omnes, qui breve istud commemoraverint. Hæc autem Stoschii argumenta ad S. Scripturæ libros singulos, qui in Fragmento nominantur, deinceps afferenda sunt, utpote quæ antiquitatem ejus non tantum muniant, sed etiam ipsum egregie illustrent. Neque aliter de ætate scripti ante Stoschium judicaverat celeb. Moshemius, qui in *Comment. de Rebus Christianorum ante Constantinum M.* ad Sæc. primum, §. liv. p. 164. de eodem hæc posuit: "Auctor ignotus est. Muratorius Caium, Presbyterum Romanum, esse putat, qui occidente sæculo secundo floruit: Hoc quidem dubium est: illud vero ex ipso libello certum, sæculo eum secundo et illo quidem tempore, quo Hermas in vivis fuit, scripsisse. In hoc igitur magni pretii fragmento hæc de Herma scripta leguntur: *Pastorem vero nuperrime temporibus nostris in urbe*

"*Roma Herma conscripsit, sedente cathedra urbis Romæ ecclesiæ* "*Pio episcopo, fratre ejus.*" Hæc Moshemius. Itaque aut prope abesse videtur Auctor a medio sæculo secundo, quando ad exitum quidem perductus fuerat Pii episcopatus; aut certe constat eum ante finitum sæculum sua scripsisse, etiamsi de vera ætate opusculi *Pastoris* appellati aliter quam iste retulit, statuatur. Quî vero factum sit, ut cl. Lardneri diligentiam hoc Fragmentum, a nemine omnium, ni fallor, repudiatum aut improbatum, effugerit, id nescire me fateor, quum diu antequam illud de *Fide Hist. Evangelicæ* plane egregium opus denuo typis ab ipso Lardnero mandaretur, ipsum fragmentum cum orbe erudito communicatum fuisset. Quum vero ponendus sit auctor ejus inter scriptores, qui primi omnium, excepto Papia, de evangelistis ipsis vel commemoraverint, vel ipsorum scripta adjectis nominibus protulerint, fieri non potest, quin primus hic librorum Novi Testamenti catalogus curis nostris dignus censeatur. Est tamen in eo omissa, quod multam moveat admirationem, epistola et semper et ab omnibus recepta, prior illa S. Petri, de cujus auctoritate nemo a temporibus usque Polycarpi atque Papiæ dubitavit. Istaque facta est omissio ab auctore, qui ceteras scripturas *τὰς ὁμολογουμένας*, tresque ex septem *ἀντιλεγομέναις*, agnovit, dum nullum interea librum *νόθον*, uno fortasse excepto, in canonem Novi Testamenti admisit.

Jam vero illud monendum est, quod post editas prima vice hasce Reliquias mihi contigit rescire, Simonem de Magistris, virum cl. qui Romæ anno 1772 *Danielem secundum* LXX. ex codice Chisiano publici juris fecit, in Dissertationibus suis ei affixis, Fragmentum hoc Muratorianum collocasse; dum id Papiæ Hierapolitano vindicare pro virili studet. "Ab amicis," inquit ille, "Salomonis conditum fuisse Sapientiæ "librum vetustissimus autor Christianus prodidit, cujus frag- "mentum ex Bibliotheca Ambrosiana in *Antiquitatibus medii* "*ævi*, posteaquam privato studio descripseramus, iterum est "in *Bibliotheca Patrum Veneta* exhibitum. At longe a Mura- "torio editore distamus, quamvis ipsius judicium alii sint se- "cuti. Caio enim Presbytero fragmentum ipse tribuit, quasi "vero istud Latine fuerit ab autore conscriptum, aut Caius "eodem sermone sua scripta ediderit; quorum neutrum est

"verum. Quoniam vero certis indiciis ac prope verbis Papiæ "Hierapolitani dicendi characterem deprehendisse videmur, "ipsius nomine multo confidentius recudi voluimus, quam "usque adhuc sub Caii nomine factum est. Illius enim sim-"plicitas, ac ævum apparet, quando *Hermæ Pastorem* ait "*nuperrime suis temporibus fuisse conscriptum.* Neque hæ-"reticorum quæ in fine habetur mentio ab ejusmodi Scrip-"toris ætate est aliena. Sed in eo fragmento desunt quæ "autor tradiderat de Evangeliis a Matthæo et Marco scrip-"tis: ita vero contigit, ut Eusebius eadem servaret, præter-"missis ceteris, unde exorditur fragmenti narratio. Hanc "itaque ex Eusebio complevimus, nihil prorsus adimentes "Latino scripto, ne menda quidem gravissima interpretis, ac "librarii. Dignum quippe visum est ejusmodi fragmentum, "quod hic referretur, præsertim quia Sapientiæ liber ex omni-"bus veteris Instrumenti fuit commemoratus." (Verba Papiæ apud Euseb. *H. E.* hic exscribuntur. Μάρκος μὲν———ὡς ἠδύνατο ἕκαστος. vid. supra p. 13.) "Quæ sequuntur ex codice Ambr. "sunt edita in *Antiq. Medii Ævi*, t. III. col. 854.—quibus "tamen interfuit, et ita posuit" &c. Hæc vir cl. in Dissert. iv. §. 10. p. 467. At nimis vetustus scriptor est Papias, is qui cum Christi discipulis filiabusque Philippi versatus est, quam ut mentionem fecisse censeatur de libro composito a fratre Pii episcopi Romanam medio sæculo secundo sedem adhuc tenentis. Sed hæc hactenus. In prima editione harum Reliquiarum olim dixi, hoc Fragmentum de Canone distulisse me in medium adducere, propterea quod novissima ejusdem editio nondum ad manus pervenisset meas; tandem vero transmissam ex Germania mihi fuisse opellam a viro quodam nobili peregre agente, quæ ante Lincii prodierat anno 1802. cum Commentatione Francisci Freindaller Canonici et Theol. Professoris Publ. Is quidem nullam usquam Stoschiani libri de Canone commemorationem fecit, contraque quam censuerat Stoschius, Caio presbytero Fragmentum vindicandum esse statuit, ibi tamen in §. 8. hoc sibi opposuit; "Est vero si-"millimum Collationem Caii cum Proclo Græce esse habitam "conscriptamque. Talem quippe eam legêre Eusebius, Pho-"tius, ac Theodoretus, qui lib. iii. fabularum hæreticarum "eandem κατὰ Πάτροκλον inscripsit. Addo, quod Valesius,

" momentis haud spernendis, Proclum hunc e ducibus sectæ " Montanisticæ, Græcum Asiaten fuisse arguat. Græce ita- " que cum homine Græco Caius contulerit. Attamen frag- " mentum nostrum Latinæ potius originis stylum sapit. Cui " quidem difficultati ea solummodo ratione occurreris, si La- " tinitate illico donatam hanc disputationem, aut ab ipsomet " Caio in Romanorum gratiam Latine simul dixeris exaratam. " Quæ utraque profecto conjectura a veritate haud absona " est. Sic enim pleraque S. Irenæi opera in Latina versione " antiquissima, nec non alia generis hujus quamplurima ad nos " usque pervenere." Hæc Freindaller. Interea ego ex vestigiis satis claris deprehendisse mihi videor hominem, qui Græce scripserit, subter hæc Latina verba latentem, eo indicio quod eadem ita græcissant, ut etiam ex illa lingua reddita esse videantur. Dein Freindaller. §. 13. postquam monuit in §. xi. Caium hunc consentientibus Valesio et Ruinarto eum esse, de quo ad calcem *Actorum S. Polycarpi* legatur, *Acta hæc Caius descripsit e manuscriptis Irenæi Polycarpi discipuli, cui coævus fuit;* atque idcirco non credendum esse, virum cum Irenæo diu versatum Apocalypsin Joannis apostoli contempsisse; pergit hæc scribere. " Quod si momenta," in- " quit ille, " suppeterent, unde securi videremur, pertinere " hoc fragmentum ad eandem cum Proclo Disputationem, " unde suum mutuatus est Eusebius, quodque Caii esse non " dubitatur, tum profecto hæ nostræ pro eodem vindiciæ us- " que ad exploratam penitus assurgerent certitudinem. Me- " moratus quidem ipsemet loco citato Muratorius faventem " quandam huic sententiæ rationem jam protulit, dum ex im- " pudenti adversariorum in supponendis novis scripturis te- " meritate ansam arripuisse Caium, conjicit, de librorum N.F. " canone, quod in fragmento fit, agendi. Cui commodissime " id quoque adjici poterit, vel in fragmento ipso, quoddam " contextus cum disputatione quadam indicari vestigium, quod " acutissimi viri effugisse oculos profecto mirandum est. Auc- " tor nimirum facta de epistola Pauli ad Romanos ejusque ar- " gumento mentione, verba hæc subdidit: *De quibus singulis* " *necesse est a nobis disputari.* Cum præterea nullibi cætero- " quin in fragmenti hujus integro argumento quidpiam occur- " rat disputationi tali dissonum, immo universa potius con-

" ciliari eidem quam optime valeant, quid nos ultra morabitur, " quo minus hoc veneratione dignissimum Antiquitatis ec- " clesiasticæ monumentum denuo revindicemus Caio veteri, " cui tot illud rationes vindicant, iis, quæ ex adverso stant, " sufficienter, quod arbitror, solutis." Hæc ille quidem.

" Age vero," ait Muratorius, " jam proferamus Fragmentum " ipsum e vetustissimo codice Ambrosiano decerptum, atque " illud eruditorum omnium examini subjiciamus, nullum de- " mendo ex erroribus, quibus librariorum imperitia scripturam " saturavit atque fœdavit, quanquam nihil ii obstent, quo- " minus pretium rei intelligamus." Sic ille; ita et cl. Stoschius Fragmentum cum omnibus mendis atque erroribus exhibuit; sicuti fecit Gallandius in tomo ii. *Bibliothecæ* suæ *PP.* ubi in *Caii Fragmentis* illud collocavit. Utinam corrigendi officium viri eruditi in se suscepissent. Quum vero factum id non fuerit, præterquam quod in nonnullis locis, quorum facilior erat emendatio, cl. Freindaller. Fragmentum membratim tractando veram scripturam reposuit; *τὴν σπάρταν* ego adeptus sum, quam priores illi adhuc ornandam reliquerunt. An boni quid ex his literis tam fœde immutatis expiscari potuerim, aliorum judicium esto.

Postquam vero a me editum erat hoc Fragmentum, opus Muratorianum Mediolani typis impressum, unde idem desumpseram, cum MSto Bobiensi, nunc Ambrosiano, quo quidem uno usus est Muratorius, conferre dignatus est vir ornatissimus, et mihi dum viveret amicissimus, Georgius Frid. Nott, pluribus scriptis eximiis orbi litterato notus. Hujus nunc ope convenientius, quam olim, cum codice scripto Fragmentum in locis nonnullis repræsentare mihi licuit.

P. 394. l. 7. ..... quibus tamen interfuit] Si Christi Domini res gestæ, non ipsi apostoli ejus, hic designentur, contradixerit fragmenti Auctor Papiæ, qui, ut supra p. 13. vidimus, veterem aliquem presbyterum secutus Marcum negabat, aut ipsum Dominum audivisse, aut sectatum esse; quod quidem ex ore presbyteri a Papia acceptum dein Hieronymum suffragio suo stabilientem habes in Procemio *Commentarii super Matthæum.* Taceo de aliis patribus. Tamen perquam nota

est de Marco contraria illa traditio, an et certissima sit dubito, ab Epiphanio in *Hæresi* li. §. 6. commemorata, qua is statuitur fuisse ex discipulis LXXII; quod idem de S. quoque Luca ab eodem Epiphanio narratur §. xi. prout de utroque evangelista prius positum erat ab eo in *Hæresi* xx. §. 4. Hippolytum nempe secuto, si testimoniis, quæ collocata sunt a Millio ante Evangelia, credendum. Hoc autem cum initio evangelii S. Lucæ vix conciliari posse, multi viri doctissimi existimarunt, neque id miror; vel si unquam extiterit Domini discipulus Lucas, certe ἐκ τῶν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοπτῶν is non videtur fuisse, qui ita scriberet, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτοπταὶ καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ Λόγου. Consentit de hac quidem re cum viris his eruditis fragmenti Auctor, ut mox videbis, consentiunt et Irenæus, et Eusebius; ille in L. I. *adv. Hæres.* c. 9. seu 10. hic in lib. iii. *Hist. Eccl.* capp. 4. et 24. qui et in lib. i. c. 12. ejusd. *Op.* nullum ait extare τῶν ο'. discipulorum catalogum, etsi unum de illis Barnabam fuisse traditum sit.

Postquam hæc annotaveram, vidi cl. Freindaller. in nupera sua hujus Fragmenti editione locum ita interpretandum esse censere, quasi interfuisset Marcus *Petri concionibus;* etsi scribat postea, "fortasse cuipiam obrepere posse opinionem, "Marcum cum Christo conversatum, ea, *quibus ipse interfuit*, "postea scriptis mandasse; idque esse, quod fragmenti auctor "iis verbis innuerit. Verum id ipsum apud Papiam anti- "quissimus presbyter, Aristio, pernegat; neque fas est, evan- "gelistæ Marci personam cum altera Joannis Marci confun- "dere, cujus in Actibus Apostolorum cap. xii. mentio fit, de "quo quidem posteriore simile quid opinandi locus esse vi- "deretur." Hæc ille; verumtamen, quidquid de Marci apud Christum disciplina, aut de Joanne Marco, statuitur, hujusmodi quid scripsisse Auctor fragmenti videri possit: *Marcus discipulus et interpres Petri juxta quod Petrum referentem audierit*, (huc usque Hieronymi verba affero, *De Viris Ill.* c. 8.) digessit res gestas a Domino, *quibus tamen interfuit, et ita posuit.* Sed incertum sit necesse est hujus mutilatæ sententiæ supplementum. Interea idem illud de Petro et Marco scriptum habent, præter presbyterum Papianum Joannem, cum alii, tum Irenæus, Clemens Alexandrinus, Origenes, Eu-

sebius, Epiphaniusque. Ait Tertullianus quoque lib. iv. *adv. Marcion.* cap. 5. *Marcus quod edidit, Petri affirmari, cujus interpres Marcus.*

Ad Eusebii verba quod attinet in lib. ii. *Hist.* cap. 15. et lib. vi. cap. 14. de Marci evangelio posita, illa utroque loco ex uno eodemque Clemente, si modo Clementis fuerint Hypotyposes illæ, quæ multa saltem frivola atque absurda continebant, desumpta sunt; atque ita secum invicem concilianda atque interpretanda videntur, ut statuantur ibi Romani Marcum, qui Petri, teste ipsius apostoli epistola priore, jamdiu fuerat sectator, rogasse, ut quæ dicta ab eodem Petro essent, conscriberet, et postea secum communicaret. Hoc vero rogatum ubi Petro innotuisset, nec prohibuisse eum rem fieri, neque ut fieret, incitasse. Re vero perfectâ, cum evangelium compositum fuisse novisset, librum auctoritate sua libenti animo comprobasse, ut deinceps in ecclesiis legeretur. Verum aliter atque Clemens retulit Irenæus lib. iv. cap. 9. seu 10. post mortem apostolorum Petri atque Pauli scripsisse Marcum *quod a Petro annuntiatum erat.* Ceterum quanti faciendum sit Papianum de Marci evangelio testimonium, ex ore Joannis presbyteri acceptum, id supra ad Papiæ Fragmenta admonui, qui quidem Papias primus quoque omnium addito nomine auctoris de S. Matthæi evangelio commemoravit. Porro evangelium Marci cum duobus alteris a Joanne apostolo comprobatum fuisse, tradit Eusebius lib. iii. *Hist.* cap. 24.

P. 394. l. 7. et ita posuit] H. e. literis mandavit, sive composuit.

Ibid. l. 8. librum secundo Lucam] Anne, *liber secundum* Lucam? Reposuit et Freindaller. *secundum,* qui recte monuit, antiquitatem hujus epigraphes seu tituli evangeliorum ex hoc Fragmento ostendi.

Ibid. l. 9. cum eo Paulus quasi ut juris studiosum secundum adsumsisset, numeni suo ex opinione concriset.] Lineæ post voces, *secundum*, *assumsisset*, *suo*, *conscrisset* (*concrisbset*) a Freindaller. additæ ejus suspicionem omissarum vocum indicant. Cujus adnotatio hæc est. “Sphalmata grammatica sunt, *eo* pro *eum*, *numeni* pro *nomine*, *concrisset* (sic Muratori) pro *conscripsisset*. Propositio subsequa, qua periodus finiatur, penitus desideratur. Quæ vero loci hujus explanatio? Irenæus scribit apud Eu-

sebium *H. E.* lib. ii. c. 8. post mentionem de Marci Matthæique Evangeliis, " Lucas quoque sectator Pauli, Evangelium a " Paulo prædicatum litteris mandavit." An forsitan fragmentario nostro dicere idem, mens fuit: Lucam nimirum suo nomine prædicata a Paulo, acta Evangelica, secundum opinionem plerorumque, e. g. Irenæi, in formam hanc conscripsisse? Medicum Lucam antiqui passim prodidere, nonnulli quoque pictorem; Callistus demum Nicephorus (in Breviario Hist. lib. ii. cap 45.) narrat de illo quamplurima. Verum *juris* quoque *studiosum*, eumque, ut talem, a Paulo sibi comitem adjunctum, ut adducto fragmenti loco dicitur, haud ullibi locorum legisse me, memini. Fecerit hoc forte Apostolus eo fine, ut jurisconsulto socio, faciliorem sibi sive ad doctos sive magistratus disponeret accessum. Maxime autem, quis vocis additæ, *secundum*, genuinus sensus sit, divinatu arduum. Anne idem, ac, *repetita vice?* tum obtineret hæc interpretatio; postquam eum Paulus, *secundo,* sibi ut jurisconsultum sociasset, illum hoc Evangelium scripsisse. An vero præcedens, vel subsequens hanc voculam, altera quædam desideratur? Id fore arbitror proximum veritati." Hæc Freindaller. Inquinatissimus est locus, sed fortasse ita repurgandus; cum *eum* Paulus quasi *et* juris (καὶ τοῦ δικαίου) studiosum *secum* adsumsisset, *nomine* suo ex *ordine* (καθεξῆς σοι γράψαι ipse *Luc.* i. 3. *ex ordine tibi scribere* Vulgat. Interp. vid. et infra, ubi de Joanne hæc sunt, *scriptorem* se *omnium mirabilium Domini* per ordinem, *profitetur.* p. 4. l. 11.) *conscripsit.* Evangelium quidem a Paulo prædicatum Lucam sectatorem ejus literis mandasse, multi e veteribus tradiderunt, ut Irenæus lib. iii. *Contra Hæres.* cap. 1. Origenes, Eusebius, Hieronymusque. *Nam et Lucæ digestum Paulo adscribere solent*, ait Tertullianus *adv. Marcion.* 4. 5. hoc bene addito, *magistrorum videri posse, quæ discipuli promulgarint.* Ad verba autem illa quod attinet, *et juris studiosum*, vide annon collatio quædam hic habeatur juris prudentiæ, seu scientiæ æqui bonique, cum arte medica, quam Lucas, ut testatur S. Paulus, professus est. Certe ad integritatem verborum *juris studiosum* confirmandam facit principium *Commentarii Rerum Lucæ* a Combefisio in *Auctario* suo *Patrum* primum editi. p. 513. Εἰ καὶ δικαίῳ, ait ibi Metaphrastes, μνήμη (cor. μνήμην) μετ' ἐγκωμίων τελεῖσθαι, Θεῖός τις ἀνὴρ καὶ

σοφὸς τὰ θεῖα νομοθετεῖ (*Prov.* x. 7.), πόσην ἄρα τῷ ἀποστόλῳ συνεισενεγκεῖν προσήκει τὴν εὐφημίαν; τοῦτον γὰρ ῾Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ καὶ τῆς ἀποστολῆς ἄξιον, καὶ ΤΟΥ ᾿ΑΓΑΠΗΤΟΝ ᾿ΟΦΘΗΝΑΙ ΤΩ ΠΑΥΛΩ, διαφερόντως πεποίηκεν. Addas quod *Vett. Gloss.* præstant δίκαιον, *jus*, *justum*. Quod vero emendaverim *secum* pro *secundum*, illud fortasse stabiliendum ex *Act. Apost.* xv. 37. *Barnabas autem volebat* secum assumere *et Joannem*, *qui cognominabatur Marcus*. De emendatione autem vocis *numeni* hoc notandum est, scripsisse auctorem paulo infra, *Johannes suo nomine cuncta describeret*. Sic olim menda corrigere conatus sum. Sed adscripsisse nunc video ad vocem Latinam *juris* τοῦ νόμου Simonem de Magistris in Dissertt. *Danieli secundum LXX.* affixis, quas supra commemoravi p. 400. Præterea ad illud, *numeni suo ex opinione conscribsit* verba Græca vir cl. adposuit, ὀνόματι αὐτοῦ μετὰ δόξης συνέγραψε, *nomine suo cum laude conscripsit*. Hæc ille. Quæ malis, elige, mea vel ista.

P. 394. l. 13. Dominum tamen nec ipse vidit &c.] Videsis, quæ paulo supra de hac re annotavi.

Ibid. l. 14. assequi potuit,] For. pro puncto poni debet, prout feci, hypostigme, neque enim huic loco quædam deesse cum Freindallero existimandum est. *Visum est et mihi assecuto omnia in principio diligenter*, Luc. i. 2.

Ibid. ita et a nativitate Johannis incipet dicere] Error calami pro *incipit*. Freindaller. Hinc interea firmantur priora illa evangelii Lucæ capita, quæ ei abjudicare hæretici cum veteres tum recentiores gestierunt. Est quoque notatu dignum, agnovisse eandem hanc evangelii partem non tantum omnes, quos hic memorabo, scriptores, Justinum Martyrem, Irenæum, Clementem Alexandrinum, Tertullianum, Julium Africanum, Origenem, Cyprianum, Novatianum, Auctorem *Computi de Pascha*, Victorinum, Petrumque Alexandrinum in *Canone* v. sed etiam regnante Hadriano Celsum apud *Origenem* lib. ii. cap. 32. medioque sæculo tertio Antitrinitarios auctore Novatiano in libro *De Trin.* cap. 24. Liquet Lucæ evangelium una cum duobus alteris evangeliis a Joanne apostolo fuisse comprobatum. Vid. lib. iii. *Hist. Eusebii*, cap. 24.

Ibid. l. 16. Evangeliorum] Legendum *evangelium*, aut potius *evangelii librum*, ait Freindaller, hoc superius lin. 8. habes.

Ibid. ex discipulis] ἐκ τῶν μαθητῶν. vid. et infra l. 20.

Fortasse proxime post legendum, Is *cohortantibus*, cum vocula *is* voce antecedente absorpta fuisse videatur.

P. 394. l. 17. Cohortantibus condiscipulis et episcopis, suis &c.] Confirmat Clemens Alex. apud Eusebium *H. E.* vi. 14. Scripserat enim ille in *Hypotyposibus* suis, Joannem omnium evangelistarum postremum, cum videret in aliorum evangeliis ea, quæ ad corpus Christi pertinent, tradita esse, ipsum divino Spiritu afflatum spirituale evangelium familiarium suorum rogatu conscripsisse. Narrat et ipse loco modo memorato Eusebius lib. iii. *Hist.* c. 24. Joannem ceteris evangeliis approbatis, res gestas a Christo ante ductum in vincula Baptistam, cum rogatus esset, in evangelio tradidisse. Hæc Clemens, Eusebiusque. Proxime accedat Victorinus, qui sub finem sæculi tertii floruit; ita enim ille de Joanne apostolo in *Commentario* ei adscripto *in Apocalypsim*, p. 1253. *in Biblioth. Parisinæ PP.* tomo i. *Nam et evangelium postea scripsit. Cum essent Valentinus et Cherinthus et Ebion, et cæteri scholæ Sathanæ, diffusi per orbem*, convenerunt ad illum de finitimis provinciis omnes, (episcopi *additur in Scholiis Victorini ad Apocalyps.*) et compulerunt, ut (et *addunt eadem Scholia*) ipse testimonium conscriberet. Epiphanius quoque *Hæres.* li. num. 12. post commemoratum propositum illud divinam Christi naturam adstruendi, hæc scribere pergit; *διὸ ὕστερον ἀναγκάζει τὸ ἅγιον πνεῦμα τὸν Ἰωάννην παραιτούμενον εὐαγγελίσασθαι δι᾽ εὐλάβειαν καὶ ταπεινοφροσύνην, ἐπὶ τῇ γεραλέᾳ αὐτοῦ ἡλικίᾳ.*——— *Μετὰ ἱκανὰ ἔτη τοῦ διατρίψαι αὐτὸν ἀπὸ* (for. *ἐπὶ*) *τῆς Ἀσίας, ἀναγκάζεται ἐκθέσθαι τὸ εὐαγγέλιον.* p. 434. ed. Petavii. Ait præterea Hieronymus *De Viris Ill.* cap. 9. *Joannem novissimum omnium scripsisse evangelium*, rogatum ab Asiæ episcopis, *adversus Cerinthum aliosque hæreticos, et maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse.* Eadem autem, ac plura, huic consimilia fragmento, habet idem Hieronymus in Proœmio *Commentarii super Matth.* Ibi enim additur, *ecclesiasticam narrare historiam*, cum a fratribus cogeretur ut scriberet, ita facturum se respondisse, si indicto jejunio in commune omnes Deum deprecarentur, *quo expleto, revelatione saturatum illud proœmium e cœlo veniens eructavisse:* In principio erat Verbum; et Verbum erat apud Deum; et Deus erat Verbum; Hoc erat in principio apud Deum. Ad

indictum jejunium quod attinet, quod quidem nonnulli pro suspecto habuerunt, quia nemo ante Hieronymum jejunii meminerat, ejus nunc demum nobis testis est hic auctor Hieronymum duobus fere sæculis antecedens. Immo moris hujus apostolici in rebus magni momenti observati dabunt exemplum *Actus Apost.* capite xiv. comm. 22. *Et cum constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros, et orassent* cum jejunationibus, *commendaverunt eos Domino* Adi et cap. xiii. comm. 2. 3. Denique jejunium cum oratione conjunctum habes *Mat.* xvii. 21. et *Marc.* ix. 29.

P. 394. l. 19. alterutrum nobis enarremus] H. e. an fuerit evangelium rogatu eorum conscribendum, nec ne.

Ibid. l. 20. Eadem nocte revelatum Andreæ &c.] Singulare narrationis argumentum. Refert quid simile de Johannis Evangelio S. Hieronymus; nec minus lectu dignus de hoc Eusebius, *H. E.* lib. iii. c. 24. Unicum vero nullibi alias repertum, participatio Sancti Andreæ est in hoc labore Evangelico. Tamdiune Andreas superstes? Testibus quippe Eusebio, ac Hieronymo, Joannes sero admodum, redux nimirum ab exilio, Nerva, Trajanove Augustis, Evangelium suum scripsit. Ea tamen temporis designatio non firmiter adeo contestata est, ut non alteri breviori a relegatione illius in Patmon insulam sub Domitiano, locus pateat. Potuisse porro attingere hos annos Andream, quis ibit inficias, cum ob multa, vastissimaque Apostoli hujus itinera, quæ in historiis antiquissimis commemorantur, autumandi suggeratur ratio, pervenisse illum ad prægrande senium, donec ab Aegæa, Achaiæ proconsule, crucis suspendio damnaretur. Freindaller. In regionibus ab Asia non longe remotis evangelium prædicasse Andream, fidem facit idoneus auctor Gregorius Nazianzenus, *Orat.* xxv. p. 438. edit. Paris. ubi Epirum huic apostolo provinciam fuisse ait. Porro narrat Hieronymus c. 7. lib. *De Viris Ill.* ossa S. Lucæ cum reliquiis Andreæ apostoli ad Constantinopolim vigesimo Constantii anno translata esse; ubi ex Philostorg. *Hist. Eccl.* lib. iii. c. 2. notavit Fabricius, ex *Achaia* translatas esse SS. Andreæ et Lucæ reliquias.

Quin et Achaiam Andreæ provinciam adsignat ipse Hieronymus in *Epistola ad Marcellam.* Ait itidem S. Paulinus

Nolanus, sæculi quinti scriptor, is *Carmine* a cl. Mingarello anno 1796 primum edito,

Sparsit ubique loci magnas sua membra per urbes,
Sic dedit Andream Patris, *Ephesoque Johannem.*

vers. 77. vid. et vers. 33 b. Patræ urbs Achaiæ est. Missum porro ad Argos Andream esse tradidit Paulinus in *Carm.* 24. Neque omittendum hoc est, anno demum 1749 Lipsiæ Græce edidisse Ch. Woogium *Presbyterorum et Diaconorum Achaiæ de Morte S. Andreæ Apost. Epistolam Encyclicam* ex codice Bodleiano, cujus interpretatio Latina prius prodierat. Sed propter veterum silentium de opusculo, immo ex indicio suo de seipso, verum atque germanum illud esse censeri vix potest. Ceterum cum manifestatione voluntatis Divinæ, quæ in hoc Fragmento apostolo Andreæ facta esse memoratur, conferri meretur revelatio illa Attalo confessori in carcere concessa, cujus testis est Epistola Lugdunensium et Vien. §. 18. vid. supra pag. 323.

Ibid. l. 21. Johannis suo nomine cuncta describeret] Manifeste Johannes. Freindaller. Simon de Magistris, ubi supra Græca hæc adposuit, dubito, an satis apte, *ὥστε ἀναγινωσκόντων πάντων τὸ τοῦ Ἰωάννου, τῷ αὐτοῦ ὀνόματι πάντα ἀναγράφοιτο, ut legentibus omnibus scripta Joannis, ipsius nomine cuncta evulgaret.* De divino hoc evangelio notandum nobis est, verba nonnulla ex eo adducta videri sub initium sæculi ecclesiæ secundi ab Ignatio in *Epistola ad Philadelphenses*, §. 7. quod et a Presbyteris factum esse, qui apostolorum fuerint discipuli, refert Papias, aut saltem Irenæus, lib. v. *Contra Hæres.* cap. ult. A Celso itidem apud *Origenem* locis duobus, lib. ii. c. 36. et 55. Imp. Hadriano regnante Joannis evangelium vel indicatum vel allatum est. Quin et in ipsum Heracleo hæreticus quoddam opus iis temporibus composuit. Addas huic Justinum M. medio sæculo secundo idem adducentem in *Apologia* ad Antoninum Pium, Hadriano qui successit, §. lxi. p. 71. ed. Benedictin. Ut ulterius progrediamur in hac quidem re, nihil opus; siquidem ante *finitum* sæculum liber a pluribus et nominatus est et excerptus. Hic interea duxi afferendum insigne quiddam de Joanne ab Eusebio in *Eclogis* suis *Propheticis* conscriptum; quod quidem opus in bibliotheca Vindobonensi hactenus delitescens jam edidit vir litteris Græcis doc-

tissimus Thomas Gaisford, Ædis Christi Decanus. Καὶ γὰρ οὖν ἐκ τῶν ἱστοριῶν δείκνυται Ἰωάννης ὁ τοῦ Κυρίου μαθητὴς μετὰ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ ἔτεσιν ἐπιβιοὺς ο'. μέχρι γὰρ τῆς Τραϊανοῦ λόγος ἔχει παραμεῖναι αὐτὸν βασιλείας. iii. 46. fine. Usque ad Trajanum superstitem fuisse Joannem, hoc quidem ex Irenæo et Clemente Alex. refert idem Eusebius *Hist. Eccl.* iii. 20.

P. 394. l. 23. varia principia doceantur] Voce *principia capita* seu articulos hic significari putem, quippe cum in ore omnibus sit, *doceri* principia sive capita fidei, non prooemia seu præfationes; etsi contrarium quid suadere videtur *Capitulum Tertium Responsionum* a Victore Capuæ episcopo S. Polycarpo adscriptarum, ubi hæc sunt: *Rationabiliter Evangelistæ* principiis diversis *utuntur; quamvis una eademque evangelizandi eorum probetur intentio. Matthæus, ut Hebræis scribens, genealogiæ Christi ordinem texuit; ut ostenderet ab ea Christum descendisse progenie, de qua eum nasciturum universi prophetæ cecinerant. Johannes autem ad Ephesum constitutus* (*for.* constitutis) *qui legem tanquam ex gentibus ignorabant, a causa nostræ redemptionis Evangelii sumpsit* exordium, &c. &c. *Nihil ergo contrarium reperitur, ubi licet* diversis scriptis, *ad eandem tamen patriam pervenitur*, pag. 32. *Appendicis Ignatianæ* ab Usserio editæ Londini anno 1647. Prius antea Polycarpiana istæc ex vetustissima super quatuor Evangelia Catena a Feuardentio ad *Notas Irenæanas* suas, iii. 3. translata fuerant. *Viderit*, inquit Tertullianus, *si narrationum dispositio variavit* (sc. apud *Evangelistas*) *dummodo de capite fidei conveniat*, lib. iv. *adv. Marcion* cap. 2. Eusebius insuper in *Hist. Eccl.* lib. iii. c. 24. hæc scribit,—— οἷς καὶ ἐπιστήσαντι οὐκέτι ἂν δόξαι διαφωνεῖν ἀλλήλοις τὰ εὐαγγέλια, τῷ τὰ μὲν κατὰ Ἰωάννην τὰ πρῶτα τῶν τοῦ Χριστοῦ πράξεων περιέχειν, τὰ δὲ λοιπὰ τὴν ἐπὶ τέλει τοῦ χρόνου αὐτῷ γεγενημένην ἱστορίαν, h. e. post vincula Joannis Baptistæ. Nec male hæc Friendaller. annotavit. "Eximium profecto posteris testimonium collatæ evangelicis "hisce scriptoribus inspirationis, qui, utut diversis in deduc-"tione historica usi exordiis, adeo tamen a communi impul-"sore suo, Sancto nimirum, *uno principalique Spiritu*, concor-"danter directi sunt, ut acta fere præcipua, in horum libris "singulorum, haud discongrue consignata reperiantur. Re-"censet ea auctor hoc ordine, ut ad historiam nativitatis

"Jesu Christi, passionis, resurrectionis, conversationis cum "discipulis, nempe a resurrectione, geminique ejus adventus, "veluti potissima capita, cuncta reducat." Hæc ille. Sed interea convenienter, ut opinor, cum auctore *Fragmenti* hujus *de Canone Novi Test.* S. Hieronymus in *Epistola ad Pammachium,* quæ est de Optimo Genere Interpretandi, hoc posuit: *Sermonum varietas spiritus unitate concordat.* p. 373. ed. Frobenii.

P. 395. l. 1. fidei] Cor. fides. FREINDALL.

Ibid. principali] Forsan Græce scriptum fuerat, ἡγεμονικῷ. Philoxeni glossa est, Ἡγεμονικὸν, *principale.*

Ibid. l. 3. de conversatione] Excidisse vox *Domini* videtur.

Ibid. l. 5. primo in humilitate despectus quod fore....] Postremas voces sic repræsentaverat Muratori. quod ro...Ait Freindaller. "hoc ne conjectura quidem restitui posse; neque mihi "locum supplendi ratio constat." Nunc ego post collationem codicis MSti a cl. Nott. institutam legendum conjicio, *primo in humilitate* despectum (vel, despectui) *quod* foret. Adi Tertullianum in *Apologetico,* cap. 21. *Duobus enim,* inquit, *adventibus ejus significatis,* primo, qui jam expunctus est in humilitate conditionis humanæ, *secundo, qui concludendo sæculo imminet in sublimitate divinitatis exertæ; primum non intelligendo, secundum, quem manifestius prædicatum sperant* (scil. Judæi), *unum existimaverunt.* Quem quidem Tertulliani locum Cyprianus imitatus haud longe a fine Opusculi *De Idolorum Vanitate* hæc scribit. *Sed significato duplici ejus adventu, uno qui exercitio et exemplo hominis fungeretur, altero qui Deum fateretur; non intelligendo primum adventum, qui in passione præcessit occultus, unum tantum credunt* qui erit in potestate manifestus. Hæc Cyprianus; Conferas item, quæ posuit Tertullianus capite ult. libri sui *adversus Judæos.*

Ibid. l. 6. secundum potestate regali præclarum] Cor. secundo—præclaro.

Ibid. l. 8. tam constanter] H. e. tam fidenter, et asseveranter. *Gloss. Vet.* Constanter, εὐσταθῶς, θαῤῥούντως.

Ibid. l. 8. dicens in semetipso] Conjecit Freindaller. *de* pro *in* reponendum.

Ibid. l. 12. sed et auditorem] For. legendum, se *et auditorem.*

Ibid. Sed et scriptorem.] Apostoli verba, *Hæc scripsimus*, evangelium ejus designare vult auctor. "Haud destituimur "indiciis, posteriores esse epistolas Joannis evangelio, aucto-"remque nostri fragmenti, antiqua forsitan instructum tra-"ditione, versibus 1—4. epistolæ primæ ad confirmandam "dicti Evangelici auctoritatem, usum catenus, quatenus Apo-"stolus ipse his verbis ad illud a se scriptum respexerit. Id "quod profecto ita contigisse poterat; quanquam hæc verba "(ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν) de *prædicato* Evangelio intelligi æque "possint." FREINDALLER.

P. 395. l. 13. per ordinem] H. e. ordine, quomodo melioribus auctoribus mos scribere. Sed pariter atque hic scriptor, formulam vix probam adhibuerunt Tertullianus *De Spectac.* cap. 5. Hieronymus, *De Viris Ill.* cap. 9. Optatus *De Schismate Donatist.* lib. iii. p. 62. et p. 64. ed. Dupin. aliique scriptores.

Ibid. l. 14. Acta autem omnium apostolorum sub uno libro scripta sunt. Lucas optime Theophile comprehendit, quia, &c.] Ait Freindaller; "Numerosas sensus corrupti lacunas "quis hoc loco non videt? At quid subsidii huic malo?" Hæc ille. Sed forsan, vel deleri oportet verbum *sunt*, vel potius interseri vocem *ea* post *optime*, item scribi *Theophilo* pro *Theophile*. Similia istis de Luca hic traditis Hieronymus *De Viris Ill.* c. 7. post Euseb. in *Hist.* iii. 4. habet, *Evangelium sicut audierat, scripsit: Acta vero Apostolorum sicut viderat, composuit. Actus Apostolorum*, ait et Haymo Halberstadensis, *quos ipse oculis inspexit, Lucas composuit. Hist. Eccl. Breviar.* iii. 4. Ceterum, cum librum hunc sacrum, qui ante Pauli martyrium compositus est, totidem verbis produxisset in *Epistola* sua Polycarpus, Joannis apostoli discipulus, §. 1. confer et §. 6. postea eundem amplexi sunt, Lucæque adscripserunt, ante synodum Nicænam, Irenæus, Clemens Alex. Tertullianus, Origenesque; e quibus Irenæus ex hoc libro solo, quæ sit apostolorum, qui evangelia non scripserunt, doctrina, probationes suas collegit, lib. iii. c. 12. Tertullianusque ait, *hanc scripturam qui non recipiunt, nec Spiritus Sancti esse possunt, qui necdum Spiritum Sanctum possint agnoscere discentibus missum; sed nec ecclesiam defendere, qui quando, et quibus incunabulis institutum est hoc corpus, probare non habent. De Præscr. Hæret.* cap. 22. Porro adfertur hoc opus, auctore quidem ejus non nominato, ut sacer

tamen liber, ab ecclesiis Lugd. et Viennensi, atque Polycrate, et ab Auctore adversus Cataphrygas, et Firmiliano, et Cypriano, Pontioque diacono ejus, ab Auctore *Computi de Pascha*, et Victorino et Lactantio; idem ἐν τοῖς ὁμολογουμένοις posuit Eusebius.

P. 395. l. 16. sicut et semote passionem Petri evidenter declarat, sed profectionem Pauli &c.] At vero quomodo, quæ sequuntur e vestigio, explicanda sunt? *Et semote passionem Petri evidenter declarat.* Carcerem forsitan Petri, prodigiosamque liberationem Act. xii. his verbis innuunt; poterant enim ista omnimodis, imminentis Petro martyrii, quasi præludia æstimari.—*Sed et profectionem Pauli ab urbe ad Spaniam proficiscentis.* Altum quidem Acta in nostris Bibliis Pauli hoc iter Roma ad Hispanos reticent. Verum truncatus proculdubio locus scire nos impedit, an hujus mentio ibidem injecta, ad Acta Apostolorum, an potius ad alium librum pertineat. Attamen certi his reddimur, Paulum ab urbe Roma in Hispaniam commigrasse: indubie, postquam a Nerone absolutus est, a prima scilicet captivitate, de qua capite ultimo Actuum Apostolorum historia legitur. Utrum forsan veluti *eo facto* finiri librum Actorum, quemadmodum ordiri verbis; *Optime Theophile!* designandi, fragmentario nostro intentio fuit? Freindaller. Fortasse legendum pro *semote semota*, vel potius, *remota*, posito verbo pro narrationibus *seorsum* et *separatim* sitis, h. e. alibi quam in *Actibus Apostolorum*; ac proinde locus ita restituatur, *Sicut et remota passionem Petri evidenter declarant*, (scil. *S. Joan.* cap. 21. comm. 18. et 19.) *sed et profectionem Pauli ab urbe ad Spaniam proficiscentis.* De quo quidem itinere suo apostolus in *Ep. ad Romanos*, cap. xv. comm. 24. hæc scribit, ὡς, ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, iterumque comm. 28. τοῦτο οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Σπανίαν. Huc autem pertinet Scholium quoddam a cl. Matthæi ad cap. ult. *Act. Apost.* edit. suæ prolatum. Μετὰ τὴν διετίαν (comm. 30. commemoratam) εἰς Σπανίαν ἀπελθὼν ἐκήρυξε (Paulus), καὶ ὑποστρέψας εἰς Ῥώμην ἐμαρτύρησεν. αὐτὸς Ῥωμαίοις ἔγραψεν, εἰς Σπανίαν ἐπείγομαι, καὶ ἐλπίζω διαπορευόμενος θεάσασθαι ὑμᾶς. καὶ πρὸς Τιμόθεον, Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδείς μοι συμπαρεγένετο. Ἰστέον δὲ ὅτι μέχρι τούτου

ἱστορεῖ Λουκᾶς τὰ περὶ τὸν μακάριον Παῦλον ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος, καὶ τὰ καθεξῆς ἥκιστα γινώσκων. οὐδὲ τὸ μαρτύριον τούτου (Pauli) ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκεῖσε Λουκᾶς τε καὶ 'Αρίσταρχος ἐξῆλθον. p 346. Posteriora vero verba, sive scholium alterum, 'Ιστέον δὲ κ. τ. λ. exhiberi ab Œcumenio quoque in *Comment.* pag. 197. idem Vir doctus monuit. Verumtamen merentur conferri de S. Pauli in Hispaniam profectione Sam. Basnagii *Exercitt. Historico-Criticæ*, p. 511—516. Significare quidem fragmenti auctorem opera nunc deperdita in litteris ad me missis conjecturam fecit præsul haud ita pridem vita functus, qui, ut supra scripsi, etiam apud exteros, dum viveret, doctrinæ laude claruit. Certe constat ex Eusebii Historiæ lib. i. cap. 3. acta utriusque apostoli, et Petri et Pauli, antiquitus omnibus innotuisse. Attamen saltem pro verisimilibus ea, quæ hic proposui, ducenda et amplectenda puto.

P. 395. l. 20. Epistolæ autem Pauli, quæ, a quo loco, vel qua ex causa directe sint, volentibus intelligere, ipse declarant] Corrigit Freindaller. ut post vidi, *directæ*, *ipsæ*. Malim ego reponere *declarat* pro *declarant*, propter verbum *interdicens* in sequentibus.

Ibid. l. 22. schisma hæresis] Formula verborum insolentior. Græce σχίσμα τῆς αἱρέσεως. Habet ἡ πρόσφατος τοῦ ἀποσχίσματος αἵρεσις Auctor adv. Cataphrygas §. 11. vol. II. *Reliquiar. Sacr.* Mox *Galatis*, quod inferius quidem legitur, pro *Callactis* reposuit Freindaller.

Ibid. l. 24. ordine Scripturarum] H. e. ni fallor, Scripturas Vet. Test. ordine adhibito, sive alias post alias, interpretatus, fuse disseruit. Atque ait Freindaller. "Verba, *ordine scripturarum*, non videntur quid innuere aliud, quam, Paulum hoc loco rationes suas, e lege veteri pro stabilienda nova protulisse, huicque illam *ordine* subjecisse."

Ibid. principium] H. e. ἡ ἀρχὴ, initium, fundamentum.

Ibid. l. 27. sequens prædecessoris sui Johannis ordinem] Imperite scriptum, modo hoc velit auctor, quod tamen haud satis constat, imitatum esse Paulum *Apocalypsin ;* nam, ut verisimiliter statuit Stoschius in *Comment. de Canone Libb. Novi Test.* cap. v. §. 62. edita est *Apocalypsis* sub Domitiano,

neque ad Claudii, vel Neronis, tempora retrahenda; quod quidem, ut dixi, nonnulli statuerunt viri illustres. Ait Freindaller. existimare se, Joannem Pauli prædecessorem nominatum ab auctore, "quod hunc præcesserit vocatione ad "apostolatum; congruereque hanc vocem significatu voci "alteri, *Senior;* quam Joannes ipse in suis epistolis usur-"pavit. Illa nimirum interpretatio veritati profecto haud "dissona ordinem pericopes universum restituit; compara-"tione Paulinas inter et apocalypticas epistolas jam non ad "utrarumque ætatem, verum duntaxat ad septenarium nume-"rum spectante."

P. 395. l. 29. prima—secunda &c. &c.] For. legend. *primo—secundo*, atque ita deinceps.

P. 396. l. 1. correbtione] Sic antique pro *correptione.*

Ibid. una tamen per omnem orbem terræ ecclesia esse denoscitur (dignoscitur).] Tertullianus *De Præscriptione Hæreticorum* cap. 20. *Omne genus ad originem suum censeatur necesse est. Itaque tot ac tantæ ecclesiæ una est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ, et omnes Apostolicæ, dum una omnes. Probant unitatem* communicatio pacis &c. Sic voces interpunxi in *Scriptorum Eccles. Opusculis*, vol. I. pag. 137.

Ibid. l. 3. licet septem ecclesiis scribat &c.] Stoschius, *Comm. De Librorum N. T. Canone.* §. lix. "Aliud adhuc "sæculi II. vel III. ineuntis vestigium mihi in eo reperisse vi-"deor, quod Auctor fragmenti, numerum ecclesiarum ad quas "apostolus Paulus epistolas scripsit, ad imitationem episto-"larum Johannis ad septem ecclesias Asiæ, pariter ad sep-"tenarium reducat. Fuisse enim ineunte sæculo III, qui in "eo mysterium aliquod quæsiverint, videre est apud Cy-"prianum lib. i. *Testim. adv. Jud.* cap. 20. *Item,* scribit "Cyprianus, in *βασιλέων primo: sterilis septem peperit, et quæ* "*plurimos habebat filios infirmata est. Filii autem septem, sunt* "*ecclesiæ septem.* Unde et Paulus septem ecclesiis scripsit, et "Apocalypsis ecclesias septem ponit, ut servetur septenarius "numerus, *ut dies septem, quibus Deus mundum fecit, ut angeli* "*septem qui assistunt ante faciem Dei.*" (Vide et ejusd. Cypriani *Exhort. Martyrii,* p. 270. ed. Benedictin.) "Neque "forte inepta erit cogitatio, si dicamus, rationem cur dubia

"contra epistolam ad Hebræos mota, apud quosdam veterum "pondus acceperint, prætensum hoc numeri septenarii myste-"rium, quem circa ecclesias ad quas Paulus scripserit, omni "modo integrum servare volebant, fuisse. Unde quoque alii, "qui de epistola ad Hebræos non dubitabant, ne viderentur "mysterium numeri septenarii negligere, dicere maluerunt "Paulum *bis septem*, quam cum quatuordecim epistolas scrip-"sisse." Hæc Stoschius. Ait Freindaller. "idcirco forte, "ne excessus numerum istum offenderet, Epistolam ad He-"bræos omissam reperiri. Poterat isthanc porro, etiamsi "eam Paulo tribueret, hoc loco incommemoratam jure dimit-"tere; eo quod Hebræi, sive Judæo-Christiani, ad quos missa "est, mixti quidem singulis communitatibus essent, non tamen "propriam constituerunt." Sic disseruit ille. At prorsus exclusa a canone hæc epistola ab hoc auctore videtur, ceteris Pauli omnibus ab eo nominatis; de ea tamen ipsa plus infra. Recte vero monuit Freindaller. epistolas Apocalypticas sæculo secundo jam habitas fuisse *catholicas*, id est, tales, quæ ad universam (ὅλην) ecclesiam directæ fuerint. *Septiformis* ecclesia dicitur ab Optato in lib. ii. *De Schismate Donatist.* cap. iii. pag. 93. ed. Dupin. Ut vero locos omittam aliorum veterum scriptorum, qui cum Augustino in lib. vii. *De Civitate Dei* cap. 4. statuunt, *numero septenario* universæ *ecclesiæ significatam esse perfectionem*, hoc tantum notabo, Jesum Christum, qui in omnium procul dubio ecclesiarum medio perpetuo versatur, in medio *septem* candelabrarum, h. e. ecclesiarum, visum esse a Joanne in *Apocalypsi*, cap. i. comm. 13. Jam autem afferenda mihi sunt valde affinia huic nostro Fragmento Victorini verba, quæ ex *Commentario in Apocalypsim* ei adscripto desumpsi. *In toto orbe septem ecclesias omnes esse, et septem nominatas, unam esse catholicam Paullus docuit. Et primum quidem, ut servaret et ipse typum septem ecclesiarum, non excessit numerum. Sed scripsit ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Thessalonicenses, ad Philippenses, ad Colossenses. Postea singularibus personis scripsit, ne excederet modum septem ecclesiarum. Et in brevi contrahens prædicationem suam ad Timotheum sic ait*, Ut scias, qualiter debeas conversari in ecclesia Dei vivi. (1 Tim. iii. 15.) Hæc Victorinus, cap. 1. Denique, dum numerus hic septenarius inter veteres Pytha-

goricos tam perfectus quam religioni aptissimus habebatur, unde *Etymol. Magn.* Ἑπτὰς, ἀπὸ τοῦ σέβω, σεπτάς τις οὖσα, ὡς θεία, καὶ ἀμήτωρ, καὶ πάρθενος, similia tamen in decimo numero sectatus est Glycas in *Annalibus,* propterea quod numerus quoque denarius sit perfectus. part. iii. p. 225. ed. Labbæi.

P. 396. l. 5. duæ] *Duas* cum Freindallero reponend. Ita similiter corrigendum est paulo infra ad l. 16.

Ibid. l. 7. in ordinatione ecclesiasticæ disciplinæ sanctificatæ sunt] Ait Tertullianus fine libri sui ult. *adv. Marcionem: Soli huic epistolæ* (scil. ad Philemonem) *brevitas sua profuit, ut falsarias manus Marcionis evaderet. Miror tamen, quum ad unum hominem* (Philemonem) *literas factas receperit, quod ad Timotheum duas, et unam ad Titum*, de ecclesiastico statu compositas *recusaverit.* Sic ille. Ceterum, de reliquis epistolis Paulinis hoc dicam; Cum manu ipsius Pauli aut scriptæ sint, aut signatæ, epistolæ omnes ejus (vid. *Gal.* vi. 11. et 2 *Thess.* iii. 17.), et pleræque earum ad ecclesias frequentissimas, et diu postea florentes, missæ sint, in quibus ipsas recitari mos erat, (conf. *Coloss.* iv. 16. cum Dionysii Corinthii *Fragmentis* supra pag. 180.) earundemque ecclesiarum plerasque Paulus ipse rursus adiverit; haud dubitandum est, quin vix cuiquam ex recentioribus, qui vita jam functus fuerit, adscribi possit gravioribus ac certioribus argumentis ullum omnino opus. Adde quod ab apostolicis usque temporibus quotquot supersunt ecclesiastici scriptores hasce tredecim epistolas, ut fidei religionisque testes ac regulas, protulerunt. De Pauli illa ad Hebræos, quæ ab auctore Fragmenti prætermissa est, ut supra ad Anon. Presbyt. p. 396. disserui, ita quoque de eadem mox dicendum est.

Ibid. l. 8. ad Laudecenses, alia ad Alexandrinos] Fortasse scribendum, *ad Laodicenses alia, alia ad Alexandrinos.* Stoschius *De Canone Libb. N. T.* hæc scribit §. lvi. "Memoratur "igitur primo epistola quædam Pauli ad Laodicenos, quæ ad "hæresim Marcionis pertineat. Jam vero ex Tertulliano adv. "Marcion. lib. v. capp. 11. 17. et Epiphanio Hæresi xlii. con-"stat, Marcionem qui medio seculo II. hæresin suam sparsit, "epistolam aliquam ad Laodicenos in canone suo habuisse. "Et quanquam ex Tertulliani verbis fere colligi debeat, eam

" ab epistola ad Ephesios, non nisi titulo discrepasse, tamen " ex Epiphanii testimonio, et quod Marcionis perpetuus fere " mos fuerit, genuina Apostolorum scripta corrumpere, vix " dubitari poterit, Marcionis illam ad Laodicenos, a genuina " Pauli ad Ephesios epistola dissensisse, eamque ab Autore " fragmenti, intendi. Jungitur huic Epistolæ ad Laodicenos, " alia Pauli ad Alexandrinos, cujus, inquit celeb. Muratorius, " *nescio, an quisquam alius meminerit.* Neque ego ullam ejus " apud veteres mentionem reperire potui. Igitur vel plane " periit, vel forte sub alio titulo veteribus commemorata est, " cum certum sit plures sæpe uni eidemque libro apocrypho, " datos fuisse titulos; vid. celeb. Beausobrii Dissert. de libris " Apocryphis N. T. §. x. vel adhuc alicubi inedita latet. " Certe Kirstenius testatur, reperiri apud Arabes plures " Pauli epistolas, nobis adhuc incognitas. Vid. Fabricius *Cod.* " *Apocr. Novi Testamenti*, part. ii. p. 920." Hæc Stoschius. Ait Hieronymus fine cap. v. lib. *De Viris Ill.* in *Paulo. Legunt quidam et ad Laodicenses, sed ab omnibus exploditur.* Habet vero de hac epistola Philastrius, quæ digna sunt, ut huc quidem afferantur, in *Hæresi* sua lxxxix.—*Alii autem Lucæ evangelistæ aiunt* (sc. *epistolam ad Hebræos*) *; epistolam etiam ad Laodicenses scriptam.* Et quia addiderunt in ea quædam non bene sentientes, inde non legitur in ecclesia, etsi legitur a quibusdam, *non tamen in ecclesia legitur populo, nisi tredecim epistolæ ipsius* (Pauli), *et ad Hebræos interdum.* p. 169. ed. Fabricii. Interea singulare id est, quod nobis occurrit in Ælfrici Abbatis *De V. et N. Testamento Tractatu*, qui Ædgari regis Angliæ temporibus compositus est; cum enim idem Ælfricus omnes et singulos Novi Testamenti libros in canone Scripturæ reposuisset, solum his libris addidit Pauli epistolam ad Laodicenos. vid. p. 28. edit. Lisle, 1623. Neque alia videtur epistola ad Laodicenos dicta, quæ a Fabricio in cod. *Apocryph. N. T.* p. 873. recusa est, brevissima, et ex germanis Pauli epistolis contexta, a veteri Marcionistarum scripto omnino discrepans. Extare quoque dicitur hæc epistola fine *codicis MS. Boerneriani XIII. Epistolarum Pauli*, quem in Britannia scriptum fuisse ex litteris quibusdam Anglo-Saxonicis suspicatus est cl. Kusterus. Vid. pag. 100. Refert insuper in *Introduct. ad Test. Nov.*, cap. xiv. §. 111.

J. D. Michaelis collocatam eandem esse in *Bibliis Vet. Germanicis* circa an. 1462. typis impressis. Verum, ut duo exemplaria MSSta hujus epistolæ apud nos Oxonienses, ita, ni fallor, tres alteri modo dicti libri, opusculum idem prorsus vix tenent.

P. 396. l. 9. ad hæresim Marcionis] Græce, *κατὰ τὴν αἵρεσιν τοῦ Μαρκίωνος*. *Vett. Gloss. Secundum, ad*, *κατά*. "Altera hic "præterea," inquit Freindaller, "subreptitia cum inscrip- "tione, ad Alexandrinos, occurrit Pauli epistola, de qua qui- "dem, quid statuendum, ipsi Muratorio exploratum non est; "quin nec ego memini, de simili epistola unquam aliquid mihi "venisse ad manus. Litteras porro hasce tum ad Laodicenos, "tum Alexandrinos, confirmandæ hæreseos Marcionitarum "gratia conflatas fuisse auctor noster commemorat; quo fit, "ut origini earum certa epocha figi possit. Quid? quod Epi- "phanii quoque testimonium hisce consonet, hæresi xlii. di- "serte scribentis; Marcionem roborandis suis erroribus ab "Epistola ad Laodicenos subsidia mutuasse."

Ibid. l. 10. recipi non potest] Ad formam Græci sermonis, *παραλαμβάνεσθαι οὐ δυνατόν ἐστι*. Sed *possunt* pro *potest* reponere vult Freindaller.

Ibid. l. 11. Fel enim cum melle misceri non congruit] Simili usus est metaphora SENIOR ille apud *Irenæum* pag. 48. harum *Reliquiar*. *In Dei lacte gypsum male miscetur.* Verba autem aptiora nunc video apposuisse Simonem de Magistris ex Hermæ *Pastore* desumpta, Ἐὰν γὰρ λαβὼν ἀψίνθιον μικρὸν εἰς κεράμιον μέλιτος ἐπεχέῃς, οὐχὶ ὅλον τὸ μέλι ἀφανίζεται; ii. v. 1.

Ibid. l. 12. et superscripti Johannis duas] L. *duæ*, ut supra lin. 5. Stoschius, *De Canone Libb. N. T.* §. liii. hæc scribit: "Autorem hujus fragmenti ad ultima seculi II. vel initia se- "culi III. referendum esse, ex eo colligo, quod haud pauca in "eo de libris Novi Testamenti occurrant, quæ opinionibus "quorundam Christianorum illius ætatis plane conformia sunt. "Scilicet 1. Omittuntur in hocce librorum Sacrorum Canone, "epistola ad Hebræos, epistola Jacobi, et Johannis apostoli "non nisi duæ commemorantur. Jam vero utramque, ad "Hebræos et Jacobi epistolam, quin etiam tertiam Johannis, "versus seculi secundi finem, a quibusdam in canone non re- "latas fuisse, clarissimis testimoniis constat. Quod enim ad

"epistolam ad Hebræos attinet, eam ab Irenæo, et discipulo "ejus Hippolyto, non genuinum Pauli opus habitam fuisse, "testatur Stephanus Gobarus apud Photium. Bibl. Cod. 232. "ὅτι Ἱππόλυτος καὶ Εἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν "Παύλου, οὐκ ἐκείνου εἶναι φασίν. *Hippolytus et Irenæus epi-* "*stolam Pauli ad Hebræos, ejus esse negant.* Ibid. Cod. 121. "ex Hippolyti libro contra Hæreses: λέγει δὲ ἄλλα τέ τινα "τῆς ἀκριβείας λειπόμενα, καὶ ὅτι ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ οὐκ "ἔστι τοῦ ἀποστόλου Παύλου. *Dicit et alia quædam parum* "*accurata, et quod epistola ad Hebræos, non sit apostoli Pauli.* "De Caio presbytero Romano, uti id jam observavit Mura-"torius, Eusebius Hist. Eccl. lib. vi. cap. 20. pariter refert, "eum in disputatione adversus Proclum, Cataphrygarum hæ-"resis propugnatorem, *tredecim solum divini apostoli comme-* "*morare epistolas,* eam quæ ad Hebræos inscripta est, cum "reliquis non adnumerans. Quid Origenes de ea senserit "vide supra §. xlviii." (ubi de ista epistola tanquam opere sententiam Pauli referente, sed ab aliquo discipulo ejus conscripto, statuisse Origenem, Stoschius ostendit.) "Epistolam "vero Jacobi, circa idem tempus non ab omnibus in canone "relatam fuisse, testis est Eusebius Hist. Eccl. lib. ii. c. 23. "in fine. *Sane* pauci admodum ex vetustioribus, *tum hujus* "*epistolæ, tum illius Judæ, quæ et ipsa in septem catholicarum* "*numero recensetur, mentionem fecere.* De tertia autem Jo-"hannis constat eam pariter a quibusdam dubiam habitam. "Certe Irenæus primam et secundam Johannis citat; tertiæ "autem mentionem non injicit. Vid. Lardnerus *Fide Hist.* "*Evang.* Part. II. tom. i. c. xvii. pag. 301, 302." Hæc Stoschius. I. De *epistola* vero *ad Hebræos* hoc velim adjicere, Barnabæ non Paulo eam adscripsisse Tertullianum in lib. *De Pudicitia*, c. 20. quod et Hieronymus memorat de Tertulliano in libro *De Viris Ill.* cap. 5. nec patere, in canonem Latinorum receptam eandem fuisse etiam Hieronymi temporibus. Videnda enim inter alios locos *Epist.* ejus *ad Dardanum* p. 69. ed. Frobenii. Idque narratum esse a nonnullis de ecclesia Romana antea testatus erat Eusebius *Hist. Eccl.* iii. 3. Attamen haud constat, Irenæum Hippolytumve discipulum ejus, quos supra nominat Stoschius, hanc epistolam e librorum sacrorum numero ejecisse, quippe cum, teste Eusebio lib. v. *Hist.* cap. 26. ex ipsa sententias quasdam idem ille Irenæus in

opere suo *Variarum Disputationum* adduxisset. Origenes quoque a Stoschio supra nominatus in hanc epistolam scripsit commentarios. Ad hæc, ubi supra, Dardano ostendit Hieronymus, suscipi eam quasi Pauli apostoli ab ecclesiis Orientis et ab omnibus Græci sermonis scriptoribus. Certe ego inter legendum clare atque aperte factum illud ab auctoribus, quos hic nominabo, vidi; quique omnes, exceptis S. Petro Alexandrino episcopo atque Eusebio, ante sæculum tertium finitum vivere desierant; a Clemente nimirum Alexandrino, a Vetere illo Presbytero apud eundem *Clementem Alex.* cujus Fragmentum supra collocavi, a Dionysio Alexandrino, a Præsulibus Antiochenis in *Epistola* sua *ad Paulum Samos.* a me infra collocata, a Petro Alexandrino in *Canone* suo *Nono*, denique ab Eusebio *De Mart. Palæst.* c. xi. Addendi Clementi Romano, qui haud ipsum nomen Pauli apposuit in *epistola* sua capp. 17 et 36. alii scriptores, qui opus adduxerint, scil. Polycarpus, ni fallor, in *Epist.* sua cap. 4. Pinytus in *Epistola ad Dionysium Corinthium.* Theognostus Catecheticæ in Alexandrina urbe scholæ præfectus, S. Methodius, in *Convivio Virg.* pp. 90. et 96. ed. Combefis. Manesque et Archelaus in *Disputatione* capp. 5. 34. et 41. et 53. Adde quod, dum in possessione esse hujus epistolæ Paulum tot testes, quot adduxi, ostendunt, apostolum ipsum vindicare eam sibi, ex cæteris epistolis Paulinis feliciter demonstravit vir de ecclesia hoc nomine bene meritus Carolus Forsterus, in erudita Dissertatione lingua vernacula edita, quam *Apostolicam Auctoritatem Epistolæ ad Hebræos* nuncupavit. II. Ad *Jacobi* quod attinet *Epistolam*, quam, sicut Judæ illam, omisit saltem in recensione sua librorum sacrorum apud Eusebium, lib. vi. cap. 25. Origenes, mihi monendum est, verba Eusebii, quæ commemoravit Stoschius, in Græcis esse, *οὐ πολλοὶ τῶν παλαίων αὐτῆς ἐμνημόνευσαν,* quæ vertit quidem Valesius, sed vix accurate, *pauci admodum ex vetustioribus*; etsi forsan ita loqui temporibus Eusebii licuisset, nam, si qui sunt præter Irenæum lib. iv. c. 16. vel. 30. pauci existunt e scriptoribus Eusebio vetustioribus, nunc superstitibus, qui hanc epistolam aperte adduxerint; nonnulli tamen scriptores adhuc superstites eandem, præcipue ubi vetus Testamentum Jacobus affert, cogitasse possunt. Certe mox ostensurus sum, omnes epistolas catholicas a Clemente Alexandrino in *Hypotyposibus* suis breviter

enarratas fuisse. Tum vero a Syris epistolam Jacobi receptam esse, refert Cosmas Indicopleustes *De Mundo* lib. vii. p. 292. edit. Montfaucon. eademque epistola in versione semper extitit Syriaca, sicut fere semper una alia ex septem Scripturis ἀντιλεγομέναις, epistola ad Hebræos. III. Denique de *Tertia Epistola S. Joannis* hæc addam; commentatum quidem fuisse in duas priores hujus apostoli epistolas eundem Clementem, id testante in lib. primo *Divin. Lectionum* suarum Cassiodoro, cap. 8. immo vero extare adhuc, quæ adscribuntur Clementi Alex. *Adumbrationes* in has duas epistolas, non in tertiam; sed tamen tradere Eusebium lib. vi. *Hist.* cap. 14. Clementem in libris Ὑποτυπώσεων omnium utriusque Testamenti Scripturarum compendiosam instituisse enarrationem, *Ne illis quidem prætermissis scripturis, de quibus inter multos ambigitur, Judæ epistola, et Barnabæ, ac reliquis catholicis epistolis.* Scripserat ergo Clemens, si accuratus testis est Eusebius, commentarios in tertiam epistolam Joannis, æque ac Jacobi epistolam. Utcunque res habet, hoc certe colligendum est, ex eo quod idem Clemens in lib. ii. *Stromatum* cap. 15. adducens primam Joannis epistolam, quam omnes a Polycarpi et Papiæ usque temporibus receperant, ἐν τῇ μείζονι ἐπιστολῇ de ea posuit; tribuendam esse saltem secundam epistolam ex Clementis sententia Joanni apostolo, non presbytero, cui quidem multi antiquitus, teste Hieronymo c. 9. *De Viris Ill.* et Eusebio lib. iii. *Hist.* c. 35. duas epistolas posteriores asserere solebant; haud tamen consentiente Hieronymo ipso, qui, ut ex *Epistolis* ejus *ad Paulinum* p. 9. ed. Froben. et *ad Evagrium* p. 334. constat, utramque Joanni apostolo adscripsit. Interea quinam scriptores ante Cypriani tempora secundam amplexi fuerint epistolam, ostendi ad Concil. Carthag. vii. pag. 166. vol. iii. *Reliquiar.* quibus nunc addam auctorem ante synodum Nicænam qui scripsit, Alexandrum Alex. in *Epistola* sua apud Socratem, lib. i. *Hist.* c. 6. Fatendum vero est, in nullum me incidisse scriptorem Ante-Nicænum, fortasse propter epistolæ brevitatem, qui tertiam epistolam adduxerit, nisi qui post factam mentionem ejus, vel sui ipsius, vel aliorum saltem, dubitationem de hujus atque secundæ epistolæ γνησιότητι simul addiderit. Sed hæc hactenus.

Interea quî fit, quod magis miremur, ut sileat hujus frag-

menti Auctor de epistola priore S. Petri, quæ teste Eusebio, atque ipso apud Eusebium Origene, ἐν ταῖς ὁμολογουμέναις censetur Scripturis, sive, quæ apud omnes, et semper, et ubique, recepta fuit; quamque tot patres a Polycarpi et Papiæ usque temporibus in operibus suis adduxerunt? Rem prorsus intactam et Stoschius et Muratorius silentio prætermittunt. Dictum id fore a quoquam vix putem, ecclesiæ, in qua vixerit hic anonymus de Canone scriptor, S. Petri epistolam nondum innotuisse, post medium sæculum secundum eo florente. Ait quidem, ut mihi jam constat, cl. Freindaller. "Prætereuntur hoc "loco duæ Petri epistolæ, quarum prima eo ævo jam commu-"niter recepta invenitur; non minus epistola Jacobi, quæ au-"ctori Romæ viventi nequibat esse incognita; tertia denique "Joannis epistola prorsus reticetur. Verum ex una parte pen-"sandum est, agi hic de fragmento, quod locis quamplurimis "integritate sensus destituitur, et vel idcirco litem etiamnum "pendere, an non in contextu vel præmisso, vel subsequo, et "hæ Bibliorum partes commemoratæ fuerint, atque, solum-"modo mutilati operis vitio, hodie mentio earum desideretur; "ex altera parte dissimulandum non est, non omnes in omni-"bus ecclesiis libros divinos eodem tempore fuisse receptos, "atque ab ipso Eusebio singillatim epistolam Jacobi, se-"cundam Petri, et tertiam Joannis antilegomenis annume-"rari." Ita ille; solum notabo, Eusebium, qui libros S. Scripturæ prædictos τοὺς ἀντιλεγομένους plus semel recenset, addere, γνωρίμους δ' οὖν ὅμως τοῖς πολλοῖς, et, ὅμως δὲ ἐν πλείσταις ἐκκλησίαις παρὰ πολλοῖς δεδημοσιευμένους. IV. Ut ut res se habet, quacunque de causa S. Petri epistola hic omissa est, *Epistolam* sane *Judæ* Auctor fragmenti commemoravit; quam tamen, norunt omnes inter τὰς ἀντιλεγομένας Scripturas Eusebium recensuisse, qui lib. quoque *Hist.* ii. cap. 23. loco a Stoschio supra adducto, ait, non multos ex vetustioribus hujus epistolæ mentionem fecisse.

Ex his paucis vidi ego afferentes Judæ epistolam tanquam S. Scripturæ librum, Tertullianum, Clementem Alexandrinum, Origenemque, et fortasse Concilium Antiochenum contra Paulum Samosatenum habitum, Auctoremque contra Novatianum, a quo quidem, ea saltem quæ Judas ipse ex libris protulerat, referuntur. Quibus scriptoribus nunc demum addendus est

hujus fragmenti Auctor; qui et alios præterea duos ex iisdem septem libris S. Scripturæ controversis suffragio suo, ut vidisti, confirmat, *Apocalypsin*, *Epistolamque alteram Joannis.* Ad hæc, quod majus est, nullum, uti jam monui, ὑποβολιμαῖον opus canoni Novi Testamenti idem scriptor obtrusit præter *Petri Revelationem*, simul tamen commemorata *νοθείας* nota, quæ ab aliis libro infixa est. Porro omnes τὰς ὁμολογουμένας Scripturas idem hic noster enumeravit, una tantum omissa, quæ est prior illa S. Petri Epistola.

P. 396. l. 13. in catholica] Græce ἐν τῇ καθολικῇ, et subaudita, ut interdum fit, voce ἐκκλησίᾳ; quod imitati sunt Latini scriptores. Exempla enim tum in Tertulliani libro *De Præscr. Hæreticorum*, cap. 30. tum sæpe alibi apud recentiores Tertulliano scriptores Optatum et Augustinum, occurrunt. Vid. et not. ad S. Cornelii Fragmenta p. 30. vol. iii. edit. prioris *Reliquiarum.* In *codice* quoque *Theodosiano*, lib. xvi. tom. 2. De Episc. Leg. 4. Constantinus Imp. habet, *sanctissimum catholicæ concilium.* Itidem in *Codice Canonum Eccles. Afric.* num. cxix. hæc extant, *Itemque si fuerit episcopus ad catholicam ex Donati parte conversus*, &c. ubi interpretatio Græca, Ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν ἐπίσκοπος ἐκ τῶν τοῦ Δονάτου μερῶν πρὸς τὴν καθολικὴν ἐπιστρέψῃ, &c.

Ibid. Sapientia ab amicis Salomonis—scripta] Cum in *Versione τῶν ο'.* extaret hoc opus, quod non solum a Methodio in Notis ad Melitonis Fragmenta p. 135. allato, nomine *Sapientiæ* insignitum est, sed etiam a Clemente Alex. aliisque Methodio vetustioribus, sic appellatum fuit, hunc librum ut ecclesiasticum atque utilem, immo ut partem S. Scripturæ, quamvis incertæ originis ac Judaico canoni ignotum, vetustiores Christiani, perinde atque auctor noster, adduxerunt. Parum autem verisimile est, certe novum atque inauditum, quod ait Fragmenti auctor, conscriptum esse librum ab amicis Salomonis, qui quidem liber testante Hieronymo in *Præfat. in Proverbia*, *apud Hebræos nusquam est.* p. 26. *Non debuit*, sic ait Augustinus a Simone de Magistris adductus, *repudiari sententia libri Sapientiæ, qui meruit in ecclesia Christi de gradu Lectorum ecclesiæ Christi tam longa annositate recitari. De Prædest. SS.* l. 14. Hoc interea monuit Freindaller. "Qua "ratione liber Sapientiæ, nisi forte de diverso sermo sit, locum

"inter scripturas novi fœderis hîc nactus sit, critices aciem "fugit. Verum Psalmorum quoque memoria, in hoc frag-"mento, paullo inferius, sed primoribus tantummodo labiis, "attingitur."

P. 396. l. 14. Apocalypses] Sic MS. sed pro *Apocalypsis* in Muratorii Apographo maluit scribere Freindaller. *Apocalypsim.*

Ibid. l. 15. et Petri tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in ecclesia nolunt.] "Recte hæc," ait Muratorius, ubi supra, pag. 853. "in Caii tempora conveniunt. Eusebius "enim lib. iii. cap. 25. Apocalypsim Petri inter dubios qui-"dem libros recenset, non tamen abjicit veluti hæreticorum "fœtum. Eodem quoque testante, (lib. vi. cap. 14.) Clemens "Alexandrinus eadem Apocalypsi est usus, non secus ac "Epistola Barnabæ, epistolisque catholicis. Sozomenus pa-"riter nos monuit, lib. vii. c. 19. hanc Apocalypsim in qui-"busdam Ecclesiis Palæstinæ usque adhuc singulis annis "semel legi." Hæc Muratorius. Ita video memoratos in *Laterculo* quodam *SS. Scripturarum*, quem primus edidit Cotelerius in *Judicio de Epistola S. Barnabæ,* quatuor alios libros præter N. T. canonicos *Barnabæ Epistolam*, *Pastoris*, *Actus Pauli*, *Revelationem Petri;* quæ ipsa opera, addito libro, qui inscriptus est *Apostolorum Doctrina,* Eusebius, loco prius a Muratorio nominato, posuit post τὰς ὁμολογουμένας controversasque Scripturas, quasi libros quidem νόθους, sed interea prorsus neglecta atque omissa immensa illa τῶν ψευδεπιγράφων farragine, qui ab hæreticis sunt confecti. Conf. Eusebii cap. 2. ejusd. lib. ubi a nullis ecclesiasticis scriptoribus illos libros hæreticos adductos fuisse ait. Attamen nimis ludicra sunt brevia illa translata ex Petri *Apocalypsi* ad *Eclogas* Clementi Alex. attributas, quam ut vel minimam liber habeat venerationem. Vid. §§. 49. et 50. pag. 207. *Combefisiani Auctarii PP. Novissimi.* Fortasse interea nonnulli putent, relativum *quas* pro *quam* hoc loco reponi debere, ut simul comprehendatur Joannis *Apocalypsis*, in quem quidem librum temporibus illis aliquot homines iniquiores extitisse novimus; etenim de receptione ab ecclesia inter Scripturas divinas hic agi, non tantum de lectione in sacris conventibus, quemadmodum fit in canone ultimo Concilii Laodiceni, ubi omissa est *Apocalypsis*, verba mihi suaserunt, quæ de Hermæ *Pastore*

sequuntur. Confer Philastrii locum, quem supra adduxi p. 419. Quot vero scriptores Caio presbytero aut vetustiores, aut saltem ejusdem ætatis, librum Apocalypticum amplexi fuerint, dixi ad Caii Fragmenta n. 121. vol. ii. quorum et nomina nunc apponam; commemorato simul hujusce Fragmenti Auctore, qui in superioribus videtur librum in canonem admisisse. Sed prius id monendum est, jam luculentius quam antea indicasse virum eruditum J. C. Knight, Ignatio notam extitisse cum approbatione S. Joannis *Apocalypsin*. Addito ergo Ignatio, nominandi in hac re sunt, Papias, Justinus M. Fratres Viennenses et Lugdunenses cum Irenæo, Melito, Theophilus Antiochenus, Apollonius, Hippolytus, Tertullianus, Clemensque Alexandrinus; quem quidem scriptorem Joanni apostolo, non alii Joanni, *Apocalypsim* attribuisse, ostendere convenit ex Clementis opusculo, quod inscriptum est, *Quis dives salvetur*. Cum enim in sectione ejus ultima refertur, Joannem *apostolum* post tyranni obitum e Patmo insula Ephesum rediisse; memorat hanc ipsam relegationem suam *Apocalypsis* auctor Joannes, cap. i. comm. 9. Alios scriptores omitto usque ad Dionysium Alexandrinum, eum qui presbytero quidem Joanni, non apostolo, librum attribuebat, ibidem tamen opus hoc divinum a sacris minime abjudicans; vid. lib. vi. *Hist. Eusebii* c. 22. immo vero in fragmento *Epistolæ* suæ *ad Hermamonem*, quæ ab eodem Eusebio conservatur, lib. vii. c. 10. verba inde adduxit Dionysius, tamquam ex libro prophetico et Θεοπνεύστῳ. Καὶ τῷ Ἰωάννῃ δὲ, inquit ille, ὁμοίως ἀποκαλύπτεται &c.

P. 396. l. 17. Pastorem vero nuperrime temporibus nostris &c.] Contra eorum opinionem, qui auctorem libri dicti *Pastoris* velint Hermam esse, cujus S. Paulus meminit *epistolæ* fine *ad Romanos* cap. xvi. comm. 14. aut saltem antiquissimum scriptorem qui ante Hierosolymam excisam vixerit, argumentum affert cel. Moshemius, in lib. *De Rebus Christianorum ante Constant. M.* Sæc. I. §. liv. ex vetustissimo scriptore *Carminis contra Marcionem* desumptum, quod quidem carmen Tertulliano tribuitur; ubi sub fin. lib. iii. hæc sunt,

Jamque loco nono cathedram suscepit Hyginus,
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus Pastor, quia tradita verba locutus.

Ibi versu ultimo Moshemius vult legere *cui* pro *quia*, dum alii fortasse melius posuerunt *qui*. Sed hac re missa, istæc scribere vir cl. pergit: " Reliquos veterum de Herma, Pii " fratre, locos, ut cum Tertulliano prorsus consentire et ei li- " brum Pastoris tribuere, doceam, necesse non est." (*Librum Pontificalem* et *Martyrologia* vult signare Moshemius.) " Tes- " tem enim bona fortuna paucos ante annos nobis adduxit ex- " ceptione majorem et Hermæ nostro æqualem, qui omnem " extra controversiam ponit, *Pastorem*, quem habemus, sæculo " secundo a Pii, Romani episcopi, fratre, conscriptum esse " (vid. supra pag. 396.) —— In hoc igitur magni pretii " fragmento hæc de Herma scripta leguntur: *Pastorem vero* " nuperrime temporibus nostris *in urbe Roma Herma conscrip-* " *sit, sedente cathedra urbis Romæ Ecclesiæ Pio episcopo, fratre* " *ejus*. Hæc luculenta sunt, omnemque virorum doctorum de " Hermæ ætate, loco, conditione, disputationem terminant. " Succedunt alia verba non minus commemorabilia, ex quibus, " quo loco et numero Hermas in ecclesia Latina olim habere- " tur, constat. Excluditur ille *Canone* seu numero divinorum " librorum, non quidem nimis eleganter et oratione concinna, " verum perspicue tamen et evidenter. *Et ideo legi eum qui-* " *dem oportet, se publicare vero in ecclesia populo, neque inter* " *prophetas completum numero, neque inter Apostolos in finem* " *temporum potest*. Ait scriptor, privatim quidem a piis ho- " minibus legi posse *Pastorem*, negat vero eum in populi Chris- " tiani concione legi debere et neque prophetarum neque apo- " stolorum libris adjici posse. Honorificus est hic locus ec- " clesiis Latinis, plusque in illis sapientiæ et cautionis fuisse, " quam in Græcis, quorum plerisque prophetis et apostolis non " inferior Hermas visus fuit, demonstrat.——Verbum addam " de ratione, qua se viri docti potissimum moveri dicunt, ut " Hermam, *Pastoris* auctorem, ab Herma, Pii pontificis fratre " distinguant. In *libro Pontificali*, nonnullisque aliis veterum " scriptis, locus quidam ex Hermæ, Pii fratris, libro cui Pas- " toris titulum dederat, producitur de *Paschate die Dominico* " celebrando, quem frustra in *Pastore* Hermæ, qui ad nos per- " venit, quærimus. Vid. Jo. Alb. Fabricii *Codex Apocryphus* " Novi Testam. tom. iii. pag. 761. Ex hoc colligunt, Hermam, " Pii fratrem, librum reliquisse a nostro *Pastore* diversum.

" Si Græce *Pastor Hermæ* hodie extaret, si ad nos integrum " delatum esse libellum hunc, dubio careret, non spernenda " esset hæc ratio. At quum Latinam tantum habeamus inter- " pretationem, eandemque fortassis mutilam, omnis expers " virtutis haberi debet. Verisimile est, Orientalium et Græ- " corum Christianorum illos, qui quartodecimani nominantur, " locum hunc de tempore Paschatis, quia sententiæ eorum " obsistebat, ex Pastore ejecisse." p. 164. Hæc vir præstantiss. contra pervulgatam illam de Herma *Pastoris* auctore sententiam; quæ tamen vix et ne vix quidem recentiorum est scriptorum commentum; Hermæ enim Paulino adscribendum esse *Pastoris librum* statuit Origenes lib. x. *Comm. in Epist. ad Rom.* ad locum, quo Hermas ab apostolo commemoratur; aliique præterea auctores, ut ex Eusebio Hieronymoque constat, idem tradiderunt. Porro nonnulli apud Germaniam viri docti hunc scriptorem primo sæculo vindicandum, adhuc opinantur; utrum autem novis quibusvis rationibus sententiam suam confirment, id nondum mihi videre contigit.

Sed vero opera inter se vult distinguere, Hermæ Paulini, et Hermæ sive Hermetis Pii fratris, Gallandius in Prolegomenis de Caio Presbytero, §. iv. p. xxxi. tomi ii. *Biblioth. Patrum,* luculenterque idem ostendisse ait Justum Fontaninum, *Hist. Litt. Aquil.* lib. ii. cap. 1. Hæc porro ipse scribit Gallandius lectu haud indigna. " Quemadmodum viri apostolici " opus antiquis patribus *Pastor* seu *liber Pastoris* appellatus " fuit, inde fortasse derivata denominatione hujusmodi, quod " in toto ferme opere Pastor inducitur Hermam alloquens et " informans: ita quoque contigerit, ut et Hermetis liber *de* " *Paschate* fuerit nonnullis saltem *Pastor* nominatus; quia " illius auctor *de iis scripsit, quæ ei præcepit angelus, quum venit* " *ad eum in habitu Pastoris*, ut habet Catalogus II. Hen- " schenianus, unde non solum scriptori, sed ejus etiam libro " *Pastoris* nomen inhæserit." Librum autem injuria temporis deperditum fuisse, quem Hermes Pii frater ediderit, putant Gallandius et Fontaninus; et Fontaninus quidem hunc Hermetem nominari debere Hermam negat; quem tamen *Herma* non *Hermes* Auctorem hujus Fragmenti appellare videmus, sicut *Hermas* Pseudo-Tertullianus habet. Immo contra Usuardus Paulinum illum Hermam *Hermetem* vocat in *Martyro-*

logio suo 9 Maii fol. 70. ed. Lovan. Ad hæc Fragmenti auctor librum *Pastorem* dictum, qui Hermæ extat, cogitare ac de eo loqui poterat, etsi fingas illum per errorem Hermæ, vel Hermeti, Pii papæ fratri opus adscripsisse; at vero, ut bene ait, sed alio loco, Freindaller. "fidenter hic scriptor de re ista "loquitur, quemadmodum de rebus divulgatis quibuslibet at-"que recentibus sermocinari quis solet." Interea adversus Gallandium, qui statuit, non esse intelligenda verba Fragmenti de *libro Pastoris* nobis cognito, verum de libro quodam recentiori nunc deperdito, in hunc modum acute respondet idem Freindaller. "An hic posterior *liber Pastoris* ad ca-"nonicos novi fœderis libros pertineat, legique in ecclesia de-"debeat, uspiam fuisse quæstionem motam, per antiquitatem "integram nullibi vestigium reperitur. Nullis itaque modis "auctor Gallandianum hunc Hermam indicare sane poterat, "cum universa, quæ de *libro Pastoris* in medium protulit, stent "pro noto antiquiore altero, qui proinde vel ideo non a veteri "Herma primi sæculi, sed in secundo a fratre Pii I. conscrip-"tus est." Denique de hac re conferas annotationem ad *Scriptorum Ecclesiast. Opuscula* Vol. I. p. 176 vel 181.

P. 396. l. 18. Herma] For. legend. *Hermas.*

Ibid. sedente cathedra urbis Romæ ecclesiæ Pio episcopo] Particulam *in* post *sedente* addendam esse mecum censet Freindaller. Ceterum id monendum est, cathedram urbis Romæ per decennium tenuisse Pium post annum Christi CXL. vel ex sententia Pearsoniana post an. CXXVIII. *Pastoris* titulus, sive, ut loquuntur, ecclesia titularis, Romæ olim extitit. Vide *Acta S. Stephani* sub init. apud Surium, 2 Augusti, p. 27 ed. Colon.

Ibid. l. 20. se publicare vero] For. *sed publicari* vero. Græce ἀλλὰ δημοσιεύεσθαι δή. *Sed* pro *se* posuit et Freindaller. Confer supra pag. 395. lin. 12. Reposuit tamen, nescio unde sumptum, nisi ex conjectura, vocem *nemo* pro *vero* cl. Schmidt. verba adducens in *Hist. et Vindic. Canonis N. et V. T.* p. 24. Interea opponuntur τοῖς ἀποκρύφοις libri *publicati*; sed Eusebius lib. iii. *Hist.* cap. 3. de suo ipsius tempore ac regione agens, hoc ipsum Hermæ opus etiam in ecclesiis δημοσιεύεσθαι, *publicari* seu *publice legi*, consuevisse ait, etsi ἐν ὁμολογουμένοις non reponendum. Liber autem hic Pastoris, ait Freindaller.

"majori in honore inter Græcos fuit quam Latinos; forte, "quod lingua Græca sit operis hujus vernacula, unde post-"modum Latinitate donatum est." Porro postea monuit, faciliorem inter Græcos quam Latinos reperire potuisse locum sententiam illorum, qui librum Pastoris antiquioris Hermæ, a Paulo nimirum salutati, fuisse existimabant, eo quod Latinis scriptor cognitus fuerit; indeque patere causam, cur volumen hoc majori apud Græcos quam Latinos in honore sit habitum; dicere enim de eodem S. Hieronymum, lib. *De Viris Ill.* cap. x. *Apud Latinos ferme ignotus liber.* Confer Moshem. supra pag. 428.

P. 396. l. 22. completum] l. completos.

Ibid. l. 23. potest.] Græce *δυνατόν ἐστι.* Ait Auctor *Contra Cataphrygas* apud Eusebium, *δεδιὼς δὲ καὶ ἐξευλαβούμενος, μή πη δόξω τισὶν ἐπισυγγράφειν ἢ ἐπιδιατάσσεσθαι τῷ τῆς τοῦ εὐαγγελίου καινῆς διαθήκης λόγῳ· ᾧ μήτε προσθεῖναι μήτ' ἀφελεῖν* ΔΥΝΑΤΟΝ, *τῷ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον αὐτὸ πολιτεύεσθαι προῃρημένῳ.* initio Fragment. in vol. II. harum *Reliquiar.*

Ibid. l. 24. Arsinoi autem, seu Valentini, vel Mitiadis, &c.] De Arsinoo nulla alibi, quod sciam, extat mentio, sed is gente videtur Ægyptius fuisse, secta Gnosticus. Hoc olim notavi. Jam vero rescivi apposuisse Græca hæc Latinis verbis Simonem de Magistris, *Ἀρσενοίτου δὲ τοῦ καὶ Οὐαλεντίνου ἢ Μιλτιάδου*, addita hac adnotatione, "Hæc ita accepimus, ac si Valen-"tinus ex Arsinoite nomo fuerit. De *Miltiadis* hæretici no-"mine non immutando" sc. in Alcibiadem "recte monuit cl. "editor Bibliothecæ PP. Venetæ Proleg. ad Tom. ii. cap. "xiv. 4." Designantur hic a viro cl. Dissert. iv. p. 409. duo loci Auctoris Contra Cataphrygas, de quibus ibidem egimus. Dum vero legere vult Simon de Magistris *Ἀρσινοίτου δὲ*, malim ego in Latinis reponere pro *Arsinoi autem*, &c. *Arsinoëtum*, *seu Valentini*, *vel Mitiadis.* Urbs Ægypti fuit Arsinoe, Ægyptius homo Valentinus, et fortasse Mitiades. Valentinum autem *Psalmorum librum* confinxisse refert ex Tertulliani libro *De Carne Christi* cum Muratorius, tum Stoschius. Porro in *Catena MS. in Job*, quæ in bibliotheca Bodleiana servatur, in cap. xxi. ver. 12. uti nos certiores facit Grabius tom. ii. *Spicilegii PP.* p. 38. ab Origene memorantur *Psalmi Valentini* atque *Odæ Basilidis.* In *Catena*

quoque *in Job* a Paulo Comitolo Latine versa Venetiisque edita anno 1587. pag. 345. opuscula eadem Origenes adducit. Sed ad Marcionem, vel ad Marcionitas, aliquod opus hujusmodi pertinuisse, nemo, quod sciam, præter hunc scriptorem narravit. Solum habet Epiphanius, postquam *evangelium* atque *apostolicum* Marcionis memoravit, ἄλλα δὲ συντάγματα ἀφ' ἑαυτοῦ συνέταξε (Marcion) τοῖς ἀπ' αὐτοῦ πλανωμένοις. *Hæres.* xlii. cap. ix. p. 309. ed. Petavii. Ex quibus operibus unum *Antitheses* dictum Tertullianus sæpius adduxit. Sed notabilis est locus Origenis apud Macarii *Oratt. in Lucam* p. 981. ed. Delaruan. *Op. Origenis.* Ταῦτα δὲ εἴρηται πρὸς τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου, καὶ Βασιλίδου (sic) καὶ τοὺς ἀπὸ Μαρκίωνος. ἔχουσι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὰς λέξεις ἐν τῷ καθ' ἑαυτοὺς εὐαγγελίῳ. Unde illud bene colligendum videtur, commune aliquod extitisse evangelium apud hæresiarcharum istorum discipulos, sicut ante ad Agrippam Castorem notavi, pag. 89. Valentino evangelium fuisse tradunt Irenæus lib. iii. *adv. Hæres.* c. 11. et Scriptor *Appendicis* Tertulliani *De Præscript. Hæret.* c. 5, prout Basilidi fuisse ipse refert Origenes in *Homilia* 1. *in Luc.* p. 933. ed. Delar. ut de Hieronymo atque Ambrosio initio *Comm. in idem Evang.* aliisque taceam. Marcionis autem evangelium, ex opere S. Lucæ confectum, celebratius est, quam ut teste egeat. Quid ergo prohibet, quin Psalmorum liber quispiam tribus illis sectis, quibus communes opiniones, communis fuisse videatur? Neque tantum in loco superius allato, verum etiam alibi, Origenes Valentinum, Basilidem, Marcionem, memorando simul conjunxit. Vide *Catenam* illam *in Job* a Comitolo Latine editam pag. 237. Neque diversum quid fecerunt alii auctores; ut exempli gratia Clemens Alex. in celebri loco *Strom.* lib. vii. cap. 17. Immo vero ita scribere Hieronymus videtur de Priscilliano in cap. 121. lib. *De Viris Ill.* ut unam eandemque, aut consimilem, noveris esse istorum hæresim; *Hic usque hodie a nonnullis Gnosticæ, id est, Basilidis et Marcionis, de quibus Irenæus scripsit, hæreseos accusatur, defendentibus aliis, non ita eum sensisse, ut arguitur.* Sic ille. Superest de *Mitiade*, homine ignoto, qui hoc loco memoratur, monere, nulla cognatione eum junctum videri Miltiadi Cataphrygum, sive Montani discipulo, quem Auctor Anonymus *Contra Cataphrygas* oppugnabat. Porro ita Freindaller.—“ oborietur du-

"bitatio, qua ratione vir ille in favorem Marcionis, quemad-"modum Arsinous, ac Valentinus, librum psalmodicum condi-"derit? Miltiades utique, sive Alcibiades," (nam ita legendum opinabantur Langus ad Nicephorum, Valesiusque ad Eusebium) "Montani sectæ adhæserat, quem hæreticus Marcion "quadraginta, nisi quinquaginta annis, computo ætatis præ-"venit. Quid, inquam, ille ad promovendos sive Marcionis, "sive ejus sectatorum errores, quibuscum Montanisticæ hæresi "aut nulla, aut pæne nulla causæ communio intercesserat, ne-"gotiorum susciperet?" Denique quod attinet ad illud in hoc fragmento portentum *Basilidem Asianorum Cataphrygum constitutorem*, si modo ita verba refingenda sint, quis Basilidem Alexandrinum, celebrem illum hæresis Gnosticæ doctorem, Cataphrygum seu Montanistarum, sectæ notissimæ et ætate posterioris, statorem fuisse vel conditorem, unquam audivit? Adde quod vix ullam similitudinem aut cognationem habebant Montanistæ cum Gnosticis, vel Marcionitis, quorum quidem hæreses tot libris confutavit Montani defensor Tertullianus. Epiphanii quidem locus est, de quo supra egimus ad Epist. Lugd. et Vienn. p. 368. in quo ab hæresi Gnosticorum petitur origo abstinentiæ Montanisticæ, sed errore veri. Illa autem epistola, scripta dum motibus illis agitaretur ecclesia, Alcibiadem quendam refert, cum solo pane et aqua vesci consuesceret, cœlitus admonitum fuisse, se minus recte et cum scandalo agere, *τοῖς τοῦ Θεοῦ μὴ χρώμενον.* Ad hæc Hieronymus in loco a Valesio ad Apollonii Fragmenta infra adducto jejunia et *ξηροφαγίας* Montanistarum *vel maxime de Tatiani radice crescere* affirmat; unde constat propter id genus observationes male audivisse Montanistas, seu Cataphrygas; perinde atque hi iidem culpati sunt, eo quod severius erga pœnitentes se gerere solerent; cum ita de Gnostico celebri Basilide scribat Clemens Alex. *Strom.* iv. c. 24. *πλὴν οὐδὲ πάσας (ἁμαρτίας) ὁ Βασιλείδης φησὶ, μόνας δὲ τὰς ἀκουσίας καὶ κατ' ἄγνοιαν, ἀφίεσθαι.* Hinc, et propter opiniones suas de nuptiis minus honorificas, factum est, ut nimiæ cognationis cum iisdem Gnosticis hæreticis a nonnullis insimularentur. Quod cum ita sit, haud adeo absurde scriptum, quantumvis ex errore sit ortum, deputandum istud est de Cataphrygis ab Auctore Fragmenti positum. Ibi pro vocibus *Assianum Catafrygum con-*

stitorem, reposuit *Freindaller*. *Assianum Cataphrygum constitutorem,* dum hujus personam in Miltiade vel in Alcibiade latere posse censet, veruntamen hanc ultimam pericopen existimans sensus defectu laborare, et restitutionem ejus desperans. Malim *Asianorum* reponere, et vocem *constitutorem* institutorem, statorem, interpretari. Ceterum de Basilidis Valentinique ætate, qui paulo post mortuos omnes apostolos exorti esse videntur, dixi ante ad HEGESIPPUM, pag. 258.

P. 396. l. 25. qui etiam novum Psalmorum librum Marcioni conscripserunt] Eodem sensu Epiphanius p. 432. descriptus, ἄλλα δὲ συντάγματα ἀφ' ἑαυτοῦ συνέταξε (Marcion) τοῖς ἀπ' αὐτοῦ πλανωμένοις. Ita et Cornelius Nepos, in *Lysandro*, cap. 3. *Hanc (orationem) ei scripsisse Cleon Halicarnasseus dicitur*. Supra posuerat Auctor de Pauli epistolis pseudepigraphis, *fictæ ad hæresim Marcionis*, p. 5. l. 12. Hæc olim notavi. Verum fortasse scribendum est *Marcionis* pro *Marcioni*, ut intelligatur liber Psalmorum nomine ejus insignitus.

RHODON.

RHODON.

S. Hieronymus, *Lib. De Viris Illustribus*, cap. xxxvii. pag. 108. edit. Fabricii.

Rhodon, genere Asianus, a Tatiano, de quo supra diximus, Romæ in Scripturis eruditus, edidit plurima: præcipuumque adversus Marcionem opus, in quo refert, quomodo ipsi quoque inter se Marcionitæ discrepent: et Apellem senem alium hæreticum a se quondam fuisse[a] conventum, et risui habitum, eo quod Deum, quem coleret, ignorare se diceret. Meminit in eodem libro, quem scripsit ad Callistionem, Tatiani se Romæ fuisse auditorem. Sed et in Hexaëmeron elegantes tractatus composuit, [b] et adversum Phrygas insigne opus: temporibusque Commodi et Severi floruit.

[a] Sic pro altera lectione *convictum* restituit Vallarsius S. Hieronymi editor novissimus. Scribit Eusebius infra, Γράφει δὲ ὁ αὐτὸς (Rhodo) ὡς καὶ εἰς λόγους ἐληλύθοι τῷ Ἀπελλῇ.

[b] Fuit Hieronymus in ea sententia, Rhodonem esse auctorem trium librorum adversus Montanistas ad Abercium Marcellum, e quibus fragmenta extant apud Eusebium v. 16. et 17. Itaque et infra cap. 39. Hieronymus ait Rhodonem Miltiadis meminisse *in opere suo quod adversus Montanum, Priscam, Maximillamque composuit.* Fabricius. De horum librorum adversus Montanistas auctore, quem quidem Rhodonem fuisse, Hieronymum secutus Vallarsius censet, plura nos ad Fragmenta eorundem.

RHODONIS,

QUI VERGENTE AD FINEM SÆCULO SECUNDO FLORUIT,

FRAGMENTA.

Ex Opere adversus Marcionis Hæresin, Ad Callistionem.

I.——ΔΙΑ τοῦτο καὶ παρ' ἑαυτοῖς ἀσύμφωνοι γεγόνασιν (Marcionitæ)· ἀσυστάτου γνώμης ἀντιποιούμενοι. ἀπὸ γὰρ τῆς τούτων ἀγέλης Ἀπελλῆς μὲν ὁ τῇ πολιτείᾳ σεμνυνόμενος καὶ τῷ γήρᾳ, μίαν ἀρχὴν ὁμολογεῖ· τὰς δὲ προφητείας, ἐξ ἀντικειμένου λέγει πνεύματος· πειθόμενος ἀποφθέγμασι παρθένου δαιμονώσης, ὄνομα Φιλουμένης. ἕτεροι δὲ καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ ναύτης Μαρκίων, δύο ἀρχὰς εἰσηγοῦνται· ἀφ' ὧν εἰσὶ Πότιτός τε καὶ Βασιλικός. καὶ οὗτοι μὲν κατακολουθήσαντες τῷ Ποντικῷ λύκῳ, καὶ

Propterea inter se ipsi dissentiunt, quippe qui ejusmodi doctrinam tuentur quæ omnino stare non potest. Nam ex illorum grege Apelles quidem sanctioris vitæ cultum et senectutem præ se ferens, unum fatetur esse principium: prophetarum autem oracula ex adversario spiritu profecta esse dicit, virginis cujusdam dæmoniacæ nomine Philumenæ responsis inductus. Alii vero perinde ac Marcion ipse, duo inducunt principia: inter quos est Potitus et Basilicus. Hi ergo Ponticum illum lupum secuti, cum divisionem rerum æque ac

μὴ εὑρίσκοντες τὴν διαίρεσιν τῶν πραγμάτων ὡς οὐδὲ ἐκεῖνος, ἐπὶ τὴν εὐχέρειαν ἐτράποντο· καὶ δύο ἀρχὰς ἀπεφήναντο ψιλῶς καὶ ἀναποδείκτως. ἄλλοι δὲ πάλιν ἀπ' αὐτῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐξοκείλαντες, οὐ μόνον δύο, ἀλλὰ καὶ τρεῖς ὑποτίθενται φύσεις· ὧν ἐστιν ἀρχηγὸς καὶ προστάτης Σύνερως, καθὼς οἱ τὸ διδασκαλεῖον αὐτοῦ προβαλλόμενοι λέγουσι. Hæc affert Eusebius lib. v. *Hist.* cap. 13. statimque his subjungit quæ hic sequuntur.

Γράφει δὲ ὁ αὐτὸς (Rhodon) *ὡς καὶ εἰς λόγους ἐληλύθοι τῷ Ἀπελλῇ, φάσκων οὕτως·*

Ὁ γὰρ γέρων Ἀπελλῆς συμμίξας ἡμῖν, πολλὰ μὲν κακῶς λέγων ἠλέγχθη· ὅθεν καὶ ἔφασκε μὴ δεῖν ὅλως ἐξετάζειν τὸν λόγον, ἀλλ' ἕκαστον ὡς πεπίστευκε διαμένειν. σωθήσεσθαι γὰρ τοὺς ἐπὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἠλπικότας ἀπεφαίνετο· μόνον ἐὰν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς εὑρίσκωνται. τὸ δὲ πάντων ἀσαφέστατον ἐδογματίζετο αὐτῷ πρᾶγμα, καθὼς προειρήκαμεν, τὸ περὶ Θεοῦ. ἔλεγε μὲν γὰρ μίαν ἀρχὴν, καθὼς καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος.

Εἶτα προθεὶς (inquit Eusebius) *αὐτοῦ* (Apellis) *πᾶσαν τὴν δόξαν ἐπιφέρει φάσκων·*

ille reperire non possent, ad temeritatem deflexerunt, et duo rerum principia nude et absque ulla demonstratione pronuntiarunt. Alii rursus ab his tanquam tempestate in pejus abrepti, non duas solum, sed tres naturas posuerunt: quorum, ut disciplinæ illius sectatores memorant, princeps et antesignanus fuit Syneros.

Idem Rhodon se cum Apelle collocutum esse scribit his verbis.

Senex enim Apelles inito nobiscum colloquio, multo quidem perperam dicere convictus est. Quamobrem etiam asserebat non esse omnino examinandam fidem; sed unumquemque in eo quod semel imbibisset, perstare oportere. Quippe eos qui in Crucifixo spem suam collocassent, servandos esse affirmabat, dummodo in bonis operibus deprehenderentur. Rem vero omnium obscurissimam esse statuebat, ut diximus, quæstionem de Deo. Unum siquidem principium esse dicebat, sicut et nostra religio docet.

Universa deinde ejus doctrina in medium prolata, hæc subjungit.

Λέγοντος δέ μου πρὸς αὐτὸν, πόθεν ἡ ἀπόδειξις αὕτη σοι, ἢ πῶς δύνασαι λέγειν μίαν ἀρχὴν φράσον ἡμῖν· ἔφη, τὰς μὲν προφητείας ἑαυτὰς ἐλέγχειν, διὰ τὸ μηδὲν ὅλως ἀληθὲς εἰρηκέναι. ἀσύμφωνοι γὰρ ὑπάρχουσι καὶ ψευδεῖς, καὶ ἑαυταῖς ἀντικείμεναι. τὸ δὲ πῶς ἐστι μία ἀρχὴ, μὴ γινώσκειν ἔλεγεν, οὕτω δὲ κινεῖσθαι μόνον. εἶτ' ἐπομοσαμένου μου τἀληθὲς εἰπεῖν, ὤμνυεν ἀληθεύων λέγειν, μὴ ἐπίστασθαι πῶς εἷς ἐστιν ἀγέννητος Θεὸς, τοῦτο δὲ πιστεύειν. ἐγὼ δὲ γελάσας, κατέγνων αὐτοῦ· διότι διδάσκαλος εἶναι λέγων, οὐκ ᾔδει τὸ διδασκόμενον ὑπ' αὐτοῦ κρατύνειν.

'Εν τῷ αὐτῷ δὲ συγγράμματι (pergit dicere Eusebius) Καλλιστίωνι προσφωνῶν, ὁ αὐτὸς μεμαθητεῦσθαι ἐπὶ Ῥώμης Τατιανῷ ἑαυτὸν ὁμολογεῖ. φησὶ δὲ καὶ ἐσπουδάσθαι τῷ Τατιανῷ προβλημάτων βιβλίον· δι' ὧν τὸ ἀσαφὲς καὶ ἐπικεκρυμμένον τῶν θείων γραφῶν παραστήσειν ὑποσχομένου τοῦ Τατιανοῦ, αὐτὸς ὁ Ῥόδων ἐν ἰδίῳ συγγράμματι τὰς τῶν ἐκείνου προβλημάτων ἐπιλύσεις ἐκθήσεσθαι ἐπαγγέλλεται. φέρεται δὲ τοῦ αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἑξαήμερον ὑπόμνημα.

Cum vero ipsi dicerem: Unde hæc tibi demonstratio, aut qua ratione affirmare potes unum esse principium? Dic nobis si placet? Tum ille respondit: Prophetias eo quod nihil omnino veri dicant, seipsas refellere. Sunt enim, aiebat, dissonantes et falsæ, ac sibimetipsis contrariæ. Porro qua ratione unicum esset principium, se quidem nescire profitebatur; sed tamen moveri atque impelli ut ita sentiret. Post hæc cum eum jurejurando adegissem, ut ex animi sui sententia loqueretur: juravit se verum dicere, nec se omnino scire qua ratione unus esset ingenitus Deus, se tamen ita credere. His auditis ego hominem deridens reprehendi, qui cum se doctorem profiteretur, doctrinam suam rationibus confirmare non posset.

Ceterum in eodem libro quem Callistioni nuncupavit, Romæ a Tatiano se eruditum esse testatur. Refert etiam a Tatiano elucubratum esse Quæstionum librum: in quo cum Tatianus obscuros atque involutos sacræ Scripturæ locos se expositurum esse promisisset, ipse Rhodon solutiones Quæstionum Tatiani peculiari opere editurum se esse profitetur. Exstant etiam ejusdem in Hexaemeron commentarii.

ANNOTATIONES

IN RHODONIS FRAGMENTA.

P. 438. l. 5. Διὰ τοῦτο καὶ &c.] Præmisit Eusebius, Ἐν τούτῳ (regnante Commodo) καὶ Ῥόδων γένος τῶν ἀπὸ Ἀσίας· μαθητευθεὶς ἐπὶ Ῥώμης ὡς αὐτὸς ἱστορεῖ Τατιανῷ, ὃν ἐκ τῶν πρόσθεν ἔγνωμεν, διάφορα συντάξας βιβλία, μετὰ τῶν λοιπῶν καὶ πρὸς τὴν Μαρκίωνος παρατέτακται αἵρεσιν· ἣν καὶ εἰς διαφόρους γνώμας κατ' αὐτὸν διαστᾶσαν ἱστορεῖ· τοὺς τὴν διάστασιν ἐμπεποιηκότας ἀναγράφων, ἐπ' ἀκριβές τε τὰς παρ' ἑκάστῳ τούτων ἐπινενοημένας διελέγχων ψευδολογίας. ἄκουε δ' οὖν καὶ αὐτοῦ ταῦτα γράφοντος· ΔΙΑ τοῦτο καὶ &c. *Per idem tempus Rhodon oriundus ex Asia, et in urbe Roma, ut ipse scribit, a Tatiano illo cujus supra meminimus eruditus, varios conscripsit libros, et cum reliquis adversus Marcionis hæresim decertavit. Quam quidem sua ætate in diversas scissam esse sententias narrat, auctores illius dissensionis in libris suis referens, et mendacia a singulis eorum excogitata diligenter coarguens. Audi ergo, si placet, eum ita scribentem :* PROPTEREA, *inquit,* inter &c.

Ibid. l. 7. Ἀπελλῆς μὲν ὁ τῇ πολιτείᾳ σεμνυνόμενος καὶ τῷ γήρᾳ] Rufinus vertit *qui abstinentiæ et senectutis prærogativa usus, &c.* Recte. nam πολιτεία simpliciter et absolute poni solet pro abstinentia et strictiore quadam disciplina. Ita Clemens Alexandrinus in exordio libri primi Stromat. bis usurpat. Sed non video, quomodo Apelles jactare se ob continentiam potuerit, qui a Marcione ob stuprum ejectus, Alexandriam secessit, ut auctor est Tertullianus in libro de præscriptionibus.

(cap. 30.) Quocirca videndum, ne vox πολιτεία hoc loco aliud quidpiam significet, et pro Decurionatu sumatur. Nam Decuriones, πολιτευόμενοι seu πολιτευταὶ dicebantur a Græcis, ut pluribus notavi ad Amm. Marcellinum. Posset etiam quis suspicari, scribendum hic esse τῇ πολιᾷ σεμ. καὶ τῷ γήρᾳ. Nam senex Apelles vulgo dicebatur. Sic eum nominat Rhodon infra, et Hieronymus in catalogo. Confirmat hanc emendationem Eusebius in lib. vi. cap. 39. ubi de Alexandro episcopo. λιπαρῷ γήρει καὶ σεμνῇ πολιᾷ κατεστεμμένος. Sed et Symeon Metaphrastes in Actis Phileæ ita loquitur: καὶ πῶς τοιαύτῃ φησὶν γήρᾳ καὶ πολιᾷ σεμνυνόμενος &c. Verba sunt Judicis apud Phileam. Valesius. Ex verbis vero Rhodonis ductum est a nonnullis argumentum contra narrationis Tertullianeæ veritatem. Vid. Lardneri *Hæreticorum Hist.* opus postumum, cap. xii. §. 3. Ceterum additum est ἀπὸ ante voces καὶ τῷ γήρᾳ in *cod. Bodl.* quasi in eo positus esset gignendi casus. Exhibet τὸ *MS. Norfolc. Nicephorus* τὸ γῆρας, et præterea τὴν πολιτείαν. Nunc quoque τὴν πολετείαν et τὸ γῆρας Burtonus ex Nicephoro et *codd. Paris.* et *Florentinis* in Eusebium recepit.

P. 438. l. 8. τὰς δὲ προφητείας &c.] Conferas Rhodonis ῥῆσιν III. Eusebiumque post ejusdem Fragmenta supra allatum.

Ibid. l. 9. ἀποφθέγμασι] ἀποφθέγματι *ed. Steph.* Extat lectio altera apud *Niceph. Gruteri Lectt. Valesii ed. codices*que *nostros MStos.* Nunc excipit *Regium* tantum *codicem* Burtonus ex *MSStis* ab eo collatis. Mox apud *Niceph.* legitur δαιμονιώδους παρθένου.

Ibid. l. 10. ὄνομα Φιλουμένης] Philumenæ duobus in locis operis a Valesio ante laudati mentionem facit Tertullianus, scil. capp. 6. et 30. libelli *De præscriptione Hæret.* In posteriore autem horum locorum hæc scribuntur. *Si et Apellis stemma retractandum est, tam non* (for. *non tam*) *vetus et ipse, quam Marcion institutor et præformator ejus; sed lapsus in feminam desertor continentiæ Marcionensis ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum, qua jam non Marcionites, in alteram feminam impegit, illam virginem* Philumenen, *quam supra edidimus, postea vero immane prostibulum, et ipsam, cujus energemate circumventus, quas ab ea didicit Phaneroseis scripsit.*

P. 438. l. 11. ὁ ναύτης Μαρκίων] Hæc est codicis Regii lectio, quam confirmat interpretatio Rufini. Sic enim ille: *Alii autem, sicut ipse nauta Marcion, duo esse principia introducunt.* Certe Tertullianus in libro de præscriptionibus, testatur Marcionem initio navicularium fuisse. *Ubi tunc*, inquit, *Marcion Ponticus nauclerus, Stoïcæ studiosus?* Et in libro I. adversus Marcionem cap. 18. *Nos Marcionem nauclerum novimus, non regem non Imp.* Et in lib. iii. cap. 6. et lib. iv. cap. 9. et initio lib. v. In reliquis tamen exemplaribus Maz. Med. et Fuketii, necnon apud Nicephorum desunt hæ voces ὁ ναύτης. VALESIUS. Omittunt *Codicis* quoque *Veneti Lectt.* et *margo ed. Genev.* Dici posset, enatam esse hanc vocem ex vicina αὐτὸς, sed cum Marcionem nautam fuisse, certe sic appellatum esse, ex Tertulliano constet, nostraque lectio, utpote in Rufino jam obvia, sit antiquior altera, dicendum potius est, ab eadem voce αὐτὸς absorptam esse hanc jam ante Nicephori tempora in nonnullis codd. Cæterum haud displicet S. V. Walchii sententia, qui ob Pontum patriam, rei nauticæ admodum deditam, Marcioni hanc appellationem inditam putat. STROTH. Desunt voces ὁ ναύτης in *Cod.* quoque *Savil.* et in versione Valesii; sed in MS. *Norfolc.* ὁ σὺν αὐτοῖς pro ὁ ναύτης scriptum extat. Omittere voces ὁ ναύτης *codd. Florentinos*, nunc addit Burtonus, et *cod. Dresdensen.* Heinichen. in *Supplemento Notarum.*

P. 438. l. 12. Πότιτος] Πότιμος *ed. Steph.* Rectius in codice Maz. Med. Fuk. et Saviliano legitur Πότιτος. Sic enim Theodoritus in libro I. hæreticarum fabularum, et Rufinus eum nominant. VALESIUS. Citat testem pro lectione Πότιμος Strothius *Christophorsonum*, cujus tamen *versio Potinum* præfert, notatque vir cl. Πόντικος apud *Niceph.* extare, quod quidem *MS.* noster *Norfolc.* habet. Πότιμος scribi in *codd. Reg.* et *Paris.* 1. addit nunc Burtonus.

Ibid. l. 13. τῷ Ποντικῷ λύκῳ] Ittigius Dissert. *De Hæresiarchis*, sect. ii. cap. 8. p. 156. "Inter Marcionis discipulos "fuit Lucanus, quem sub nomine Λύκον, seu lupi Pontici a "Rhodone apud Eusebium lib. v. cap. 13. *Histor. Eccles.* in"telligi existimat Baronius. Verum Marcioni potius id cog"nomentum a Rhodone attributum fuisse, præcedentium ver"borum contextus indicat."

P. 439. l. 2. ἐπὶ τὴν εὐχέρειαν ἐτρέποντο] Vertit Valesius, *ad temeritatem deflexerunt.* Rectius opinor, vetus interpres Rufinus. *Sed non invenientes exitum operum, sicut nec illi quidem, ad ea quæ putarent esse* faciliora *conversi sunt.* Hesychius habet Εὐχέρεια. κουφότης. Conferend. *Stephani Thes. Ling. Gr.* p. 1506. *edit. Barker.* Solutionem quæstionis de origine mali quæsitabant.

Ibid. l. 6. προστάτης Σύνερως] πρωτοστάτης σ. *MS. Norfolc.* Gallandius, qui in tomo ii. *Bibliothecæ* suæ *Patrum* Rhodonis Fragmenta posuit, S. Augustinum hic affert in lib. *de Hæres.* cap. xxii. *Marcion, a quo Marcionitæ, Cerdonis secutus est dogmata de duobus principiis: quamvis Epiphanius eum tria dicat asseruisse principia, Bonum, Justum, Pravum. Sed Eusebius Synerum quendam, non Marcionem, trium principiorum atque naturarum scribit auctorem.* Mox Burtonum secutus διδασκαλεῖον pro διδασκάλιον ex *codd. Reg. Norf.* et *Par.* 1. nunc reposui. Paulo post restituit Stephani lect. εἰληλύθει pro εἰληλύθουν Burtonus testatus *codd. Reg. Savil. Par.* 1. et *Flor.* 1, 2.

Ibid. l. 15. εὑρίσκωνται] Habet *Nicephorus,* qui multa tamen pro libitu refinxit, εἴγε μόνον ἔργοις ἀγαθοῖς ἐξετάζοιντο. Sed firmat lectionem alteram vetus interpres *Rufinus.*

Ibid. l. 16. τὸ δὲ πάντων ἀσαφέστατον] Rufinus legit σαφέστατον, ut ex versione ejus constat quæ sic habet: *Manifeste tamen decernebat de Deo, sicut prædiximus, unum esse principium.* Quam lectionem secutus est etiam Christophorsonus. Verum hæc interpretatio ferri non potest. Primum enim verbum ἐδογματίζετο passivam habet significationem. Deinde, tantum abest ut Apelles disputationem de Deo, manifestam atque expeditam esse diceret. Quin potius asserebat, rem esse omnium obscurissimam; prorsusque nihil sciri posse de Deo, ac ne ipsos quidem prophetas quidquam de Deo manifeste, atque ut res est pronuntiasse, quemadmodum infra docet Rhodon. Valesius. Affert Strothius *Gruteri Lectt.* et *Marg. Exemplaris Jonesiani* ἀσφαλέστατον præ se ferentes. Illud σαφέστατον *MS. Norfolc.* exhibet.

Ibid. l. 17. τὸ περὶ Θεοῦ] Addidit Valesius articulum τοῦ ante Θεοῦ, sed expunctum hunc a Strothio ego quoque neglexi, neque enim idem agnoscitur *codd. Bodl.* et *Norfolc.* Ab hoc autem posteriore libro etiam τὸ abest. Illud τοῦ ante Θεοῦ

abesse a *codd. Regio* et *Parisinis* nunc testatus est Burtonus, qui ipse id omisit, sed de scriptura *codd. Med. et Fuket.* se dubitare ait.

P. 439. l. 17. ἔλεγε μὲν γὰρ] Particulam μὲν, quæ abest ab editis, addiderunt *MSS. Bodl.* et *Norfolc.* ut hæc conjungerentur cum sequentibus verbis λέγοντος δέ. Aitque nunc Burtonus, expunxisse particulam μὲν hoc non perspecto librarios, sed servatam illam particulam in *codd.* quoque *Maz.* et *Florentinis.* Scribi vero μὲν pro γὰρ in *MS. Bodl.* refert Burtonus, quem secutus ego μὲν in textum nunc recipio.

Ibid. l. 19. προθεὶς] προσθεὶς *Christoph. Lectt.* et *Margo Exempl. Jonesiani.* Stroth. Adlinitum quoque est *Margini exempli Scaligerani ed. Steph.* quod in biblioth. Leidensi servatur. Mox absunt voculæ μου et ἢ a *MSto Norfolc.* Abesse μου a *cod. Veneto,* et ἢ a *cod. Paris.* 1. nunc addit Burtonus.

P. 440. l. 7. ὤμνυεν ἀληθεύων λέγειν] Revocat in textum suum Strothius *Stephani Nicephorique* lectionem, ὤμνυεν ἀληθεύειν λέγων, sed Valesii illam, quæ perinde est, et fortasse elegantior, atque ex scriptis Valesianis proculdubio profecta, *nostri codices* confirmant. Addidit δὲ post ἐπίστασθαι *Niceph.* Habet ὤμνυεν ἀληθεύειν λέγων MS. quidem *Paris. alter,* et teste Heinicheno in *Supplemento Notarum codex Dresdensis,* de reliquis tacet Burtonus.

Ibid. λέγειν μὴ ἐπίστασθαι] In eo quidem non valde reprehendendus erat Apelles, quod diceret nescire se quomodo unus esset ingenitus Deus, se tamen ita credere. Verum in eo aberrabat, quod prophetias quibus ea de uno et ingenito Deo doctrina traditur, prorsus repudiabat; et quod philosophiæ imperitissimus, aliorum se doctorem profitebatur. Hac de causa merito a Rhodone suggillatur. Valesius. De sententia Apellis res hujusmodi ἀναποδείκτως statuentis, ut narrat Rhodo, fusiorem suam narrationem Epiphanius breviavit in *Indiculo Hæresium;* Καὶ οὗτος ὁ Ἀπελλῆς τὰ ὅμοια Μαρκίωνι καὶ Λουκιανῷ κακίζει τὴν πᾶσαν ποίησιν, καὶ τὸν πεποιηκότα· οὐχ ὁμοίως δὲ τούτοις τρεῖς ἀρχὰς εἰσηγήσατο, ἀλλὰ μίαν μὲν ἀρχὴν, καὶ ἕνα Θεὸν ὄντα ἀνώτατον καὶ ἀκατονόμαστον, αὐτὸν δὲ τὸν ἕνα πεποιηκέναι ἄλλον· καὶ οὗτος ὁ γεγονὼς, πονηρὸς εὑρεθεὶς, ἐποίησεν ἐν τῇ αὐτοῦ φαυλότητι τὸν κόσμον. p. 231. ed. Petavii. Vid. et *Anacephal.* ejus p. 143. Etsi vero hinc constat, turpiter lapsum

esse in opinione sua de Deo creatore Apellem, is tamen perinde ac Marcionitæ, Christum filium esse τοῦ ἄνω ἀγαθοῦ Θεοῦ statuebat, teste eodem Epiphanio *Hæres.* xliv. n. 2. p. 381. Consimiliter, simul et egregie, hæc de Apelle jam scripserat Origenes in *Commentario* suo in *Epistolam Pauli ad Titum,* quæ conservavit Pamphilus Martyr in *Apologia. Sed et Apelles, licet non omnibus modis Dei esse deneget legem, vel prophetas, tamen et ipse hæreticus designatur, quoniam Dominum hunc qui mundum edidit, ad gloriam alterius ingeniti et boni Dei eum construxisse pronuntiat, illum autem unigenitum Deum in consummatione sæculi misisse Jesum Christum ad emundationem mundi, rogatum ab eo Deo, qui eum fecerat, ut mitteret Filium suum ad mundi sui correctionem.* S. Pamphili *Apologia pro Origene,* cap. i. p. 12. tom. iv. *Biblioth. PP. Gallandianæ.*

P. 440. l. 8. τοῦτο δὲ πιστεύειν] τούτῳ *MS. Norfolc.* et *Niceph.*

Ibid. l. 18. ὑπόμνημα] ὑπομνήματα habet *ed. Steph.* atque ita refinxit verba Nicephorus, ac si hoc idem invenisset. Lectionem vero *Valesii* firmant etiam *Rufinus Hieronymusque De Viris. Ill.* cap. xxxvii. non tantum *codices Bodl.* et *Norfolc.* quibus nunc addit Burtonus cæteros omnes in gratiam ejus collatos præter *Paris. alterum.* In *Florentinis* vero tota sententia omissa est. Ceterum hæc de Apelle proxime post Eusebius subjunxit. Ὁ γέτοι Ἀπελλῆς οὗτος μυρία κατὰ τοῦ Μωϋσέως ἠσέβησε νόμου· διὰ πλειόνων συγγραμμάτων τοὺς θείους βλασφημήσας λόγους, εἰς ἔλεγχόν τε, ὥς γε δὴ ἐδόκει, καὶ ἀνατροπὴν αὐτῶν, οὐ μικρὰν πεποιημένος σπουδήν. *Iste porro quem diximus Apelles, plurima adversus legem Mosaïcam impie est locutus, multisque libris maledicentissimis oracula divina insectatus est, dum ea confutare, et ut quidem sibi videbatur, penitus evertere, ingenti studio molitur.* Quæ quasi a Rhodonis *Commentario in Hexaëmeron* mutuo accepta Rufinus quidem ita vertit; *Est autem ejusdem* (Rhodonis) *et in Hexaëmeron commentarius, in quo refert, quod Apelles quamplurima adversum legem Moysi* &c. An vero promissis steterit Rhodo, non docere nos Eusebium, recte monet Lumperus *Hist. Theologico-Crit.* Vol. iv. p. 11. neque enim Hieronymum memorare tale Rhodonis opus, Ἐπίλυσιν, seu, *Solutionem Quæstionum a Tatiano propositarum.*

S. SERAPIO.

S. SERAPIO.

S. Hieronymus, *Libro De Viris Illustribus*, cap. xii. p. 115.

Serapion, [a] undecimo Commodi Imp. anno Antiochiæ episcopus ordinatus, scripsit Epistolam ad Caricum et Pontium de hæresi Montani, in qua et hæc addit: *Ut autem sciatis falsi hujus dogmatis, id est, novæ prophetiæ ab omni mundo insaniam reprobari, misi vobis Apollinaris beatissimi qui fuit in Hierapoli Asiæ episcopus litteras.* (Euseb. v. 19.) Ad Domninum quoque, qui persecutionis tempore ad Judæos declinaverat, volumen composuit, et alium de Evangelio, quod sub nomine Petri fertur, librum ad Rhosensem Ciliciæ

[a] Annus xi. Commodi postquam solus imperaverat, cum an. Christi 190. vel 191. convenit. Hieronymum autem hoc loco atque Eusebium, qui in *Chronico* ordinationem Serapionis huic anno Commodi apposuit, erravisse scribit post Lequinium in *Orient. Christ.* tom. ii. p. 703. cl. Gallandius Prolegom. tom. ii. *Bibliothecæ PP.* p. xxii. Serapionisque episcopatus initia in vii. vel viii. Imp. Severi annum confert, sive A. C. 199. Eumdem Lequinii calculum tuetur *L'Art de vérifier les dates*, pag. 245. At vero Henricus Dodwellus in Dissertatione nondum edita de Theophilo Antiocheno, ubi successionem constituit episcoporum Antiochensium a martyrio S. Ignatii A. C. 115 ad mortem Serapionis, successionemque

ecclesiam, quæ in hæresin ejus lectione diverterat. Leguntur et sparsim ejus breves Epistolæ, auctoris sui ἀσκήσει et vitæ congruentes [b].

Asclepiadis, sibi colligit, successisse decedenti vitâ Maximino anno 182, Serapionem. Is certe secundo ecclesiæ sæculo, sed aliquandiu post initia sectæ Montani, scripsit.

[b] Sunt quidem Eusebii verba in Lib. *Hist.* vi. cap. 12. *τοῦ δὲ Σεραπίωνος τῆς περὶ λόγους ἀσκήσεως καὶ ἄλλα μὲν εἰκὸς σώζεσθαι παρ' ἑτέροις ὑπομνήματα,———καὶ ἄλλαι πρὸς ἑτέρους ἐπιστολαί,* hoc vero pro sanctitate Serapionis testimonium de suo posuisse Hieronymus videtur. Hujus memoriam celebrant Martyrologia 30 Octobris.

S. SERAPIONIS

ANTIOCHENI EPISCOPI,

QUI FINE SÆCULI SECUNDI FLORUIT,

FRAGMENTA.

EX EPISTOLA AD CARICUM ET PONTIUM.

ὍΠΩΣ δὲ καὶ τοῦτο εἰδῆτε ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τάξεως τῆς ἐπικαλουμένης νέας προφητείας (scil. Montanistarum hæresis) ἐβδέλυκται ἡ ἐνέργεια παρὰ πάσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι, πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου τοῦ μακαριωτάτου γενομένου ἐν Ἱεραπόλει τῆς Ἀσίας ἐπισκόπου γράμματα. Attulit hæc Eusebius lib. v. *Hist.* c. 19; ubi proxime post pergit scribere,

Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ τοῦ Σαραπίωνος ἐπιστολῇ, καὶ ὑποσημειώσεις φέρονται διαφόρων ἐπισκόπων· ὧν ὁ μέν τις ὧδέ πως ὑπεσημήνατο· Αὐρήλιος Κυρήνιος μάρτυς ἐῤῥῶσθαι ὑμᾶς εὔχομαι· *ὁ δέ τις τοῦτον τὸν τρόπον·* Αἴλιος Πούπλιος Ἰούλιος ἀπὸ Δεβελτοῦ

Atque ut sciatis, inquit, qualiter universa quæ in terris est fraternitas, operationem illam simulatæ factionis, quæ nova prophetia nominatur, aversata atque abominata est, beatissimi patris Claudii Apollinaris qui Hierapolitanæ urbis in Asia episcopus fuit, literas ad vos misi.

In eadem Serapionis epistola leguntur subscriptiones variorum episcoporum. Quorum unus subscripsit in hunc modum: Aurelius Cyrenius martyr opto vos bene valere. Alter autem hoc modo: Ælius Publius Julius Deuelti coloniæ Thraciæ episcopus: testor Deum qui in

Κολωνείας τῆς Θρᾴκης ἐπίσκοπος· ζῇ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι Σωτᾶς ὁ μακάριος ὁ ἐν Ἀγχιάλῳ ἠθέλησε τὸν δαίμονα τῆς Πρισκίλλης ἐκβαλεῖν, καὶ οἱ ὑποκριταὶ οὐκ ἀφῆκαν. καὶ ἄλλων δὲ πλειόνων τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων συμψήφων τούτοις ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασιν αὐτόγραφοι φέρονται σημειώσεις.

cælis est, quod beatus Sotas qui est Anchiali, Dæmonium Priscillæ ejicere voluit, sed hypocritæ nequaquam permiserunt. Sed et aliorum complurium episcoporum idem cum illis sentientium subscriptiones propriis ipsorum manibus appositæ, in illa quam dixi epistola leguntur.

EX LIBRO DE EVANGELIO, QUOD SUB NOMINE PETRI FEREBATUR.

Ἡμεῖς γὰρ ἀδελφοὶ, καὶ Πέτρον καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους ἀποδεχόμεθα ὡς Χριστόν· τὰ δὲ ὀνόματι αὐτῶν ψευδεπίγραφα, ὡς ἔμπειροι παραιτούμεθα· γινώσκοντες ὅτι τὰ τοιαῦτα οὐ παρελάβομεν. ἐγὼ γὰρ γενόμενος παρ' ὑμῖν, ὑπενόουν τοὺς πάντας ὀρθῇ πίστει προσφέρεσθαι. καὶ μὴ διελθὼν τὸ ὑπ' αὐτῶν προφερόμενον ὀνόματι Πέτρου εὐαγγέλιον, εἶπον· ὅτι εἰ τοῦτό ἐστι μόνον τὸ δοκοῦν ὑμῖν παρέχειν μικροψυχίαν, ἀναγινωσκέσθω· νῦν δὲ μαθὼν ὅτι αἱρέσει τινὶ ὁ νοῦς

Nos enim fratres, et Petrum et reliquos apostolos, perinde ac Christum ipsum suscipimus. Sed quæ nomen illorum falso inscriptum præferunt, ea nos utpote gnari ac periti repudiamus, quippe qui compertum habemus ea nos a majoribus minime accepisse. Ego quidem cum ad vos venissem, existimabam omnes rectæ fidei callem tenere. Et cum evangelium illud quod Petri nomine inscriptum ab iis offerebatur, non perlegissem, dixi: si quidem hoc solum est quod simultatem parit inter vos, legatur. Nunc vero cum ex iis quæ mihi dicta sunt, plane perspexerim quod mens illorum hæresim tunc occultam tegebat,

αὐτῶν ἐνεφώλευεν ἐκ τῶν λεχθέντων μοι, σπουδάσω πάλιν γενέσθαι πρὸς ὑμᾶς. ὥς τε ἀδελφοὶ προσδοκᾶτέ με ἐν τάχει. ἡμεῖς δὲ ἀδελφοὶ καταλαβόμενοι (Vet. Interp. κατελάβομεν) *ὁποίας ἦν αἱρέσεως ὁ Μαρκιανὸς, καὶ* (Idem ὃς καὶ) *ἑαυτῷ ἠναντιοῦτο μὴ νοῶν ἃ ἐλάλει, ἃ μαθήσεσθε ἐξ ὧν ὑμῖν ἐγράφη. ἐδυνήθημεν γὰρ παρ᾽ ἄλλων τῶν ἀσκησάντων αὐτὸ τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον, τουτέστι παρὰ τῶν διαδόχων τῶν καταρξαμένων αὐτοῦ, οὓς Δοκητὰς καλοῦμεν (τὰ γὰρ φρονήματα τὰ πλείονα, ἐκείνων ἐστὶ τῆς διδασκαλίας) χρησάμενοι παρ᾽ αὐτῶν διελθεῖν· καὶ εὑρεῖν τὰ μὲν πλείονα τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ Σωτῆρος· τινὰ δὲ προσδιεσταλμένα, ἃ καὶ ὑπετάξαμεν ὑμῖν.* Attulit Eusebius lib. vi. *Hist.* cap. 12.

iterum ad vos venire properabo. Proinde fratres brevi me exspectate. Cum autem deprehenderim cujus opinionis et sectæ fuerit Marcianus, qui et sibi ipse repugnabat non intelligens quæ diceret, sicut cognoscetis ex iis quæ ad vos scripta sunt. Mutuati enim supradictum evangelium ab iis qui illud didicerant et continua exercitatione versaverant, hoc est a successoribus eorum qui Marciano præiverunt, quos Δοκητὰς vocamus (quippe ex horum schola pleræque illius opiniones fluxere) legendi copiam nacti sumus: et deprehendimus multa quidem in illo evangelio cum recta Servatoris nostri fide consentire: nonnulla vero discrepantia a rectæ fidei ratione adjuncta esse, quæ et vestra causa subjecimus.

Socratis historici testimonium pro recta SERAPIONIS fide de Christi anima humana; vide supra in S. APOLLINARIS Fragmentis, p. 162.

ANNOTATIONES

IN S. SERAPIONEM.

P. 451. l. 6. Ὅπως δὲ καὶ τοῦτο εἰδῆτε &c.] Eusebius præmisit, Τῶν δὲ Ἀπολιναρίου κατὰ τῆς δηλωθείσης αἱρέσεως (sc. Montanistarum) μνήμην πεποίηται Σαραπίων, ὃν ἐπὶ τῶν δηλουμένων χρόνων μετὰ Μαξιμῖνον ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχέων ἐκκλησίας γένεσθαι κατέχει λόγος. μέμνηται δὲ αὐτοῦ ἐν ἰδίᾳ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς Καρικὸν καὶ Ποντικόν· (Ποντίου *Niceph. Hieron. Eusebiusque* infra lib. vi. cap. 12.) ἐν ᾗ διευθύνων καὶ αὐτὸς τὴν αὐτὴν αἵρεσιν ἐπιλέγει ταῦτα· ὍΠΩΣ δὲ καὶ τοῦτο εἴδητε &c. *Apollinaris autem scriptorum adversus supradictam hæresim mentionem facit Serapio, qui circa hæc tempora Antiochenæ ecclesiæ episcopus post Maximinum fuisse dicitur. Nam in epistola quam ad Caricum et Ponticum scripsit, eandem refellens hæresim Apollinarem nominat his verbis:* ATQUE ut sciatis, *inquit,* &c.

Ibid. εἰδῆτε] Hanc *R. Stephani* lectionem, quam exhibet *Nicephorus*, revocavit Strothius. Porro *Hieron.* et *Rufinus* habent *sciatis*. Sed Valesio ex scriptis suis, quantum conjicere licet, ἴδητε ponenti, patrocinatur cod. *Bodl.* seu *Savil.* et, ni fallor, *cod.* quoque *Norfolc.* Nunc præter Valesii *codd. Maz. Med.* et *Fuket.* addit Burtonus, qui ipse lectionem ἴδητε secutus est, *Venetum MStum.* Contra faciunt *Regius*, *Paris. uterque, unus*

e Florentinis et *alter eorundem* secunda manu correctus. Zimmerman. edidit εἰδῆτε, sed ἴδητε Heinichenus.

P. 451. l. 7. ἐπικαλουμένης νέας προφητείας] Tertullianus de jejuniis initio. *Hi Paracleto controversiam faciunt: propter hoc novæ prophetiæ recusantur.* Et in lib. iii. contra Marcionem sub finem de cælesti Hierusalem loquens. *Hanc et Ezechiel novit, et apostolus Joannes vidit, et qui apud fidem nostram est, novæ prophetiæ sermo testatur, ut etiam effigiem civitatis ante repræsentationem ejus conspectui futuram in signum prædicarit.* Et in libro iv. cap. 22. Et in lib. de Resurrectione carnis sub finem. Hieronymus in Catalogo ubi de Gaio, Firmilianus quoque in epistola ad Cyprianum. *Illi qui Cataphrygas appellantur, et novas prophetias usurpare conantur.* Et rursus in eadem epistola. *Plane quoniam quidam de eorum baptismo dubitant, qui etsi novos prophetas recipiunt &c.* Vetus auctor qui adversus Cataphrygas scripsit, in procemio ad Avircium Marcellum καὶ καταλαβὼν τὴν κατὰ Πόντον ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς νέας ταύτης, οὐχ ὡς αὐτοί φασι προφητείας, &c. Eodem referendum est quod legitur in præfatione Passionis SS. Perpetuæ et Felicitatis. *Itaque et nos, qui sicut prophetias, ita et visiones novas pariter repromissas et agnoscimus et honoramus* &c. quam quidem præfationem a Montanista quodam scriptam esse non dubito. Nam et superiora id docent, ubi dicit: *Sed viderint qui unam virtutem spiritus unius sancti pro ætatibus judicent temporum; cum majora reputanda sint novitiora quæque* &c. Psychicos enim alloquitur. VALESIUS. ἐπιλεγομένης *edit. Steph.* Sed extat lectio *Valesiana* ἐπικαλουμένης apud *Niceph.* et *codices* omnes præter *Regium* et *Parisinos*, ut indicat nunc Burtonus.

Ibid. l. 8. παρὰ πάσῃ τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι] παρὰ πάσῃ τῇ ἐν Χριστῷ ἀδελφότητι τῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ὅλην ed. R. Steph. Sed scripti codices Maz. Med. Fuk. ac Savilii scriptum habent τῇ ἐν κόσμῳ ἀδελφότητι, et voces illas quæ sequuntur, τῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ὅλην, non agnoscunt; quod confirmat Rufinus. VALESIUS. Notat Strothius, lectionem a Valesio receptam haberi in *codicis Veneti Lectt.* et *Nicephoro*, quibus addas *cod. Norf.* præter *Savil.* illum seu *Bodl.* Habet autem *Nicephorus* ἐν τῷ κόσμῳ. Et sic vertit *Rufinus*, quasi invenisset, παρὰ πάσῃ τῇ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην ὅλην ἀδελφότητι,

cujus interpretatio ita se habet, *ab omni fraternitate quæ in universo mundo est.* Cum lectione Valesiana consentire omnes MSS. præter *Regium* et *Parisinos* nunc ostendit Burtonus.

P. 451. l. 11. γράμματα] Fortasse *scripta* potius quam *litteras* vertendum. Vid. supra not. ad Apollinarii Fragmenta, p. 172.

Ibid. l. 14. ὑπεσημήνατο] ὑποσεσεμείωτο (sic) *MS. Norfolc.* in quo codice mox ταὐτὸν pro τοῦτον· ὑποσεσημείωται Stephani lectionem pluribus codicibus firmatam nunc revocavit Burtonus, sed cum Valesii MStis facit Nicephorus.

Ibid. l. 16. ἀπὸ Δεβελτοῦ Κολωνείας τῆς Θρᾴκης] Sic supra innominatus auctor de Zotico episcopo dixit ἀπὸ Κομάνης. et Polycrates in epistola ad Victorem Papam Θρασέας ἀπὸ Εὐμενείας. Multa hujusmodi ἐθνικὰ efferuntur cum præpositione, ut notavit Stephanus in libro de urbibus. Debeltum seu Develtum colonia in Thracia memoratur a geographis, et in nummis veteribus quos edidit Joannes Tristanus. Anchialus quoque quæ postea nominatur, urbs est Thraciæ satis nota. Sed non sine causa mirari subit, cur in hac epistola Serapionis Antiocheni episcopi, subscriptiones episcoporum Thraciæ fuerint adjectæ. Equidem si conjecturæ indulgere licet, existimo episcopos Thraciæ epistolam scripsisse ad ecclesias Asiæ et Phrygiæ adversus prophetiam Montani. Eodem plane modo, quo presbyteri Viennensis ac Lugdunensis ecclesiæ super eodem negotio ad illas scripserant, sententiam suam de nova illa prophetia exponentes, ut supra retulit Eusebius. Certe has subscriptiones ad calcem alicujus epistolæ adjectas fuisse docet vel hæc una Aurelii Cyrenii subscriptio, *Aurelius Cyrenius martyr, opto vos bene valere.* Porro ipsius Serapionis epistolæ episcopos illos subscripsisse, nequaquam verisimile est. Primo quia Eusebius id non dicit, sed tantum subscriptiones plurium episcoporum in illa Serapionis epistola contineri, sicut Apollinaris Hierapolitani epistola eidem Serapionis epistolæ subjecta fuerat. Hoc enim consulto fecerat Serapio, ut plurium episcoporum auctoritate Montani sectam convinceret. Præterea qua ratione fieri posset, ut episcopi Thraciæ subscriberent literis episcopi Antiocheni? Credibilius itaque est id quod dixi, episcopos scilicet Thraciæ communi nomine scripsisse ad ecclesias Asiæ et Phrygiæ. Quod autem Baro-

nius hæc in Concilio gesta esse censet in Annalibus ad annum Christi 173. numero 19. ægre id illi concesserim. Neque enim subscriptiones illæ Synodicas literas sapiunt; nec Eusebius ullum concilium vel in Asia ab Apollinare, vel in Græcia coactum esse scribit. Sed nec Tertulliani locus ex libro de jejuniis quicquam facit pro Baronio. *Aguntur præterea per Græcias illa certis in locis concilia ex universis ecclesiis, per quæ et altiora quædam in commune tractantur, et ipsa repræsentatio totius nominis Christiani, magna veneratione celebratur.* Hic enim Tertullianus non de conciliis Catholicorum loquitur, sed de conventibus Montanistarum, ut sequentia aperte demonstrant. VALESIUS. Habet *Niceph.* ἀπὸ τῆς Δεβελτῆς pro ἀπὸ Δεβελτοῦ. Tillemontio in *Mem. Eccl.* tom. iii. Art. *S. Serapion*, ut sentiret synodicam fuisse hujus epistolam, idonea causa videbatur episcoporum in illa subscriptiones; quas quidem in tomo ii. *Bibliothecæ* suæ *PP.* omisit Gallandius, dum Serapionis fragmenta una cum Valesii notis repetit. Sed cum Valesio consentit Dupinius in *Bibliotheca* sua *Auctorum Ecclesiast.* vol. I. p. 417. Interea conferas, quæ ad voces ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασι infra annotavi.

P. 452. l. 1. ζῇ ὁ Θεὸς ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς] Similis est hæc jurisjurandi formula verbis conceptis Clementis Romani apud Basilium Magnum *De Sp. Sancto* cap. penult. quæ quidem sanctissimam Triadem testatur: ζῇ ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ibid. l. 2. ὁ ἐν Ἀγχιάλῳ] Id est episcopus Anchiali, quod est oppidum in Thracia ut dixi. At Christophorsonus hæc ita vertit, quasi Sotas in urbe Anchialo dæmonium Priscillæ ejicere voluerit, quod falsum est. Neque enim Priscilla Anchialum venit; sed Sotas episcopus fama novæ illius prophetiæ excitus, ex Thracia in Phrygiam navigaverat, ibique Priscillam, non divino Spiritu; sed a dæmone agitari cernens, eam exorcismis purgare tentaverat. Non solus autem Sotas, sed et plurimi alii episcopi in Phrygiam tunc temporis profecti sunt, ad prophetiam illam de propinquo examinandam, ut diserte testatur anonymus ille scriptor in cap. 16. supra. Porro notandum est, Sotam mortuum jam fuisse, cum hæc scribebat Ælius Julius. Quod satis indicat vox illa μακάριος, quam Græci de mortuis solent usurpare. Quod si Sotas adhuc

superfuisset, ipse profecto hanc rem subscriptione sua firmasset. Sic etiam intelligendum est, quod Serapio Apollinarem μακαριώτατον appellat, quippe qui jam vivere desiisset. VALESIUS. De usu vocis μακάριος ad DIONYSII CORINTHII Fragmenta supra aliquid notavi, p. 184.

P. 452. l. 3. τῆς Πρισκίλλης] Hæc Priscilla, seu Prisca, uti nonnulli eam nomine appellant, altera fuit ex duabus illis vel tribus mulierculis, quæ Montanum sectabantur. Alteris duabus Maximilla et Quintilla nomina erant referente Epiphanio, vid. enim *Hæres.* xlix. qui tamen de Quintilla tacet in *Hær.* xlviii. et cognominem Caianæ hæresi adscribit Tertullianus initio Libri *de Baptismo*. Porro tres Montani asseclas nominat Caratariam, Maximillam, Priscillam, Joannes episcopus Monophysita apud Assemanum, *Biblioth. Oriental.* tom. ii. cap. xi. p. 88. Consimilis autem narrationis de dæmonis exorcismo ad hasce mulieres pertinentis mentionem duo alii scriptores apud Eusebium fecerunt, APOLLONIUS et ANONYMUS CONTRA CATAPHRYGAS. Vide infra. Tum vero de alia quadam pseudo-prophetissa, fortasse ejusdem sectæ, apud Cappadociam agente simile quid refert Firmilianus in *Epistola* cap. 8; ait enim ab exorcista viro probato, convictum fuisse spiritum, quo illa ferebatur, malum, *qui subtili fallacia etiam hoc paulo ante prædixerat venturum quendam aversum et tentatorem infidelem*. Catholici nimirum spiritum erroneum objurgantes ulterius loqui prohibebant; ad loquendum plura hæretici provocabant.

Ibid. l. 5. ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασιν] Apollinarii scripta (γράμματα) contra Montanistas hic designari videntur, quæ quidem missa sunt cum subscriptionibus a Serapione, quo certiores Caricus et Pontius fierent, quantopere *universa* ecclesia novam detestata sit atque aversata prophetiam. Censet quidem in nota superiore Valesius, significari ab Eusebio epistolam aliquam episcoporum Thraciæ, et in ea positas esse subscriptiones; sed istæ in Apollinaris, qui Asianus fuit episcopus, sitæ fuisse scriptis indicantur; ἐν τοῖς δηλωθεῖσι γράμμασιν, inquit Eusebius, αὐτόγραφοι φέρονται σημειώσεις. Scripserat ante πέπομφα ὑμῖν καὶ Κλαυδίου Ἀπολιναρίου ——— γράμματα. Primo tamen fortasse additæ hæ fuerant Thracum epistolæ.

Ibid. l. 14. Ἡμεῖς γὰρ ἀδελφοὶ &c.] Præmisit hæc verba Eusebius fragmento sequenti: Τοῦ δὲ Σαραπίωνος τῆς περὶ λόγους ἀσκήσεως, καὶ ἄλλα μὲν εἰκὸς σώζεσθαι παρ' ἑτέροις ὑπομνήματα·

εἰς ἡμᾶς δὲ μόνα κατῆλθε τὰ πρὸς Δομνῖνον ἐκπεπτωκότα τινὰ παρὰ τὸν τοῦ διωγμοῦ καιρὸν ἀπὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐπὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἐθελοθρησκείαν· καὶ τὰ πρὸς Πόντιον καὶ Καρικὸν ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρας, καὶ ἄλλαι πρὸς ἑτέρους ἐπιστολαί· ἕτερός τε συντεταγμένος αὐτῷ λόγος περὶ τοῦ λεγομένου κατὰ Πέτρον εὐαγγελίου· ὃν πεποίηται ἀπελέγχων τὰ ψευδῶς ἐν αὐτῷ εἰρημένα, διά τινας ἐν τῇ κατὰ Ῥωσσὸν παροικίᾳ, (urbs est Ciliciæ, notante Valesio, ad dextram intrantibus Issicum sinum, et alii quidem, inquit, cum simplici σ scribunt, inter quos est Stephanus *De Urbibus*, et Theodoritus in *Religiosa Historia*, cap. 10. et 11.) προφάσει τῆς εἰρημένης γραφῆς, εἰς ἑτεροδόξους διδασκαλίας ἀποκείλαντας· ἀφ' ἧς εὔλογον βραχείας παραθέσθαι λέξεις, δι' ὧν ἣν εἶχε περὶ τοῦ βιβλίου γνώμην προτίθησιν οὕτω γράφων· ἩΜΕΙΣ γὰρ ἀδελφοὶ &c. *Porro Serapionis multa quidem alia doctrinæ monumenta penes alios exstare credibile est. Ea tamen ad nos duntaxat pervenerunt, quæ scripsit ad Domninum quemdam qui persecutionis tempore a fide Christi ad Judæorum superstitionem desciverat: Item illa quæ ad Pontium et Caricum ecclesiasticos viros exaravit: aliæ quoque ad alios epistolæ. Præterea liber de evangelio Petri, quæ in eo falsa erant coarguens. Quem quidem librum composuit in gratiam quorumdam ex Rhossensi parœcia, qui occasione illius evangelii ad doctrinam a recta fide alienam declinaverant. Nec vero absurdum fuerit pauca quædam verba ex eo libro commemorare, quibus ille quid de isto evangelio sentiret, exponit in hunc modum:* NOS enim fratres &c.

P. 452. l. 15. τὰ δὲ ὀνόματι] τὰ δὲ ὀνόματα *ed. Steph.* Scribendum puto ὀνόματι, ut scribitur in codice Maz. Med. Fuk. et Savil. Atque ita legisse videtur Rufinus. Sic infra loquitur idem Serapion τὸ ὑπ' αὐτῶν προφερόμενον ὀνόματι Πέτρου εὐαγγέλιον. Hujus porro evangelii secundum Petrum, mentionem facit Origenes in commentariis in caput xiii. (tom. x. cap. 17.) Matthæi. *Fratres autem Jesu putant nonnulli, ex traditione Hebræorum, sumpta occasione ex evangelio quod titulum habet juxta Petrum, vel ex libro Jacobi, esse filios Joseph ex priore uxore quæ convixerat ipsi, antequam duceret Mariam.* Valesius. De hoc aliisque Petri apostoli nomine libris confictis, ita Eusebius lib. iii. *Hist.* cap. 3. τό γε μὴν τῶν ἐπικεκλημένων αὐτοῦ (Petri) πράξεων καὶ τὸ κατ' αὐτὸν ὠνομασμένον ΕΥΑΓ-

ΓΕΛΙΟΝ, *τότε λεγόμενον αὐτοῦ κήρυγμα, καὶ τὴν καλουμένην ἀποκάλυψιν, οὐδ' ὅλως ἐν καθολικοῖς ἴσμεν παραδεδομένον, ὅτι μήτε ἀρχαίων, μήτε τῶν καθ' ἡμᾶς τις ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς ταῖς ἐξ αὐτῶν συνεχρήσατο μαρτυρίαις.* Ubi tamen Valesius videndus. Certo vero certius est, nullum veterem scriptorem, cujus opera nobis adhuc supersunt, hoc Petri evangelium tanquam librum *θεόπνευστον* attulisse; immo rarissime a quoquam etiam nominatum est. Hic vero nota curam magni præsulis de Canone S. Librorum apud ecclesiam recepto. Ceterum Valesii codd. lectionem confirmat *MS. Norfolc.* qui *ἐπονόμασιν* præstat. Nunc addit alios omnes in gratiam suam collatos Burtonus, præter *Regium* et *Parisinos.* Præterea et *ὀνόματι cod. Dresden.* ut refert Heinichen.

P. 452. l. 19. *καὶ μὴ διελθὼν*] Ait Burtonus, "Ita omnes "præter *cod. Venet.* qui legit *μὴν,* non male." Cui codici addidit Heinichen. in *Supplemento Notarum in Euseb.* illum *Dresdensem.* Tum vero vertit vetus interpres Rufinus, *et non decurso libello,* tum quæ post dicuntur perpendenda nobis sunt.

Ibid. l. 21. *μικροψυχίαν*] Reddit Latine *simultatem* Valesius, vertente quoque Rufino, *inter vos inimicitiam simultatemque.* Nec in diversum sensum interpretatus est aut Musculus aut Christophorsonus. Confer *Concilii Nicæni* Canon. v. et Socratis *Hist. Eccl.* iv. 23. et Sozomen. *Hist. Eccl.* vi. 25. in quibus locis notio hæc *simultatis* seu *contentionis* voci subjecta est.

P. 453. l. 11. Μαρκιανὸς, *καὶ*] Scribendum videtur Μαρκιανὸς, *ὡς καὶ,* &c. Atque ita legerunt Rufinus et Musculus. Sed Christophorsonus videtur legisse *καὶ ὡς,* &c. Savilius in libro suo emendavit *καὶ πῶς ἑαυτῷ ἠναντιοῦτο.* Valesius. Forsan *ὃς καὶ* non *ὡς καὶ* scripserat Valesius, quod cum ex interpretibus, quos nominat, tum ex ipsius versione, colligendum. Ait autem Strothius, intelligendum esse *ἐσμὲν* post *καταλαβόμενοι,* alias imperfectam fore sententiam, ut Lowthius quoque existimat. Totum vero locum post veterem interpretem sic refinxerim, prout ante inspectum Rufinum legendum duxeram; *ἡμεῖς δὲ κατελάβομεν ὁποίας ἦν αἱρέσεως ὁ* Μαρκιανὸς, *ὃς καὶ ἑαυτῷ ἠναντιοῦτο, μὴ νοῶν ἃ ἐλάλει, ἃ* (vel *ἃ καὶ*) *μαθήσεσθε ἐξ ὧν ὑμῖν ἐγράφη* &c. Vertit enim ille in hunc modum; *Nos enim novimus, fratres, cujus hæreseos fuerit Marcianus,* qui etiam *sibi ipsi contrarius extitit, non intelligens quæ loqueretur, quæ*

etiam vos discetis, ex his quæ scripta sunt vobis. Exhibent interim *Lectt. Christophorsoni* ὁ Μαρκίων ὃς καί. male, quod ad hæretici nomen attinet. Extat Μακαριανὸς in *MS. Norfolc.* Verumtamen cum Halloixio in opere eximio, *Vita Serapionis* in *Vitt. PP. Oriental.* fateor me de isto Marciano nihil alibi legisse meminisse. Nisi si idem fuerit atque Marcus Doceta, de quo diximus fine *Annotatt.* in *SENIORES apud Irenæum.*

P. 453. l. 4. ἃ μαθήσεσθε] Codex Maz. Med. et Fuket. primam vocem non agnoscunt. VALESIUS. In neutro codicum meorum extat; neque inventa hæc sunt in *Florentinis*, dat vero ea Rufinus quem ante protuli. Mox τοῦτο δὴ τὸ εὐαγγέλιον *MS. Norfolc.* et paulo post τὰ γὰρ φρονήματα τὰ πλείονα *MS. Bodl.* Addit nunc Burtonus *codd. Med. Maz.* et *Fuket.* Quapropter istud pro *edito* τὰ γὰρ πλείονα φρονήματα in textum recepi.

Ibid. l. 10. χρησάμενοι] Idem est quod mutuati, vel commodato usi. Ait enim Serapio, se evangelium illud Petri commodatum accepisse a successoribus quorundam hæreticorum qui δοκηταὶ dicebantur, quorum hæresim sectabatur Marcianus. Nihil hoc loco viderunt interpretes. De Docetis hæreticis qui Christum non vere, sed opinione tantum incarnatum passumque esse dicebant, Clemens Alexandrinus in lib. vii. Stromatei, et Theodoritus in libro divinorum Decretorum cap. 12. Hujus sectæ princeps fuit Julius Cassianus, ut docet Clemens in lib. iii. De his Methodius in convivio pag. 110. ὡς ὁ ἀρτεμᾶς καὶ οἱ δοκήσει αὐτὸν ἀποφηνάμενοι πεφυκέναι. Eusebius in libro I. de Ecclesiastica Theologia cap. 7. Hieronymus in caput i. et iv. Epistolæ ad Galatas. *Subrepunt hoc loco ceteræ hæreses, quæ putativam Christi carnem vindicantes, Deum aiunt Christum esse, non hominem.* Hujusmodi hæreticos Latini Phantasmatarios vocarunt teste Prudentio. Hieronymus in caput vi. Epistolæ ad Galatas Tatianum hujus sectæ facere videtur auctorem. *Tatianus*, inquit, *qui putativam Christi carnem introducens, omnem conjunctionem masculi ad feminam immundam arbitratur*, &c. Sumpsit autem hanc loquendi formam Hieronymus ex Tertulliano, qui initio libri de carne Christi ita dicit: *Sed et qui carnem Christi putativam introduxit, æque potuit nativitatem quoque phantasma confingere, ut et conceptus et prægnatus et partus virginis et ipsius exinde infantis ordo,* τὸ δοκεῖν *haberentur.* Hieronymus adversus Joannem Hieros. pag. 245. et ante illum

Origenes in commentariis Epistolæ ad Titum, ut refertur in Apologetico Pamphili. Vide P. Halloixium in vita Serapionis. Valesius. Ad Julianum Cassianum quod attinet, quem ait Clemens Al. *τὸν τῆς δοκήσεως ἔξαρχον* fuisse, Valentinique discipulum, is quidem instaurator potius quam primus illius hæresis auctor statuendus recte videtur Ittigio in *Dissert. de Hæresiarch.* sect. ii. cap. x. p. 193. Sed hac re missa, a Valesii partibus verba istæc Serapionis Latine vertentis stare opinor structuram verborum, etsi aliter interpretandam esse vocem *χρησάμενοι* doceat Dodwellus; " *χρησάμενοι* i. e. *χρείας* " (sententias) *excerpentes illud evangelium potuimus enarrare.* " Sic enim locus" (inquit ille) " ni fallor, intelligendus, male " alioqui acceptus ab interprete Valesio." *Dissert.* iv. *in Irenæum*, §. xxxvi. p. 364. Sed et vetus interpres Rufinus vertit, *ab ipsis mutuati*, *χρησάμενοι παρ' αὐτῶν.*

P. 453. l. 12. *προσδιεσταλμένα*] Convenienter cum vi propria ejus verbum interpretandum fuerit, *exceptionis nota distincta.*

Ibid. l. 27. Fragmentis, p. 162.] Quum alius quidam fuerit Serapio præter hunc Antiochenum, sæculi quarti insignis scriptor, haud distinguere licet, utri illorum *ῥήσεις*, quæ in Catenis aliisque id genus libris hoc nomen præ se ferunt, adscribendæ sint; immo non constat, quidquam omnino in iisdem operibus adductum ad vetustiorem hunc Serapionem pertinere.

APOLLONIUS.

APOLLONIUS.

S. Hieronymus, *Libro De Viris Illustribus*, cap. xl. pag. 114.

[a] APOLLONIUS, vir disertissimus, scripsit adversus Montanum, Priscam et Maximillam insigne et longum volumen, [b] in quo asserit Montanum et insanas vates periisse suspendio: et multa alia, in quibus de Prisca et Maximilla refert: (apud Euseb. v. 18.) *Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt: et mille hoc testibus approbabo. Sed et ex aliis fructibus probantur prophetæ. Dic mihi, crinem fucat Prophetes? Stibio oculos linit? Prophetes vestibus et gemmis ornatur? Prophetes tabula ludit et tesseris? Propheta fœnus accipit? Respondeant, utrum hoc fieri liceat, an non: meum est approbare, quod fecerint.* Dicit in eodem libro quadragesimum esse annum usque ad tempus, quo ipse scribebat librum, ex quo

a Hunc Ephesiorum antistitem fuisse asserit Auctor *Prædestinati De Hæret.* cap. 26. nescio, quam vere.

b Hoc non ex Apollonio, sed et altero scriptore Montanistarum adversario, narrat Eusebius v. 16. Fabricius. Sed idem ipsum de Montano sociisque Hieronymus videtur invenisse apud Apollonium, cujus opus adversus eosdem *insigne et longum volumen* ipse

hæresis Cataphrygarum habuerit exordium. [c] Tertullianus sex voluminibus adversus ecclesiam editis, quæ scripsit περὶ ἐκστάσεως, septimum proprie adversus Apollonium elaboravit, in quo omnia quæ ille arguit, conatur defendere. Floruit autem Apollonius sub Commodo Severoque Principibus.[d]

de suo vocat, non Eusebii tantum verbis more suo usus. Interea illud Anonymi opus a Fabricio indicatum, cujus Fragmenta ex Eusebio infra præstiti, Rhodoni, non Apollonio, attribuit Hieronymus in capp. 37 et 38 hujus Libri *De Viris Ill.*

[c] De hisce septem Tertulliani libris, qui hodie non extant, meminit etiam Hieronymus cap. 24. et 53. FABRICIUS. Pamelius ex eorum Græco titulo Græce olim scriptos judicat; at variant hac in parte MSS. libri, duoque ex nostris Latine habent *de ecstasi.* VALLARSIUS.

[d] Commodus iniit regnum anno Christi 180, absolvit Severus suum an. 211.

APOLLONII,

QUI VERGENTE AD FINEM SÆCULO SECUNDO FLORUIT,

FRAGMENTA.

EX LIBRO ADVERSUS CATAPHRYGAS, SEU MONTANISTAS.

ΑΛΛΑ *τίς ἐστιν οὗτος ὁ πρόσφατος διδάσκαλος*· I (de Montano sermo est) *τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία δείκνυσιν. οὗτός ἐστιν ὁ διδάξας λύσεις γάμων· ὁ νηστείας νομοθετήσας· ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον Ἱερουσαλὴμ ὀνομάσας,* (*πόλεις δὲ εἰσὶν αὗται μικραὶ τῆς Φρυγίας*) *τοὺς πανταχόθεν ἐκεῖ συναγαγεῖν ἐθέλων· ὁ πρακτῆρας χρημάτων καταστήσας· ὁ ἐπ' ὀνόματι προσφορῶν, τὴν δωροληψίαν ἐπιτεχνώμενος· ὁ σαλάρια χορηγῶν τοῖς κηρύττουσιν αὐτοῦ τὸν λόγον, ἵνα διὰ τῆς γαστριμαργίας ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου κρατύνηται.* Hæc Eusebius affert lib. v. *Hist.* cap. 18.

Sed quisnam est novus ille doctor? opera ejus et doctrina satis aperte produnt. Hic est qui nuptiarum discidia docuit, qui jejuniorum leges imposuit: qui Pepuzam et Tymium Phrygiæ oppidula, Hierusalem nominavit, ut cunctos undique homines eo convocaret. Qui pecuniarum exactores constituit, qui sordidam munerum captationem oblationum nomine callide obvelavit. Qui doctrinam suam prædicantibus salaria præbet, ut per fœdam ventris ingluviem doctrina ejus convalescat.

Et proxime post ait,

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Μοντάνου· καὶ περὶ τῶν προφητίδων δὲ αὐτοῦ ὑποκαταβὰς οὕτω γράφει·

II. *Δείκνυμεν οὖν αὐτὰς πρώτας τὰς προφήτιδας ταύτας, ἀφ' οὗ τοῦ πνεύματος ἐπληρώθησαν, τοὺς ἄνδρας καταλιπούσας. πῶς οὖν ἐψεύδοντο Πρίσκαν παρθένον ἀποκαλοῦντες;*

Εἶτ' (inquit Eusebius) *ἐπιφέρει λέγων·*

III. *Οὐ δοκεῖ σοι πᾶσα γραφὴ κωλύειν προφήτην λαμβάνειν δῶρα καὶ χρήματα; ὅταν οὖν ἴδω τὴν προφῆτιν εἰληφυῖαν καὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πολυτελεῖς ἐσθῆτας πῶς αὐτὴν μὴ παραιτήσωμαι;*

Αὖθις δὲ ὑποκαταβὰς (Eusebius inquit) *περί τινος τῶν κατ' αὐτοὺς ὁμολογητῶν, ταῦτα φησίν·*

IV. *Ἔτι δὲ καὶ Θεμίσων ὁ τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἠμφιεσμένος, ὁ μὴ βαστάσας τῆς ὁμολογίας τὸ σημεῖον, ἀλλὰ πλήθει χρημάτων ἀποθέμενος τὰ δεσμά· δέον ἐπὶ τούτῳ ταπεινοφρονεῖν, ὡς μάρτυς καυχώμενος, ἐτόλμησε μιμούμενος τὸν ἀπόστολον, καθολικήν τινα συνταξάμενος ἐπιστολήν· κατηχεῖν μὲν τοὺς ἄμεινον αὐτοῦ*

Hæc ille de Montano. De Montani vero prophetissis aliquanto post loquitur in hunc modum.

Ostendimus igitur has principes prophetissas simul ac spiritu impletæ sunt, viros suos dimisisse. Quantopere ergo mentiebantur qui Priscam virginem vocabant?

Deinde subjungit hæc verba.

Non tibi videtur scriptura universa prohibere, ne propheta munera et pecunias accipiat? Cum igitur videam prophetissam aurum et argentum, vestesque pretiosas accepisse, quomodo eam non repudiabo?

Et paulo post de quodam ex eorum numero qui confessores apud ipsos habentur, hæc dicit.

Præterea Themison speciosa avaritia obvelatus, qui confessionis signum non pertulit, sed magna pecuniæ vi erogata vincula abjecit: cum ob eam causam modestius deinceps ac submissius agere deberet, tanquam martyr sese efferens, ausus est exemplo apostoli conscripta epistola catholica, eos quidem qui fideliores ipso exstiterant, instituere; novæ autem doctri-

πεπιστευκότας· συναγωνίζεσθαι δὲ τοῖς τῆς κενοφωνίας λόγοις· βλασφημῆσαι δὲ εἰς τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν.

Καὶ περὶ ἑτέρων δὲ αὖθις (inquit Eusebius) τῶν κατ' αὐτοὺς τετιμημένων ὡς δὴ μαρτύρων, οὕτω γράφει.

Ἵνα δὲ μὴ περὶ πλειόνων λέγωμεν, ἡ προφῆτις V.
(vide notam) *ἡμῖν εἰπάτω τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον τὸν λέγοντα ἑαυτὸν μάρτυρα· ᾧ συνεστιᾶται· ᾧ προσκυνοῦσι καὶ αὐτῷ* (for. *αὐτῶν* Val.) *πολλοί· οὗ τὰς λῃστείας καὶ τὰ ἄλλα τολμήματα ἐφ' οἷς κεκόλασται, οὐχ' ἡμᾶς δεῖ λέγειν, ἀλλὰ ὁ ὀπισθόδομος ἔχει. τίς οὖν τίνι χαρίζεται τὰ ἁμαρτήματα; πότερον ὁ προφήτης τὰς λῃστείας τῷ μάρτυρι, ἢ ὁ μάρτυς τῷ προφήτῃ τὰς πλεονεξίας; εἰρηκότος γὰρ τοῦ Κυρίου,* [a]*μὴ κτήσησθε χρυσὸν μήτε ἄργυρον μήτε δύο χιτῶνας, οὗτοι πᾶν τοὐναντίον, πεπλημμελήκασι περὶ τὰς τούτων τῶν ἀπηγορευμένων κτήσεις. δείξομεν γὰρ τοὺς λεγομένους παρ' αὐτοῖς προφήτας καὶ μάρτυρας, μὴ μόνον παρὰ πλουσίων, ἀλλὰ*

næ patrocinari: ac postremo in Dominum, in apostolos, et in sacrosanctam ecclesiam impie loqui.

Rursus de alio quodam ex numero eorum quos illi tanquam martyres venerantur, ita scribit.

Sed ne de pluribus loquamur, respondeat nobis prophetissa de Alexandro qui se martyrem prædicat: quocum ipsa convivatur; qui adoratur etiam ipse a multis. Cujus latrocinia et reliqua facinora pro quibus pœnas dedit, nihil opus est nos dicere, præsertim cum in tabulario contineantur. Uter igitur illorum alteri peccata condonat? an prophetes martyri latrocinia? an martyr prophetæ avaritiam? Cum enim Dominus præceperit: nolite possidere aurum neque argentum neque duas tunicas; isti contra in rerum vetitarum possessione graviter deliquerunt. Qui enim ab ipsis prophetæ et martyres dicuntur, eos non solum a divitibus, sed etiam a mendicis, pupillis et viduis pecunias corrogare demonstrabimus. Quod si hac in parte confidunt innocentiæ suæ, sistant se,

a Mat. x. 9, 10.

καὶ παρὰ πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ χηρῶν κερματιζομένους. καὶ εἰ πεποίθησιν ἔχουσιν, στήτωσαν ἐν τούτῳ, καὶ διορισάσθωσαν ἐπὶ τούτοις· ἵνα ἐὰν ἐλεγχθῶσι, κᾂν τοῦ λοιποῦ παύσωνται πλημμελοῦντες. δεῖ γὰρ τοὺς καρποὺς δοκιμάζεσθαι τοῦ προφήτου· [b] *ἀπὸ γὰρ τοῦ καρποῦ τὸ ξύλον γινώσκεται. ἵνα δὲ τοῖς βουλομένοις τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον ᾖ γνώριμα· κέκριται ὑπὸ Αἰμιλίου Φροντίνου ἀνθυπάτου ἐν Ἐφέσῳ, οὐ διὰ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ δι' ἃς ἐτόλμησε λῃστείας, ὢν ἤδη παραβάτης· εἶτα ἐπιψευσάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἀπολέλυται πλανήσας τοὺς ἐκεῖ πιστούς. καὶ ἡ ἰδία παροικία αὐτὸν ὅθεν ἦν οὐκ ἐδέξατο, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν λῃστήν· καὶ οἱ θέλοντες μαθεῖν τὰ κατ' αὐτὸν, ἔχουσι τὸ τῆς Ἀσίας δημόσιον ἀρχεῖον· ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν ἀγνοεῖ, τοῦτον ἐλέγχοντες ἡμεῖς, δι' αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπόστασιν ἐξελέγχομεν τοῦ προφήτου. τὸ δὲ ὅμοιον ἐπὶ πολλῶν δυνάμεθα ἀποδεῖξαι. καὶ εἰ θαῤῥοῦσιν, ὑπομεινάτωσαν τὸν ἔλεγχον.*

et de his nobiscum disceptent: ut si quidem convicti fuerint, saltem inposterum delinquere desinant. Actus enim prophetæ, tanquam fructus examinandi sunt. Ex fructibus quippe arbor cognoscitur. Quod vero ad Alexandrum pertinet, ut veritas omnibus nosse cupientibus innotescat, judicatus est Ephesi ab Æmilio Frontino Asiæ proconsule, non ob nomen Christi, sed ob ea quæ perpetraverat latrocinia, cum jam desertor fidei esset. Deinde vero ementitus nomen Christi, dimissus est cum urbis illius fideles fefellisset. Ecclesia vero ejus loci unde erat oriundus, ipsum non recepit, eo quod latrocinia exerceret. Si qui vero totum illius negotium scire desiderant, præsto est publicum Asiæ tabularium. Et tamen propheta illum ignorare se fingit, quocum plures annos simul vixit. Hunc nos convincendo, per ipsum etiam prophetæ convincimus falsitatem. Idem in aliis compluribus possumus ostendere. Quod si fiduciam sui habent, subeant examen.

[b] Mat. xii. 33.

Πάλιν τε αὖ (inquit Eusebius) ἐν ἑτέρῳ τόπῳ τοῦ συγγράμματος, περὶ ὧν αὐχοῦσι προφητῶν, ἐπιλέγει ταῦτα·

Ἐὰν ἀρνῶνται δῶρα τοὺς προφήτας αὐτῶν εἰληφέναι· VI.
τοῦτο ὁμολογησάτωσαν, ὅτι ἐὰν ἐλεγχθῶσιν εἰληφότες, οὐκ εἰσὶ προφῆται· καὶ μυρίας ἀποδείξεις τούτων παραστήσομεν. ἀναγκαῖον δέ ἐστι πάντας καρποὺς δοκιμάζεσθαι προφήτου. προφήτης, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει; ταῦτα ὁμολογησάτωσαν πότερον ἔξεστιν ἢ μή· ἐγὼ δὲ ὅτι γέγονε παρ' αὐτοῖς δείξω.

Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος Ἀπολλώνιος (subdit Eusebius) κατὰ τὸ αὐτὸ VII.
σύγγραμμα ἱστορεῖ, ὡς ἄρα τεσσαρακοστὸν ἐτύγχανεν ἔτος ἐπὶ τὴν τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ γραφὴν, ἐξ οὗ τῇ προσποιήτῳ αὐτοῦ προφητείᾳ ὁ Μοντανὸς ἐπικεχείρηκε· καὶ πάλιν φησὶν, ὡς ἄρα Ζωτικὸς οὗ καὶ ὁ πρότερος συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν, ἐν Πεπούζοις προφητεύειν ἤδη προσποιουμένης τῆς Μαξιμίλλης ἐπιστὰς, διελέγξαι τὸ ἐνεργοῦν ἐν αὐτῇ πνεῦμα πεπείραται· ἐκωλύθη γεμὴν πρὸς τῶν τὰ ἐκείνης φρονούντων. καὶ Θρασέα δέ τινος τῶν τότε μαρτύρων μνημονεύει. ἔτι δὲ ὡς ἐκ παραδόσεως τὸν Σωτῆρα φησὶ προστεταχέναι

Rursus in alio ejusdem operis loco, de prophetis quos tantopere jactant, hæc subjungit.

Si negant prophetas suos munera accepisse, hoc igitur fateantur, non esse illos prophetas, si munera accepisse convicti sint. Ac tum demum sexcenta ejus rei documenta ac testimonia proferemus. Necesse porro est ut omnes prophetæ fructus atque actus probentur. Dic mihi, tingit ne capillos propheta? an stibio oculos linit? an studet ornari? propheta ne tabula ludit et tesseris? an pecuniam locat fœnori? ingenue fateantur ac respondeant utrum hæc agere liceat, an secus. Ego vero hæc apud ipsos acta esse convincam.

Ceterum hic ipse Apollonius in eodem libro testatur, tunc cum hæc scriberet, annum quadragesimum fuisse, ex quo Montanus adulterinam illam prophetiam commentus fuerat. Addit præterea Zoticum illum cujus a priore scriptore facta est mentio, cum jam Maximilla Pepuzis se prophetare simularet, supervenientem Dæmonem quo illa agitabatur, coarguere instituisse : verum ab aliis qui idem cum illa sentiebant, esse cohibitum. Meminit etiam cujusdam Thraseæ qui circa hæc tempora martyr fuit. Ad hæc tanquam ex veterum traditione hæc refert, Dominum apostolis suis præcepisse, ne intra duodecim annos

τοῖς αὐτοῦ ἀποστόλοις, ἐπὶ δώδεκα ἔτεσι μὴ χωρισθῆναι τῆς Ἱερουσαλήμ. κέχρηται δὲ καὶ μαρτυρίαις ἀπὸ τῆς Ἰωάννου ἀποκαλύψεως· καὶ νεκρὸν δὲ δυνάμει θείᾳ πρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἐν τῇ Ἐφέσῳ ἐγηγέρθαι ἱστορεῖ. καὶ ἄλλα τινὰ φησὶ, δι' ὧν ἱκανῶς τῆς προειρημένης αἱρέσεως πληρέστατα διηύθυνε τὴν πλάνην.

Hierosolymis excederent. Utitur quoque testimoniis ex Joannis Revelatione depromptis: mortuumque Ephesi ab eodem Joanne per divinam potentiam suscitatum esse narrat. Multa denique alia scribit, quibus perniciosissimum illum errorem abunde et luculentissime confutavit.

De eodem fortasse Libro.

S. Hieron. *De Viris Ill.* cap. xl.

Apollonius, vir disertissimus, scripsit adversus Montanum, Priscam et Maximillam, insigne et longum volumen, in quo asserit, Montanum et insanas vates periisse suspendio.

ANNOTATIONES
IN APOLLONIUM.

P. 467. l. 7. Ἀλλὰ τίς ἐστιν οὗτος &c.] Eusebius in hunc modum præfatus est: Τῆς δὲ κατὰ Φρύγας καλουμένης αἱρέσεως, καὶ Ἀπολλώνιος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς, ἀκμαζούσης εἰσέτι τότε κατὰ τὴν Φρυγίαν ἔλεγχον ἐνστησάμενος, ἴδιον κατ' αὐτῶν πεποίηται σύγγραμμα· τὰς μὲν φερομένας αὐτῶν προφητείας ψευδεῖς οὔσας κατὰ λέξιν εὐθύνων· τὸν δὲ βίον τῶν τῆς αἱρέσεως ἀρχηγῶν ὁποῖός τις γέγονε διελέγχων. αὐτοῖς δὲ ῥήμασι περὶ τοῦ Μοντανοῦ ταῦτα λέγοντος ἄκουε· ΑΛΛΑ τίς ἐστιν οὗτος &c. *Sed et Apollonius ecclesiasticus scriptor, supradictam Cataphrygarum hæresim adhuc sua ætate vigentem refutare aggressus, peculiare adversus eos volumen condidit, tum falsas prophetias quæ ab illis circumferuntur verbatim expendens, tum vitam moresque eorum qui hæresis illius auctores fuerunt, discutiens. Ac de Montano quidem, audi si placet quæ dicat:* SED quisnam est &c.

Ibid. l. 9. ὁ δίδαξας λύσεις γάμων] Bene cl. Wernsdorfius §. xxix. operis *De Montanistis* p. 89. "Ἐδίδαξε λύσεις γάμων "non doctrina aut placitis suis, sed facto seu exemplo eo, "quod duas mulierculas, quæ viros suos dereliquerant in "gregem comitatumque suum susceperat. Hæc mens Apol- "lonii." Verumtamen aliunde constat, adscribere consuetum esse Montanistis opiniones de nuptiis minus honorificas.

Ibid. l. 9. ὁ νηστείας νομοθετήσας] Tres quotannis quadragesimas, ac præterea duas Xerophagiarum hebdomadas Mon-

tanus instituerat. Ac de Xerophagiis quidem testatur Tertullianus in libro de Jejuniis. De tribus vero quadragesimis testis est Hieronymus, tum in Epistola ad Marcellam, tum in Commentariis ad caput. 1. Aggæi ita scribens: *Et omnem laborem manuum, accipiamus jejunia eorum et observationes varias, et χαμευνίας, id est humi dormitiones: qui tribus quadragesimis per annum jejunantes, et ξηροφαγίαις humiliantes animam suam, et vel maxime de Tatiani radice crescentes, super hujusmodi laboribus audiunt: Tanta passi estis sine causa.* Idem in caput ix. Matthæi: *Hujus occasione testimonii Montanus, Prisca, et Maximilla etiam per Pentecosten faciunt quadragesimam.* Sunt qui existiment duas Xerophagiarum hebdomadas, quarum meminit Tertullianus, nihil aliud fuisse quam duas quadragesimas, quas præter illam primam ac solennem catholicorum quadragesimam jejunabant Montanistæ. Cui sententiæ facile accedo. Nam Tertullianus eo loco propria duntaxat Montanistarum jejunia recenset. Sic enim loquitur: *Quantula enim est apud nos interdictio ciborum? Duas in anno hebdomadas Xerophagiarum; nec totas, exceptis scilicet sabbatis et Dominicis offerimus Deo?* De paschali autem jejunio nihil dixit, eo quod hoc jejunium non proprium erat Montanistarum, sed commune omnium Christianorum. Ceterum notandum est, hoc loco Apollonium tanquam gravissimum facinus objicere Montano, quod jejunia sub lege, ac sub præcepti forma constituisset: non quod jejunare crimen sit; aut quasi quibusdam in ecclesia non liceat, semperque licuerit indicere jejunia. Nam et Joannes apostolus triduanum Ephesiis jejunium indixit, priusquam ad scribendum evangelium se conferret. Et episcopi catholicæ plebi mandare jejunia solebant ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticæ causa, ut docet Tertull. in lib. cit. cap. 13. Verum Montano id facere nullatenus licebat, homini hæretico, et ab ecclesiæ corpore segregato, nec ullum sacerdotium gerenti. Merito igitur eum reprehendit Apollonius, quod ex arbitrio suo, non ex apostolica traditione constituisset jejunia. Nam catholicorum quidem jejunia ex apostolorum traditione manant: de solemnibus ac publicis jejuniis loquor, quæ certis diebus in ecclesia quotannis observabantur. Hæreticorum autem jejunia, ex inani præsumptione, et sanctitatis simulatione procedunt. Cujusmodi fuere jejunia,

quæ Montanus sectatoribus suis tanquam Paracletus indixit. VALESIUS.

P. 467. l. 10. ὁ Πέπουζαν καὶ Τύμιον Ἱερουσαλὴμ &c.] Huic loco lucem commodabunt dicta sive Priscillæ, sive Quintillæ, alterius ex Montani prophetissis, utra fuerit illarum nescivit Epiphanius, prolata ab eo in *Hær.* xlix. num. 1. Ἐν ἰδέᾳ, φησὶ (prophetissa), γυναικὸς ἐσχηματισμένος ἐν στολῇ λαμπρᾷ ἦλθε πρός με Χριστὸς, καὶ ἐνέβαλεν ἐν ἐμοὶ τὴν σοφίαν, καὶ ἀπεκάλυψέ μοι, τουτονὶ τὸν τόπον (scil. Pepuzam) εἶναι ἅγιον, καὶ ὧδε τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατιέναι. Atque propterea, ut refert Epiphanius, nonnullæ ad usque illud tempus mulieres ac viri eodem loco initiari solebant, ut excubantes Christum contemplarentur. Tradit auctor quoque libri *Prædestinati* a Sirmondo primum editi, in *Hæresi Pepuzianorum—dicere illos hanc Pepuzam villam fuisse Montani Priscæ et Maximillæ, et quia ibi cœperunt prædicare, et ibi vixerunt, ideo locum appellari Hierusalem. Et quia habitatores loci sunt, ideo ceteris se esse meliores adscribunt. Hær.* xxvii. p. 30. Ceterum verba, quæ proxime post sequuntur, πόλεις δὲ εἰσὶν αὗται μικραὶ τῆς Φρυγίας, Eusebii videntur esse. Mox pro συναγαγεῖν habet συνεισαγαγεῖν *Nicephorus*, et θέλων pro ἐθέλων *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 16. ἡ διδασκαλία τοῦ λόγου] αὐτοῦ pro τοῦ λόγου *MS. Norfolc.* quod etiam vetus interpres legisse videtur, vertit enim Rufinus, *ut per hæc invitati enixius doctrinæ ejus operam præbeant.*

P. 468. l. 4. αὐτὰς πρώτας τὰς προφήτιδας ταύτας] Absunt a *codice Norfolc.* voces πρώτας et ταύτας, a *Nicephoro* ταύτας, qui mox habet λιπούσας pro καταλιπούσας. quod in *codice Norfolc.* est καταλειπούσας.

Ibid. l. 6. Πρίσκαν] Πρισκίλλαν ed. Steph. In codice Med. Maz. et Fuk. et apud Nicephorum legitur Πρίσκαν, quam scripturam confirmat etiam Rufinus. Sed et Tertullianus et Firmilianus aliique Priscam nominant. VALESIUS. Πρίσκαν habent *MSS.* quoque *Savil.* seu *Bodl.* et *Norfolc. Florent. prior.* una cum *cod. Venet. Lectt.* et *Marg. ed. Genev.* Sed Πρισκίλλαν diminutivum extat referente nunc Burtono, in *codd. Regio, Parisiensi utroque, Veneto, Flor. posteriori;* itidem supra positum est in SERAPIONIS Fragmentis pag. 469. ubi Ælius Publius Julius episcopus hanc mulierculam *Priscillam*

nominabat, nec aliter illic quidem Rufinus. Quin et Epiphanius non tantum loco modo adducto, sed etiam in *Hæresi* xlviii. quæ est *Cataphrygarum*, num. 2. hanc scripturam ex antiquiori fortasse auctore exhibet. Itidem in *Hær.* lxxix. num. 1. Ita Eusebius quoque lib. v. *Hist.* cap. 14.—τὸν μὲν παράκλητον Μοντανὸν, τὰς δ' ἐξ αὐτοῦ γυναῖκας, Πρισκίλλαν καὶ Μαξιμίλλαν, ὡς ἂν τοῦ Μοντανοῦ προφήτιδας γεγουνίας αὐχοῦντες. Immo vero et ipse Tertullianus, qui capite 10. lib. *De Resur. Carnis* hanc *Priscæ* nomine appellat, initio tamen libri *De Jejuniis* Maximillam et *Priscillam* cum Montano suo inducit. Cum igitur hanc Montani asseclam non tantum alius alio nomine appellet, sed etiam idem quoque scriptor secum dissentiens ita faciat, fortasse διώνυμος mulier extitisse censenda est; vel potius dicendum, Priscam vel Priscillam istam fuisse indifferenter ab aliis appellatam, quemadmodum in codicibus nonnullis *Epistolæ Paulinæ ad Romanos* cap. xvi. comm. 3. etiam in illo libro, quo usus est Origenes, Aquilæ uxor, quæ in *Actis Apostolorum* Priscilla vocatur, Prisca nominata fuit. Vid. Orig. *Comment. in Epist. ad Rom.* lib. x. §. 18. p. 681. ed. Benedictin.

P. 468. l. 9. Οὐ δοκεῖ σοι] Nicephorus in lib. iv. cap. 25. negativam addit particulam, οὐ δοκεῖ σοι, &c. Atque ita Savilius ad marginem sui libri emendavit. Valesius. Strothium secutus lectionem in textum recepi, præstantibus ipsam *Rufino* quoque et *Christoph. Lectt.* Recepit et Zimmerman.

Ibid. προφήτην] προφήτας *Niceph.* Dein deest particula καὶ ante χρυσὸν in *MSS. Bodl.* et *Norfolc.* Mox pro παραιτήσομαι habent παραιτήσωμαι *MS. Bodl.* et *Niceph.* idem ex pluribus scriptis recipiente in textum Burtono.

Ibid. l. 15. καὶ Θεμίσων] De hoc viro, nomine tamen haud memorato, habet aliud præterea quiddam Apollonius infra §. vii. quem locum, ut videbis, exponit alius *Auctoris contra Cataphrygas* locus. Abest καὶ, si quid id refert, a *Nicephoro*, qui ἀμφιεσμένος pro ἠμφιεσμένος præstat.

Ibid. τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἠμφιεσμένος] Musculus vertit *indubitata avaritia circumdatus.* Christophorsonus vero *totus revera avaritiæ sordibus involutus.* Langus autem interpretatus est, *inexplebilis avaritiæ sordibus obvolutus*, quasi ἄπληστον πλεονεξίαν legeretur. Ego vero non dubito, quin hic

locus ita intelligendus sit ut verti, quod satis declarat vox ἠμφιεσμένος, qua velamentum et simulatio designatur. Etenim Montanistæ illi avaritiam suam religionis prætextu et specioso oblationum vocabulo obvelabant, ut supra dixit Apollonius. ὁ ἐπ' ὀνόματι προσφορῶν δωροληψίαν ἐπιτεχνώμενος. VALESIUS. Pearsonius ad *Ignatii Epistolas* pag. 46. ed. Smithi. "Gloss. Tetricus, durus, severus. αὐστηρὸς, σοβαρὸς, ἀξιόπιστος. "De hæreticis Epiphanius Hær. xix. τὸ πεπλασμένον σοβαρὸν, "καὶ πρὸς ἀπάτην ἕτοιμον. Ita Lucianus Alexandrum Pseudo-"mantin describit 176,36. Ita apud Euseb. Pseudoprophetæ de-"scribuntur lib. ii. cap. 20. ex Josepho, et lib. iv. cap. 16. De The-"misone antiquus auctor apud Euseb. lib. v. cap. 18. ἔτι δὲ καὶ "Θεμίσων ὁ τὴν ἀξιόπιστον πλεονεξίαν ἠμφιεσμένος: quem locum "nullus interpretum intellexit." Hæc, nihil præterea addens vir eruditiss. Forsitan vult Apollonius, Themisonem speciosa quadam et gravi arrogantia indutum fuisse. Ita et in Interpretatione Græca Edicti Galerii Imp. apud Eusebium lib. viii. *Hist.* cap. ult. de Christianis hæc scripta sunt, ἐπείπερ τίνι λογισμῷ τοσαύτη αὐτοὺς ΠΛΕΟΝΕΞΙΑ κατεσχήκει καὶ ἄνοια κατειλήφει, ὡς μὴ ἕπεσθαι τοῖς ὑπὸ τῶν πάλαι καταδειχθεῖσιν, ἅπερ ἴσως πρότερον καὶ οἱ γονεῖς αὐτῶν ἦσαν καταστήσαντες. At vero Musculi, et magis etiam Christophorsoni interpretationem solam veram esse ait cl. Heinichen. ad loc. cum ἀξιόπιστος πλεονεξία sit avaritia, quam habuisse Themisonem recte possit credi, *minime ficta, vera.* Favet quidem *avaritiæ* notioni illud quod sequitur, ἢ ὁ μάρτυς τῷ προφήτῃ τὰς πλεονεξίας [χαρίζεται], sicut priora illa de pecuniæ exactione dicta. Sed judicet lector. Cum Pearsonii notione apprime conveniunt hæc AUCTORIS ADVS. CATAPHRYGAS infra vol. ii. de spiritu Montanistico scribentis, ἐσθ' ὅπῃ δὲ καὶ κατακρίνοντος στοχαστικῶς καὶ ἀξιοπίστως αὐτοὺς ἄντικρυς, ἵνα καὶ ἐλεγκτικὸν εἶναι δοκῇ. §. 11.

P. 468. l. 16. τῆς ὁμολογίας τὸ σημεῖον] Christophorsonus quidem crucem intelligi putavit, eo quod in evangelio crux portari frequenter dicitur. Sed proculdubio vincula ipsa intelligit Apollonius, quæ Themison pro Christo portare nequiverat. Quod enim confessionis signum hic vocat Apollonius, sequente linea nominat τὰ δεσμά. VALESIUS. Sed vero de pecuniæ in hac causa erogatione statuit Petrus Alexandrinus episcopus, et ipse

quoque ineunte sæculo quarto martyr, haud culpandos eos esse qui pecuniam dedissent, ut a molestiis persecutorum immunes fierent. Vide Canonem ejus xii. Temporum nimirum sequentium laxior disciplina.

P. 468. l. 19. μιμούμενος τὸν ἀπόστολον] Apostolum aliquem, uti vertit Rufinus, *apostolicæ sibi aliquid auctoritatis assumentem.* Vid. not. ad DIONYS. CORINTH. p. 195. μιμεῖσθαι pro μιμούμενος *MS. Norfolc.*

P. 469. l. 1. τοῖς τῆς κενοφωνίας λόγοις] Legebat *Rufinus* τῆς καινοφωνίας, qui vertit, *novas verborum adinventiones.* Mox addit *Niceph.* εἰς ante τοὺς ἀποστόλους. Verum omittunt particulam εἰς ante voces τὸν Κύριον, Burtono attestante, duo illi *Florentini.*

Ibid. l. 2. βλασφημῆσαι εἰς τὸν Κύριον καὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τὴν ἁγίαν ἐκκλησίαν] Aiebant isti se edoctos a Spiritu Paracleti plura novisse, quam quæ Christus et apostoli ecclesiam docuissent.

Ibid. l. 4. ἑτέρων] ἑτέρου lectionem primæ editionis seu Stephanianæ revocavit Strothius, quam a *Nicephoro* quoque firmatam ait; Valesii autem scripturam ex *Rufino,* et fortasse ex scriptis, sumptam exhibet *codex Bodl.* dum ἑτέρου pro ἑτέρων mendose scribitur in *MS. Norfolc.* Adde quod nequaquam de solo Alexandro hic agitur. Codices memorat Burtonus qui ἑτέρων præstant, *Maz. Med. Fuket.* et *Florentinos.* Altera vero lectio ἑτέρου, quam recepit ipse cum Zimmermanno, in *codd. Reg. Paris. utroque* et *Venet.* extat.

Ibid. l. 6. ἡ προφῆτις] Ferme adducor, ut putem reponendum esse ὁ προφήτης, propter verba quæ sequuntur pag. 470. lin. 14. ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν ἀγνοεῖ. Vid. not. infra ad l. 11. Verum fortasse viderat Apollonius prophetissæ revelationes aliquas, quales Maximillæ attribuit Epiphanius in *Hæres.* xlviii. cap. 12. et 13.

Ibid. l. 8. ᾧ προσκυνοῦσι καὶ αὐτῷ πολλοὶ] Scribendum videtur καὶ αὐτῶν, id est Montanistarum. VALESIUS. At Rufinus locum sic exhibet, *quem adorat ut Deum.* STROTH. Amplectenda tamen videtur Valesii emendatio. Præfert *Flor. posterior* teste Burtono αὐτοῦ, itidem *prior*, manu secunda.

Ibid. l. 11. ἀλλὰ ὁ ὀπισθόδομος ἔχει] Athenis dicebatur ὀπισθόδομος, ædes quædam post templum Minervæ Poliadis, in

qua pecuniæ publicæ recondebantur, ut ex Demosthene docet Harpocration. Sed et in omnibus templis erat ὀπισθόδομος. Varro in lib. iv. de lingua Latina. *Ideo in ædibus sacris ante cellam, ubi sedes Dei est, Græci dicunt* πρόδομον: *quod post*, ὀπισθόδομον. Eadem habet Pollux in lib. I. Hic vero ὀπισθόδομος pro tabulario sumitur, seu pro loco in quo tabulæ publicæ asservabantur; non pro ærario, ut sumitur apud Athenienses. Infra δημόσιον ἀρχεῖον vocat Apollonius. VALESIUS. Itidem in epistola ad Imp. Marcum Fronto, cujus *Reliquiæ* nostra demum ætate ope cel. Maii prodierunt, hæc scribit, *olim testamenta ex deorum munitissimis ædibus proferebantur*, aut tabulariis aut [lu]cis, (for. thecis) aut archiis, (seu archivis,) aut opisthodomis. edit. Niebuhr. p. 73. Abest articulus a *MS. Norfolc.* scribiturque in *eod. codice* λέγει pro ἔχει. Ἔχει autem *Rufinus* invenit, qui vertit, *sed acta hæc publica* continent, etsi magis ad literam redditum esset, *sed acta publica posticulum* continet. ἀλλ' ὁ ὀπισθ. *Niceph.*

P. 469. l. 11. ὁ προφήτης—τῷ προφήτῃ] Strothius quidem ἡ προφῆτις et τῇ προφήτιδι ex *Nicephoro*, *Rufino*, *Christophorsono*que recepit; quod bis quoque fecit infra, neutri lectioni ibi favente *Rufino*, totum autem locum omittente *Nicephoro*. At vero non tantum *Eusebii codices* in tot locis reclamant, sed etiam *Hieronymus Nicephorus*que lect. alteram paulo post tuentur p. 471. ubi duobus in locis Rufinus quidem *prophetissam* pro *propheta* posuit. Res igitur ita se habere potest, ut signatus sit pseudopropheta Montanus. Hæc olim adnotavi. Et quamvis nunc aliter visum fuerit de hac lectione statuere Zimmermanno et Heinicheno, qui Strothium secuti sunt, Burtono tamen mutare lectionem haud placuit.

Ibid. l. 17. παρ' αὐτοῖς] παρ' αὐτοῦ *ed. Steph.* STROTH. Aliter codd. omnes. Posuit αὐτοῖς ex *MSto* suo Scaliger in marg.

P. 470. l. 2. στήτωσαν ἐν τούτῳ] Cum MSSti omnes præter *codd. Reg.* et *Venet.* exhibeant istud pro ἐν τούτῳ στήτωσαν, recipit idem in textum suum Burtonus, quem nunc secutus sum. Itidem paulo post cum Burtono ξύλον pro δένδρον reposui, quod *codex* tantum *Regius* et *Parisiensis prior* præstant. In utraque re Burtono consentit *codex Dresdensis,* teste Heinicheno in *Supplemento Notarum*.

Ibid. l. 3. διορισάσθωσαν ἐπὶ τούτοις] Musculus vertit, *et super*

ea nobiscum disceptent, ea lege ut, &c. VALESIUS. *ἐν τούτοις MS. Norfolc.* Mox in *eod. codice* παύσονται pro παύσωνται.

P. 470. l. 9. ὢν ἤδη παραβάτης] Hunc locum optime Rufinus exposuit hoc modo. *Judicatus est apud Æmilium Frontinum Proconsulem Ephesi, non propter nomen Christi, sed propter quædam latrocinia. Nam a Christi nomine jam apostata exstiterat. Sed posthæc ut fideles quidam fratres, qui per illud tempus apud judicem aliquid poterant, pro ipso intercederent, simulavit se propter nomen Domini laborare, et per hoc dimittitur.* At Christophorsoni versio, primum in eo peccat, quod παραβάτην *maleficum* vertit. Deinde in eo quod ἐκρίθη vertit *condemnatus est*. VALESIUS. Mox ἐκεῖσε pro ἐκεῖ *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 14. ὃν ὁ προφήτης συνόντα] ὃ ὁ προφήτης συνὸν *Bongarsii Lectt.* in ed. Genev. et *Margo exemplaris Jones. quæ tamen ibi servari hi optimi prophetæ, qui ei famulantur, ignorant*, quasi legerit ἃ οἱ προφῆται ἀγνοοῦσι, Rufin. Omittit locum *Niceph.* Nostra lectio ἡ προφῆτις in *Christophorsoni Lectt.* extat. Insignis hæc vocum ὁ προφήτης et ἡ προφῆτις permutatio ab itacismo recentiorum Græcorum avitam pronunciationem corrumpentium derivanda est, cum utrumque *Prophitis* legeretur. Porro ad συνόντα intelligendum esse αὐτῇ scilicet ad ἀγνοεῖ τοιοῦτον ὄντα per se patet. STROTH. At vide de lectione ὁ προφήτης not. supra ad l. 11. p. 469. Opinaverim quidem ortam esse hanc generum differentiam ex eo, quod Apollonius revelationes, seu vaticinia, prophetissæ cujusdam Montanisticæ, de quibus agit Epiphanius in *Hæresibus* XLVIII. et XLIX. in opere suo adduxisset. Adnotat vero cl. Heinichen. ad h. l. "Vera "loci lectio vide an sit, ὃ (δημοσίον) οἱ προφῆται (i. e. Monta-"nistæ) αὐτῷ (Alexandro) συνὸν πολλοῖς ἔτεσι ἀγνοοῦσιν, hoc "sensu; quod publicum tabularium, quamvis *per multos* annos "jam cum eo (Alexandro) agat, in ejus scelera inquirat &c. "tamen prophetæ ignorare videntur." Ad hæc idem vir cl. in *Supplemento Notarum* aliam viri docti conjecturam commemorat, ὃ τῷ προφήτῃ συνὸν—ἀγνοοῦσιν. At vero propterea non moveor, ut codicum Græcorum scripturam relinquam, etsi Scaliger istud συνὸν ad oram exempli sui posuerit. Invenisse interim sibi videtur cl. Wernsdorfius *De Montanistis* §. xiv. res male sibi cohærentes in hisce Apollonii de Alexandro et The-

misone narrationibus. Mox ἡμεῖς δὲ δι' αὐτοῦ *MS. Norfolc.* sed minus apte.

P. 470. l. 16. τοῦ προφήτου] Lectio τοῦ προφήτου si vera esset, Montanus ipse intelligendus esset. Nos vero ut constantes reperiremur et hunc locum mutavimus. *Sine dubio et prophetarum ignorantia cum ipso pariter redarguitur.* Rufin. Nostra lectio τῆς προφήτιδος in *Christoph. Lectt.* extat. Stroth. Vid. not. supra ad lin. 11. pag. 469.

Ibid. l. 17. τὸ δὲ ὅμοιον] Particulam δὲ ex *MS. Norfolc.* in textum recepi.

P. 471. l. 5. τούτων] Abest a *MS. Norfolc. et mille deferam probamenta. Rufin.* Supra lin. 1. τοῦθ' ὁμολογησ. *Niceph.*

Ibid. l. 6. πάντας καρποὺς] πάντας τοὺς κ. *MS. Norfolc.*

Ibid. l. 7. βάπτεται] Hieronymus in Catalogo hunc locum ita vertit, *Dic mihi crinem fucat propheta? stibio oculos linit? propheta vestibus et gemmis ornatur? propheta tabula ludit et tesseris? propheta fœnus accipit?* Longe profecto elegantius quam Rufinus. Græci βάπτειν τὴν θρίκα dicunt, quod Latini crines tingere seu rutilare. Id enim præcipue studebant matronæ, ut rutilum haberent crinem. Quam in rem cinere lixivio utebantur, ut docet Varro. Sammonicus Serenus, medicus versificator imperitante Severo, de capillo tingendo ita præcipit.

Ad rutilam speciem nigros flavescere crines
Unguento cineris, prædixit Tullius auctor.

Vide Hesychium in ξανθίζειν. Valesius. βαπτίζεται *Gruteri Lectt.* et *Margo Exemplaris Jones.* Stroth. Addit *MS. Paris. priorem* Burtonus.

Ibid. l. 8. προφήτης στιβ.] *Dicite mihi vos o prophetissæ, vultus prophetantis candoribus et ruboribus aliquando fucatur? prophetissa stibiis tingitur? prophetissa ornamentis utitur? Ruf.* ex quo patet eum et hoc loco legisse ἡ προφῆτις, at in sequentibus habet: *propheta ad tabulam et ad tesseras ludit? propheta pecuniam suam ad usuram dat?* Stroth. At sine auctoritate fortasse suorum codicum Rufinus *prophetissam* hic posuit. Certe Hieronymus, ut dixi, Nicephorusque lectionem receptam tuentur. Et videndum, annon ad molles istas atque effœminatas Montani artes alluderet Hieronymus in *Epistola ad*

Marcellam, Ep. xxvii. al. 54. ubi *abscissum* eum appellat et *semivirum;* quinetiam Benedictinus editor ad locum notavit, ita vocatum eum quia Montanus esset e Phrygia, ubi Cybeles sacerdotes castrari solebant. Neque id ἀπροσδιονύσως animadversum est, namque in libro *De Trinitate*, Didymo Alexandrino quem adscribunt, ante annos circiter triginta apud Italos primo editum, de Montano scriptum hoc extat; Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Σωτῆρος καὶ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος πλέον ἢ μετὰ ἕκατον ἔτη, γενόμενος ἱερεὺς πρῶτον εἰδώλου, καὶ οὕτω τὴν τυφλὴν ταύτην εἰσηγησάμενος αἵρεσιν. lib. iii. cap. penult. p. 449. ubi cl. Mingarellius. "Montanum Didymus "idoli sacerdotem vocat, Hieronymus vero in Epist. xli. ad "Marcellam *abscissum et semivirum.* Videtur ergo fuisse sa-"cerdos Cybeles, quæ in Phrygia maxime colebatur; et spa-"dones habebat sacerdotes." Ita ille, et optime sic convenirent cum hujus ordinis sacerdote mangonicæ artes, quarum mentionem facit hoc loco Apollonius. Accedit quod infra ait Auctor Adv. Cataphrygas Montanum τινὰ τῶν νεοπίστων fuisse. Num. II. p. 75. l. 5.

P. 471. l. 9. προφήτης δανείζει] Addit δὲ *MS. Bodl.*

Ibid. l. 13. τεσσαρακοστὸν ἐτύγχανεν ἔτος—ἐξ οὗ &c.] Jam videor mihi deprehendisse, quam ob causam Eusebius Apollonium hunc post anonymum illum scriptorem de quo in superiori capite actum est, collocaverit. Cum enim anonymus ille testetur, se quatuordecim annis post Montani et Maximillæ obitum libros suos scripsisse; hic autem Apollonius affirmet, quadraginta annis antequam scriberet, Montanum prophetiam suam invexisse: putavit Eusebius Apollonium anonymo illo scriptore recentiorem esse. In quo tâmen, meo quidem judicio, longe falsus est. Etenim Apollonius Montano adhuc superstite cum insanis suis vatibus Priscilla et Maximilla, librum suum composuit, ut ex his fragmentis quæ profert Eusebius elicitur, idque non uno loco; ut cum dixit ἡ προφῆτις ἡμῖν εἰπάτω τὰ κατὰ Ἀλέξανδρον, τὸν λέγοντα ἑαυτὸν μάρτυρα, ᾧ συνεστιᾶται, ᾧ προσκυνοῦσι, καὶ αὐτῷ πολλοί. Et paulo post de eodem Alexandro loquens ait, ὃν ὁ προφήτης συνόντα πολλοῖς ἔτεσιν ἀγνοεῖ. Ex quibus verbis apparet, et Alexandrum et Montanum ipsum ac Maximillam adhuc vixisse, cum hæc scriberet Apollonius. Neque vero ait Apollonius, quadraginta

annos effluxisse ab obitu Montani ad tempus quo ista scribebat. Sed id tantum dicit; quadraginta annis antequam ipso ad scribendum accederet, Montanum pseudoprophetiam suam invexisse. Ponamus igitur, Montanum anno ætatis tricesimo fabulam suam inchoasse. Cum Apollonius contra ejus sectam scriberet, vix Montanus septuagesimum annum excesserat. Maximillam autem et Priscillam non statim ab ipso sui erroris exordio Montanus comites habuit; sed eas diu postea prophetiæ suæ retibus implicuisse ac decepisse mihi videtur. VALESIUS. Quanquam Valesianæ horum temporum computationi assentiendum puto, a Valesio tamen immerito reprehensus Eusebius videtur, quasi vero existimasset Apollonium anonymo illo scriptore adversus Cataphrygas recentiorem fuisse. Siquidem solitus est Eusebius auctores suos proferendo ponere, non illo quo scripsissent ordine, sed habita ratione temporis, quo singulæ res gestæ fuissent. Itaque anonymum scriptorem priorem collocavit, quia de primo origine Montanistarum inter alia tractaverat.

P. 471. l. 16. οὗ καὶ ὁ πρότερος συγγραφεὺς ἐμνημόνευσεν] Qui est anonymus ille contra Cataphrygas auctor. Vide infra. Is apud Eusebium priori loco productus ostenderat, Zoticum Comanensem cum Juliano Apameno episcopo a Themisone, jam modo commemorato in pag. 466. prohibitum fuisse, ne spiritum Maximillæ coargueret. Tradit porro Ælius Publius Julius in subscriptione sua apud SERAPIONIS Fragmenta supra adducta voluisse Sotam Anchialensem dæmonem ex Priscilla, seu Prisca, altera ex Montani prophetissis ejicere, simili autem modo fuisse ab hac secta prohibitum.

Ibid. προφητεύειν ἤδη προσποιουμένης] In tribus codicibus Maz. Med. et Fuk. scriptum habetur προφητεύειν δὴ προσποιουμένης, levi discrimine. VALESIUS. Ita quoque legitur in *MS. Savil.* seu *Bodl.* Nunc addit Burtonus *codd. Florentinos.* Sed quinque alii cum Nicephoro ἤδη præstant.

Ibid. l. 19. καὶ Θρασέα δέ τινος τῶν τότε μαρτύρων μνημονεύει] Hujus martyris, qui episcopus fuit Eumeniæ urbis Asiæ Minoris, et simul Sagaris episcopi, qui Marci Aurelii temporibus videtur passus esse, ut dixi ad MELITONEM p. 127. mentionem Polycrates facit apud Eusebium lib. v. *Hist.* cap. 24. Porro notat Dodwellus *Dissert.* iv. *in Irenæum,* §. 4. p. 383. velle hoc

loco Eusebium τότε i. e. eo sæculo passum esse Thraseam, ipsaque Apollonii memoria, non eodem tempore quo hæc scripsit adversus Montanistas Apollonius, cum illa tempestate nulla extiterit persecutio.

P. 471. l. 18. πρὸς τῶν] Cum istud pro *edito* ὑπὸ τῶν in codicibus omnibus suis Eusebii præter illos *Regium* et *Parisinos* invenisset Burtonus, idem nunc ille in textum recepit, quem secutus sum, consentiente et Heinicheno in *Supplemento Notarum*, qui *cod. Dresdensem* ceteris tandem addit.

Ibid. l. 20. ἔτι δὲ ὡς ἐκ παραδόσεως &c.] Eadem traditio continebatur in Petri Prædicatione, libro quidem Apocrypho, sed valde antiquo. Ex eo enim Clemens Alexandrinus, Strom. lib. vi. refert Dominum dixisse apostolis, Ἐὰν μὲν οὖν τις θελήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ μετανοήσας διὰ τοῦ ὀνόματός μου πιστεύειν ἐπὶ τὸν Θεὸν, ἀφεθήσονται αὐτῷ αἱ ἁμαρτίαι. Μετὰ δώδεκα ἔτη ἐξέλθετε εἰς τὸν κόσμον, μή τις εἴπῃ, οὐκ ἠκούσαμεν. *Si quis igitur ex Israele pœnitentia ductus per nomen meum in Deum velit credere, remittentur ei peccata. Post duodecim annos egredimini in mundum, ne quis dicat, non audivimus.* Hæc prava interpunctione in editis laborant, quæ sensum hactenus obscuravit. Jam autem, si hæc vera sint, si Christus mandatum dederit apostolis ut per duodecim annos Hierosolymis remanerent; mirum non erit, cum omnes discipuli metu gravissimæ persecutionis se subduxissent, apostolos omnes Hierosolymis mansisse, mandati memores, et protectione divina fretos. (*Act. Apost.* cap. viii. comm. 1.) Pearson. *Lection. in Act. Apost.* §. xi. p. 62. a Reading. huc allatus. Idem, quod Apollonius, referre Bedam in cap. xiii. *Act. Apost.* notavit Valesius, etsi aliam rem agens, ad Euseb. lib. ii. *Hist.* cap. 16. Chrysostomus itidem in *Homil.* 69. *in S. Mat.* hæc habet—διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πρῶτοι ἐχώρησαν, καὶ πολὺν ἐν Ἱερουσαλὴμ διατρίψαντες χρόνον, εἶτα ὑπ᾽ αὐτῶν ἐλαθέντες οὕτω διεσπάρησαν εἰς τὰ ἔθνη. tom. ii. p. 438. ed. Savilii.

P. 472. l. 3. καὶ νεκρὸν δὲ &c.] Vid. supra not. in Papiæ Fragmenta pag. 32.

Ibid. l. 5. τὴν πλάνην] Etsi Valesius codicibus, ut verisimile est, nixus ita ediderat, neque enim agnoscunt ἐχθιστάτην codd. mei *Bodl.* et *Norfolc.* ex *ed.* tamen *Steph.* lectionem τὴν ἐχθιστάτην πλάνην Strothius revocavit. Sed et a *Nicephoro* vox

abest, neque invenisse eam *Rufinus* mihi quidem videtur, qui vertit, *Ex quibus omnibus vehementer supradicta hæresis confutatur.* Et nunc quidem referente Burtono, dum extat ea in *codice Regio*, quo usus est Stephanus, et in *Parisinis*, abest a ceteris. Non secutus Strothium est vel Heinichenus vel Burtonus, sed solus Zimmermannus.

P. 472. l. 14. in quo asserit, Montanum &c.] Vide quæ posui supra ad Hieronymi caput, et infra ad Auctoris contra Cataphrygas Fragmenta, initio ipso.

Sed hæc hactenus; jam referendum est, extare in bibliotheca Bodleiana inter MStos Baroccianos numero notatam 232. *Catenam in Proverbia Salomonis*, in qua fol. 13. ῥῆσις satis longa *Apollonio* tribuitur; quum vero in alio quodam codice, qui continet *Catenam in Proverbia* numerumque affixum habet 3023. *Apollinarii* nomen eidem ῥήσει propositum sit, et possit significari alteruter Apollinariorum, qui sæculo quarto multa varii generis scripserunt, eam prætereundam esse censui. Porro *Catena in Proverbia* a Theodoro Peltano Latine edita Apollinarii, non Apollonii, nomen ibi præstat, in qua quidem Catena multo brevior est locus; eundem vero, auctioremque quam in aliis libris, codex ejusdem bibliothecæ Bodl. vetustissimus habet, numero 195. insignitus, nulla autem nomina præ se ferens illorum, qui adducuntur, scriptorum. Hoc quoque duxi memorandum, duas extare sententias ἠθικὰς *Apollonii* cujusdam in Cod. Barocc. 143. fol. 169, 210. sicut nonnullas alias in Antonii *Melissa*, Maximique *Sermonibus*, et in Codice Bodl. 1607. quæ interea ad scriptorem non Christianum pertinere videntur.

TOM. I. FINIS.

CORRIGENDA IN VOL. I.

Pag. 4. l. 15. Anastasio
P. 14. col. 2. lin. antepenult. ut ordinatio, seu gubernatio, ipsorum
P. 15. l. 23. allatus
P. 25. l. 3. ab ima pag. διέρχεται
P. 30. l. 14. Cantuariensi. Sed Henrico Wharton, potius quam Tenisono archiepiscopo, tribuendas esse has notas nos certiores nunc fecit vir doctissimus S. R. Maitland in *Libb. Aliquot Biblioth Lambethanæ Recensu*, p. 350.
P. 32. l. 29. sua
P. 80. l. 9. martyrium
P. 104. l. 11. ἱστορίᾳ,
P. 131. l. 2. ferre.
P. 151. l. 8. Adde, Joannesque Apostolus in Apocalypsi.
P. 167—174. Corrige, p. 160. P. 161. P. 162.
P. 170. l. 4. Cor. tom. II.
P. 171. l. 12. Adde *Act.* v. 32. Interea subsequens illud apud S. Joannem, εἰς τὸ ἕν εἰσιν, interpretari libet verbo *consentiunt*. Habet, ut alii monuerunt, Harpocratio in *Lexico*, Εἰς ἓν ἦλθεν, ἀντὶ τοῦ, ὁμονόησεν.
P. 174. l. ult. Chiliastis.
P. 216. l. 23. l. 3. Μασβωθαῖοι. l. 4. Μαρκιανισταί. l. 6. παρεισηγάγοσαν. quam formam probat cl. Heinichen. p. 305. Tomi III.
P. 253. l. 13. Conferas, quæ ad calcem Vol. IV. adnotavi.
P. 267. l. 4. Valesianorum.
P. 274—279. p. 218. p. 219.
P. 274. l. 28. Superioribus addas, quæ scripsit in Epistola sua pag. ix. Tomi III. edit. Heinichen. *Eusebii*, Gerdesius.
P. 284. l. ult. Adde. Est liber recentiorum Judæorum *Zohar* appellatus, mysticus atque allegoricus in legem commentarius. Vid. Lud. Cappelli *Exercitat. ad locum Zoharis.*
P. 314. l. 10. περιειστήκοσι.
P. 336. l. 4. Massuetus.
P. 366. l. 22. p. 326. ed. hujus.
P. 380. l. penult. suam.
P. 418. l. 28. p. 387.
P. 425. l. 9. Plura de omissione ista dicenda essent, si epistolam ex proposito prætermisisse auctorem certo constaret.
P. 427. l. 4. P. 140. pro p. 121. l. 27. Addend. Recepit ecclesia opus, non αὐθεντικῶς exposuit.